

สมุดรายนามข้าราชการ

เล่ม ๑

สุญญาตาปริทรรศน์

(เล่ม ๑)

อบรมภิกษุ ณ สวณโมกขพลาราม ในพรรษาปี ๒๕๑๒

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทูล “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย

หมายเลข ๓๘ บนพื้นแถบสีน้ำเงิน จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

เมษายน ๒๕๕๒

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา

จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก		พ.ศ. ๒๕๑๘	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๑ มีนาคม	พ.ศ. ๒๕๔๖	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	๑ เมษายน	พ.ศ. ๒๕๕๒	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงตีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

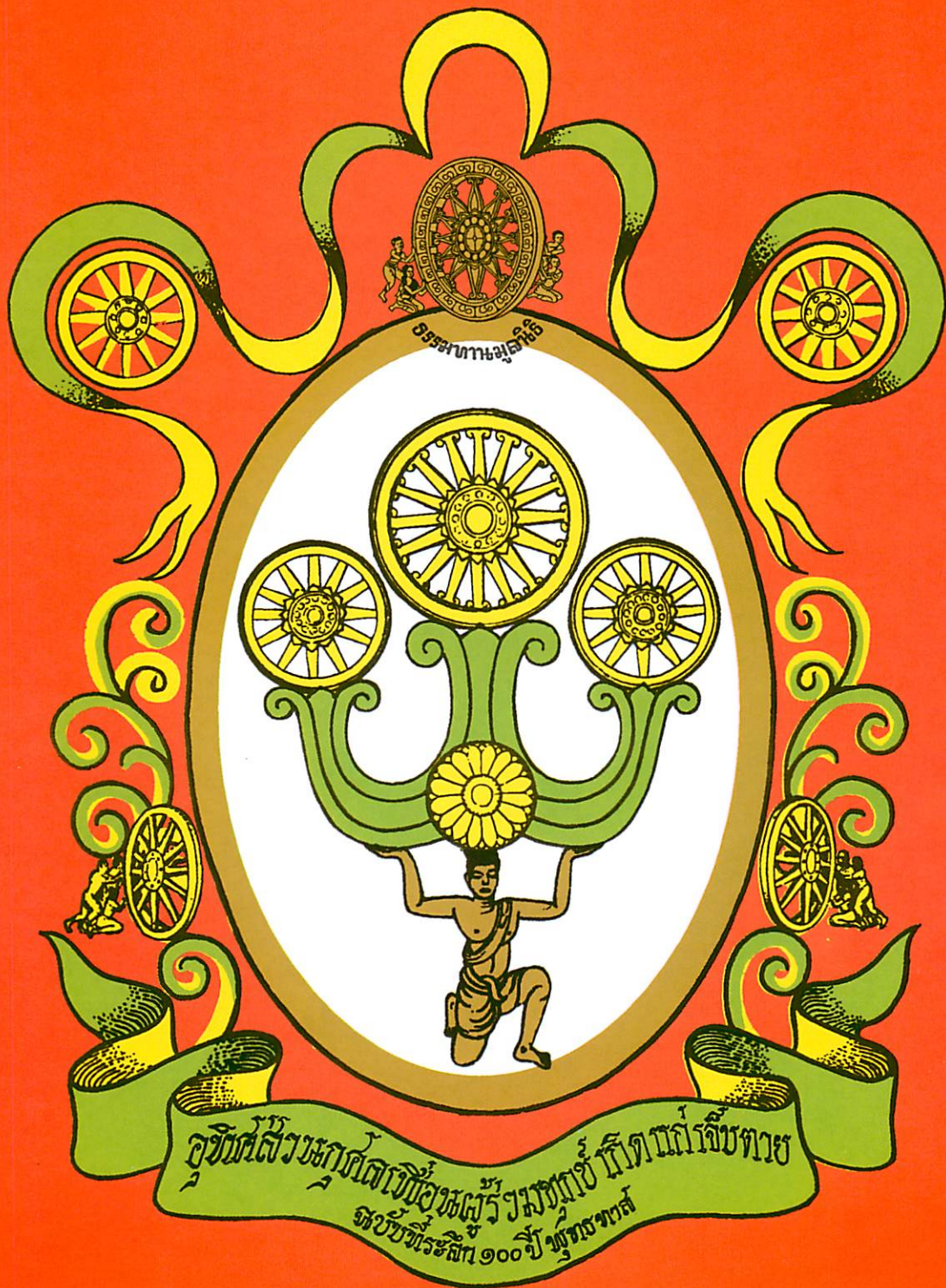
พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโมฆณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

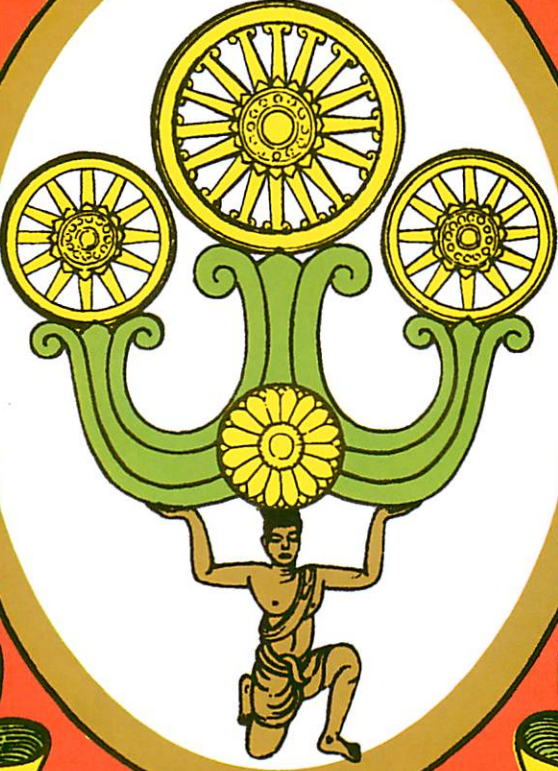
ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเขี่ยไค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนี้ตสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

กรมการช่างศิลป์

อุทัยศิลป์
จิตรกรรม
๑๐๐ ปี
๑๐๐ ปี

อนุโมทนา

การที่ท่านท่านขุดได้ อำนวยความสะดวก
แก่การวัดผลนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑
มาในครั้งนี้นั้น อนุโมทนา ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของมหาวิทยาลัยมหิดล
ในขณะนี้เป็นที่ช่วยให้อาจารย์แพทย์หลาย
โลก มนุษย์ ในนามที่โลกนี้ ได้ทำประโยชน์
เป็นอันมาก.

อดีตโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
ที่ทุกสิ่งทุกอย่างของโลกได้ แต่กลายเป็น
อันแยบยลน้อย เกล็ดความดีได้แยบยลแก่กัน และกันเสีย
มากกว่า. ถ้าหากเหลืออยู่เป็นอันหนึ่ง
อันจะเป็นความดี หรืออันหนึ่ง ของโลก, แต่ก็เป็น
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ; ยังละ
ความเข้าใจกัน และประสาธน์กัน อีกมาก. การ
กรรมธรรมไม่ว่า มีคุณงามความดี ส่วนเล็ก เพื่อ
แก้ปัญหานี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นใจ ซึ่ง
ที่สามารถนำออกมาใช้ได้ ก็จะได้เป็นโลกที่ดี
โลกดี. การทำให้โลกดี เป็นสิ่งจำเป็น
อย่างยิ่ง แห่งยุคปัจจุบัน. ถ้าหากของแต่ละศาสนา
จะนำเอาแก่นแท้ แห่งศาสนาของตน

อนิเมทอน*

การที่ คำบรรยายต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ธรรมเทศนา ถิ่น, วิทยุ หรือการบรรยาย ประจำวัน ถิ่น, ก็คงได้รับความร่วมมือ จากสหประชาชาติ หลายฝ่าย จนมีโครงการจัดพิมพ์ขึ้นภายใต้ วิทยุและหนังสือ ข้าพเจ้า ขอแสดงความยินดี และขออวยพรต่อทุกท่าน ที่มีส่วนในการช่วยเหลือ. การอนิเมทอน ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนามของคณะ กรรมการ, ของสำนักสอนอนิเมทอนพลาซาม, และของสื่อมวลชนด้วย.

ข้าพเจ้า ขออวยพรอนิเมทอน เป็นพิเศษ ในกรณีนี้ หนังสือชื่อ "คู่มือของการยัดเยียด" ของคุณหญิง บุญใจ ได้มีส่วนช่วยในหนังสือพิมพ์ขึ้นภายใต้ ด้วยความช่วยเหลือของ "คุณสุวิทย์ที่ยังอยู่" และอีกชื่อหนึ่ง "คุณสุวิทย์ที่คงลืมไป."

คุณเรา ในทุกวันนี้ แม้จะทำความดีความงามอะไร เพื่อเป็นกรรมเพิ่มบุญ หรือ การได้บุญอะไร แต่สิ่งนี้ได้ทำให้ได้มากก่อน ก็คือมีผล เป็นสิ่งที่มีอนิเมทอน อยู่ทั้งใจ และบางที อาจจะเป็นที่อนิเมทอน เพิ่ม ขึ้นเป็นได้เท่า ก็ยังได้ ในเมื่อการที่เช่นนี้ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ระมัดระวัง; แล้วมีผลให้เกิดสาเหตุการกระทำอื่นๆ ซึ่งแผ่ไพศาลไปเป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์ในวงกว้างไกลอีกด้วย. ข้าพเจ้า, ขออวยพรอนิเมทอน เป็นพิเศษในกรณีนี้ เพราะเหตุดังกล่าวนั้น นั่นเอง; และยังเป็นอนิเมทอนแทน

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

ท่านผู้สอน ทั้งหลาย ที่กำลังได้ร่วม ประโยชน์ จากหนังสือ
เหล่านี้ ก็ จิตตองไป สักด้วย.

มนุษย์เรา ละ เป็น มนุษย์ อยู่ ได้ ก็เพราะกำลังประกอบอยู่
ด้วยธรรม; มิฉะนั้น ละ ต้อง สูญ เสีย ความ เป็น มนุษย์ หรือ ถึง
กับ ต้อง ตาย ใน ที่สุด โดย ไม่ ต้อง สงสัย เลย. มนุษย์ ที่ ไม่ ประ
กอบ อยู่ ด้วย ธรรม ก็ ต้อง ประ กอบ อยู่ ด้วย อธรรม เป็น ธรรม
ตา, แล้ว จะ ต้อง เป็น อมนุษย์ ใน ร่าง ของ มนุษย์ ด้วย! โลก
นี้ ละ เป็น อย่างไร ที่ หาก เป็น โลก ที่ ประ กอบ อยู่ ด้วย อมนุษย์
ใน ร่าง ของ มนุษย์ เต็ม ไป แล้ว ทั้ง โลก ? และ แม้ แต่ คน
คน หนึ่ง จะ ได้ ร่วม ประ โยชน์ อะไร ที่ ใจ ของ เขา ได้ รับ แต่ การ
รบกวน จาก คน ที่ รู้ สึก แก่ ตน เอง ไม่ เป็น มนุษย์ เสีย ทำไม และ
ยังมี คน ทุก ที่?

โลกนี้ที่ทุกวันนี้มี ทั้งอย่างเผด็จการ และอย่างประชาธิปไตย
คือโดย ยึดไว้ด้วยอำนาจในโลกนี้เองได้ คนในโลก ก็จะต้องแก้ไขด้วย
ธรรม : มิใช่ประ-สอด้ธรรม, ยึดไว้เพียงนั้น. เมื่อโลกไม่มี
ธรรมแล้ว คนก็อยู่ไม่ไหวไม่ได้ ด้วยกันทั้งพวกเผด็จการ
และพวกประชาธิปไตย; ด้วยนั้น โลกจะต้องเลิกฆราวาส-
ตนิยม สร้างองค์ความสมบูรณ์ในวัตรธรรมกันเสียบ้าง, เพื่อ
ให้ ธรรม จะได้มีที่อาศัย อยู่ในจิตใจ ของคนในโลกมากขึ้น
: 4 นี้ โลกกลายเป็นโลกของมนุษย์ ที่มีจิตใจสูงไปตามเดิม.

มัน เป็น การ ตาย หลัง เข้า คลอง ที่ ควร ตาย !

เพราะ มัน ได้ เห็น โลก ของ มนุษย์ จาก ภายนอก แล้ว คน หนึ่ง
จาก นอก คลอง; จึง ต้อง ไป ตาย หลัง เข้า คลอง กัน เสีย

ธรรม, เพื่อที่เราน่าจะถูกต้องด้วย ก็น่าจะไป ค้นคว้าหาความจริงของโลก
นี่เองกับตลอดธรรม ที่มีอยู่ในโลก!

หนังสือธรรมะ ทุกๆเล่ม แม้จะบ่มเพาะอย่างไร ก็ยังมีผล
ให้แก่ธรรมอยู่เหมือนกัน! แม้ธรรมะจะบ่มเพาะมาบ้าง ก็ย่อมจะ
ต่าง ดีกว่า ธรรม ที่ปราศ ไป แล้ว นี้ หรือ? หรือ ที่ ทั้ง
หลาย คนพากันสนใจในนี้ไปนั้นไป ในสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม"
ให้ถูกต้อง และพร้อมสรรพ! เพราะนี่ ละกลับมรดกของโลก ให้
ทุกท่าน, มีผลมาก ละสามารถสืบต่อทั่ว สักจนจักรวาลนี้ ให้เสีย
เป็น ใหญ่ มีที่ล้นเหลืออย่างเหลือเฟือ.

ธรรมที่ธรรมะ ให้แก่เราหลาย แม้โดยที่เราไม่เคยรู้ใน
ลักษณะนี้ ก็ยังเป็นที่น่าให้เกิดความสนใจในธรรม กันใหม่,
ได้เพียงพอ; ที่มีได้ ถึงมาสอนไม่ยาก ต่อ ที่ ทั้ง หลาย ที่
ช่วย ร่วม มือ กัน ทุก คน ทุก อย่าง ทุก ที่ ที่ ที่ ที่
ได้ อยู่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่ ที่
แล้วมัน ทุก ประการ ๆ

พุทธทาส ธัมมชัมภว

ไปมาพบผลธรรม, โขลา
๓ กันยายน ๑๖

คำปรารภ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓]

หนังสือ ชุด ธรรมโฆษณ์ ของท่านพุทธทาส ที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีจำนวน ๘๘ เรื่องแล้ว; แต่บางเรื่องก็ขาดคราวพิมพ์ไปนานแล้ว จึงทำให้มีเผยแพร่อยู่ไม่ครบทั้งชุด ซึ่งมีสหายธรรมหลายท่านได้สอบถามมายังธรรมทานมูลนิธิขอให้ช่วยพิมพ์ซ้ำอยู่เรื่อยๆ. ทางธรรมทานมูลนิธิจึงเห็นสมควรให้มีการจัดพิมพ์เล่มที่ขาดคราวพิมพ์ไปแล้วขึ้นมาใหม่ให้ครบทั้งชุด โดยจะได้ทยอยจัดพิมพ์ขึ้นมาตามลำดับให้มีครบสมบูรณ์ทุกเล่มต่อไป.

สำหรับหนังสือธรรมโฆษณ์ เล่ม สุธมฺมปาปริทรรณ (เล่ม ๑) นี้ เป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๓ ของเรื่องนี้ ด้วยดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์” จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้พยายามรักษาค้นฉบับเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นการอนุรักษ์ต้นฉบับเดิมและความสะดวกรวดเร็วในการจัดพิมพ์ด้วย; ถึงอย่างไรคุณภาพของหนังสือก็ยังเป็นเรื่องสำคัญอยู่ ดังจะเห็นได้จากที่มีการปรับปรุงคุณภาพของกระดาษและความชัดเจนของตัวอักษรให้ดีขึ้น.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือนั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้นๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

ธรรมทานมูลนิธิ

คำปรารภ*

ธรรมทานมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ ปรารภต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณานี้ขึ้น โดยทั่วกัน.

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ด้วยคอกผลจากเงินทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” ผู้เห็นประโยชน์เกื้อกูลในทางธรรม. คณะกรรมการธรรมทานมูลนิธิ ปรึกษาคถกลงกันว่า จะใช้เงินคอกผลรายนี้ ในการเผยแพร่ธรรม ตามวัตถุประสงค์ข้อ ๑ ของมูลนิธิ โดยจัดพิมพ์เรื่องต่างๆที่ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ เป็นลำดับไป ให้ครบถ้วนอยู่เสมอ; โดยดำเนินการทำนองเดียวกันกับหนังสือชุดธรรมโฆษณ เล่มอื่นๆที่ได้ทำอยู่แล้ว.

หนังสือที่พิมพ์ด้วยทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” นี้ จะมีเรื่องประเภทธรรมบรรยาย เช่นแนะนำจริยธรรม ซึ่งบรรยายในการอบรมครู, ปาฐกถา, เทศนา ฯลฯ เพื่อนำมารวบรวมไว้เป็นชุด เป็นหมวดหมู่ สะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า.

หนังสือชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นด้วยกระดาษปอนด์ เย็บปกแข็งประเภทเดียวกันนี้ หนังสือส่วนหนึ่ง จะมอบไว้ตามห้องสมุด สถานศึกษา ฯลฯ ตามมติคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นไว้เพื่อการนี้, อีกส่วนหนึ่งจำหน่ายในราคาชนิดที่ “เอากุศลเป็นกำไร” เพื่อพุทธบริษัท ผู้มีรายได้น้อยโดยเฉพาะ จะได้ทำซื้อไปไว้ เป็นส่วนตัวบ้าง; ทำให้แพร่หลายไปในบรรดาผู้ศึกษาระยะโดยตรง. เงินที่ได้จากการจำหน่ายประเภทนี้ จะได้นำมาสมทบทุนไว้ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ ในอันต่อไป.

ธรรมทานมูลนิธิ โยธา

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบาญ

สัจญตปาปริทรรศน์

๑. การบวช คือการฝึกกระทำเพื่อผู้อื่น	หน้า ๑
๒. การบวช คือการพักผ่อนทางวิญญาณ	๑๘
๓. ความว่างจากตัฏฐ คือการพักผ่อนทางวิญญาณ	๓๘
๔. การพักผ่อนทางวิญญาณ คือความหมายของนิพพาน	๕๕
๕. ความว่างจากตัฏฐ คือความเต็มของสติปัญญา	๗๓
๖. ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นสติปัญญาสุคคยออยู่ในตัวของมันเอง	๙๑
๗. ความกำกวมของภาษา เป็นสิ่งที่ควรระวัง	๑๑๐
๘. ผลการค้นคว้า เกี่ยวกับการยึดมั่นถือมั่น	๑๒๘
๙. ขอบเขตของการค้นคว้าทางวิญญาณ	๑๔๕
๑๐. การค้นคว้าทางวิญญาณมีจุดมุ่งหมายตรงไปยังความว่างจากตัฏฐ	๑๖๕
๑๑. ยูโตทางวิญญาณ	๑๗๘
๑๒. การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง	๑๘๗
๑๓. ทำไมจึงใช้คำว่า จิตว่าง	๒๑๕
๑๔. ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง	๒๒๘
๑๕. ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง (ต่อ)	๒๔๕
๑๖. การยกผลงานให้แก่ความว่าง	๒๖๑
๑๗. กิณอาหารของความว่าง	๒๗๖
๑๘. ตายเสร็จสิ้นแล้วในทั่วแต่หัวที่	๒๙๐
๑๙. รู้จักความตายให้ถูกต้อง	๓๐๘
๒๐. รู้จักความตายให้ถูกต้อง (ต่อ)	๓๒๒
๒๑. ความหมายอันสับสนระหว่างความตายกับความอยู่	๓๓๕
๒๒. ไวยาหารพูดเกี่ยวกับความว่างหรือความตายที่สำคัญที่สุด	๓๕๔
๒๓. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	๓๗๑
๒๔. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จะสำเร็จประโยชน์ได้โดยวิธีใด	๓๘๕
๒๕. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จะสำเร็จประโยชน์ได้โดยวิธีใด (ต่อ)	๔๐๕
๒๖. ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือพื้นฐานทั่วไป	๔๒๒

โปรดดูสารบาญละเอียดหน้าต่อไป.

สารบาญละเอียด สุธมฺมตปฏทรรศน

๑. การบวชคอกการฝกกระทำเพื่อผูอน

คำสอนของพระพุทศเจ้านั้น ทรสในทที่ต่าง ๆ ไม่มีพธททำในทอง	๑
เรองทจะพุดกันเป็นเรองรทบถวน สําหรับภทษุใหม่	๒
เรองรทบถวนทางวณทกมือนุสสน ๘, กรณทภท ๔, ความเป็นอยู่ ๔	๓
รทบถวนทางธรรมจะเรองว่า “ธรรมปาฎโหมทษ” เป็นเรองทําลายทฎกู – ของกู	๔
บวช ๓ เดือนทองเรองคอก การกระทำ เรองความมอทยคมนถอมัน	๕
ทลอคเวลาให้ทําทุกอยาง มอชไรเพื่อทัวเอง แต่เพื่อวางจากทฎกู – ของกู	๖
เกอมเห็นแกทัวมาก มาบวช ๓ เดือนแสดงอยู่แล้วว่าจะฝกหคทบทรเรียนใหม่	๗
บทรเรียน “ทําเพื่อผูอน” จะชัวชีวิตในอนาคทให้มีคํา และมีสุข	๘
การเคลอนไหวทุกอยาง การทํางานทุกอยาง ทําเพื่อถอนความเห็นแกทัว	๙
ทางเกอทกเลสมมมาก ระวงยอฯเพิ่มความทงนงทัว ทองทําเพื่อไม่มีทัว	๑๐
ใช้วธทที่ปลอคทภย คอกนงเงียบ มอชพุด แบบปคทองหลังพระ	๑๑
บทรเรียนทแท้จรงคทที่สุดอยู่ในขณะททํางาน และประสบบารมณ	๑๒
ทําอะไรก็ตาม จะเกอทฎกู – ของกูได้ ทองระวงกลวเกอทฎกู ยงกวางออื่น	๑๓
หวัจของกรบวชทองเริ่มคันคัว พุดนอทย นงมาก ทคมาก ระวงมาก	๑๔
เจตนารมณของกรบวช ได้แกความลคทงนงทัว ทองรคษาอุคคทน	๑๕
ทองรฐวเราคําลงกระคคทพรวคเข้ามारेองความรู้สคทฎทอยของมนษย	๑๖
ความเคชนทบ้านจะทคมา ทองแกทัวยควบคุมความเคชนไปในทางฎกู	๑๗

๒. การบวช คือการพักผ่อนทางวิญญาณ

ที่พูดมาแล้วว่า บวชเพื่อฝึกฝนกระทำเพื่อผู้อื่น จะได้นำไปใช้วันหน้าด้วย	... ๑๘
การบวชกลายเป็นเรื่องบังคับตัวเองไปหมด ต้องทำอะไรไม่เพื่อตัวเอง	... ๑๙
คนที่จบการศึกษาขั้นต้นจิตใจในอินเดีย เขาเรียกว่า บัณฑิต ไทยเอามาใช้บ้าง	... ๒๐
ต่อมาคนที่บวชแล้วสึก เขาเรียกว่า ทิศ เพื่อนจากบัณฑิต	... ๒๑
การบวชเคยมีมาก่อนพุทธกาล เขาถือเป็นวัฒนธรรมสูงของอินเดีย	... ๒๒
สมัยโน้นพวกหนึ่งบวชเพื่อความพักผ่อนทางวิญญาณโดยเฉพาะ	... ๒๓
ต่อมาแยกเป็นพวกกันกว่า พวกนี้ทำให้เกิดลัทธิศาสนา รู้อะไรก็บอกสูตรให้ศิษย์ไว้	๒๔
คนเก่าๆ ตายไป คนใหม่อธิบายสูตรนั้น เรียกว่ายุคพรหมณะ	... ๒๕
พวกพักผ่อนทางวิญญาณก็ปรับปรุงเรื่อย จนเกิดคำว่านิพพาน คือเย็น	... ๒๖
ยุคอุปนิษัตกันคิดว่าความพักผ่อนทางวิญญาณ ว่าต้องทำให้หมดกิเลส	... ๒๗
สมัยพระพุทธเจ้า คนชั้นครูบาอาจารย์ ก็ยังเถียงกันอยู่ในเรื่องพักผ่อนทางวิญญาณ	๒๘
ผู้บวช ๓ เดือนเร่งฝึกทำลายความเห็นแก่ตัว แล้วจะพบการพักผ่อนทางวิญญาณ	๒๙
ถ้าตัวกู - ของกูถูกทำลาย จะมีการพักผ่อนทางวิญญาณทันที	... ๓๐
คำว่า "ตัวกู - ของกู" หมายถึงเมื่อกิเลสเกิดขึ้นมาเต็มที่ เป็นอหังการ มมังการ	... ๓๑
การบวช ๓ เดือน แล้วสึก รู้สึกว่าไม่ค่อยมีส่วนทำลายตัวกู - ของกู	... ๓๒
ถ้าจะตรงจุดในการบวช ต้องสนใจรอบกับตัวกู - ของกูด้วยวิธีต่าง ๆ	... ๓๓
สำรวจให้มาก ออกสั่นให้มาก อย่าตามใจกิเลสที่จะยกหูชูหาง	... ๓๔
วิธีลัดคือ บัดทั้ง ด้วยการยอม โกรธจะว่า จะทำอะไร ยอมหมด	... ๓๕
พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าพูดเหลวไหล ไปนอนดีกว่า ทั้ง ๆ ที่ทรงติเตียนการนอน	๓๖
หัดทำทุกอย่างในชีวิตประจำวัน ไม่เพื่อตัวกู - ของกู	... ๓๗

[๕]

การบวชแบบโบราณจะมีคำว่า “เพื่อกระทำนิพพานให้แจ้ง”	๕๗
คำว่า “นิพพาน” กิริยาอาการ คือ ตับ, ผลคือ เย็น	๕๘
พระพุทธเจ้าทรงพบนิพพานคือ เย็น ไม่มีอะไรดีกว่านี้ได้	๕๙
ไม่มีตัวกู – ของกูรบกวณ เรียกว่า เย็นตามความหมายของนิพพาน	๖๐
บวชเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง หมายความว่าทำให้เย็นทางวิญญาณ	๖๑
รู้จักบ่อกันไม่ให้ตัวกู – ของกูเกิด ก็จะควบคุมอยู่กับนิพพานได้ตลอดเวลานั้น	๖๒
นิพพานบังเอิญ; ควบคุม หรือหมกมิเสดเค็ดชาก ก็เย็นเหมือนกัน	๖๓
มรรค – ระยะต่อสู, ผล – ตับ, นิพพาน – เย็น; เป็นอันเดียวกันกับนิพพาน	๖๔
จะพูดว่า การพักผ่อนทางวิญญาณ คือการไม่เกิดตัวกู – ของกูก็ได้	๖๕
นิพพานเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ควรทำให้มีอยู่กับตัว	๖๖
ต้องทำลายความเคยชินแห่งกิเลสให้หมด จึงจะเป็นนิพพานสมบูรณ์	๖๗
ไม่ให้อาหารมัน ความเคยชินก็ถูกกักตัว เปลี่ยนเป็นสูญได้	๖๘
จะทำงานอะไรอยู่ที่ตาม ทำให้เย็นอยู่ตลอดไป	๖๙
พระพุทธเจ้าทรงยืนยันการบรรลุมรรค ผล ว่าไม่เหลือวิสัย	๗๐
นิพพานอยู่ในวิสัยไม่ยาก ไม่ง่าย แล้วแต่ใครจะทำถูก หรือผิด	๗๑
การบวชต้องเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ไม่เช่นนั้นบวชการ	๗๒

๕. ความว่างจากตัวกู คือ ความเต็มของสติปัญญา

“ความว่างจากตัวกู” เป็นใจความสำคัญ ต้องวินิจฉัยให้มาก	๗๓
คำว่า “ตัวกู” หมายถึงความกตมิต ที่ปรุ่งว่า ตัวฉัน – ของฉัน	๗๔
ความว่างจากตัวกู คือความเต็มของสติปัญญา	๗๕
ความว่างทางปัญญาคือเป็นผู้รู้ว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวตนแท้จริง	๗๖
โลกว่าง หมายความว่า ไม่มีอะไรที่เรียกว่า ตัวตน – ของตน	๗๗
จิตว่าง เพราะว่างจาก โลกะ โทสะ โมหะ ไม่ใช่หนึ่งไม่มีพฤติ	๗๘

ความว่างตามแบบอรรถพาส เรียกว่ามิจจาภิภูฏีทั้งนั้น	๗๙
ความว่างที่อาศัยมิจจาภิภูฏี เป็นเพราะเข้าใจผิดอะไรไว้ก่อนอยู่	๘๐
ว่างถูกต้องคือทางวัตถุไม่มีอะไร ส่วนทางจิตทางปัญญาเห็นว่า ไม่มีตัวตน	๘๑
ที่เรียกว่า “สูญญา” คือความว่างทางสติปัญญา	๘๒
ว่างจากตัวกูเป็นความดับเย็น และความพักผ่อนทางวิญญาณ	๘๓
จิตนี้ประภัสสร เพิ่งเศร้าหมองเมื่อกิเลสเกิดขึ้นมา	๘๔
ในจิตประภัสสร ไม่มีตัวกู - ของกูอยู่แล้ว อย่าต้องอะไรไปอีก	๘๕
อย่าเกิดตัวกู - ของกูขึ้นมา จิตก็ฉลาดอยู่ตามเดิม	๘๖
ไปจัดการกับสิ่งที่ครอบงำจิตประภัสสรเถิด จิตเดิมไม่ต้องไปอบรม	๘๗
แก้ปัญหาคงไปยังการกระทำนั้น ไม่ให้เกิดตัวกู - ของกูก็แล้วกัน	๘๘
จิตว่างจากตัวกู - ของกู สมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญาเดิม ช่วยให้ทำลายกิเลสได้เร็ว	๘๙
สิ่งที่เรียกว่า “สติปัญญา” ต้องให้มันถูกต้องและพอดี	๙๐

๖. ความไม่ยึดมั่น เป็นสติปัญญา สุดยอด อยู่ในตัวของมันเอง

เรื่องนี้พูดขยายความในส่วนสติปัญญา ที่สูงสุดในตัวเอง	๙๑
ความสำคัญมั่นหมายเป็นตัวกู - ของกู ภาษาธรรมว่า อุปาทาน	๙๒
เมื่อใดไม่มีความยึดมั่นถือมั่น เมื่อนั้นมีสติปัญญาสูงสุด	๙๓
สติ คือความรู้สึกรู้ตัวอยู่ ปัญญา คือความรู้ข้อเท็จจริง	๙๔
การบวชเรียนเป็นวิธีหนึ่งที่จะให้เกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่น	๙๕
ความไม่ยึดมั่นถือมั่นคือภาวะแห่งความมีสติปัญญาสูงสุด	๙๖
ความไม่อยากอะไรเลย เป็นยอดสุดของสติปัญญา	๙๗
ความอยากในพุทธศาสนาหมายถึงค้นหา อยากด้วยกิเลสเสมอ	๙๘
อย่ามีชีวิตอยู่โดยมีความอยากชนิดที่เป็นค้นหา	๙๙
นิพพานคือความไม่อยาก เมื่อว่างจากความอยากจึงเป็นนิพพาน	๑๐๐

อย่าไปอยากอะไรเข้า ถ้าอยากละก็เป็นล้มละลายทันที	๑๐๑
มีความตั้งใจ หรือต้องการอะไร ให้ทำด้วยสติปัญญาไว้อย่างไร	๑๐๒
จงหัดมีความต้องการด้วยสติปัญญา อย่าอยากด้วยกิเลสตัณหา	๑๐๓
อนุสัย สังโยชน์ นี้คือความเคยชิน ในความอยากทั้งหลาย	๑๐๔
เป็นทาสของกาม กิณ เกียรติ นี้แหละเป็นที่ตั้งของความอยาก	๑๐๕
ให้หัดสงบดู มีความอยาก กับว่างจากความอยากแล้ว เป็นอย่างไร	๑๐๖
เราไม่ใคร่รู้เรื่องความคลายออก มุ่งกันแต่เรื่องกาม กิณ เกียรติ	๑๐๗
ถ้าเคยอยากด้วยกิเลสตัณหา เปลี่ยนมาต้องการด้วยสติปัญญาเสีย	๑๐๘
จับใจความให้ได้ว่า เรื่องสำคัญอยู่ที่ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น	๑๐๙

๗. ความกำกวมของภาษา เป็นสิ่งที่ควรระวัง

จะชี้ให้เห็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพราะเหตุเกี่ยวกับภาษา	๑๑๐
คำว่า “ธรรม” พระพุทธเจ้าทรงใช้ว่า “แสดง” วินัยว่า “บัญญัติ”	๑๑๑
บัญญัติวินัยก็เพื่อสนับสนุนการเข้าถึงธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติ	๑๑๒
ธรรม ไม่บังคับให้ปฏิบัติ ส่วนวินัยไม่ปฏิบัติไม่ได้	๑๑๓
พุทธศาสนานั้นรวมอยู่ทั้งธรรม และวินัย	๑๑๔
ถ้าไม่มีวินัย ศาสนาอันตรธานเร็ว และผู้บวชอาจล้มเหลว	๑๑๕
ถ้าคนดี เจตนาบริสุทธิ์ นับว่ามีวินัยอยู่แล้วโดยอัตโนมัติ	๑๑๖
คนสมัยพุทธกาลเขาสนใจที่ ทำอย่างไรจะขจัดทุกข์ได้เร็ว	๑๑๗
เป็นเรื่องเหลวไหลของมนุษย์ ที่ไม่หยุดความต้องการ	๑๑๘
การรู้ จะต้องรู้แจ้งแทงตลอด ; เพียงรู้ เข้าใจยังไม่พอ	๑๑๙
ไม่ยึดมั่นถือมั่น กับ ว่างจากยึดมั่น ฯ นี้ คำหลังไม่กำกวม	๑๒๐
จับใจความได้ว่า มีเจตนา กับ ไม่มีเจตนา นี้ต่างกันลิบ	๑๒๑

ถ้าต้องทำโดยระวัง กับทำได้โดยอัตโนมัติ ต่างกันมาก ๑๒๒
โลกียะ กับโลกุตตระ อย่าไขแยกกัน ที่แท้ไปทางเดียวกัน ๑๒๓
ถ้าปฏิบัติแล้วกำเริบได้ เป็นโลกียะ ไม่กำเริบก็เป็นโลกุตตระ ๑๒๔
ปุถุชนต้องมีเจตนาทำก่อน จนกว่าจะถึงปัญญา ๑๒๕
พระอรหันต์ท่านสิ้นสุดจากความยึดมั่นถือมั่น ๑๒๖
ฝึกมีศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ในตัว จะชื่อตรงต่อตนเอง ๑๒๗

๘. ผลการค้นคว้าทางวิญญาณ เกี่ยวกับความยึดมั่นถือมั่น

ควรรู้จักพระปัจเจกพุทธะผู้สามารถทำความหลุดพ้นแก่ตนได้ ๑๒๘
ปัจเจกที่ไม่บรรลุนิพพาน เพราะขาดความจริงใจ ๑๒๙
การค้นคว้าทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ มีผลเป็นสุขต่างกัน ๑๓๐
พระปัจเจกพุทธะเกิดในยุคที่มีการค้นคว้าทางวิญญาณ ๑๓๑
ไม่หยิบปัญหาทางวิญญาณมาค้นคว้ากัน จึงเข้าถึงทางนี้ไม่ได้ ๑๓๒
เกี่ยวนี้ไม่มองในแง่จะเกิดทุกข์ มองแต่จะไถ้จะเอา ๑๓๓
ปฏิญญาว่าจะศึกษาพุทธศาสนา แต่ไม่ค่อยได้ ก็เพราะไม่จริง ๑๓๔
ความไม่จริงนั้นมาจากการที่บังคับตัวเองไม่ได้เป็นส่วนใหญ่ ๑๓๕
เราพ่ายแพ้แก่สิ่งสำคัญมากคือกิเลส และความเคยชินของกิเลส ๑๓๖
“สัญญา” คือความสำคัญมั่นหมาย นี้ก็รุนแรงมาก ๑๓๗
ความรู้ใด ๆ ไม่มีกำลังพอจะบังคับสัญญาได้ นอกจากสัญญาที่ตรงกันข้าม ๑๓๘
เวลานี้ไม่มีใครสร้างสัญญาที่ตรงกันข้ามกับกิเลส แต่ไปเข้าข้างกิเลส ๑๓๙
รสอร่อยที่มนุษย์ต้องการคือรสของกิเลส จึงไม่ยอมสละตรวนล่ามขา ๑๔๐
การค้นคว้าทางวัตถุ เพื่อทำลายกันมากกว่าสันติภาพ ๑๔๑
มนุษย์ในโลกเวลานี้ ไม่มีความพอก่อนทางวิญญาณเลย ๑๔๒

มนุษย์ทำลายวัตถุเกินความจำเป็น และฝืนธรรมชาติมาก	๑๔๓
ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น เป็นการค้นคว้าทางวิญญาณที่ถูกต้อง	๑๔๔

๕. ขอบเขตของการค้นคว้าทางวิญญาณ

ความก้าวหน้าของมนุษย์ปัจจุบัน ไม่อยู่ในขอบเขตเรื่องคับทุกข์	๑๔๕
การศึกษาขยายไปทางวิชามาก แต่ไม่วกมาปฏิบัติทางศาสนา	๑๔๖
ครั้นพูดว่า ค้นคว้าทางวิญญาณก็เป็นเรื่องผี เทวดา ไปเสียอีก	๑๔๗
เรื่องผี มีขึ้นมาเพราะความโง่ ของคนจำนวนมากที่สุดที่นั่น	๑๔๘
ผี ๆ สาร ๆ ที่คนกลัวกันนัก เป็นเรื่องกระแสดิจของคนโง่นั้นเอง	๑๔๙
ค้นคว้าทางวิญญาณที่ถูกต้องนั้น พบผีคือ อวิชชา	๑๕๐
ตามหลักพุทธศาสนา จิต หรือวิญญาณ ก็คือธาตุชนิดหนึ่ง	๑๕๑
การค้นคว้าทางวิญญาณ ก็เพื่อจะฆ่าผีอวิชชานั้นเสีย	๑๕๒
พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่มีคน จึงไม่มีตายไม่มีเกิด	๑๕๓
เกิดโดยวิธีไหนก็ตาม ถ้าเป็นทุกข์ ขอให้สนใจค้นคว้าคับทุกข์	๑๕๔
ขอบเขตของการค้นคว้าทางวิญญาณ ก็คือเพื่อทำลายความทุกข์	๑๕๕
การค้นคว้าเกี่ยวกับความคับทุกข์ จะต้องทำให้ถูกต้อง	๑๕๖
ตัวพุทธศาสนาแท้เป็นเรื่องที่จะศึกษา เพื่อดับตัวกู - ของกู	๑๕๗
ขอบเขตของการค้นคว้าอยู่ที่ เมื่อมีการสัมผัส อย่าดูปรุงแต่งหรือจับเช็ด	๑๕๘
ถ้าช่วยตัวเองได้เท่าไร ช่วยผู้อื่นได้เท่านั้น	๑๕๙
เรื่องริบคว้นทางธรรมก็คือ รู้จักจำกัดขอบเขตของการค้นคว้า	๑๖๐
ใช้หลักพระพุทธภาษิตกันบ้างก็เพียงพอที่จะอยู่ได้ด้วยสติสัมปชัญญะ	๑๖๑
ให้รู้จักขอบเขตที่พอเหมาะ ทำไปเรื่อย ๆ จนบรรลุมรรค ผล	๑๖๒
มีความทุกข์ที่ไหน คับทุกข์ที่นั่น ไม่ต้องหนีโลก	๑๖๓

๑๐. การค้นคว้าทางวิญญาณ มีจุดมุ่งหมาย ตรงไปยังความว่างจากตัวกู

การค้นคว้าทางวิญญาณมีขอบเขตไปสู่ความว่างจากตัวกู - ของกู	๑๖๔
ศาสนามุ่งหมายตรงกันหมด เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว	๑๖๕
เมตตาที่มีจิตว่างจากตัวกู - ของกู เป็นเมตตาแท้ในพุทธศาสนา	๑๖๖
เมตตาที่มีมูลมาจากตัวกู - ของกูชั้นต่ำและสูง เป็นเครื่องช่วยให้เบาใจ	๑๖๗
ชั้นที่ ๓ รู้สึกว่าง ควรมีเมตตาด้วยสติปัญญา ไม่เป็นทาสของอะไร	๑๖๘
เมตตาโดยจิตว่าง ถูกต้อง อย่างพระพุทธเจ้าเรียกว่า “มหากรุณานิโก นาโถ”	๑๖๙
เมตตาอย่างพระพุทธเจ้านั้นบริสุทธิ์ ไม่มีความเห็นแก่ตัว	๑๗๐
เมตตาที่ยังมีตัวกู - ของกู เป็นเพียงประเพณีที่ดี นี้ผู้แรกฝึกต้องทำไปก่อน	๑๗๑
ให้พิจารณาความแตกต่างของเมตตาทั้ง ๓ กลุ่ม	๑๗๒
เมตตาที่ทำให้เกิดเป็นทุกข์ละก็ ยังไม่สูงสุด	๑๗๓
หลักเมตตาทั่วไปต้องสลaysตัวออกเป็นความว่าง	๑๗๔
ปัญหาต่าง ๆ มาหยุดที่จุด ๆ เดียว คือความเห็นแก่ตัวกู - ของกู	๑๗๕
ความว่างนี้ ว่างจากตัวกู - ของกู ไม่ใช่ไม่มีอะไร ไม่คิดไม่นึกอะไร	๑๗๖
“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” ถ้าเข้าใจได้ จะเข้าถึงธรรมะอย่างลดีที่สุด	๑๗๗
วิธีลดีก็คือ ทำให้กิเลสกลายเป็นของว่างไป	๑๗๘

๑๑. ยูโธทางวิญญาณ

การพูดว่า “ยูโธทางวิญญาณ” นี้พูดอย่างอุปมา	๑๗๙
ใจความคือ เหนื่อยน้อย ปฏิบัติคุณน้อย ๆ ง่าย ๆ เพื่อทำลายกิเลส	๑๘๐
อาวุธทางวิญญาณคือ “ความว่าง” นี้เข้าไปที่ไหน ก็พินาศที่นั่น	๑๘๑
สติปัญญา คือความว่างในพุทธศาสนา ทำให้กิเลสว่างได้	๑๘๒
แท้จริงกิเลสก็มีได้มีอยู่ เป็นเพียงเมกานิส์มทางจิตเท่านั้น	๑๘๓

มีคำโคลงช่วยความจำเริ่มด้วย “สัมผัส ๆ นั้น เครื่องจักรในกาย”	๑๘๔
ถ้าสติเกิดขึ้นว่า “มันเป็นเมคานิสต์ตามธรรมชาติ” ก็เลสก็ว่างไป	๑๘๕
ทุกอย่างเป็นสัปดาห์ธาตุ ทำงานเที่ยงตรงหลักต่างหาก	๑๘๖
หยุดใช้สติเหมือนนโยบายแบบยูโก จะทำให้กิเลสไม่ปรุง หรือสลายไป	๑๘๗
การทำงานใดๆ ไม่หวังอะไร งานจึงเสร็จอยู่ตลอดเวลา	๑๘๘
เกิดมาทำไม ต้องตอบว่า เกิดมาเพื่อจะไม่ทุกข์ ไม่หาทุกข์มาใส่ตัว	๑๘๙
ทำจิตว่างไปเสียจากความหมายของคำว่า งาน จะทำงานได้ ไม่ทุกข์	๑๙๐
พิจารณาสักว่าเป็นธาตุอยู่เสมอ จะมีสัญญาตา เป็นอาวุธ	๑๙๑
นามรูปซึ่งมีการปรุงแต่งตามธรรมชาติ ไม่มีกิเลสก็สบาย	๑๙๒
ใครมีทรัพย์ หรือ “มี” อะไร พอมีกักตนรกทั้งเป็น	๑๙๓
ต้องใช้ “ตาไฟ ไจกรด” เล็งไปทางไหนว่างหมด ไม่มีตัวกู – ของกู	๑๙๔
ดูความทุกข์ให้ว่างไป จนไม่มี เป็นการใช้วิธิตัด	๑๙๕
อาศัยปัญญาเป็นยูโกนี้ ต้องมีปัญญามาก จนเห็นอะไรก็ข่มได้	๑๙๖

๑๒. การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง

เรื่องที่อยู่มาเหมือนมีฤทธิ์พิเศษ ต้องเข้าใจให้แจ่มแจ้ง	๑๙๗
ข้อสำคัญอยู่ที่ต้องการทำลายความเห็นแก่ตัว ไม่เอาประโยชน์จากใคร	๑๙๘
ศึกษาให้เข้าใจว่า จิตนี้ว่างจากความยึดมั่น ๆ อยู่เป็นประจำ	๑๙๙
ชีวิตมีค่าเพราะการงาน งานจึงเป็นปัญหาสำคัญที่สุด	๒๐๐
คำว่า “จิตว่าง” เป็นภาษาธรรม มีคำอธิบายความหมายเป็นพิเศษ	๒๐๑
ว่าง หมายถึงว่างจากความคิดนึก ที่มีความหมายเป็นตัวกู – ของกู	๒๐๒
ถ้ามีความรู้สึกเป็นตัวกู – ของกู จะเพ่งศึกษาอะไรก็ขังไม่ได้	๒๐๓
นักคิดค้นคว้าต้องทำงานด้วยจิตว่าง ถ้ามีตัวกูเมื่อไรก็ล้มเหลว	๒๐๔
ต้องทำงานเพื่องาน หน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่างนี้ทำด้วยจิตว่าง	๒๐๕

การทำงานโดยหวังอะไรตอบแทน เป็นเรื่องตัวกู – ของกู	๒๐๖
ทำงานด้วยจิตว่างต้องมีผลอะไร จะมีผลดีก็ต้องเป็นจิตว่าง	๒๐๗
เคล็ดลับของการทำงานด้วยจิตว่าง ต้องทำให้การงานเป็นของสนุก	๒๐๘
เราเกิดมาเพื่อกับทุกข์ ต้องสนใจเรื่องทางวิญญูณ แทนที่จะทำได้	๒๐๙
อย่ารับหน้าที่เกินความสามารถของตน ทำด้วยเจตนาบริสุทธิ์มีค่าพอแก่การเสียสละ	๒๑๐
จิตว่างทำงานด้วยสติปัญญา จิตว่างทำด้วยกิเลสตัณหา	๒๑๑
สติปัญญาต้องเป็นอย่างไรบริสุทธิ์ อย่าไปเอาปัญญาของกิเลสตัณหา	๒๑๒
จิตว่างประกอบด้วยสติปัญญาจริง เป็นอันเดียวกับธรรมชาติ	๒๑๓
สติปัญญาบริสุทธิ์สะอาดจากตัวกู – ของกู จะทำงานได้ดีเลิศ	๒๑๔

๑๓. ทำไมจึงใช้คำว่า จิต ว่าง

บางคนขอร้องให้เปลี่ยนคำ เขากล่าวว่า อูฐริใช้คำแปลก ๆ ว่า จิตว่าง	๒๑๕
ใช้ “จิตว่าง” เป็นคำเดิมมาจากพระบาลี ในพระพุทธวจนะ	๒๑๖
พุทธศาสนาที่แท้ไม่เป็นเกรวาท หรือมหยานไปได้	๒๑๗
จิตว่าง หรือความว่าง คือสุญญตา ที่พุทธบรรพชิตเหมาะแก่คนธรรมดา	๒๑๘
ทำไมจึงใช้คำว่า “จิตว่าง” ? นี่เป็นการพิจารณาคัดเลือกรอบคอบแล้ว	๒๑๙
ว่าง คือว่างจากความรู้สึก ตัวตน เท่านั้นเอง	๒๒๐
ทำอย่างไรจะไม่เป็นทุกข์ ? จะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ	๒๒๑
วัฒนธรรมที่สอนให้ปลงอนิจจัง นี่คือส่วนที่จิตว่างจากตัวกู – ของกู	๒๒๒
การทำจิตให้ว่าง เป็นธรรมคาแก่ชาวบ้าน ไม่ใช่เฉพาะผู้จะป็นิพพาน	๒๒๓
จิตว่างตามหลักพุทธศาสนา มีธรรมแท้จริง ทำอะไรจิตไม่ผิปรกติ	๒๒๔
การทำจิตให้ว่างมีวิธีหลายระดับหลายชั้น	๒๒๕
คนมีสติปัญญาความรู้ บางคนกลัวไมโครโฟน นี่ต้องแก้ไข	๒๒๖

พระกัณฑ์ธรรมาสันกัณฑ์ ในมิลินทปัญหา มีบอกวิธีแก้ไว้	๒๒๗
การทำจิตว่างให้เหมาะสมแก่กรณี จำเป็นอย่างยิ่งในการทำงาน	๒๒๘

๑๔. ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง

อุปสรรค หรือปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่างย่อมมี	๒๒๙
พอทำจิตว่างได้ ปัญหาจะหมดไปเองตามธรรมชาติ	๒๓๐
ทำจิตว่างจากสิ่งรบกวนได้ ทุกอย่างจะเปลี่ยนไปในทางดี	๒๓๑
จิตว่างจากตัวกู - ของกู จะดึงเอาสมรรถภาพต่าง ๆ มาใช้ได้	๒๓๒
ตั้งใจน้อยไปบ้าง ไม่พอดี นับว่าจิตไม่ว่าง	๒๓๓
ปัญหาใหญ่อยู่ที่ว่า ต้องทำไปด้วยจิตเป็นกลาง ๆ คือว่าง	๒๓๔
จิตว่างที่ไม่ถูกต้อง อาจทำอย่างส่งจิตไปที่อื่นก่อน หรือบังคับไว้	๒๓๕
ต้องศึกษาอบรมปฏิบัติตามวิธีของพระพุทธเจ้าจึงจะทำให้ว่างได้	๒๓๖
ปัญญามีมาก ก็มีจิตว่างมากขึ้น ๆ จนไม่ต้องใช้ปัญญาอย่างตั้งอกตั้งใจ	๒๓๗
วิธีของพระพุทธเจ้าตรัสว่า "จงมีสติมองเห็นโลกเป็นของว่าง"	๒๓๘
ดูโลกเป็นของว่าง คือว่างหมดทั้งรูปธรรม นามธรรม	๒๓๙
วิสัยโลกมีปัญหามาก วิธีไม่หวั่นเสียดก็คือ มีปัญญาตามแบบพระพุทธเจ้า	๒๔๐
ต้องชนะกิเลสคือว่างจากตัวกู - ของกูก่อนจึงจะชนะผู้อื่นได้	๒๔๑
ไม่มีทุกข์ไม่มีนรก อย่างนี้จะชนะตัวเองและผู้อื่นด้วย	๒๔๒
ทางของพระพุทธเจ้ามองอะไรให้ว่างหมด จะแก้ปัญหาก็ได้	๒๔๓
พอจิตว่าง สติปัญญาจะออกมาสำหรับแก้ปัญหาก็ได้	๒๔๔

๑๕. ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง (ต่อ)

คนโดยมากมีปัญหา มักโทษผู้อื่นไม่โทษตัวเองว่าไม่มีสติปัญญา	๒๔๕
ไม่มีสติปัญญาไหนดีกว่าที่มีในตัวเองขณะจิตว่างจากตัวกู - ของกู	๒๔๖

คนเราโง่มากที่สุดขณะที่มีตัวหรือเห็นแก่ตัว	๒๔๗
งานที่มีอุปสรรคเต็มไปก็เนื่องมาจาก คนต้องเกี่ยวข้องกัน	๒๔๘
คนเห็นแก่ตัวมากเข้า แล้วเอาความสุภาพปัดบังกิเลสหายไ้	๒๔๙
ปัญหาเรื่องพุทกัณัไม่รู้เรื่องก็เพราะมีตัวกู - ของกูแรงมาก	๒๕๐
แต่ละคนมีตัวกู - ของกูเต็มปรี จะต้องใช้สติปัญญามากที่จะแก้ปัญหา	๒๕๑
ฟังชนะความไม่ตีของผู้อื่นด้วยสติของเรา	๒๕๒
เมื่อกำลังพูดกับผี หรือกิเลสของเขา เราก็ไม่ควรจะโกรธ	๒๕๓
ถ้าเป็นผีกันเสียแล้ว ก็คือความมืดบอดไม่สว่างเลย	๒๕๔
พูดจริงแล้วไม่ โกรธ หมายถึงทำด้วยจิตว่าง จะแก้ปัญหาคได้หมด ..	๒๕๕
การกำจัดผีต้องฆ่าด้วยธรรมะ ไม่ใช่ไปทะเลาะกับผี	๒๕๖
กิน - กาม - เกียรติ เป็นตัวการให้พูดไม่จริง และโกรธตะพิด	๒๕๗
ใช้ความฉลาดในทางถูกต้อง จะแก้ปัญหาคได้ ไม่มีอาการเป็นผี	๒๕๘
อย่ามีสติปัญญาเพื่อตัวกู - ของกู แต่มีเพื่อไม่เป็นผีขบกัดกัน	๒๕๙
"พูดจริงแล้วไม่ โกรธ" เป็นประจำ จะลบลบปัญหาให้วังมาหา	๒๖๐

๑๖. การยกผลงานให้แก้ความว่าง

"การยกผลงานให้ความว่าง" เป็นวรรคหนึ่งของบทกลอนเรื่องนี้	๒๖๑
ทำงานด้วยจิตว่างเพื่อไม่ทุกข์ ต้องระวังไม่ย้อนเอาผลด้วย	๒๖๒
ถ้าทำโดยจิตใจที่ไม่มีตัวกู - ของกูแล้ว จะไม่มีผู้กินผู้ใช้ต่อไปด้วย	๒๖๓
ข้อสำคัญในการปฏิบัติอยู่ที่ต้องไม่เพลาสติ	๒๖๔
ความรู้สึกของจิตใจที่ว่าง เมื่อมีก็เท่ากับไม่มี	๒๖๕
ให้รู้้อยู่ว่า ผลงานที่จะเกิดขึ้นเอาเป็นของเราไม่ได้	๒๖๖
ปัญหาของผู้ปฏิบัติธรรม อยู่ที่มีสติไม่ติดต่อกัน	๒๖๗
ทำงาน หรือเป็นอยู่ด้วยจิตว่างเสมอไปแล้ว กิเลสไม่อาจเกิดได้	๒๖๘

ถ้าไม่ยกผลงานให้ความว่าง จิตก็พอกพูนตัวกู - ของกูมากขึ้น	๒๖๙
ต้องฝึกความไม่มีอะไรเป็นของตน อย่าประมาทอย่าเพ้อเจ้อ ...	๒๗๐
พิจารณาด้วยไม่ประมาทว่า เราได้ระมัดระวังมีสติเต็มทีหรือไม่	๒๗๑
การเกี่ยวข้องกับความคิดหรือบุญ นี่ต้องทำในลักษณะไม่เคอะคร้อน	๒๗๒
ถ้าไปผูกพันอยู่กับบุญ หรือบาป ก็ร้อน เพราะยึดมั่นถือมั่น ...	๒๗๓
ความปรารถนาอย่างชาวโลกมีอยู่ เป็นเรื่องร้อนทั้งนั้น	๒๗๔
คำอธิบายบทนี้เป็นแนวให้เข้าใจ เรื่องยกผลงานให้ความว่าง	๒๗๕

๑๗. กินอาหารของความว่าง

คนมักสงสัยว่า ถ้าทำตนให้ว่าง แล้วคนจะกินอะไร	๒๗๖
การกินเป็นความว่าง เพราะไม่มีตัวผู้กินและตัวที่ถูกกิน	๒๗๗
การกินคือการบริโภคน้ำที่หามาได้ ต้องทำด้วยจิตว่าง	๒๗๘
มีสำนักเป็นสติสัมปชัญญะว่า ของที่กินนี้ว่าง เป็นธาตุตามธรรมชาติ	๒๗๙
อย่าบิดพลิ้วเพราะกิเลสจะแก้ตัวให้ตัวเองเสมอ	๒๘๐
การแก้ตัวก็คือ การไม่เชื่อต่อตัวเอง เห็นแก้ตัว	๒๘๑
ธรรมะเหมือนอาวุธวิเศษ ต้องฝึกใช้ให้คล่องแคล่วเสมอ	๒๘๒
ไม่มีธรรมะเป็นอาวุธ และไม่ฝึกใช้แล้วจะใช้ได้อย่างไร	๒๘๓
ถ้ามีธรรมะจริงต้องทำหน้าที่ไปตามธรรมชาติ ทำด้วยจิตว่าง	๒๘๔
ความทุกข์ทับถมมากขึ้น ๆ มีมูลจากไม่ตามรอยพระอรหันต์เสียเลย	๒๘๕
ถ้ามีโรคตัวกู - ของกูจัก กินยาอะไรก็ไม่รู้จักหาย	๒๘๖
เมื่อสมควรตาย ก็ต้องตาย ทำกินนั้นก็มีผลไม่คุ้ม	๒๘๗
จิตว่างนี้จะแก้ปัญหากว้างหมดได้ จะรับผิดชอบทุกสิ่ง	๒๘๘
จิตว่างเป็นยา เป็นอาวุธที่ดี ใช้ได้คล่องทันควัน	๒๘๙

๑๘. ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ

“ตาย” นี้มีความหมายที่อาจสับสนแก่คนไม่คุ้นโวหารนี้	๒๙๐
ต้องเข้าใจโวหารพูดตามธรรมะนั้นสูงส่งกว่าแล้งไปในแง่ไหน	๒๙๑
“จงตายให้เสร็จสิ้นในตัว” นี้คือตัวกู - ของกูมันตาย	๒๙๒
พระพุทธเจ้าแสวงหาความไม่ตาย โดยออกบวช	๒๙๓
“ตายแต่หัวใจ” นี้เนื่องกันมาจากทำงานด้วยจิตว่างไม่มีทุกข์	๒๙๔
ตายที่เป็นทุกข์ คือตายของจิตที่ยึดมั่นเป็นตัวกู - ของกู	๒๙๕
ตายไม่เป็น คือไม่เตรียมพร้อม ไม่รู้จักตายให้ดีที่สุด	๒๙๖
ตายให้เป็น คือให้ร่างกายแตกดับไปในลักษณะที่เหมาะสม	๒๙๗
อย่าเป็นคนโง่ ไม่รู้ว่าธรรมชาติต้องเป็นไปอย่างนั้นเอง	๒๙๘
ถึงวินาทีสุดท้ายที่จะแตกดับ ให้มีสติสมัค “ดับไม่เหลือ”	๒๙๙
อย่ายึดมั่นเรื่องผิดเรื่องถูก จนคิดว่าไม่มีทางเปลี่ยน	๓๐๐
เมื่อต้องพรากจากสิ่งที่รัก ควรรู้ว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ	๓๐๑
ผู้มีปัญญาต้องรู้จักทำไม่ให้เป็นทุกข์ หรือทุกข์น้อยลง	๓๐๒
ธรรมชาติไม่หลอกเล่น จะตรงเผงไปตามกฎเกณฑ์	๓๐๓
ฝึกคิดไว้ว่า ไม่มีตัวกู - ของกูไว้ เหลือแต่ธรรมไว้เรื่อย ๆ	๓๐๔
อย่าเห็นแก่ตัว, อย่ายึดมั่นถือมั่น เพราะจะพอกพูนกิเลสและตัณหา	๓๐๕
“ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ” นี้คือเป็นอยู่อย่างมีชีวิตเย็นสนิท	๓๐๖
ตัวกู - ของกูมันแหละ คือไฟที่เบียดลึกอยู่ข้างใน	๓๐๗

๑๙. รู้จักความตายให้ถูกต้อง

เรื่องที่จะพูดนี้ต้องรู้ภาษาคนภาษาธรรม ให้ถูกต้องก่อน	๓๐๘
ผู้มีปัญญาจะเห็นความตายเป็นเพียง ความเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย	๓๐๙

สัญญาญาณของสิ่งที่มีชีวิต ย่อมมีความรู้สึกกลัวตาย	๓๑๐
ความอยากดับทุกข์ก็เนื่องมาจากความกลัวตาย	๓๑๑
ความกลัวตายนี้มีเหตุเนื่องมาจากค้นหา ๓ ท้าย	๓๑๒
ความอยากที่มาจากอวิชา ไม่มีสติปัญญา เรียกว่าค้นหา	๓๑๓
ความกลัวทุกชนิดมาจากกลัวไม่ได้มีอยู่ ก็คือกลัวตาย	๓๑๔
ความกลัวตายเป็นเหตุให้ค้นหาความไม่ตาย	๓๑๕
มีวิชาจนฆ่าอวิชาเสีย ก็ไม่มีความตายอีกต่อไป	๓๑๖
ความกลัวตายของสติปัญญาอันถูกต้อง นำไปสู่ความมีศีลธรรม	๓๑๗
ความกลัวตายของปุถุชน นำไปสู่ความเสื่อมศีลธรรม	๓๑๘
ความอยากรอดโดยไม่นึกถึงผู้อื่น เป็นเหตุให้ทำผิดธรรม	๓๑๙
ความกลัวตายอย่างโง่ ต้องแก้ด้วยกลัวตายอย่างมีสติปัญญา	๓๒๐
จงระวังมีสติปัญญาอันถูกต้อง ให้กลัวตายถูกวิธี	๓๒๑

๒๐. รู้จักความตายให้ถูกต้อง (ต่อ)

พุทธบริษัทเห็นปัญหาของความตาย เป็นต้นเหตุของทั้งหมด	๓๒๒
อุทานแรกที่เกิดโดยธรรมชาติ ที่พูดว่า “ตายจริง” นี้คือกลัวตาย	๓๒๓
ต่างคนต่างกลัวตายจึงต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัว	๓๒๔
ความตายของบัณฑิต ไม่ตายทางศีลธรรม	๓๒๕
ความตายของคนพาล ตายทั้งเนื้อทั้งตัวทั้งศีลธรรม	๓๒๖
ถ้าทำให้มีความตายแห่งตัวกู - ของกู ก็ไม่กลัวตาย	๓๒๗
เราไม่ได้เกิดเพื่อทุกข์ ต้องทำอะไรอย่างฉลาดไม่หมั่นหมอง	๓๒๘
ไม่กลัวตายอย่างถูกต้อง จะทำอะไรสบาย ไม่ผิดศีลธรรม	๓๒๙
ตั้งต้นให้ถูกทางโลกิยะ แล้วก้าวหน้ามุ่งสู่โลกุตระ	๓๓๐
ความรู้เรื่องดับทุกข์เป็นไปได้ตามความรู้ศีลธรรมภาของสัตว์	๓๓๑

ความตายของพุทธบริษัทมีวัฒนธรรม ตายอย่างปิดสวิทช์ไฟฟ้า	๓๓๒
พวกมีภูมิธรรมสูงทุกศาสนา เขามีวิธีควบคุมความตายได้	๓๓๓
ความตายเป็นเพียงเรื่องเปลี่ยนแปลงของธรรมปกติ	๓๓๔

๒๑. ความหมายอันสับสนระหว่างความตายกับความอยู่

คนธรรมดาเข้าใจธรรมะยาก เนื่องจากความหมายสับสนของถ้อยคำ	๓๓๕
เราเป็นทาสของภาษา ถูกคำพูดทำให้เข้าใจสับสนวนวาย	๓๓๖
ถ้าได้เรียกว่า “อยู่” ไม่ได้ว่า “ตาย” “อยากอยู่” เป็นปัญหาสำคัญ	๓๓๗
ความรู้สึทางตัวกู แรงกว่าความรู้สึทางเพศ	๓๓๘
ความตายมีอำนาจ, กำลัง, ปัญญา ยิ่งกว่ากามารมณ์	๓๓๙
จิตใจต้องสูงเหนือเกิด – ตาย จึงจะสิ้นสุดทุกข์	๓๔๐
มนุษย์เป็นทาสความคิด ต้องมีวิธีคิดให้ถูกต้อง ๕ ข้อ	๓๔๑
เรื่องความตาย ความอยู่เป็นเรื่องที่ควรคิด	๓๔๒
ต้องคิดให้ถูกวิธี เริ่มตั้งแต่ต้นแต่จุดแรกไปโดยลำดับ	๓๔๓
การคิดตามวิธีของธรรมะในศาสนา ต่างกันจากวิธีของชาวบ้าน	๓๔๔
พระอรหันต์พูดภาษาชาวบ้าน แต่ความหมายต่างไปอีกอย่างหนึ่ง	๓๔๕
ภาษาของพระอรหันต์เช่น ความไม่มีธรรมะ คือความตาย	๓๔๖
สูงขึ้นไปว่า “ตายเสียให้หมด นั่นแหละคืออยู่”	๓๔๗
พุทธศาสนาทำลายตัวกู, ศาสนาอื่นคิดว่า ตัวกูแท้จริงคืออาตมัน	๓๔๘
แต่จุดหมายปลายทางของทุกศาสนา ก็คือสิ้นสุดแห่งตัวกู	๓๔๙
ความตาย ความอยู่ เป็นอาการหลอกลวงของตัวกู – ของกู	๓๕๐
ที่จริงไม่ได้มีอะไรอยู่ หรือตาย แต่ว่าสิ่งนั้นมีอยู่	๓๕๑
ความมีอยู่เป็นที่ดับแห่งตัวกู – ของกู มีอยู่เป็นอนันตกาล	๓๕๒
ตายจากตัวกู – ของกู, หรือตายแต่หัวใจ คือนิพพาน	๓๕๓

๒๒ ไวยาหารพูดเกี่ยวกับความว่าง หรือความตายที่สำคัญที่สุด

ความรู้สึกไม่อยากตาย เป็นต้นตอของปัญหาต่าง ๆ	๓๕๔
ที่พูดนี้ไม่หมายทางวัตถุ แต่พูดตามหลักพุทธศาสนา	๓๕๕
พระพุทธเจ้าเกิดในยุคอุปนิษัฑ มีการค้นคว้าทางวิญญาณมาก	๓๕๖
การค้นคว้าทางธรรมครั้งนั้นมีมาก ตัวอย่างเรื่องโสฬสปัญหา	๓๕๗
คนฉลาด ๑๖ คน เดินทางไกลไปทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า	๓๕๘
คนชื่อโมฆราชถามถึงเรื่อง ทำอย่างไรความตายจึงจะไม่พบกับเรา	๓๕๙
สมัยนั้นคนออกบวชเพื่อหา “อมตธรรม” ความไม่ตายทั้งนั้น	๓๖๐
พระองค์ตรัสตอบว่า “ให้เห็นโลกเป็นของว่างไม่มีตัวตน ตลอดเวลา”	๓๖๑
เมื่อความตายไม่เห็นเรา มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็นเรา	๓๖๒
ถ้ามองเห็น “ตัวเราไม่มี” เสียก่อน ความตายจึงจะไม่มี	๓๖๓
คนในโลกไม่สนใจ “ตัวกูตาย” ไปทำอะไรด้วยความกลัวตายจึงไม่มีสันติ	๓๖๔
เห็นโลกเป็นของว่าง ถอนตัวตนออกเสีย จิตใจก็จะสบาย	๓๖๕
โสฬสปัญหาเป็นเรื่องฝ่ายเถรวาท ก็มีจุดสำคัญอยู่ที่ความว่าง	๓๖๖
คำว่า “โลก” ต้องหมายทั้งวัตถุ และนามธรรมทางจิตใจด้วย	๓๖๗
พระพุทธเจ้าตรัสสรุปคำว่า โลก ลงไปในคำว่า ทุกข์ ก็มี	๓๖๘
ภาษานักปราชญ์พูดประวัตินุญษเรว่า “คนเกิด คนทุกข์ คนตาย” เท่านั้น	๓๖๙
สรุปเป็นคำของพระพุทธเจ้าที่ว่า “โลกคือทุกข์ ทุกข์คือโลก”	๓๗๐

๒๓. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

พูดเรื่องการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง เป็นการรวบยอดการบรรยาย	๓๗๑
“เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง” คือไม่มีอะไร ไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร	๓๗๒
โบราณพูดสรุปคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น งามอยู่ที่ซากผี ฯลฯ	๓๗๓
“ตายเสียก่อนตาย” นี้ก็เป็นปริศนาที่ต้องคิด	๓๗๔

โหวหารเช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้มาก เกี่ยวกับนิพพาน	๓๗๕
เป็นอยู่ คือมีชีวิตด้วยจิตว่าง หรือตายก่อนตาย นี้ผลเท่ากัน	๓๗๖
คำว่า “สติ” ในพุทธศาสนา หมายถึงรู้ตลอด และอยู่กับตัว	๓๗๗
แทนพูดว่า “ด้วยจิตว่าง” จะว่า “ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น” ก็ได้	๓๗๘
อาจพูดสรุปว่า เป็นอยู่ด้วยปัญญาก็ได้	๓๗๙
ที่ใช้คำว่า “จิตว่าง” นี้พูดจากบทสรุปของเรื่องสุญญตา	๓๘๐
พุทธบริษัทเคยใช้คำ “โอม” อย่างพราหมณ์ บัดนี้เราใช้คำว่า “ว่าง” กันบ้าง ...	๓๘๑
การศึกษาเรื่องจิตว่าง ควรตั้งหัวข้อตามรูปอริยสัจจ์	๓๘๒
จิตว่าง เป็นจิตที่อิสระมีสมรรถนะ ไวในหน้าที่การงาน	๓๘๓
ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับจิต ต้องมองให้เห็นชัดว่าเป็นเช่นนี้จริง ๆ	๓๘๔
จิตเป็นสิ่งลึกลับ เรา รู้จักแต่ในแง่ที่จำเป็นเกี่ยวกับเรา	๓๘๕
รู้จักจิตในวงจำกัด เท่าที่เราจะแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ได้	๓๘๖
ระบบจิตว่างก็เพื่อให้รู้ว่า ชีวิตนี้คือการงาน และทุกข์ไม่เป็น	๓๘๗

๒๔. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จะสำเร็จประโยชน์ได้โดยวิธีใด

คำอธิบายนี้จะกล่าวโดยเค้าโครงในการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	๓๘๘
ตัวพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นเรื่องทำเพื่ออยู่ด้วยจิตว่าง	๓๘๙
คนเป็นทาสวัตถุ ไม่อยากเดินทางก้าวหน้าแห่งวิญญาณ	๓๙๑
หนทางไปไม่ยาก แต่คนว่ายาก เพราะไม่อยากทำ	๓๙๒
สิ่งที่เหลือวิสัย มันกลายเป็นของง่ายในทางวัตถุก็มีมาก	๓๙๓
เรื่องที่ยาก บางทีกลายเป็นเรื่องน่าหัวเราะมากไปก็มี	๓๙๔
รู้จักเอากระจุมาसानกระสอบ นี้เป็นประโยชน์มากกว่าไปโลกพระจันทร์ ...	๓๙๕
เรื่องธรรมดา ต้องระวังอย่าให้กลายเป็นยากแล้วไม่มีประโยชน์	๓๙๖
ในโลกนี้เปรียบได้ เหมือนมีแต่คนเตรียมแบกกระโดด แล้วไม่รู้จะพาดที่ไหน	๓๙๗

การปฏิบัติธรรมรู้สึกยาก ซึ่งที่แท้ไม่ได้ยากอะไร แต่ไม่สนใจต่างหาก	๓๙๘
ควรยุติเรื่องยากง่าย อย่าเอามาแก้ตัวในการปฏิบัติธรรม	๓๙๙
ทุกคนต้องเดินไปที่สระ แล้วค้ำน้ำใสเย็นนั้น ตามมีตามได้เกิด	๔๐๐
ถ้าจิตสงบได้บ้างก็ยังเป็นโลกียะ ถ้าได้เด็ดขาดก็เป็นโลกุตระ	๔๐๑
คนสมัยนี้เห็นว่าศาสนาเป็นเรื่องยาก เลยมีไว้เพียงทำพิธีหลอกกัน	๔๐๒
ศาสนาไม่ใช่เรื่องของคนโง่ แต่เป็นเรื่องที่เดินไปตาม	๔๐๓
พิจารณาดูให้ถี่เสียก่อนว่าจะค้ำ หรือไม่ค้ำ	๔๐๔

๒๕. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จะสำเร็จประโยชน์โดยวิธีใด (ต่อ)

ข้อธรรมหมวดต่าง ๆ ส่วนเกี่ยวข้องกับการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	๔๐๕
ธรรมบางหมวดเป็นตัวละครปฏิบัติบ้าง เป็นเครื่องมือบ้าง	๔๐๖
หมวดที่เป็นตัวละครเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง คืออริยมรรค	๔๐๗
การเป็นอยู่ชอบ ๘ ประการ เป็นเรื่องใจเดินอยู่ในความถูกต้อง	๔๐๘
การเป็นอยู่ที่ถูกต้อง นั่นก็คือ เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	๔๐๙
ว่างไม่ใช่หยุด แต่มีจิตใจที่ควบคุมไว้ได้ก็	๔๑๐
ธรรมหมวดที่เป็นเครื่องมือเช่น อธิธัมม ๔	๔๑๑
อธิธัมม เป็นโพธิปักขิยธรรม เพื่อบรรลุนิพพาน แต่ชาวบ้านก็ไปได้	๔๑๒
สติปัฏฐาน ๔ คือการตั้งสติไว้ เช่นเดียวกันหมด	๔๑๓
ความเพียร ๔ พละ หรืออินทรีย์ ๕ หมวดนี้ไปได้หมด ไม่ว่ากิจการไหน ๆ ..	๔๑๔
ธรรมที่เกี่ยวข้องระหว่างเครื่องมือ มีชื่อว่าโพชฌงค์	๔๑๕
โพชฌงค์เป็นองค์ประกอบในการตรัสรู้ นำมาใช้ทั่วไปได้	๔๑๖
เริ่มแต่สติ, ธัมมวิจยะ, วิริยะ บิติ สัมพันธ์กันไป	๔๑๗
เมื่อทำไปถึงขั้น ๔ ก็มีหลัก ๕-๖ คือบัสสัทธิ และสมาธิ	๔๑๘

ชั้น ๗ อุเบกขา มีอาการนิ่งเฉยให้ทุกสิ่งเป็นไปโดยลำกับ	๔๑๙
โพชฌงค์ เครื่องมือบรรลุนิพพาน แต่ชาวบ้านเอามาใช้ได้ทุกกรณี	๔๒๐
ธรรมะของพระพุทธเจ้าไม่จำกัด เอาไปใช้ให้ถูกต้องตามสัดส่วนได้	๔๒๑

๒๖. ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือพื้นฐานทั่วไป

ให้บททวนไว้ว่า ธรรมะมีหลายประเภท ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน	๔๒๒
ธรรมสูงสุด หรือบรมธรรม ย่อมได้จากธรรมะอื่น ๆ เป็นเครื่องมือ	๔๒๓
ในเครื่องมือทั้งหมด ต้องมองหาที่เป็นพื้นฐานทั่วไป	๔๒๔
สมัยนี้เป็นยุคที่มีสื่อกลางคือเงิน ซึ่งเราจะไม่พูดถึง	๔๒๕
จะพูดถึงธรรมะที่จำเป็นแก่ฆราวาส มีชื่อว่าฆราวาสธรรม	๔๒๖
จะทำอะไรต้องใช้ธรรมะเป็นพื้นฐานคือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ	๔๒๗
พูดทีละอย่าง สัจจะ คือความจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง	๔๒๘
ทมะ หมายถึงรู้จักควบคุม บังคับ ฝึกฝนทรมาณตัวเอง	๔๒๙
ขันติ ความอดทน นี่ต้องทำรวมกันกับ ทมะ	๔๓๐
ขันติชั้นเลิศ คือความอดทนต่อความบีบคั้นของกิเลส	๔๓๑
จาคะ เล็งถึงการสละสิ่งที่เกินกุศล อันไม่ควรมีอยู่ในตน	๔๓๒
จาคะ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว ต้องสละจริงๆ	๔๓๓
รู้จักจาคะให้ถูกวิธี จะตรงไปยังมรรค ผล นิพพาน	๔๓๔
ลงทุนซื้อสวรรค์ ไม่เรียกว่า จาคะ ในที่นี้ จาคะต้องมีสติภาพ	๔๓๕
ข้าศึกที่แท้จริงอยู่ในตัวเรา คือความเห็นแก่ตัว	๔๓๖
จะบังคับผู้อื่นได้ ต้องบังคับตัวเองให้ได้เสียก่อน	๔๓๗
นอกจากบังคับตัวเองได้ ต้องพูดจริง แล้วอย่าโกรธ	๔๓๘
บังคับตัวเองได้ จะต้องสละ โทโส โมโห ชนะชั่วด้วยดี	๔๓๙
ถ้าต่างก็โกรธกันเลย ไม่มีสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ก็ล้มละลาย	๔๔๐
ควรสนใจมีธรรมะเป็นเครื่องมืออย่างพื้นฐานทั่วไป	๔๔๑

สัญญาตาปริหรณ

-๑- การบวชคือการฝึกกระทำเพื่อผู้อื่น

๔ สิงหาคม ๒๕๑๒

พระพุทธเจ้าท่านจะไม่นั่งพูดบนหินอ่อน หรือบนอาคารที่หรูหรา, ธรรมเทศนา หรือพระสูตรส่วนมาก พูดกันที่ไหนก็ได้ แล้วแต่จะมีชวนให้พูด; มีอะไรที่สะดุดใจที่ไหนท่านก็พูดเรื่องนั้นไปเลย. พระสูตรหรือคำสอนทั้งหมดเกิดขึ้นเนื่องจากท่านพูดตามที่ต่าง ๆ ไม่เคยมีพูดกันอย่างแบบพิธีรีตองในห้องปาฐกถา หรือในอาสนะที่สวยงาม. ที่เราพูดกัน ที่หน้าตึกนั้นเห็นว่ามันไม่เข้ารูป; แต่ที่แรกที่พูดที่นั่น ก็เพื่อทดลองน้ำใจของผู้ที่สร้างตรงหน้ามุขบันไดนั้น เขาเสียเงินไปสามหมื่นบาท ค่าหินอ่อน ค่าหินขัด; ก็เลยใช้ที่ตรงนั้นเป็นที่พูดบ้าง ให้คนที่ออกเงินได้บุญ.

ที่เป็นศุกรามอย่างนี้ มันไม่ใช่แบบของเรา ซึ่งเป็นภิกษุ บรรพชิต หรือธัมมชานี ผู้กินอยู่กลางคืน หรือกลางพื้นดิน. ดังนั้นเราจึงเปลี่ยนไป เป็นมาพูดกลางพื้นดินอย่างนี้เสียบ้าง แล้วก็ให้เป็นพื้นดินมากหน่อย. ผมบอกพวกที่มาที่นี้

ทั้งฝรั่งทั้งไทยว่า; แม้ว่าเราอยู่ที่นี้ ๒๐ กว่าปีแล้ว มีอาการมีอะไรอย่างนี้ แต่การ เป็นอยู่ยังสงวนไว้ให้เป็นแบบพักแรมอยู่เสมอ คือ *camping-life* พักแรมชั่วขณะที่นั้นคืน ที่นั้นคืน; จึงขอให้รู้ไว้ว่า เรายังมั่นคงในชีวิตแบบพักแรม, การเป็นอยู่แบบ พักแรมอยู่เสมอ. เพราะฉะนั้น อย่าไปทำอะไรให้มันเหมือนกับคนอยู่บ้านเรือน มีนั่นมีนี่ อย่างนั้นอย่างนี้ แขนวนั้นแขนงนี้; นั้นมันเป็นเรื่องบ้านเรือน; โดยเฉพาะพวกที่อยู่ทางบ้านหลังภูเขา ซึ่งเป็นที่ที่กำหนดไว้ สำหรับการอยู่ตามแบบนั้น โดยเฉพาะ, ส่วนด้านหน้าก็เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เพราะเป็นที่รับแขก. ในเรื่อง “พักแรม” อยู่เสมอที่ดี; ดังนั้นที่เราพูดกันอย่างนี้ที่กลางลานตรงนี้* ก็ให้ถือว่า เหมือนพูดในขณะที่กำลังเดินทางไกล ไปตามตำบลต่างๆ สะดวกที่จะนั่งพุดนั่งคุยกัน ตรงไหน ก็นั่งที่นั่น อย่างนั้นแหละดี.

สำหรับเรื่องที่จะพูดวันนี้ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระใหม่โดยเฉพาะ แล้วก็ไม่รู้ ไม่ชู้กับพระเก่า, ไม่นึกถึง เพราะว่าเราเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องพูดกับพระใหม่ ให้เป็น การปลอดภัย. ฟังให้ดี ๆ ให้เป็นการปลอดภัยไปตั้งแต่แรก เรียกว่าเรื่องรีบด่วน, เรื่องรีบด่วนที่จะต้องพูด.

ที่นี้ผมก็อยากจะเรียกว่า “ทางธรรม” คือเป็นเรื่องรีบด่วนทางธรรม ซึ่ง ต้องนึกถึงเรื่องรีบด่วนทางวินัยก่อน; พอเราบวชพระกันเสร็จในอุปสมถนั้น ก็มี เรื่องรีบด่วนทางวินัย รีบบอกกันทันที คือ : เรื่องอนุศาสน์ ๘ ซึ่งเป็นเรื่องรีบด่วน ทางวินัย, เรื่องอกุศลยกิจ ๘ ที่ทำเข้าไม่ได้, ทำแล้วก็ล้มละลายหมด ในความ เป็นภิกษุทางวินัย เหมือนที่บอกแล้วในวันบวชนั้น, เรื่องเมถุนธรรม, เรื่อง อทินนาทาน, เรื่องข่มานุษย์, เรื่องอวดอุตริมนุชธรรม, เหล่านี้เป็นเรื่อง รีบด่วนทางวินัย เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้.

* ลาน หมายถึงที่ว่าง เชิงเขาพุทธทองค้ำหน้า ที่สวนโมกข์ ๖

อีก ๔ เรื่องก็คือ เรื่องรับถว้นเพื่อให้เกิดความแน่ใจ ความเบาใจ :
ว่าอย่ากลัวอด, อย่ากลัวไม่มีอะไรจะนุ่งห่ม จะอยู่จะกินจะใช้ จะรักษาโรค;
ให้แน่ใจเสียว่า จะกินอาหารที่ได้มาจากชาวบ้าน, นุ่งห่มผ้าที่เขาทิ้ง, อยู่โคนไม้;
เมื่ออยู่โคนไม้ได้ ก็ไม่มีปัญหาว่าจะมีกฏอยู่หรือไม่. เรื่องยาแก้โรคนั้นก็ใช้ของที่ง่าย
ที่สุด ที่จะหาได้สำหรับสมัยนั้นก็คือเภสัชกลางบ้าน ที่ปรุงขึ้นด้วยน้ำมูต, เขาเรียกว่า
เภสัชทั่วไป จนกระทั่งอนุญาตไว้ว่าไม่ต้องประเคน. มูต ๕ คูน ๕ บด ๕ คิน ๕ สอด่าง
ไม่ต้องประเคน ให้ชวนชวยมาใช้บำบัดโรค; มูต ก็เช่นบัสสาวะที่ใช้เป็นยา, คูน
คืออุจจาระ จะเป็นอุจจาระสัตว์หรืออะไร ก็สุดแท้, แล้วก็ขี้เถ้า แล้วก็คิน, นี้อยู่ใน
เภสัชที่เรียกว่าของภิกษุ รวมความหมายอยู่ในคำว่า ปุติมุตตเภสัช.

เราก็เลยเบาใจ เป็นอิสระทันที เมื่อเรารู้สึกว่าเราไม่ต้องกลัว ในการที่เรา
เปลี่ยนชีวิตมาในแบบที่ไม่ต้องกลัวว่าจะไม่มีข้าวกิน จะไม่มีเครื่องนุ่งห่ม, หากินอย่าง
ขอลาน นุ่งห่มผ้าที่เขาทิ้ง อยู่โคนไม้ เป็นที่สุด. ไม่มีอะไรก็อยู่โคนไม้, สำหรับ
ยาแก้โรคนั้นใช้ไปตามบุญตามกรรม ตามที่ชาวบ้านเขามีอยู่มาแต่โบราณ, อาศัยความ
เข้มแข็งความทรหดอดทน หรือความต้านทานในร่างกายนี้ยังใช้ได้; อย่าไปหวังว่า
จะได้ยาแพง ๆ ง่าย ๆ. หงหมคนเรียกว่า เรื่องรับถว้นทางวินัย.

วันนี้ผมจะพูด เรื่องรับถว้นทางธรรม สำหรับภิกษุใหม่ด้วย.

คำว่า “รับถว้น” มันก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่า สำหรับผู้ที่ยังไม่รู้ว่าเรื่องใด
ควรถือว่าเป็นเรื่องรับถว้น. สำหรับเรื่องรับถว้นทางธรรมนี้ คุณจะไม่พบใน
หนังสือหน้าตารับตำราก็ได้; เพราะว่าเขาไม่นิยมพูดไม่นิยมเขียน. แต่ความจริง
มันสำคัญมาก เพราะว่า เมื่อบวชเข้ามาแล้ว จะต้องมีการตั้งต้นที่ถูกต้อง ที่เป็น
รากฐานที่ถูกต้อง; มิฉะนั้นเราจะเสียใจทีหลังว่า เราไม่ได้ทำให้ถูกต้องมาตั้งแต่วินาที

แรก หรือวันแรก, ก็น่าเสียดาย. ความที่ไม่ถูกต้องมาตั้งแต่ที่แรกนั้น ทำให้รากฐานมันเลื่อนลอย ในที่สุดอาจจะแกว่ง แกว่งไปจนเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง.

ที่นี้ *เรื่องมันมากนัก*, เรื่องต่างๆ ถ้าจะเอาโดยรายละเอียดแล้ว มันมากเรื่องนัก; ฉะนั้นเราอยากจะเลือกเอาเพียงเรื่องเดียว แล้วกินความทั่วไปหมดทุกเรื่อง. ในที่สุดมันก็เป็นเรื่องสรุป ของสิ่งที่เราเรียกกันว่า “*ธรรมปาฏิโมกข์*”, ธรรมปาฏิโมกข์คือเรื่องที่พักอยู่เป็นประจำ ทั้งสองสามปีมาแล้วที่บันไดคิกนั้น.

สำหรับเรื่องธรรมปาฏิโมกข์ทั้งหมด ไม่ว่าจะราวไหนก็ไหน มันก็เป็นเรื่องทำลาชัตว์กู - ของกู; นั่นแหละเป็นเรื่องสำคัญ; เพราะฉะนั้นเมื่อเราพูดถึงเรื่องรีบด่วนในทางธรรมะแล้ว ก็ไม่มีอะไร นอกไปจากเป็นการทำลายความยึดมั่นถือมั่นเรื่องตัวกู - ของกูนั่นเอง, แต่มันมีปัญหายุ่งยากมากตอนนี้ ที่ว่า ทุกหนทุกแห่ง หรือพระมหาเถระ *ผู้มีอำนาจท่านห้ามไม่ให้เอาเรื่องทำลายความยึดมั่นเรื่องตัวตนนี้มาสอนพระใหม่*, แทบทุกหนทุกแห่งเขาห้ามกันอย่างนี้ ว่าไม่ให้เอาเรื่องสูงสุดที่เขาสมมุติเรียกว่าโลกุตตระ, เรื่องหลุดพ้น, เรื่องทำลายความยึดมั่น, ซึ่งเป็นเรื่องสูงสุดเอามาสอนพระใหม่. แต่เรามันเห็นด้วยไม่ได้ เราเห็นว่ามันไม่มีเรื่องไหน, มันมีเรื่องเดียว; จะเป็นพระใหม่หรือพระเก่าก็ตาม *มันมีเรื่องเดียว : เรื่องหาวิธีทางใดทางหนึ่ง ตามความเหมาะสมแก่ฐานะของคน แล้วทำลายความยึดมั่นว่าตัวกู - ของกู*. แม้พระบวชใหม่เข้ามาใหม่ๆ ทำไม่ได้มากก็จริง; แต่ก็ต้องมีความถูกต้องคือตรงจุด, ต้องมีความตรงจุด ถูกต้องในเรื่องนี้.

การทำลาชความยึดมั่นถือมั่นนี้ มีได้หลายระดับเหมือนกัน; ถ้าเราจะเอาตั้งแต่ระดับที่อาจจะประพฤติได้แม้พระใหม่ ก็จะเป็นการตั้งต้นที่ตรงจุด ถูกต้องรวดเร็ว คู่กับที่ว่ามีโอกาสบวชเพียงสามเดือน. *ถ้าจะให้ไปเรียนอย่างที่เขากำหนดไว้เรียนธรรมะเล็กๆ น้อยๆ แล้วก็เรียนคิทธิปฏิบัติ ในเดือนสุดท้ายนั้น อย่างนี้ผมไม่*

เห็นด้วย; แต่ไม่ต้องออกชื่อ ก็จะเป็นการกระทบกระเทือน. ผมก็เสียว่า คติปฏิบัติ
อย่างนี้บางคนก็มีอยู่แล้ว, แล้วไปอ่านเอาเองก็ได้ ไม่ต้องมาพูดมาเรียนมาอะไรให้เสีย
เวลาที่มีค่า; อย่างที่เราบวชเพียงสามเดือนนี้ ต้องถือว่าเป็นเวลาที่มีค่า เป็นทองคำ;
ถ้าไปเรียนเรื่องที่ไม่จำเป็น ก็น่าเสียดาย. ฉะนั้นจึงมีความเห็นว่า **ช่วยบวชเพียง**
สามเดือนนี้ ต้องรีบเรียนเรื่องไม่อันถกมันถกมัน โดยตรง, แล้วก็ให้พอเหมาะสม
แก่ระดับ.

คำว่า “เรียน” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าเรียนอ่านอย่างเดียว
แต่เป็นการเรียนทำ, เป็นการเรียนกระทำ.

ให้ถือไว้เป็นหลักว่า ในพุทธศาสนา เมื่อพูดว่า ศึกษาหรือเล่าเรียน
เขาหมายถึงการกระทำทั้งนั้น การกระทำลงไปเลย นั่นแหละคือการเล่าเรียน; ฉะนั้น
เราต้องถือโอกาสทำเลย โดยไม่ต้องเรียนชื่อเรียนเสียง หรือเรียนทฤษฎีอะไรกันมากนัก.
ให้รีบค้นคว้าเสียเลย ในการกระทำที่ว่านี้ โดยมีหัวข้อง่าย ๆ ว่า : เมื่อก่อนบวช
จนกระทั่งวันบวชนี้ ทำอะไร ๆ เพื่อตัวเองทั้งนั้น, แต่พอบวชเข้ามาแล้วอย่างนี้
ต้องเปลี่ยน เปลี่ยนอย่างกลับหลัง **ต้องทำอะไร ๆ เพื่อไม่ไว้ตัวเอง** จะเรียกว่า
เพื่อความว่างก็ได้; แต่ว่าฟังมันสูงไป ถ้าเรียกว่า **เพื่อผู้อื่น** มันค่อยยังชั่ว. แต่ถ้า
เพื่อผู้อื่น ก็เปรียบได้ว่า ไม่ใช่เพื่อตัวเองอยู่เหมือนกัน.

นับแต่บวชเข้ามาแล้วนี้ เราต้องเปลี่ยนกลับหลังตรงกันข้ามในข้อที่ว่า **เคย**
ทำเพื่อตัวเองนั้น จะต้องเปลี่ยนเป็นทำเพื่อผู้อื่น. เมื่อก่อนนี้มีอาชีพ ตามความ
สามารถของคน ๆ หาเงินหาชื่อเสียง หาอะไรก็ตาม เพื่อตัวเองทั้งนั้น, เพื่อผู้อื่นก็แต่
ปากเท่านั้น; ที่จริงมันก็เพื่อตัวเอง หาเงินไว้ให้มากอย่างนั้น ซึ่งก็เป็นเรื่องของ
ฆราวาส มันก็อยู่อีกส่วนหนึ่ง, หรือว่าอย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องที่แล้วไปแล้ว. เกียวนี้
อย่างเข้ามาในการบวชนี้มันก็ต้องตรงข้าม; **หัวข้อใหญ่มีอยู่สามข้อ.**

ก่อนไป ตลอดเวลาให้ทำทุกอย่างไม่ใช่เพื่อตัวเอง, พุศตามภาษาธรรมาก็คือ : ให้ทำเพื่อผู้อื่น เพื่อสิ่งอื่น เพื่อส่วนรวม เพื่อศาสนา เพื่ออะไรก็ตาม, แล้วในระดับที่สูงสุดเพื่อความว่าง; ทำด้วยจิตว่าง เพื่อความว่าง, ว่างจากตัวกู - ว่างจากของกูนั่นแหละ. คุณจะต้องเข้าใจคำนี้เป็นเบื้องต้นเป็นวันแรก, เป็นบทเรียนข้อแรก, เป็นการพุกกันครั้งแรก, **๕๕ เรื่องริบควน.**

งานก็ยังต้องมีให้ทำ แม้เราอยู่ในสภาพอย่างนี้, หรือแม้ที่สุด แต่กำลังเดินทางอยู่กลางทาง มันก็มีงานทำ ถ้าอยากทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์. อย่างเราเดินทางไกลนี้ พบศาลาเข้าหลังหนึ่ง นั่งพักร้อน, ก็ช่วยรักษาความสะอาด ทำความสะอาด ทำความเรียบร้อย ทำอะไรก็เพื่อผู้อื่นทั้งนั้น, เสร็จแล้วเราจากไป. สำหรับที่นอนอยากให้มีชีวิตแบบหักแรม แคล้งทำอะไรได้; เมื่อที่ไหนกินอาหารได้ ที่นั่นก็ทำงานได้, ต้องมีการทำงาน แล้วยังเพื่อผู้อื่น ซึ่งไม่ใช่ตัวเอง, 'แล้วในที่สุดในระดับสูงสุดเพื่อความว่าง ซึ่งไม่ใช่เราเอง หรือไม่ใช่ใครด้วย, ก็ไม่ใช่เพื่ออะไรทั้งหมด.

เมื่อพูดอย่างนี้ ฟังคล้ายกับเรื่องสูงสุดเลย คือเรื่องนิพพานไปเลย; มันก็จริงเหมือนกัน. แต่นิพพานก็ปฏิบัติได้ แม้ในหมู่คนที่ยังเป็นฆราวาสด้วยซ้ำไป. ฆราวาสนั้นยากที่จะทำ เพราะว่ามิอะไรผูกมัดมาก; ที่เป็นอย่างนั้นมาแล้วก็ปรากฏอยู่แล้วว่า ทำไม่ได้, ถือกันว่าทำไม่ได้, หรือทำได้น้อยเต็มที; ที่จะทำเพื่อผู้อื่น หรือทำเพื่อความว่าง มันทำได้น้อยเต็มที เพราะมันไม่เป็นอิสระแก่ตัว.

ที่นี้พอมาเป็นนักบวช ก็เป็นอิสระแก่ตัวเหมือนกัณณกมีแต่บีก บินไปไหนก็ได้ แล้วยังเป็นการสละหมด, ตอนที่เป็นบวชก็ต้องเป็นการสละหมด. ขอบอกให้รู้ไว้ว่า : จะเป็นลูกหรือเป็นเมีย หรือเป็นทรัพย์สมบัติ เป็นบิดามารดาอะไรก็ตาม,

ความหมายของคำว่าบวช คือสละสิ่งเหล่านั้นหมด; ไม่ใช่เรื่องทารุณหรือโหดร้ายต่อใคร; แต่ว่าการบวชมันหมายความว่าอย่างนั้น. เดียวนี้เราเป็นคนฟรีจากความผูกพัน เป็นอิสระจากความผูกพัน, ดังนั้น ต้องทำอะไรได้มากอย่างตรงกันข้ามกับเมื่อก่อนบวช.

ถ้าเราตั้งใจว่าจะบวชสามเดือน ก็เป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า จะเป็นการฝึกหัด, เป็นการฝึกหัด ชั่วบวชสามเดือนนี้ เป็นการเรียนบทเรียนใหม่บทหนึ่ง; ฉะนั้นมันต้องไม่เหมือนกับที่ไม่ได้บวช ถ้าเหมือนกันเสียแล้วมันจะมีประโยชน์อะไรในการที่มาบวช; บัวยการ. ดังนั้นจึงต้องมีบทเรียนใหม่ ชนิดที่ไม่เหมือนกัน ชนิดที่ตรงข้ามเลย.

การบวชจะมีประโยชน์อะไร ? ตอบว่ามีประโยชน์มาก แล้วจำเป็นด้วย; เพราะที่เราทำเพื่อตัว ทำด้วยความเห็นแก่ตัวนั้นมันมากนั้, มากเกินควรทั้งนั้น.

อย่างที่คุณมีครอบครัว, มีภาระงาน, มีอะไร แล้วมาบวชนี้ ยังแสดงชัดเลยว่า มันมากเกินควร. ส่วนที่เป็นหนุ่ม ยังไม่มีครอบครัว ก็เห็นกันอยู่ว่า : ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งหนุ่มนี้ ก็ล้วนแต่ทำเพื่อตัวเองทั้งนั้น; ไม่เคยทำบวชเรียนเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อสละออกไปเพื่อความว่างเลย.

ที่นี้ เราก็คือเป็นผู้ขาดความรู้ในส่วนเพื่อผู้อื่น, แล้วก็เกินมากในความรู้ส่วนที่เห็นแก่ตัว. ความรู้ฝ่ายที่จะทำเพื่อตัวนั้น มันเพื่อ หรือเหลือ เกินมากไป; ดังนั้นเราก็ต้องมาเรียนความรู้ประเภทที่ไม่เห็นแก่ตัวนี้ซดเซย, หรือเอาไปเป็นเครื่องถ่วง เครื่องควบคุมความเห็นแก่ตัว **ต่อไปข้างหน้า;** เมื่อสีกกลับออกไป **จะได้**

ความรู้เหล่านั้น ไปควบคุมความเห็นแก่ตัว, และจะได้ผลดีด้วย. แต่ถ้าไม่สัก
มันก็จะยิ่งถูก; เพราะเรื่องบวชนั้นแค่เรื่องเดินออกไปสู่ความหมดตัว. ดังนั้น
การตั้งต้น ทำบทเรียน ที่ทำลายความเห็นแก่ตัวนี้เป็นเรื่องถูก, ถูกที่สุดเลย; ดังนั้น
จึงเป็นอันว่าถูกทั้งผู้ที่จะสึก และถูกทั้งผู้ที่อยู่ต่อไป.

ขอให้ถือว่า ที่แล้วมานั้นมีความรู้สาธิตเห็นแก่ตัว อย่างเกินขอบเขต
เกินความพอดี จนเป็นอันตราย, จนบางคนก็เริ่มปวดหัว เริ่มเป็นโรคเส้นประสาท
เสียแล้ว จึงมาบวช. บางคนบวชไม่ได้ ก็ต้องออกส่าห้มาที่วัดเพื่อไปตาม เพื่อศึกษา
เรื่องนี้; นี่ก็เพราะโทษของความเกิน ในความรู้เรื่องเห็นแก่ตัว เรื่องการกระทำ
เพื่อตัว. บัณฑิตเราจำต้องมีบทเรียนที่กลับตรงกันข้าม คือบทเรียนทำเพื่อผู้อื่น
เพื่อไม่ใช่ตัว.

แต่ก็มีปัญหาอยู่ที่ว่า กลัวว่าทุกคนจะเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย จะเห็นว่า
บทเรียนนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่มีความสำคัญ. ที่จริงบทเรียนนี้จะช่วยชีวิตใน
อนาคตให้มีค่า หรือให้มีความสุข หรืออะไรอย่างนั้น แล้วก็ทำให้การบวชนี้
ไม่เป็นหมัน. ฉะนั้น อย่าเห็นเป็นเรื่องไม่สำคัญ แล้วก็ปล่อยๆ ให้มันเลื่อนๆ ไป;
หัวเราะเสียมากกว่า, ในวันหนึ่งคืนหนึ่งมีแต่เรื่องหัวเราะเสียมากกว่า; ถ้าทำก็ทำ
เพื่อหัวเราะ หรือว่าทำเพื่อเห็นแก่ตัวอีกปริยายหนึ่ง.

เห็นแก่ตัวอีกปริยายหนึ่ง หมายความว่าทำให้เขารัก ทำให้เขาชอบใจ
ให้เขายกย่อง ให้เขาเห็นว่าเข็ชคนเก่ง; ถ้าอย่างนั้นก็ยังไม่พ้นไปจากความเห็น
แก่ตัว. ฉะนั้นใครจะทำอะไรหน้าทีไหนก็ตาม อย่างในวัดเรานี้มีหน้าที่มากมายหลาย
หน้าที่, ใครจะทำหน้าที่ไหนก็ตาม ระวังอย่าไปย้าหมุกย้าหัวตะปู้ เรื่องความเห็น
แก่ตัวเข้าอีก มันจะถอนไม่ขึ้น. ขอให้ที่สละสัมปชัญญะ ระวังอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว

ว่าทุกอย่าง, การเคลื่อนไหวทุกอย่าง เพื่อลดความเห็นแก่ตัว. การงานโดยตรง กิติ หรือการงานโดยอ้อมกิติ, หน้าที่ของภิกษุสามเณรกิติ จะต้องเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น ; ให้เต็มอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ มีสติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง มีความไม่ประมาทอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา.

ยกตัวอย่างเช่นว่า : หน้าที่ของภิกษุสามเณรจะต้องไปบิณฑบาตอย่างนี้ ต้องมีความสำคัญในการที่ทำลายความเห็นแก่ตัวเสมอ : กล่าวคือทำลายความรู้สึกที่ถือว่า ตัวตีพิเศษอย่างนั้นอย่างนี้, ให้รู้สึกว่าขณะนี้เป็นคนขอทานแล้ว เป็นเปรตชนิดหนึ่งแล้ว. เมื่อเดินไปบิณฑบาตนั้น อย่าเดินคุยกัน อย่าหัวเราะกัน อย่าอะไรกัน ซึ่งทำให้ลืมพิจารณาตามบทพิจารณา บัจจเวกขณั. ให้รู้สึว่าเดี๋ยวนี้เราเป็นเปรตชนิดหนึ่ง คือขอทาน ตามที่เขาจะให้, ชีวิตนี้เป็นอยู่ด้วยผู้อื่น ก็จะลดความเย่อหยิ่งจองหอง ลดความทะนงตัว ลดอะไรได้หมด เพราะเราเป็นคนขอทาน. นี้เป็นตัวอย่าง ว่าแม้แต่ทำงานบิณฑบาตตามหน้าที่ของภิกษุนี้ ก็ยังต้องเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว.

เดี๋ยวนี้ผมเคยเห็นทั่วไป เดินสูบบุหรี่กันไปพลาง คุยกันไปพลาง หัวเราะกันไปพลาง บิณฑบาตกันไปพลาง มันไม่มีลักษณะที่ว่า ประพฤติธรรมะ เหลืออยู่เลย. ฉะนั้นจึงยกมาเป็นตัวอย่าง ว่าเราไปบิณฑบาตอย่างขอทาน, สำคัญอยู่ในฐานะของผู้ไม่มีความทะนงตัว, แล้วก็บัจจเวกขณัอย่างสูงสุดคือ "ยถาปจฺจยิปฺวตฺตมานิ ธาตุมตฺตเมเวติ ฯ ล ฯ" นั้นอยู่ โดยเนื้อความโดยความรู้สึกว่า กำลังไม่มีตัว : ผู้ที่กำลังเดินไปนอนก็ไม่ใช้ตัว, ข้าวที่ได้มา ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะเรียกว่าตัว หรือว่ามาสนับสนุนตัว, ทั้งผู้ใส่บาตร ผู้รับบาตร ของที่ใส่บาตรอะไรก็ตาม ให้คู่โดยความเป็นของว่างจากตัวอยู่เสมอ ; เพียงเท่านั้นจะมีผลสูงสุดในการบวช เหลือที่จะพูด.

ถ้าคุณเดินสูบบุหรี่กันไปพลาง คุยกันไปพลาง หัวเราะกันไปพลาง มันก็
 แย่ ; แล้วบางที่ยิ่งกว่านั้น มีทางจะเกิดกิเลสอีกมากมาย : บิดบาบาคบ้านนี้
 สกปรกบ้าง หรือว่าอะไรบ้าง, หรือว่าอยากจะไต่ของดี ๆ บ้าง, หรือถ้าเป็นเรื่องอย่าง
 เหมือนทางกรุงเทพฯ แ่งชิงกันเลยทีเดียวบ้าง มีเรื่องโกรธเรื่องทะเลาะวิวาทกัน ใน
 ระหว่างผู้ที่ไปบิดบาบาคนั้นก็มิ, อย่างนี้เรียกว่าหมดเลย ; “ตัวตน” มันออกมาถึง
 ขนาดทะเลาะวิวาทกันทั้ง ๆ ที่ยังถือบาตรอยู่. นี่แหละ การงานหรือหน้าที่ของพระ
 แท้ ๆ ก็ต้องทำไป เพื่อความไม่มัวตัว. นี่เป็นตัวอย่าง อย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่าง
 ของแบบในการทำตามหน้าที่ของนักบวช.

ที่นี้ ส่วนที่ไม่ใช่หน้าที่โดยตรง เช่นในวัดเราก็มีงานหนักเหนื่อยเหงื่อไหล
 ไคลย้อย เพื่องานของวัดก็มี, แล้วก็ยังมีงานเพื่อสงเคราะห์กันเป็นส่วนตัวก็มี ; เพราะ
 เมื่ออยู่ร่วมกันอย่างนี้ ก็ย่อมมีการชอบพอกัน ระหว่างคนนั้นคนนี้เป็นส่วนตัว แล้วก็
 การช่วยเหลือกันตามความสามารถ. แม้อย่างนี้ก็ควรเรียกว่า ต้องระวัง อย่าให้เป็น
 ไปเพื่อ เพิ่มตัว เพิ่มความทะนงตัว. อย่าทำไปเพื่อแสดงความสามารถให้เบา
 ยกย่อง, อย่าทำไปเพื่อให้เกิดความผูกพัน เป็นประโยชน์, หรืออย่าทำอะไรอย่างนั้น.
 ให้ระวังไว้เสมอว่า ช่วยฟรี, ช่วยฟรี, ช่วยอย่างไม่เอาอะไรกลับเข้ามา ; ให้ความ
 เหน็ดเหนื่อยของเรา, หรือความลำบากของเรา เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยที่เราไม่
 เอาอะไร นอกจากการทำลายความเห็นแก่ตัว. ถ้าเราไปเกียติยกเอาอะไรเข้า
 มันไม่ทำลายความเห็นแก่ตัว, เราก็ขาดทุนบุญบับเลย.

ขออย่าไปอวดคิดว่า เราไปช่วยเขา แล้วให้เขาขอบใจ, แล้วเราก็ตีแล้ว ;
 อย่างนี้มันไม่ถูก, มันยังไม่ดี, มันไปเหมือนกับชาวบ้านเขาทำ. เมื่อเราเป็นพระ
 เราก็คงเอาแต่ความไม่เห็นแก่ตัว ทำเพื่อ ผู้ได้รับความช่วยเหลือได้รับไปก็แล้วกัน
 ไม่หวังความผูกพันฉันทมิตร ฉันท์เพื่อน ที่จะต้องช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกัน,

ไม่ต้องการคำขบใจ ไม่ต้องการคำยกย่องสรรเสริญ. ต้องทำอย่างนี้ จึงจะเป็นเรื่อง
ที่ตรงกับเรื่องของการบวช, ถ้าไม่อย่างนั้นจะเป็นเท่าเดิม เท่าเมื่ออยู่ที่บ้าน; อยู่ที่
บ้านทำอะไรให้ใคร ก็หมายความว่า เพื่อผูกพัน เพื่อชอบใจ เพื่อเกียรติ เพื่ออะไร
ไปตามเรื่อง. อยู่ที่นี้เวลาสามเดือน บวชสามเดือนของคุณจะมีไม่พอ; ระวังให้ถี่ ๆ.
ฉะนั้นให้รีบหักเสียดังแต่แรก แม้ที่ช่วยกันเป็นส่วนตัว. งานที่มนุษย์จะต้องช่วยกัน
เป็นส่วนตัว ก็ยังต้องระวัง ให้เป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัวไปเรื่อย.

เมื่อพูดถึงงานของวัด ที่เห็นกเหน้อยเหงือไหลโคลย้อย มีอยู่หลาย ๆ พวก
หลาย ๆ ชนิด เป็นประจำวันนี้ ยิ่งสำคัญมาก, ทำผิดนิดเดียว ก็จะวกไปเพิ่มการ
ทะนงตัวได้เหมือนกัน. ฉะนั้นระวังให้ดี ให้เป็นเรื่องทำลายความทะนง ความมีตัว
ความเห็นแก่ตัวไว้เรื่อยไป, จนกระทั่งว่า ใช้วิธีที่ปลอดภัยคือนั่งเงียบ ไม่พูด;
แบบไม่ให้ใครรู้ แบบปิดทองหลังพระ นั้นแหละยิ่งดี. การปิดทองหลังพระนั้น
ได้บุญมากกว่าปิดทองหน้าพระ; เพราะว่า การปิดทองที่หน้าพระ มันเพิ่มตัว,
เพิ่มความเห็นแก่ตัว ความทะนงตัว.

การปิดทองหลังพระนั้น ได้บุญมากกว่าที่ปิดทองหน้าพระ
เพราะว่า การปิดทองที่หน้าพระมันเพิ่มตัว มันเพิ่มความเห็นแก่ตัว
ความทะนงตัว.

การปิดทองหลังพระนั้น อย่างไร ๆ มันก็ต้องไม่เพิ่มความทะนงตัว, ไม่เพิ่ม
ความอะไรที่เป็นตัว ๆ, ไม่เพิ่มความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นเราจึงต้องระวังมาก เพราะว่า
วันหนึ่งก็มีหลายชั่วโมง ในการทำงานอาจจะผลอได้มาก ผลอให้หลาย ๆ ครั้ง.
แบบฝึกหัด หรือบทเรียนที่ตที่สุดคนนั้น จึงอยู่ที่เมื่อทำงาน; ไม่ใช่อยู่ในโรงเรียน
นักธรรม หรือในโรงเรียนบาลี หรือในโรงเรียนอะไรก็ตาม, แม้กระทั่งการมานั่งพูด

กันอยู่อย่างนี้. **บทเรียนที่แท้จริง** ที่ตีที่สูกันอยู่เมื่อขณะที่ทำงาน **คือเมื่อประสบ-
อารมณ์.** พุคภาษาธรรมะหน้อยกว่า **เมื่ออารมณ์มากกระทบ,** พุคภาษาธรรมคาๆ
ก็ว่าเมื่อทำงาน.

ขอบอกว่า **เมื่อทำงานนั้นแหละ เป็นบทเรียนที่ดี เป็นการสอบไล่ที่ดี;**
เพราะเวลานั้นแหละ คือเป็นเวลาทีอารมณ์กระทบ, อารมณ์มากชนิดจะกระทบ. แม้แต่
ตัวงานนั้นก็เป็นอารมณ์, ตัวงานที่เราทำนั้นแหละ ตามภาษาธรรมะก็ต้องเรียกว่า
อารมณ์ชนิดหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้อง.

ทีนี้ **เราต้อนรับงานนั้นด้วยลักษณะอย่างไร ?** ต้อนรับอารมณ์นั้นด้วย
ลักษณะอย่างไร ? ก็คือ**ต้อนรับโดยลักษณะที่จะไม่เกิดตัวกู - ของกู**นั้นแหละ.
เมื่อทำงานก็ต้องมีบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ผู้เกี่ยวข้องนั้นแหละจะทำให้เกิดกระทบอารมณ์ที่
ร้ายกาจยิ่งขึ้นไปอีก ; มันเต็มไปด้วยอารมณ์ เต็มไปด้วยการกระทบของอารมณ์ เต็ม
ไปด้วยบทเรียนและการสอบไล่.

สำหรับทางนามธรรม ทางธรรมนี้ **มีบทเรียนที่โหด** ก็มีการสอบไล่ทันที
พร้อมไปในตัว ; ไม่เหมือนเรื่องทางโลกๆ เรียนหลายๆ เดือนสอบไล่กันทีหนึ่ง
ครบปีสอบไล่กันทีหนึ่ง นั้นเรียกว่ามันเป็นเรื่องเหลวไหลมาก. **ถ้าเป็นเรื่องธรรมะ
แล้ว ขณะที่ยังมีมือเขียน ก็เป็นการสอบไล่ทันที.** เมื่อคุณกระทบอารมณ์อย่างนี้
คุณจะต้องทำอะไรกับมัน ; นั้นแหละเป็นบทเรียน ; แล้วการทำผิดหรือทำถูกต้อง
เป็นการสอบไล่, แล้วภายในหนึ่งนาที่นั้นแหละ มันเกิดตัวกู - ของกู เป็นทุกข์
เหมือนตคนรกขื่นมากก็ได้, มันเป็นการสอบไล่ทันทีวัน.

เราจะต้องระวัง **ให้เป็นการกระทำที่ถูกต้อง** คือเป็นบทเรียนหรือการ
สอบไล่ที่ดี **ที่ทำลายตัวกูอยู่เสมอ ;** ทีนี้ก็ไม่มีอะไร ที่จะไม่ทำอย่างนี้. อย่าง

สมมุติว่ากิจกรรมการไหว้พระสวดมนต์ ก็เหมือนกันอีก; แปลว่า ทุกอิริยาบถที่เคลื่อนไหวไปในรูป เกิน ยืน นั่ง นอน อะไรก็ตาม ล้วนแต่เป็นบทรเรียนไปหมด, กระทั่งว่าจะต้องระวัง แม้แต่เมื่อทำกรรมฐานนั้นแหละ, ทำสมาธิ ทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน, ทำอะไรก็ตาม; เมื่อนั้นแหละจะเกิดตัวกู - ของกูได้เหมือนกัน, ก็เป็นเวลาที่ต้องระวังเหมือนกัน.

การทำกรรมฐาน ทำวิปัสสนาก็คือ ต้องรู้ว่าทำด้วยความมุ่งหมายอะไร ? ด้วยความต้องการอะไร ? ที่ทำด้วยความโง่ ทำเพื่อ ๆ ไปก็มี, บางทีก็ทำด้วยความอยากเด่น อยากจะอวดคนอื่นอย่างนี้ก็มี, ทำด้วยความอยากจะมีฤทธิ์ มีเดช มีคุณวิเศษ ยิ่งกว่าธรรมดาคนอย่างนี้มันก็มี. ถึงแม้แต่จะพูดว่าทำเพื่อนิพพาน นี่มันก็ไม่พ้นที่ว่าทำให้ดีกว่าคนอื่น ๆ; ทำเพื่อดีกว่าคนอื่น อย่างนี้จะฉิบหายหมดเหมือนกัน. แต่ถ้าว้าเขาทำด้วยความรู้สึกว้า โอ๊ย! อ้ายโรคตัวกู - ของกูมันรบกวนหนักแล้วว้าย, ไม่มีทางอื่นแล้ว ต้องทำ; อย่างนี้แล้ว คือทำวิปัสสนานี้. เมื่อทำเข้า มันจึงจะบรรเทาตัวกู ของกู มันก็เป็นวิปัสสนาจริง เป็นกรรมฐานจริง. เกี่ยวกับมันไม่เป็นอย่างนั้น โดยมากเขาทำวิปัสสนาเพื่อหลอกตัวเอง ว่าได้ดี ได้ของวิเศษ, มีหวังว่าจะไปนิพพานอย่างนี้. บางทีก็ทำเพื่อลาภสักการะ ให้เขาบูชา, บางทีก็แต่งหนังสือ อะไร ก็เพื่อเอาปริญญา เกี่ยวกับการแต่งหนังสือเรื่องพุทธศาสนา นั้นเอง.

ถ้าคุณนึกออกว้า ยังมีอะไรอยู่อีกก็ลองนึกดู. ผมสามารถที่จะพิสูจน์ให้เห็นได้ว้า ทุกอย่างเป็นโอกาสที่จะเกิดตัวกู - ของกูยิ่ง ๆ ขึ้นไป, หรือเกิดความทะนงตัวยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ดังนั้นจึงขอให้กลัวให้มาก : ให้ยิ่งกว่ากลัวเสียกลัวอะไรไปเสียอีก; ให้กลัวการเกิดแห่งตัวกูนี้ กลัวยิ่งกว่ากลัวอะไร ยิ่งกว่ากลัวเชื้อโรค, ยิ่งกว่าผีสาวยิ่งกว่าเสือ ยิ่งกว่าโจร ยิ่งกว่าอะไรหมด.

นี่แหละคือเรื่องริบคว่นฝ่ายธรรมะที่ต้องผูกกัน เราก็บวชเข้ามาตั้ง ๖-๗ วันแล้ว; เรื่องบุพภาค บุพกิจ อะไรมันก็จะเสร็จๆ ไปแล้ว.

ที่นี้ก็ ขอให้ตั้งต้นเรื่องที่เป็นหัวใจของการบวช, ซึ่งเป็นเรื่อง เนื้อหาจริงๆ ไม่ใช่เรื่องบุพกิจ; ฉะนั้นจะต้องพูดน้อย จะต้องนั่งมาก คิดมาก แล้วก็จะวังมาก.

แต่ที่บวชกันมานี้ยังไม่เป็นอย่างนั้น, สังเกตดูไม่ค่อยจะเป็นอย่างนั้น; มีการพูดมาก แล้วก็พูดเรื่องอื่น มักจะคุยไม่มีหยุด, แม้ไม่ใช่เรื่องพูดเพียงแต่หัวเราะก็เถอะ ยังใช้ไม่ได้. และถ้าเป็นการพูดเรื่องอื่นแล้ว ก็ไม่ช่วยให้จิตใจลดตัวกลง, หรือว่า ไม่ช่วยให้จิตใจอยู่ในภาวะที่สงบ หรือเหมาะสม ที่จะเข้าใจเรื่องหัวใจของการบวช.

เดี๋ยวนี้พูดกันมากเกินไป แล้วก็อ่านหนังสือที่ไม่มีประโยชน์มากเกินไป; นี่ก็คิดดูเถอะว่ามันเสียเวลาไปเท่าไร. ที่โรงฉันนั้นแหละ ได้ยินคุยกันในเรื่องไม่จำเป็น กันมาก, หรือว่านั่งรอกันอาบน้ำ ก็คุยกันในเรื่องไม่มีสาระ, มารอดักอาหาร บิณฑบาตที่โรงฉัน ก็ไม่ได้คุยกันในเรื่องที่มีสาระ, หลังจากสวดมนต์ก็ไม่คุย เรื่องที่มีสาระ, พบกันเป็นส่วนตัว ก็ไม่ได้คุยเรื่องที่เป็นสาระ คือเรื่องทำลายตัวกู- ของกู, แต่ไปคุยกันแต่ละเรื่องๆ ชนิตที่ส่งเสริมเรื่องความทะนงแห่งตัวกู; อย่างนี้ มันก็แย่; แล้วจะไม่ให้ผมเรียกว่า มันเป็นเรื่องริบคว่นอย่างไร. มันเป็นเรื่อง ริบคว่นเหมือนกับคนกำลังจะตาย จะต้องไปตามหมอมมาให้ทันท่วงที, มิฉะนั้นมันตาย.

นี่ก็ขอให้ระวังในเรื่องบวชใหม่นี้ แล้วเวลาก็มีเพียงสามเดือน ถ้าจัดไป ไม่ใช่ ไข่ไป ไม่ใช่จะไม่คุ้มกัน, เว้นเสียแต่จะไปดีอย่างละเมอตามเขาวัว : บวช แล้วมันก็ได้แล้ว, บวชแล้วมันก็ได้แล้ว, ไข่บวชเหลือๆ แกลงแล้วมันก็ได้แล้ว

ถ้าถืออย่างนั้น มันก็ไม่มีปัญหา เพราะมันได้เสียแล้ว; แต่ที่จริงมันยังไม่ได้ตามเจตนารมณ์ของการบวชเลย มันได้เพียงตามที่เขาละเมอ ๆ กันเท่านั้น.

ถ้าอย่างไร ก็ขอให้ช่วยกัณฑ์ ออกถ้อยออกทน กัณฑ์รักษาคูมคคติ “ทำลาชัตถุ - ของกู” นี้ไว้ให้ได้ ตลอดเวลาสามเดือนที่บวช; ถ้าจะอ่านหนังสือบ้าง ก็ให้อ่านหนังสือที่ส่งเสริมเรื่องนี้, ถ้าจะคุยกันบ้าง ก็คุยกันแต่เรื่องที่มีมันส่งเสริมเรื่องนี้ ให้มันแวลล้อมอยู่แต่อย่างนี้; แล้วผมรับรองได้ว่าจะได้สิ่งที่แท้จริง ที่เป็นเจตนารมณ์ของการบวช, หรือสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ความลดลงแห่งตัณหา. จะเอาไปใช้เพื่อเป็นพระอรหันต์ต่อไปข้างหน้า, หรือว่าจะเอาไปใช้ดวงให้มันสมคฤย์กัน ในเมื่อกลับไปเป็นฆราวาส ในระหว่างความเห็นแก่ตัว กับความไม่เห็นแก่ตัว ให้สมคฤย์กันก็ใช้ได้.

แม้ฆราวาสยังจะต้องเห็นแก่ตัวบ้าง ก็ขอให้เป็นอย่างถูกวิธี ให้พอสมคฤย์กัน ไม่อย่างนั้นจะเป็นโรคเส้นประสาท, หรือเป็นโรคอะไรทางจิตทางวิญญาณมากหากความสุขไม่ได้. แม้จะมีเงินนับแสน มีอะไรมากมาย ก็จะไม่มีความสุขไม่ได้; ไม่ต้องมีใครแข่ง ไม่ต้องมีพระเจ้าที่ไหนดมาแข่ง มันก็หาความสุขไม่ได้. มันพุ่งไปพักหนึ่ง ผลสุดท้ายก็ไม่ว่าจะไปทางไหน หมกท่าเข้าแล้ว ก็ต้องหันมาทางนี้อีกซึ่งก็เข้าไปเสียแล้ว. ฉะนั้น เกี้ยวเมื่อเป็นโอกาสแล้ว ได้บวชแล้ว บวชตามธรรมเนียมค้ำย สำหรับคนหนุ่มควรจะได้รู้ะไรทุกแง่ทุกมุมเกี่ยวกับชีวิต; การบวชนั้นเป็นแห่งหนึ่ง มุมหนึ่ง ที่สำคัญที่สุดของชีวิต คือจะได้ทำบทเรียน เรื่องควบคุมตัณหา - ของกู.

ถ้าเรียนวิธีควบคุมตัณหา - ของกูอันนี้ก็ถือทั้งหมดแล้ว, ถ้าเรียนอันนี้ก็ถืออันสุดท้ายของวิชาที่สูงที่สุดของมนุษย์ ไม่มีอะไรสูงเท่า; นอกนั้นมันเป็นเรื่องเบื้องต้น.

อุดมศึกษาจึงควรอยู่ที่นี้ที่รู้จักควบคุมตัวเอง นอกนั้นก็ป็นมัธยมศึกษา ประถมศึกษา. แม้จะไปเรียนมหาวิทยาลัย จนมีตึกเรียนหลาย ๆ บรรทัด ก็เป็นเรื่อง อุดมศึกษาไปไม่ได้; เพราะยังไม่รู้สึกที่ว่า เกิดมาทำไม? จะแก้ปัญหาไม่ให้ความทุกข์ร้อนในชีวิตได้อย่างไร ยังไม่รู้สึกที่.

การที่เรามาบวชตามแบบพระภิกษุในพุทธศาสนาก็เพื่อเรียนขั้นนี้ คือแก้ปัญหาไม่ให้ความทุกข์; ดังนั้นมันก็ต้องจะเป็นอุดมศึกษาจริง มันไม่มีอะไรจะ สูงกว่านี้ ไม่มีความรู้อันไหนจะสูงไปกว่านี้; กล้าทำเลย. จะเป็นความรู้ทางศาสนา หรือทางไหนก็ตาม มันไม่มีความรู้อันไหนจะสูงไปกว่าความรู้ขั้นนี้ เป็นอันสุดท้ายของ มนุษย์. ฉะนั้นเราบวชสามเดือนนี้ ต้องรู้ว่า เรากำลังกระโดดพรวดเข้ามาเรียน ความรู้ขั้นสุดท้ายของมนุษย์, แล้วจำเป็นด้วย รีบด่วนด้วย. ฉะนั้นอย่าไปมัวโลเล ให้เฉื่อยชาให้เสียเวลา มันจะเสียหายมากเกินไป, เพราะสามเดือนไม่ใช่เวลายืดยาวนานอะไรนัก; แล้วก็ระวังให้ดี ๆ สามเดือนจะผ่านพ้นไปไม่ทันรู้.

ขอให้สามเดือนนี้เต็มไปด้วยวันคืนที่มั่งคั่ง คือบุคคลภาควัฒน - ของคุณ อยู่ทุกกระเบียดนิ้วทุกวัน ๆ ๆ.

ปัญหาที่เหลืออยู่ก็คือว่า ความเคยชินที่บ้านมันจะติดมา. ความเคยชินที่บ้านก็หมายถึงขั้นแหละ : พอไปจับทำอะไรขึ้นมา มันก็เพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียง เพื่อความมีหน้ามีตา เพื่อความมีเกียรติ; พอไปจับทำอะไรเข้า มันก็เคยชินแต่อย่างนั้น, กลัวว่าความเคยชินอันนี้มันจะติดมา พอมาจับอะไรเข้าที่นี้ความคิดอันนั้น มันจะเกิดขึ้นมาอีก. ใคร ๆ ก็รู้ว่า ความเคยชินนี้ มันแก้ยาก. การระวังความเคยชินนี้ มันระวังยาก แก้ยาก; แต่ก็ไม่เหลือวิสัย ถ้าเอาจริง ก็ได้ทั้งนั้นแหละ. แม้ว่าการที่เราจะบังคับความเคยชินจะยากกว่าการทิ้งบุพรี ทั้งเหล่านี้ทั้งอะไร

มากมายก็จริง แต่ก็ยังแก้ได้, แก่ความเคยชินด้วยการควบคุมความเคยชินให้ไปในทางที่ถูก มันก็ทำได้ยู่ดี. ฉะนั้นก็หมดปัญหา ถ้าใครเอาชนะความเคยชินได้ ก็เรียกว่าคนนั้นเก่งมาก; อย่างภาษาธรรมะก็เรียกว่าละอนุสัยได้, ละสังโยชน์ได้, คือละความเคยชินของกิเลสที่มันชินมากได้ ก็เก่งที่สุด.

วันนี้ก็มีใจความเพียงเท่านั้น คือเป็นจุดตั้งต้นของเรื่องทั้งหมด แล้วก็ในเรื่องนี้เรื่องเดียวเท่านั้น ซึ่งจะต้องขยายความหรือศึกษากันต่อไปอีก. ฉะนั้นขอสรุปลงไปให้ได้ว่า เป็นเรื่องรีบด่วน, รีบด่วนนี้เลยสำหรับผู้ที่บวช ในระยะจำกัดอย่างนี้, หรือทุกคนที่ขงมกเลส อันนี้เป็นเรื่องรีบด่วน.

เรื่องรีบด่วนมีใจความว่า ทำอะไรทุกกระเบียดนิ้ว, เคลื่อนไหวอะไรทุกกระเบียดนิ้ว ต้องเป็นไปเพื่อทำลาย ความทะนงแห่งตัวกู. “การเคลื่อนไหวทุกกระเบียดนิ้ว ต้องเป็นการทำลายความทะนงแห่งตัวกู” นี้เป็นสูตรหรือ formula มีว่าอย่างนี้. ที่นี้ขอให้ไปพิจารณาโดยรายละเอียดแล้วควบคุมกันอยู่ โดยนัยที่ได้อธิบายแล้วพอเป็นตัวอย่าง.

นี่เรียกว่า เรากำลังพูดกันอยู่ในบรรยากาศที่ใกล้ชีวิตธรรมดาที่สุดแล้ว, หรือใกล้ชีวิตตามแบบพิธีที่พระพุทธเจ้าท่านใช้อยู่แล้ว; แล้วก็เป็นเรื่องที่ตรงที่สุดที่พระพุทธเจ้าท่านสอน, ท่านต้องการ ให้เราได้ ให้เราถึงอยู่แล้ว. ฉะนั้นขอทุก ๆ องค์อย่าได้ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่มีเรื่องอื่นแล้วมีแต่เรื่องนี้เรื่องเดียว.

ขอยุติการประชุมวันนี้.

สัญญาตาบริหารศน์

- ๒ - การบวชคือการพักผ่อนทางวิญญาณ

๖ สิงหาคม ๒๕๐๒

ระยะเวลาเข้าพรรษาล่วงมาถึงวันที่ ๕ แล้ว ขอให้
ผู้บวชใหม่ลองคำนวณดู. ที่เราคิดจะบวช ๕๐ วันนั้น
เดี๋ยวนี้ล่วงเข้ามา ๕ วันแล้ว ยังเหลือเวลาอีกเท่าไร ?
ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึง การบวชเพื่อพักผ่อนกระทำ
เพื่อตอน; ที่ว่าทำลายความเห็นแก่ตัว, ก็คือทำเพื่อผู้อื่น
หรือเพื่อความว่าง ให้เกิดเป็นความรู้ และเป็นนิสัย
คุณสมบัติของจิตใจขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งด้วย. เพราะว่า
แม้เราไม่เคยมีมาก่อน ก็จะได้มีขึ้นมาในตอนบวชนี้ เพื่อจะ
ได้อำนาจใช้ในโอกาสข้างหน้า ให้เกิดความสมดุลย์กัน
ในระหว่างการกระทำที่ “เห็นแก่ตัว” กับการกระทำที่
“ไม่มีการเห็นแก่ตัว”.

เรื่องที่แล้วมา พุคอย่างนี้สำหรับผู้บวชพรรษาเดียว หรือบวชในระยะ
อันน้อย. นี้นหมายความว่า เป็นการจัดขึ้นใหม่โดยเฉพาะ, ไม่ใช่ความมุ่งหมายเดิม
ของการบวช ซึ่งมีเจตนารมณ์เป็นอย่างอื่น.

เดี๋ยวนี้เรามีวัฒนธรรมของประเทศไทยโดยเฉพาะ ให้คนหนุ่มบวชพรรษาหนึ่ง; ประเทศอื่นเขาไม่มีกัน. ที่นี้เพื่อไม่ให้ถูกประเทศอื่นเขาหาว่า พวกเรานี้อุทริทำอะไรทำเล่นๆ ให้คน คนหนุ่มๆ นี้บวชพรรษาเดียว; เราก็มียุทธผลที่จะอธิบายอย่างนี้, ไม่ได้ทำเพื่อจะให้ได้บวช, หรือว่าสร้างลัทธิขึ้นมาใหม่เกี่ยวกับการบวช. เราต้องถือว่าบรรพบุรุษของเรามีปัญญาเฉลียวฉลาด ที่ให้ลูกหลานคนหนุ่มบวชนี้ไม่ใช่เรื่องบาปบุญ หรือเมานบุญ. มันมีเหตุผลที่ว่าคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาววัยนี้กำลังมีความเปลี่ยนแปลงมากในทางจิตใจ; จับไปกักไว้ในที่ที่มีระเบียบดี จะได้ปลอดภัย, ให้มีการบังคับตัวเอง ในระยะที่กำลังจะฟุ้งซ่านหรือว่าคึกคะนองมาก. นี่กลายเป็นมีเหตุผล กลายเป็นเรื่องแยกความมุ่งหมายของการบวชออกมาอีกรูปหนึ่ง สำหรับการบวชของคนแรกที่เริ่มตั้งต้นชีวิต. แต่เจตนาธรรมดั้งเดิม เป็นเรื่องของคนที่เชื่อโลกแล้ว, ผ่านโลกมาแล้ว.

ที่นี้ เราเอาคนที่ไม่เคยผ่านโลกมาบวช จึงได้มีการสอดส่องหาระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสม, ในที่สุดก็มีแต่เรื่องบังคับตัวเอง.

การบวชกลายเป็นเรื่องบังคับตัวเองไปหมด; แม้ที่พูดว่าเราจะฝึกฝนการกระทำเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อความว่าง นี่ก็เป็นเรื่องบังคับตัวเอง; ควรจะสงเคราะห์เข้าไปในการศึกษา ในการเล่าเรียน ที่ว่าเด็ก ๆ เติบโตขึ้น ให้มีการศึกษาเล่าเรียนเรื่อยไปจนกว่าจะเป็นหนุ่มเป็นสาว จนถึงระยะสุดของการเล่าเรียน, จบอุดมศึกษา สิ้นสุดของการเล่าเรียน; นี่เป็นหน้าที่ของคนหนุ่ม.

เดี๋ยวนี้เราให้คนหนุ่มเข้าโรงเรียนสุดท้าย บั้นปลายอุดมศึกษาหยุดสุด คือการบวช และบทเรียนคือการบังคับตัวเองตลอดเวลา ซึ่งไม่มีในมหาวิทยาลัยที่เคยผ่านมา; ก็เลยอยากจะพูดอย่างที่พูดเมื่อวานนี้, อยากจะบอกโดยรีบด่วนว่า : บวชเข้ามาแล้ว

ก็ต้องให้ทำบทเรียน คือการไม่ทำอะไรเพื่อตัวเอง. เรียกสั้น ๆ ว่า การไม่ทำอะไรเพื่อตัวเอง ถ้ากลับกันก็คือ ทำอะไรเพื่อผู้อื่น หรือ เพื่อความว่างในที่สุด.

เรื่องที่จะให้คนหนุ่มคนสาวเล่าเรียนให้สิ้นสุดไป โดยพอเรียนเสร็จก็เรียกว่า บัณฑิต มีในอินเดียมาตั้งนานแล้ว, คงจะเป็นพันปีแล้ว. คำว่า “บัณฑิต” หมายถึง **ผู้จบการศึกษาในด้านที่เกี่ยวกับจิตใจหรือวิญญาณ**; เคียงนี้เราเขาคำว่า “บัณฑิต” มาใช้ เพียงจบการศึกษาเกี่ยวกับวิชาความรู้ เกี่ยวกับอาชีพ หรือเกี่ยวกับเทคนิคทั่วไป ไม่เกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณเลย : เช่น แพทยศาสตรบัณฑิต วิศวกรรมบัณฑิต, อะไรบัณฑิตก็ตาม, ล้วนเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ. ที่อินเดียเขาให้คนที่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณ จบตามหลักสูตรเป็นที่พอใจของครูบาอาจารย์ แล้วให้เป็นบัณฑิตเหมือนกัน, แล้วยังมีอยู่กระทั่งเคียงนี้, บัณฑิตต่างๆ ในอินเดีย ยังมีอยู่จนเดี๋ยวนี้, และโดยมากเป็นพวกสวามี คือ ฝึกทางจิตใจมาจนครบถ้วน.

หากจะถือว่า การบวชของคนที่บวชชั่วคราวนี้ เป็นการบวช เพื่อความมุ่งหมายฝึกฝนจิตใจ อันนั้นแล้ว ก็เรียกว่าบัณฑิตเหมือนกัน.

เมื่อครั้งโบราณเขาเรียกทิตส์กใหม่นี้ว่า “บัณฑิต” ก็เข้าใจว่าพวกพราหมณ์ ที่ได้มาเป็นครูบาอาจารย์ในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยโน้น, คือสมัยก่อนกรุงสุโขทัย, และชาวกินแดนนี้เอาธรรมเนียมอินเดียมาใช้ ให้เรียกคนที่บวชเรียนแล้วว่าบัณฑิต; แล้วสักค่อยเพี้ยนมาเป็นทิต, ในที่สุดกลายเป็นคำล้อเลียน เป็น “ทิต” ด. สะกดไปเลย, เป็นทิตนั่นทิตนี้, เป็นคำล้อเลียน รุ่มร่าม. ทั้งนี้เนื่องจากมันเลวลง, การบวชนั้นมันเลวลง ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมาย; ไปเรียกเสียว่า “ทิต” มันก็ถูกแล้ว. ที่จริงทิตก็มาจากคำว่า “บัณฑิต” นั้น เอาตัว ท. ภาษาบาลีออกเสียงเป็น ด. อ่านว่า “บัณฑิต”, อ่านอย่างไทยว่า “บัณฑิต” แต่ก็ยังเป็นตัว ท. อยู่. ต่อมาบัณฑิตมันเหลือ

แต่ทิต และกลายเป็น ทิ-ค; ก็เรียกว่าสอดคล้องกับความเหลวไหลของการบวช, ษนิค บวชแล้วรุ่มร่าม เพราะไม่รู้ว่าจะบวชทำไมนั่นเอง จึงบวชรุ่มร่าม.

ลองอ่านเรื่องที่เขาเอามาเขียนไว้ในหนังสือบางเล่ม หรือเขาเล่าๆ กันมา : ลูกชาวบ้านเข้ามาบวช; ตันพรรษา เรียนไหว้พระสวดมนต์ได้บ้าง, แต่ก็ไม่ทุกคน บางคนทำอะไรไม่ได้ ก็เลยเรียนทำการงาน ที่คิดว่าสึกออกไปแล้ว จะได้ประกอบ การงานนั้น; ก็เลยเรียนอย่างเช่น ก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างอะไรต่างๆ ทีเหล็กก็มี, ต่อเรือ ก็มี, ในที่สุดแม้การทำไม้พาย ให้พวกชาวบ้านไปพายเรือแข่งกันในวันออกพรรษา ก็เป็นหน้าที่ของพระ เณร, เสร็จแล้วก็สึกไป. สึกไปเรียกว่าทิตก็ถูกแล้ว, มันก็ถูกจริงๆ ด้วย เพราะไม่เคยทำอะไรเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อความว่าง ทำแต่เพื่อตัว และเพื่อ หน้าตาของตัว เพื่อบุญคุณแก่ผู้อื่นที่จะมีแก่ตัว จนกระทั่งสึก. เพราะฉะนั้นคนหนุ่ม ที่สึกออกไปในลักษณะอย่างนั้น จึงมีลักษณะ สัมกับคำว่า “ทิต”.

เราไม่อยากให้เป็นทิตอย่างนั้น กลัวจะเป็นอย่างนั้น จึงรีบบอกให้ทำอะไร, ให้ฝึกการทำอะไร ที่ไม่ใช่เพื่อตัวเอง, ยิ่งเหนื่อยมาก ก็ยิ่งฝังลงไปนิสสัยมาก. อันนี้เรียกว่า การบวชอีกแบบหนึ่ง ซึ่งจัดขึ้นโดยเฉพาะสำหรับคนหนุ่มที่บวชใน ประเทศไทย เลียนแบบแบบวัดทิศาโคของอินเดีย.

ที่นี้ก็จะต้องถึงการบวชในความหมายอย่างอื่นต่อไปอีก, ที่เราพูดกัน เมื่อวานนี้นั้นมันเป็นความหมายหนึ่งแล้ว, ความหมายอีกอย่างหนึ่งก็คือที่มันตรงกันข้าม, หรือคนละอย่างไม่ใช่ตรงกันข้ามกันทีเดียว มันคนละอย่าง คือการบวชเพื่อเกิดความ พักผ่อนในทางวิญญาณ.

คุณลองฟังดู ลองคิดถึง การบวชเพื่อการพักผ่อนในทางวิญญาณ.

พูดอย่างคนสมัยนี้ก็คงพูดว่า การบวชเป็น *spiritual relaxation* หรืออะไรทำนองนั้น เป็น *relax* ทางวิญญาณ ; แล้วต้องรู้จักอีกสักหน่อยว่า การบวชนั้นมันได้เกิดขึ้นอย่างไร. ประเทศไทยเราได้รับวัฒนธรรมของอินเดียมาทั้งหมด เกี่ยวกับเรื่องบวชนี้ ; การบวชมีมาก่อนพุทธกาล แล้วก็มาถึงครั้งพุทธกาล. เราก็รับเข้ามาในฐานะเป็นพุทธศาสนาที่เป็นวัฒนธรรมสูงสุดของอินเดีย.

ที่นี้เรา ก็ลองพิจารณาถึงการบวชที่แรก ที่มีขึ้นในยุคซึ่งบอกไม่ได้ว่าเมื่อไรในประเทศอินเดีย ; มีข้อความเขียนอยู่มากหลายแห่ง ในพระไตรปิฎกบ้าง ในอรรถกถาบ้าง. ในพระไตรปิฎกของฝ่ายพุทธนี้ ยังมีเขียนถึงเรื่องมนุษย์เกิดขึ้นมาอย่างไร, เกิดระเบียบแบบแผน วัฒนธรรม ศาสนาอย่างไร, ก็มีเหมือนกัน. ที่แรกมนุษย์อยู่กันอย่างไม่มีการปกครอง เหมือนสมัยหิน มันก็มีปัญหาเกิดขึ้น ๆ เมื่อมันอยู่รวมกันมากเข้า ก็เกิดการเบียดเบียนกัน ขโมยอะไรกัน มันก็มีการปกครองขึ้นมา.

อย่างเช่นเรื่องใน *วาเสฏฐสูตร* นั้นมีว่า : เกิดสมมติราชขึ้นมาเป็นคนแรก โดยประชาชนแต่งตั้ง แล้วก็อยู่กันอย่างมีระเบียบ, มีระเบียบในการปกครอง, มีระบอบการปกครองขึ้นมา, ก็เกิดอาชีพต่าง ๆ ที่ทำให้คนแบ่งแยกกันเป็นวรรณะ.

พวกวรรณะปกครอง มีหน้าที่ปกครองหรือคุ้มครอง, ก็เกิดมีหน้าที่ขึ้นมาอย่างนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้มี *วรรณะกษัตริย์* ขึ้นมาที่หลังนี้ และในที่สุด. ที่นี้ *พวกครุบา* อาจารย์ก็กลายเป็น *วรรณะพราหมณ์* ขึ้นมา. แล้วก็ *วรรณะที่ใช้งานฝีมือ* นี้คือเทคนิคต่าง ๆ หรือวิชาชีพต่าง ๆ นี้ เป็นผู้ประกอบการงานด้วยวิชา ด้วยสติปัญญา ก็เรียกว่า *วรรณะแพศย์* หรือ *ไวยาณะ* ขึ้นมา รวมทั้งพ่อค้า รวมทั้งช่างอะไรต่าง ๆ ด้วย. ฝ่ายชุกหรือประเภทที่ไม่มีปัญญา ต้องทำงานชนิดต่ำเป็นกรรมกร ก็เรียกว่า *วรรณะศูทร*. วรรณะเหล่านี้ไม่ได้เกิดเพราะการบัญญัติ แต่เกิดเพราะการกระทำ

หรือกรรม หรือหน้าที่ที่เขากระทำมันต่างกัน ; แล้วก็เกิดเป็นการบัญญัติขึ้นมาโดยไม่
รู้ตัว, หรือไม่ต้องบัญญัติ ก็แยกกลุ่มกันเอง. ส่วนการบัญญัติซึ่งเพ็งมีที่หลังอย่าง
รุนแรง ทำให้เกิดการตูดกตุมันกันอย่างรุนแรงนั่นมันเป็นเรื่องทีหลัง.

ต่อมา คนบางคนประสบความสำเร็จในหน้าที่ของตน ตามวาระแต่ละ
วาระของตน ๆ เกิดความรู้สึกแปลกออกไป คือเบื่อความซ้ำซาก ก็หลีกออกไปหาความ
พักผ่อน, คือไม่ยุ่งในหน้าที่การงานอีกต่อไป หลีกออกไปหาความพักผ่อน จึงเกิด
คนแบบนั้นขึ้นมา ซึ่งไม่ใช่วาระไหน ไม่ใช่กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร; แต่เป็น
พวกที่ออกไปหาความพักผ่อนตามพอใจของตัว ตามบำตามเขา ไปอย่างคนบ้าคนบอ
ทำให้เกิดพวกนักบวชขึ้นมา เพื่อความพักผ่อนทางวิญญาณโดยเฉพาะ; นี่เป็น
ความหมายสำคัญ.

พวกที่ออกไปบวชเพื่อพักผ่อนทางวิญญาณนี้ เกิดแยกออกไปเป็น ๒ พวก :
คือ พวกหนึ่งไปพักผ่อนกันจริง ๆ เพื่อประโยชน์แห่งการพักผ่อนแท้ ๆ พวกหนึ่ง;
อีกพวกหนึ่งกลายเป็นพวกคั่นคว่ำ คั่นคว่ำสังสิกลับ, เขาเรียกว่าสังสิกลับ หรือสิ่งที่
ดีที่สุด ยิ่งไปกว่าที่มนุษย์ได้รู้จักกันแล้ว, ก็กลายคั่นคว่ำขึ้นมา, เกิดมีนักคั่นคว่ำ
คั่นคั่นกันไปจนกระทั่งเกิดวิชาในด้านไสยจิต ไสยวิญญาณ ขึ้นมา. พวกหนึ่งทำ
ความสงบอย่างเดียว พวกหนึ่งทำการคั่นคว่ำด้วย.

พวกที่ทำความสงบ ก็เป็นพวกที่เราเรียกกันว่า ฤๅษี ดาบส มุนี เหล่านี้
เป็นต้น. พวกที่ทำหน้าที่ทางสติปัญญา ก็กลายเป็นมุนีขึ้นมา; คำว่า มุนี แปลว่า
ผู้มั่งมีปัญญา, มุน- แปลว่า ปัญญา. ถ้าเป็นฤๅษี ก็แปลว่า ผู้คั่นคว่ำ, คำว่า ฤๅษี
จากรากศัพท์ แปลว่า ผู้แสวงหรือผู้คั่นคว่ำ. คำว่า ดาบส นี้ คือพวกที่ไม่มุ่งคั่นคว่ำ,
หรือมุ่งบำเพ็ญความเพียร; แต่บำเพ็ญตะบะ เพื่อผลที่ตัวหวังอย่างเดียว : จะเป็น

เรื่องบุชายัญ, หรือจะเป็นเรื่องทรมานกาย, หรือจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม. ฉะนั้น คำของเขาจึงเกิดขึ้นหลาย ๆ คำตามความหมายเหล่านี้, นับว่าเป็นเรื่องโบราณโบราณที่สุด.

พวกที่ทำหน้าที่ค้นคว้าอะไร นี่แหละ ที่ทำให้เกิดลัทธิศาสนา, พวกที่มุ่งหวังประโยชน์ส่วนตัวก็เจ็บหายไป ตายไปเลย ไม่มีอะไรเหลือ. พวกที่ค้นคว้าว่าอะไรเป็นอะไรนี่ไม่ตายไปหมด ยังมีอะไรเหลือทิ้งไว้ รับช่วงต่อ ๆ กันมา เป็นผลของการค้นคว้าของคนที่แรก, คนที่หลังก็เอามาค้นคว้าต่อ; แล้วก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าสูตร สูตรคือ formula สั้น ๆ. เมื่อคนชาวบ้านไปหาฤๅษี มุนี อะไรเหล่านี้ที่ในป่า เธอก็บอกคำสอนที่ดัดสุดให้แก่คนเหล่านั้น, แต่บอกให้ในรูปที่เป็นแต่เพียงสูตร ก็เป็น formula เป็นคำสั้น ๆ, เป็นคำสรุปความ, ก็ปรากฏเป็นคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ขลัง; ชาวบ้านที่ได้รับมาจากในป่า เอามาเรียนกันไปตามเรื่อง.

ต่อมา ฤๅษีเหล่านั้นก็บอกอะไรไว้มาก มีคนจำไว้มาก, ตัวเองก็ท่องจำไว้มาก; ไม่มีการเขียนหนังสือ, ฉะนั้นนี่อะไรได้ก็ต้องสรุปให้เป็น formula สั้น ๆ และมักจะเป็นคำสัมผัส คือ คำกลอน. คำสัมผัสมันเกิดขึ้นมาจากความจำเป็นอย่างนี้; เพราะไม่มีกระดาษจะบันทึก ไม่มีการเขียน ไม่มีธรรมเนียมเขียน ก็ต้องจำไว้ในใจ, โดยบังเอิญที่ผู้ที่เป็นด้อยคำที่เป็นสัมผัส เลยกลายเป็นคำกลอนไปในที่หลัง เพราะจำง่าย และสะดวก.

เมื่อมุนีคนใดคนหนึ่งคิดอะไรได้ จึงนิมิตพูดให้เป็นคำสัมผัสไว้ ให้ตัวเองท่องเอาไว้ มาก ๆ เข้าจนกลายเป็นร้อย จนเป็นหลายร้อยหลายพันบท และถ้ามีลูกศิษย์ ลูกสาวก็ท่องไว้. นี่แหละ สูตรเกิดขึ้นอย่างนี้ : เป็นคำพูดประโยคหนึ่ง, ประโยคหนึ่ง; แล้วมันก็กลายเป็นมีการศึกษา เพียงการท่องจำขึ้นมา; เพราะฉะนั้น ใครอยากจะได้บทไหน จะใช้ประโยชน์อย่างไร ก็บอกให้ท่อง.

ต่อมานาน ๆ เข้า ซึ่งก็นานอยู่เหมือนกัน จึงเกิดคนกลุ่มหนึ่งเห็นว่า “สูตรต่าง ๆ ทั้งร้อยทั้งพันทั้งหมื่น นั้นเข้าใจยาก เรามาร่วมกันทำคำอธิบายให้แก่ผู้ศรัทธาเหล่านั้นเถิด”. พวกนี้ก็ทำหน้าที่อย่างนี้, ซึ่งก็เป็นพวกฤๅษีมุนีทำอย่างเดียวกันอีก; แต่เขาทำหน้าที่อธิบายสูตร ที่คนเก่า ๆ ที่ตายไปแล้วนั้นแหละทั้งไว้. นี่ยุคของการศึกษา เลยกลายเป็นเรื่องยุค ๆ ขึ้นมา, ยุคสร้างสูตรก็เรียกว่ายุคสูตร, **ยุคบรรยายคำอธิบายแก่ผู้ศรัทธา**นี้เรียกว่า **ยุคพราหมณะ** หรืออะไรทำนองนั้น นี่จึงได้มีคัมภีร์สูตร คัมภีร์พราหมณ์ คัมภีร์อะไรเรื่อย ๆ มา.

คำสอนเหล่านี้เกิดเป็นลัทธิขึ้นมา, พระเวทก็เกิดขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ : ที่ท้องถ้ายปากนั้นแหละ เป็นพระเวท, แยกแขนงไปตามแขนง หรือตามลัทธิที่ประสงค์ จึงมีเป็นหลาย ๆ เวทขึ้นมา. ที่สำคัญเรียกว่า **ไตรเพท** หรือ **ไตรเวท**; นอกจากนั้น ก็ยังมี มุนี ฤๅษีบางรูป ช่วยค้น ช่วยทำ หรือช่วยร้อยกรอง เกิดมีวิชาต่าง ๆ ออกไป.

ต่อมายุคหลังนี้ พวกนักบวชฤๅษีเหล่านี้ ถิ่นอรุณนักษัตรออกไปเหมือนกัน ไปร้อยกรองวิชาต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เกี่ยวกับจิตใจ กลายเป็นเรื่องทางวัตถุ ๆ ลว, กระทั่งเรื่องจะมีลูกมีเมียอย่างไรดี, จนกระทั่งแม้แต่ว่าเรื่องช้าง เรื่องม้า เรื่องหูกยา ฯลฯ อะไรก็มีขึ้นมาโดยนำมือของพวกมุนี ฤๅษีเหล่านี้. คำร้อยกรองเลขแยกเป็นแขนง ๆ ไปเลย เรียกเป็นศาสตร์ ไปเลย; คำอธิบายที่สมบูรณ์เรื่องหนึ่งเรียกว่า ศาสตร์หนึ่ง, ศาสตร์เรื่องช้างก็เรียก**คชศาสตร์**, เรื่องยา ก็เรียก**อายุรศาสตร์** อะไรอย่างนี้ ๆ ลว เป็นเรื่องของนักบวชทั้งนั้น.

ขอให้พิจารณาดูว่า การบวช หรือการออกบวชนั้นเป็นอย่างไร? มีเจตนารมณ์อย่างไร? แล้วบานปลายอย่างไร?

ที่นี้ก็น่าเห็นใจที่ว่าต้องเป็นไปอย่างนั้น ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องผิด หรือเลว หรือเสียหาย, ที่มันจะต้องเป็นอย่างนั้น; เพราะเหตุผลง่าย ๆ ก็คือ ชาวบ้านไม่มีเวลานั้น ชาวบ้านต้องยุ่งเรื่องทำมาหากิน เรื่องครอบครัวเป็นต้น ไม่มีเวลานั้น. พวกฤๅษีไม่มีเหย้าเรือนเป็นอนาคาริกหมด จึงมีเวลานั้น, แล้วยังอยู่ในป่าในดงก็ยังมีเวลานั้น จึงรู้อะไรมากกว่า; ยิ่งกว่านั้นฤๅษีเหล่านั้นก็เคยเป็นผู้ครองเรือนมาแล้ว, ฤๅษีบางองค์เคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาแล้ว, เป็นแม่ทัพมาแล้ว เป็นเสนาบดีมาแล้ว. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เธอค้นได้ หรืออยากจะค้น มันก็กว้างขวางมาก และไปสูดยอดเลยแตกแขนงกันไปเลย : พวกที่อยากจะค้นเป็นจอมปราษฎ์ก็ไปพวกหนึ่ง, พวกที่ต้องการจะหาความพักผ่อนทางวิญญาณมันก็ยังมียู่พวกหนึ่งตามเดิม.

ฝ่ายพวกที่อยากจะพักผ่อนทางวิญญาณ ก็มีการปรับปรุงเรื่อย : เช่น มีปัญหาที่ว่า อย่างไรเรียกว่าพักผ่อนกว่า, อย่างไรเรียกว่าพักผ่อนกว่า, อย่างไรเรียกว่าสงบกว่า; นี่แหละคำว่า "นิพพาน" ก็เกิดขึ้นโดยเอาคำว่า เสร็จ ๆ ในบ้านเรือนเราไปใช้. อย่างไรไหนเย็นกว่า อย่างไรไหนเป็นนิพพานที่จริงกว่า; พวกที่ต้องการจะพักผ่อนทางวิญญาณ ก็มีปัญหานั้น. เขาไม่ได้ค้นในเรื่องอื่นแต่ลึบเปิดเบิ่งไป, กงค้นแต่ในเรื่องที่ว่า อะไรเป็นการพักผ่อนกว่า, แล้วก็เขียนเป็นสูตร คิตรี้อยกรองขึ้นเป็นสูตร เป็นคำสำหรับท่องไว้เรื่อย ๆ เหมือนกัน; แล้วก็ ใค้หับแค้ ในเรื่องทำสมาธิ สำรวมตัวเอง นำเพ็ญตบะ ทรมานตัวเอง ทรมานกายเป็นขั้นต่ำเป็นขั้นต้น แล้วก็บังคับตัวเองให้ทำสมาธิ, สมาธิที่ยังไม่เคยมีในโลก มันก็มา.

การค้นพบวิธีทำจิตให้หยุดให้สงบ เป็นสมาธิที่เสือกเสี้ยน ใค้หับขึ้นมา เป็นครั้งแรกในโลก ในเมื่อคนรุ่นนั้นคิดว่า นีละเป็นยอดสุดละ ยอดสุดของความพักผ่อน, เร็วกว่านิพพาน เป็นความเย็นที่สุด เย็นสนิท. ภาวะอย่างนี้ก็จะต้องเป็นอย่างนี้อยู่นานมาก นานมากเป็นพัน ๆ ปี, เพียงแต่ว่าปรับปรุงสมาธิหรือวิธีทำ

สมาธิให้มันละเอียดลงไป—ละเอียดลงไป—ละเอียดลงไป ให้สงบรับยิ่งลงไป; แต่เป็นเรื่องสมาธิเท่านั้น จนกว่าจะมาถึงยุคที่บุคคลอย่างพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น.

สมัยพระพุทธเจ้า มีผู้คิดกันว่า เช่น หรือหยุด หรือพักผ่อนแบบสมาธิ ยังไม่ ไรที่สุด ยังไม่เห็นด้วย; ฉะนั้น จึงเกิดการค้นคว้าทางสติปัญญากันขึ้นมา ในยุคที่เรียกว่า ยุคอุปนิษัต. เขาต่างค้นคว้ากันทางสติปัญญาเพื่อการพักผ่อน, ไม่ทำสมาธิล้วน ๆ แล้ว ในยุคอุปนิษัต. ยุคอุปนิษัตคือยุคสมัยพระพุทธเจ้าประมาณเวลา ก่อนมีพระพุทธเจ้าสัก ๒๐๐ ปี และหลังพระพุทธเจ้าสัก ๒๐๐ ปี, ยุคอุปนิษัตนี้ ก็ระดมกันใหญ่ ในการค้นคว้าความพักผ่อนที่แท้จริงแก่วิญญาณ จึงมาพบว่า ต้องทำกิเลสให้หมดไป.

ในยุคนั้นก็ใช้คำว่า “อหังการ มมังการ” เป็นกันแล้ว, คิดว่าต้องดับ อหังการ มมังการ. อหังการ คือที่เรียกกันเกี่ยวกันว่า ตัวกู, มมังการ คือที่เราเรียกว่า ของกู, อหิ—กู, มม—ของกู. เมื่อค้นพบได้แบบนี้แล้ว ก็มีวิธีทำกิเลสให้ระงับ ต่าง ๆ กันหลายวิธี, ไม่ค่อยจะลงกันได้; แต่ในที่สุดก็มีบุคคลคนหนึ่งค้นพบ ความแบบของท่าน, แล้วก็ไม่มีใครไปหักล้างได้, และรับนับถือกันมาก และนาน จนมาถึงพวกเรา; นั่นคือพระพุทธเจ้า. ฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าออกบวชก็ออกบวชเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ ในอันดับสูงสุด. เรียกว่า บวช เพราะเบื่อกุทุกอย่างที่มีมาแล้วในโลก จึงออกไปบวชเพื่อหาสิ่งที่หยุดหรือ เช่น หรือสงบ, หรือที่ว่าเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณคือตรัสรู้; และเมื่อพบแล้วก็เทศน์ หรือสอน, บอกให้กันอื่นรู้.

เจตนาารมณ์แท้จริงของบรรพชา คือการออกบวชนั้น ก็เพื่อหาความพักผ่อนทางวิญญาณ; นอกนั้นมันแตกแขนงออกไป บานปลายออกไป จนกลายเป็น

เป็นเรื่องย้อนหลัง กลับมาสู่บ้านเรือนอีกก็มี. ฤๅษี มุนี ที่คัมภีร์ศาสตร์เรื่องกามารมณ เรื่องครองเรือน เรื่องหยูกยา เรื่องอะไรต่าง ๆ ครบทุกอย่างเลย จึงไปอีกสายหนึ่ง; ฝ่ายที่ตรงตามวัตถุประสงค์นั้นคือพบความพักผ่อนทางวิญญาณ.

นี่ก็เป็นธรรมดา ทว่า มีคนหลายคนหลายความคิด มันก็ต้องแย้งกัน; แม้จะเป็นการหาการพักผ่อนทางวิญญาณด้วยกันก็ยังแย้งกัน. อย่างคนในชั้นครูบาอาจารย์ ในสมัยพระพุทธเจ้าเองก็มีหลายก๊ก หลายนิกาย และก็มีคนนับถือมากเหมือนกัน; ไม่ใช่ไม่มีใครนับถือ; มีคนนับถือมาก เพราะคนชอบต่าง ๆ กัน.

อย่าเข้าใจว่าพอพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น คนทั้งอันเค้นนับถือพระพุทธเจ้าองค์เดียว; นี่เป็นความเข้าใจผิด.

แท้จริงคนอันเค้นแบ่งแยกกันไปหลายก๊ก หลายพวก หลายนิกาย ตามสัถตามส่วน, และบางทีที่พระพุทธเจ้าค้นพบธรรมในขั้นแรกนั้น ก็ไม่ได้รับการต้อนรับ เพราะคนเข้าใจไม่ได้. ยังมีเรื่องเขียนไว้ในพระไตรปิฎกในเล่มต้น ๆ ของพระไตรปิฎก ว่า : **มีคนดำพระพุทธเจ้าตามความเห็นของเขา ในฐานะที่เป็นคู่แข่งกันก็มี, ในฐานะที่เห็นว่า เป็นข้าศึกต่อประโยชน์ของเขาก็มี.** เช่นว่า พวกผู้หญิงก็ดำ่ว่า : พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ทำให้คนเป็นหม้าย เพราะว่าเมื่อสามีหรือลูกชายไปบวชเสีย เขาก็โกรธ; ไม่ใช่ว่าผู้คนจะเข้าใจแล้วรับเอาทันที. พวกที่เป็นคู่แข่งกันก็หาเลศหาอะไรดำไปอีกแบบหนึ่ง, บางทีก็พยายามแกล้งดำไปทางที่จะล้ม จะทำลายลัทธิ จะให้คนเกลียดลัทธินี้ เพราะว่าตีเกินไป หรือลี้ซึ่งเกินไป.

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ลึกซึ้งถึงขนาดที่ ที่แรกพระพุทธเจ้าท่านดำพระทัยจะไม่สอน, มันลึกซึ้งขนาดนั้น. ครั้นทรงคิดว่าคงจะมีคนที่พอจะ

เข้าใจได้บ้าง ท่านก็ทรงคิดว่า “สอนเพื่อคนเหล่านี้แหละ” ; ซึ่งเรื่องก็ไม่มีอะไร นอกไปจาก “ความพักผ่อนทางวิญญาณในระดับสูงสุด”, ที่เราเรียกว่า นิพพานชนิดแท้จริง. **นิพพานที่ยังไม่แท้จริง**ก่อน ๆ นั้น คือพวกฌานสมาบัติต่าง ๆ, **นิพพานที่คนบางพวกเชื่อว่า**เขาเองก็มี เช่นกามารมณ, **เชื่อว่า**กามารมณนั้นทำให้หยุดความใคร่ หรือไฟราคะลงได้ครั้งหนึ่ง ๆ เหมือนกัน. รวมความแล้วก็เพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ ไม่ว่าจะ เป็นนิพพานหรืออะไร; เพราะเขามุ่งหมายอย่างนั้น. แต่เขาเข้าใจผิดเพราะกันไม่พบ หรือทำไม่ถูก. ฉะนั้นจึงขอสรุปให้สั้น ๆ เสียที่ว่า **เจตนาของการบวชที่แท้จริงก็คือ การพักผ่อนทางวิญญาณ.**

ต่อไปนี้ก็จะถึงปัญหาที่ผมจะพูดว่า : **ผู้บวชสามเดือนนี้** ขอให้เร่ง **ประพฤติปฏิบัติฝึกฝนการกระทำ** ชนิดที่ทำลาย “**ความเห็นแก่ตัว**” ให้สมมุญ์กันต่อไปข้างหน้า. **นี่จะมีการพักผ่อนทางวิญญาณด้วยหรือไม่ ?**

ฟังดู เหมือนจะแยกกันเป็นคนละเรื่อง **บอกให้ทำ - ทำ - ทำ ทำให้มากที่สุด, ให้สุดความสามารถที่สุด; แต่ว่า**ในรูปใหม่ คือรูปที่ทำลายตัณหา - ของกู, ทำอย่างที่ไม่เอาอะไรมาเป็นของกูทำ; **แม้ว่า**เมื่อสติออกไปก็ยังอาศัยสิ่งนี้ ไปทำ ความสมมุญ์ในการทำลายความเห็นแก่ตัวของฆราวาส, หรืออยู่ต่อไปในเพศบรรพชิตนี้ ก็เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว. **ในที่**สุดการพิจารณาถึงการทำลายความเห็นแก่ตัวนั้นมันจะเดินไปพบกันได้ครั้งที่เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ; **เพราะว่า**ถ้ามันอึดหรือกลุ่มอยู่ด้วยตัณหา - ของกูแล้ว จะไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณเลย; ฉะนั้น **ต้องทำลาย**ตัณหา - ของกู จึงจะเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ.

ร่างกายนี้จะเหงื่อไหลไคลย้อยอย่างไรก็ตาม มิได้เป็นอุปสรรคแก่การพักผ่อนทางวิญญาณ. **ถ้า**พูดถึงการเป็นอยู่ของนักบวชโบราณก่อนพุทธกาลนั้น เขาไม่ได้รับความสะดวกสบาย ในเรื่องกินเรื่องนอน เรื่องอะไรอย่างนี้, **แล้ว**ก็เหน็ดเหนื่อยเรื่อง

เดินไปไหนมาไหนเรื่อย : เดินไปค้นหาครูบาอาจารย์, หรือว่าเดินไปทำอะไรก็ตาม
ต้องเดินทั้งนั้น ไม่มียานพาหนะ; แล้วจะต้องกรำแดดกรำฝน ต้องเหน็ดเหนื่อย
ต่าง ๆ แต่ความเหน็ดเหนื่อยเกิดเหตุโหลโคลย้อยไม่เป็นอุปสรรคแก่การพักผ่อนทาง
วิญญาณ. ฉะนั้นเขาจึงใช้การเหน็ดเหนื่อยนี้มาเป็นบทเรียนทำลายตัวกู - ของกู.

**ถ้าตัวกู - ของกูถูกทำลายลงไป มันก็มีการพักผ่อนทางวิญญาณชนิดที่
แท้จริงขึ้นมาทันที.** ทั้ง ๆ ที่ว่ามันเหน็ดเหนื่อยทางร่างกายอยู่อย่างนี้, มันเป็น
คนละเรื่องกันอยู่อย่างนี้ ทำให้ใจเย็นก็แล้วกัน; ส่วนร่างกายนั้นเป็นไปตามเรื่องตาม
เหตุผล ตามความจำเป็น. และถึงแม้ว่าจะบวชเพื่อความพักผ่อนทางกาย มันก็หลีกเลี่ยง
ไปไม่พ้นที่จะทำลาย ตัวกู - ของกู, มันไม่มีทางอื่นเลย.

**จะบวชเพื่ออะไร ๆ ก็แล้วแต่ ในที่สุดมันต้องไปหาการทำลายตัวกู -
ของกูทั้งนั้น :** จะบวชสามเดือน มันก็ต้องเพื่ออันนี้, จะบวชตลอดไปก็เพื่ออันนี้.
การทำลายตัวกู - ของกูนี้เป็นจตุรรม ของทั้งหมด, หรือถ้าจะเป็นยาแก้โรคก็เป็นยาแก้
โรคทั้งหมดทุกโรค. ฉะนั้นเมื่อใดตัวกู - ของกูมันลดลงไป เหมือนที่มีการพักผ่อน
ทางวิญญาณ : ลดมากก็พักมาก, ลดน้อยก็พักน้อย, ลดหมดก็พักถึงที่สุด คือเป็น
พระอรหันต์.

คำว่า “ตัวกู - ของกู” นี้เป็นคำใหม่ แล้วยกก่อนข้างจะหยาบคาย หรือ
โสกโศก ว่าตัวกู - ของกู. ผมเองที่แรกก็ลังเลไม่อยากจะใช้คำอย่างนี้; แต่ใน
ที่สุดปรากฏว่า มันประหยัดเวลาไปมากในการจะใช้คำชนิดนี้; เข้าใจกันได้ตรงๆ
เร็ว ๆ แล้วยังตรงตามตัวหนังสือเสียด้วย.

อหังการ นี้ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อโกรธ เมื่อไม่พอใจ ทำความสำคัญ
ว่า “กู” อหัง - คือ กู, มหัง - คือ ของกู, ตรงตามตัวหนังสือที่เป็นภาษาบาลี หรือ

ภาษาสันสกฤต. ถ้าอยู่ในรูปของภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต ในหูคนไทยฟังไม่
 หยาบคาย ไม่โสกโศก; ที่จริงก็เท่ากัน **น้ำหนักของคำมันเท่ากันว่า ตวักู - ของกู,**
 ไม่ใช่ ฉันหรือของฉัน, ข้าพเจ้าหรือของข้าพเจ้า; มันหมายถึงว่า **เมื่อกิเลสมันขึ้น**
มาเติมที่เป็นอหังการ มมังการด้วย; และแม้จะอย่างชนิดเบาบาง มันก็ยังเป็น
 อหังการ มมังการอยู่. คำว่าตวักู - ของกู นี้ก็ใช้ได้ทั้งอย่างที่เกือจจัต และอย่างที
 ไม่เกือจจัต, และอย่างที่ยังเนือย ๆ อยู่ก็ได้.

ถ้ามองอีกเหลี่ยมหนึ่ง **คือการพักผ่อนทางวิญญาณที่เราประพฤติกกระทำ**
ลยูนัน ก็เพื่อทำลายตวักู - ของกูให้ร่อยหรอลงไป ให้เกิดเป็นนิสัยใหม่ขึ้นมา, ทำอะไร
 ไม่ใช่เพื่อตัวเอง แต่เพื่อทำลายตวักู - ของกู. ถ้ามองค่านนี้ มองในเหลี่ยมนี้ ก็จะ
 เห็นเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณได้. ถ้ามองในอีกเหลี่ยมหนึ่งก็เป็นการชุลมุน ทลิ่งตึงตัง
 ต่อสู้กับกิเลสเป็นอย่างรบราฆ่าฟันกันทีเดียว. ถ้ามองอีกทางหนึ่งก็เป็นการพักผ่อนนั้น
 เพราะตวักูมันลตลงไปได้เท่าไร มันก็เป็นการพักผ่อนเท่านั้น; นอกกว่านั้นไม่มี.
 การพักผ่อนทางวิญญาณนั้น นอกไปจากนี้ไม่มี; แม้ว่าจะบวชเพียง สามเดือน คือ
 ๙๐ วันนี้ ก็ต้องได้รับ และควรจะได้รับ การพักผ่อนทางวิญญาณด้วย; แล้วสร้าง
 นิสัยใหม่ ละเลิกที่ได้ทำอะไรเพื่อตวักู - ของกูอย่างแต่ก่อนที่แล้ว ๆ มาด้วย.

ขอให้เอาไปกิดคุให้ที ๆ คือ **คำอธิบายชนิดนี้ คุณจะหาไม่พบในหนังสือ**
เล่าเรียน, หลักรัฐธรรมนูญก็ไม่มี. เขาพูดกันอย่างอื่น, เขาจำกัดความมุ่งหมาย
 อย่างอื่น, และผมก็ไม่อยากจะพูดว่ามันมีในหนังสือเล่มไหน; คุณไปอ่านเอาเองก็
 ได้. **แต่ว่ามันไม่พอ ในการที่จะไปเรียนเพียงผิวเผิน, เพื่อรู้ว่าธรรมะมีข้อ**
อะไรบ้าง, ท่อง ๆ ไว้ เพื่อเรียนธรรมะสำหรับเป็นคฤหัสถ์ เมื่อสึกออกไป
เท่านั้นไม่พอ. หนังสือไม่ได้พูดถึงการทำลายตวักู - ของกูเลย; รู้สึกว่าจะไม่พอ,
 ไม่คุ้มกันกับที่เราบวชทั้งทีเลย, ไม่ได้บรรพกันกับกิเลสเลย แล้วก็ไม่มีการพักผ่อน
 ทางวิญญาณด้วย.

ที่พูดนี้ไม่ได้ถูกต้อง ทั้งไม่ได้ยกตัวอวดที่ถูกต้องทำผู้อื่น; ที่ว่าบวชสามเดือนแล้ว จะต้องสอบนักธรรมให้ได้ชั้นหนึ่ง แล้วสึกออกไป. มองดูแล้วรู้สึกว่ามันไม่ค่อยมีส่วนที่จะทำลายตัวกู - ของกู, หรือการพักผ่อนทางวิญญาณ.

ผมจะยกตัวอย่างตัวผมเองก็ได้ จะเล่าให้ฟังเป็นตัวอย่าง. ที่แรกผมตั้งใจที่จะบวช ๓ เดือน, เพราะมีแต่โยมผู้หญิง. คิดว่าบวชตามธรรมเนียมสัก ๓ เดือนก็พอ; แล้วจะสึกออกไปทำงานค้าขายตามเดิม. บอกคนที่ติดต่อเรื่องบัญชี บัญชี ก็บอกว่า อย่าเพิ่งมาคิดกันตอนนี้ ให้หยุดๆ ปิดไว้ก่อน, อะไรๆ ให้หยุดไว้ชั่วคราวก่อนชั่ว ๓ เดือน; จะเตรียมบวช ๓ เดือน แต่เพียงนี้.

เมื่อบวชแล้วก็เรียนนักธรรมฟุ้งไปเลย, เป็นนักเทศน์ตั้งแต่บวชได้ ๒-๓ วันเท่านั้น. เมื่อไปเรียนอะไรมาที่โรงเรียน ก็มาเทศน์จ้อบนธรรมาสน์ ให้พวกอุบาสกอุบาสิกาเขาฟัง; แล้วก็ทำงานอะไรตามที่เขามีให้, ทำฟุ้งไปเลย จนสอบนักธรรมได้; มันก็เลยระยะเวลาที่จะสึก เลย ๓ เดือนไปแล้ว. ความคิดที่ฟุ้งนั้น มันฟุ้งเพราะอยากจะทำแต่มันจึงคิดยังไม่สึก, คิดจะเรียนอีกสักชั้นสองชั้นคือชั้นโท ชั้นเอกนี้.

ตลอดเวลา ๑ พรรชานั้นหรือปีนั้น ไม่มีการลดหรือดำราบตัวกู - ของกู, และไม่มีสัณนิทเคียวที่จะเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. เผอิญเวลานั้นนายธรรมทาสก็ล้มความคิดที่จะเรียนปริญา กลับมาอยู่บ้าน; ผมก็ไม่ต้องสึก ก็เลยเรียนชั้นโทชั้นเอกไปเรื่อย ๆ สอบก็ได้ทุกชั้น. สามปี ได้ชั้นเอก ก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ ไม่มีการลดแห่งตัวกู, มีแต่บ้ามากขึ้น, ตัวกูมันใหญ่ขึ้น ใหญ่ขึ้น มันคิดที่จะไปเรียนที่กรุงเทพฯ, ไปเรียนมหาเปรียญ, ไปเรียนอะไรต่ออะไร, จนกระทั่ง ๑๐ กว่าปี มันก็ไม่เคยมีเรื่องลดตัวกู - ของกู หรือพักผ่อนทางวิญญาณ มันเป็นเรื่องบ้า; จนในที่สุดมันบ้ามากเข้า บ้ามากเข้า, ไม่อยากทำอะไร ๆ. มันจึงมองในแง่ที่

ไม่เคยมอง คือการปฏิบัติหน้าที่ทำลายตัวกู - ของกู, การปฏิบัติธรรม ที่ทอดทิ้งกันมาเสียแล้ว; นี่แหละจึงเกิดมีสวนโมกข์อะไรขึ้นมา.

เรื่องในตอนแรกก็เป็นเรื่องปัญหาที่ไม่มีการพักผ่อนเหมือนกัน เป็นปัญหาที่ยังอยู่ในใจว่า ทำอย่างไรจึงจะได้การพักผ่อน. สมบวชตั้ง ๑๐ พรรษาว่า ก็ไม่เคยพบความพักผ่อน, ไม่เคยมีการพักผ่อน ไม่เคยมีการลดแห่งตัวกู - ของกู. ฉะนั้นจึงขบอกแก่คุณผู้บวช ๓ เดือน แล้วสึกในพรรษานี้ว่า คงจะไม่ไหว ถ้าจะเรียนกันแบบนี้, คือจะไม่ได้การพักผ่อนทางวิญญาณ, และไม่มีการลดแห่งตัวกู - ของกู. ด้วยเหตุนี้ จึงพูดเสียใหม่ในรูปนี้, รูปร่างที่พูดมาในครั้งที่แล้ว และครั้งนี้ว่า : ถ้าต้องการให้ตรงจุดของมันในการบวชแล้ว ก็อย่าไปสนใจเรื่องอื่น สนใจแต่เรื่องรบกันกับ ตัวกู - ของกู ด้วยวิธีต่างๆ ที่เราเห็นว่าจะมีประโยชน์, ที่จะใช้ได้, หรือจะชนะมันสำเร็จได้.

การรบกับตัวกู - ของกูได้เท่าไรก็เป็น การพักผ่อนทางวิญญาณเท่านั้น.

ทำลายความเห็นแก่ตัว ได้เท่าไรเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณเท่านั้น ; อาจจะทำได้ตั้งแต่เดือนแรกของการบวช คือ ทำได้ผล เห็นผลตั้งแต่ในเดือนแรกของการบวช, แล้วยังอีก ๒ เดือนก็ยังทำได้อีก. บวชพรรษาหนึ่งก็ยังสามารถเข้าถึง วิญญาณหรือเจตนารมณ์ ของพุทธศาสนา, ของการบวช ของธรรมะ ที่เป็นตัวพระพุทธรูปศาสนา; ไม่ใช่เพียงเรียนแค่ท่องๆ ไป ด้วยความเห่อทะเยอทะยานของตัวกูกัน จนกระทั่งไม่ได้อะไร และเป็นบ้าไปก็มาก. ยากคือยากเด่นเล่าเรียนอย่างนี้เป็นบ้าไปแล้วก็มาก, เป็นวันโรคตายไปแล้วก็มาก.

พวกมหาเปรียญต้องตรากตรำเล่าเรียน ฝ่ายปริยัติ, ถ้าหากว่าเขาหันมาสนใจในเรื่องที่เราพูดกันว่า สู้รบกับกิเลส ตัวกู - ของกู เพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ

แล้ว พวกเหล่านี้จะไม่ตาย. พวกที่ตายไปนั้นเป็นเพื่อน ๆ กับผมตั้งหลายคน เรียนด้วยกัน อยู่ห้องเดียวกัน ตายไปตั้ง ๒-๔ คน เป็นวัณโรคตาย, ที่เป็นบ้าไปก็มีหลาย ๆ คน ในวงแคบที่ผมเห็นนั้น. ฉะนั้นจึงอยากจะพูดว่า ถ้าเขาไม่ทำอย่างนั้น มาทำอย่างนี้เสีย คงไม่บ้า, และไม่เป็นวัณโรคตาย. นั่นคือความทะเยอทะยานที่จะสอบให้ได้ เรียนหนังสือวันหนึ่งตั้ง ๑๘ ชั่วโมง หรือกว่า ๑๘ ชั่วโมง นั่งอยู่กับโต๊ะหนังสือ เพราะเรียนกันไม่รู้จักสิ้นสุด จะเป็นมหาเปรียญให้มากขึ้นไป, เป็นอะไรให้มากขึ้นไป ไม่มีที่สิ้นสุด ก็เลยตายเสียมากกว่า. บางคนก็ได้ประสบความสำเร็จทางนั้น ได้เป็นใหญ่เป็นโตไปมากก็มีมากด้วยกัน; แต่แล้ว ก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ, ไม่มีการทำลายตัณหา - ของกู, มีแต่จะเพิ่ม - เพิ่ม - เพิ่มจนกระทั่งตายก็ได้.

เขื่อนึกคิดว่า ที่อยากบวชกันสามเดือนนี้คงไม่ต้องการจะเป็นอย่างนั้น, ไม่ต้องการเพียงรู้ว่า อะไรเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นส่วนที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้; แต่ควรจะเป็นไปอย่างที่ว่า : บวช เพื่อการฝึกฝนการกระทำ หน้าที่ที่ไม่เป็นการกระทำเพื่อตัวกู อย่างที่พูดวันแรก, แล้วก็ให้เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณไปตามเจตนารมณ์เดิมของการบวช.

ขอให้เอาไปพิจารณาดูว่า ทำอย่างไรในวันหนึ่ง ๆ จะมีความหยุดความเย็นในทางวิญญาณด้วย, เพิ่มขึ้นทีละนิดทีละนิดด้วย.

นี่ก็อยู่ที่ว่าเราทำลายตัณหา - ของกูได้มากเท่าไร; ดังที่พูดก่อนข้างละเอียดแล้วในวันแรก; ต้องหุบปากให้มาก หูให้น้อย นิดให้มาก สัมรวมให้มาก ออกกลิ่นให้มาก, อย่าไปตามใจกิเลสที่จะยกหูชูหาง. คำนี้พูดกันเป็นคำหยาบ ๆ แต่ก็จะพูดเรื่อยไปตลอดไป เพราะถ้าเป็นเรื่องของกิเลสแล้ว ก็เป็นเรื่องน่าเกลียดทั้งนั้น.

คำว่า “**สำรวม สัจจ**” ที่บาลีเรียกว่า “**สัจจ**” เป็นไทยเรียกว่าสำรวม ก็หมายถึงอย่างนี้ : คือ**ควบคุมตัวกู** - ของกู **ทางการพูดจา ทางการกระทำ ทางการคิดนึก ทำให้เป็นการควบคุมหมด**; **มันมีทางที่จะลัดให้เร็วเข้า**, ก็คือการเสียดสละสิ่งที่จะต้องเสียดสละ, เสียดสละสิ่งที่ควรจะยอม ก็ยอมไปเสียเลย; **หมายความว่าอย่าไปเอาดีเอาเด่น อย่าเอาชนะคนอื่น**. เขาว่า เขาค่า เขาค่อนแคะอะไร, **ก็ยอมหนึ่งไปเสียเลย**, ยอมไปเสียเลย; **นี่เป็นวิธลัดลัดเข้า ในการที่จะทำลายตัวกู - ของกู**.

ถ้าเราไม่ต่อสู้กับกิเลส แต่พุ่งไปด้วยการอยากคืออยากเด่น; อย่างนั้นมันก็ไม่ทันแน่, เวลามันไม่ทัน **ชั่วเวลาบวช ๓ เดือนนี้ก็จะรู้กัน** ก็ไม่ทันเสียแล้ว. **วิธลัดลัด** ใช้บัตทั้ง - บัตทั้ง - บัตทั้งไปเสีย, ไม่จำเป็น, **บัตทั้งด้วยการยอมเสียอย่างเดียว** ได้ผลเยอะเยอะหมดเลย; **ใครจะว่า ใครจะคำ ใครจะพูดในทำนองยกตัวอะไรขึ้นมา ก็ยอมหมด**, **เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยยอม**; พอคนหนึ่งพูดเรื่องขึ้นมา, อีกคนหนึ่งไม่ยอม **อยากจะเชื่องกว่า**; ก็เลยยกเอาเรื่องต่างๆที่ไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่จำเป็น **เอามาพูดเชื่องทับกัน**. วันหนึ่งคืนหนึ่งมีแต่คุยกันชนิดนี้ จึงกลายเป็นครึ่งทะเลาะครึ่งวิวาทกัน; **อย่างนี้เรียกว่าไม่ยอม**, **ไม่ยอมให้ใครดีกว่าเรา**; ใครจะพูดอะไรมา **เราก็ต้องพูดเรื่องที่ดีกว่า เก่งกว่า ไว่เรื่อย**. พวกภิกษุ สามเณร มักจะอยู่กันด้วยลักษณะอย่างนี้ **เรียกว่าไม่ยอม** คือความมกหุชฺฐทางของตัวกู - ของกู.

ถ้ายอม คำเดียว มันโทษทั้งไปตั้งกะบิใหญ่, แล้วปัญหาที่เหลือน้อยเข้า เพราะสำรวมกันมากเข้า ระวังกันมากเข้า, **บิคืออุชของหนทางที่จะเกิด ตัวกู - ของกู** อะไรมากเข้า; **ต้องตั้งต้นแม้แต่ว่า ไม่คุยกันโดยไม่จำเป็น ที่โรงฉัน หรือที่อาบน้ำ หรือที่อื่น** ซึ่งมักจะคุยกันมากนั้นก็.

มีสูตรของพระพุทธเจ้าอยู่สูตรหนึ่ง; **ที่เรียกว่า “สูตร”** นี้ หมายถึงข้อความอย่างหนึ่งที่พูดกันมาแล้ว **ตั้งแต่แรกโบราณนั้น**. **สูตรนั้นมีว่า** : **แม้ว่า**

ตลาคคจะติเตียนการนอน, คือการนอนกลางวันนอนพักผ่อน นอนอะไร การนอนที่ ไม่ใช่จำเป็น, ส่วนการนั่ง การไม่พุดนี้จำเป็น; แต่ถ้านั่งไม่ ได้ก็ ไปนอนเสียดีกว่า. ถ้าวคพุดเหลวไหลไม่ ได้ก็ ไปนอนเสียดีกว่า ทั้งที่ตลาคคติเตียนการนอน; พระพุทเจ้า ท่านตรัสอย่างนี้.

ขอให้เราพยายามปฏิบัติ, อย่าพุดในเรื่องที่ไม่เป็นธรรมะ คืออย่าพุด ใน เรื่องที่ไม่กำอติเกส. อย่างที่เราพุดเล่นพุดอะไรกันนี้ ไปนอนเสียดีกว่า ทั้งที่ตลาคค ติเตียนการนอน; พุดเป็นภาษาธรรมคาๆว่า ถ้าวคพุดเหลวไหล ก็ไปนอนเสียดีกว่า, เขียนว่าอย่างนั้นดีกว่า. ถ้าจะเขียนก็เขียนว่า พระพุทเจ้าท่านว่า “ถ้าวคพุดเหลวไหล แล้วไปนอนเสียดีกว่า ทั้งที่จันคเตียนในการนอน” นี้เป็นพระพุทภษิตมีอยู่อย่างนี้. นำมากล่าวเพื่อขอร้องให้ ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้มีเสียงน้อยก็คือพุดน้อย.

“พระตลาคคเป็นคัมเสียงน้อย ชักชวนในความเป็นคัมเสียงน้อย สรรเสริญคุณในการมีเสียงน้อย”, มีอยู่แต่อย่างนี้ คือว่า ไม่พุด ไม่จำเป็นไม่ต้อง พุด, ไม่พุด จึงไม่มีเรื่องพุดชนิดที่ส่งเสริมตัวกู - ของกูเหมือนเดีวนี้. ในวัคไหน ก็ตาม จะได้ยินการพุดชนิดที่พระพุทเจ้าตรัสว่า “ไปนอนเสียดีกว่า” อยู่ทั่วๆ ไป; มีหน้าซ้า บางทีตะโกน, ตะโกนพุดกันหนวกหูจะตาย. ตัวกู - ของกูมันอยากพุด, เมื่อเราไม่พุดมันก็มีบับังคับหรือเผาตัวกู - ของกูอยู่ในตัว.

ความอยากพุดมันเป็นเรื่องตัวกู - ของกู; ความไม่พุดนี้เป็นเรื่องของ การบวช, การบรรพชช หรือการเว้นจากสิ่งที่มีมันเป็นกิเลสมันเป็นซ้าคัก. การนั่งๆ เสียก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณอยู่น้อยๆ; เพราะพุดมันต้องอาศัยความอยาก อวค, แล้วมันยังเหน้อยอีก เหน้อยในการพุด. บางทีก็ถูกทำให้โกรชจนหน้าดำ หน้าแดงซ้นมาอีก, ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ; ฉะนั้น นั่งๆ เสียง่ายๆ, นั่งโดย ง่ายๆ ก็จะเป็นพักผ่อนทางวิญญาณ.

วันนี้ก็ไม่มีอะไร นอกจากจะบอกให้ทราบว่า เจตนารมณ์ของการบวชที่แท้จริง คือการพักผ่อนทางวิญญาณ, หรือว่าการบวชนั้นเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ คือตัวการบวชนั่นเอง. เรารีบทำการพักผ่อนทางวิญญาณ ด้วยการกระทำทุกอย่างที่มันทำลายตัวกู - ของกู ที่ซุกเกลียดตัวกู - ของกูเสีย. เพราะฉะนั้นจึงบอกว่ให้หักกระทำทุกอย่างในชีวิตประจำวันชนิดที่ไม่เห็นไปเพื่อตัวกู - ของกู, ไม่ไปส่งเสริมตัวกู - ของกู ทั้งคนที่อยู่ต่อไป ทั้งคนที่จะสีกในเวลาที่กำหนดไว้. นับว่าเป็นการพูดถึงเรื่องเดียวกัน ไปพิจารณาให้เห็นว่ามันเป็นเรื่องเดียวกัน; เพียงแต่เรามองคุณละม่อมคนละเหลี่ยม แต่มันก็ตันเดียว ลำเดียวกัน.

หมดเวลาที่กำหนดแล้ว พอกันที.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๓ - ความว่างจากตัวกู คือการพักผ่อนทางวิญญาณ

๗ สิงหาคม ๒๕๑๒

เวลาในพรรษาของเรา ๕๐ วัน ล่วงมาถึงวันที่ ๗ แล้ว วันนี้จะพูดถึงเรื่องรับค่านในทางธรรม ต่อจากที่พูดมาแล้วในวันก่อน โดยหัวข้อว่า “ความว่างจากตัวกูคือการพักผ่อนทางวิญญาณ”.

เมื่อคราวที่แล้วมานั้น เราได้พูดถึงถึงเรื่องการบวช ประเภทที่ต้องการ การพักผ่อนทางวิญญาณ จึงได้ออกบวช, และก็ได้บอกให้ทราบว่า การพักผ่อนทางวิญญาณตั้งต้นกันในปี จากในปี เป็นความมุ่งหมายโดยตรงของการบวช, แต่แล้วอีกทางหนึ่งขยายตัวบานปลายออกไป เป็นการค้นคว้าเรื่องศาสตร์ต่างๆ โดยนำมือของนักบวชที่อยู่ในปีทางนั้น แม้เรื่องรามเกียรติ์ก็ศึกษาที่อยู่ในปี แต่งไว้. กระทั่งการอยู่ในปีเปลี่ยนเป็นชีวิตเกือบคล้ายครอบครัว คือพวกฤษีประเภทที่มีบุตร - ภรรยาขึ้นมาอีก

ประเภทหนึ่ง; จึงควรจะต้องข้อสังเกตว่าเรื่องต่างๆ นั้นมันเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงรูป ขยายตัวหรือบานปลายออกไปได้ถึงอย่างนี้. ที่แรกก็เบื่อโลก เบื่อครอบครัวจึงบวช แล้วก็ไปอยู่ในป่าหาความสงบแล้ว บานปลายไปในการค้นคว้าในศาสตร์ทั้งหลาย จนกระทั่งเกิดชีวิตป่า แล้วก็มีการบวชขึ้นใหม่อีก. ฉะนั้นเราจะต้องรู้จักแยกแยะเอาแต่ เฉพาะส่วนที่มุ่งหมายไปตามเดิมคือเรื่องการบวช, การบวชแท้จริงเป็นเรื่องการพักผ่อน ทางวิญญาณ ส่วนเรื่องที่บ้านปลายออกไปเป็นการค้นคว้าทางศาสตร์ต่างๆ นั้น เป็น เรื่องที่ต้องตัดออกไป.

ที่นี้ เราจะพูดถึงเรื่องการพักผ่อนทาง : วิญญาณให้เป็นที่เข้าใจกันโดย สมบูรณ์. เมื่อใดจิตว่างจากตัวกู เมื่อนั้นเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ.

คำว่า “ตัวกู” เป็นเพียงความคิดปรุงแต่งชั่วขณะ ที่ได้จากอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือจากทางภายในใจเองก็ตาม, มันเป็นเพียง ความคิดปรุงแต่งขึ้นมา เป็นความสำคัญมันหมาย; จะเป็นความบ่งใจ หรือความ หวังอะไรก็ตาม, ล้วนแต่เป็นความคิดทั้งนั้น ในความหมายที่เป็นตัวกูหรือเป็น ของกู; นี้เรียกว่าเป็นความคิดปรุงแต่ง. มันไม่ใช่สติปัญญา ไม่ใช่ความรู้; ปัญญาความรู้มันอยู่ในพวกสัญญา มากกว่าที่จะเป็นเรื่องความคิด. ที่เรียกว่า สังขารนั่นคือความคิด, ความคิดมันเพียงปรุงกันขึ้นเมื่อมีอะไรมากระทบ, ส่วนปัญญา เป็นเรื่องความรู้ความจำที่มีแต่เดิม จึงไม่ใช่ความคิด. สติ คือความรู้ที่มาทันทั่วทั้งที่ หรือมีประจำอยู่เสมอเรียกว่าสติ; อย่าเอาไปปนกัน.

เมื่อพูดถึง “ตัวกู” ขอให้รู้ว่า เป็นความคิดปรุงแต่ง เรือกสนั้ ๆ ว่า ความคิด. เมื่อใดจิตว่างจากความคิดปรุงแต่งขึ้นนี้ ซึ่งจะเป็นไปชั่วขณะๆ เท่านั้น; เมื่อนั้นจิตอยู่ในสภาพที่เป็นการพักผ่อนในทางวิญญาณ. คำว่า การพักผ่อนในทาง วิญญาณอาจจะยังไม่เป็นที่เข้าใจแก่คนบางคนเพราะเพิ่งมาใหม่; ส่วนคนที่พูดจากัน อยู่เสมอ ก็พอจะเข้าใจได้ว่า คำว่า “ทางวิญญาณ” นี้มีความหมายว่าอย่างไร, จะต้อง

พูดซ้ำบ้าง สำหรับคนมาใหม่ เพิ่งบวชใหม่. ถ้าจะให้รู้ความหมายของทางวิญญาณ ก็ต้องไปเปรียบเทียบกับเรื่องที่ไม่ใช่ทางวิญญาณ.

การบัญญัติคำว่า “ทางวิญญาณ” นี้บัญญัติเฉพาะเพื่อให้ทำความเข้าใจในหมู่พวกเรา.

เราเปรียบเทียบกันอยู่ ๓ ชนิดคือ ทางร่างกาย ทางจิต และทางวิญญาณ; ไม่ได้ถือเอาตามคำที่เขาใช้ในวิชาความรู้ของศาสตร์อื่น หรือที่เป็นสากลสมัยนี้, เพราะว่าเขาไม่มีทางวิญญาณ. ความหมายของพวกเรามีแต่ในทางศาสนาเท่านั้น; ในศาสตร์ทั่วไป วิทยาศาสตร์ทั่วไป จิตวิทยาทั่วไป นั้น ไม่มีคำว่าทางวิญญาณ.

ถ้าจะถือตามหลักที่ใช้กันอยู่ **ด้วยคำที่ใช้กันอยู่** พอจะเทียบกันได้ : ทางกาย คือทางวัตถุหรือ *physical*, ทางจิต หรือ *mental*, และ ทางวิญญาณ หรือ *spiritual* : เรื่อง *spiritual* ถูกตัดออกไป ไม่รวมอยู่ในวิชาความรู้ที่ชาวโลกเขาชวน-ชวนกันอยู่ ทั้งในทางวิทยาศาสตร์ ในทางจิตวิทยา หรือแม้ในทางปรัชญาฝ่ายตะวันตก. แต่ตัวจริง หรือเรื่องจริง หรือของจริง มี ๓ อย่าง; มิใช่มี ๒ อย่าง.

ถ้าหันมาทางภาษาบาลีก็ไปอีกทางหนึ่ง ที่จะพูดถึงทางแต่เรื่องกาย – ทางจิตเท่านั้น. ในทางจิตของภาษาบาลี คือทางวิญญาณ; ส่วนทางกายหมายถึงทาง *physical* และ *mental* รวมกัน; ส่วนทางโลกเรียก *mental physical* ก็เลยไขว้กันยุ่งไปหมด. เราจึงต้องเอาตามสะดวกของเรา ที่ว่ามีทั้งทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ.

เพื่อเข้าใจได้ง่าย ๆ ทันที จะใช้วิธียกตัวอย่างไว้เป็นเครื่องเปรียบเทียบเพื่อจำง่าย คัวยเรื่องโรค : **ในขั้นแรกปัญหาโรคทางร่างกายแท้ ๆ เรียกว่า โรคทางกาย**

มีการบำบัดทางฟิสิกส์ บางทีก็หายไปได้. ชั้นที่ ๒ โรคทางระบบประสาทเกี่ยวกับพฤติกรรมของจิต ของสมองทาง mental นั้น ต้องมีวิธีอย่างอื่น ซึ่งเราเรียกกันว่า วิธีเกี่ยวกับโรคจิต ต้องจัดโรงพยาบาลขึ้นโดยเฉพาะ เรียกว่าโรงพยาบาลโรคจิต, ปัญหาส่วนนี้เรียกว่าปัญหาโรคทางจิต, แต่พอถึงชั้นที่ ๓ เรียกว่า โรคทางวิญญาณ.

โรคทางวิญญาณนี้ หมายความว่าคนที่ไม่ป่วยเลย ทั้งทางกายและทางจิต, ไม่ไปโรงพยาบาลทั้งทางกาย และไม่ไปโรงพยาบาลทั้งทางโรคจิต, มีปัญญา มีการศึกษาที่มีทรัพย์สินสมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง; แต่เป็นโรคทางวิญญาณ, โดยเฉพาะก็คือความโง่ต่อธรรมชาติ หรือความโง่ต่อชีวิตนั่นเอง, ทำให้เกิดความโลภขึ้นมา ความโกรธความหลงขึ้นมา มันก็แตกเผา หรือที่มันแทงทางจิตใจของบุคคลเหล่านั้น; อย่างนี้ทางศาสนาเรียกว่า เป็นเรื่องทางวิญญาณ เป็นโรคทางวิญญาณ เป็นปัญหาทางวิญญาณ.

โรคทางวิญญาณนี้ถือว่าเป็นกันทุกคนในหมู่ปุถุชน, ชั้นชื่อว่าปุถุชนแล้วก็เป็นกันทุกคน เป็นโรคทางวิญญาณ; ส่วนโรคทางกายหรือทางจิตนั้นเป็นบ้างบางคนเป็นบางครั้งบางคราว ไม่เป็นทุกคนและตลอดกาลเหมือนโรคทางวิญญาณ. คำว่า "โรค" มีทั้งทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ; แล้วปัญหาอื่นๆ ก็มีครบหมด, แม้พูดว่าความสุขก็เป็นความสุขทางเนื้อหนัง, สุขทางจิตก็คือที่ได้อย่างออกอย่างใจ, สุขทางวิญญาณนั้นคือความสงบ ความสะอาด ความสว่าง. ถ้าฟังความสุขทางจิตนั้น คือความลุ่มหลงอยู่ในสุขเวทนา; สุขเวทนานั้นก็เป็นเครื่องเบียดเบียนทำให้เกิดตัว-ของอยู่ตลอดเวลา. ถ้าเป็นความสุขทางวิญญาณ ก็หมายความว่าหมดกิเลส มีความสุขสงบตามแบบของการหมดกิเลส, นี้เรียกว่าเป็นความสุขทางวิญญาณ. ขอให้ใช้หลัก ๓ ชั้นอย่างนี้เสมอไป.

ศาสนาคริสต์นิกาย ศาสนาพราหมณ์ประเภทเวทานตะนี้เขาใช้ *spiritual* นี้กันทั้งนั้น, สูญไปจาก *mental*. แต่แล้วนักเขียน นักพูด นักแปล ก็ตาม ที่ยังไม่คุ้นเคยกับเรื่อง *spiritual* นี้ เขาเอาคำ *mental* มาใช้กับทางวิญญาณ. ฉะนั้นคำบรรยายหรือปรากฏภาพที่พูดถึงเรื่องวิญญาณ ฝรั่งเศสบางคนแปลเป็น *mental* ไป. เราก็ว่าเขาไม่ได้ เพราะเขาตีความหมายของเขาอย่างนั้น, เขามีความหมาย ๒ อย่างเท่านั้น.

อีกคำหนึ่งซึ่ง**ทำความสับสนมากที่สุด**คือ *moral* ที่แปลว่า ศีลธรรม บางทีเขาใช้แทนคำ *spiritual* ก็มี; ในหนังสือบางประเภท หรือพูดโดยทั่วไปที่พูดคลุมหมกอย่างนี้ เรียกว่าทาง *moral*. ขอให้รู้ไว้อย่างหนึ่งเถิดว่า **มีความหมายอย่างเดียวกับทางวิญญาณ คือไม่ใช่ทางวัตถุแล้วกัน.** รู้สึกว่าคำมันยุ่ง; เพราะหลายพวกหลายแขนงวิชาปน ๆ กันไป, เพราะเรียนกันมากคนละอย่าง. **เราต้องทำความเข้าใจเฉพาะของเรา เรื่องของเรา มี ๓ ชั้น คือทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ.**

ที่จะพูดถึงการพักผ่อนทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณอีก :

การพักผ่อนทางกายมีได้ตามธรรมชาติ มีได้โดยความจำเป็น; อาจไม่ใช่การพักผ่อนทางวิญญาณก็ได้ เช่นนอนหลับ บางทีก็หลับไม่ได้, หลับแต่ร่างกาย; ใจไม่หลับ มันมีความโลภ ความโกรธ ความหลงรุนแรงอยู่; อย่างนี้พักผ่อนทางกาย แต่ไม่ได้พักผ่อนทางวิญญาณ. พักผ่อนทางกาย คือพักผ่อนทางกายล้วน ๆ.

การพักผ่อนทางจิต ก็หมายความว่าบังคับจิตใจไว้ได้ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง พอเป็นการพักผ่อนบ้าง ไม่ถึงกับเป็นบ้า. ทั้งการพักทางกาย พักทางจิตก็มีปัญหาอยู่ว่า ถ้าไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณแล้ว จะไม่เป็นการพักผ่อนอย่างแท้จริง. เราต้องมีการพักผ่อนที่แท้จริงทางวิญญาณ อย่างละเอียดยิ่งกว่าละเอียดอีกประเภทหนึ่ง จึงจะเป็นการพักผ่อนอย่างแท้จริง.

ถ้าจะเข้าใจคำว่า “พักผ่อน” ต้องพิจารณาจากความไม่พักผ่อน. ถ้ามันมีอะไรที่เป็นความคิดปรุงแต่ง เป็นตัวกู – ของกูอยู่เรียบร้อยแล้ว ทางวิญญาณไม่มีการพักผ่อน; และสำคัญอยู่ที่ว่า กำลังกระทำ หรือมีการกระทำ ที่มีรูปร่างอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเดียว อาจมีได้ ๒ แง่ คือเป็นการพักผ่อน, หรือเป็นการทรมาน.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ ที่สุดในการกินอาหาร กำลังกินอาหารอยู่; ทุกคนรู้ดีว่าการกินอาหารหมายความว่าอย่างไร. สมมุติว่าไปกินอาหารร้านที่ถูกต้อง ถ้ากำลังกินอาหาร ชนิดที่ตัวกู – ของกูเกิดอยู่ในใจ; การกินอาหารนั้นเป็นการทรมานทางวิญญาณ; ถ้าการกินอาหารชนิดที่ตัวกู – ของกูไม่เกิดอยู่ในใจ ก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. แม้แต่การกินอาหาร ในขณะที่กินนั้น ถ้าความคิดปรุงแต่งในทำนองตัวกู – ของกูเกิดอยู่ในใจ มันอยาก มันอ่อยก่อน, แล้วมันอยากตามความอ่อย ยิ่งกินยิ่งอ่อย ยิ่งอ่อยยิ่งอยาก, จนกระทั่งท้องอืดแล้วใส่ไม่ลง ความอยากในความอ่อยก็ยังมิ; เลยโทษท้องว่าเล็กไป อยากมีท้องใหญ่กว่านี้หลาย ๆ เท่า. นี่แสดงว่าการหิว การกระหายนั้น หยุตไม่ได้ด้วยอำนาจตัวกู – ของกูที่เอริตอ่อย กำลังอ่อย; การกินอาหารมือนั้น หรือชนิดนั้น มันจึงเป็นเครื่องทรมานทางวิญญาณ.

การกินอาหารอย่างพระกิน เป็นยาปนมัทท์ กินด้วยสติปัญญา เพื่อบำบัดความหิว ให้ร่างกายมีความเป็นปกติ ขณะที่กินอาหารนั้นก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณได้เหมือนกัน; ดังที่พูดแล้วว่าเมื่อใด ไม่ได้เกิดความคิดที่เป็นตัวกู – ของกูแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. ฉะนั้นระวังให้ดีเมื่อฉันข้าวที่โรงฉัน; ถ้าเผื่อไปเวลากินอาหาร ไม่ได้ทำอย่างสมณะแล้ว ก็เป็นการทรมานทางวิญญาณ. ถ้าอ่อยก็อยาก จะกะไปเลย, ถ้าไม่อ่อยก็บันทาลโทสะอย่างนั้นอย่างนี้ไปเลย; ล้วนแต่ทรมานทางวิญญาณทั้งนั้น.

ถ้าเราเป็นพระ ก็นึกถึงจิตใจของพระ ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกู มันก็เป็นการพักผ่อนในตัว พร้อมกับความหายใจเป็นปกติ, ท่านเรียกว่า จันพอ เป็นยาปนมัตต์ เหมือนกินเนื้อลูกกลางทะเลทราย, เหมือนน้ำมันหยอดเพลลาเกียณ, หรือมีคำระบุไว้ว่า อีก ๔ - ๕ คำในตอนท้ายปล่อยให้พระองค์อยู่ อย่างนี้เป็นต้น, ไม่มีโอกาสที่จะตะกละในรสอาหาร หรือจิตใจในเมื่ออาหารไม่ถูกปาก.

พูดกันตรง ๆ ไม่ใช่คำว่าเขา การกินอาหารตามร้าน ตามภัตตาคาร ตามไฮเท็ค ตามที่หรูหราต่าง ๆ มันเป็นการทรมานทางวิญญาณ; เพราะเต็มไปด้วยตัวกู - ของกู, อุตสาหกรรมไปตั้งไกล เสียเงินก็มาก เพื่อไปกินให้อร่อย จนโทษว่าท้องมันเล็กไป. ถ้ากินอย่างพระกิน ก็เป็นการพักผ่อนอยู่ตลอดเวลา; เหมือนกับเรื่องอื่นที่เป็นตัวอย่าง ที่จะต้องทำความเข้าใจว่า การทรมานทางวิญญาณและพักผ่อนทางวิญญาณเป็นอย่างไร.

ยกตัวอย่างเรื่องเล่นบั้ง : เช่นเล่นกีฬา ถ้าเล่นกีฬาด้วยความเป็นตัวกู - ของกู, หิวกระหายในเกียรติ ในชัยชนะ ที่เขาออกจากจิตใจไม่ได้ ทั้งคนเล่นคนเชียร์; การเล่นกีฬานั้นก็เป็นเรื่องทรมานทางวิญญาณ, แต่ถ้าเล่นกีฬาให้ตรงความหมายของการเป็นนักกีฬา, มีความเป็นนักกีฬา, ไม่มีความตะกละเรื่องชนะเรื่องเกียรติยศ; มันก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. แม้การเล่นคนเคียวเช่นเล่นบั้งปอง ความคิดมันอาจจะมีขึ้น ๒ ทางคือ : ทางหนึ่งเล่นด้วยความตั้งเครียดเห็นแก่ตัว ก็เป็นการทรมานทางวิญญาณ, ชนะก็หลงไป แพ้ก็เสียใจอะไรทำนองนี้. ถ้าเล่นอย่างเด็ก ๆ มันเล่น ก็ไม่เป็นการทรมานทางวิญญาณ. นี่คือการพักผ่อนทางวิญญาณจากการเล่น.

จะพูดเรื่องคล้าย ๆ กัน เช่นไปทัศนาก็จะเป็นการทรมานทางวิญญาณก็ได้, เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณก็ได้. ให้พยายามสังเกตเอาเองว่า การทัศนาก็บางพวก

มีความหวังความต้องการอะไรมากในทางเป็นตัวกู – ของกู มักจะเต็มไปด้วยในทางยินดี ยินร้าย; ถ้ามียินดียินดีอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นการทรมานทางวิญญาณ. **ถ้าเป็นการ ทศนาจรที่ฉลาดและเป็นผู้มีสติปัญญา ก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ;** แม้จะไม่ใช้ ระเบิดสูงสุดคือหมกคิกเลส, แต่ขณะนั้นคิกเลสไม่รบกวน.

สังเกตเห็นได้ง่าย ๆ จากผู้ที่มาเที่ยวที่วัดเราที่นี่; มีการพักผ่อนทาง วิญญาณก็มี, ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณก็มาก; ทั้ง ๆ ที่เราพยายามจัดสถานที่นี้ เพื่อส่งเสริมการพักผ่อนทางวิญญาณถึงที่สุดแล้ว.

ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอยู่ทั่วไปในวัดนี้ ช่วยให้หยุดอยาก, หยุดคิด หรือลืมความอยาก ทำความกระวนกระวายใจให้สงบไป ให้เพลินไปกับธรรมชาติ ไม่เคยไปจนถึงตัวกู – ของกู. แม้กระนั้นทางที่จะเลยไปถึงตัวกู – ของกูยังมีได้ หลายทาง : เช่นคนหนุ่มสาว ใช้สถานที่อย่างนี้เป็นที่อะไรกัน ตามความต้องการ ของเขา, ก็ไม่ได้การพักผ่อนทางวิญญาณ แม้จะนั่งอยู่ในที่สงบ กับก้อนหิน ต้นไม้; เพราะจิตเป็นเสียอย่างอื่น. หรือบางคนมาเห็นสถานที่, พอเข้ามาแล้ว เกิดความ คิดไป ในทางอิจฉาริษยา ก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ. หรือน้อยใจที่ตัวไม่มี หรืออยากมีที่ตัวเองไม่มี หรือทำไม่ได้; อยากมีอย่างยิ่งเหมือนที่อยู่ที่นี่ ก็จะไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ.

เรื่องเดียวกัน การกระทำอย่างเดียวกัน โดยบุคคลเดียวกัน มันเป็นไปได้ ทั้งทรมานทางวิญญาณและพักผ่อนทางวิญญาณ, และเป็นได้ทุกอิริยาบถตลอดทั้งวัน ทั้งคืน. ในเรื่องเดียว เป็นได้ทั้งทรมานทางวิญญาณและพักผ่อนทางวิญญาณ; แม้ที่สุดแต่ การนอน, นอนหลับสนิทก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ, นอนไม่หลับ มันก็ทรมาน อย่างยิ่ง; หรือว่าหลับก็สะดุ้งเรื้อย หลับไปเพราะเพื่อยเพราะเหลือทนแล้วก็หลับไป

แต่มันสะดุ้งเพราะความทรมานแห่งตัวกู - ของกู มันหลับไม่สนิทได้; มันก็เป็น
การทรมานทางวิญญาณ มีการฝันร้ายสะดุ้งอยู่เสมอ.

ที่มันแปลกออกไปอีก อยากจะชี้ให้ดูถึงงาน : การงานที่เป็นงานหนักเสียด้วย
งานหนักที่เขาเรียกว่างานกรรมกร เป็นงานหนักเหงื่อไหลไคลย้อยนั้น เป็นการพักผ่อน
ทางวิญญาณ หรือทรมานทางวิญญาณไปเลยก็ได้.

อย่างที่เคยยกตัวอย่างให้ฟังเสมอ ๆ ว่า : กรรมกรสามล้อถีบสามล้อ
เหงื่อไหลไคลย้อย, กรรมกรแจวเรือจ้างแจวเรือจ้างเหงื่อไหลไคลย้อย; แต่มันจะ
ไม่เหมือนกัน, คนหนึ่งจะลุ่มกลกตด้วยเรื่องตัวกู - ของกู มีความน้อยอกน้อยใจโกรธ
แค้นโชคชะตาอะไรอยู่; นั่นเป็นการทรมานทางวิญญาณอย่างเห็นได้ชัด.

เคยเห็นคนแจวเรือจ้างบางคนอารมณ์ดี, เย็นกว่าพวกคนที่นั่งไปกับเรือจ้าง
นั้น; เพราะเขาไม่รู้สึกรอะไร เขาทำงานตามหน้าที่, ร่างกายเหนื่อย เหงื่อไหล
ไคลย้อย แต่ทางวิญญาณพักผ่อน; เขาเลยไม่เหนื่อย สนุก แจวเรือ แกว่งเท้าไป
ตามสบาย. นั่นแหละเป็นคนฉลาด รู้จักแก้ปัญหาของชีวิต มีการพักผ่อนทางวิญญาณได้
แม้ในกรณีอย่างนั้น.

ในงานหนักที่พวกกรรมกรอย่างอื่นทำ, แม้แต่พวกเรา ทำงานหนักบางครั้ง
บางคราว; ก็เป็นถึงที่อธิบายแล้วว่า อย่าให้ตัวกู - ของกูเกิดทางการงาน เพราะทำ
เพื่อผู้อื่น หรือเพื่อความว่าง; มันก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ ขณะที่เหงื่อไหล
อาบหน้าอาบตัวอยู่นั้น. แต่ถ้าความคึกคักวนกลับไป ในทางตัวกู - ของกูแล้ว ก็เป็น
การทรมานทางวิญญาณขึ้นมาทันที ไม่ทันลู่ไปไหน, ไม่ทันเปลี่ยนหน้าที่เปลี่ยนการงาน.

มองต่อไปอีก อย่างพวกขอทานดีกว่า; ขอทานบางคนมีการพักผ่อนทาง
วิญญาณอย่างไม่น่าเชื่อ แม้จะมีน้อยคน; เขาขอทานพอเลี้ยงอัตภาพ ตกกลางคืน

ก็สบายไปได้ เล่นดนตรีก็ได้. ขอทานบางคนมีดนตรีเล่นกลางคืน ขอทานส่วนมากก็เป็นอย่างที่เขาใจกันอยู่แล้ว : ไม่รู้จักจัดวางจิตใจให้เหมาะสม ยังแถมมีครอบครัว, มีอะไร ๆ อีก ก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ มีแต่ความทรมาณ ทั้งที่ก็เป็นขอทานในลักษณะเดียวกัน; ในขณะที่เขาไปขอทานตามถนน ก็มีได้ทั้งพักผ่อนทางวิญญาณและทรมาณทางวิญญาณ.

เราลองเทียบเศรษฐกิจกับคนขอทานที่เรารู้จัก จะเห็นว่า เศรษฐี ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณทั้ง ๒๔ ชั่วโมง; ส่วนขอทานพิเศษของเราคนนี้มี การพักผ่อนทางวิญญาณตลอด ๒๔ ชั่วโมง, **คือไม่ถูกรบกวนอยู่ด้วยความเดือดของตัณหา - ของกู.** เมื่อออกไปขอทานได้ก็ดี, ไม่ได้ก็ดี, กลับมานอนในวังของแกก็ดี กินอาหารอะไรก็ดี, มันไม่มีการทรมาณทางวิญญาณ; เขาทำได้. พุคอย่างนี้เกี่ยวกับจะกระตือรือร้นเข้าไปในทางนักบวช ซึ่งถึงที่พูดกันวันก่อนว่า : **พระที่แท้จริงนั้นสละโลกออกไปหาการพักผ่อนทางวิญญาณ,** ผลก็คือเป็นนักบวชขอทาน ก็เลยมีการพักผ่อนทางวิญญาณได้ ๒๔ ชั่วโมง. **ระวิงคู้ให้ตี ๆ คิดพิจารณาให้เข้าใจ ว่าการพักผ่อนเป็นอย่างไร, และทรมาณเป็นอย่างไร.**

การออกไปบวช อย่างแบบที่เล่าให้ฟังในวันก่อน ก็เพื่อหาการพักผ่อนทางวิญญาณ; มีเหมือนกับที่ออกบวชตามประเพณี ตามกันไป, หรือว่าในครั้งแรกยังกลัวไม่พบ อาจมีการรบกวนทางวิญญาณบ้างก็ได้. แม้เป็นการบวชไปอยู่ในป่า ไม่เป็นคนขอทาน เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติในป่านั้นเอง, กินใบไม้กินลูกไม้ กินอะไรไปตามเรื่อง; **เมื่อทำถูกวิธีก็มีการพักผ่อนทางวิญญาณ** ทั้งที่บางที่ก็ร้อนจัดหนาวจัด บางที่ยุงชุม, บางที่ก็แทบจะไม่มีอะไรนั้น นอกจากใบไม้; ก็ยังมีการพักผ่อนทางวิญญาณ. มันสำคัญอยู่ที่ว่า **“ตัณหา” เกิดหรือไม่เกิด;** ถ้าตัณหา - ของกู มันเกิดแล้ว ขึ้นอยู่บนตึกเหมือนผู้สูงศักดิ์ เช่นเป็นเจ้าคุณ เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มีสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ ก็มีการทรมานทางวิญญาณ ; ผู้พวกฤๅษีมีที่นั่งนอนกลางดินกิน
ใบไม้ไม่ได้.

นี่ใจความสำคัญอยู่ที่ว่า มีการเกิดความคิดปรุงแต่ง แห่งตัฏฐ - ของกุ
หรือไม่ว่า ; ถ้ามีขึ้นมาในเวลาไหนอิริยาบถไหนก็ตาม จะมีการทรมานทางวิญญาณทันที.
ถ้าอันนี้ไม่เกิด ยังเงียบสงบอยู่ ก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณตามธรรมชาติทันที ;
แม้ว่ายังไม่ถึงขนาดสูงสุด บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ยังเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณที่
คล้ายกัน, เพียงแต่ยังไม่แน่นแฟ้นพอ ยังไม่ตายตัวพอเท่านั้น.

เอาละ เข้าใจคำว่า “การพักผ่อนทางวิญญาณ” กันเสียที เพื่อจะเข้าใจ
เรื่องทีกล่าวกันวันก่อนว่า ออกบวชเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ. ที่นี้เราก็บวช
เข้ามา แล้วก็ในเวลาจำกัดหนึ่งพรรษา มันไม่มีอะไรที่สนุกเท่ากับการค้นหา ให้พบการ
พักผ่อนทางวิญญาณ, ได้พักกันมากมายก็เพื่อความประสงค์อันนี้.

การบวช ๓ เดือน ไม่มีอะไรที่สนุกไปกว่าการทำให้พบการพัก
ผ่อนทางวิญญาณ ; แต่ว่าการหาสิ่งใดทางวิญญาณไม่สำเร็จได้ง่าย ด้วยการ
หาเหมือนหาของทางวัตถุ.

การแสวงหาทางวิญญาณนั้นต้องมีการกระทำลงไปเลย ; ไม่ใช่มีตัวส่องไฟ
หาอยู่ จึงต้องกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด ที่จะเป็นการทรมาน
ตัฏฐ - ของกุ ; ไม่ใช่ให้ตัฏฐ - ของกุนั้นทรมานเรา. เราจะเป็นฝ่ายทรมานตัฏฐ -
ของกุ ; “เรา” ในที่นี้ หมายถึงจิตที่ประกอบด้วยสติปัญญา. เราจึงมีแผนการ,
มีการกระทำที่มีแผนการจัดไว้เฉพาะ อันเป็นวิชาความรู้ ซึ่งเราไม่ต้องคิดเอง ; เพราะว่ามี
พระพุทธเจ้าท่านได้วางไว้ดีที่สุดแล้ว ไม่ต้องคิดใหม่ และไม่ต้องไปแก้ไขด้วย เอาตาม
ที่ท่านวางไว้ว่า :

อย่าให้เกิดการปรุงแต่งเป็นความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ของกู เมื่อตา กระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส ผิวหนังกระทบสัมผัส ทางผิวหนัง จิตคิดถึงสัญญาในอดีตก็ตาม ; อย่าให้เกิดการปรุงเป็นตัวกู - ของกู, มีศัตรูที่แท้จริงที่ เกลียดกลัวการเกิดขึ้นแห่งจิตชนิดนั้น เท่านั้นก็พอ ; ตัวกู - ของกู ไม่เกิดได้.

ต่อไปก็มีการทดสอบอยู่เสมอ คือ เข้าไปสู่ที่ๆ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ ; เพื่อว่ามีบทเรียนขึ้นมา แล้วเป็นการสอบไล่พร้อมไปในตัวที่นั่น. ถ้าผลออกเกิดตัวกู - ของกู ก็แปลว่าสอบตก หรือพ่ายแพ้ ; ก็ตั้งต้นใหม่ ต่อสู้ เรื่อยไปใหม่ จนกว่าจะชนะ.

ขอให้รีบทำบทเรียนนี้ สอบไล่ให้ดีที่สุด ตลอดเวลาที่เรียกว่าในพรรษา, เฉพาะผู้บวช ๓ เดือนมีเวลาจำกัด เรื่องอื่นไม่ตีเท่านั้น. เรื่องอื่น ๆ ทุกเรื่อง ถ้ารู้จักทำ มันจะกลายเป็นเรื่องนี้, จะกลายเป็นบทเรียนอันนี้ และสอบไล่อันนี้ ; และในเรื่อง ทุก ๆ เรื่องนี้ จะเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ, หรือมีฉันทะเป็นการทรมานทางวิญญาณ ไม่ว่าเรื่องอะไร ที่ไปแตะเข้า แล้วแต่จะทำถูกหรือทำผิด.

ข้อสำคัญขอบอกไว้ให้ผู้น้อย, อย่าพูดเสียเลย, อย่าเอาแรงจิตใจ หรือสติสัมปชัญญะ ไปใช้ในการพูดเพื่อ พูดหลาม ; เก็บรวบรวมมาใช้ในการพิจารณา ในการระงับการปรุงแต่งในจิตใจ ที่จะปรุงขึ้นมาเป็นความคิดปรุงแต่ง เรื่องตัวกู - ของกู ซึ่งรวดเร็วว่องไวมาก ; แม้เป็นของชั่วขณะ เกิดได้ว่องไวรวดเร็ว, เกิดทุกทีที่เป็นทุกข์ทุกที. ถ้าพูดภาษาศาสนา : พอมีกการเกิดก็เป็นที่ทุกข์ทุกที ก็จะมีเกิดแห่งตัวกู - ของกู ; แต่เทียบเราพูดภาษาธรรมดา : พอมีกการเกิดขึ้นมาก็เป็นการทรมานทางวิญญาณ ซึ่งอาจจะรู้สึกได้ดี เห็นได้ง่าย เพราะมีความหมายกว้าง.

คำว่า “**ทรมานทางวิญญาณ**” นี้ กว้างมากกว่าที่พูดคำเดียวว่า “**ความทุกข์**”; ให้เอาสติสัมปชัญญะมาระวังไว้ ว่าเกี่ยวนี้จิตมันเป็นอย่างไร, หรือบางทีเราควบคุมได้ไม่สม่ำเสมอ ก็ไม่รู้ว่ามันกำลังถูทรมานหรือเปล่า. **เกี่ยวนี้จิตอยู่ในสภาวะที่ถูทรมานหรือเปล่า ?** แม้แต่หม่นหมองนิดหน่อย ก็เรียกว่าทรมานทางวิญญาณอย่างยิ่งแล้ว. **ที่ชาวบ้านเรียกว่า** กลุ้มใจหน่อย หรืออารมณ์เสียใจหน่อย, **ไม่เป็นไร นิดหน่อย ;** แต่ทางธรรมต้องถือว่า**ไม่เป็นเรื่องนิดหน่อย,** เป็นเรื่องทรมานทางวิญญาณแห่งตัวกู - ของกู, เป็นอันตรายมาก.

ถ้าเรื่องนิดหน่อยนี้เป็นความเคยชิน เป็นนิสัยขึ้นมา ก็แปลว่าล้มละลายหมด, เสียหายหมดนั่นแหละ. **ฉะนั้นจะต้องมีสติสัมปชัญญะ** สำรวมระวังทุกเวลานาที ทุกกระเบียดนิ้ว ทุกวินาที **ว่าเราหม่นหมองหรือเปล่า ?** **เรามีความวิปริตทางวิญญาณหรือเปล่า ?** **ถ้ามี ก็สะอึกหรือเสียใจให้มาก,** **กลัวให้มากมันจะหายไปทันที.** พอรู้ว่ามันจะหายไปทันที; **เพราะว่าอบรมมาถึงขนาดนี้** รู้จักละเอียดแล้ว รู้จักกลัวแล้ว **พอรู้ว่าอ้าว, นี่เป็นเรื่องกิเลส ก็สะอึก,** แล้วเกิดความละเอียดและกลัว เหมือนกับสอบไล่ตกที่กลัวกันจนเป็นบ้าก็มี; **แต่มีมันยิ่งกว่าสอบไล่ตก** เพราะเป็นการสอบไล่ตกทางวิญญาณ, **น่ากลัวยิ่งกว่าสอบไล่ตกตามธรรมดา.**

ที่นี้ไม่อยากให้เรื่องเป็นไปในแง่ร้ายมากขึ้น มันเป็นเรื่องใกล้ต่อความทรมานมากเกินไป **เราก็มีหลักในการที่จะใช้ไปในทางพักผ่อน ;** **เรามุ่งความพักผ่อนหวังความพักผ่อนอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว** ทุกวินาทีเหมือนกัน, **มีจิตตั้งความปรารถนาไว้เพื่อจะได้ความพักผ่อน,** ถ้าบวชที่บวชเข้ามาเพื่อการพักผ่อน **วันคืนล่วงไปก็ล่วงไปด้วยการพักผ่อน** หาแต่ความพักผ่อน; **มองในแง่ดีให้พบให้ได้.** ถ้าพบไม่ได้ก็แปลว่าผิดธรรมดามาก; **เพราะมันเป็นสิ่งที่พบได้ จับได้ คลำได้;** **อย่าแค้นเข้าไปหาเรื่อง** หลบหลีกเกลียดออกไปเสีย **คืออย่าแค้นเข้าไปหาความทุกข์.**

มนุษย์นั้นฉลาดเกินไป จึงโง่กว่าสัตว์เดรัจฉาน. เพราะมนุษย์ฉลาดเกินไป เลยโง่กว่าสัตว์เดรัจฉาน, เพราะฉลาดเกินไปจึงแสร้งเข้าไปหาความทรमानทางวิญญาณ. สัตว์เดรัจฉานมันไม่ฉลาดถึงขนาดนั้น ; มันจึงไม่มีเรื่องแสร้งเข้าไปหาความทรमानทางวิญญาณ. คุณแต่สุนัขของเราที่เลี้ยงไว้ ตลอด ๒๔ ชั่วโมง จะหาเวลาที่ทรमानทางวิญญาณเกือบไม่พบ ; จิตของมัน ไม่ฉลาดพอที่จะปรุงตัวกู – ของกู ได้มากได้เร็วเหมือนมนุษย์, จิตของมันดูเหมือนจะเป็นเรื่องพักผ่อนเสียมากกว่า เพราะมันไม่เกิดตัวกู – ของกูมากเหมือนมนุษย์. พอเราคิดอย่างนี้ ความละเอียดของเราก็จะมีมากขึ้น ; **อย่างไร ๆ ก็อย่าให้เร็วกว่าสุนัขเลย, ให้มีความพักผ่อนทางวิญญาณไม่น้อยกว่าสัตว์เดรัจฉาน จะได้เห็นสบาย.** หรือพูดถึงความสะอาดบริสุทธิ์ มนุษย์ควรต้องสะอาดกว่าจิตของสัตว์เดรัจฉาน. พูดถึงความสุข สัตว์เดรัจฉานมันมีความสุขกว่า, พูดถึงความฉลาด มันมีความฉลาดทางวิญญาณมากกว่า โดยที่ว่ามันอยู่ในสภาพที่ไม่ก่อให้เกิดทุกข์.

มนุษย์นั้นฉลาดแต่ในทางที่ทำให้เกิดเรื่องและเกิดทุกข์, การศึกษาค้นคว้าและความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ เป็นการกระทำที่มุ่งหน้าเข้าไปสู่สิ่งที่เป็นอันตราย, บ้าดงที่เป็นอันตรายทางวิญญาณ ; ดังที่เราพูดกันอย่างก้าวหน้าจนไปถึงโลกพระจันทร์ได้, นั้นหมายความว่าลึกเข้าไปสู่ดงยุ่งยากที่ทรमानทางวิญญาณ. เกี่ยวกับความก้าวหน้านี้ที่ว่าจะนำมาซึ่งสันติภาพ ก็เป็นเรื่องพูดหลอกเด็ก เพราะเป็นการกระทำที่เพื่อช่วยเหลือคนอื่น เพื่ออวดฝีมือไม่ลายมือ อวดความดีเด่นแห่งตัวกู – ของกู เพื่อช่วยเหลือคนอื่น ; การกระทำนี้ไม่นำมาซึ่งสันติภาพ. มันจะก้าวหน้าเป็นอย่างอื่นต่อไปอีก ก็เรื่องก็สืบเรื่องมันก็เข้าไปในดงรกแห่งความยุ่งเหยิง, เป็นปัญหาทางวิญญาณ.

เราทั้งหลายอย่าไปหวังความเจริญก้าวหน้าทางโลก ที่จะมีออกไปอีกเท่าไร ๆ ความเจริญทางโลกอีกหลายร้อยหลายพันเท่า ล้วนมุ่งเข้าไปในดงแห่ง

ความยุ่งยากทางวิญญาณ; เพราะไปสร้างเรื่องที่ไม่เคยมี ให้มีขึ้น และขยายให้มากขึ้น ล้วนแต่เรื่องที่ไม่เป็นไปเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณทั้งนั้น, โทษใครไม่ได้. ทุกคนมี อิศรภาพจะคิดจะทำและก็เป็นอิศรภาพของกิเลส, กิเลสต้องการอย่างไรก็ทำไปอย่างนั้น. **ทุกคนอยู่ใต้อำนาจของกิเลส, กิเลสมีอิศรภาพตามความต้องการของมัน ก็ค้น** **กันไปแต่เรื่องตัวกู - ของกู, พาโลกไปสู่ความลำบากยุ่งยากมากขึ้น; ไม่ใช่เท่าเกม.** ส่วนสุนัขมันก็ยังพักผ่อนอยู่ตามเกม; เมื่อสุนัขที่แล้วมันพักผ่อนอย่างไร เคี้ยวมันกับมัน มันก็พักผ่อนอยู่อย่างนั้น. **นี่คืออันไหนเป็นความโง่; อันไหนเป็นความฉลาด.**

ถ้าพูดตามภาษาโลก ภาษาวัตถุที่ว่า : **มนุษย์ฉลาดแสนฉลาด ก้าวหน้า** **มาไม่รู้กี่ร้อยเท่า พันเท่า ล้านเท่า แล้วในความฉลาด; เพราะเขามุ่งความฉลาด** **ชนิดนั้น. แต่ส่วนความฉลาดตามแบบของจิตตามธรรมชาติ คือไม่ต้องการอะไรที่มัน** **ยุ่งยาก; เขากลับถือเป็นความโง่, จึงเกิดความไม่สมතුลย์กัน; จึงฉลาดแต่ในเรื่อง** **ยุ่งอย่างเดียว, ไม่ฉลาดในทางสงบที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ. ฉะนั้นในระหว่าง** **ที่มาบวชกันคราวนี้ ควรจะเข้าถึงตัวความฉลาด ตามแบบของธรรมชาติที่ไปสู่** **ความสงบให้จงได้; แล้วไปทำความสมතුลย์กันกับความฉลาดที่ไม่รู้จะไปในทิศทางไหน;** **ก็คงจะพบภาวะที่เป็นกลาง ที่มีความสงบทั้งทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณได้ ก็นับว่า** **ดีมาก. ถ้าใครมีความพักผ่อนได้ทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็นับว่าดีสุด.**

ทรงนี้มีอยู่ชนิดหนึ่งที่อาจจะไม่เคยได้ยินกัน หรือได้ยินก็เป็นส่วนน้อย สำหรับบางคน ว่าธรรมชาติของจิต, **จิตตามธรรมชาติก็มีความรู้อยู่แล้วอย่างพอตัว.** **ขอให้รู้ตามธรรมชาติของเกมของมัน อย่าให้เรื่องใหม่ ๆ ก้าวหน้าครอบงำมัน, โดย** **เฉพาะความก้าวหน้าแห่งตัวกู - ของกู อย่าให้อันนี้ไปครอบงำมัน; มันก็ฉลาดพอที่** **จะหาความสงบหรือความพักผ่อนของมันได้. ฉะนั้นคำสอนในพุทธศาสนาบางนิกาย**

เช่น นิกายเซ็นจึงบอกว่า “อยู่นิ่ง ๆ ให้จิตอยู่ในสภาพเดิมแล้ว มันก็ทำหน้าที่ของมันได้ อย่างมีความสุข”. ข้อนี้เขามิได้หมายความว่า เขาไม่ทำอะไร. เขาหมายความว่า อย่าให้ความคิดปรุงแต่งใหม่ ๆ ที่เป็นตัวกู - ของกูเข้ามา ให้จิตอยู่ตามสภาพเดิม เท่านั้นเอง.

ที่ ^{๕๒}ไม่อยู่นิ่ง ๆ หรือชุกชน ^{๕๓}ไปทำความคิดปรุงแต่งเรื่องตัวกู - ของกู ข้นมาใหม่ ๆ เรือย, *conceptual thought* หรือความคิดปรุงแต่งเกิดขึ้น กระทบอารมณ์; ไม่อยู่นิ่ง ชุกชนไปรับอารมณ์มาปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกูอยู่ตลอดเวลา; ^{๕๔}นี่ถือว่าเป็น ความโง่. พอไม่มีอันนี้, ^{๕๕}อยู่นิ่ง ๆ ก็ถือเป็นความฉลาด: *หมายความว่าฉลาดมีมาแล้ว ในธรรมชาติของจิตมาแต่เดิม.* แน่ละ, ที่จิตชนิดนั้นไม่ออกไปโลกพระจันทร์หรือไม่ ออกไปทำอะไรอย่างนั้น ซึ่งคนสมัยนี้เขาต้องเหมาว่าเป็นคนโง่ คนบ้า คนล้าสมัยอะไร, ตามใจเขาจะหา. แต่ความจริงในธรรมชาติแท้ ความรู้แต่เดิมๆ ของจิตแท้ๆ นั้น คือความ พักผ่อนทางวิญญาณอยู่ในตัวตลอดเวลา, มันไม่ได้ไปแส่หาความยุ่ง คือเรื่องที่ทรมานจิต.

ถ้าพูดอย่างภาษาสำนวนพวกเซ็นนี้ ก็พูดว่า “อยู่นิ่ง ๆ” ก็เท่านั้นเอง, ถ้าฟัง ไม่ถูกก็เลยนิ่งจนไม่ทำอะไร; ในทางร่างกายก็ไม่ทำอะไร จิตก็ไม่คิดอะไร ทาง วิญญาณก็ไม่รู้จะไปวางไว้ที่ไหน; อย่างนั้นมันก็ไม่ได้เหมือนกัน.

อยู่นิ่ง ๆ อย่าชุกชน อย่าไปปรุงแต่งตัวกู - ของกู ^{๕๖}รูปนั้นรูปนั้นข้นมา; สภาพเดิมของจิตรู้อย่างไร, ^{๕๗}ควรทำอะไร, และอะไรไม่ควรทำ, ทำ อย่างไม่เท่าไร. จะกินจะนอนจะสังคัมกันอย่างไร; มันรู้ได้หมดเองตามธรรมชาติเดิมแท้ และพอดีด้วยไม่มากไม่น้อย; ^{๕๘}หมายความว่าในตัวจิตมีธาตุศักดิ์สิทธิ์ กายสิทธิ์ มีแสงสว่างมีปัญญาตัวเอง สมตามชื่อของมัน ที่เราเรียกว่า “มโน”, ซึ่งแปลว่ารู้ : คือ รู้ตามธรรมชาติและถูกต้องพอเหมาะพอดี คือที่รวมเรียกกันว่า “มนุษย์”.

ที่นี้ มันจะก้าวหน้าชนิดที่ทำให้มีโนธรรมชาติเดิมนั้นสูญเสียธรรมชาติเดิม ไปหมด; ^{๕๙}มีความคิดปรุงแต่งเข้ามาใหม่ อันนี้ไม่ใช่จิต. อย่าเข้าใจว่าจิต; มัน

เป็นความคิดปรุงแต่ง ไม่ใช่จิตเดิม, เป็นความคิดปรุงแต่งมาครอบงำจิต มาหุ้มห่อจิต. จิตสูญเสียความเป็นประภัสสร ก็เลยร้อนเป็นไฟ, ไม่มีการพักผ่อนตามสภาพเดิมแท้ของจิต.

ถ้าเราถืออย่างง่าย ๆ สั้น ๆ ก็ได้จะไม่มีเรื่องมาก, ไม่มีบทเรียนมากอะไร : รักษาสภาพเดิม, ระวังเพื่อรักษาสภาพเดิม, และไม่ต้องทำอะไร มากไปกว่าที่จิตตามสภาพเดิมต้องการ; ไม่อ่านหนังสือพิมพ์ ไม่ฟังวิทยุ ไม่สนใจเรื่องไปโลก พระจันทร์ก็ได้ ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องเหลวไหลทั้งนั้น, ไม่คุ้มค่ากับที่สูญเสียความสงบ. แล้วคุณไปเลือกเอาเองว่าจะเอาอย่างไร, เท่าไร.

ที่พูดนี้ก็เพื่อว่า ให้รู้จักมันทั้งสองฝ่าย “ทั้งฝ่ายทรمانอย่างสุดโต่ง, และฝ่ายพักผ่อนอย่างสุดโต่ง”; และตลอดเวลาก่อนที่จะมาบวชนี้ ก็ล้วนแต่เติมไปด้วยการทรมาน, ที่มาบวชนี้ก็พบความพักผ่อนบ้าง หรือมากที่สุดเท่าที่จะมากได้, แล้วก็เอาไปทำให้สมดุลกัน.

ใจความสำคัญ ก็อยู่ที่ว่า เมื่อใด มีการเกิดขึ้นแห่งความคิดปรุงแต่งว่า ตั๋ว-ของกู เหมือนนกเริ่มเป็นการทรมานทางวิญญาณ, เมื่อใดไม่มี ก็เป็นการพักผ่อนอยู่ตลอดเวลาแห่งการบวช. เมื่อความมุ่งหมายข้อนี้เป็นเจตนารมณ์ ก็เลยต้องสนใจ ให้รู้ให้เข้าใจ ให้ทันแก่เวลาที่มีอยู่.

เราเชื่อมั่นความกันว่า เราพูดถึงการบวช เพื่อควบคุมตั๋ว-ของกู เพราะว่าการบวชมีเจตนารมณ์เพื่อจะพบความพักผ่อนทางวิญญาณ. เกี่ยวนับอกให้รู้ว่าการพักผ่อนทางวิญญาณนั้น จะมีต่อเมื่อความรู้สึกในเรื่อง ตั๋ว-ของกู ไม่เกิดขึ้นมาใหม่ มาทำลายสภาพเดิมของจิตเท่านั้นเอง. เอาไปคิดนึกเองแต่ละวันหนึ่ง ก็นหนึ่ง.

รู้งี้จะพูดต่อไปอีก ถึงเรื่องที่มีมันเนืองกัน.

สุญญาตาปริทรรศน์

- ๕ - พักผ่อนทางวิญญาณ
คือความหมายของนิพพาน

๘ สิงหาคม ๒๕๑๒

เวลาในพรรษาล่วงมาถึงวันที่ ๘ สิงหาคม นี้เป็นวันที่ ๑๑ ของวันในพรรษา. วันนี้เราจะพูดกันถึงเรื่องสิ่งที่ต้องบอกคว่นในทางธรรมต่อไปอีก. ขอให้ทบทวนไปถึงวันแรกที่สุด เมื่อเราพูดกันถึงเรื่อง บวชเพื่อฝึกการทำงาน เพื่อความว่าง, หรือเพื่อไม่ใช่เราเอง, หรือบวชเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ. เราทำงานเพื่อความว่าง ไม่ใช่เพื่อตัวกู มันเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณตลอดเวลา. วันต่อมาจึงบอกให้ชัดเจนไปว่า : “ความว่างจากตัวกูคือความพักผ่อนทางวิญญาณ. เมื่อใดมีความว่างจากตัวกูเหมือนนั้นเป็นความพักผ่อนทางวิญญาณ นี้เป็นเรื่องทบทวนที่แล้วมาทั้งนั้น.

วันนี้เราจะพูดต่อไปถึงข้อที่ว่า ความพักผ่อนทางวิญญาณ นั้นแหละคือความหมายของนิพพาน.

เราจะเข้าใจนิพพานก็ต้องทบทวนไปถึงความหมายของคำว่า “**ความพักผ่อนทางวิญญาณ**” ให้แจ่มแจ้งขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง. ถ้าพูดหรือฟังแล้วก็แล้วไป ก็จะไม่อาจเข้าใจได้; เพราะลึม. ถ้าเข้าใจก็ไม่ลึม, ถ้าไม่เข้าใจก็ลึมหมด. เรื่องการพักผ่อนทางวิญญาณเป็นอย่างไร ? ใ้ทุกคนละเอียดลออ พอจะให้เข้าใจได้แล้ว. เมื่อวิญญาณไม่ถูกรบกวน คือจิตใจไม่มีการรบกวน มีความพักผ่อนเพราะว่าจิตเป็นอิสระหรือสงบ; ต้องนึกถึงภาวะที่จิตใจเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่คิดถึงตัวหนังสือ หรือเห็นตัวหนังสือ. **ต้องทำให้จิตใ้รู้สึกรสชาติของความว่างจากการรบกวน ที่เรียกว่าวิญญาณกำลังพักผ่อน;** แต่จะพักผ่อนมาก พักผ่อนน้อย พักผ่อนชั่วคราว หรือพักผ่อนเด็ดขาดนั้นก็อีกเรื่องหนึ่ง. ใ้คิดถึงข้อที่ว่า **เมื่อไรมีการพักผ่อนทางวิญญาณ เมื่อนั้นแหละมีภาวะที่เรียกว่านิพพาน,** ถ้าพักผ่อนน้อยก็มีความหมายทางนิพพานน้อย, พักผ่อนมากก็มีความหมายทางนิพพานมาก, พักผ่อนชั่วคราวก็มีความหมายทางนิพพานชั่วคราว, พักผ่อนเด็ดขาดเลย คือไม่กลับวุ่นทรมาณอีก ก็เป็นนิพพานแท้จริง คือเด็ดขาดไปเลย เพราะมันเป็นสิ่งเดียวกัน.

คำว่า “**นิพพาน**” ทุกคนที่เคยได้ยินคำนี้ทั้งนั้น แต่จะสนใจหรือไม่นั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง. **คนหนุ่ม ๆ ไม่ค่อยสนใจคำว่านิพพาน;** เพราะไม่รู้ความหมายของคำว่านิพพาน แล้วเคเอาเอง เหมเอาเอง ว่ามันเป็นเรื่องครึคระที่สุก, เป็นเรื่องของคนแก่ที่ล้าสมัยอย่างนี้เป็นต้น, **เพราะไม่รู้ของสิ่งที่เรียกว่านิพพาน.** ที่จริงการที่รอดอยู่ได้ไม่บ้าหรือตาย ก็เพราะมีการพักผ่อนทางวิญญาณเพียงพอ; พูดได้ว่านิพพานนั้นช่วยไว้ไม่ให้บ้าหรือตาย จึงได้มานั่งอยู่ที่นี้ทุกคน; แต่แล้วก็ไม่ว่าจะนิพพานเป็นอะไร ไม่รู้จัก หรือไม่ต้องการ. **ต้องศึกษาพิจารณาให้เข้าใจจนรู้จักว่าที่เป็นอยู่ได้ขึ้นด้วยนิพพานแท้ ๆ;** ถ้าไม่มีนิพพานเข้ามาช่วยชั่วคราว หรือเข้ามาช่วยอยู่เป็นระยะ ๆ แล้ว คนก็เป็นบ้าไปหรือตายหมด.

ผมเองเมื่อบวช ก็บวชตามแบบไทยโบราณอย่างมหานิกาย ; ไม่ได้บวชอย่างแบบที่คุ้นบวชกันเวลานี้ ซึ่งเป็นแบบธรรมยุต. ในการขอบรรพชาอุปสมบทตามแบบมหานิกายโบราณกล่าวขอบวชขึ้นด้วย *อุกาส วนฺทามิ ภนฺเต* จะมีคำว่า *นิพพานสัจฉิกรณตฺถาย* ทุกตอนไป. *จงถือเอาผ้ากาสายะเหล่านี้ทำการบรรพชาให้ข้าพเจ้า เพื่อกระทำให้อัจฉิ่งนิพพาน “นิพพานสัจฉิกรณตฺถาย” = ทำให้ัจฉิ่งนิพพาน.* เมื่อวันบวชนั้นเอง ท่านต้องให้ว่าอย่างนี้ ๓ ครั้ง, ทุกครั้งที่เข้าไปขอบรรพชาอุปสมบท, ก็นับว่าเป็นแบบที่มีการพูดถึงนิพพาน. ผมก็ไม่รู้ว่านิพพานที่ว่านั้นคืออะไร ก็ว่าไปอย่างนั้น; แต่ว่าด้วยความสนใจว่ามันคืออะไร, ไม่ได้กับประณามว่าเป็นของครีครุสำหรับคนโง่หรือยายแก่ตาแก่. *เรื่องนี่ต้องเป็นเรื่องสำคัญมาก* เขาจึงเอามาวางไว้สำหรับนาคที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบท ก็เลยสนใจว่าต้องเป็นเรื่องสำคัญมาก, สนใจแต่้นิพพานแล้วก็ไม่รู้ว่าจะไร, แล้วปากก็ว่าบวชนี้เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง.

เราคงถือว่าในการบวชนั้น *ความนึกคิดหรือความหวังของบรรพบุรุษ* ของบูรพาจารย์ที่ล่วงมานั้นดีมาก. *ที่ต้องการให้บวชเพื่อนิพพาน* เพื่อทำให้ัจฉิ่งนิพพาน *เถยวัน* แบบนี้ก็เลิกไป มาใช้ตามแบบที่ทำกันอยู่เถยวัน ก็ไม่มีคำนี้.

สำหรับคำที่ว่า *“เพื่อทำให้ัจฉิ่งนิพพาน”* จะหมายถึงนิพพานถาวร เต็ดขาดเป็นพระอรหันต์, หรือว่าจะหมายถึงเพียงนิพพานในความหมายทั่วไป เราก็บอกไม่ได้; ซึ่งถ้าเราพูดอย่างภาษากฎหมาย ภาษาธรรมคานี้ ไม่ได้ระบุว่า นิพพานชนิดไหน, ก็คงถือว่านิพพานทุกชนิด; เพราะทำให้ัจฉิ่งนิพพานทุกชนิดแล้วแต่จะถึงได้ ในชนิดไหน ก็ดีเหมือนกัน เพราะว่าไม่เสียหลาย, แม้จะเป็นนิพพานชนิดไหนก็ไม่เสียหลาย.

ต่อไปจะพูดถึง *ความหมายของคำว่านิพพาน* แล้วจึงจะชี้ให้เห็นว่า *ความหมายของคำว่า ความพักผ่อนทางวิญญาณเป็นอย่างไร.*

รายละเอียดจากถ้อยคำๆ นี้ ไปหาอ่านได้จากหนังสือ ที่พิมพ์ไปแล้วหลาย ๆ เล่ม; แต่จะสรุปความให้สั้นที่สุดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อกันเข้ารูปกับเรื่องนี้ ว่านิพพาน นั้น ถ้าว่าโดยกิริยาอาการหรือเหตุ นั้นคือ “ดับ”, ถ้าว่าโดยผลของมันก็คือ “เย็น”, เท่านั้นที่รู้ได้แล้วว่า เพราะว่าดับความร้อนมันจึงเย็น. ถ้าตัวหนังสือแท้ๆ ก็ แปลว่า “ไปหมด” คล้ายๆ กับคำ “บรรพชา”; “นิ” แปลว่าไม่เหลือ; “วานะ” แปลว่าไปเหมือนกัน ไปไม่เหลือ ไปหมด; นิพพานะ ตัวหนังสือแท้ๆ ว่าไป ไม่เหลือ ไปไม่มีอะไรเหลือ ไปไม่เหลือแห่งความร้อนก็คือดับ. เมื่อความร้อน ดับ ผลของมันก็คือเย็น. ชาวบ้านเขาใช้คำๆ นี้ ในฐานะถึงถึงผล จึงใช้ว่าเย็น มีความหมายว่าเย็นมาแต่โบราณกาล : หมายความว่า เย็น เย็นลงแห่งความร้อน.

ตอนนี้อยากจะบอกให้ทราบว่ การที่ไปหารากของคำ—root ของคำ, “วิภัติ บัจจย” มันเพิ่งมีทีหลัง. มนุษย์ที่บัญญัติคำขึ้นใช้ที่แรกไม่รู้จักไวยากรณ์ ไม่รู้จักรากศัพท์ ไม่รู้จัก prefix suffix ของ root เหล่านั้น, แต่เขาได้พูดกันมาแล้วคือว่าเย็น ก็แล้วกัน, แล้วก็เอาถ้อยคำที่เขาเคยพูดกันว่าเย็น คือ นิพพายติ หรือ นิพพานิ อะไร ก็แล้วแต่ จะเป็นกิริยาหรือเป็นนาม ก็มีความหมายว่า เย็นๆ.

ถ้าพูดเลยไปถึงเรื่องนอกพุทธศาสนา มันก็กว้างออกไปมาก : คืออะไร ทำให้เย็นใจได้ แม้ชั่วคราาก็เรียกว่านิพพานเหมือนกัน ในทางฝ่ายวิญญาณ. ส่วนทางฝ่ายวัตถุ หมายถึงของร้อนๆ เช่นไฟ, ไฟดับลงก็เรียกนิพพาน, ถ่านไฟแดงๆ เย็นลง เราก็เรียกนิพพานเหมือนกัน, ข้าวแกงในหม้อเย็นลงก็เรียกนิพพานเหมือนกัน; นี่ฝ่ายวัตถุ. ที่นี้ฝ่ายวิญญาณก็หมายถึงใจ ใจเย็นลงได้ด้วยวิธีใด? เท่าไร? อย่างไร? ถ้าเย็นลงได้ ก็เรียกว่านิพพานหมด. จึงมีอยู่พวกหนึ่ง หรือสมัยหนึ่ง เขาถือเอา กามารมณ์ที่สมบูรณ์ว่าเป็นนิพพาน; เพราะมันเย็นลงไปได้แบบหนึ่ง แม้ชั่วขณะหนึ่ง. ที่นี้พวกต่อมาไม่ยอมรับ ก็เอาพวกสมาธิจิตสงบจากความรบกวนของกิเลส; ไม่ใช่

หมอกกิเลส แต่ในเวลานั้นทำโดยวิธีที่ว่า จิตสงบจากกิเลส ถือว่าเป็นนิพพาน. คือเมื่อกิเลสไม่รบกวนมันก็เย็นเหมือนกัน; เย็นกว่ากามารมณ์ซึ่งต้องอาศัยกิเลส; เพราะอาศัยกิเลสจึงจะมีกามารมณ์ขึ้นมาได้.

ต่อมาถึงยุคพระพุทธเจ้า เข้ามาในวงของพระพุทธศาสนา, คือความเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า. ที่กล่าวแล้วนั้นนอกวงพระพุทธศาสนา หรือก่อนพระพุทธศาสนา; ที่มาถึงเขตของพุทธศาสนายุคที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นนี้ ท่านพบนิพพานอย่างอื่น คือความสิ้นไปแห่งกิเลสโดยตรง เรียกว่า นิพพานคือเย็น; แล้วก็เลยสิ้นสุดกันเท่านั้น. **๔๔ ว่า สิ้นสุด เพราะยังไม่มีใครมาทำ มาแสดงให้เห็นว่ามีอะไรที่ต่ำกว่านั้นได้, ไม่มีใครมาพิสูจน์ให้เห็นว่ายังไม่ถึงที่สุดได้ เพราะฉะนั้นจึงเอาเป็นว่าถึงที่สุด และยุติกันมาจนกระทั่งบัดนี้ ถึงพวกเรา.**

รากศัพท์นามศัพท์ ของนิพพานคำนี้หรือกริยาก็ตาม ที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกยอมให้เราใช้คำนี้กว้าง หรือมีการใช้คำนี้กว้างไป ถึงกับว่า :

อันดับที่ ๑ นิพพานของวัตถุกัมมี, นิพพานของสัตว์เดรัจฉานกัมมี, นิพพานของคนกัมมี, แต่เอาเพียงความหมายที่บริสุทธิ์จริง หรือถึงที่สุดของเรื่องนั้น ๆ. ถ้าเป็นนิพพานของวัตถุกัมมีต้องหมายความว่าวัตถุนั้นดับเย็นสนิทจริง เช่นถ่านไฟดับเย็นสนิทจริง หรือไฟดับไปชนิดที่หมด ไม่มีเชื้อที่จะลุกอีก ก็เรียกว่าไฟนั้นนิพพาน; วัตถุนิพพานเช่นไฟดับ.

อันดับที่ ๒ สำหรับสัตว์เดรัจฉานนั้นหมายความว่ามันหมดภัย อันตราย จึงได้ระบุไปยังสัตว์เดรัจฉานที่ไม่มีอันตรายอีกต่อไป, เป็นสัตว์ที่สงบแล้วเรียกว่านิพพาน คือหมดพยศ. เพราะสมัยนั้นเขาหมายถึงสัตว์ป่าโดยมาก มนุษย์ต้องไป

จับสัตว์มาจากในป่า เป็นวัวเป็นควาย เป็นช้างเป็นอะไรก็ตาม ที่ไปจับมาจากในป่า เอามาถึงก็ต้องฝึก จนกว่าจะหมดพยศร้ายโดยสิ้นเชิง; เป็นเรื่องลำบาก. เมื่อมันหมด พยศร้ายโดยแน่นอน แล้วก็เรียกว่าหมดพยศ นี่คือเย็น ให้ใช้คำว่านิพพานกับมันได้ เพราะมันดับเย็น เป็นสัตว์เย็นแล้ว.

อันดับที่ ๓ คือมาถึงคน, ก็หมายถึงหมดกิเลสตามแบบของพุทธศาสนา ไม่ได้หมายถึงกามารมณ์ หรือไม่ได้หมายถึงเพียงสักแต่ว่าเป็นสมานิ, ก็ถึงเอาเย็นจริง คือหมดกิเลส คือไม่มีกิเลส. แต่อย่างไรก็ตาม ที่เย็นก็เพราะไม่มีกิเลส; แต่มันก็ยัง มีหลายระดับได้ คือชั่วคราวก็ได้ เต็มซาก็ได้ มากก็ได้ น้อยก็ได้. เย็นเพราะกำลัง ไม่มีกิเลสรบกวนชั่วคราว นี่ก็เรียกว่าเย็น.

ที่นี้เราก็ต้องดูให้ถี่ตรงนี้ ว่าเมื่อไร? เวลาไหน? กิเลสไม่ได้รับกวน จิตใจ คือไม่มีตัณหา - ของกู แง่โตปรียายโตเกิดขึ้น มันจึงเย็น ไปชั่วเวลานั้น, ชั่วเวลาที่ ไม่เกิดกิเลสขึ้นในใจ คือเวลาที่เรารู้จักว่า มีความพักผ่อนทางวิญญาณ นั้นเอง. จะเห็นได้ทันทีว่า ถ้ามีความพักผ่อนทางวิญญาณ ก็คือไม่มีกิเลสรบกวน, ไม่มีตัณหา - ของกูรบกวน, นั่นก็เรียกว่าเย็น ตามความหมายของคำว่านิพพาน.

เรามองดูให้กว้างออกไป ก็จะได้เห็นว่า คำสำหรับเรียกนั้นมีอยู่หลายอย่าง แต่หมายถึงสิ่งๆ เดียวกัน เช่นคำว่า ความว่างจากตัณหา, ความพักผ่อนทางวิญญาณ. คำว่า “นิพพาน” กลายเป็นสิ่งเดียวกันไปเลย; ส่วนที่จะมากหรือน้อย ชั่วคราวหรือ เต็มซาค่า มันก็อีกเรื่องหนึ่ง. เพราะฉะนั้น หัวข้อที่จะพูดกันวันนี้ จึงสรุปได้ว่า ความพักผ่อนทางวิญญาณ คือความหมายของคำว่า นิพพาน จะรวมคำว่ามรรคผล เข้าไปด้วยก็ได้; ก็ต้องพูดว่าการพักผ่อนทางวิญญาณ คือความหมายของ มรรค ผล นิพพาน.

ถ้าจะต้องอธิบายให้เจ้านาคฟัง สมัยนั้นที่บวช ต้องอธิบายคำว่า *นิพพานะ สัจฉิกรณัตถายะ* แล้วก็ต้องอธิบายอย่างนี้; ไม่มีทางอื่น. ว่าเราบวชเพื่อทำนิพพาน **ให้แจ้ง** หมายความว่าอย่างไร? ก็หมายความว่าทำความเห็นทางวิญญาณ**ให้แจ้ง ให้ปรากฏ**. เมื่อเป็นฆราวาสเป็นโอกาสแห่งความร้อน เป็นทางมาแห่งความเกิดแห่งตัวกู่มาก มาบวชเสีย ก็มีโอกาสที่ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน; เจ้านาคหรือคนบวชก็จะรู้สึก รู้สำนึกได้ว่ากำลังทำอะไร.

เรารู้จักนิพพานให้มีความมุ่งหมายติดต่อกันไปได้ ไม่ต้องบวชโดยที่ไม่รู้ว่า นิพพานคืออะไร เหมือนความรู้สึกดังที่ผมได้เล่าให้ฟัง : เมื่อวันบวชก็ไม่รู้ว่า ทำให้แจ้ง ซึ่งนิพพานคืออะไร; รู้แต่เพียงว่า เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง. แม้ว่าผมจะเคยอ่าน หนังสือธัมมมะธัมโมไปตั้งแต่ก่อนบวช ก็ยังไม่เข้าใจคำว่า “นิพพาน” พอที่จะรู้ว่ามัน คืออะไรในเวลานั้น. เวลาตั้ง ๔๐ ปีมาแล้ว หนังสือหายาก ไม่พอที่จะทำให้เข้าใจได้ว่า นิพพานนั้นคืออะไร; เราก็บอกไปเฉย ๆ บอกว่า เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน.

นี่ต้องเอาไปปรับกันเข้ากับเรื่องที่เราพูดมาแล้ว ๒-๓ วันแล้วว่า ความไม่เกิดแห่งตัวกู่นั้นมีได้โดยวิธีใด? ก็ต้องทำทุกอย่าง ในชีวิตวันหนึ่งๆ นี้ **ควบคุมตัวกู่ไม่ให้เกิดได้** ก็เป็นความหักผ่อนทางวิญญาณเสมอไป. ทั้งที่ยกตัวอย่างให้ฟังแล้วว่า แม้ในการเล่นกีฬา หรือการทำงานหนัก, หรือว่าชีวิตคนขอทาน กรรมกรทำงานหนัก, ถ้าเขาทำให้มีการหักผ่อนทางวิญญาณได้ เขาก็ประสบสิ่งที่เรเรียกว่า **นิพพานอยู่ตลอดเวลา**; แต่ว่าเป็นชนิดชั่วคราว ระคับนัย ระคับผิวเผิน.

เมื่อเราบวชเป็นภิกษุ เมื่อเดินไปบิณฑบาตอยู่ ตามวิธีที่ถูกสั่งของพระของเณร ก็ย่อมมีนิพพานอยู่ตลอดเวลา; แม้ในเวลาที่ได้เดินไปบิณฑบาต, อย่างที่ได้พูดถึงกันแล้ววันก่อน ว่าบิณฑบาตอย่างไร? เดินไปบิณฑบาต ด้วยการทำในใจ

อย่างไร ? สรรวมกายวาจาอย่างไร จึงมีความพักผ่อนทางวิญญาณตลอดเวลาที่ไปบิณฑบาต ? เพราะฉะนั้นในเวลาที่ยออกไปบิณฑบาตตลอดเวลานั้น ก็มีนิพพานอยู่กับตัว ไปก็นิพพาน มาก็นิพพาน ชนิดชั่วคราวได้ โดยที่เราทำถูกวิธี มีความฉลาดในการควบคุมถูกวิธี ตลอดเวลาที่ไปบิณฑบาต.

ตลอดเวลาที่ฉันอาหารอยู่ เคี้ยวอยู่ในปาก, ตลอดเวลาที่ไปอาบน้ำ ไปถ่าย ในส้วมอะไรก็ตาม, หรือทำงานหนักก็ตาม, ไหว้พระ สวดมนต์อยู่ก็ตาม, รู้จัก **บ่วงกันไม่ให้ตัวกู - ของกูเกิด** ก็จะอยู่กับนิพพานชนิดนี้อยู่ตลอดเวลา; เป็นนิพพานที่ได้มาเพราะการควบคุม : **อย่างนี้เรียกว่า “วิกขัมภนนิพพาน” คือ นิพพานเพราะเราควบคุมไว้.** แปลว่าเราจะต้องมีการกระทำชนิดที่เป็นการควบคุม ความพักผ่อนทางวิญญาณไว้เสมอ, แล้วนิพพานจะอยู่กับเราเสมอ เรียกว่าวิกขัมภน-นิพพาน.

นี้ถ้าต่ำลงไปกว่านี้ มันฟลุคเอง เป็นเอง ก็เรียกว่าเย็นในความหมายของนิพพานได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ฝีมือลายมือของเรา; ตัวอย่างเช่นเรามา นั่งนอนอยู่ในป่า ในธรรมชาติที่เยือกเย็น ไม่ชวนให้นึกคิดไปในทางร้อนโดยผลของธรรมชาตินั้น ประจวบเหมาะกันเข้า **จิตใจมันเย็นไปเอง เราไม่ได้ทำอะไรเลย. อย่างนี้เรียกนิพพานชนิดบังเอิญ** เรียกโดยบาลีว่า “ตทังคนิพพาน”, มันต่ำลงไปอีกกว่า “วิกขัมภนนิพพาน” คือนิพพานประจวบเหมาะ เป็นไปเองด้วยสิ่งแวดล้อมประจวบเหมาะก็เย็นเหมือนกัน.

ขอให้ไปคิดดูเอง ไปทำความเข้าใจสักดูเอง เพราะถึงอย่างไรก็ต้องผ่านมาแล้วว่า **พอว่างจากตัวกูแล้วมันเย็นเสมอ,** อย่างน้อยคนธรรมดาสามัญที่ยังไม่สิ้นกิเลส ไม่หมดกิเลส ก็ยังมีโอกาสที่จะมีนิพพานได้ถึง ๒ ชนิด คือตทังคนิพพาน และวิกขัมภนนิพพาน ที่กล่าวแล้ว.

อย่างแรกที่สุดชั้น เป็นการประจวบเหมาะ หรือบังเอิญ เราจะทำได้อีกก็เพียงว่า เรารู้จักสังเกตบุคคล หรือสถานที่ หรือสิ่งแวดล้อม แล้วเข้าไปนั่ง ไปนอน อยู่ในที่เหล่านั้น มันก็ช่วยแวดล้อมให้เอง.

อย่างที ๒ เราต้องมีความรู้มีความสามารถบ้างในการที่จะควบคุมกิเลส. ถ้าผมพูดว่า การควบคุมกิเลสก็หมายความว่า ควบคุมการเกิดขึ้นแห่งกิเลส; เพราะเราไม่สามารถจะไปควบคุมตัวกิเลสโดยตรง; แต่เราควบคุมโอกาสหรือการเกิดขึ้นแห่งกิเลส มันก็เท่ากับว่าควบคุมกิเลสเหมือนกัน. เราก็ทำในใจให้ถูกวิธีไว้เรื่อยไป : **มีสติ มีความรู้สึกตัวอยู่เรื่อยไป,** คือมีสติมีความรู้สึกตัวอยู่เรื่อยไป, ไม่ให้จิตคิดปรุงเป็นกิเลสคือตัวกู - ของกูขึ้นมา; ขณะมันจะปรุงแล้ว ยังนึกทัน หรือปรุงขึ้นมาติดหน่อยแล้ว ก็ยังนึกทัน; ให้หยุดชะงัก หรือถอยกลับไป มันก็ทำได้ นี่นิพพานที่เกิดขึ้นมาจาก การควบคุม การข่มจิต บังคับจิต.

อย่างที ๓ ที่สูงที่สุด ก็คือ หมดการเกิดของกิเลส, มีการปฏิบัติที่ถูกต้องเรื่อยมาจนถึงที่สุด จนกิเลสไม่อาจจะเกิดขึ้นครอบงำจิตใจอีกต่อไป. จิตก็มีความเป็นประภัสสรหรือเป็นอะไรอยู่เรื่อย ไม่กลับเป็นจิตเศร้าหมอง. นั่นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ต้องพูดกันในคราวอื่น ว่าปฏิบัติอย่างไร จึงจะมีผลอย่างนั้น, ซึ่งเป็นนิพพานสมบูรณ์หรือเด็ดขาด ซึ่งเรียกว่าสมุจเฉตนิพพาน.

จะเป็นนิพพานบังเอิญ คือตทั้งคนิพพานก็ดี, หรือนิพพานที่เราควบคุมการกระทำไว้ เรียกว่า วิกขัมภนนิพพานก็ดี, และนิพพานคือการสิ้นไปแห่งกิเลสแล้วก็ดี, ก็เป็นความเย็น มีความหมายแห่งความเย็นเหมือนกันหมด; โอกาสชั้นเป็นโอกาสแห่งการพักผ่อนทางวิญญาณ คือไม่มีการทรมานทางวิญญาณ.

สำหรับคำที่พูดว่า **มรรค ผล นิพพาน** นั้น มีความหมายซ้อนกันอยู่เล็กน้อย. **มรรค** หมายถึงขณะที่เป็นการต่อสู้เพื่อให้ไฟดับ, **ผล** คือความดับ, **นิพพาน** คือ

หลังจากนั้นเป็นความเย็น. เมื่อเราพูดถึงมรรค ผล นิพพาน ขอให้แบ่งเป็น ๓ ระยะเวลา :
 - มรรคคือระยะที่ต่อสู้ ทบตีอะไรก็ตาม เพื่อให้มันดับ. - ผลก็คือการดับ, ทำได้สำเร็จคือการดับ. - นิพพานคือความเย็น.

ยกตัวอย่าง โสดาบัตติมรรค ก็คือทำลายความเคยชินของกิเลสในส่วน สักกายทิฏฐิ วิภิกขณา สัลลพตปรามาส, สามอย่างนี้ ทำไป ๆ มันเกิดอาการดับได้จริง เขาเรียกว่ามรรค. ที่นี้ขณะจิตต่อมาก็เรียกว่ามันดับได้ จิตที่รู้ความดับได้ก็เป็นผล เรียกว่าโสดาบัตติผล. หลังจากนั้นมาก็เป็นสอุปาทิเสสนิพพานของพระโสดาบัน คือเย็นอย่างพระโสดาบัน.

ทั้งสามอันนี้ เป็นอันเดียวกัน : คือคำว่า นิพพาน, คำว่า มรรค, ผล, มันไม่มีโอกาสที่จะพูด; ไม่มีโอกาส ไม่มีระยะเวลา. ที่เราจะไปพูดหรือจะไปเกี่ยวข้องกับ หรือจะไปสัมผัส, มันเป็นเพียงขณะจิตหนึ่งเท่านั้น : ขณะจิตของมรรค ขณะจิตของผล และเป็นอยู่ต่อมา คือขณะจิตของความเย็น ซึ่งมีได้เรื่อยไป เป็นนิพพาน. เราจึงพูดถึงคำว่า “นิพพาน” คำเดียวกับพอ มรรค ผล ไม่ต้องพูดถึง เพราะมันเร็ว เกินไปกว่าที่จะพูด.

มรรคผลนั้นมีแต่ชื่อไม่มีตัว หรือไม่มีเวลาพอที่จะไปแตะต้อง หรือเกี่ยวข้องกับได้ มันก็กลายเป็นนิพพานไป; และก็อยู่ได้ตลอดเวลา. แม้เราจะพูดว่า ความหนักอ่อนทางวิญญาณ คือความหมายของคำว่า มรรค ผล นิพพาน มันก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น; ก็เท่ากับพูดแต่ความหมายของนิพพาน, จึงพูดว่า “นิพพาน” คำเดียวดีกว่า ไม่เสียเวลาพูด.

ขอให้มองเห็นความสำคัญของเรื่องนี้; ถ้าเรายึดถือ ยึดมั่นถือมั่น ก็ชอบคำว่านิพพาน เพราะว่ามันรู้สึกที่สูงที่สุด หรรษาที่สุด, ความรู้สึกประเภท

ที่ยึดมั่นถือมั่นในเรื่องทางศาสนา ก็ต้องชอบคำว่านิพพาน มีความกระหายสุดขีด. แต่พูดว่าพัก่อนทางวิญญาณ เขาอาจจะไม่สนใจก็ได้, บ่อยๆตายายของเราจะเป็นเสียอย่างนี้ก็ได้. หรือว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา เวลานี้ ถ้าผมพูดว่าการพัก่อนทางวิญญาณ เขาอาจจะเฉยๆ; แต่พอว่านิพพานอาจหูฟังก็ได้. เพราะเป็นจุดมุ่งหมายอย่างยิ่ง, ทั้งที่ไม่รู้ว่าคืออะไร; แต่ได้พุกกันมาเรื่อยๆ จนเกิดสถาบันขึ้นในคำพูดนั่นเอง เป็นสิ่งประทับใจสูงสุดกว่าสิ่งทั้งปวง, แม้ว่าคำพูดคำอื่นจะมีความหมายอย่างเกี่ยวกันอย่างไรก็ตามก็มักไม่สนใจ.

เราเป็นผู้ศึกษา เป็นพระเป็นเณรประเภทที่มีการศึกษา ก็น่าจะเข้าใจได้ว่าอะไรเป็นอะไร; ซึ่งโดยที่แท้เป็นสิ่งเดียวกัน จะพูดว่าการพัก่อนทางวิญญาณ หรือ การไม่เกิดแห่งตัวกู - ของกู หรืออะไรนั้น ก็เป็นสิ่งเดียวกันกับคำว่านิพพาน; เพราะฉะนั้น ถึงแม้พวกคุณที่บวชใหม่ๆ นี้จะไม่ได้พูดว่าบวชนี้เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง มันก็เป็นการบวชเพื่อทำนิพพานให้แจ้งอยู่ในตัว มันหลีกไปไหนไม่พ้น.

ถ้าเป็นพระเป็นเณรที่ดี ไม่เหลวไหลต่อหน้าที่ ก็จะไม่มีความอื่น; มีแต่เรื่องทำนิพพานให้แจ้ง คือการทำความพัก่อนทางวิญญาณ ให้แจ้งอยู่เสมอทุกวัน ทุกชั่วโมง ทุกนาที, เป็นการพยายามอยู่ตลอดเวลา.

เราไม่พูดคราวเดียวมาก ๆ เรื่องหรือมากข้อ มันจำไม่ไหว, แล้วยังเข้าใจไม่ได้; จึงพยายามพูดเรื่องเดียวกันก่อน เรื่องเดียวกัน พูดในหลาย ๆ แห่ง หลาย ๆ มุม หลาย ๆ ซอกให้เข้าใจจนได้ ไม่มีอะไรนอกจากเรื่องการไม่เกิดขึ้นแห่งตัวกู คือความพัก่อนทางวิญญาณ; ความพัก่อนทางวิญญาณ คือความหมายของคำว่า

นิพพาน, พุคไปพุคมาก๊วนอยู่ที่นี่ แต่ว่าวนเพื่อเข้าใจชัด ให้มองเห็นชัด; เหมือนกับหยิบอะไรรู้สึกก้อนหนึ่ง ชั้นหนึ่ง มาดู, ก็ให้พละกุดทุกแง่ทุกมุมทุกด้าน ให้มันเข้าใจ.

เดี๋ยวนี้ เราเอาสิ่งนี้ คือสิ่งที่เขาเรียกกันว่านิพพาน **ที่แท้ก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง** มาพละกุดในแง่หนึ่งแง่หนึ่ง จนกระทั่งรู้ว่า อ้าว, มันอยู่ในเนื้อในตัวเราตลอดเวลา ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่ปริยายใดก็ปริยายหนึ่ง : บางทีก็พละเป็นเอง, บางทีก็โดยที่เราสำรวจมระวังตี; อยู่กันไปอย่างนี้จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์ หรือจนกว่าจะเป็นพระอริยบุคคล ก็มีนิพพานถาวรแท้จริง เป็นชั้นๆ ไป จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์, ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด.

จงพยายามทำความเข้าใจ จนถึงกับสามารถคิดถึงสิ่งที่เรียกว่า **นิพพาน** มาอยู่ได้กับเนื้อกับตัว อยู่เป็นประจำวัน เรื่อยๆ ไป **จนกว่าจะเป็นนิพพานที่เด็ดขาดลงไป;** และจะต้องอยู่ในนิพพานชั่วคราว หรือว่านิพพานควบคุมไว้เรื่อยๆ ไป จนชินเป็นนิสัย แล้วก็เปลี่ยนจากความเคยชินของกิเลส มาเป็นความเคยชินที่ไม่เกิดของกิเลส.

ความเคยชินที่ไม่เกิดของกิเลสมีมากเข้าๆ พอถึงวันหนึ่ง ซึ่งจะสมมุติว่าวันทีคืนที มันเด็ดขาดลงไป ในลักษณะที่ความเคยชินนั้นขาดสูญลงไป, ไม่มีการเกิดแห่งกิเลส ตามความเคยชินนั้นได้อีก. **ตรงนี้อาจจะบอกให้รู้ว่า** คนอื่น หรือพวกอื่น บางพวกเขาเรียก กิเลสอย่างละเอียด หรือสังโยชน์; **ผมไม่เรียกอย่างนี้ว่ากิเลสหรือสังโยชน์ แต่เรียกว่า “ความเคยชิน แห่งการเกิดของกิเลส”.** กิเลสไม่ต้องมีหลายฝ่ายหลายพวก กิเลสก็กิเลส, เกิดก็เกิด แต่มีสิ่งหนึ่งที่สำคัญมาก คือ**ความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลส** นี่เป็นปัญหาทั้งหมดที่เราแก้ไม่ตก.

คุณต้องรู้ว่า มันคนละอันกับกิเลส : **ความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลส** มันคนละอันกับตัวกิเลส; **ตัวกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นตัว**

กิเลส แต่ความเคยชิน แห่งการเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เรียกว่าสังโยชน์. ในเมื่อพวกอื่นเรียกว่ากิเลสอย่างละเอียด หรือกิเลสที่นอนในสันดานก็ตามใจ แต่ผมเรียกว่า “ความเคยชินแห่งกิเลส”. ความเคยชินแห่งการเกิดกิเลส จะต้องถูกทำลายไปให้หมด ความเคยชินอันนั้น จึงจะเป็นนิพพานที่เด็ดขาดและสมบูรณ์.

ที่เรียกว่าความเคยชินนั้น ขอให้สนใจกันหน่อย ว่าตั้งแต่เกิดมาจากห้องมารดา ก็เพิ่มความเคยชินแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลงมากขึ้น ๆ; เพราะพอเราเกิดมา โลกเป็น โกรธเป็น หลงเป็นก็จะมี วันหนึ่งๆ ไม่รู้จักก็สับครั่ง ร้อยครั้ง หลายวัน หลายร้อยวัน ร้อยเดือน จนกว่าจะมีอายุเท่านั้น; ความที่เคยชินนั้น มันมากเกินไป จนสู้ไม่ไหว. ถ้าทำลายความเคยชินนี้ ได้ก็พิเศษ กิเลสก็ไม่อาจจะเกิด. เพราะจัดการกับตัวกิเลสโดยตรงนั้น มันไม่ยากไม่ลำบาก; แต่ว่ามันเหมือนกับฆ่าไม่ตาย เราฆ่ามันทีหนึ่งมันก็ไม่ตาย เคี้ยวแกมอีก; นี่แหละความเคยชินแห่งกิเลส.

อย่าไปเข้าใจว่ากิเลสนั้น เป็นของมีไม้ขาดสาย, นอนเนื่องอยู่ในสันดานไม่ขาดสาย นั้นมันไม่ถูก; เพราะของที่เที่ยงแท้ถาวรอย่างนั้น ไม่มีในฝ่ายสังขารอย่างนี้. ฉะนั้น กิเลสก็ต้องเกิดดับ, เกิด-ดับเสมอ จะนอนเนื่องอยู่ในสันดานตลอดกาลนั้นไม่ได้; และมันจะเกิด ต่อเมื่อมี รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น มาทางตา ทางหู ทางจมูก มันจึงเกิด. ไม่ใช่ว่าจะเกิดเองได้. พอมีอะไรผ่านมา เช่น รูปผ่านมาทางตา ความเคยชินที่มากเหลือเกินมันไหล่งออกไป เกิดเป็นกิเลสทางตา; มันห้ามไม่ทัน สำหรับคนธรรมดา เพราะมีความเคยชินที่จะเกิดกิเลสทางตา มากเกินไป มาแต่อดีตแต่อก. เพราะฉะนั้น เราจึงประสบปัญหายากที่ตรงนี้, การปฏิบัติธรรมก็ยากอยู่ตรงนี้ เพราะความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลสมันมากเกินไป.

ที่นี้เราก็มารู้จักการไม่ให้มันได้โอกาสเกิด โดยควบคุม ตา หู จมูก ดันกาย ใจ ค้ำสติ, หรือด้วยระเบียบการปฏิบัติที่ดี ความเคยชินไม่ได้โอกาสเกิด.

นาน ๆ เข้าก็ค้ำ หรือเนือย หรือเฉื่อยไป แล้วก็เฉื่อยไปในทางไม่เกิด; มันก็เกิดซ้ำ ๆ เกิดขาดเข้า จนกระทั่งไม่เกิด. วันหนึ่งคืนหนึ่ง เป็นวันคืนมาถึงเข้า มันก็คือระยะสุดท้ายของความเคยชินถึงที่สุดดับไป ทำอย่างไร ๆ ก็ไม่อาจจะเกิดกิเลส.

พุกอย่างอุปมา ๆ เหมือนอย่างวัตถุ คือเราไม่ให้มันกินอาหาร : กิเลสมันมีอาหาร ต่อเมื่อมันได้เกิด ทางตา ทางหู ทางจมูก, มันได้เกิดแล้ว มันได้กินอาหาร, มันก็ไม่ตาย มันก็จะอ้วนท้วนขึ้นมาอีก; นั่นคือความเคยชิน. ที่นี้เราไม่ให้มันกินอาหาร ไม่ให้มันได้อาหาร มีโอกาสแห่งการได้อาหารมันก็ผอมลง. เหมือนกับสัตว์ที่ไม่ได้อาหาร ผอมลง ๆ จนตาย. ความเคยชินถูกกักตัวไว้ไม่ให้เกิด จนเปลี่ยนไปสู่ความไม่เคยชิน, สูญความเคยชินไป; นี้พุกอย่างตรง ๆ ถ้าพุกเปรียบเทียบก็คือไม่ให้มันกินอาหารก็ผอมตายไป.

ความไม่เกิดแห่งตัวกู ที่เราควบคุมได้ นานเข้า ๆ ๆ ตัวกูนั้นมันก็ไม่ได้อาหาร ตัวกูก็ผอมตาย. เพราะฉะนั้น อยู่ให้ถูกตามวิธีนี้เท่านั้นเป็นพอ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านอุทิศสำหรับตรัสสั่งไว้ เมื่อจะนิพพานหยก ๆ แล้ว, ในชั่วโมงที่จะนิพพานอยู่หยก ๆ แล้วว่า : “ถ้าพวกเธออยู่กันโดยชอบแล้ว โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์” ท่านหมายความว่าอย่างนี้. พุกว่า “อยู่โดยชอบ” คล้าย ๆ กับไม่มีความหมายอะไร, คล้าย ๆ พุกเล่นสำนวน; แต่ที่จริงคำว่า “อยู่โดยชอบ” ของพระพุทธเจ้าที่ตรัสนั้น หมายความว่า อยู่ชนิดที่ตัวกูเกิดไม่ได้; อยู่โดยชอบ แล้วก็จะ เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาในวันหนึ่ง คือตัวกู หรือกิเลสมันหมดไปในวันใดวันหนึ่ง. เหมือนพุทธบริษัท นิกายเซ็นสมัยหลัง ที่ว่า “อยู่หนึ่ง ๆ อยู่หนึ่ง ๆ” ก็เหมือนกัน; อยู่หนึ่ง ๆ ต้องอยู่ให้เป็น อยู่ชนิดที่กิเลสเกิดไม่ได้, อยู่หนึ่ง ๆ อย่าไปแสหาอะไรเข้า มันก็ทำให้โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ได้เหมือนกัน.

ที่ที่เราพูดบ้างสายแข็ง มองด้านดี ส่วนด้านน่าชื่นใจเป็น *positive* หรือ *optimist* ก็ตามว่า : แม้ว่าเราได้รับความพักผ่อนทางวิญญาณอยู่เสมอทุกนาทีที่น่าชื่นใจ ไม่มีอะไรน่าชื่นใจยิ่งกว่านี้; แล้วทำไมถึงไม่เอา, ควรจะสนใจสิ่งที่น่าชื่นใจอย่างนี้. มีความพักผ่อน เย็นทางวิญญาณอยู่ทุกนาทีเรื่อยไป ๆ จนกิเลสหมด คือเป็นการพักผ่อนที่เด็ดขาด; หมายถึงความเคยชินอันครุร้ายอันโหดร้ายหมดไป เป็นความพักผ่อนตลอดกาล. เพราะฉะนั้นเรามองในคำนี้ไว้ก็ได้ มันง่ายและใคร ๆ ก็หวัง, ในแง่ *positive* หมายความว่าเราได้, เราเป็นผู้ได้; คือเราได้ความพักผ่อนทางวิญญาณ อยู่ทุกวันทุกคืน ก็มีกำลังใจ.

ถ้าไปพูดว่าเราต้องต่อสู้กับกิเลส ไม่มีอะไรน่าเอาหน้าเป็น, ไม่มีอะไรเป็นตัวเรา เป็นของเรา; พูดเป็น *negative* อย่างนี้ คนเขากลับ ชวนเศร้า ไม่น่าชื่นใจอะไร. ซึ่งพูดอย่างนี้เป็นเรื่องจริงกว่า เป็นคำพูดที่ถูกต้องกว่า และตรงกว่า; แต่คนไม่ชอบ เขาชอบในแง่ *positive* ต้องได้ ต้องสบาย ต้องชื่นใจ เขาพูดกันอย่างนี้. ที่ว่าพักผ่อนทางวิญญาณคือ ความหมายของนิพพาน นี้เราก็ได้วาม่าตั้งแต่ต้นแล้ว สบายตั้งแต่ต้นแล้ว สบายเรื่อยไป จนกว่ามันจะเด็ดขาดลงไป ไม่กลับเปลี่ยนแปลง.

เมื่อเข้าใจคำพูดเหล่านี้แล้ว หวังว่าทุกๆ องค์ จะไปปรับปรุงอะไรให้มันดีขึ้นอีก. ให้อันหนึ่งคืนหนึ่ง ชั่วโมงหนึ่ง ๆ มันล่วงไป ด้วยการได้การพักผ่อนทางวิญญาณ ที่น่าชื่นใจที่สุด, จะทำงานอะไรอยู่ก็ตาม ให้มันเย็นอยู่ตลอดไป. เหมือนกับที่พูดวันก่อนแล้ว ว่าเรามีการทำงานต่างกัน, งานประจำวันก็ต่างกัน แต่จะต่างกันอย่างไรนั้นไม่สำคัญ; ให้จิตใจเหมือนกัน ตรงที่มีความพักผ่อนหรือไม่มีตัวกู - ของกู เกิดเกี่ยวกับการงานนั้น หรือเนื่องกับการงาน, มันก็เป็นการพักผ่อน. ฉะนั้นใครจะมีหน้าที่อะไร ก็ทำไปด้วยสติสัมปชัญญะ, สมบูรณ์อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ, งานก็สนุก ความพักผ่อนทางวิญญาณก็มี; ซึ่งผมพูดว่า “พอจิตว่างแล้วการงานก็สนุก” ก็ไม่มีใครเข้าใจและไม่เชื่อ.

ทำงานด้วยจิตว่าง งานสนุก; ทำงานด้วยจิตที่ไม่ว่าง งานกลายเป็นทุกข์.

เรื่องนี้ยังต้องอธิบายกันอีก แต่มาบอกให้เห็นว่า มันเกี่ยวเนื่องกันอยู่, แล้วเราจะต้องมีความเป็นอยู่ประจำวันอย่างนี้ จึงจะเป็นการฝึกหัดฝึกฝน หรืออบรมที่ดีของภิกษุ ของบรรพชิต; นอกจากนี้ไม่มี. ถ้าไม่ต้องการสิ่งนี้ มันก็ไม่มีอะไรที่มาบวชให้เสียเวลา, มันไม่มีอะไรนอกจากสิ่งนี้ : **มาหัดเป็นอยู่ – ทุกลมหายใจเข้าออก ด้วยจิตที่ปราศจากตัวกู – ของกู, ปราศจากความทรمانทางวิญญาณ, มีความพักผ่อนทางวิญญาณ แม้ในขณะที่เหงื่อไหลอาบหน้า; ไม่ต้องพูดถึงเวลาที่สบายดี. ลองไปทำดู มันจะยากหรือง่ายก็จะได้รู้. เกี่ยวกับยากหรือง่ายนี้ขอฝากไว้ทุกคนว่า มันอยู่ที่ความโง่หรือฉลาด ทำเป็นหรือทำไม่เป็น.**

ถ้ารู้วิธีและทำเป็น ก็ฉลาด ง่ายหมด; ถ้าโง่ ไม่รู้วิธีที่จะทำ ก็ยากหมด ไม่ง่ายเลย ยากไปทุกอย่าง. มันเกี่ยวกับอุปมาเหมือนกัน ฉลาดก็ทำเป็น; แล้วก็ย้อนไปหาพุทธภาษิตที่ว่า **“เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์”**; นั่นแหละอุปมาที่ดีที่สุด ถ้าทุกคนทำได้. เพราะฉะนั้นอย่าพูดโพล่งออกไปว่า ยากเหลือวิสัย, ไม่เอาแล้ว; นั่นความโง่มันพูด. ถ้าความฉลาดมันพูดจะพูดอย่างอื่นจะลองดูอย่างนั้น ลองดูอย่างนี้ ลองอย่างโน้นจนกว่าจะถูกวิธี จะไม่มีอะไรยาก ไม่มีอะไรเหลือวิสัย.

พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันว่า การบรรลุมรรคผล ไม่ใช่สิ่งเหลือวิสัย, เป็นของอยู่ในวิสัยของมนุษย์. แต่มนุษย์ส่วนมากไปหลงคิดเรื่องเนื้อหนัง เรื่องความสุขทางเนื้อหนัง ซึ่งได้นามว่าเป็นผู้ที่มั่งรูลีในดวงตามาก มีชื่อเสียงในดวงตามาก ตากี้ไม่เห็น ทั้งที่เรื่องนั้นไม่ง่าย. เพราะฉะนั้นควรไปโทษตา โทษชื่อเสียงในตา มากกว่าที่จะไปโทษเรื่องนิพพานว่าเป็นเรื่องยาก.

นิพพานอยู่ในวิสัยกลางๆ ไม่ยาก ไม่ง่าย แล้วแต่ใครจะทำถูก หรือ ทำผิด. แล้วแต่คนที่จะทำนั้น อยู่ที่ว่าเขามีขันธ์อยู่ในดวงตามากหรือน้อย. ถ้าขันธ์ ในดวงตาน้อย พูดคำเดียวกับบรรลุประอรหันต์ ที่ตรงนั่นเอง อย่างนี้ก็มิ. เดียวจะ ไปโทษว่า **เขาขันธ์ในดวงตาออกมันยากไปเสียอีก; ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่มีที่สิ้นสุด.** เรื่อง นิพพานเป็นเรื่องง่าย แต่เรื่องเขาขันธ์ออกจากดวงตามันยากไปเสียอีก; เพราะว่าจิต กำดั่งฝังแน่นไปในเรื่องเนื้อหนัง. เพราะฉะนั้นมันก็เรียกว่า พูดอะไรไม่ได้เหมือนกัน.

พูดอย่างภาษาพุทธศาสนาก็คว่า แล้วแต่เหตุ แล้วแต่ปัจจัย; คนก็จะต้องจัดการ กับเหตุ ปัจจัย : แปลว่ารีเข้าไปจัดการกับเหตุ ปัจจัย ที่ทำให้มีขันธ์ในดวงตามาก. ก็พูดได้ต่อไปอีกว่า ขันธ์ในดวงตามาก สักวันหนึ่งมันก็จะรู้สึกเจ็บมากกว่าคนที่มีขันธ์ น้อย. คนที่มีขันธ์ในดวงตามากจะเกิดกระตือรือร้นขึ้นมาในเวลาอันสั้น มันก็จะ **เขี่ยออกไปได้.** ที่นี้กลัวแต่ว่า จะไม่รู้จุกว่ามีขันธ์อยู่ในดวงตา, เดียวนี้ไม่รู้ว่ามี ขันธ์อยู่ในดวงตา ก็มีแต่ความประมาท มีแต่ความอวดดี, ไม่ยอมเชื่อใครบอกว่า มีขันธ์ในดวงตา.

ลองไปคิดถึงเองว่าการบรรลุนิพพานเป็นของยากหรือของง่าย, การ บรรลุนิพพานยากหรือง่าย; เพราะว่าคุณได้ถล่มมาถึงขนาดนี้แล้ว ก็ถล่มจนบวชเข้า มาแล้ว แล้วจะทำอย่างไร. จะถอดเครื่องแบบหนักกลับไป หรือจะค้นไปข้างหน้า ให้ทะลุไป; มันก็เป็นสิ่งที่ลึกลับไม่พ้น ที่จะต้องต่อสู้ แล้วมันก็เผชิญกับความยาก หรือความง่าย. **ถ้าไปใช้ความใจ ทำให้มันยากๆ มากขึ้น มันก็ล้มละลายแน่ ไม่มีใครช่วยได้.** ถ้ามันล้มละลาย ก็หมายความว่า กลับไปเท่าเดิม หรืออาจจะ ร้ายไปกว่าเดิมก็ได้.

อย่างไรก็ดีได้ถล่มมาขนาดนี้แล้ว ได้บวชแล้ว ได้แตะต้องแล้ว ได้ปฏิบัติจน ตัวเป็นพระภิกษุ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว อย่างน้อยมันก็ควรจะมี **จันรู้เรื่อง** จนได้อยู่กับความหักผ่อนทางวิญญานสักระยะหนึ่ง สักพักหนึ่งจึงจะไม่

เสียก็, ได้ชิมรสชั่วคราวของสิ่งนี้. แม้สีก็ออกไปมันจะฝังจิตไป **รู้เรื่องรู้รสของการ**
หักผ่อนทางวิญญาณ **รู้วิธีที่จะอยู่อย่างเป็นการต่อสู้** ไม่ดอยหลัง; และเรื่องนี้
ก็ไม่ยาก ถ้าเราใช้ความฉลาด เช่นเดียวกับเราก็กินอาหาร ไม่ให้สัตว์ร้ายตัวนั้นมันได้กิน
มันก็ตายเอง เรียกว่าไม่ยากจนเกินไป. ถ้าจะเข้าไปสู้กับมันซึ่งหน้ามันจะยาก มันอาจ
จะกัดตายก็ได้ ต้องใช้วิธีล้อมจិត บอยคอตทางมาแห่งอาหารเสียให้หมด มันก็ต้องตายเอง.

สรุปความเสียที่ว่าความหักผ่อนทางวิญญาณ เป็นสิ่งที่น่าปรารถนาที่สุด.

เขาเรียกว่าอย่างไรก็ตามแต่ จะเรียกว่าอย่างไรก็ตามใจเถิด, มันเป็นเรื่อง
ที่น่ารัก น่าปรารถนา น่าอะไรที่สุดกว่าสิ่งใดๆ ในโลกนี้; แต่ก็ไม่มีใครสนใจ กลับ
สนใจแต่เรื่องที่เป็นความทรมาณทางวิญญาณ โดยเฉพาะเรื่องเนื้อหนัง. หรือจะบอก
ให้รู้ว่า **ความหักผ่อนทางวิญญาณเป็นสิ่งสูงสุด มีค่าเท่ากับนิพพาน, บวชเพื่อ**
ทำนิพพานให้แจ้ง ไม่เช่นนั้นบ่ยถการ. นี่เป็นหัวเรื่องอันหนึ่ง มุมหนึ่ง ที่ควรได้
พิจารณาอยู่เสมอ ให้ทุกเรื่องกลายเป็นเรื่องเดียวหมดทั้งพุทธศาสนา แปรทมิฬสี่พัน
พระธรรมขันธ์ ให้เหลือธรรมขันธ์เดียว สำหรับศึกษาปฏิบัติเล่าเรียนได้โดยง่าย.

ที่จริงพระธรรม แปรทมิฬสี่พันพระธรรมขันธ์นี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ว่าไม่
ได้ตรัสไว้ที่ไหน; เป็นคำที่คนทีหลังพูด. **พระพุทธเจ้าท่านว่า “คำสอนของ**
เราสรุปได้ใน “สพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสาย” หรือว่า “เมื่อก่อนกด เคยวนกด
กดาคกดแต่เรื่องทุกข์ กับการดับทุกข์เท่านั้น”, นี่ก็เท่ากับ ๒ ธรรมขันธ์ก็ได้;
และที่พูดว่า **“สพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสาย” ก็เหลือธรรมขันธ์เดียว คืออย่าไป**
ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด จะมีการหักผ่อนทางวิญญาณเป็นนิพพานขึ้นมาเอง นี้ธรรมขันธ์
เดียว. ผมจึงพูดเรื่องนี้เรื่องเดียวในทุกแห่งทุกมุม.

บัดนี้เวลาก็เลยแล้ว ฉะนั้นยุติกันวันนี้

สุญญตาปริทรรศน์

- ๕- ความว่างจากตัวกู คือความเต็มของสติปัญญา

๙ สิงหาคม ๒๕๑๒

เวลาในพรรษาของเรา ล่วงมาจนถึงวันที่ ๕ สิงหาคม แล้ว เป็นวันที่ ๑๒ ของพรรษา. ในวันที่แล้วมา ได้พูดถึง ความพักผ่อนทางวิญญาณ คือความหมายของนิพพาน จึงต้องระลึกถึงเรื่องนั้นขึ้นมาอีกทีหนึ่ง ให้เรื่องมันติดต่อกัน; ว่าความว่างจากตัวกู - ของกูเป็นความพักผ่อนทาง วิญญาณ; ความพักผ่อนทางวิญญาณนั้นแหละ คือ ความหมายของคำว่านิพพาน. เพราะฉะนั้น ความหมายของคำว่านิพพานก็คือ ความว่างจากตัวกู - ของกูเหมือนกันอีก. ดังที่พูดให้สังเกตแล้วว่ามันมีหลายข้อ แล้วแต่เราจะมองกันในแง่ไหน แง่เหตุ หรือแง่ผล หรือแง่ การปฏิบัติ จะต้องถือว่าสำคัญด้วยกันทุกคำ; แต่ใจ ความสำคัญมันก็อยู่ตรงที่ “ความว่างจากตัวกู” เพราะ ฉะนั้น คำนี้ต้องเป็นคำที่ได้รับการอธิบาย หรือว่าวินิจฉัยกัน ให้มากเป็นพิเศษ.

“ความว่างจากตัวกู” เป็นภาษาที่คนธรรมดาฟังไม่รู้เรื่องแน่. ลองนึกถึงเราเมื่อไม่เคยอ่านหรือฟังเรื่องนี้; แล้วก็คนธรรมดาทั่วๆ ไป เขาไม่ได้เคยวิเวกในเรื่องนี้เลย, พอพูดว่า “ความว่างจากตัวกู” ก็งงหมด ไม่รู้ว่าหมายถึงอะไร, หรือบางทีจะนึกไปถึงว่าคำพูดนั้นมันพูดเปลือยไป, หรือเป็นคำพูดบ้าๆ บอๆ ของคนไร้สติก็ได้; ว่า “ว่างจากตัวกู” นี้ จะว่างได้อย่างไร. นั้นแหละขอให้รู้ที่เถิดว่า ภาษาพูดของชาวบ้านกับภาษาพูดของบรรพชิต หรือนักบวช โดยเฉพาะพวกที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องทางจิตใจนั้น มันเป็นภาษาที่ต่างกันมาก, จนพูดออกมาได้ ตามความจริงนี้ว่า “ความว่างจากตัวกู”.

ลองนึกไปตรงๆ ตามความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญว่า “ว่างจากตัวกู” มันจะเกิดข้อขัดแย้งในใจขึ้นมาอย่างไรบ้าง. ที่นี้ตัวกูของคนธรรมดาเขาหมายถึงตัวร่างกาย; เมื่อว่างจากร่างกายนี้ ก็ฟังไม่ถูก. ถ้าคิดขึ้นไปอีกหน่อยก็ ว่างจากร่างกายและจิตใจ เขาก็คงคิดว่าตายแล้วนี่; ว่างจากตัวกูก็คือมันตายแล้วไม่มีอะไรเหลือ. ต่อเมื่อมีความรู้ หรือได้ศึกษาว่า ตัวกูนั้นมันไม่ใช่ร่างกาย และไม่ใช่อะไร จิตใจล้วนๆ; แต่หมายถึงความคิดของจิตใจที่ปรุงแต่งขึ้นมาช่วยณะหนึ่งๆ, เป็นความรู้สึกที่หมายความว่าตนหรือของฉัน, มันก็เลยกลายเป็นความนึกคิดของจิตใจเท่านั้น ไม่ใช่ตัวจิตใจ; เพราะฉะนั้นจึงทำให้ว่างก็ได้ หรือดับก็ได้. ร่างกายดับก็คือตาย, จิตใจดับก็คือตาย; แต่ที่ตัวกูดับกลับไม่ตาย เพราะว่าตัวกูในที่นี้มันหมายถึงความคิดที่ปรุงขึ้นมาว่าตัวฉันนี่ของฉัน ซึ่งเราสมมุติกันว่าเป็นความคิดที่ผิด คือทำให้เกิดความทุกข์. จะต้องสังเกตให้ดีว่า ตัวกูนั้นมันอยู่ที่ตรงไหน? แล้วเกิดเมื่อไร? ดับเมื่อไร? แล้วเกิดหรือดับได้วันละกี่ครั้ง? ถ้าไม่เข้าใจข้อนี้แล้วก็จะเข้าใจไม่ได้ทั้งนั้น. ความว่างจากตัวกูเป็นอย่างนี้.

สำหรับวันนี้จะพูดต่อไปถึงว่า ความว่างจากตัวกู คือความเต็มอยู่ของสติปัญญา, เป็นหัวข้อที่จะต้องกำหนดให้ดีๆ ว่าความว่างจากตัวกูนั้นคือความเต็มอยู่ของสติปัญญา.

ที่นี้ ก็เอา logic ของเด็ก ๆ มาพูดก็ได้ว่า ความเต็มอยู่ของตัวกู ก็คือความว่างจากสติปัญญา. เอาไปทบทวนดูให้ดี; ถ้ามีความว่างจากตัวกู ก็เป็นความเต็มของสติปัญญา, ถ้ามีความเต็มของตัวกู ก็คือความว่างจากสติปัญญา. ความว่างที่ปราศจากปัญญา คือว่าเมื่อไม่มีสติปัญญานั้น ตัวกูโผล่ขึ้นมาเต็มที, ขณะที่ว่างจากสติปัญญาอยู่นี้ ตัวกูโผล่มาเต็มที; และภาษานี้ก็จำกัดเฉพาะ. ว่างจากสติปัญญาแบบไหน ตัวกูจึงโผล่มาเต็มที? เอาละ เอาตามหัวข้อสั้น ๆ เพียงข้อเดียวว่า ความว่างจากตัวกู คือความเต็มของสติปัญญา.

เราก็เคยพูดกันถึงความว่างชนิดอื่น ที่มีความหมายอย่างอื่น ที่เอามาปนกันยุ่งหมก; นี้ก็ควรจะรู้ไว้ด้วย. ฉะนั้นจะได้พูดถึงคำว่า “ว่าง ๆ” นี้เสียให้หมก; ทั้งที่เรารู้กันอยู่แล้วว่า หมายถึงความว่างจากความสำคัญมันหมายความว่าตัวกูที่เกิดขึ้นในใจ. คำว่า “ความว่าง” นี้มันหมายความได้หลายอย่างที่จะต้องรู้ไว้ เป็นเครื่องประกันไม่ให้เกิดความปนกันยุ่ง เราก็ไล่ไปตั้งแต่วัตถุ :

๑. ความว่างทางวัตถุ คือความไม่มีอะไร, ไม่มีอะไรเลยก็คือความว่างทางวัตถุ. เหมือนที่แรกคนที่ไม่เคยฟังเรื่องนี้มาเลย พอว่า “ว่างจากตัวกู” ก็หมายถึงไม่มีอะไรเลย; ว่างจากตัวกูนี้ก็คือคน ๆ หนึ่งที่ว่างจากตัวกู ก็คือไม่มีอะไรเหลือ; นี้มันก็เป็นเรื่องเสด็จถึงวัตถุเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเสด็จถึงร่างกายเป็นส่วนใหญ่.

ที่นี้ทางวัตถุมันยังไปไกลมากกว่านั้น ก็หมายถึงไม่มีอะไรเสียจริง ๆ เลย, ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกไหน ไม่มีอะไรเลย ไม่มีแม้แต่สุญญากาศก็ไม่มี ภาษาที่มนุษย์พูด ที่มนุษย์พูดกันอยู่ว่าว่างทางวัตถุ ยังเหลือสุญญากาศ. เดียวนี้เราก็ให้สุญญากาศว่างไปด้วย; ไม่มีด้วย; เลยไม่มีภาษาจะพูด, ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร; เรียกว่าว่างทางวัตถุต้องว่าอย่างนั้น. คนก็ตกใจเป็นการฉิบหายหมก ไม่มีอะไรเหลือ, ไม่กล้าสนใจ กลัวเรื่องว่างทางวัตถุนี้.

ที่จริงคำว่า “ความว่าง” นี้ ภาษาไทยเราหมายถึงว่างทางวัตถุก็ได้ ว่างทางจิตก็ได้ ว่างทางไหนก็ได้; ถึงภาษาอื่นก็เหมือนกันอีก ภาษาบาลีว่า *สุญญตา*. *สุญญทานั้นมันก็ว่างได้หลายอย่างเหมือนกัน*; ไม่ใช่ว่าพูดว่าสุญญตา แล้วก็จะว่างจากตัวกู้อย่างถูกต้องอย่างเดียว. ถึงว่าแปลเป็นภาษาอื่นที่เขาใช้กันอยู่เวลานี้ เขาก็ใช้คำที่หมายความได้หลายอย่าง; ที่ใช้ธรรมตาเห็นมากที่สุดก็คือคำว่า *nothingness* ความไม่มีอะไรเลย, *emptiness* ก็ใช้กันอีกหลาย ๆ อย่าง. มันก็เกิดปัญหาขึ้นมาอย่างเดียวกับภาษาไทยในหมู่คนที่ใช้ภาษาต่างประเทศ, *ไม่รู้*ว่า *nothingness* นี้คืออะไรกันแน่; แต่แล้วคำว่า “ไม่มีอะไร” มันหมายถึงตัววัตถุก่อน; ที่นี้ของเราไม่ใช่ทางวัตถุ เพราะฉะนั้นก็ผ่านไป.

๒. ก็มาถึง “ว่างทางจิต” ถ้าว่างทางจิต ก็จิตใจนี้ หมายถึงว่า **จิต** คำล้งว่าง ไม่ได้คิดอะไร ไม่รู้สึกอะไร ไม่คิดอะไร ไม่ทำหน้าที่อะไร เรียกว่าจิตว่างในทางจิต. ความหมายในทางจิตอย่างนี้เท่ากับตาย มีค่าเท่ากับตาย หรือเป็นก่อนไม้, แม้ไม่ตายมันก็แข็งทื่อเป็นก่อนไม้อยู่ เหมือนกับอยู่ในสมาบัติทุกขนิค. การอยู่ในสมาบัติทุกขนิคเป็นความว่างทางจิตตามแบบนี้. แข็งทื่อเหมือนก่อนไม้, อย่างนี้ก็ไม่ ใช่ความว่างชนิดที่เราต้องการ.

๓. เลื่อนไปอีกชั้นหนึ่งก็ถึงความว่างทางปัญญา, ที่เรามักจะเรียกว่าว่างทางวิญญาณ คือว่างทางปัญญา คิดกันให้ถี่ ๆ ความว่างแยกได้เป็น ๑. ว่างทางวัตถุ ๒. ว่างทางจิต ๓. ว่างทางปัญญา. ว่างทางปัญญานี้หมายถึงความรู้ ความคิด ความนึก อะไรมีอยู่สมบูรณ์ รู้สึกตัวอยู่ด้วย.

มีความว่างทางปัญญา หมายความว่าปัญญาเป็น**ผู้** ว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวเป็นคน**ที่แท้จริง**เลย, ไม่มีอะไรที่ควรได้นามว่าตัวตนเลย, ไม่มีอะไรที่ควรได้

นามว่าของตนเลย. แม้ปัญญามันกว้าง ก็ไม่มองเห็นอะไรจะเป็นตัวตน ที่จะเข้าไปเอา ไปจับ ไปฉวยเอา; แต่ที่โดยเหตุที่ปัญญามันเป็นสิ่งที่รู้สึกทางจิต เพราะฉะนั้นเราก็มักจะหลุดไปในทางใช้คำว่าจิต จึงใช้ว่าจิตว่าง เพราะมีปัญญาที่ว่าง. ถ้าไม่มีปัญญาชนิดนี้เกิดอยู่ที่จิต จิตนี้ก็มี ความว่างอย่างนี้ไม่ได้; มันก็จะว่างอย่างแข็งทื่อ เป็นท่อนไม้ไปเสีย. ปัญญามีอยู่ เห็นอยู่ ว่าไม่มีอะไรที่ควรจะมีนามว่าตัวตน ว่าอรรถว่าตัวตน; ปัญญาจึงรู้ว่าว่างจากความคิดว่าตัวตน, หรือไม่เกิดความคิดมันถึงมันว่าตัวตนขึ้นมาได้; เพราะปัญญานี้มันมีอยู่ความคิดว่าตัวตน ก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น จิตนี้จึงว่างจากตัวตนเพราะอำนาจของปัญญา.

ถ้าพูดให้หมดมาตั้งแต่ต้น ตามหลักที่มีอยู่ในบาลีนั้น ก็ต้องพูดถึงคำว่าโลกว่างก่อน, ต้องเอ่ยถึงคำว่าโลกว่างขมแรกก่อน.

ถ้าพูดว่าโลกว่าง คนที่ไม่รู้หรือโหนอโหน่ ก็ไม่เชื่อเลย เพราะว่าโลกนั้นมันเต็มไปด้วยสิ่งต่าง ๆ; ข้อนั้นมันก็อย่างเดียวกับที่ได้พูดมาแล้ว ว่าเราไม่ได้ห้ามทางวัตถุ. ที่พูดว่าโลกว่างไม่มีอะไรนี้ คือไม่มีอะไรที่จะเรียกว่าตัวตน หรือของตน; เพราะฉะนั้นบทบาทจึงมีอยู่ชัดว่า โลกว่างเพราะว่างจากสิ่งที่เป็นตัวตน บรรดาสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก รวมทั้งคนและสัตว์ จิตใจของคนและสัตว์ ก็ไม่ใช่ตัวตนทั้งนั้น; จึงถือว่าโลกว่าง. ว่างทางภาษาวิญญาณ ทางภาษาปัญญา หรือภาษาธรรมนั้น โลกว่างก่อน เห็นโลกว่างจากตัวตนก่อน.

พอจิตมีปัญญาเห็นโลกว่าง เรียกว่าจิตเห็นโลกก็ได้, จิตนี้เห็นโลกว่างอย่างนี้ เพราะจิตมันมีปัญญา จิตก็หลอสร่างไปด้วย; เพราะไม่รู้ว่าจะไปเอาอะไรที่โหนเป็นตัวตน แม้ว่าจะอยากจะมีตัวตนมันก็ไม่มีความอะไรที่จะเอามาเป็นตัวตนได้ มันเลยเก้อไป; ก็เรียกว่าจิตว่างเพราะไม่มีการยึดมั่นถือมั่นอะไรว่าเป็นตัวกู - เป็นของกู.

ในที่อื่นก็มีพูด ว่า จิตว่างเพราะว่างจาก โลกะ โทสะ โภคะ โมหะ ก็ได้. นี่พูดถึงผลเชิงออกไปอีกชั้นหนึ่ง ก็คือว่าเมื่อมีปัญญาเห็นว่าว่าง ๆ จากความยึดถือว่าตัวตนแล้ว โลกะ โทสะ โมหะ ก็ไม่มีทางจะเกิด; เพราะมันไม่มีตัวตนนั้นแหละ เป็นพื้นฐาน. ทีนี้จิตก็ว่างจากราคะ โลกะ โทสะ โภคะ โมหะอะไรหมดเลย. เพราะฉะนั้นสูตรของมันจึงมีอยู่ว่า : โลกว่างเพราะว่างจากสิ่งที่ควรเรียกว่าตัวตน, จิตว่างเพราะไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น - สิ่งใดว่าตัวตน เพราะมันมีแค่ของว่าง; นี่เรียกว่า จิตว่าง โลกว่าง.

จิตว่างหรือโลกว่าง นี่ก็เป็นเรื่องของความว่างทางปัญญา ทางวิญญาณ; ร่างกายก็มีอยู่ จิตก็มีอยู่ ความนึกคิดอะไรก็มีอยู่ แต่ความรู้สึกเป็นตัวเป็นตนไม่มี; เพราะปัญญาเป็นผู้เห็นอยู่. เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่ามันเป็นความว่างชนิดที่ ๓; ๑ คือว่างทางวัตถุ, ๒ ว่างทางจิต, ๓ ว่างทางปัญญา. ที่พูดว่าจิตว่าง หรือความว่างที่จะเป็นประโยชน์แก่เราได้ หรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านสอนนั้น คือความว่างทางปัญญา, หรือจะเรียกว่าจิตว่าง ก็เป็นจิตว่างทางปัญญา; ไม่ใช่จิตมันหยุดหรือดับ หรือนิ่ง หรือไม่มีเหตุอะไร.

ยังมีความว่างอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเราจะเรียกกันในที่นี้ว่า “ความว่างอันธพาล”.

๔. ความว่างอันธพาล นี่ไม่เข้าแบบไหนหมดเลย ไม่เข้าแบบความว่างทางวัตถุ ไม่เข้าแบบความว่างทางจิต, แล้วมันก็ไม่อาจจะเข้ากับความว่างทางปัญญา; เพราะมันโง่ มันเป็นความว่างของคนโง่ ของคนมีกิเลสที่คิดว่าว่าง; ก็เหมือนกับที่พูดกันอยู่นี้ ที่ว่าถ้ามีความว่างในจิตแล้วก็ไม่รับผิดชอบอะไรหมด ไม่ถือถือชั่วไม่ถือบุญถือบาป, ทำอะไรเอาแต่ความเห็นแก่ตัวของตัว อย่างนี้ก็ถือว่ามึนจิตว่าง, ไม่ได้

หลักคือเกณฑ์อะไร. ความว่างชนิดนี้ หรือจิตว่างชนิดนี้^{๕๔} ความว่างอันธพาล; ไม่เข้าไปในความว่างอย่างที ๑ หรืออย่างที ๒ หรืออย่างที ๓ อย่างที่พูดมาแล้ว. และที่จริงมันไม่ใช่ความว่าง; มันเป็นความว่างที่คนอันธพาลว่าเอาเอง ว่าความว่าง; ที่จริงมันไม่ใช่ความว่าง. แต่มันก็ได้มีชื่อเรียกกันขึ้นมาแล้วว่า ความว่าง; และตามแบบของอันธพาล เรียกว่ามิจฉาทิฏฐิ ทั้งนั้นเลย; จะมีก็ชนิด ก็เรียกว่ามิจฉาทิฏฐิทั้งนั้นเลย. เขาจะนั่นจึงไม่ได้ประกอบอยู่ด้วยปัญญา จึงไม่ใช่ความว่างทางปัญญา มันก็เลยเป็นมิจฉาทิฏฐิ เพราะเป็นมิจฉาทิฏฐิที่มีแต่ความว่างแบบอันธพาล.

ยกตัวอย่างในครั้งพุทธกาลที่เป็นลัทธิภิกษุคู่แข่งกับพระพุทธเจ้า. พวกอกิริยทิฏฐิ จะเป็นครูศุขชัย หรือครูอะไรจำชื่อไม่แม่นนัก; เขาสอนว่า การกระทำไม่เป็นอันกระทำเรียกว่าอกิริยทิฏฐิ, เขาสอนว่าการกระทำทุกอย่างนี้ไม่เป็นอันว่าได้กระทำ; เช่นว่าทำบุญ มันก็สิ้นสุดแก่กินเข้าไป หมดกัน, หรือว่าบูชาบุญ มันก็ไม่มีผลอะไรมากไปกว่ากลายเป็นขี้เถา, ทำบุญกุศลเลี้ยงพระอย่างนี้มันก็สิ้นสุดลงแก่กินเข้าไปหมดกัน; อย่างนี้ก็ มี เรียกว่าอกิริยทิฏฐิ.

ที่เกี่ยวกับตัวคนก็มี อีกนิภาษหนึ่ง อาจารย์ชื่อว่าชิตเกสก์มพล เขาสอนว่าการฆ่าไม่มี เพราะฉะนั้นบาปด้วยการฆ่าจึงไม่มี เพียงแต่อดูผ่านไปในระหว่างอดู; เช่นว่าเขาตบมาพันคนคอขาดตายไปอย่างนี้ การฆ่าไม่มี บาปไม่มี เพราะเป็นแต่เพียงอดูผ่านไปในระหว่างอดู. นี่เขาก็พูดอย่างไม่มีตัวตนเหมือนกัน; ตบก็เป็นวัตถุอันหนึ่งประกอบไปด้วยอดู แล้วก็นั่นคน หนึ่งคน อดคนนี้ ก็เป็นสิ่งที่ประกอบไปด้วยอดู; เพราะฉะนั้นอดูผ่านไปในระหว่างอดูเท่านั้นเอง ไม่มีใครฆ่าใคร. เพราะฉะนั้นบาปก็ไม่มี บุญก็ไม่มี เพราะการฆ่านี้; อย่างนี้ก็ มี.

สอนอย่างนี้เขาไม่มีตัวตนเหมือนกัน แต่เป็นอย่างอันธพาล; อย่างนี้มันผิด เราจึงไม่เรียกว่าความว่างแห่งปัญญา. มันเป็นความคิดที่เข้าข้างตัวหรือ

มีคหน้า โมหะฉัด, แล้วก็พุดไปโดยเหตุผลอีกอย่างหนึ่งซึ่ง เป็นมิจฉาทิฎฐิ.
 ชื่ออาจารย์ที่ออกชื่อมานี้อาจจะผิดก็ได้ เพราะผมไม่ตั้งใจจะจำ ยากรู้ก็ไปค้น
 คุงเอง.

ที่น่าหนักอีกอย่างหนึ่งก็คือ เขาว่าการปฏิบัติธรรมะ ปฏิบัติศาสนา^{นี้}ไม่มี;
 คือไม่มีผลอะไรเลย, ไม่มีผลที่จะเกิดเป็นดีหรือชั่วอะไรได้เลย; เพราะว่าสัตว์^{นี้}
 จะต้องไปตามธรรมชาติ มันหมุนไปตามธรรมชาติ ในที่สุดมันก็หลุดพ้นเอง. ใครจะ
 เร่งให้เร็วกว่านั้นไม่ได้ ใครจะทำให้ช้ากว่านั้นก็ได้ สัตว์ตัวหนึ่ง ๆ มันจะต้องไปตาม
 ความหมุนไปตามเรื่องของมันเอง, แล้วมันจะหยุดจบเองของมันเอง. เหมือนกับค่าย
 กลุ่ม ๆ ที่มีวนให้มันเป็นกลุ่มกลม ที่เราจับเงื่อนข้าง^{นี้}ไว้, แล้วเราวางกลุ่มค่ายนั้นไป
 กลุ่มค่ายมันก็กลิ้งไปเอง จนมันหมดกลุ่ม, แล้วมันก็หยุดเอง ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น;
 ไม่มีทางจะแก้ไขให้เร็วขึ้นหรือดีขึ้น ด้วยการปฏิบัติทางศาสนา. เขายกเลิกศาสนาหรือ
 การปฏิบัติทางศาสนาเสียเลย นี้ก็เรียกว่า ไม่มีตัวตนอะไรเหมือนกัน, ไม่มีตัวตน
 ที่จะพุดกันรู้เรื่องเหมือนกัน แต่ต้องเรียกว่าความว่างอันธพาลเหมือนกัน; ซึ่งมีอะไร
 มาก แยกกายมาก.

อะไร ๆ ในฝ่ายความว่างอันธพาล ที่พุดแย้งกันอยู่ที่กรุงเทพฯ ในหน้า
 หนังสือพิมพ์นี้เป็นเด็กอมมือ เป็นความว่างอันธพาลชนิดเด็กอมมือมากกว่า ถ้าไปเทียบ
 กับลัทธิความว่างที่มีอยู่แล้วในครั้งพุทธกาล. รวมความแล้วก็เป็นความว่างอันธพาล
 เหมือนกันคือ เป็นมิจฉาทิฎฐิ ไม่ใช่ปัญญา, มองด้วยสายตาเป็นมิจฉาทิฎฐิแล้ว
 ก็เห็นเป็นไม่มีตัวตน, แล้วก็มารับผิดชอบอะไร, แล้วก็ไม่มีคดีอะไรที่จะเป็นดีเป็นชั่ว
 เป็นอะไรขึ้นมาเหมือนกัน. เราเลยได้ความว่างอันธพาลมาอีกพวกหนึ่งเป็นพวกที่ ๔
 ซึ่งที่จริงไม่ใช่ความว่างที่ถูกต้องตามหลักของธรรมะหรือของพระพุทธศาสนา. มันต้อง
 อาศัยมิจฉาทิฎฐิ เข้าใจผิดอะไรอยู่อย่างหนึ่ง หรือไขว้อะไรอยู่อย่างหนึ่ง จึงจะเกิด

ความรู้สึกชนิดนั้นขึ้นมาได้; ก็เลยไม่รู้จะเรียกอะไรดี ก็เลยต้องเรียกเป็นความว่างแบบ
อัมพาต, ซึ่งที่แท้ไม่ใช่ความว่าง.

ที่เป็นความว่างจริงๆ นั้นมันก็มีอยู่ ๓ อย่างแรกข้างต้น : คือว่าว่าง
ทางวัตถุ ไม่มีวัตถุอะไรเลย; ว่างทางจิต จิตไม่มีพหุติ อะไรเลย, แล้วก็ว่างทาง
ปัญญา คือรู้ว่าไม่มีตัวตนที่ควรยึดมั่นถือมั่นเลย; นี่ว่าง, ควรเรียกว่าว่างจริงๆ.
ตามความหมายของมัน ก็มี ทางวัตถุ ทางจิต ทางปัญญา. ส่วนความว่างอัมพาต
ที่แท้ไม่ใช่ความว่างทางไหน, ถ้าว่างก็เป็นความว่างทางมิจนาทิจุติ เพราะเป็น
มิจนาทิจุติ จึงเรียกว่าอัมพาต.

ที่พูดมาทั้งหมดนี้ต้องการให้เข้าใจคำว่า ว่าง-ว่าง-ว่าง ทุกอย่างก่อน เพื่อ
เป็นการป้องกันไม่ให้ความเข้าใจมันผิดขึ้นมาได้; แล้วก็ว่าแต่หัวข้อชนิดใหญ่ๆ ทั้งนั้น,
๔ ชนิดนี้เป็นหัวข้อใหญ่ๆ ทั้งนั้น; อาจจะแยกซอยให้มากกว่านี้ก็ได้ แต่ไม่จำเป็น.

เมื่อเราพูดตามแบบของพุทธศาสนาที่จะดับทุกข์กันนี้ ก็ต้อง
หมายถึงความว่างอย่างที่สาม คือว่างของปัญญา.

ความว่างที่จะดับทุกข์ ไม่ใช่ทางวัตถุ ไม่ใช่ทางจิต; แต่ว่างทางปัญญา,
แล้วก็เลยไปถึงความว่างอัมพาต. เพราะฉะนั้นขอให้ลองหยั่งดูตัวเองสักชนิดหนึ่งว่า
เคยเข้าใจเรื่องนี้อย่างไร? หรือได้ยินความว่างๆ นั้นจินตนาการไปทางไหน? และที่แล้งมา
เราเคยรู้จักแต่ความว่างทางวัตถุเท่านั้น; อย่างที่รู้สึกว่างทางจิตว่าจิตไม่คิดอะไร กำลัง
เป็นท่อนไม้อยู่; จะรู้ได้เพียงเท่านั้น. ถ้าคนทั่วไปที่ไม่ได้ยิน ได้ฟัง ได้ศึกษาอะไรเลย
จะรู้แต่ว่าว่างไม่มีอะไรทางวัตถุ, ถ้าเรียนเรื่องจิตมาเพียงนิดหน่อย ว่างก็คือจิตไม่
คิดอะไร, เพราะฉะนั้นต้องอาศัยศึกษาความหมายที่ถูกต้อง จึงจะรู้ว่าความว่างนั้น

คือสิ่งที่พูดถึงในพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “สุญญาตา” นั้น มันคืออะไร ? ก็คือ ความว่างทางสติปัญญา เน้นลงไปอย่างนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่อง “ความว่าง” นี้มากมายหลายแง่หลายมุม แล้วเราจะพูดกันวันหลัง ; แต่ที่ควรระนึกถึงก่อนก็มี เช่นที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ผู้ที่ไม่ถาม : “เธอจงมีสติเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ ถอนความเข้าใจผิดว่าตัวตนเสียได้ แล้วมีจักรารชก็จะตามเธอไม่พบ”. มันเป็นคำกลอนไพเราะ ฉะนั้น คำมันก็เพี้ยน ๆ ไป ตามแบบของคำกลอน. ท่านตรัสไว้เป็นคำกลอน : “เธอจงมีสติ โดยมองเห็นโลกเป็นของว่างอยู่เสมอ ถอนความยึดมั่นว่าตัวตนออกเสียให้หมด แล้วมีจักรารชจะตามหาเธอไม่พบ”; นี่ก็คือว่าเป็นหลักที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะต้องมองให้เห็นว่าในพุทธภาษิต เพียงคำกลอน คำเดียวนี้ สืบาทกลอนนี้มันเป็นการแสดงถึงสติปัญญา ; พูกว่า : “ให้มีสติเห็น” นี้คือปัญญาเห็นโลก โดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ ; แล้วมันก็เป็นเรื่องสติปัญญา ล้วน ; ไม่ใช่เป็นเรื่องจิตเจียบบ้าง ตัวแข็งเป็นท่อนไม้แข็งใจลอยอยู่. ที่ถูกคือเป็น ๆ อยู่ ที่ไหน ๆ อยู่, มีสติปัญญาอยู่, เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ ไม่มีความรู้สึก ว่าตัวกูเหตืออยู่เลย ; เหมือนกับความตายก็ไม่มีแก่ผู้หนึ่ง. มันเลยเป็นเรื่องของ สติปัญญาที่สูงสุด เป็นปัญญาตามแบบของพุทธศาสนา, แล้วก็สูงสุดจนมีจักรารชเที่ยวตามหาตัวผู้หนึ่งไม่พบ.

คำว่า “สุญญาตา” นี้ แปลว่าความว่าง : ความว่างของโลก คือความที่ไม่มีตัวตนที่จะหาพบได้ในโลก, ความว่างของจิต หมายความว่าจิตประกอบอยู่ด้วยปัญญา ; เพราะฉะนั้นเราจึงให้หัวข้อของเราในวันนี้ว่า “ความว่างจากตัวกู คือความเต็มของสติปัญญา”.

ถ้าจะพูดเอาจิตเป็นหลัก ก็ว่าต่อเมื่อจิตว่างจากตัวกู จิตก็เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา

ขอให้ว่างจากตัวกูก็แล้วกัน จะเป็นภาวะความว่าง หรือเป็นจิตก็ตาม ว่างจากตัวกูแล้วมันจะเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา. นี่ก็ตอบได้โดยคำอธิบายอยู่แล้วว่าถ้าตัวกูยังอยู่ ปัญญา ก็ไม่มี, ตัวกูหายไปเพราะสติปัญญามันมี; มันอยู่พร้อมกันไม่ได้. ดังนั้นสติปัญญาของคนธรรมดาก็มีเป็นพัก ๆ, เกี่ยวมีตัวกู เกี่ยวไม่มีตัวกู สลับกันอยู่; ก็เรียกว่ามีสติปัญญาเป็นพัก ๆ มีสติไม่สมบูรณ์.

อย่างพระอรหันต์ที่ท่านมีปัญญาสมบูรณ์ ก็ว่างเด็ดขาดไป, ว่างจากตัวกู ว่างเด็ดขาดไปเลย ไม่กลับมาเป็นตัวกูอีก ก็ต่างกันเท่านั้น. ถ้าขณะที่ว่างจากตัวกูก็เย็นสบายด้วยกันทั้งนั้น, เป็นความพักผ่อนทางวิญญาณด้วยกันทั้งนั้น; จะเป็นของคนที่ไม่ได้เล่าเรียน หรือของคนที่เรียนมาก อะไรก็ตามใจ; ถ้าจิตว่างจากตัวกูละก็ สบายเท่ากัน, ว่างจากตัวกูมีความหมายว่าเป็นความดับเย็น เป็นความพักผ่อนทางวิญญาณด้วยกัน.

ที่จะให้ดูกันต่อไปก็คือว่า เมื่อจิตว่างจากตัวกูและเต็มไปด้วยสติปัญญาแล้ว มันเป็นสติปัญญาอันไหน? เป็นสติปัญญาเดิม ๆ หรือสติปัญญาที่เพิ่งศึกษาเล่าเรียน.

เราจะตอบตามวิธี ตามหลักของธรรมะว่า สติปัญญาเดิมก็แล้วกัน, สติปัญญาเดิมที่เป็นคุณสมบัติของสติปัญญามาตั้งแต่ต้น. ถ้าไม่เข้าใจผมจะว่าให้ฟัง จะย้าอีกหน มันจะปนกันยุ่งหมก. เรามีหลักว่า ความว่างจากตัวกูคือความเต็มอยู่ของสติปัญญา; สติปัญญาไหน? สติปัญญาเดิม, เดิมแท้ที่เป็นคุณสมบัติของจิต เมื่อว่างจากตัวกู.

สติปัญญาชนิดที่ว่างจากตัวกู ก็อบจะไม่มีมีความหมายว่า สติปัญญา : คือความที่มันไม่มีตัวกู หรือที่มันไม่อยากจะมีความตัวกูนั้นแหละ คือยอดของปัญญา ; ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรกันละ ; แต่เมื่อไม่มีความอยากจะเป็นตัวกูแล้วก็ถือเป็นยอดของปัญญา, ก็เลยถือว่าเป็นสติปัญญาเดิมของจิตตามธรรมชาติ. ในการศึกษาเล่าเรียน ต้องอาศัยหลักที่ว่า จิตนี้เป็นประภัสสร แล้วจึงเสาะหาหมองเมือกเลสเกิดขึ้นมา, คือถ้ามีความอยาก, นั่นคือกิเลสเกิดขึ้นมาแล้ว ; ถ้าอย่ามีกิเลสเกิดขึ้นมา จิตนั้นก็จะมีภาวะประภัสสร.

จิตมีภาวะเป็นประภัสสร, ในภาวะประภัสสรนั้นไม่มีความรู้สึกว่ามี ตัวกู - ของกูเลย เพราะความรู้สึกว่าตัวกู - ของกูนี้ไม่มี มันจึงไม่มีความทุกข์เลย ; เท่านั้นแหละพอแล้ว. ถ้ามีอะไรสูงกว่านั้นอีก ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ; ถ้าหากเกี่ยวนี้ เราเรียน ศึกษาเล่าเรียน, เรียน ๆ เรียนได้เยอะแยะในโลกนี้ มันก็ไม่ทำอะไรให้มากกว่านั้นได้ เพราะมันไม่ใช่กับตัวกู หรือไม่หยุดตัวกูอะไรได้ ; ที่มีปัญญาใหม่ๆ แบบไหนก็ล้วนแต่เพิ่มตัวกูเท่านั้นเอง.

เอาละ, ที่นี้ เราเรียนพุทธศาสนาตรงที่ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เรียน ๆ เรียน ๆ. ปัญญานี้ก็เพียงช่วยไม่ให้เกิดกิเลสเท่านั้น ช่วยไม่ให้เกิดอุปกิเลสมาครอบงำจิตประภัสสรเท่านั้น, มันเป็นปัญญาเพียงเท่านั้น คือปัญญาทำลายกิเลสไม่ให้ไปครอบงำจิตประภัสสร. จิตประภัสสรก็ประภัสสรตลอดกาลไปเลย, ไม่อยากเลย, ไม่อยากที่จะมีตัวกู - ของกู ; มันไม่เกิดโลภะ โทสะ โมหะเอง. มันคล้ายกับคนบ้าไปทำอะไรคนหนึ่ง ไม่อยากอะไรไปในทางที่จะมีความทุกข์ ; นี้ก็พอแล้ว.

ฝ่ายที่เราจะไปเรียนให้มาก มากขึ้น ๆ ให้มีปัญญามากขึ้น ปัญญาชนิดนี้อยู่นอก ไม่ใช่ส่วนที่จะไม่ให้กิเลสไปครอบงำจิตประภัสสร. สิ่งที่เขาเรียกกันว่าปัญญา นี้เป็นพวกเจตสิก, ไม่ใช่พวกจิต, มันคือสิ่งที่จะมาเกิดแก่จิต ; การทำปัญญาให้เกิดขึ้น

ก็คือทำให้เจตสิกที่ชื่อว่าปัญญา เกิดขึ้นเพื่อจะครอบงำเจตสิก ประเภทอกุศลคือกิเลส. เจตสิกนพหุขุศลและฝ่ายอกุศล เมื่อมันเต็มไปทั่วอกุศล มันก็มีตัวกู - ของกู เรื่อย, นั่นแหละคืออุปกิเลสที่เข้ามาครอบงำจิต ให้สูญเสียความเป็นประภัสสร.

เมื่อเราบวชเราเรียน เราประพฤติศีล สมาธิ ปัญญามากขึ้น จิตก็มีเจตสิก ประเภทกุศลเพิ่มขึ้น มีปัญญาเพิ่มขึ้นก็เพื่อกำจัดกิเลสออกไป, อย่าให้เข้ามาครอบงำจิต ประภัสสร. ที่นี้ในจิตประภัสสรมันก็ไม่เป็นตัวกู - ของกูอยู่แล้ว, ฉะนั้นมันก็พอแล้ว. อย่าไปต้องการอะไรมากกว่านั้น ให้สวยให้งาม ให้รู้ให้ทราบไปกว่านั้น มันก็พอแล้ว, แล้วจะไม่มี ความทุกข์. มันพอแล้ว ก็คือมันไม่มีทางที่จะเกิด ความทุกข์; ที่ไป ทำให้มันทรูหรา สวยงามขึ้น ก็ไม่จำเป็น, เพราะจะย่นยากไปหา พวกความเศร้า หมองอีก.

การที่บางคนหรือบางหมู่ เขาเรียกว่า "จิตเต็มแท้" นั้นพอแล้ว; หมายความว่า อย่างนี้ ก็ถูกของเขาเหมือนกัน. **หน้าที่เพียงแต่จะให้จิตเต็มแท้เป็นอยู่ในสภาพ เต็มได้ตลอดกาล** เป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำ; ก็คือจิตเต็มแท้ มันไม่ดำรงความเป็น เต็มแท้ไปได้ตลอดกาล เพราะมันมีอะไรมาครอบงำ จิตเต็มแท้ ให้กลายเป็นจิตใหม่, ประกอบด้วยของใหม่คือกิเลส. เพราะฉะนั้นจึงพูดได้เลยว่า : **เต็มอยู่ด้วยสติ ปัญญานั้นคือปัญญาเต็มแท้ อันเป็นคุณสมบัติประจำของสิ่งที่เรียกว่าจิต คือ ความเป็นประภัสสรของมัน ซึ่งมิรศมิบริสุทธ.**

เปรียบเทียบทางวัตถุ กันสัมผัสกันน้อยก็คือว่า อย่างเช่นวัตถุที่มันมี ประภัสสร เช่นเพชรเป็นต้น, รัศมีของเพชรนั้น คือประภัสสรนั่นเอง; ดังนั้นในสิ่ง ที่เป็นเพชรจริงๆ มันก็มีประภัสสร. ที่นี้เมื่อมีประภัสสรไม่ได้ ประภัสสรมันแสดง ออกมาไม่ได้ เพราะมันมีความขรุขระ ความสกปรกอะไรหุ้มเสีย; ดังนั้นเขาก็ถ่มเอา

ส่วนนั้น ๆ ออกไปเสีย ; ความเป็นประภัสสรมันก็จะแสดงออกมาตลอดกาลได้. จิตนี้ก็เหมือนกัน หน้าที่ของเราคืออย่าเกิดตัวกู - ของกูขึ้นมา จิตก็ฉลาดอยู่ตามเดิมเท่าเดิม ; เท่านั้นก็พอแล้ว. ฟังดูไม่น่าเชื่อ, แล้วคุณะยังโง่ที่สุดเพราะไม่ได้เล่าเรียนอะไรเลย ; แต่เสร็จแล้วก็พอแล้ว สำหรับที่เราจะไม่ได้มีความทุกข์.

ปัญหาสำคัญที่สุดก็คือว่า ถ้าพูดที่พูดอยู่มันทำพิช ะไรก็พูดว่าจิตกันทั้งนั้นเลย.

เอาทั้งแต่อบรมจิตเลย ซึ่งนี่ก็เป็นคำพูดภาษาของคนไม่รู้ภาษาคนนั้นแหละ. อบรมจิตนั่นก็คือ อบรมสิ่งที่มันเนื่องอยู่กับจิต ; ให้มีสิ่ง ๆ ฉลาด ๆ ขึ้น และมันก็ประกอบกับจิต หรือผสมกับจิตที่เป็นจิตที่จิตฉลาดแต่เดิมนั้น. แม้นี่ก็เป็นจิตใหม่ ; แต่ว่าความฉลาดที่เกิดขึ้นนี้ จะช่วยก็ตกกันส่วนที่เป็นกิเลสออกไป ; อย่างมาแตะต้องจิต อบรมจิตเพื่อให้มันกันอะไรออกไป ; อย่างมาแตะต้องจิตนี้ ; นี่ฟังยากหน่อย.

ตัวจิตแท้ ๆ นั้นเราอบรมมันไม่ได้ ; เพราะมันมีอะไรของมันครบบริบูรณ์ เป็นประภัสสร ; ส่วนที่เราอบรมต่อผู้ฝึกฝนนั้น มันคือส่วนเปลือกผิวนอก คือพวกเจตสิก. เพราะฉะนั้นเราควรแก้ไขส่วนที่เป็นเจตสิกให้สูญไป, ให้หมดส่วนที่เป็นมิจฉาทิฏฐิซึ่งเป็นฝ่ายผิดฝ่ายอกุศล ; ให้เหลือ, ให้เกิดขึ้นมา, ให้ปรากฏอยู่แต่เจตสิกฝ่ายที่เป็นกุศล.

ทีนี้เมื่อเกิดฝ่ายกุศลขึ้นมา ก็ต้องเป็นกุศลจริง ๆ คือสูงขึ้นไปจนถึงมีปัญญาว่า ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น. ถ้ากุศลมันเดินผิดทาง มันก็อยากมีกุศลชนิดที่อยากตี อยากเด่น อยากอะไรอย่างนั้น ; มันก็ไปยึดในกุศลซึ่งไม่เป็นกุศลหรอก แต่เขาก็เรียกกันว่ากุศล. ทำบุญทำกุศลเพื่อตัวกู - ของกูจะได้เกิดสวยเกิดรวย ; นี่มัน

ก็เป็นกุศลอีกชนิดหนึ่ง. ถ้าเป็นกุศลจริง ก็หมายความว่า จะต้องเป็นกุศลที่
ตัดความยึดมั่นถอมนเสีย.

ถ้าไม่มีความยึดมั่นถอมน ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นอกุศลเจตสิกมาบังจิต
ประภัสสร ให้เป็นจิตเศร้าหมอง; นั่นคือ เท่าที่เราจะทำได้ ก็คือทำให้สิ่งที่จะมา
ทำลายสิ่งที่มาครอบงำจิตนั้นออกไปเสียให้ได้ ควรจะพูดอย่างนี้แต่เราไม่พูด,
ไปพูดว่าอบรมจิต นี่แหละก็เลยกลายเป็นว่า การบัญญัติความหมายของคำว่า “จิต”
ต่างกันมาก ในระหว่างคนหมู่หนึ่งกับคนอีกหมู่หนึ่ง; แม้ที่เป็นพุทธบริษัทด้วยกันนี้.
ถึงนั้นพุทธบริษัทด้วยกันจึงพูดกันไม่รู้เรื่อง.

เรื่องเกี่ยวกับจิต จะทำกับจิตอย่างไร, จะจัดการกับจิต
อย่างไร, นี่แหละพูดกันไม่รู้เรื่อง.

เมื่อพูดกันได้หลายแง่ดังนี้ ก็เพราะภาษามันทำพิษ; จะพูดอย่างไร
ต่อไปให้คุณไปคิดเอาเองก็แล้วกัน. ผมจะพูดแต่ว่า ถ้าเราถือหลักในพระไตรปิฎก
จิตนี้ประภัสสร เพิ่งเศร้าหมองเมื่อกิเลสเกิดขึ้น; ก็ให้ถือว่าจิตนี้มันพอของมันอยู่ใน
ในตัว, มีความเป็นประภัสสรอยู่ในตัว เราจึงไปจัดการกับสิ่งที่มาครอบงำจิต
ประภัสสรเถอะ, ไม่ต้องไปจัดการกับจิตประภัสสรนั้น, แต่คนทั่วไปเขาเรียกว่า
อบรมจิตๆ ไม่รู้ว่าจิตไหน มันก็เลยต้องเป็นจิตใหม่. แท้จริงจิตเดิมไม่ต้องไปอบรม
มัน เพราะมันสมบูรณ์อยู่ในตัว. ส่วนที่ต้องอบรมก็หมายถึงจิตโง่ๆ จิตเขลาๆ,
จิตที่ถูกพ้อหุ้มด้วยกิเลสที่ต้องอบรมมัน จะต้องอย่างไรมันให้มันหมดกิเลส.

นี่แหละตัวอย่างของภาษา คือพูดกันไม่รู้เรื่อง : พวกหนึ่งพูดว่า จิตเดิม
แท้มีประภัสสรอยู่แล้ว; พวกหนึ่งขึ้นชื่อว่าจิตแล้วยังไม่ประภัสสร ยังไม่บริสุทธิ์ได้
ยังต้องค่อยชুকค่อยลอกค่อยอบรม ค่อยสร้างอะไรขึ้นมา; เพราะฉะนั้นเราอย่าเถียง

กันในเรื่องนี้ดีกว่า แต่ให้รู้ไว้ว่าภาษาทำพิษทำให้เราพูดกันไม่รู้เรื่อง เป็นอุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูดที่เราใช้พูดกันอยู่เอง.

การอบรมจิตก็แก้ปัญหาดirect ไปยังการกระทำนั้น คือกระทำโดยวิธีที่จ้องจะไม่เกิดตัวกู - ของกูแล้วกัน จะเรียกว่าอบรมจิตหรืออบรมอะไรก็ตามแต่; แต่การกระทำนั้นต้องกระทำให้ถูกเทคนิคของธรรมชาติ ในลักษณะที่ความสำคัญมันหมายความว่า ตัวกู - ของกูจะไม่เกิดขึ้นครอบงำจิต, แล้วจิตก็จะสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา, ซึ่งเป็นคุณสมบัติเดิมแท้ของมัน. เป็นอะไรแท้ ๆ ก็ต้องมีความเป็นประภัสสรซ่อนอยู่ในนั้น; เราจะไปสร้างรัศมีให้เพชรคงเป็นไปไม่ได้, แต่เราทำให้ปรากฏออกมาได้. เพราะฉะนั้น ผมจึงบอกว่า ความว่างจากตัวกูนั้นแหละคือความสมบูรณ์แห่งสติปัญญา.

เมื่อใด ใครก็ตาม ว่างจากความรู้สึกว่าตัวกู, เมื่อนั้นเขามีปัญญาเดิมแท้ที่อยู่เป็นอย่างน้อย, ปัญญาใหม่ๆ มีมาเท่าไรมันก็ช่วยอะไรไม่ได้. มันไม่ต้องการอะไรมากกว่านั้น, มันต้องการเพียงความไม่มีตัวกูเท่านั้น. เพราะฉะนั้นจะเรียนเรื่องโลกมากสักเท่าใด, หรือเรียนเรื่องพระไตรปิฎกให้มากออกไปอีกสักเท่าใด มันก็ไม่ช่วยได้มากกว่านั้น; เพราะมันต้องการเพียงความไม่มีตัวกูเท่านั้น.

ความไม่มีตัวกูนั้น เราได้พูดกันแล้ววันก่อน ว่ามี ๓ ระดับ : ความไม่มีตัวกูโดยบังเอิญ, ความไม่มีตัวกูโดยเราควบคุมมันไว้, และความไม่มีตัวกูโดยที่มันหมดกิเลสจริงๆ, ซึ่งมีเพียง ๓ ระดับ. จะเป็นความไม่มีตัวกูระดับไหนก็ตาม ส่อมสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญาเดิมแท้ทั้งนั้น เพียงแต่ว่ามันรู้สึกบ้างไม่รู้สึกบ้าง, ไม่มีความรู้จักสิ่งนั้นบ้าง. เช่นว่าเราเข้ามาในที่อย่างนี้ เพราะธรรมชาตินี้แวดล้อมจิตให้หยุด. จิตหยุดตัวกู - ของกูเสียได้ มันไปคืนต้นกับธรรมชาติ

ที่เยือกเย็นนี้ ; เพราะฉะนั้นจิตก็พลอยเยือกเย็นไปขณะหนึ่ง ไม่ทันยึดมั่นถือมั่นความเยือกเย็นนี้. เมื่อจิตก็มีความเย็น เป็นความว่างจากตัวกู และสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา คือมันก็เท่านั้นเองไม่มากกว่านั้น. สติปัญญาจึงไม่เป็นปัญญาที่ต้องศึกษาเล่าเรียนอบรมอะไร เหมือนที่เราไปปลูกปลาทำกันมากมาย, มันเป็นสติปัญญาของธรรมชาติเดิมแท้ ซึ่งมีอยู่แก่สิ่งที่เรียกว่าจิต; ถ้าไม่อย่างนั้นก็ควรจะเรียกว่าจิต หรือมโนทำนองนั้น.

มโนธาตุ วิญญาณธาตุ จิตธาตุ อะไรก็ตามก็เรียกว่าเป็นธาตุ เป็น element อันหนึ่งเหมือนกับสิ่งอื่น ๆ. ถ้าวิญญาณธาตุ ก็แปลว่ารู้อวิชชา, ถ้ามโนธาตุ ก็แปลว่ารู้, จิตธาตุ ก็แปลว่ารู้งเรื่อง, เพราะคำว่าจิตนี้แปลว่ารู้งเรื่อง; หรือบางทีก็แปลว่าคิดนึกได้ เป็นสิ่งที่รู้สึกได้. แต่ที่แท้จริงแปลว่ารู้งเรื่อง ตรงกับคำว่าวิจิตร, วิจิตรที่แปลว่ารู้งเรื่อง ภาษาบาลีจะมีแต่จิตเฉย ๆ. เพราะฉะนั้นจึงสรุปความว่า จิตที่ว่างจากตัวกูสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญาเดิมแท้ของจิต, ปัญญาใหม่ๆ นั้น จะอบรมกันเท่าไรก็ไม่ทำอะไรมากกว่านั้นได้, จะทำได้ก็เพียงแต่ช่วยให้เราทำลายกิเลสได้เร็วเข้า ถ้าเราศึกษาพระไตรปิฎก เรียนศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิบัติอย่างมากมายก็ช่วยให้เร็วเข้า ในการที่จะขจัดกิเลสออกไป เพื่อได้จิตเดิมแท้ประภัสสรถาวรมาโดยเร็ว; เพราะว่าทำลายสิ่งที่จะมาห่อหุ้มจิตนี้ให้หมดไป.

นี่แหละผมมีความหวัง มีความประสงค์อยู่ส่วนหนึ่งก็คือว่า ที่พูดนี้ก็เพื่อให้ทุกคนรู้ว่า เรื่องนี้ไม่ยากไม่เหลือวิสัย; ถ้าเป็นไปอย่างถูกต้องตามธรรมชาติ เรื่องนี้ไม่ยาก เรื่องนี้ไม่เหลือวิสัย ในการที่มนุษย์เรามีการพักผ่อนทางวิญญาณ, ตามความหมายของคำว่า มรรค ผล นิพพาน นี้ไม่ยาก ไม่เหลือวิสัย. ศึกษาทำให้รู้จักธรรมชาติของมัน รู้จักทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนี้ให้ดี ๆ ก็จะมองเห็นขบวนการของมันมีลู่ทางอย่างไร, แล้วก็ไม่เหลือวิสัย. ขออย่างเดียวเท่านั้น : อย่าบุกบั่นฝ่าฝืนเข้าไปชนิด "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" ซึ่งชาวโลกเขาเรียกว่าสติปัญญาเหมือนกัน.

ความรู้ชนิดรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้น ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน,
ยิ่งรู้มากยิ่งลำบาก; ความรู้เช่นนั้นอย่าบุกเข้าไปเลย.

ดูเหมือนว่าพวกเรากำลังจะบุกเข้าไปในความรู้ชนิดนั้น, ในสติปัญญา
ชนิดที่ไม่จริงไม่แท้ มันก็ทำให้เนิ่นช้า แล้วก็มองย้อนหลังจะเห็นว่าเหลือวิสัย; แล้ว
มันเตลิดเปิดเปิงไปยังทิศตรงกันข้าม ซึ่งมีแต่สิ่งยั่วให้เกิดตัวกู - ของกูทั้งนั้น. เพราะ
การที่คนเราจะบุกเข้าไปสู่ความรู้มากจนท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้น จะเป็นเรื่องตัวกู
- ของกูทั้งหมด, ไม่มีเรื่องที่ถูกต้องตรงจุดหมายเลย; มีแต่ต้องระวัง สิ่งที่เรา
ว่าสติปัญญา ต้องให้มันถูกต้อง แล้วก็ให้มันพอดี.

เรื่องของธรรมชาติแท้ ๆ มันไม่ต้องทำอะไรมาก; จะศึกษาเล่าเรียน
ให้มากเท่าไร ก็ต้องให้มาช่วยในการที่หยุดตัวกู - ของกู, หยุดกิเลสที่จะครอบงำ
จิตเป็นตัวกู - ของกู, ถ้าเราไปเรียนที่มันส่งเสริมตัวกู - ของกู หรือว่าไปเรียนปม
ที่ยุ่งไปหมดไม่รู้จักสิ้นสุดแล้ว มันก็คงจะไม่ได้อะไร, บางทีก็จะตายเสียก่อนแต่ที่จะ
ได้อะไรที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

สรุปความไว้กันลืม ไปคิดนึกดูเองต่อไปใหม่ว่า ความว่างจากตัวกูคือ
ความสมบูรณ์ แห่งสติปัญญา จะเต็มอยู่แห่งสติปัญญา, จิตที่ว่างจากตัวกูตามแบบ
ที่ถูกต้องนั้น คือจิตที่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญาเหมือนกัน.

พอกันทีสำหรับวันนี้ มันมีคแล้ว.

สุญญาตาปริทธรศน์

- ๖- ความไม่ยึดมั่นถือมั่น
เป็นสติปัญญาสุดยอดอยู่ในตัวมันเอง

๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๒

เวลาในพรรษาของเรา ล่วงมาถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคม เป็นวันที่ ๑๓ ของระยะเวลาเข้าพรรษาปีนี้. วันนี้จะได้พูดในหัวข้อที่ว่า “ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นสติปัญญาสุดยอดอยู่ในตัวของมันเอง”; เราได้พูดกันมาตามลำดับ ล้วนแต่เพื่อให้เข้าใจ เรื่อง “ความมีจิตว่างจากตัวกู-ของกู ซึ่งเป็นความพักผ่อนทางวิญญาณ” วันนี้เราเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็ย้ายอีกครั้งหนึ่งในส่วนที่ว่า เป็นสติปัญญาที่สูงสุดอยู่ในตัวมันเอง ผมได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ส่วนนี้ยังไม่เข้าใจกัน หรือว่าไม่ค่อยจะได้พูดกัน, วันนี้จึงขอพูดซ้ำเพื่อขยายความออกไปบ้าง.

ครั้งก่อนเราพูดกันเรื่อง “ความว่างจากตัวกู” คือมีจิตว่างจากความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกู – ของกู. **ความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกูของกูนั้นเอง เรียกว่าเป็นภาษาธรรมะ ว่าความยึดมั่นถือมั่น หรืออุปาทาน.** ตรงนี้ก็ควรจะสังเกตให้เห็นอีกตามเคยว่า ภาษาธรรมะหรือภาษาวิญญาณนี้ ยืมคำชาวบ้าน ภาษาวัตถุมาใช้; มันจึงมีคำว่า **ยึดมั่นถือมั่น.** คำว่า “ยึดมั่นถือมั่น” นี้ถ้าเป็นวัตถุก็ถือมันด้วยมือ, จับจួយอย่างมั่นคง อย่างที่คนเขาถือ หรือจับจวบกันอยู่; แต่ที่มันเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ คำว่า **ยึดมั่นถือมั่น กลายเป็นความสำคัญมั่นหมายด้วยความคิด.** ความสำคัญมั่นหมายนั้น มันก็อยู่ในพวกความคิด, แม้จะไม่ใช่เป็นตัวความคิดโดยตรง มันก็เป็นพวกความคิด. หมายความว่าตอนที่ไม่ได้คิดนี่ก็อะไรกันแล้ว, คือหมายมั่นปั้นมือเอาอย่างแน่นแฟ้นว่า เป็นตัวกู – ของกู เรียกว่า “อุปาทาน” โดยภาษาบาลีคือ**ความยึดมั่นถือมั่น.** เมื่อโดยยึดมั่นถือมั่นเมื่อนั้นจิตไม่ว่าง เพราะมีความยึดมั่นอะไรอยู่, ไม่ว่าง ไม่เป็นอิสระ ไม่ฟรี; ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็เรียกว่ามันว่าง หรือมันฟรี.

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ มีหลายอย่าง หลายลักษณะ หลายระดับ

ในที่นี้เราจะพูดกันแต่ในทางที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ คือว่าไม่ใช่อันธพาล, พูดภาษาธรรมตาๆ ทางจิตใจจนกระทั่งถึงขั้นสูงสุด มันก็เหมือนกันกับที่เคยพูดกันมาแล้วครั้งก่อนๆ ว่า :

๑. **ไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะมันประจวบเหมาะ, หรือแม้ซี้เกียจจะยึดมั่นถือมั่นในบางคราว** เพราะไม่มีอะไรจะให้ยึดมั่นถือมั่น เพราะมันประจวบเหมาะอย่างนี้ก็มี ก็เป็นความว่างจากการยึดมั่นถือมั่นชนิดหนึ่งเหมือนกัน.

๒. **ถ้าเราทำจิตไปเสียอย่างอื่น คิดนึกอย่างอื่น พิจารณาอย่างอื่นที่ไม่ใช่เป็นเรื่องตัวกู – ของกู** ขณะนั้นก็กำลังไม่ยึดมั่นถือมั่น. ยกตัวอย่างง่าย ๆ ขณะเราไป

กิตฺเตส มั่นก็ไม่มีจิตไหนจะมายึดมั่นถือมั่นอะไรเวลานั้น. ถ้าจะมีกรณีอื่นที่ว่ากิตต์ด้วย ความยึดมั่นถือมั่น มันจะกระสับกระส่าย; นี้เรียกว่าทำไม่เป็น, มีความกลัว มีความ ระแวง มีความกระสับกระส่าย มีความฟุ้งซ่าน, อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องยึดมั่นถือมั่น. กิตฺเตสหรือกิตฺเตสอะไรก็ตาม ถ้าจิตเป็นปรกิติ ไม่ได้มีความห่วงเรื่องตัวกู - ของกู คิฉน เป็นสมาธิจนลืมทุกสิ่งไปหมดเลย คงเหลือแต่การคิดเลบเท่านั้น; อย่างนี้ เรียกว่าไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอำนาจที่ไปคิดเรื่องอื่นเสีย.

๓. ที่ว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่นชนิดหมดกิเลสชั้น คือไม่ยึดถือสิ่งใดอยู่ สำหรับจะไปยึดมั่นถือมั่น. นี้หมายถึงระดับสูงสุดของบุคคลประเภทที่หมดกิเลส ก็คือ เป็นพระอรหันต์.

ทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นสิ่งที่จะต้องมีไว้ในใจ อย่าเอามาปนกันยุ่ง. เราไป เดินเล่นตามชายทะเล ให้สิ่งแวดล้อมมันดึงจิตใจไปในธรรมชาติ ในความเรียบสงบ ของธรรมชาติ นี้ก็ลืมตัวกู - ของกูเสียโดยบังเอิญโดยประจวบเหมาะ; เรียกว่าเรา ไม่ได้ทำ ไม่ได้พยายามอะไรเลย. ถ้าเราพยายามทำให้จิตเป็นปกติเสียโดยวิธีที่ฉลาด, ความยึดมั่นถือมั่นก็เกิดขึ้นไม่ได้ แต่ไม่ไปหมดกิเลส. อีกอันหนึ่งอันสุดท้าย ก็ว่ามันหมดกิเลส ไม่มีสิ่งที่จะยึดมั่นถือมั่นอะไรต่อไป.

นี่ก็มีความสำคัญอยู่ที่ว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นสติปัญญาสูงสุดคอยอยู่ใน ตัวของมันเอง; บางคนอาจจะคิดไปในทำนองที่ว่า มันหมายถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่น ของคนที่หมดกิเลสแล้ว มันเป็นสติปัญญาสูงสุดคอยในตัวของมันเอง. แต่ผมไม่ได้ หมายความอย่างนั้นเลย; หมายความว่าเมื่อใดไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว จะ ชนิกิไหนก็ตาม เหมือนนกเป็นสติปัญญาอันสูงสุดด้วย; ไม่มีอะไรสูงไปกว่านั้นแล้ว เพราะมันมีอยู่ในตัวของมันเอง.

วันที่แล้วมากี่พูดยังนี้เหมือนกัน แต่กลัวจะไม่เข้าใจชัด จึงแยกพูดเฉพาะ วันนี้อีก เพื่อให้มองเห็น ว่า ขณะใดก็ตามเมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ว่าของกู

อยู่ในจิตแล้ว จะเป็นของคนชนิดไหนก็ตาม ; ถ้าไม่มีความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในจิตแล้ว ก็เรียกว่า เวลานั้นเขามีสติปัญญาขั้นสุดยอด โดยตัวมันเอง. นี่มี ๓ ความหมาย : สติปัญญา, ขั้นสุดยอด, แล้วก็โดยตัวมันเอง.

สติปัญญานั้นแยกกันได้คือ : สติ คือความรู้สึกรู้สึกตัวอยู่ ; ปัญญา คือความรู้ข้อเท็จจริงหรือความจริง. สติก็รู้ความรู้สึกข้อเท็จจริงนั้น โดยรู้สึกตัวอยู่, คือไม่ลืม. มันแจ่มชัดในข้อเท็จจริงเหล่านั้นอยู่ ; นี่เรียกว่ามีสติปัญญาในขั้นสูงสุดในขั้นสูงสุด คือไม่มีสติปัญญาไหนมีค่าเท่าสติปัญญานี้ได้. มันมีได้โดยตัวของมันเอง โดยเราไม่ได้เจตนาจะให้มันสติปัญญา มันก็มีเอง ; เพราะว่ามันมีอยู่ในตัวความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้นแล้ว. เพราะฉะนั้น แม้แต่ความไม่ยึดมั่นอย่างแรก เช่น ไปเดินเล่นในป่าแห่งหนึ่ง จิตไม่มีความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา, ไม่ได้คิดนึกอะไรเลยในทางตัวกู-ของกู เวลานี้เราก็ก้าวพ้นทางวิญญาณที่สบายที่สุด, จิตว่างจากการรบกวนทั้งหมด.

แต่เดี๋ยวนี้เราไม่ได้หมายความว่า การพักผ่อน หุดว่าสติปัญญา คือความรู้ ที่รู้สึกตัวอยู่โดยไม่ต้องคิด ไม่ต้องนึก ไม่ต้องรู้ ; มันเป็นสติปัญญาที่ประหลาดที่ไม่ต้องคิด ต้องนึก ต้องศึกษา, มันเป็นสติปัญญาอย่างสูงสุด ; สูงสุดเพราะว่าความรู้ทั้งหมดนี้ ไม่มีความรู้ไหนสูงสุดเท่าความรู้เรื่องไม่มีทุกข์ สิ้นสุดลงแล้วไม่มีความทุกข์. สติปัญญาชนิดนี้ ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ไม่ได้อบรม ไม่ได้ทำอะไรก็ได้ในเรื่องนี้ ; แต่มันเกิดขึ้นเอง โดยที่ตัวมันไม่มีความยึดมั่นถือมั่น.

เมื่อจิตไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว สติปัญญาเดิมตามธรรมชาติของจิตนั้น มันก็จะยังอยู่ ปรากฏอยู่ รู้สึกอยู่ เป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; นั่นแหละคือความฉลาดที่สุด แล้วก็มีค่าสูงสุด. ปัญญาอื่น ๆ แม้จะเป็นการศึกษาเล่าเรียนอย่างยิ่ง แต่ถ้าเป็นไปกับความยึดมั่นถือมั่นแล้วถือว่าไม่มีค่า ; เพราะว่ามันไม่มีค่าสูงสุด เพราะไม่ได้ทำความดับทุกข์.

สติปัญญาชนิดนี้ อาจจะไม่มีใครยอมรับ หรือไม่ยอมเห็นด้วยว่าที่เรียกว่าสติปัญญา; แต่เรากลับเรียกว่าเป็นสติปัญญาสูงสุดในตัวมันเอง. เพราะฉะนั้นความรู้ใหม่ๆ จึงเป็นพวกความยึดมั่นถือมั่น; มันเดินกลับไปคนละทาง. นี่ถ้าว่ามันเป็นความรู้ที่เราเรียนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น และปฏิบัติแล้ว ก็ไม่สูงไปกว่านั้น. ปฏิบัติเพื่อให้เข้าสู่สภาพอย่างนั้น ก็มีสภาพอย่างนั้นปรากฏออกมาตามที่เรากำลังต้องการเท่านั้นเอง. เมื่อไรที่เราต้องการ มันมาเมื่อนั้น ความแตกต่างมันอยู่ที่อย่างนี้ แต่ความว่างของมันนั้นเหมือนกัน.

สติปัญญาเต็มเราก็ทำได้แล้ว แต่ว่าเราต้องการจะทำให้ได้ตามเวลาที่เรากำลังต้องการ, หรือทำได้ตั้งแต่มีปัญญาที่จะขจัดความยึดมั่นถือมั่นออกไป. เมื่อมันเกิดขึ้น ปัญญามันอยู่ส่วนนี้. มันไม่ได้เพิ่มความรู้อะไรให้อีกแล้ว ในความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น, มันไม่ต้องการความรู้อะไรเพิ่มเติมอีกแล้ว. ฉะนั้นเราขอเรียน เรียนนักธรรม เรียนบาลี ปฏิบัติกรรมฐานวิปัสสนา ก็เป็นส่วนหนึ่ง คือวิธีที่จะให้เกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่นได้ ตามที่เราต้องการ, เมื่อไร ที่ไหน ทำไรนั้น; แล้วมันก็เป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพียงเท่านั้น เพียงไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น. ที่นี้เราไม่นิยม เราไปตีค่าปัญญาชนิดที่เราศึกษาเล่าเรียนมา ว่ามันสูงไปกว่าความรู้สึกเต็ม ๆ ตามธรรมชาติที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น; นี่ยังไม่ถูกต้อง.

สำหรับกรณีที่เป็นผู้หมกมิด ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นเลย มันก็ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นอะไรสูงไปกว่านั้นอีก จนได้ชื่อว่าเป็นญาณนั้น ญาณนี้ ญาณโน้น มันก็เป็นเรื่องราวตามลำดับ เพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น มาสู่สติปัญญาสูงสุด ก็คือความไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น ฉะนั้นขอเราทำวิปัสสนากรรมฐานอะไรเรื่อยมา บรรลุญาณตามลำดับ ญาณนั้น ญาณนี้ ตามชื่อต่างๆ ก็มาถึงญาณสุดท้ายคือ ภาวะของการไม่ยึดมั่นถือมั่น รู้ความไม่ยึดมั่นถือมั่น; นี่มันสุดเพียงเท่านั้น ขอให้ดูดี ๆ ว่ามันสุดเพียงเท่านั้น.

เมื่อมีภาวะความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น มีความหมายเป็นนิพพานทั้งที่ได้กล่าวแล้ว, ความไม่มีตัวกู - ของกู, ความว่างจากตัวกู - ของกู คือความหมายของนิพพาน; และความไม่ยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน เป็นความหมายของนิพพาน.

ถ้าว่าไม่ยึดมั่นเพียงชั่วคราว ก็เป็นนิพพานชั่วคราว, เป็นตถกนิพพาน. ถ้าเป็นความไม่ยึดมั่นถาวร เพราะข่มจิตเอาไว้ ก็เป็นนิพพานชนิดวิกขัมภนนิพพาน - นิพพานเพราะข่มไว้หน้ มันยังเป็นโลกียะ; แล้วก็เรียกกันตามภาษาที่เขาบัญญัติขึ้นใหม่ เรียกโลกียะ เพราะมันยังกลับหลังหันไปสู่ความยึดมั่นถือมั่นได้. ถ้ากิเลสไม่มีความยึดมั่นถือมั่นขาดสูญโดยประการทั้งปวง เป็นสมุจเฉท นี่จึงจะเรียกว่าโลกุตตระ. ส่วนโศขาทไปส่วนนั้นก็ไม่นับมาอีก นับตั้งแต่พระโสธาทันขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ มันก็เป็นนิพพานซึ่งเป็นฝ่ายโลกุตตระไม่ชั่วคราว หรือไม่นับมาอีก ไม่ยอมกลับมาอีก และไม่ต้องอาศัยการข่มบังคับ.

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นคือภาวะแห่งความมีสติปัญญาสูงสุด ถ้าถึงถึงจิตก็เป็นจิตที่กำลังมีสติปัญญาสูงสุด, ถ้าถึงถึงภาวะของจิต ก็คือความที่จิตนั้นกำลังมีสติปัญญาชนิดที่เป็นสติปัญญาสูงสุดโดยอัตโนมัติในตัวมันเอง ไม่ว่าจะป็นระดับไหน ใน ๓ ระดับที่กล่าวแล้ว.

จงจำคำว่า : ประอบเหมาะ, บังคับไว้, แล้วก็ ขาดสูญเลย, จำไว้ให้ดีๆ; ๓ ชนิดคนเป็นสิ่งที่ต้องสนใจให้เข้าใจจนได้. ถ้าไม่เข้าใจหลักที่ว่านี้แล้วจะปนกันยุ่งหมด จะเพื่อนจะงง, มันจะเพื่อน แล้วก็จะเลิกความสนใจ จึงย้าจึงซ้ำ พุทธย้าเป็นพิเศษ โดยแยกระบุออกไปเป็น ๓ ส่วนว่า : สติปัญญาอย่างหนึ่ง, บันสูงสุดอย่างหนึ่ง, โดยตัวมันเองอย่างหนึ่ง.

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นสติปัญญาสุดยอดอยู่ในตัวมันเอง

๕๑

มันยังมีกำหนดกันไต่ถาม เช่นพูดว่า : ความไม่ยึดมั่นถือมั่น นี้ก็พูดได้; ที่นี้เราอาจจะพูดคำธรรมคำที่สุกว่าความไม่อยากอะไรเลย ความไม่อยากในสิ่งใดเลย นี้ก็ได้ ซึ่งก็คือใช้แทนคำว่า “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น”.

พูดย้อนหลังกลับไปอีกทีหนึ่ง เรียกว่าความไม่อยากในอะไรเลยนี้ก็เป็นสิ่งเดียวกันอีก; เพราะไม่อยากอะไรเลย มันจึงไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดเลย. ความไม่อยากในอะไรเลย เป็นยอดสุดของสติปัญญา, มันเป็นสติปัญญาสุดยอดโดยตัวมันเอง. ในขณะที่ไหนเราไม่มีความอยากอะไรเลย ลองก็คิดจิตใจในขณะนั้น เป็นอย่างไร.

เรื่องนี้ผมคิดว่า คงยังไม่เข้าใจกันทั้งนั้นแหละ เป็นปมที่จะต้องพูดกันโดยละเอียดต่อๆ ไปอีก ว่า ความไม่อยากอะไรเลยมีได้อย่างไร.

แต่เดี๋ยวนี เราจะพูดกันในส่วนที่ว่า ความไม่อยากอะไรเลยนั้น ก็คือสติปัญญาขั้นสุดยอดอยู่ในตัวมันเอง.

ขอให้ทุกคนสังเกตดูว่า เวลาที่เราไม่อยากอะไรเลยนั้นมันเป็นอย่างไร ? มันไม่มีทางจะโง่ เพราะว่าทุกสิ่งมันไม่ควรจะอยาก.

คำว่า “อยาก” ในที่นี้ หมายถึงอยากด้วยกิเลส; ประสงค์หรือต้องการด้วยสติปัญญานั้น มันอย่างหนึ่ง, ประสงค์หรือต้องการด้วยกิเลสนี้ เป็นอีกอย่างหนึ่ง. แต่ถ้ามันยังเป็นความประสงค์ หรือความอยากแล้ว ไม่ว่าจะอย่างไรหมด ยังไม่ไขความว่างที่เป็นความพักผ่อนคลายวิญญาณ. ถึงแม้ว่าความอยากหรือความต้องการด้วยสติปัญญานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ให้โทษ ไม่เผาผลาญมากมาย, หรือถ้าทำให้ดีแล้ว ไม่เผาผลาญเลย แม้อย่างนั้นมันก็ไม่ใช้ความพักผ่อนคลายวิญญาณถึงที่สุด ถ้ายัง

อยากอยู่. เราเพิ่งเอาภาวะที่ปราศจากความอยากโดยประการทั้งปวงทุกชนิด, เพิ่งเอาเวลานั้นแหละเป็นสติปัญญาสูงสุดในตัวมันเอง.

ที่ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่คนทั่วไปว่า เราจะใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างไรโดยปราศจากความอยาก ? นี่ก็ต้องพูดวกกลับไปว่า คนธรรมดาคนธรรมดาคนธรรมดา จึงฟังไม่ถูก; ตอนนั้นเรากำลังจะพูดเรื่องที่ไม่ใช่ของคนธรรมดา คือพูดเรื่องที่มีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องมีความอยาก. แน่นอนละ คนธรรมดา เขาก็ว่าพูดภาษาอะไรก็ไม่รู้ ไม่มีทางจะเป็นไปได้, ไม่มีทางจะเข้าใจได้ สำหรับคำพูดที่ว่า มีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องมีความอยาก. ถ้าเราต้องบอก หรืออธิบาย มันก็ต้องพูด “ภาษาอะไรก็ไม่รู้” เรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะเข้าใจกัน ให้รู้กันได้ ว่ามันหมายความว่าอย่างไร.

คนทั่วไปพอได้ยินว่า “ว่าง” ได้ยินว่า “ไม่ยึดมั่นถือมั่น, มีชีวิตอยู่ โดยความว่าง หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือไม่อยาก เขาก็ไม่รู้, หรือว่าพูดภาษาอะไรก็ไม่รู้ หรือว่าฟังไม่ถูก. นี่เป็นเรื่องจริง ที่มีอยู่ในเวลานี้. มีคนหลายคนที่เขาบอกตรง ๆ ว่า “อ่านหนังสือของท่านพุทธทาสไม่รู้เรื่อง” มีมากที่สุด เข้าหูมากที่สุด บ่อยที่สุด; นี่เพราะเขาไม่เข้าใจ “เรื่องอย่างนี้พูดด้วยภาษาอะไรก็ไม่รู้”. เราก็บอกเขาว่า มันต้องพูดด้วยภาษาอะไรก็ไม่รู้นี่เรื่อยไปจนกว่าจะรู้. ถ้าพูดด้วยภาษาที่คุณรู้อยู่แล้ว คือภาษาของคุณ ภาษาของคนที่จะอยากและต้องการที่จะยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีประโยชน์อะไร ที่จะพูดกันอีก ในภาษานั้น หรือด้วยหลักเกณฑ์อย่างนั้น.

ที่นี้จะพูดด้วยภาษา ที่จะดึงออกไปเสียจากความคิด ที่ติดอยู่ในโลก ไปสู่ความไม่คิด, หรือที่เรียกว่า ความอยู่เหนือโลกนี้. ขอให้ดูอีกทีหนึ่งว่า ความอยากคืออะไร ให้ละเอียดลงไปอีก : ความอยากในพุทธศาสนานี้ เรียกว่าค้นหา หมายถึงอยากด้วยกิเลสเสมอ; แต่ความต้องการตามธรรมชาติที่ไม่เกี่ยวกับกิเลส

เช่นหิวข้าว เขาไม่เรียกว่าค้นหา; เว้นไว้แต่หิวข้าวนั้น เกิดมีอาการ เป็นตัวกู—ของกู ขึ้นมา โกรธขึ้นมา หรืออะไรขึ้นมา หรือเป็นทุกข์ขึ้นมา ส่วนนั้นจึงจะเป็นค้นหาเต็มรูป. ถ้าเพียงแต่หิวเฉย ๆ ไม่เกิดวุ่นวายในจิตใจ อย่างนั้นก็ไม่เรียกว่าค้นหา.

พระอรหันต์ท่านก็หิวข้าวเป็น; ไม่ใช่พระอรหันต์หิวข้าวไม่เป็น. แต่ว่าพระอรหันต์หิวข้าวนี้ ก็มีความรู้สึกสักว่า เป็นความต้องการตามธรรมชาติ ไม่มี ความต้องการวุ่นวายอย่างของตัวกู—ของกู : หิวแล้วไม่ได้กินง่าย ๆ หรือไม่ได้ไต่อย่างใจ อย่างนั้นอย่างนี้ ก็โกรธ; หรือว่าความหิวมันเป็นความทรมาณอย่างยิ่ง ก็เลยโกรธ; อย่างนั้นไม่ใช่.

เราต้องรู้จักแยกความหิวตามธรรมชาติ ปราศจากตัวกู—ของกู ออกไป ส่วนหนึ่ง. ความหิวที่กลายเป็นความอยาก หรือเป็นค้นหาขึ้นมา เป็นอุปาทาน เป็นตัวกู—ของกู ขึ้นมา นี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้น ที่พูดว่า **เรามีชีวิตอยู่โดย ไม่ต้องมีความอยาก** มันหมายถึงความอยากชนิดที่เป็นค้นหา.

อย่ามีความอยากชนิดที่เป็นค้นหา; แม้มีอาการหิวข้าวขึ้นมา ก็ยังไม่ใช่ ความหิวชนิดที่เป็นค้นหา มันเป็นเพียงความต้องการตามธรรมชาติ. ถ้าหิวแล้วมีสติ สัมปชัญญะ พอหิวข้าว ก็จัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่ต้องวุ่นวาย กินแล้วมันก็หายไป. นี่ก็เรียกว่าเราไม่ได้มีความอยาก ไม่ได้มีอยาก. ในกรณีอย่างนี้ก็พูดได้ว่า เราไม่มีความอยาก. เรามีชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีความอยาก แม้แต่หิวข้าว หรือหาข้าวกิน. แต่ที่เราหิวข้าว แล้วมีความวุ่นวายแห่งตัวกู—ของกู ก็เพราะว่าความอยากของเรา มันหมายถึงอยากด้วยค้นหาอยู่เสมอ.

แม้เราจะต้องทำงานตามหน้าที่ของเรา เราก็ทำด้วยสติปัญญา โดยไม่ต้อง ให้อะไรติดต๋อนหามาครอบงำก็ได้; เราทำหน้าที่ แล้วก็ทำไป หรือต้องการจะหาเงิน

ก็พิจารณาให้รู้ว่าจะต้องทำอะไร; แล้วก็ทำไป. หรืออย่างทีหิวข้าว ก็รู้ว่าหิว และอย่าให้เกิดตัวกู - ของกูขึ้นมา. นี่เรียกว่าอย่าให้ความอยากชนิดที่เป็นค้นหา เกิดขึ้นมา; เราก้อาจจะมีชีวิตอยู่ได้ โดยไม่ต้องมีความอยากที่เป็นค้นหาเกิดขึ้นมา.

ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วมันก็หมดเรื่องไปที เพราะท่านสิ้นกิเลสค้นหา; แม้ท่านต้องการอะไร ก็ต้องการโดยสติปัญญา ทำอะไรก็ทำโดยความรู้สึกในหน้าที่. ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วกระทั่งตาย โดยเฉพาะกายท่านไม่ได้ทำอะไรโดยความอยาก คือค้นหา.

ทีนี้ เรายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ถ้าเราต้องการประโยชน์จากธรรมะหรือ พระพุทธศาสนา เราก็ต้องทำตามพระอรหันต์; อย่าทำเหมือนที่ทำมาแต่เดิม, ที่เคยชิน มาแต่เดิม; นี่คือกฎทำ กฎต้องการ แล้วกฎต้องเอามาให้ได้, อย่างนี้ เป็นวิสัย ของชาวโลกเป็นปุถุชนที่เขาคงอยู่ด้วยความอยาก. เขาต้องมีความอยากเป็นเครื่อง กระตุ้น, ต้องมีกิเลสเป็นกำลังใจเป็นกำลังงาน; แล้วมันก็เป็นเรื่องของปุถุชน ไม่ต้องพูดกันอีกแล้ว; เพราะว่าเมื่อเป็นอยู่อย่างนั้นเองแล้ว ก็ไม่ต้องพูดอะไรกันอีกแล้ว.

เมื่อเราต้องการอะไรให้ดีกว่านั้น จะได้ ไม่มีทุกข์เลย เราจึงต้องพูดภาษา อะไรก็ไม่รู้ : ว่าอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความอยาก, ทำได้โดยไม่ต้องมีความอยาก, หรือมีอะไรก็ได้โดยไม่ต้องมีความอยาก; แม้ที่สุดแต่ว่าเราอยากไปนิพพาน.

ถ้ามีความอยากไปนิพพานแล้วละก็ ไม่มีหวังที่จะได้นิพพาน เพราะ นิพพานคือความไม่อยาก, ความหยุดอยากโดยประการทั้งปวง. เมื่อว่างจาก ความอยากจึงจะเป็นนิพพาน ในระดับไหนก็ตาม; นิพพานอยู่กันไม่ได้กับความ อยากที่เรียกว่า ค้นหา. เพราะฉะนั้น ที่เขาพูดว่า “ไม่อยากไปนิพพาน แล้วจะไป

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นสติปัญญาสุดยอดอยู่ในตัวเอง

๑๐๑

นิพพานได้อย่างไร” ? เราก็บอกว่า **สิ่งอยากไปนิพพาน สิ่งไม่ได้นิพพาน, เพราะนิพพานคือความหยุดอยากโดยประการทั้งปวง.**

ผมจึงขอร้องและเตือนทุกคน ลองสังเกตดูทีละอย่างว่า ในเวลาใดที่เราไม่มีความอยากนั้น เราสบายอย่างไร ? เย็นอย่างไร ? ก็ให้ดูที่สาเหตุข้อนี้; เรียนธรรมะจากธรรมะ อย่าเรียนธรรมะจากหนังสืออย่างเดียว เรียนธรรมะจากหนังสือนั้นก็มิประโยชน์ เพื่อจะไปเรียนธรรมะจากธรรมะโดยตรง, **คือไปเรียนจากจิตใจโดยตรง.** ถ้าเราจะเรียนเรื่องนิพพาน เราก็ต้องเรียนเมื่อจิตใจไม่มีความอยาก, เมื่อจิตไม่มีตัวกู - ของกู, เมื่อจิตไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอะไร จะอย่างชั่วครวญก็ตาม อย่างข่มไว้ก็ตาม ; อย่างหมดเลยนั้นอย่าเพื่อไปพูดถึง เพราะยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์.

เมื่อมันไม่อยากอะไรเพราะประจวบเหมาะ, หรือถ้าเราบังคับได้มันสบายเท่าไร; มันแหละจะรู้ได้ว่า นิพพาน คือมันเป็นอย่างนั้น แล้วมันไม่มีความอยาก; เพราะถ้ายังอยากมันก็ยังไม่เป็นนิพพาน, แม้ว่าจะอยากนิพพาน. ฉะนั้น ถ้าสนใจนิพพาน ก็ต้องศึกษาให้รู้ว่ามันคืออะไร ? และก็ต้องการด้วยสติปัญญา, คือมีความต้องการเป็นนิพพาน โดยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, เป็นสติปัญญาแล้วก็ทำไป โดยไม่ต้องอยาก.

อย่าไปอยากเข้า, ถ้าอยากละก็เป็นลมละลายทันที.

ต้องไม่อยาก แต่ทำไปด้วยสติปัญญา; ถ้ามีความประสงค์ก็ประสงค์ตั้งแต่ที่แรก ด้วยสติปัญญา และกับตั้งไป, เหลือแต่ทำอย่างไรก็ทำไป. ก็ทำไปด้วยสติปัญญา, ปฏิบัติอยู่เป็นอยู่ด้วยสติปัญญาเรื่อยไป, อย่าให้ความอยากเกิดขึ้น.

ถ้าถามว่า เขาอะไรมาเป็นกำลังใจ สำหรับจะบากบั่น หรือจะมักเขม้น ? ก็เอาสติปัญญามันแหละ เป็นเครื่องบากบั่น หรือจะมักเขม้น ; จึงสะอาดดีกว่า

ที่จะเอากิเลสตัณหาเป็นเครื่องชะม๊กชะมัน. ขอให้มี ความตั้งใจหรือมีความต้องการ หรือมีอะไรด้วยสติปัญญาไว้เรื่อง; นี่มันเป็นความอยากชนิดหนึ่ง ก็อยากด้วยสติปัญญา และความอยากชนิดนี้ มันจะทำให้ความอยากสิ้นสุดได้ โดยประการทั้งปวง. มันมีสำนวนโวหารที่ทำให้หลงใหลอยู่เพียงแห่งเดียวในพระไตรปิฎกทั้งหมด, ที่เป็นคำของพระอานนท์จะไปล่อภิกษุองค์หนึ่ง หรือตั้งใจอย่างไรก็ไม่รู้ละ. แต่พูดว่า "ให้อาศัยตัณหาละตัณหา" แล้วคำอธิบายก็ไม่มี. พูดแต่ว่า เธอจงให้อาศัยตัณหาละตัณหา อาศัยความอยากละความอยาก.

ผมเข้าใจเอาเองว่า ความอยากที่แรกที่จะอาศัยมันนั้น คือความอยากด้วยสติปัญญา; แล้วก็ไปละตัณหา คือ ตัณหาอันที่ ๒ ตัณหาของกิเลส, ความอยากของกิเลส. อาศัยความอยากของสติปัญญา, ความต้องการของสติปัญญานี้ ทำการละความอยากของกิเลสตัณหาเสีย อย่างนี้มากกว่า. หรือถ้าอธิบายให้ง่ายขึ้นกว่านี้ก็ชื่อว่า ตัณหาที่ต้องละก็คือตัณหากิเลสนั้น เราก็อยากจะละมันเสีย; โดยคิดว่าคนอื่นเขาละได้ เราก็ต้องละได้ ก็อยากจะละมันเสีย. นี่เป็นภาษาคณมากที่สุด พูดอย่างภาษาคณมากที่สุด; แต่ว่ามันมีความหมายทางภาษารธรรมะซ่อนอยู่อย่างลึกที่สุด. "อาศัยตัณหาละตัณหาเสีย" มันไม่ใช่ตัณหาอย่างเดียวกัน.

ยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เหมือนที่พูดกันและทำกันที่ว่า "หนามยอกเอาหนามบ่ง", หนามที่มันยอกอยู่ในเนื้อ; แล้วเอาหนามชนิดเดียวกันจากต้นหนามมาบังคับบ่งออกเสีย. นี่ถ้าคนสะเพร่าแล้วก็จะเห็นว่าหนามเหมือนกัน; แต่ที่จริงมันไม่ใช่หนามเหมือนกัน. หนามจากต้นไม้ต้นเดียวกัน หนามอันหนึ่งทำหน้าทีตำเข้าไป; แต่หนามอันหนึ่งทำหน้าทีงัดออกมา; มันไม่ใช่หนามอย่างเดียวกัน. มันสูญเสียความหมายของคำว่า "หนามที่แทงให้เจ็บ" มันกลายเป็น "หนามที่แก้ความเจ็บ"; โดยเนื้อแท้ มันไม่ใช่หนามอย่างเดียวกันเสียแล้ว ทั้งๆ ที่มันเป็นหนามจากต้นไม้

ต้นเดียวกัน. อันหนึ่งแทงเข้าไป, อันหนึ่งเอามาเป็นเครื่องมือจันทนามออก; ชื่อมันยังเป็นหนามตามเดิม แต่ความหมายมันไกลกันลิบ. ไม่ใช่ความอยากอย่างเดียวกันในประโยคที่ว่า “จงอาศัยความอยากละความอยากเสีย”; “อยาก” อย่างคำเดิม แต่ความหมายมันเปลี่ยนไป.

จงฟังให้ดี ว่า เราสามารถจะอยู่ได้ โดยไม่ต้องมีความอยากนั้นเป็นอย่างไร ?

มีชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุขที่สุด โดยไม่ต้องมีความอยาก มันเป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา. ขอให้มีความรู้หรือสติปัญญาว่าต้องทำอะไร ? ควรจะทำอะไรจึงจะได้ผลอย่างนั้น ? แล้วก็ทำไปโดยไม่ต้องมีกิเลสตัณหาเป็นตัวกระตุ้น. ถึงแม้ว่าเราจะไม่ได้เป็นพระอรหันต์ เราก็ต้องพยายามทำอย่างพระอรหันต์กันในขณะนี้; และก็จะเข้าใจได้ทันทีว่า เราอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความอยาก ไม่ต้องมีความยึดมั่นถือมั่น.

ขอให้พยายามปรับปรุงทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวันนี้ ให้เป็นไปในรูปนี้ให้มากขึ้น; ให้เหลือแต่ความต้องการด้วยสติปัญญา ซึ่งไม่ใช่ตัณหา; เพราะไม่ได้มาจากอวิชชา. ตัณหาจากอวิชชา, โง่, เป็นกิเลส; ส่วนต้องการด้วยสติปัญญานั้นมาจากอวิชชา : รู้ว่า ต้องทำอะไร, อะไรกับทุกข์, อะไรไม่กับทุกข์; เอาความรู้นั้นมาใช้ควบคุม “ความต้องการ” ด้วยสติปัญญา; อย่างนี้ไม่ใช่ตัณหา การควบคุม “ความต้องการ” นั้น มันเป็นคนละอย่าง.

จงหัดมี “ความต้องการ” ด้วยสติปัญญา; อย่ามีความอยาก ด้วยกิเลสตัณหาในชีวิตประจำวัน ; นี้เป็นหลักทฤษฎีเท่านั้น. พูดยากที่สุด แต่ถ้าทำก็ยากที่สุด. ถ้าทำวันนี้สำเร็จ ก็เป็นอันว่าหมดเลย ทั้งพุทธศาสนาทำได้หมดเลย, คือทำได้หมดไม่มีอะไรเหลือ ถ้ามีชีวิตอยู่ด้วยความรู้สึกเป็นสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ อยู่เสมอ.

การเป็นอยู่ด้วยความระวังสังวรอย่างนั้น ไม่ใช่ว่ามีได้โดยหมตกิเลสแล้ว ;
 แม้ยังไม่หมตกิเลส, ยังไม่หมตความเคยชินแห่งกิเลส ก็มีได้ ; แต่ที่เต็มอยู่ด้วยความ
 ระวัง : มีสติสังวร โยสคติที่รักษาเอาบัญญัติไว้ให้อยู่กับเนื้อกับตัวเรื่อยไป,
 เขาเรียกว่ามีสติสัมปชัญญะอยู่, ที่นี้มันก็ไม่กล้าที่จะไปอยากนั้น อยากนี้, อยากอะไรเข้า
 เหมือนที่เขาอยากกันอยู่. ที่เราพูดกันนั้น เรามักจะพูดกันอย่างสะเพร่า ๆ ว่า
 “อยาก – อยาก” แล้วก็เหมือนกันหมด ; มันจึงเข้าใจไม่ได้ว่าจะอยู่ได้อย่างไรโดย
 ไม่ต้องอยาก.

ที่นี้เรามักเคยชินในความอยากที่เรียกว่า อนุสัย สังโยชน์ หรือความเคยชิน
 ในความอยาก มี กามราคะ รูปราคะ อรูปราคะ ทั้งหลายชนิดที่เป็นความอยาก
 เคยชินอยู่เป็นนิสัย เรียกว่ามันอยากในสิ่งเหล่านี้อยู่เรื่อย ; แม้แต่อนันัน มันก็อยาก
 ในสิ่งชนิดนี้ เป็นความเคยชิน.

ที่จริงต้องพูดว่าเคยชินเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ความเคยชินเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ;
 แต่คุณแล้วมันเป็นหลายพันหลายหมื่นหลายแสนเปอร์เซ็นต์. มันชินมากเกินไป จนที่จะ
 ต้องเกิดความรู้สึกอันนี้เสมอไป ไม่ว่าจะไรมากระทบ. กามราคะ ก็อยากในเรื่อง
 กามารมณ์, รูปราคะนั้นก็เรื่องวัตถุที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ เป็นที่ตั้งแห่งความอยาก,
 อรูปราคะ นั้นเป็นนามธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความอยาก.

ผมระบุให้ง่ายว่า เรื่องกิน, เรื่องกาม, เรื่องเกียรติ นั้นมันมีประโยชน์ ;
 ถ้าคุณจำได้ ๓ คำ : เรื่องกิน, เรื่องกาม, เรื่องเกียรติ เรื่องกาม คือเรื่อง
 กามารมณ์, เรื่องกิน คือวัตถุล้วน ๆ ยังไม่เนื่องด้วยกามารมณ์, แล้วเรื่องเกียรติ
 นั้น เป็นเรื่องของนามธรรม เป็นอรูปธรรม ที่เป็นที่ตั้งแห่งกามราคะ, รูปราคะ,
 อรูปราคะ ; สรุปเป็นเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. อย่างคุณของ ๓ อย่างนี้
 มันกำลังครอบงำอำยิจิตใจของเราอยู่ อย่าไปทำเล่นว่ามันเป็นของง่าย ๆ เข้าใจง่าย ๆ ไป.

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นสติปัญญาสุดยอดอยู่ในตัวมันเอง

๑๐๕

ไปคูใหม่อีกที ไปคูอย่างละเอียดลอบ ว่าเราเป็นทาสของมันอย่างไร ?
เราเป็นทาสของการกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี่เราเป็นทาสของมัน
เท่าไร ?

ดูให้ถี่ไม่มีอะไรอีกแล้ว มันมี ๓ อย่างนี้เท่านั้น : **อยากคืออยากเค้นมันมัน**
เป็นทาสของเกียรติ; อยากกามารมณ์ มันก็เป็นทาสของกามารมณ์; แล้วก็ยัง
อยากได้วัตถุต่างๆ สำหรับกินเข้าไป, สำหรับมีไว้แขวนตามฝา หรือประดับบ้าน
ประดับที่ไหนก็ตาม, มันก็เป็นเรื่องวัตถุ. อันที่จริงกินทางปาก ทางตา ทางหู
ทางอะไรต่างๆ แบบนี้ ล้วนแต่เป็นทาสของสิ่งเหล่านี้; แล้วมันก็ไม่แยกกัน. **เรื่องกิน,**
เรื่องกาม, เรื่องเกียรติ นี่มันสัมพันธ์ไปด้วยกันอยู่ เพราะมันมีบางอย่างเนื่องกัน.
อายุเราล่วงมาถึงปุนนี้แล้ว ย่อมพอจะมองเห็นได้ ไม่เหมือนเด็ก ๆ หรือคนหนุ่ม ๆ เกินไป
ว่า**ตั้งแต่เกิดมาก็เป็นทาส เป็นบ่าวของกาม กิน เกียรติ สามอย่างนี้มากน้อย ?**
อันมันเป็นที่ตั้งของความอยาก. ที่นี้เราไม่ยอมให้มันเป็นความอยากชนิดนั้นอีก คือไม่
ต้องเป็นทาสเป็นบ่าวกันอีก; **มีสติปัญญาเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ ในฐานะเป็นนาย**
เสียบ้าง เพราะเป็นบ่าวเป็นทาสมานานพอแล้ว. **นั่นก็จะได้ผลที่เราหันหน้ามา**
ศึกษาพุทธศาสนา สามารถมีชีวิตอยู่ได้ โดยไม่มีความอยาก.

พูดภาษาอะไรก็ไม่รู้ จะต้องเป็นอย่างนี้, **เขาว่าผมพูดภาษาอะไรก็ไม่รู้**
ฟังไม่รู้เรื่อง, และก็ไม่อยากมาอ่านหนังสือชนิดนี้; และผมก็ต้อง “**พูดภาษาอะไร**
ก็ไม่รู้” เรื่อยไป จนกว่าเขาจะฟังถูก ว่าอยู่ด้วยสติปัญญา.

อย่าอยู่ด้วยกิเลสตัณหา, เราอยู่ได้ โดยไม่ต้องมีความยึดมั่น
ถือมั่น.

เราอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความยึดมั่นถือมั่น เราอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความอยาก เราอยู่ได้โดยไม่ต้องมีความอยาก เราทำงานได้โดยจิตว่าง; ทำทุกอย่างได้ด้วยจิตที่ว่าง ไม่มีความอยาก ความอยากในความว่างก็ตาม ในความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ตาม ในความไม่อยากก็ตาม; นั่นก็คือสติปัญญาสูงสุด. ภาวะของสติปัญญาสูงสุดอยู่ที่ตรงนั้น และเมื่อนั้น และก็โดยอัตโนมัติ. ฉะนั้น ขอให้คุณไปทดสอบดู เวลาไหน นาที่ไหน ความอยากมีมา? แล้วเป็นอย่างไร? พอว่างจากความอยากแล้วมันเป็นอย่างไร?

ที่นี้ก็ให้ปล่อยเวลาที่มีมันว่าง ให้มันยาวออกไป ๆ; เวลาที่มีมันมีความอยาก มีความยึดมั่นถือมั่นนั้นให้มันสั้นเข้า ๆ น้อยเข้า ๆ จนสักวันหนึ่งมันจะไม่มีเหลือเลย. เราขยายสิ่งนี้ออก สิ่งโน้นก็หดเข้ามา ตามสัดส่วนของมันโดยอัตโนมัติ; เรียกว่าฝึกให้มีความรู้อย่างที่ฉิธรรมคา, เพื่อให้คนธรรมคานี้ไปสู่ทางที่ฉิธรรมคา ในทางที่ไม่เป็นทุกข์, ไม่เป็นทุกข์ ไม่ต้องมีความทุกข์นั้นได้ อย่าไปคิดเหมือนที่เราคิดกันโดยมาก พอมีอะไรสะอึกสะอื้นแล้วก็ว่าอะไรก็ไม่รู้, อ่านไม่เข้าใจ, ก็เลยไม่อ่านเลย; ไม่คิดไม่สนใจเสียเลย.

ถ้าเข้าใจได้ในเรื่องของพระอรหันต์แล้วละก็ อย่างนั้นไม่ต้องมาพูดกัน; ส่วนการที่เขาจะเข้าใจไม่ได้นั้นก็ เพราะเขาเป็นปุถุชน เข้าใจในเรื่องของพระอรหันต์ไม่ได้; จึงมองดูไปในรูปที่ว่า อ้อ! ลึกลับ ภาษาอะไรก็ไม่รู้. ถ้าเขาอยากจะดับความทุกข์ของปุถุชน ก็อย่าไปสนใจเรื่องดับทุกข์ของความเป็นพระอรหันต์, เขาก็พอมีทางที่เขาจะไล่ตามไปได้ก็ตรงนี้ คือดูความทุกข์อันเกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่น หรือความอยาก หรือความไม่ว่าง.

ที่นี้ อยากจะขอรับรองว่าวันคืนล่วงไป หาโอกาสสอดส่องพิจารณาความอยาก หรือความยึดมั่น หรือความไม่ว่างอันนี้ให้มาก; นั่นแหละคือการทำวิปัสสนา; ทำอย่างนี้คือการทำวิปัสสนา. พอตกเวลากลางคืนไม่มีอะไรบกวนแล้ว, หรือแม้แต่

กลางวันก็ตามแต่, ไม่มีอะไรบงกชแล้ว ก็สำรวจความคิดความนึกให้มันอยู่ในร่อง
ในรอย คือไม่ฟุ้งซ่าน แล้วก็หยิบข้อนี้ขึ้นมาพิจารณากัน; อยู่ว่าง—อยู่ว่าง. มันดูได้ง่าย,
เพราะว่ามันเคยมาแล้ว เคยมีความทุกข์ แล้วก็ดูจากทุกข์, ก็ไปพบความยึดมั่นถือมั่น
หรือความอยากด้วยความงอ; ไม่ใช่ต้องการดับทุกข์ด้วยสติปัญญา; คุแต่อย่างนี้จน
เกิดความเข้าใจ จนเกิดผลทางจิตใจ; เขาเรียกว่ากลายกำหนด. ภาษารธรรมะ
เรียกว่า กลายกำหนด หรือวิราคะ หรือนิพพิทานก่อนก็ได้, จนเกิดความเบื่อหน่าย
ขึ้นมา แล้วมันก็กลายออก.

เดี๋ยวนี้เราไม่รู้เรื่องความเบื่อหน่ายหรือกลายออก, มันมุ่งมันแต่ที่จะ
มีอะไร, จะได้อะไร, เป็นเรื่องกิน กาม เกียรติเสมอ. แม้จะมาบวชพระนี่อย่างดีที่สุด
ยังหวังไปในทางเกียรติว่าได้บวช หรือได้ดี ได้สิ่งที่ดี ได้เป็นชั้นดี อย่างนี้อย่างนั้น;
เป็นเรื่องเกียรติชนิดหนึ่งในทางธรรม หรือทางนามธรรม.

ความรู้สึกรู้สึกในเกียรตินั้นมันทำให้พอใจในสิ่งนี้ ว่าได้บวช, และที่บวชก็
ด้วยความหวังจะเป็นบัจฉิให้ ได้สวรรค์ ได้กามารมณ์ในสวรรค์นั้นก็มีเหมือนกัน,
ที่จะถือว่าบวชเพื่อจะได้วัตถุกินมาก ๆ, ได้ที่อยู่สบาย ๆ, ได้เครื่องใช้ไม่สอยสบาย ๆ
อย่างนี้มันก็อาจจะมี, แต่ผมเชื่อว่าไม่มีในพวกเรา, และไม่ต้องพูดถึง; ไม่เกี่ยว
กับพวกเรา. พวกเราเป็นอยู่อย่างชนิดที่ไม่ต้องการวัตถุเหล่านั้น; แต่มันอาจจะมี
ในกรณีอื่น หรือคนอื่น. ส่วนที่ต้องระวังก็คือ ความรู้สึกที่ว่า เป็นดีเป็นเด่นใน
การได้บวชนี้.

ลองคิดดู คุณบวชด้วยอะไร? เข้ามาบวชด้วยอะไร?

บางทีมันก็จนแต่มันปัญญาไม่รู้อะไรจะทำอย่างไรอีกแล้ว ก็หาทางออกบวช
เสียที เผื่อว่ามันจะได้อะไรที่ดี ๆ; นี่ก็เรียกว่ามันยังอยู่ในความอยากความต้องการ
ชั้นลึกชั้นละเอียด เพราะคิดจะยึดมั่นถือมั่นในความดี ในทางที่จะได้ดี. แม้อย่างนี้

ก็ยังดี; เพราะมันจะนำไปสู่ขั้นนี้ นำมาสู่จุดนี้ที่สูงกว่าธรรมดา, หรือว่าเป็นโอกาสที่จะได้ไปต่อไป จนถึงกับว่าไม่ยึดมั่นถือมั่นในอะไรเลย. *อาศัยความอยากมาเพื่อทำลายความอยากเสียแล้ว ก็ยังเข้าที่* แล้วก็มีความอยากคนละชนิดเสมอ. ถ้าเคยอยากอย่างผิด ๆ ก็ทำเสียให้มันถูก; ถ้าเคยอยากด้วยกิเลสคัมภีระ ก็มาทำให้เป็นความต้องการด้วยสติปัญญาเสีย.

แม้ว่าเราได้เข้ามาบวชหลายวันแล้ว ถ้าที่แรกมันอยากบวชด้วยกิเลสคัมภีระ ก็มาทำเสียใหม่ ให้กลายเป็นความต้องการของสติปัญญา จึงได้มาบวช, กำลังบวชอยู่แล้วก็พยายามทำต่อไป. เพื่อให้สิ่งนั้นมันเป็นไปจนถึงที่สุด ก็พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ผมพูดข้างลงไปอีกว่า *ให้ความไม่ยึดมั่นถือมั่น* คือภาวะแห่งสติปัญญา เป็นความมีสติปัญญาขั้นสูงสุดอยู่ในตัวมันเอง.

ขอให้วันคืนที่ล่วงไป ๆ ด้วยความว่างจากความยึดมั่นถือมั่น, ว่างจากความอยากที่เรามักเรียกกันว่า *ว่างจากตัวกู-ของกู*, นี่คือการทำวิปัสสนาที่แท้จริงชนิดเต็มที่. ถ้าจะเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่า กำลังเดินตามพระอรหันต์อย่างเต็มที่ เพื่อจะได้ถึงจุดหมายปลายทางอย่างพระอรหันต์.

พอพูดถึงพระอรหันต์ เกี่ยวก็จะเกิดความอยาก ความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาอีก ฉะนั้นจึงไม่ค่อยพูด หรือถ้าพูดก็ต้องระวังกันมาก อย่าให้ไปเกิดความยึดมั่นถือมั่นเรื่องดีเรื่องเด่นในความเป็นพระอรหันต์; *ให้รู้จักไว้ว่าพอเป็นพระอรหันต์ก็หมายความว่า หมดตัวกู-ของกู หมดความอยาก หมดอุปาทาน*, ว่างจากสิ่งเหล่านี้หมดทุกอย่าง มันก็จะไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. *เดี๋ยวนี้กำลังยึดมั่นถือมั่น ในพระอรหันต์ ในนิพพาน ในอะไรกัน มากเต็มที่; แล้วก็ไม่รู้* ว่าสิ่งนั้นคืออะไร และหวังเต็มที่ ยึดมั่นเต็มที่ อะไรเต็มที่ เสียสละกันอย่างมากมายก็เพื่อสิ่งนี้ ซึ่งเราไม่รู้ว่าจะอะไร รู้แต่ว่ามันดีที่สุด หรือว่าวิเศษที่สุด. ถ้าเป็น

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นสติปัญญาสุดยอดอยู่ในตัวมันเอง

๑๐๕

อย่างนี้ ก็คือความยึดมั่นถือมั่นในความอยาก, ที่กำลังเป็นหนามยอกอยู่เสมอ, ไม่ใช่หนามที่เราบัง ไม่ใช่หนามที่ใช้บัง เหมือนกับเราฝังหนามเข้าไปอีก ไม่มีการบ่งหนาม.

ขอให้พยายามจับใจความให้ได้ว่า มันอยู่ที่เรื่องนเรื่องเดี๋ยว, คำเดียว, คำพูดคำเดียว คือ “ความยึดมั่นถือมั่น”; และอีกคำหนึ่งก็คือ **หมด หรือไม่ยึดมั่นถือมั่น**. คำแรกก็คือ “ยึดมั่นถือมั่น”, คำที่สองก็คือ คำเดียวกัน คือว่า “ไม่ยึดมั่นถือมั่นหมด”. ขั้นสุดท้ายเป็นการบรรลุถึงผลสุดท้ายตามวัตถุประสงค์, อันสุดท้ายอยู่ที่นี่. **เมื่อยังไม่ถึงระดับนี้ ไม่ถึงขั้นนี้ ก็พยายามจะเป็นอย่างนี้ พยายามเป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น, พยายามหัดความยึดมั่นถือมั่น, แล้วขยายความไม่ยึดมั่นถือมั่น.**

ลองทำสถิติ หรือทำอะไรดูว่า วันหนึ่ง ๆ เรายึดมั่นถือมั่นมากเข้าหรือว่าน้อยลง, หรือเทียบกันระหว่างปีกับปีหน้า, ในปีนี้และปีที่แล้วมาว่ามันมากขึ้นหรือว่าน้อยลง. ถ้ามันน้อยลงก็แปลว่า ได้ผลลัพธ์ในปีที่บวชนี้ ดีกว่าปีก่อนที่ยังไม่ได้บวช. นี่สำหรับคนบวชใหม่ ซึ่งจะต้องผูกกันต่อไปอีกหลายวัน เป็นเรื่องรีบด่วนของผู้บวชใหม่.

เขาละพอกันที่หมดเวลาที่เขากำหนดไว้แล้ว.

สุญญาตาปริหรศน์

- ๗ - ความกำกวมของภาษา
เป็นสิ่งที่ควรระวัง

๑๓ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๑๓ สิงหาคม เป็นวันที่ ๑๖ ของระยะเวลา
เข้าพรรษาแล้ว. เรื่องรับค่านในทางธรรมสำหรับผู้บวช
ใหม่ในวันนี้ จะได้พูดถึงความยากลำบาก เกี่ยวกับความ
กำกวมของภาษา ก็ว่า เราได้พูดถึงเรื่องบางเรื่องกันมา
เป็นเวลาหลายวันแล้ว; สังเกตเห็นว่าเรื่องนี้จะต้องรู้ไว้
อีกเรื่องหนึ่ง ถึงแม้จะออกไปจากตัวเรื่องที่เรากำลังจะพูด;
แต่ว่ามันก็มีความสำคัญไม่แพ้ตัวเรื่อง เพราะมันเกี่ยวกัน
อยู่อย่างสนิทสนม รวมทั้งเป็นภาษาสำหรับใส่ตัวเรื่องด้วย;
สิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่อย่างนี้ คือเรื่องภาษาที่เรากำลังใช้พูด
และฟังกันอยู่นี้เอง; จึงอยากจะชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงอันนี้
หรือปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพราะเหตุเกี่ยวกับภาษา.

จะยกตัวอย่างตัวคำที่เป็นหัวข้อเรื่อง ที่เรากำลังพูดนี่เองคือ คำว่า “เรื่อง
รับค่านทางธรรมสำหรับผู้บวชใหม่” คำว่าทางธรรม, ซึ่งก็ยังมีคู่กันกับทางวินัย;

เป็นเรื่องริบถ้วนทางวินัยนั้นเรื่องหนึ่ง, ที่เป็นเรื่องริบถ้วนทางธรรมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญกว่านั้นก็อีกเรื่องหนึ่ง.

อยากจะทำให้เห็นความลำบากเกี่ยวกับภาษา; สำหรับคำ ๒ คำนี้ คำหนึ่งเกี่ยวกับธรรม, คำหนึ่งเกี่ยวกับวินัย. สำหรับภาษาบาลีแท้ๆ คำว่าธรรมหรือวินัย ใช้คำว่า “ธรรม” เหมือนกันหมดไม่ว่าอะไร; แต่แล้วก็แยกธรรมนั้นออกเป็นเรื่อง ๆ ไป ให้ชื่อต่างๆ กันไป. เมื่อเราพูดว่า “ธรรมและวินัย” นั่นก็คือธรรม : วินัยก็คือธรรม, ธรรมก็คือธรรม, ธรรมะและวินัยก็คือธรรม. วินัยก็หมายความว่า ธรรมที่บัญญัติขึ้นโดยผู้นำคือพระศาสดา เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและสะดวกแก่พระสาวกในการที่จะเข้าถึงธรรม. ส่วนสิ่งที่เรียกว่าธรรมแท้ๆ นั้นพระองค์ทรงแสดงตามความจริง เป็นจริงอยู่อย่างไรตามธรรมชาติ. เพราะฉะนั้นจึงจำคำกิริยา ๒ คำไว้ด้วย สำหรับธรรมใช้คำว่า “ทรงเปิดเผยหรือทรงแสดง” แต่สำหรับวินัยใช้คำว่า “ทรงบัญญัติ”.

นี่แสดงชัดอยู่แล้วว่าธรรมะนั้น พระองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติอย่างวินัย แต่ทรงทราบกฎธรรมชาติตามที่ เป็นจริงอย่างไรแล้วนำมาแสดง นำมาเปิดเผย; ส่วนวินัยนั้นทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้งขึ้น ตามความประสงค์ทำนองมนุษย์บัญญัติ; ธรรมะนั้นธรรมชาติบัญญัติไว้เองเสร็จแล้ว.

ที่นี้มนุษย์บัญญัติ, อย่างพระพุทธเจ้าบัญญัตินี้ มันจึงไม่ตายตัว หรือไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกัน เหมือนกับธรรมที่ธรรมชาติบัญญัติเอง. ทั้งนี้วินัยในศาสนาของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ไม่เหมือนกัน, ไม่เท่ากัน. พระพุทธเจ้าบางพระองค์ไม่บัญญัติวินัยเลยก็มี ดังที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเอง; พระพุทธเจ้าวิปัสสี ลิกชี หรือทิสสา ไม่บัญญัติวินัยเลย. สาวกก็อยู่ตามสะดวกตามชอบใจ เป็นเหตุให้ศาสนานั้นอันตรธานเร็วเกินไป จะไม่ถึง ๕,๐๐๐ พรรษา; เพราะไม่มีการบัญญัติวินัยให้เป็นการควบคุมหมู่คณะไว้ในลักษณะที่แน่นแฟ้นมั่นคง.

พระพุทธเจ้าพระองค์นี้ทรงบัญญัติวินัย เพื่อความตั้งมั่นแห่งคณะสงฆ์ เพื่อศาสนานี้จะอยู่ยืนยาวได้ ตามที่มันจะยืนยาวได้เพียงไร. แต่ก็อย่าลืมว่า สิ่งที่บัญญัตินี้ บัญญัติตามเหตุที่เกิดขึ้นเรื่อยไป. ถ้าพระพุทธเจ้าจะทรงมีอายุยืนยาวต่อไปอีกสัก ๕๐ ปีก็คงมีวินัยเกิดขึ้นอีกมาก. ในตอนแรกๆ พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติ; ภิกษุแม่ที่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำอะไรตามที่เคยทำเช่น จันอาหารเมื่อไรสะดวก ก็เมื่อนั้น อย่างนี้เป็นต้น. เราก็จะเห็นได้ เป็นตัวอย่างได้ เช่นว่า ไม่ให้จันอาหารหลังเที่ยงไปแล้ว; นี่เป็นเรื่องบัญญัติ ถ้าไม่ได้บัญญัติ ไม่ได้มีการห้ามแล้ว ก็มีการจันตามสะดวกได้อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องของวินัยชั้นบัญญัติก็มี ไม่ได้บัญญัติก็มี, บัญญัติเฉพาะเวลาเฉพาะถิ่น เฉพาะเรื่อง ก็มี; ส่วนธรรมชาติไม่ใช่อย่างนั้น ธรรมชาติมันมีกฎอะไรที่ตายตัวตลอดกาลอย่างเดียวกันหมด. ฉะนั้นจึงต่างกันระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” กับสิ่งที่เรียกว่า “วินัย”. เดียวนี้เรากำลังพูดถึงถึงสิ่งที่เรียกว่า ธรรม ทุกวัน ๆ, พูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรม ซึ่งธรรมชาติบัญญัติเอง พระพุทธเจ้าเพียงทรงแค่ นำความลับนั้นมาเปิดเผย มาแสดงให้ทราบ.

ที่นี้ก็มาถึง ความกำกวมของภาษา ซึ่งได้มีอยู่ในวงการศาสนาของเราเวลานี้ คือความปนเปกันยุ่ง ระหว่างคำว่า “ธรรม” และ “วินัย”.

ใจความสำคัญที่จะต้องจับฉวยให้ได้ก็คือ การบัญญัติวินัย; ฟังให้ดี, ก็เพื่อสนับสนุนการเข้าถึงธรรม. คุณฟังให้ดี; การบัญญัติวินัยก็เพื่อสนับสนุนการเข้าถึงธรรม ซึ่งเป็นของธรรมชาติ ฉะนั้น จะบัญญัติเอาตามความชอบใจไม่ได้, เข้าใจกันเองนั้นก็ไม่ได้ มันก็ต้องให้คล้อยตามหลักธรรมชาติ เพื่อให้เข้าถึงธรรมหรือธรรมชาติได้ง่าย.

การบัญญัติวินัยนั้นบัญญัติขึ้นเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงธรรม เหมือนการเตรียมตัว เพื่อเข้าถึงธรรม ก็ต้องมีเจตนารมณ์ที่ไปทางเดียวกัน จะแตกแยกกันไม่ได้; ถึงแม้ว่าคนจะบัญญัติวินัย ก็ต้องบัญญัติให้คล้อยไปตามเจตนารมณ์ของธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่คน. วินัยต่างๆ ที่บัญญัติขึ้นอย่างมากมายนั้น เราต้องเล็งถึงความประสงค์ ให้พบจุดที่ส่งเสริมให้มีการเข้าถึงธรรม และปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้น; **อย่าไปเอาตามคัวหนังสือจนเกินไป มันจะกลายเป็นความงมงาย.**

สิ่งที่เราเรียกว่า**ธรรม**, ที่เราสมมุติเรียกกันเดี๋ยวนี้อา**ธรรม**, ก็ยังมี**บางข้อหรือบางส่วนซึ่งคล้ายกับวินัย**, แปลว่าเป็นเรื่องให้ปรับปรุงตัวในเบื้องต้นเพื่อเข้าถึงธรรมอันแท้จริงเหมือนกัน หากแต่ว่าไม่บังคับ. **ธรรมนั้นไม่มีการบังคับ ให้ต้องประพฤติหรือปฏิบัติ** ใครอยากปฏิบัติก็ทำ, ใครไม่อยากก็ไม่ต้อง. ส่วน**วินัยนี้ต้องปฏิบัติ ไม่ปฏิบัติไม่ได้**; เป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ต้องปฏิบัติอย่างวินัยของอุบาสกอุบาสิกา, เป็นภิกษุสามเณร ก็ต้องปฏิบัติตามวินัยของภิกษุสามเณร, ไม่ปฏิบัติไม่ได้; มันต่างกันอยู่อย่างนี้ ทั้งที่มันมีเจตนารมณ์อย่างเดียวกัน.

การที่จะเข้าถึงธรรมอันสูงสุดนี้ จึงมีคำสอนประเภทธรรมบางอย่าง อยู่ในรูปของการตระเตรียมเพื่อให้เข้าถึงธรรมเหมือนกับวินัยเหมือนกัน; ยกตัวอย่างเช่นว่าทุกคนจะต้อง**สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย รัักษาระวังสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย**. ใช้คำว่า **“ต้อง”** แต่อย่างนี้เขาไม่เรียกว่าวินัย นี้เป็นธรรม; แต่แล้วก็อาจจะสนับสนุนวินัย หรือเอามาใช้ในส่วนของวินัยก็ได้เหมือนกัน นี่แหละคือข้อที่มันจะปนกันยุ่ง.

สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็หมายถึง สำรวมจิตใจที่จะออกมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย. ถ้าเราสำรวมจิตใจได้, บังคับตา หู จมูก ลิ้น กายได้, ก็รักษาศีลรักษาศีลขบตะอะไรต่างๆ ได้โดยง่าย. ถ้าศีลสิกขาบทเหล่านั้นเสียไป หรือทำลายไปก็เพราะว่าบังคับตัวไม่ได้ บังคับจิตใจไม่ได้.

ขอให้เข้าใจเสียให้ดี ว่าคำพวกมันมีความกำกวม, กาบเกี่ยวและกำกวม. ธรรมะ^{๔๕}ก็คือธรรม วิญญาณ^{๔๕}ก็คือธรรม ต่างกันแต่ว่าอันหนึ่งบังคับ อันหนึ่งไม่บังคับ; อันหนึ่งบัญญัติตามกฎธรรมชาติ อันหนึ่งบัญญัติตามความต้องการของมนุษย์ เพื่อให้คนที่ปฏิบัติตามนั้นเข้าถึงธรรมชาติ.

ถ้าเกิดถามกันขึ้นมาว่าพระพุทธรูปศาสนานี้ *man-made* หรือ *natural*. คุณไปคิดดูเอง. พุทธรูปศาสนานี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้น สร้างขึ้น บัญญัติขึ้น หรือว่าเป็นไปตามธรรมชาติ, ตามกฎธรรมชาติ.

สิ่งที่เรียกว่าพุทธรูปศาสนานี้ ก็รวมอยู่ทั้งธรรมและวินัย จึงจะเป็นพระพุทธรูปศาสนานี้ขึ้นมาได้; เว้นไว้แต่จะถือให้ลึกลงไปในทางภาษาว่าอะไรก็เรียกว่าธรรม. ตัวอย่างนั้นธรรมก็คือธรรม วินัยก็คือธรรม, ธรรมที่มนุษย์บัญญัติก็มี, ธรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติก็มี.

ที่พระพุทธรูปเจ้าบางองค์ไม่ทรงบัญญัติวินัยนั้น เป็นการทำผิดอย่างใหญ่หลวงหรือเปล่า? สำหรับพระพุทธรูปเจ้าไม่มีการทำผิดเลย แต่ว่าการที่ท่านไม่ได้บัญญัติวินัยขึ้นมาเป็นเรื่องส่วนตัวของท่าน. ท่านแสดงธรรมเปิดเผยในการคบทุกขสันเชิง ทำกับคนดี ๆ ด้วยกัน, ทำแต่กับคนดี ๆ คนเจตนาดี เจตนาบริสุทธิ์อย่างนี้; ส่วนคนทั่วไปท่านไม่รู้ไม่ชี้, ไม่บัญญัติวินัยสำหรับควบคุมหมู่คณะ. นี้ก็ถูกของท่าน เพราะคนที่ปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจแล้ว ก็บรรลุผลเป็นพระอรหันต์กับทุกขสันได้เหมือนกัน. ส่วนเรื่องวินัยนี้คล้าย ๆ กับว่าสำหรับคนที่ดี ๆ อยู่แล้ว ไม่ต้องมีก็ได้, ไม่มีวินัยที่ต้องมีก็ได้.

ที่คนยอมไม่ตีไปทุกคน เช่นเข้ามาบวชนั้น ไม่ได้รู้อะไร หรือว่าไม่ใช่เป็นคนชื่อตรงต่อตัวเองไปทุกคน. ฉะนั้นต้องมีวินัยควบคุมคนเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะมีเจตนาดี

จะเป็นพระอรหันต์แล้วอย่างนี้ ; ถ้าไม่มีระเบียบวินัยจะรุ่มร่ามที่สุด. เช่นอย่างว่า องค์หนึ่งฉันตอนเช้า องค์หนึ่งฉันกลางคืน องค์หนึ่งนั่งห่มอย่างนี้ องค์หนึ่งนั่งห่มอย่างอื่น ; อย่างนี้ก็คงจะไม่ไหวเหมือนกัน. นั้นแหละเป็นมูลเหตุให้ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์นั้น ๆ ที่ไม่บัญญัติขึ้นใหม่นั้น อันตรธานไปในเวลาอันสั้น. อันนี้เป็นความกำกวมที่คุณจะสังเกตเห็นว่า วินัยนี้ไม่มีความจำเป็น ที่จะทำให้คนเป็นพระอรหันต์ได้ ; ถ้าถืออย่างนี้วินัยกลายเป็นไม่จำเป็นไป. ถ้าไม่มีระเบียบวินัย ศาสนานี้ ๆ ก็อันตรธานไปเร็ว ; อย่างนี้วินัย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งขึ้นมาทันที.

เรื่องวินัยนี้ แม้ไม่เกี่ยวกับศาสนาอันตรธานเร็ว แต่ก็ยังเกี่ยวกับว่าผู้ที่เข้ามาบวช. คนธรรมดาที่เข้ามาบวช อาจจะล้มเหลว หรืออาจชักช้าเกินจำเป็นไปได้ ; เพราะไม่มีอะไรมาทดแทน ชักเลาอย่างที่เราเรียกว่าเตรียมในเบื้องต้นนั้นไม่มี, อย่างที่เราเรียกว่าโกลนให้เข้ารูปไม่มี. เพราะฉะนั้นวินัยก็คือเครื่องปรับปรุง หรือโกลนทดแทน หรืออย่างที่เราเรียกขานโกลน ๆ ให้คนเหมาะสมที่จะรู้ธรรมะ ; แม้เราจะไปปฏิบัติธรรมกับบรรลุโดยเร็ว. **นี่มีความกำกวมที่ว่า :** ไม่มีวินัยคนก็เป็นพระอรหันต์ได้ ไม่มีการบัญญัติวินัย คนก็เป็นพระอรหันต์ได้โดยมีวินัยอยู่โดยอัตโนมัติในจิตใจอันบริสุทธิ์นั้น, และวินัยที่เหลือเพื่อ ที่เรียกว่าวินัยในหมู่คณะก็ไม่มี, ไม่ได้ถือ. นี่ดูความลึกลับที่เป็นมาแล้วแต่อดีต เกี่ยวกับศาสนา เกี่ยวกับธรรมะและวินัย เป็นมาอย่างนี้.

ที่นี้มาถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ สำหรับพวกชอบคิด ก็จะถามว่า พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะนี้เป็นมาเอง หรือตามกฎของธรรมชาติ หรือเป็นเรื่องของมนุษย์บัญญัติขึ้น ?

ตอบว่าก็มีเกี่ยวข้องกันอยู่อย่างนี้ แล้วแต่เราจะมองในแง่ไหน. ถ้าพูดถึงเนื้อแท้ ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ก็คือเรื่องธรรม คือความไม่มีตัวตนถึมมัน, ธรรม

ให้มากนัก จะทำความเข้าใจแก่นการปฏิบัติธรรม. แต่ที่นั่นมันช่วยไม่ค่อยจะได้; เพราะว่าสมัยนี้เราถูกอบรมสั่งสอน ให้เป็นผู้ใช้มันสมองในการชักฟอกหรือในการใช้เหตุผล มันก็เลยทำให้มีปัญญาหยาบหยาบมาก, มากเกินกว่าที่จะสาธยายออกไปได้. เพราะฉะนั้นเราก็ต้องรู้จักประหยัด เอาเท่าที่จำเป็น; มิฉะนั้นแล้วจะไปเสียเวลาแก่การถูกหลอกหลอนของความกำกวมแห่งภาษาไม่มีที่สิ้นสุด.

คนสมัยนี้ไม่เหมือนคนสมัยพุทธกาลที่เขาไม่มีปัญหาทำนองที่กล่าวมานี้เลย : ปัญหาทางจิตวิทยา ปัญหาทางอักษรศาสตร์หรือทาง logic นั้นไม่มี; เขาไม่สนใจ. เขาสนใจเฉพาะจง ตรงลงไปที่ว่า ทำอย่างไรถึงจะขจัดความทุกข์ออกไปเสียได้โดยเร็วที่สุด, หมายถึงตัวความทุกข์ที่รู้จักอยู่ในใจ อยู่เต็มอกแล้ว ว่าความทุกข์เป็นอย่างไร, ต้องการจะขจัดความทุกข์นั้น เท่านั้น. ปัญหาทางจิตวิทยา ปัญหาทางปรัชญา ทางตรรก ทางอะไรไม่มี, ไม่เกิดขึ้นในใจของผู้นั้น; มีแต่ปัญหาทางคำทุกข์อย่างเดียว คือปัญหาทางศาสนาเพื่อดับทุกข์ที่นั่น เคียงวันนั้น โดยตรงอย่างเดียว. คนเหล่านั้นจึงเป็นพระอรหันต์กันปุบปุบได้อย่างไม่น่าเชื่อ ที่ตรงนั้นในเวลานั้น ในเวลาไม่กี่นาที.

จะยกตัวอย่างพระองค์ลูมาลที่กำลังไล่ฆ่าคนอยู่หยก ๆ ก็เป็นพระอรหันต์ได้ทันที อย่างนี้ด้วยเรื่องอะไร? ลองคิดดู. ก็คือไม่มีปัญหาทางปรัชญา จิตวิทยา ทาง logic ทางวรรณคดี ทางอักษรศาสตร์อะไรอย่างนี้; เคียงวันเรากำลังมีปัญหาแม้ทางอักษรศาสตร์คือคำที่ใช้พูด ครอบคลุมเส้นประสาท ครอบคลุมสงสัยอะไรต่าง ๆ มันมากเกินไป. และไหน ๆ ก็ได้พูดคุยตัวอย่างพระองค์ลูมาลขึ้นมาแล้ว เวลาที่มีบ้างก็อยากอธิบายปมนี้ต่อไปอีกสักเล็กน้อย.

ที่ว่าพระองค์ลูมาลไล่ฆ่าพระพุทธเจ้า แล้วร้องตะโกนว่า “หยุด” บังคับให้หยุด. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า “ฉันหยุดแล้ว แต่ท่านเองยังไม่หยุด”; ก็เกิดง

รู้เพราะอ่าน เพราะเขียน อย่างนี้ก็เรียกว่ารู้, รู้เพราะคำนวณตามเหตุผล speculation นี้ก็รู้เหมือนกัน, แต่ใช้ไม่ได้เลย; มันจะเป็น“อับปลาดุกด้วยลูกน้ำเต้า” อยู่เรื่อยไป. มันต้องรู้ประเภท *intuition* หรือ *intuitive wisdom* ที่ซึมซาบออกมาจาก *experience* ทางวิญญาณของผู้นั่นเอง ไม่เนื่องด้วยเหตุผลใดๆเลย; ก็มันเป็นตัว เหตุผลเสียเองด้วย. เราโง่มาอย่างไร เราทงกข์มาอย่างไร อะไร อย่างไร มันเป็นตัว เหตุผลยิ่งกว่าเหตุผล; เพราะฉะนั้นมันเป็นความรู้เสียเลย ไม่ต้องมีเหตุผลว่า ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ซึ่งเป็นเหตุผลทางตรรกกับทางปรัชญา. เพราะฉะนั้นเราต้องใช้คำว่า “รู้อัจฉ์แห่งตลอด”; จะเป็นเพียงรู้หรือเข้าใจอย่างนี้ไม่พอ. อย่างเรื่องของ พระองค์สิมมาล ในขณะนั้นขงกว่ารู้ ยิ่งกว่าเข้าใจ คือจิตใจได้เปลี่ยนไป โดยอาศัย ความรู้สึกในจิตใจแท้ ๆ รวม ๆ กันเข้า ทำให้รู้เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยไม่ต้องมีเหตุผล.

ผมมักจะเตือนให้สังเกตไว้ว่า *knowledge* หรือความรู้ที่มีได้จากการอ่าน การ ศึกษา, *understanding* ก็จะมาจากการใช้เหตุผลการคำนึง คำนวณอะไรก็ได้. ส่วน *intuitive wisdom* ผมมุ่งหมายแต่เพียงว่าต้องมาจาก *experience* ทางฝ่ายวิญญาณที่ สะสมไว้มากในจิตใจอย่างเดี๋ยว, มันปรุงเหตุผลของมันขึ้นมาโดยในตัวเอง และเป็นความรู้เสีย แล้วก็เปลี่ยนจิตใจได้ ในเมื่อความรู้ ๒ ชนิดข้างต้นนั้น มันเปลี่ยน จิตใจใครไม่ได้. ความเข้าใจก็เปลี่ยนจิตใจใครไม่ได้ เพราะมันขึ้นอยู่กับเหตุผล; เคียวมันก็เลื่อนไปตามเหตุผล, โงนเงนไปตามเหตุผล ตามความคิดนึก ที่ปรุงแต่ง อันใหม่, ไม่เปลี่ยนจิตใจที่เป็นส่วนลึกของสันดาน ที่เขาเรียกกันเดี๋ยวนีว่าล้างสมอง.

คำว่า “ล้างสมอง” ผมฟังดูเข้าที่ที่อยู่เหมือนกัน แต่มันจะแคไหนก็ยัง ไม่ทราบ, มันก็ต้องล้างของเก่าออกไปหมดเลย เปลี่ยนรูปเป็นคนละคน : จะเป็น เรื่องอะไรที่ทำมาแล้วแต่หนหลัง หรือกำลังต้องการอยู่นั้นก็ตาม เป็นเรื่องบ้าบอที่สุด น่าขยะแขยงที่สุด แล้วก็เปลี่ยนเป็นความฝันหรือเห็นออกจากสิ่งเหล่านั้น.

นี้ความกำกวมของคำ แม้แต่คำว่า “ความรู้” ในภาษาไทย ก็เรียกว่า ความรู้หมด, ความรู้นิดไหนก็เรียกว่า “ความรู้” หมด. นี่ก็กลายเป็นเรื่องตัวอย่าง เสียมากมาย; แต่ก็ไม่เป็นไร เสียเวลาในลักษณะอย่างนี้ไม่เป็นไร. ที่นี้ก็มาถึงเรื่อง ที่ผมจะพูดคือความกำกวม หรืออาจจะไม่กำกวมสำหรับบางคนก็ได้.

คำที่เราพูดกันมาหลายวันแล้วก็มีคำว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่น กับ ความว่างจากความยึดมั่นถือมั่น.

ลองเทียบความหมายของคำ ๒ คำนี้ดู : ความไม่ยึดมั่นถือมั่น กับ ความว่าง จากความยึดมั่นถือมั่น. คำแรกมันกำกวม, ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้มีความกำกวม มันสื่อเจตนา คือความตั้งใจที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่น, มันถึงถึงเจตนาที่ควบคุมไว้โดย มีเจตนา ส่วนความว่างจากการความยึดมั่นถือมั่น ไม่สื่อเจตนา ไม่เรียกหาเจตนา; มันว่างโดยที่มันว่างเสียแล้ว. คำหลังนี้ ไม่กำกวม มันแน่นอนลงไปว่า ว่างจาก ความยึดมั่นถือมั่น. ส่วนคำแรกมันกำกวมตรงที่ว่าความไม่ยึดมั่นถือมั่น นี้มีอยู่เฉพาะ ตั้งเจตนาระวังอยู่เท่านั้น; พอผลอกก็เป็นยึดมั่นถือมั่นอีก. คำกำกวมชนิดนี้ต้องระวัง ให้ดี มีทางเข้าใจผิดได้ลึก.

ถ้าเราจะพูดอย่างซื่อ ๆ ตรงไปตรงมาว่า “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น” ก็หมายถึง ความที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นโดยเด็ดขาด เป็นพระอรหันต์ไป ก็ได้เหมือนกัน; ถ้าพูดกัน ซื่อ ๆ อย่างนั้น. แต่ตามข้อเท็จจริงหรือตามที่ใช้กันอยู่ในภาษาทุกวันนี้ มันไม่ใช่ อย่างนั้น, ไม่ใช่อย่างนั้นเสมอไป; มันกลายเป็นคำสั่ง ที่ต้องกระทำด้วยเจตนา หรือความสำรวมระวังอยู่ ฉะนั้นขอให้เข้าใจความหลอกหลอนของคำพูดนี้ให้มาก; ถ้าจะต้องเสียเวลาซักไซ้ หรืออะไร ก็ให้อยมเสียเวลาเพื่อจะทำความเข้าใจ เกี่ยวกับคำ ให้มีความเข้าใจลึกถึงลงไปถึงจุด ที่เป็นหัวใจของเรื่อง และเป็นเนื้อแท้ของเรื่อง นี้จะมี ประโยชน์.

นี่เราจับความได้ว่า “ความที่ชังต้องมีเจตนา” กับ “ไม่ต้องมีเจตนาอีกต่อไป” มันต่างกันลิบลับ, ต่างกันอย่างที่เรียกว่าฟ้ากับดิน คือกลับตรงกันข้าม. ถ้าความไม่ยี้คมันถือมันมันยังต่อเจตนา; ต้องเจตนาไม่ยี้คมันถือมัน แล้วมันเป็น เรื่องของคนธรรมดา ชาวบ้านธรรมดา ที่กำลังตั้งอกตั้งใจที่จะไม่ยี้คมันถือมัน. ถ้าว่าง จากความยี้คมันถือมัน นี่ก็เป็นเรื่องของพระอรหันต์, หรือผู้ที่หมดความยี้คมันถือมัน แล้ว หรือแม้แต่ว่าของคนธรรมดานี้แหละ ก็ยังมีค่ามากกว่าค่าแรก. เมื่อคนธรรมดา ตั้งใจที่จะไม่ยี้คมันถือมันนั้นไม่ใช่ว่ามีความสุข; มันมีงานที่จะต้องทำ คือทำความ ไม่ยี้คมันถือมันอยู่อย่างลำบากลำบน.

ถ้าเขาเป็นคนว่างจากความยี้คมันถือมัน ตอนนั้นความยี้คมันถือมันไม่เกิดขึ้น ไม่รบกวน เขาก็สบายเหมือนพระอรหันต์ จนกว่าความยี้คมันถือมันจะกลับมาใหม่อีก. ฉะนั้นเราสนใจกับคำว่า “ว่าง” นี้ให้มาก “ว่างจากความยี้คมันถือมัน” เหมือนที่ เรากำลังมีอยู่จริง. บางเวลาหรือส่วนมาก ว่างจากความยี้คมันถือมันให้เราสบาย. ถ้าเราต้องมานั่งตงสติสำรวมระวังความยี้คมันถือมัน เหมือนระวังเสือจะกัดอยู่ อย่างนละก็ ไม่สนุกเลย มันจะเป็นความทรมานอีกแบบหนึ่งเสียด้วยซ้ำ, ที่ผม พுகมาแล้วนี่ก็ใช้รวม ๆ กัน ใช้แทนกัน กำกวมกันไปเรื่อย ๆ.

ที่นี้ก็เห็นว่าถึงเวลาที่จะต้องแยกคู่ให้ดี ให้เข้าใจให้ดี อย่าทำให้ปนกันเสีย ว่าอันหนึ่งมีเจตนาที่ต้องระวังรักษาอยู่, อันหนึ่งไม่ต้องมีเจตนา มันเป็นอยู่สมบูรณ์ โดยอัตโนมัติ, มันต่างกันราวกับฟ้าและดิน. เพื่อกันลืมหรือช่วยเข้าใจให้ดีขึ้นใน ทางที่แตกต่างกัน คุณก็ลองนึกถึงสมัยเด็ก ๆ แรกเรียนหนังสือกับสมัยนี้ ในเวลานี้ ที่เราอยู่ในสภาพอย่างนี้ สมัยเด็ก ๆ แรกเรียนหนังสือ อาจจะไปเสียหมดแล้วกระมัง ว่ามันเป็นอย่างไรบ้าง ? มีรสชาติอย่างไรบ้าง ?

ถ้าคุณไปตุ่เด็ก ๆ จะเห็นว่ามันต้องจดจำ คือพยายามอย่างยิ่งที่มีเจตนาจะจด จำ จำสาระจำอะไรแล้ว อย่างที่ต้องบังคับ, จะอ่านให้ถูก ก็ต้องคิดต้องนึก อย่างมาก

ก่อน, เช่น $๒ + ๓$ เป็นเท่าไร ต้องนับนิ้วมือก่อน จึงจะตอบออกมาได้ด้วยความระมัดระวังอย่างนี้. อย่างนี้ตรงกับที่เราเรียกว่ามีเจตนา จะต้องรักษาเจตนา นั้น; มันมีความลำบากอย่างยิ่ง.

เดี๋ยวนี้เราอ่านหนังสือที่ยากกว่านั้นมากมาย หรือว่าคิเลชที่ยากกว่านั้นมากมาย ได้ด้วยอัตโนมัติ เป็นไปเองโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องแยกผสมตัว $n-1$ กับ $n-2$ ก็มาก็คิดดูเหมือนกับเมื่อแรกเรียนขณะที่ยังไม่รู้นั้น; มันเป็นอยู่ด้วยเจตนา, ที่ต้องบังคับให้รู้ ให้อ่าน ไปตามที่จะต้องเรียน. ต่อมาอาการเหล่านั้นไม่เหลืออยู่เลย เหามาอ่านได้เลย แม้ยากกว่านั้นหลายเท่าก็อ่านได้สบายเลย โดยไม่ต้องเจตนาระวัง หรือทำอะไร.

นี่เป็นตัวอย่างก่อนไปข้างทางวัตถุ ว่า เจตนา กับ ไม่มีเจตนา มันต่างกันอย่างไร? รัฐหนังสือชนิดที่ยังต้องมีเจตนาควบคุมอยู่ กับรัฐหนังสือชนิดที่ไม่ต้องอาศัยเจตนาอีกต่อไปแล้ว มันต่างกันอย่างนี้ มากมายอย่างนี้.

การที่คนจะมีศีลหรือมีอะไรก็เหมือนกัน; ผู้ที่แรกบวชเข้ามา แล้วแรกเรียนศีล ต้องท่องศีล องค์ศีล อย่างนั้นอย่างนี้ ระมัดระวังอย่างนั้นอย่างนี้กว่าจะมีศีลได้สักที ก็มันสมองแทบจะแตก; แต่ว่าทำไปจนเคยชิน รักษาศีลไปจนเคยชินจนเป็นนิสัย กระทั่งผลอะไรก็ได้ ก็ไม่ไปล่วงศีลได้ อย่างนี้เพราะไม่มีเจตนาที่จะเป็นตัวกู-ของกูหรืออะไรอย่างนี้ อันเป็นเหตุให้ล่วงศีล ก็ไม่อาจล่วงศีลได้ นี่ปราศจากเจตนาอย่างนี้. ศีลมีได้ในสองลักษณะอย่างนี้; อย่างหนึ่งด้วยเจตนา อย่างหนึ่งไม่มีเจตนา มันเป็นเองโดยอัตโนมัติ. อย่างแรกเขาเรียกโลกิยะ อย่างหลังเขาเรียกโลกุตตระ.

เมื่อจิตใจมันยังเป็นโลก ๆ อยู่ มันก็มีแต่จะตกเป็นฝ่ายกิเลส; เพราะฉะนั้นต้องมีเจตนาสำรวมระวังเต็มที่ จึงจะมีศีลได้อย่างโลกิยะ; แล้วก็ล้มลุกคลุกคลานอยู่เรื่อย. ถ้ามีศีลอีกแบบหนึ่งโดยที่จิตใจมันเปลี่ยน ไม่มีทางที่จะให้เกิดเจตนาที่

จะล่วงศีล มันก็ไม่มีอะไรที่จะต้องระมัดระวัง หรือควบคุม; มันเป็นอำนาจของการที่จิตไม่มีโอกาส คือมันพ้น หรือมันเหนือโอกาส ที่จะละเมิดศีล; เป็นเรื่องของธรรม, ที่มีธรรมะสูง เป็นจิตไม่มีโอกาสที่จะเกิดกิเลสอันเป็นเหตุให้ล่วงศีล. ไม่ต้องสำรวจระวังอะไร มันก็ไม่มีทางจะขาดศีล และมันเป็นการมีศีลอย่างเสมอต้นเสมอปลาย โดยไม่ต้องมีเจตนา, อย่างนี้ก็เรียกว่าแบบโลกุตตระ อย่างโลกุตตระ คือเหนือโลก.

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ก็เหมือนกัน; ถ้ามันยังเป็นอย่างที่ต้องมีเจตนาอยู่ มันก็เหมือนกับศีล ต้องควบคุมด้วยโดยเจตนา. ถ้าหมดกิเลส หมดความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน; แต่เป็นอย่างที่ไม่ต้องควบคุม, ไม่ต้องมีการเจตนา; นี้จึงเรียกว่ากำกวม.

คำว่า *โลกิยะ โลกุตตระ* สองคำนี้ก็มีความหมายอย่างนี้; อย่าใช้ผิดๆ ไปตามคนบางพวก ที่เอาคำนี้ไปใช้ผิดๆ ว่า โลกิยะแล้วเอาเข้าไป ในเรื่องโลกๆ นั้นให้เอาเข้าไป. อยากกินปลาอย่ากลัวก้าง อยากเล่นกับลูกเขี่ยค้อย่ากลัวเหม็นคาว ก็เอาเข้าไป; เพราะเข้าใจไปว่าโลกิยะสอนอย่างนั้น; ส่วนโลกุตตระนี้ก็ให้เว้นจากสิ่งนั้นโดยเด็ดขาด.

สำหรับเราไม่สอนอย่างนั้น ทั้งโลกิยะ โลกุตตระ; เรานั้นล้วนแต่จะไปในทางที่จะไม่เอากับมัน. ที่ว่ายังเป็นโลกิยะนั้น ต้องล้มลูกกลูกหลาน ยังไม่ชนะ, ยังควบคุมไว้ไม่ได้; อย่างนี้มันยังเป็นโลกิยะอยู่. ถ้าต้องการเดินทางไปทางเดียวกัน และถ้าเรายังอยู่ในวิสัยคนธรรมดาอยู่ ยังข้ามขึ้นมาไม่ได้ มันก็ต้องล้มลูกกลูกหลานไปก่อน; เตี้ยมีศีล เตี้ยขาดศีลไปบ้าง สลับกันไปก็เป็นโลกิยะ : โลกิยะศีล โลกิยะทาน, โลกิยะอะไรก็ตามใจ, แล้วแต่จะเรียก; จนกว่าเมื่อไรจะเขยิบขึ้นไปถึงระดับ ที่ไม่ล้มลูกกลูกหลานอีก คือแน่นอนลงไป เพราะว่าพ้นแล้ว ก็เรียกว่าเป็นโลกุตตระ.

เรื่อง โลกียะ โลกุตระนั้น ให้เดินไปเรื่อยเดียวกัน, ให้ไปตามหลังกัน อย่าแยกทางกันเดินหันหลังให้กัน.

ถ้าให้พวกโลกียะนี้จมอยู่ในกิเลส ยอมรับบาปยอมรับกรรม ยอมรับอกถั่ว อยู่ด้วยกิเลส อย่างนั้นมันเป็นโลกียะของพวกเขาอันธพาล; ไม่ใช่ความหมายที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา. เราจะต้องรู้ความสับสน กลับกลอก กำกวม ของคำแต่ละคำเหล่านี้ไว้ให้พอ. “ให้พอ” นี้ ไม่ได้หมายความว่าให้ท่วมหูท่วมตา, ให้พอสมควรที่จะรับประกันความเข้าใจผิด. ฉะนั้นทุกอย่างจะพูดได้ว่าเป็นโลกียะ อย่างหนึ่ง เป็นโลกุตระอย่างหนึ่ง; ถ้ามันกลับล้มลุกคลุกคลานได้ก็เรียกว่าโลกียะ, ภาษาบาลีเรียกว่า กลับกำเริบเป็นอย่างเดิมได้เรียกว่าโลกียะ; ไม่กลับกำเริบอย่างเดิมต่อไปนี่ก็เรียกว่าโลกุตระ.

ความคิดที่เป็นกิเลสนั้น ไม่อาจจะเกิดได้อีกต่อไปก็เป็นโลกุตระ, ถ้าระงับได้บ้างคราวแล้วมันกลับเกิดได้อีก ไม่ว่าจะพยายามทำดีถึงที่สุดอย่างไรก็ยังเรียกว่าโลกียะอยู่. เพราะฉะนั้นกิเลสทุกข้อมีอยู่มากมายหลายสิบข้อ ที่เราจะละมันนั้น เป็นผลอย่างโลกียะก็มี อย่างโลกุตระก็มี; ถ้ากลับกำเริบได้ก็เป็นโลกียะ, ไม่กลับกำเริบอีกต่อไปก็เป็นโลกุตระ.

ขอให้ไปสังเกตจิตใจของเราเอง ที่จะละเว้นอะไรในปัจจุบันนี้, จะละเว้นความคิดนึกชนิดไหนแล้วมันกลับมาอีก : เช่นให้ละบุหรี ละอะไรเหล่านี้ อยู่ที่นั่นจะได้พอสึกออกไปมันก็กลับมาอีก; นี่คือการของโลกียะโลกุตระที่มันต่างกัน. ที่พูดว่าความฝันเป็นเครื่องวัดที่แน่นอนนั้น มันก็เนื่องจากสิ่งนี้คือ; ถ้าในส่วนลึกของใจมันละกิเลสข้อนี้ได้เด็ดขาด ถอนรากถอนเหง้าแล้ว มันก็จะไม่มีการฝันในเรื่องราวที่อาศัยกิเลสชนิดนั้นต่อไป.

ที่นี้เพียงแต่จะเอาเจตนาที่อื่น ๆ อยู่เป็นหลักกันก็ มันก็ ไม่ค่อยแน่ มันอาจจะเล่นตลกกับเราได้; ในเรื่องฝันไม่ใช่ฝันคืนนี้ ฝรั่งนี้ มะรินนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น, อาจนาน ๆ เท่าไรก็ได้; เพราะมันยังไม่ประจวบเหมาะที่จะแสดงออกมา. เราเรียกกันต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาก็เรียกว่า “สัญญา”, สัญญาแต่หนหลังสะสมอยู่ในสันดานในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ปรุ้งเป็นความฝันออกมา. มันเก็บไว้ในส่วนที่เป็นความไร้สำนึก เป็น subconscious อยู่เวลานี้; แต่แล้วมันเก็บไว้มาก มีโอกาสเหมาะเมื่อไร มันปรุ้งออกมาเป็นสำนึก เมื่อหลับเมื่อฝันก็ได้ หรือเมื่อตื่น ๆ ก็ได้ ถ้ามันเป็นเรื่องฝันจริง ๆ ไม่ใช่อาการของท้องเสีย หรือมีความเจ็บไข้อย่างอื่น.

คำสำคัญนี้ก็คือคำว่า “ไม่ยึดมั่นถือมั่น” ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น โดยเจตนาอยู่ละก็มันยังไว้ใจไม่ได้, ยังเอาตัวไม่รอด ถือมั่นต้องมีเจตนาที่จะควบคุม.

อย่าเพ้อไว้ใจ อย่าเพ้อนอนใจ แม้ว่ามันจะไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นที่ปรากฏ; แต่มันยังยึดมั่นถือมั่นอยู่. ถ้าแสดงได้ด้วยความฝันละก็ คุยให้ทีเถอะ; มันเป็นความยึดมั่นถือมั่นที่ไม่แท้. ถ้าเป็นด้วยปัญญา มันถอนรากถอนเหง้าของความยึดมั่นถือมั่นได้ จึงจะเป็นจริง.

เดี๋ยวนี้เรายังเป็นปุถุชนอยู่ มันก็ต้องชนิดและชนิดที่ต้องมีเจตนา, ให้พยายามปลุกหรือว่าเจริญ, เจริญเจตนาให้คิด ให้ดู ให้แรง ให้หนักขึ้น; ก็จะต้องควบคุมความยึดมั่นถือมั่นไว้ได้ จนกว่าจะถึงขนาดถึงเวลาที่ว่าความยึดมั่นถือมั่น จะเริ่มอ่อนกำลังลง : เริ่มพ่ายแพ้ เริ่มมาอยู่ในอำนาจ จนถึงจะต้องตายแน่ จะต้องสิ้นสูญไปแน่. ถ้าถึงขนาดจะสิ้นสูญไปแน่ อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นพระโสดาบันได้, ถือมั่นเข้ารูปเข้ารอยเข้าหนทางที่จะสิ้นสูญไปอย่างแน่นอน. ถ้ามันหมดเลยก็เป็นพระอรหันต์,

ถ้าโสดาบันก็ยังละการยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ แต่เริ่มแสดงว่าจะได้แน่นอน; พระ-
อรหันตคนเป็นทศนุสของความสุขนตมณ.

นี่ก็เป็นระดับที่มนุษย์แบ่งเหมือนกัน; แต่ก็เป็นแบ่งไปตามลักษณะ
ของธรรมชาติของจิตใจ : จิตที่เริ่มเปลี่ยนตัว, จิตที่เข้าไปไกลไปตามเนื้อหามากขึ้น,
เข้าไปไกลมากขึ้นจนถึงที่สุด; จากความยึดมั่นถือมั่นอย่างธรรมดาสามัญ ไปสู่ความไม่มี
ความยึดมั่นถือมั่น. ถึงแม้ว่าความยึดมั่นถือมั่นนี่ก็เป็นคำพูด, เป็นเพียงคำพูด,
เป็นเพียงการบัญญัติทางคำพูดของมนุษย์. **ตัวธรรมชาติตัวจริงก็คือ จิตที่เกิดขึ้น**
เป็นอย่างไรนั้นอย่างนั้น เราเรียกว่าความยึดมั่น. เรื่องคำพูดนี้บางที่ฟังผิด ฟังเป็น
อย่างอื่นไปเสียก็มี มันจึงต้องศึกษาความหมายของคำพูด.

ที่นี้มีบุคคลพวกหนึ่งที่เรียกว่าพระปัจเจกพุทธะ, ท่าน**รู้จักสิ่งเหล่านี้**
ในจิตใจมีอะไรเป็นอย่างไร; รู้ดี แต่ไม่รู้ว่าจะเรียกชื่ออะไรเหมือนกัน; เพราะ
ไม่ต้องการจะพูดกับใคร เลยไม่ต้องเรียกว่าอะไร, ไม่ต้องเรียกอะไรว่าอะไรทั้งหมด.
แต่ท่านรู้ดีเกินกว่าที่จะรู้ว่าความรู้สึกอย่างนั้น ไม่มีเหลืออยู่เลย. ท่านไม่พูด
ไม่เรียกชื่อ เรียกชื่อไม่เป็น ไม่อยากจะทำอะไร ไม่อยากจะทำอะไรให้
ลำบากเกินความจำเป็น; ทำแต่ในส่วนส่วนตัวส่วนจิตใจแล้วก็เสร็จกัน; นี้เรียกว่า
พระปัจเจกพุทธะอย่างนี้ก็มี. ถ้าจะบีบบังคับให้ท่านพูด ท่านต้องพูดเป็นเรื่องเป็นราว
ไม่พูดเป็นคำบัญญัติเฉพาะ หรือไม่พูดเป็นภาษาธรรมะธัมโมอะไร, ท่านจะพูด
เป็นเรื่องเป็นราว เหมือนกับเล่านิทาน แล้วก็ไม่ว่าจะเรียกว่าอะไร. อย่างนี้พูดได้
ไม่ใช่จะพูดไม่ได้เสียเลย; แต่ก็ไม่สนใจเรื่องภาษาพูด. เรื่องที่เขาสมมุติบัญญัติ
อะไรกันนั้นไม่รู้ทั้งนั้น, อย่างนี้ก็มีอยู่พวกหนึ่งเหมือนกัน; มันก็มีผลถึงที่สุดเหมือนกัน
คือว่ากับความยึดมั่นถือมั่นได้หมดเลยเหมือนกัน แต่พูดไม่เป็น. บางทีอย่างนี้จะ
สะดวกกว่า สนุกกว่า.

ในคำสวดกรวดน้ำที่คุณสวดอยู่ทุกวันทุกเย็นนั้น ตอนท้ายมีอย่างนี้ให้คุณให้ที :
 ถ้าอะไร ๆ มันพร้อมแล้ว แต่มันไม่พร้อมที่จะเป็นผู้รู้ผู้พูดได้ “ขอให้เป็นผู้แจ่ม
 พุทระ, ขอให้ได้ญาณเป็นเครื่องรู้” เจเพาะตนอันสูงสุดเทอญ คือความเป็นอย่างนี้.
 “รู้เจเพาะตนอันสูงสุดเทอญ” รู้ความคับแค้นแห่งความยึดมั่นถือมั่น แต่พูดกะใครไม่เป็น,
 ชี้แจงจรรเรื่องต่าง ๆ ที่ประทับใจให้สวยงามนั้น ชี้แจงจรร; ต้องการความดับโดยตรง
 เจเพาะตน.

พระปัจเจกพุทธะ แปลว่ารู้เจเพาะตนผู้เดียว ก็ยังเรียกว่าดีที่สวดที่เดียว
 สำหรับความดับทุกข์, และมันจะสะดวกกว่าสบายกว่า ในเมื่อศึกษาจากข้างในล้วน
 ตลอดเวลา; มีความตั้งใจจริง มีความบริสุทธิ์ใจ และเผ้าอยู่ข้างในล้วน ก็มีความรู้
 ได้เหมือนกัน; ดังเช่น, ความคิดเช่นนี้มาอีกแล้ว, มาอีกแล้ว, มาอีกแล้ว,
 คอยกำหราบมันอยู่อย่างนี้; เจียวอย่างนั้นมาอีกแล้ว เจียวอย่างนั้นมาอีกแล้ว; ความรู้
 ก็รู้ทุกที; อันไหนมาว่าเป็นอย่างไร อันไหนมาเกิดผลอย่างไร. แต่ในที่สวดมนต์ก็คือ
 ความยึดมั่นถือมั่นเท่านั้นเอง, จนกระทั่งมันเบื่อหน่ายมันเกลียดเหลือเกลียด.

มันเบื่อหน่ายเหลือจะเบื่อหน่ายในเรื่องของตัวกู - ของกูอย่างนี้, จนวันหนึ่ง
 มันเหี่ยวลง เหี่ยวลง เหี่ยวลง จนตายทันที จนตายสนิทไปเลยอย่างนี้; แล้วก็ไม่มี
 ทางที่จะขาดศีลทีละอะไรเหมือนกัน ทั้งที่ไม่ได้เรียนศีล ไม่ได้เรียนสมาธิ ไม่ได้เรียน
 ปัญญา มันก็เป็นของมันอยู่พร้อมไปในตัวแล้ว. มีศีล สมาธิ ปัญญา หน้าที่ไม่มี
 เจตนาเลย อยู่ในตัวเสร็จ ก็เป็นทางออกอันหนึ่ง หัมไว้สำหรับคนที่ชอบตรงต่อ
 ตัวเอง. เจียวนี้มีแต่อันธพาลหลอกลวง : ทำไม่ไหว ทำไม่ได้ ยากเกินไป ไม่ใช่วิสัย
 ของเรา; มันก็ไม่ได้จริงเหมือนกัน, มันก็ล้มเหลวจริงเหมือนกัน. จะไปโทษว่า
 ธรรมะมันยาก นี้ยังไม่ถูกหรอก, ธรรมะชาติมีไว้พอดี ๆ, แต่มนุษย์เหลวไหลเอง;
 เพราะการถูกดึง ถูกจูง ถูกยั่วไปในทางตรงกันข้าม ตามความเจริญของสมัยนี้.

ต้องหยุดทีแล้ว ถ้าพูดไปก็จะเป็นคำความเจริญสมัยนี้ พอกันที.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๘ - ผลการค้นคว้า เกี่ยวกับการยถมณัตถมณ

วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๑๗
ของระยะเวลาเข้าพรรษา. ในวันนี้อยากจะพูดถึงเรื่อง ผล
ของการค้นคว้าเกี่ยวกับความสมณัตถมณ.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดถึงถึงบุคคลประเภท
ปัจเจกพุทธะ, เป็นบุคคลประเภทที่เราควรทำความเข้าใจ
กันให้มากสักหน่อย, และอาจจะเกี่ยวกับประโยชน์ของ
เราอย่างมากทีเดียวก็ได้. บุคคลประเภทนี้ไม่เกี่ยวกับการ
ศึกษา ไม่เกี่ยวกับเป็นพระพุทธเจ้า ที่จะมาเผยแผ่อะไร
ท่านก็ยังสามารถทำความหลุดพ้นให้แก่ตนเองได้; เรียกว่า
มีการค้นคว้าของตัวเอง, และต้องถือว่าเป็นนักค้นคว้าที่
เก่งกาจ หรือว่าสำคัญที่สุด; เพราะตามเรื่องราวปรากฏว่า
ไม่มีใครพูดให้ฟัง หรือไม่มีใครระแคะระคายอะไรอย่างนี้,
ไม่มีใครสอนวิชาให้ที่ไหน. แต่เนื่องจากการสังเกต
ของตัวเอง ที่มันแก่ หรือว่าแก่จัด หรือว่ามันสูงงอม.

เราหนักใจถึงคำว่า “สังเกตุ”, การตั้งข้อสังเกตุว่าอะไรเป็นอะไร ที่มันสุกหอม ก็หมายความว่ามันถึงขีดสูงสุดของมัน มันก็พบได้เหมือนกันว่าอะไรเป็นอะไร.

คนเราสมัยนี้ก็ถือหลักสังเกตุกันคว่ำตาลองนี่ แต่แล้วทำไมไม่เป็นปัจเจก - พุทฺธะ; ทำไมไม่เกิดปัจเจกพุทฺธะขึ้นมา ? ที่ร้ายไปยิ่งกว่านั้นก็คือ มีพระสัมมา - สัมพุทฺธเจ้าเศษแต่ส่งสอนอยู่, ศาสนาของท่านก็ยังแพร่หลายอยู่แล้ว เราจึง แดงไม่มีความรู้สึก ไม่มีการบรรลุนิพพานอีก. นี่เรียกว่าการที่สังเกตุกันคว่ำตาลองนี้ มันเป็นอะไรไปเสียแล้ว; ผมจึงขอให้ย้อนกลับไปคิดถึงที่พวกที่พอปฏิบัติได้ก็เป็น ปัจเจกพุทฺธะ ว่าทำไมจึงเป็นขึ้นมาได้; มันต้องเนื่องมาจากอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งพวกเราสมัยนี้ไม่มีสิ่งนั้น.

ถ้าสนใจที่จะรู้ธรรมชาติที่เป็นต้นบรรลุนิพพานก็ต้องกันให้พบ ว่ามันคือ อะไรที่เป็นปัจเจกสำคัญ ที่ไม่บรรลุนิพพาน ? ผมอยากจะสันนิษฐานว่า มันเป็น เพราะขาดความจริงจัง หรือจริงใจ อย่างหนึ่ง, แล้วมันขาดจุดหมายที่แน่นอน, จุดหมายที่แน่นอนมันก็รวมอยู่ในคำว่าจริงจังจริงใจ.

จำนวนของปัจเจกพุทฺธะที่เขียนไว้ในคัมภีร์มีมาก มากอย่างไม่น่าเชื่อ เหมือนกัน, ต้องมีคนจำนวนมากใหญ่จำนวนหนึ่งในสมัยหนึ่งยุคหนึ่งนี่ ที่จะเป็นเพราะว่า ประจวบเหมาะหรืออะไรก็ตาม เขาสนใจกันกว่าสังเกตุกันเป็นพิเศษในเรื่องค่านิจิตและ วิญญาน; ทำไปเรื่อย ๆ นิยมทำจนกลายเป็นของที่ทำกันมากสำหรับผู้ที่ได้ผ่านวัยของความหนุ่ม, ความเป็นศฤงคาร หรือที่เราเรียกกันว่าผ่านโลกมาแล้ว; เขามีการ ค้นคว้าชนิดที่เรียกว่าอย่างง่าย ๆ ขึ้น ๆ ตรงไปตรงมา แต่ว่ามันก็จริงจัง จริงจังมาก. ที่สำคัญคือตรงที่ว่าคาร์บอนไดออกไซด์ เป็นไป แต่ในทางเรื่องสายวิญญาน คือ สายสติปัญญา.

ตรงนี้อาจจะขอแทรกหน่อย เรื่องการค้นคว้านี้ อยากรู้จักกันอีกครั้งหนึ่งว่า มันก็แบ่งไปตามรากฐานที่สำคัญ ที่เราพูดถึงมา ๓ อย่าง ที่เราพูดถึงมาแล้วบ่อย ๆ : **ค้นคว้าทั้งในทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ**, สามคำนี้จำเป็นต้องพูดเสมอ; จะต้องเข้าใจไว้. ถ้าไม่เข้าใจ ก็ย้อนไปนึกถึงตัวอย่าง ที่ให้ไว้เป็นตัวอย่าง, ที่เกี่ยวกับเรื่องโลกเรื่องความสุขนั้น; ในส่วนการค้นคว้าทั้งด้านวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ นี้ก็พอจะมองเห็นความสุขต่าง ๆ ได้ :

การค้นคว้าทางวัตถุจะมีผลที่ได้เรียกว่าได้เหยื่อดี ๆ มา. ลองฟังดูให้ถี่ การค้นคว้าทางวัตถุ ที่เจริญก้าวหน้า ก็ได้ผลที่ได้เหยื่อดี ๆ มา, เอามากินมาใช้, นี่เป็นเรื่องทางวัตถุทางเนื้อหนัง.

การค้นคว้าทางจิต ตามความหมายของเราที่ได้พูดไปแล้ว ก็ได้ผลเป็น **ความรู้เรื่องความลับของจิต**; มันก็ได้อำนาจจิตกำลังจิต. เรื่องคุณสมบัติอันแปลกประหลาดของจิต, เอามาใช้เป็นประโยชน์จนกระทั่งมีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์, เรื่องฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์เป็นผลของกำลังจิตทั้งนั้น. ในการค้นคว้าทางจิตโดยตรงล้วน ๆ มันก็ได้ผลอย่างนี้ มันนำมาสู่ผลอย่างนี้. **การค้นคว้าทางวิญญาณหรือทางสติปัญญา** นี้ มันก็ได้สิ่งที่เราเรียกว่ามรรค ผล นิพพาน, มันคนละเรื่องกันอย่างนี้.

ในวันแรกเราได้พูดกันถึงเรื่องมรรค ผล นิพพาน นั่นคือการพักผ่อนทางวิญญาณ ตั้งแต่เบื้องต้นระดับต่ำจนถึงระดับสูงสุด เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน. ขอให้ทำความเข้าใจให้เห็นความแตกต่างระหว่าง ๓ อย่างนี้ : **ค้นคว้าทางวัตถุให้เห็นเป็นเหยื่อดี ๆ มากินมาใช้, ค้นคว้าทางจิตก็ได้อำนาจจิตเป็นฤทธิ์เป็นปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติมาใช้, ค้นคว้าทางวิญญาณ ทางสติปัญญาได้ความหลุดพ้นจากตัณหา - ขอกุ หรือการทำลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงเสียได้** ว่างจากความยึดมั่น

ถือมั่น คือมรรค ผล นิพพาน; นั่นไม่ใช่เรื่องเดียวกันแท้; เกิดเป็นความแตกต่าง ระหว่างการค้นคว้าทั้ง ๓ ประเภทขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องเปรียบเทียบคำว่า **ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ** อีกเรื่องหนึ่ง; ขอให้สังเกตไว้ให้ดีๆ.

พระบ็องเจกพุทธะ ไม่ได้เกิดในสมัยที่มี**การค้นคว้าทางวัตถุ** นั้นแน่นอนที่สุด; สมัยโบราณยังไม่สนใจเรื่องวัตถุ, สนใจแต่เพียงมีกินมีใช้ พออยู่ไปได้. แล้วยุคหนึ่งก็สนใจในทางจิต คือค้นคว้าเรื่องความลับของจิต กระทั่งมีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์นั้นก็เป็ยุคหนึ่งเป็นพวกหนึ่ง. **พระบ็องเจกพุทธะ** ก็ไม่เกิดในยุคนี้; แต่เกิดในยุคที่มี**การค้นคว้าทางวิญญาณ** คือประมาณสิ่งทั้งสองที่เกิดขึ้นนี้เป็นเรื่องไร้สาระ. ที่นี้ยังไม่มีพระพุทธรเจ้าเกิด มันก็ต้องช่วยตัวเองเรื่อง**การค้นคว้าทางจิตทางวิญญาณ** เป็นส่วนตัวเฉพาะคนๆ ก็ได้พบในวงจำกัดหรือแคบ ซึ่งเราเรียกกันในสมัยนี้ด้วยคำประหลาดๆ ว่า**อย่างแห้งแล้ง**; แต่มันก็มีผลถึงที่สุด ส่วนวิธีการมันแคบแห้งแล้งไม่กว้างขวางไปถึงการช่วยผู้อื่น, หรือการพูดให้ใครรู้ได้ด้วย อย่างนี้เรียกว่ามันเป็นวิธีที่แคบและแห้งแล้ง; แต่ว่าถึงที่สุด ตรงที่ว่าทำลายความยึดมั่นถือมั่นอยู่ ได้ผลเป็นความสุขถึงที่สุดด้วยเหมือนกัน.

พูดถึงพวกเราสสมัยนี้ ลองเปรียบเทียบดู ในระหว่างการค้นคว้า ๓ ชนิดนี้. เราค้นคว้าทางวัตถุนี้จนก้าวหน้าขนาดที่เข้าไปเหยียบดวงจันทร์ ทำให้พระจันทร์กลายเป็นไอจันทร์ไป หมดความหมายที่จะเป็นพระจันทร์; นี่ก็เป็นผลความก้าวหน้าทางวัตถุ, แล้วยังไม่พอ ยังมุ่งมันที่จะก้าวหน้าไปในทางวัตถุอยู่เรื่อย.

ที่นี้เรามาพูดถึงเรื่อง**การค้นคว้าทางจิต** หรือ**ทางจิตวิทยา**บ้าง มันก็ **ไม่พ้นไปจากความเป็นทาสของวัตถุ**.

ความรู้ทางจิตวิทยา ที่ค้นคว้ามานั้น ไม่พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุ. ลองฟังดูให้ดี ๆ ว่าไม่พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุที่มีความหมายอย่างไรบ้าง? อย่างน้อยที่สุดการค้นคว้ามานั้นเพื่อผลเป็นวัตถุ; เพราะพบกับความประสงค์มุ่งหมายอันเป็นวัตถุเสียเรื่อย, มันก็เป็นความสุขทางเนื้อหนังเสียเรื่อย, ค้นคว้าทางจิตก็เป็นไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่ผลทางวัตถุ.

อีกอย่างหนึ่งคือว่ามันตั้งต้นที่วัตถุ คือมันสมอง แล้วมันสมองก็เป็นเรื่องทางวัตถุ. เมื่อเอาปฏิกริยาทาง *mechanism* ในมันสมองมาเป็นจิต; อย่างจิตนี้มันก็เป็นวัตถุ, ยังเนื่องด้วยวัตถุอยู่มาก, มันไม่เป็นจิตที่จะเป็นอิสระออกมาได้ เพราะว่าเอาก่อนสมองเป็นหลัก มันจึงไม่ถึงที่จะมีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์มีอะไรได้ เหมือนเรื่องฝ่ายจิตอย่างโบราณโน้น. แปลว่าแม้จะพูดจิตวิทยา หรืออะไร วิทยา, *mythology* สมัยนี้ล้วนแต่เป็นทาสของวัตถุทั้งนั้น.

ที่นี่ เราก็เห็นได้ชัดว่าวิทยาประยุกต์ทั้งหมด ก็เพื่อใช้แสวงหาประโยชน์เอาเปรียบผู้อื่นเท่านั้นเอง; เขาผลให้มากเอากำไรให้มาก เอาเปรียบผู้อื่น หรือเพื่อจะควบคุมผู้อื่น ชนະผู้อื่น อย่างนี้จะมากกว่า. อย่างนี้จะทางจิตก็ไม่เชิง, ทางสติปัญญาก็ไม่เชิง; มันมีเจตนาไม่บริสุทธิ์ ทั้งที่เขาเรียกกันว่าวิชาบริสุทธิ์ มันก็มีเจตนาไม่บริสุทธิ์โดยอัตโนมัติ ไม่รู้สึกตัว; แล้วมีอะไรก็มาระดมทุ่มเทไปในทางวัตถุอย่างไม่มีขอบเขตอย่างไม่มีอัน. เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็แปลว่า ไม่เคยหนีปัญหาเรื่องทางวิญญาณขึ้นมาค้นคว้า จึงเป็นไปได้ในทางที่เรียกว่าเข้าถึงเรื่องทางวิญญาณ.

นี่มันจึงตอบคำถามอยู่ในตัวแล้ว ว่า สมัยนี้เรามีการค้นคว้าอย่างหนัก, พิสูจน์ทดลองอย่างหนัก, มีการสังเกตก็อย่างหนักหรืออย่างเก่ง, แต่ไม่ใช้ในทาง

วิญญานเลย; พระปัจเจกพุทธะจึงไม่ได้เกิดขึ้นเลย. แต่ผมเชื่อเป็นส่วนตัวว่า จะต้องมียะเจกพุทธะอย่างนั้นบ้าง อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; ใครก็ไม่รู้, เพราะว่าตามแบบ พระปัจเจกพุทธะ เขาไม่แสดงตัว ไม่พูด; แต่ว่ามีน้อยลง น้อยลงจนเหมือนกับไม่มี. ถ้าจะมีก็มี ๒ - ๓ คนต่อจำนวนคนในโลก ซึ่งเวลานี้ก็เหมือนกับไม่มี, เรียกว่าไม่มี ถูกกว่า. เพราะฉะนั้นเราอย่าได้ประมาท คิดไปเสียว่าพวกสมณะนี่ก็มีการสังเกตค้นคว้า ทดลองซึ่งเป็นหลักของวิทยาศาสตร์ รวมทั้งปรัชญา ทำกันเป็นจริงเป็นจัง สอนอยู่ใน มหาวิทยาลัยทั่วไปแล้ว ก็ไม่มาสู่จุดนี้, ก็ไม่มีผลเป็นจุดนี้.

นี่เรียกว่า การค้นคว้าไม่มีผลในทางที่จะให้รู้เรื่องที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์ ควรรู้; คือควบคุมจิตใจไม่ได้ แล้วก็ค้นมาเพื่อสร้างปัญหาความทุกข์ความ เดือดร้อนขึ้นมา. ถ้าหากว่าคนในโลกเวลานี้จะมีการสร้างปัญหาขึ้นมาสักข้อเดียว ว่าเราจะประกอบกิจการงานอยู่ในโลกนี้กันอย่างไร โดยที่จะไม่เกิดความทุกข์ ให้บูชา ความดีทุกข์ หรือความไม่ทุกข์นี้กันให้จริงๆ และกันแต่ทางนี้ทางเดียว เชื่อว่า ไม่เหลือวิสัยของการศึกษาหรือสติปัญญาของคนสมัยนี้.

เดี๋ยวนี้เขาไม่มองในแง่ที่ว่ามันจะเกิดทุกข์ขึ้นมา; มองแต่ในแง่ว่า ให้ได้, ให้เอา, ให้ได้ - ให้ได้ - ให้ได้, ใช้ให้มาก กินให้มาก; หมกแล้วก็หาทาง ออกอย่างอื่น. นี่มองกันแต่อย่างนี้. ไม่ได้มองว่าใช้หรือกินเท่าที่จำเป็น แล้วก็ จะทำโดยที่ไม่ทำให้ใครเป็นทุกข์เลย; ไม่มองกันในแง่นี้; มองแต่ว่าให้ได้มากกว่า, มากกว่าคนอื่น ได้เปรียบคนอื่น. ในความแบ่งเป็นชาติ เป็นอะไรที่เป็นชาตินิยม นั้นมันมาก, คือเป็นตัวกู - ของกูมันมาก มันหนักขึ้น หนักขึ้น มีเรามีเขา หนักขึ้น.

พวกเราก็ลุ่มลุ่มตาขึ้นมาในโลก ในท่ามกลางความเป็นอย่างนี้, เราเกิด ในประเทศที่ด้อยพัฒนาบ้างเดือน ก็ยังเป็นส่วนน้อย แต่เราก็ตามกันประเทศที่ก้าว

หน้าในการพัฒนา หรือวิ่งไปในทางวัตถุนิยม. เราเอาคนพวกนั้นเป็นครูบาอาจารย์เต็มที; แม้ว่าเราเกิดในป่า เราควรจะเป็นบ๊องเจกพุทธะได้ เราก็ไม่นิยม. เรายังไปวิ่งตามกันในความเจริญของพวกที่มีความเจริญทางวัตถุ. เราบูชาการพัฒนา แล้วมันจะเป็นมากขึ้น – มากขึ้น – มากขึ้น เพราะอะไรก็ลองคิดดูเอง. เพราะอะไร? ก็เพราะไม่รู้ ก็หลับลูบลับตา, เพราะไม่รู้ว่ามันเป็นภยันตรายแก่มนุษยชาติ. มนุษย์ธรรมดาหมดไปแล้ว อาจกำลังจะหมดไปเพราะเหตุนี้ก็ไม่รู้; แต่เขาก็เรียกว่ายังเจริญ ยังเจริญด้วยมนุษยธรรม, ยังเจริญด้วยอะไรต่างๆ, เช่นการไปโลกพระจันทร์ได้ ก็หลง จัดเป็นความก้าวหน้าทางมนุษยธรรม, อย่างนี้เป็นเรื่องน่าหัวเราะที่สุด.

คุณๆ คนรวมทั้งผมด้วย ต่างก็เกิดอยู่ในโลกเวลานี้ ในสภาพอย่างนั้น ในสิ่งแวดล้อมอย่างนี้; ที่นี้ใครจะหลงมากหลงน้อยก็ลองสังเกตดู. **เดี๋ยวนี้กำลังปฏิญญาว่าจะศึกษาพระพุทธศาสนา,** จะเข้าถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านมีให้อย่างนี้; อย่างนี้ก็เป็นเรื่องปฏิญญา, ต้องการ, และดูจะจริงจังด้วยเหมือนกัน. แต่แล้วทำไมมันจึงยังไม่ค่อยจะได้? คล้ายๆ กับว่าเราถูกตั้ง, ถูกตั้งอยู่เป็นสองฝ่ายหรือหลายฝ่าย โดยไม่รู้สักตัว โดยเนื้อแท้ **ในจิตในวิญญาณอาจจะเป็นทางวัตถุนิยม.**

ข้างฝ่ายจะลองพุทธศาสนา ลองบวชดู ซึ่งเป็นเรื่องลองเท่านั้น, ก็นึกเดียวเท่านั้น. ส่วนความรู้สักทั้งหมดในจิตใจที่เป็นส่วนลึก ที่ไม่มีสำนึก ที่ไร้สำนึก มันเป็นฝ่ายโน้นหมดเลย; เพราะฉะนั้นเราก็ตั้งมาไม่ไหว ที่จะมาสู่อะไรๆ ที่มันเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณที่ถึงที่สุด. **นี้เรียกว่า “เราไม่จริงโดยไม่รู้สักตัว”.**

คำบัญญัติคำนี้จะมีในปทานุกรมหรือไม่หรืออะไร มีการใช้ที่ไหนก็ไม่ทราบ; แต่มันมีอยู่จริงในมนุษย์ คือความไม่จริง, **ไม่จริงใจ, ไม่จริงใจ และก็ไม่**

ไม่รู้สึกรู้ว่าเราไม่จริงใจ ไม่จริงจัง, เป็นความไม่จริงโดยไม่รู้สึกรู้ตัว. มีหรือไม่มี
ลองไปค้นดูในตัวเราทุกคน; เราอาจจะจริงแต่ผิวนอกนิด ๆ หน่อย ๆ, และความ
ไม่จริงในส่วนลึกของจิตใจมันมีอยู่เต็มที่ อย่างมันกลมเหลว คือมันรวมอยู่ใน
พวกที่ ไม่จริง.

ที่จะพูดถึงความไม่จริง ความไม่จริงที่ ^๕ไม่รู้สึกรู้ตัว มีอยู่
หลาย ๆ แห่งหลายมุมในเวลาหนึ่ง.

ความไม่จริงนั้นมาจากการที่บังคับตัวเองไม่ได้เป็นส่วนใหญ่; ถ้าเรา
ตั้งใจ เราอยาก เราประสงค์ แต่แล้วบังคับให้ทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะมีอะไรที่มันเหลือ
ความสามารถของเราอีกชั้นหนึ่ง; มันก็เลยเป็นเรื่องไม่จริงไปเหมือนกัน คือเหลว
เหมือนกัน. นี่ก็ต้องแก้ไขกันในส่วนนี้ คือศึกษามองเห็นให้ชัดเป็นเรื่อง ๆ.

เรื่องวัตถุ เรื่องจิต เรื่องวิญญาณ นี่ต้องมองให้เห็นเป็นเรื่อง ๆ เรื่อง ๆ
ชัดเจนลงไป. แล้วให้เห็นว่าอะไรมันจะช่วยให้, อะไรมันดี, จะต้องทำอะไร,
จะเอาอย่างไร, ก็เอากันให้แน่และให้จริง; และก็อย่าเข้าใจผิดด้วย ระหว่างสิ่ง
ทั้งสามนี้, คือสิ่งทั้งสามนี้ไปด้วยกันก็ได้. แต่ต้องให้สิ่งที่สำคัญถูกต้องนั้นนำหน้า :
เช่นว่าเรื่องทางจิต ทางสติปัญญา ทางวิญญาณนี้ต้องนำหน้าเรื่องทางวัตถุ, เอาวัตถุ
เป็นบริวาร นี่มันก็อย่างหนึ่ง; แต่ที่นี้ไปเอาเรื่องวัตถุนำหน้า เรื่องจิต เรื่องวิญญาณ
เป็นบริวาร นี่มันก็ตรงกันข้าม.

การที่เราอยู่ในสภาพอย่างนี้ มาบวชแล้วอย่างนี้ มันจะเป็นอย่างไร? เป็น
พวกไหน ในสองพวกนั้น? นั่นแหละเราจะตอบคำถามได้ว่าจริงหรือไม่จริง; มันจริง
โดยรู้สึกรู้ตัวหรือไม่รู้สึกรู้ตัว, แล้วก็ไม่จริงโดยไม่รู้สึกรู้ตัว หรือโดยรู้สึกรู้ตัว; ถ้ามันเป็น
เรื่องไม่จริงมันก็ต้องล้มเหลวแน่.

เมื่อมาถึงตอนนี้ก็อยากจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบอีกเหมือนกัน; เราศึกษา; รู้แล้ว ก็ต้องการจะทำได้; แต่เราพ่ายแพ้แก่อะไรอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญมาก ก็คือกิเลสและความเคยชินของกิเลส. ฟังให้ดีๆ คำว่า : *สังโยชน์* และ *อนุสัย* ที่มันลึกลับซ่อนเร้น ละเอียดสุขุมที่สุด ก็คือความเคยชินแห่งกิเลสในสันดานของเรา ใต้จิตสำนึก อันนี้จะต้องรู้จักมัน มันทำความยุ่งยากลำบากมาก.

ยกตัวอย่างเช่นเหมือนอย่างว่า เป็นหมอต้อต้งศึกษาเรื่องกายวิภาควิทยา จนรู้ว่ามันประกอบด้วยอะไรไปทั้งเนื้อทั้งตัว, แล้ก็รู้เฉพาะอย่างย้งเกี่ยวกับเรื่องเพศหรือเรื่องการสืบพันธุ์ จนมีคนถามกันบ่อยๆ. ในสมัยผม แรกเรียนนักธรรมก็มีพูดกันมาก ว่าทำไมพวกหมอจึงไม่บ่าบ้ตราคะความกำหนัดได้ ด้วยความรู้ทางกายวิภาควิทยาเป็นต้น, แล้ในที่สุดก็พูดกันไม่รู้เรื่อง แล้ผมจะไปรู้เรื่องอะไรเพราะผมเป็นคนเพ็งบวช เพ็งเรียน.

เมื่อสังเกตเรื่อย ๆ มากก็เห็นได้ว่ามันคนละเรื่อง แม้ว่าเดี๋ยวนีเราจจะเรียนรู้มีความรู้ในส่วนนั้น เช่นว่าภิกษุ สามเณร ศึกษาพิจารณาเรื่องความเป็นปฏิภูล, ความเป็นปฏิภูลของเนื้อหนัง ร่างกายของอวัยวะเกี่ยวกับอะไรก็ตาม, นี้เป็นความเป็นปฏิภูล. แต่แล้วทำไมมันบ้งคับราคะไม่ได้. นั่นก็เพราะมันไขว้กันอยู่เรื่อยไป มันคนละเรื่อง; เพราะว่ามันไม่เคยไปแตะต้องกัน แล้ไม่เคยไปฟาดฟันรบราฆ่าฟันกันเลย.

ความรู้เรื่องปฏิภูล หรือเรื่องกายวิภาควิทยาก็ตาม มันเป็นเพียงความรู้; มันเป็นแต่ความรู้หรือพวก *knowledge*, ญจะไม่มากไปกว่านั้น มันมีกำลังน้อยมาก มันผิวนินมาก. แม้ที่พระเณรพิจารณาปฏิภูลสัญญาณี ความไม่งามของร่างกายก็เหมือนกัน มันเป็นความรู้. ไม่ถึงความเห็นแจ้งแทงตลอด มันเป็นความรู้เท่านั้น. ความรู้ อ่านมาจากการอ่าน การจำ การคิด ไปตามความรู้ที่มาจากกรอ่าน

การจำนั้น มันมีกำลังน้อย. ส่วนความรู้ที่เป็นราคะนั้นมันมาจากสิ่งที่มีพลัง
ที่เรียกว่าสัญญา.

ที่ช่วยจำคำว่า “สัญญา” ในภาษาบาลีมันหลายความหมาย ที่สำคัญ

สัญญาในความหมายที่สำคัญ ที่เป็นอันตรายมากที่สุดก็คือ ความสำคัญ
มันหมายถึง, เช่นความสำคัญมันหมายถึงผู้หญิง, ความสำคัญมันหมายถึงผู้ชาย,
นี่เขาเรียกว่าสัญญา อิตติสัญญา ปุริสสัญญา หรือสุขสัญญา, เรียกว่าสัญญา. สิ่ง
ที่เรียกว่าสัญญา มี รุนแรงมาก ส่วนความรู้หรือ knowledge ที่ว่าเนื้อหนังร่างกายเป็น
อย่างไร เป็นปฏิญญาอย่างไร มันเป็นความรู้ที่ผิดเพี้ยน ไม่เทียบกันได้กับกำลังของ
สิ่งที่เรียกว่าสัญญา.

เมื่อเข้าไปใกล้เพศตรงข้าม อิตติสัญญา ปุริสสัญญา มันก็เกิดบนเคมที่
ระดับความรู้กายวิภาควิทยาหมดเลย. มันมีกำลังน้อย มันต้านทานไม่ไหว หรือมัน
ครอบงำกันไม่ได้; ฝ่ายความรู้มันครอบงำฝ่ายสัญญาไม่ได้. ฝ่ายสัญญามันมี imagine
กำลัง Imagine แรงมาก รู้สึกเป็นอะไรก็ตามที่กิเลสต้องการจะรู้สึก เป็น imaginaticn
ทั้งนั้น. ที่จริงไม่ใช่ของจริง.

ราคะความกำหนัดในเพศตรงกันข้ามนั้นเป็น imagination แต่เป็น Imagination
ชนิดหนึ่ง อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งจิตวิทยาสมัยนี้อาจจะรู้ไม่ถึงก็ได้, หรือรู้ก็ได้; แต่
มันไม่พอที่จะเอามาใช้เป็นประโยชน์; ต้องมี imagination ทำงานตลอดเวลานั้น ราคะ
หรือกิเลสจึงจะเกิดได้, imaginaticn ว่าผู้หญิง ว่าผู้ชาย ว่าอะไรที่มันเกี่ยวกับเรื่อง
นั้นอยู่ตลอดเวลา; ที่นี้มันแรงมาก จนความรู้ที่รู้มาอย่าง knowledge นี้มันทำอะไร
ไม่ได้เลย; มันไม่ใช่ความรู้ที่เห็นแจ้งแทงตลอด.

ที่หมอมารู้เรื่องกายวิภาควิทยาดี ก็ทำอะไรแก้กิเลสไม่ได้. เณรที่ท่อง
ปฏิญญาสัญญาอยู่วันละร้อยแปดเที่ยว ก็ทำอะไรแก้กิเลสไม่ได้, สัปเหร่อที่จะแลศพ
ทำอะไรศพอยู่ตลอดชีวิต ก็ทำอะไรแก้กิเลสไม่ได้; ยังมีความรู้สึกเป็นกิเลส
เกี่ยวกับทางเพศทางอะไรอยู่ เป็นอยู่ตามเดิม.

มันเหมือนกันหมดไม่ว่าความล้มเหลวประเภทไหน, มันสรุปได้ที่ว่า
ความรู้ชั้นมันไม่พอ ไม่มีกำลังพอที่จะบีบบังคับกำลังของสิ่งที่เรียกว่า “สัญญา”.
พอเข้ามาใกล้มันก็กลายเป็นสัญญา อิตถีสัญญา อะไรสัญญาไปแล้วที่มีกำลังมหาศาล;
แล้วความรู้ที่เป็นความรู้ล้วน ๆ นั้นมันง่อนแง่น มันอยู่ด้วยเหตุปัจจัยที่ง่อนแง่น;
มันก็ถูกรอบงำ ถูกเพิกถอนไปในพริบตา. ถ้าปัญญาหาไม่ได้ มาไม่จุ เหมือน
เอาไข่ไปขว้างภูเขาเนั้น มันก็ทำอะไรไม่ได้ มันไม่สะเทือน; นี่คือการล้มเหลว
ของการค้นคว้าที่ไม่ถูกทาง ไม่ถูกฝาถูกตัว.

ตรงนี้มีปัญหาที่ต้องการถามว่า แล้วจะต้องทำอย่างไรต่อไป?

เดี๋ยวนี้เราได้มาพูดถึงข้อที่ว่า ความรู้อย่างที่เรียกว่าความรู้ที่ผิวเผินนั้นมัน
สู่อำนาจสัญญาไม่ไหว. อะไรจะมาสู้สัญญาได้ ก็ต้องสัญญาคู่กัน คือสัญญาที่ตรง
กันข้าม. ที่นี้สัญญาฝ่ายนี้ คือสัญญาฝ่ายที่เราจะทำลายกิเลส เราสร้างขึ้นไม่ค่อยจะได้,
สร้างขึ้นไม่ไหว, ไม่มีกำลังที่จะสร้างมัน เหมือนที่คุณเรียนนักธรรมตรี นักธรรมโท
นักธรรมเอก เป็นเปรียญได้ประโยค ไม่รู้จักสิบปีที่เรียนมานี้ ก็ยังไม่สามารถจะมีอำนาจ
อะไรที่จะไปต้านทานราคะที่อยู่ในรูปอิตถีสัญญา ปุริสสัญญา. มันก็ต้องมีการทำโดยตรง
เพื่อสร้างสัญญาฝ่ายที่ตรงกันข้าม เช่น : อสุภสัญญา หรือสัญญาอะไร ที่มัน
ตรงกันข้ามกับกิเลสเนั้น. เขาจึงมีเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ กันเลย : เช่นฝ่ายโน้นมันมีสัญญา
ว่าสัตว์ว่าบุคคลว่าหญิงว่าชาย, ฝ่ายนี้มันก็ต้องมีสัญญาว่าไม่ใช่ หรือไม่มีสัตว์หรือ
บุคคล.

ทีนี้ถ้าฝ่ายโน้นเป็นสุขสัญญา ฝ่ายนี้ก็ต้องเป็นทุกข์สัญญา; และมีกำลังเท่ากัน. เมื่อฝ่ายโน้นเป็นอัตตสัญญา ฝ่ายนี้ต้องเป็นอนัตตสัญญา, อนัตตสัญญา หรือสญฺญตสัญญาที่เท่ากัน. เราสร้างสัญญาฝ่ายนี้ไม่ขึ้น ก็เพราะสัญญาฝ่ายโน้นมีเต็มที่มาแต่อ่อนแต่ออก, มันสร้างกันมาแต่อ่อนแต่ออก มันคงลงรากลึก.

จะอย่างไรในเวลาอันสั้นที่จะสร้างอะไรขึ้นมาให้ทันกัน เพื่อจะทำลายสัญญานั้นเสีย? ถ้าหมอ สัปหรืออะไรก็ตาม ไม่ต้องใช้ความรู้เก่า ในกายวิภาคหรืออะไรก็ได้ หรือจะใช้ก็ได้; ถ้าสามารถสร้างสัญญาที่เป็นปรักษ์ต่อกันขึ้นมาได้; มันก็ได้ทั้งนั้น. ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่หมอไม่ใช่สัปหรือก็ได้, หรือจะยิงได้; เพราะว่าไม่เคยชินกับการที่เคยทำไป ทำไป, อย่างที่เรียกว่ามันเหมือนกับทำปุทำปลา มันก็เลยไม่ช่วยได้ เพราะว่าความเคยชินในการที่มันไม่ช่วยได้มันมากเกินไป. ฉะนั้นเราจึงเริ่มเข้าใจว่าแม้แต่หมอ หรือสัปหรือนักก็ได้เปรียบคนธรรมดาสามัญ ในการที่จะทำลายความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องสวย เรื่องงาม เรื่องเพศ เรื่องอะไรต่าง ๆ. ถ้าตอบมันมีอยู่ตรงที่ว่า มันไม่มีสัญญาที่เป็นปรักษ์ที่ตรงกันข้าม; เช่น ทางนี้มันสุขสัญญาสวย ทางนี้มันอสุขสัญญาไม่สวย, ถ้าทางนี้มันสุขสัญญา ทางโน้นมันทุกข์สัญญา, ทางนี้เป็นอัตตสัญญา, ทางโน้นเป็นอนัตตสัญญา. เมื่อทางโน้นเป็นกามสัญญา ทางนี้ก็เป็นอกามสัญญาอะไรอย่างนี้; มันต้องเท่ากันเสมอ มันถึงจะล้างกันได้.

ทีนี้เราไม่มีการค้นคว้าเพื่อจะสร้างสัญญาอะไรเหล่านี้ในโลกนี้. ในสมัยนี้ในเวลา นี้ ไม่มีใครคิดจะสร้าง ค้นคว้าหาวิธีสร้างสัญญาเหล่านี้ที่ตรงกันเข้ากับสัญญาฝ่ายกิเลส และไม่มีใครต้องการที่จะสร้างมันขึ้นมา เพราะเขาต้องการเข้าข้างกิเลสเข้าข้างสัญญาฝ่ายโน้น ฝ่ายที่เป็นกิเลส, ขอมเป็นทาสด้วยซ้ำไป; แล้วทำไมจะมาสร้างสิ่งที่มันตรงกันข้าม. นี่คือเหตุผลที่ว่า ทำไมโลกที่เจริญด้วยการศึกษา

ค้นคว้าก้าวหน้าสังเกตทดลองนั้น ก็ไม่เกิดพระบัจเจกพุทธะขึ้นมาได้ ในตัวมันเอง? ก็เพราะไม่มีการสังเกตค้นคว้าทดลองไปในรูปที่มันจะทำลายกิเลสตัณหา นั่น คือในทางที่ตรงกันข้ามกับกิเลสตัณหา นั่น.

ปัญหามันก็เหลืออยู่แต่ว่า เราจะเอาหรือไม่เอาเท่านั้น. ปัญหาเฉพาะหน้ามันเหลืออยู่แต่ว่า เราจะเอาหรือไม่เอากันเท่านั้น ในการที่ลองมีความรู้ประเภทนี้, คือทำลายความรู้สึกประเภทโน้นเสีย; เราจะเอาหรือไม่เอา. คุณจะมีแต่คนเสียกายทั้งนั้น ไม่ยอมสละ ไม่ยอมสลัดครวนที่ผูกขา มันก็เป็นเครื่องผูก เครื่องจองจำ เครื่องเขาลนเสียบแทงอะไรอย่างอื่น.

ที่เราไม่ยอมสลัด ก็เพราะเราไม่รู้จัก, ไม่รู้จักว่าเป็นอะไร, จึงไม่ยอมสละครวนที่ล่ามขาผูกขาเพื่อจะเดินไปเป็นอิสระ เป็นอย่างฟรีที่สุดนี้ ก็ยังไม่ต้องการ; เพราะจิตมันตั้งมั่นในรสชาติของครวนอันนั้น มีรากะเป็นต้น. เพราะฉะนั้น รสอร่อยทมนุชของกรอกก็รสของกิเลสทั้งนั้น; ที่นี้เมื่อให้กิเลสเป็นผู้ปกครอง เป็นผู้บังคับบัญชา มันก็ต้องไปตามเรื่องกิเลส; มันก็ต้องมีความทุกข์ทรมานไปตามประสาที่มีกิเลส; ถ้าไม่ต้องการจะเอาชนะเรื่องนี้. ก็ไม่มีปัญหาที่จะศึกษาอะไรนัก ในทางศาสนา.

หนักเหลืออยู่คนเดียวตรงนั้นว่า เราจะปล่อยให้ชีวิตเป็นไปในรูปนี้กันตลอดไป หรือว่าอย่างไรกันแน่? จะสละครวนจากขาหรือไม่?

ไปคิดดูเอง; อย่างน้อยในระหว่างบวชนี้ รัชชเทจจริงอันนี้ไว้ก็ยังไม่ดี แม้จะทำไม่ได้. รัชชเทจจริงว่าทำไมเราจึงเอาชนะมันไม่ได้? หมอ สัปเทวอ ก็ควรจะรู้เรื่องไม่สวยไม่งาม เรื่องอย่างนี้ ทำไมจึงเอาชนะมันไม่ได้ เพราะเหตุอะไร? รัชชเทจก็ยังมี. นานไปวันหน้าถึงสมัยที่จิตใจมันเปลี่ยนไป อาจจะต้องการ, แล้วอาจจะทำได้ง่ายได้เร็ว ถ้ารัชชเทจจริง รู้สึกตัวกันเสียแต่เดี๋ยวนี้.

นี่คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้าของมนุษย์ มนุษย์เต็มไปด้วยการค้นคว้า ไม่ได้อยู่นิ่ง แล้วยิ่ง ค้นคว้าอย่างวิ่ง วิ่งท่า; แต่แล้วบากหน้าไปทางไหนก็ไม่ทราบ. มันก็ไม่พบกันกับผลที่จะทำให้โลกนี้มีสันติภาพ ทั้งส่วนตัวบุคคลและส่วนรวม; เพิ่ม ปัญหาชนิดที่ไม่รู้อะไร สางไม่ไหว มากขึ้น ๆ จนโลกนี้เต็มไปด้วยความมืดมน. ซึ่งเรานឹងเป็นปริศนาอะไรหลาย ๆ อย่างเข้า ซึ่งมืดมน, คือไม่รู้ว่าจะไปทางไหน เพื่ออะไร จะไปทางไหน.

พูดนั้นพูดได้: แต่จะไปทางไหน พูดไปตามแบบของปรัชญา พูดไปตามแบบศาสนา; พูดนั้นพูดได้ทั้งนั้น แต่ใจมันไม่ไป; ใจมันยังมองไม่เห็นอะไรเลย และที่จริงที่สุด คุณก็จะเห็นเหมือนที่ผมพูดมาว่า การค้นคว้าทางวัตถุของมนุษย์ในโลกสมัยนั้นมันเพื่อทำลาย, เพื่อการทำลายกันมากกว่า, เพื่อทำลายฝ่ายตรงข้าม ไม่ใช่ทำลายทีเดียว มันจะทำลายอย่างยึกยายยึกเยื่อไม่มีจุดจบ. วัตถุคือความอว้อย และวัตถุทางเห็นแก่ตัว แล้วมีเรามีเขา เพื่อจะแย่งวัตถุ, ถิกนิกและค้นคว้า แต่หนทางที่จะครอบงำผู้อื่น ชนะผู้อื่น มันมีแต่อย่างนั้นในโลกนี้; ก็เลยพูดกันไม่รู้เรื่องแล้ว. แม้เขาพูดถึงสันติภาพ ก็พูดอย่างละเมอทั้งนั้น.

คำว่า “สันติภาพ” นี้พูดอยู่ในโลกวันหนึ่ง ๆ คงจะพูดหลายแสนครั้ง หลายแสนคำ หลายล้านคำ ทางวิทยุ. คำว่า “สันติภาพ” มันก็สันติภาพละเมอของผู้ละเมอของผู้ที่ไม่รู้ ว่า คนนั้นแหละกำลังทำปัจจัยแห่งความไม่มีสันติภาพ. มองกันไป ในแง่นี้บ้างก็จะดีว่าจะจริงหรือไม่จริง, อย่างที่ผมว่า มันน่าสงสารหรือว่ามันน่าอะไรที่มนุษย์กำลังเป็นไปในรูปนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยการค้นคว้าสังเกตทดลอง; แต่ก็ไม่เกิดพระบิ๊จเจกพุทธะขึ้นมาได้.

ถึงแม้จะมีคำสอนของพระศาสดาในศาสนาต่าง ๆ อยู่ ก็ยังเป็นหมัน ไม่มีผู้รู้ตามหรือบรรลุตามได้; มันก็มีแต่ความไม่สงบอย่างสวยงาม. คุณฟังถูกหรือไม่ฟังถูก

แต่ผมฟังถูก; **ความไม่สงบหรือวิกฤตการณ์ดวงงามนั้นมิอยู่ในโลกนี้เรื่อยไป** : คือความทุกข์ยากลำบากที่ดวงงามอยู่ในโลกนี้, เหมือนที่กำลังมี ๆ เป็น ๆ เห็น ๆ แล้ว ก็มีปัญหานิตินิตที่ไม่จบ, ปัญหาคือความเหน็ดเหนื่อย ความหวาดระแวงความกลัว ความที่ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณอย่างสนิทเลย อย่างนี้.

คุณไปสังเกตดู ลองเป็นหมอกทางจิตใจดูบ้าง, **สังเกตมนุษยทุกคนในโลกนี้** เวลา **นี้** **ไม่มีความพักผ่อนทางวิญญาณเลย**; ห่วงนั้นห่วงนี้ห่วงโน้นห่วงไปสารพัด. ยิ่งพวกที่ถูกลานออกไปรบอยู่ในสนามรบด้วย ยิ่งไม่มีความพักผ่อนทางวิญญาณ มีความห่วงไหวเทไปเทมา, เทไปเทมาอย่างน่ากลัวที่สุด. แม้ที่สุดแต่เรื่องเกิดจากเศรษฐกิจ เรื่องการเงิน พอประเทศใดประเทศหนึ่งลดค่าเงินตราลงสักเท่าไรในประเทศหนึ่ง; น้ำมันก็โคลงเคลงห่วงไหวไปทั่วโลก ซึ่งแต่ละประเทศต้องการจะป้องกันผลประโยชน์ของตัวว่า เมื่อประเทศนั้นลดค่าเงินตราลง แล้วเราจะเป็นอย่างไรบ้าง.

เดี๋ยวนี้มันโคลงเคลงกันทั้งโลกเลย แล้วก็นอนหลับไม่สนิท มันมีแต่ปัญหาอย่างนี้หลายสิบชนิดหลายร้อยชนิด ระดมทับถมอยู่ในโลกนี้; แต่ก็ไม่รู้สัก ไม่รู้ว่า มีปัญหาอะไร, แล้วก็ไม่ว่าสนใจที่จะให้ใครช่วยแก้ไข หรือพระเจ้าจะมาช่วย หรือศาสนาจะมาช่วย ก็ไม่มีใครสนใจ; คงตั้งหน้าตั้งตาทำไปตามที่ตนเห็นว่าจะรอด หรือว่าจะได้เปรียบ หรืออะไรเรื่อยไป. ฝ่ายประเทศเล็ก ๆ ต้องตามกันประเทศใหญ่ ๆ มันก็ไม่แปลก; เพราะแยกตัวออกมาไม่ได้. นี่คือโลกที่เต็มไปด้วยการค้นคว้า พิสูจน์ทดลองอย่างวิทยาศาสตร์และปรัชญาในสมัยปัจจุบัน.

สรุปความแล้วมันน่าจะจับจุดกันให้ได้เสียที่ว่า เราควรจะต้องสังเกตศึกษา ค้นคว้า ทดลองกันไป ในรูปไหน มนุษย์จึงจะมีสันติภาพหรือความสงบสุข.

ปัญหาเรื่องคนล้น คนมากเกินโลก มากเกินแผ่นดินโลก ก็กำลังระส่ำระสายไปทั่วโลก, **ปัญหาเรื่องไม่มีอาหารจะกิน** กำลังระส่ำระสายไปทั่วโลก ก็หาทางออกทางแก้กัน ไปไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งล้วนแล้วแต่มันเป็นเรื่องนอนหลับไม่สนิททั้งนั้น. **ความเจริญทางวัตถุมันมากเกินไป มันทำลายวัตถุมันเอง มากเกินไปจนจะไม่พอใช้.** คุณควรจะต้องมองเห็นในแง่นี้บ้างว่า ความเจริญทางวัตถุมันไม่ใช่เพื่อนำมาใช้ไปเพียงในเรื่องกิน หรือใช้ไปในทางเท่าที่ไม่จำเป็นนัก, มันทำลายมากเกินไป, เอาวัตถุมาทำลายกันมากเกินไป.

อย่างเช่นเอาโลหะธาตุ หรือน้ำมันในแผ่นดินนี้ มาใช้ตามความต้องการของผู้ลุ่มหลงทางวัตถุ นี่ทำลายกันมากเกินไป, เช่นน้ำมัน เอามาทำลายอย่างไม่จำเป็นมากเกินไป. พอน้ำมันหมดในโลกนี้ ก็จะไปยึดหาพลังงานปรมาณูมาใช้แทนน้ำมัน; มันก็ไปเป็นเรื่องที่ยุ่งมากทุกที. เมื่อโลหะธาตุมันหมด ก็ต้องคิดไปเอามาจากโลกพระจันทร์หรืออื่นๆ มันก็ยุ่งกันมากไปทุกที; และไม่เป็นที่ไปเพื่อความสงบสุข, นั้นมันทำลายเกินความจำเป็น.

มนุษย์ทำลายวัตถุเกินความจำเป็น และมนุษย์ผิดธรรมชาติมาก ในข้อที่ทำความไม่สมคฤ์ต่าง ๆ ขึ้นหลาย ๆ อย่าง; ปัญหามันก็เกิดขึ้น. ที่อยู่กันอย่างคนโบราณดูจะไม่กลัวความตาย ไม่มีการกลัวความตายเหมือนคนสมัยนี้; ฉะนั้นการที่ต้องตายด้วยโรคระบาดหรือด้วยอะไร มันก็ไม่ค่อยมีความหมายอะไร; ความเจริญก้าวหน้าในทางที่จะทำให้เกิดปัญหาที่ไม่มี. สมัยนี้เจริญจนไม่สมคฤ์ เรียกว่ามันเกิดไม่สมคฤ์ขึ้น; เพราะวัตถุมันก้าวหน้ามาก เกินกว่าเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

ที่นี้ลองตั้งปัญหาบ้า ๆ บอ ๆ ของผมขึ้นมาดูว่า ในสมัยที่เกิดพระบั้งเจกพุทระ นั้น คนเหล่านั้นไม่ต้องการวัตถุ, หรือไม่มีวัตถุ ไม่มีตึก ไม่มีรถยนต์ ไม่มีอะไร, แล้วก็พุ่งไปแต่ในทางที่จะหยุดอำนาจของกิเลส แล้วก็หยุดได้ แล้วก็บั้งเจกพุทระ

แล้วก็สบายตามแบบของท่าน. อย่างนั้นมันเป็นอย่างไร ? มันบ้าง บอๆ หรือว่าอะไร, มันไม่เพิ่มพลเมือง แล้วก็เรียกว่าบ้าง บอๆ อย่างนั้นหรือ ? หรือว่ามันไม่มีศึก ไม่มีรณยุทธ ไม่มีวิทยุ ไม่มีอะไร นี่มันเป็นเรื่องครีคระล้าสมัย หรือโง่งอย่างนั้นหรือ ?

ที่นี้เรามาเทียบกันดูว่า ที่มนุษย์วิ่งไปในทางวัตถุ แล้วเกิดความไม่สมคูลย์กันขึ้นมาอย่างไรในสภาพปัจจุบันนี้ มันเป็นอย่างไบบ้าง ? ถ้าโลกนี้เป็นโลกของปัจเจกพุทธะไปเสียสักทีจะดีไหม ? จะแก้ความไม่สมคูลย์ได้ไหม ? คงไม่มีใครชอบแน่นอน. แต่ถ้าเรารู้ถึงส่วนลึกของจิตใจอย่างพระปัจเจกพุทธะ ท่านเป็นอยู่ด้วยความสุขตลอดเวลา นอนหลับสนิทตลอดเวลา ไม่ต้องสร้างโรงพยาบาลประสาท.

นี้เรียกว่าเราพูดกันเรื่องการค้นคว้าที่ควรสนใจ; นักค้นคว้าตัวยง ผมคิดว่าจะเป็นพระปัจเจกพุทธะ มากกว่าพวกอื่น. การค้นคว้าทางวัตถุ การค้นคว้าทางจิต การค้นคว้าทางวิญญาณนี้ต้องระวังให้ดี ให้อะไรนำหน้าจึงจะปลอดภัย ? ในที่สุดความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้นแหละมันเป็นเรื่องของ การค้นคว้าทางวิญญาณ ทางสติปัญญา เพื่อจะไม่ยึดมั่นวัตถุ หรือเพื่อจะไม่ยึดมั่นในผลกำไร ที่ได้มาจากการใช้จิต; เราก็สบาย.

เอาละพอกันทีเพียงนี้.

สัญญาตาปริทรรศน์

- ๙ - ขอบเขตของการค้นคว้า ทางวิญญาณ

๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๑๔ แห่ง
ระยะวันเข้าพรรษา ในวันนี้จะว่าถึงเรื่อง “ขอบเขตของการ
ค้นคว้าทางวิญญาณ” ที่แล้วมาได้พูดหรือได้เล่า หรือยก
ตัวอย่างให้ฟังมามากมายแล้ว ที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษ
ค้นคว้า หรือความก้าวหน้าของมนุษย์โดยมาก ในสมัย
ปัจจุบันนี้ ไม่อยู่ในขอบเขตของเรื่องความดับทุกข์.
ฟังให้ดี ว่า ไม่อยู่ในขอบเขตของความดับทุกข์; เพราะ
มันพรวดไป หรือละเอียดยจนเพื่อไปในแขนงใดแขนงหนึ่ง,
มันเนื่องจากความนิยมของคนสมัยนี้ ในการที่จะเป็น
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชาหรืออะไรทำนองนั้น เลยไม่มี
จุดหมายไปยังความดับทุกข์โดยตรง. แม้ในทางโลก ใน
ทางวัตถุ มันก็ไม่เข้ามาในขอบเขตของเรื่องทางวิญญาณ,

หรือถ้าจะมีการค้นคว้าทางจิตใจกันบ้างที่เรียกว่าจิตวิทยา อะไรทำนองนี้ มันก็อยู่นอกขอบเขตของการดับทุกข์, คือไม่ได้ค้นเพื่อความดับทุกข์, หรือเขาอาจจะพูดหรือหวังเพื่อความดับทุกข์ก็ได้ แต่ไม่เป็นอย่างเดียวกับพุทธศาสนา.

ที่พูดไปแล้วจะเท็จจริงอย่างไรก็คอยดูต่อไปก็แล้วกัน; คงจะเห็นได้ในอนาคต. การศึกษาค้นคว้าของ มนุษย์ในโลกปัจจุบันนี้ อยู่นอกขอบเขตของเรื่อง คับทุกข์ตามหลักพุทธศาสนา นี่เป็นอันว่าเลิกกัน จะไม่พูดกันอีก; จะพูดสำหรับผู้ที่ตั้งใจจะค้นคว้าในวงศาสนา ในวงพุทธบริษัท นี่มันก็ยังมีความบกพร่องคือไม่มีขอบเขต, หรือไม่ตรงจุดอีกเหมือนกัน.

การศึกษาก็ดี การค้นคว้าก็ดี ที่ทำอยู่ในวงพุทธบริษัทนี้ มันก็ไม่ตรงจุดของความดับทุกข์.

การศึกษา ค้นคว้าขยายตัวไปในทางวิหามากไป ไม่วกมาในฝ่ายปฏิบัติทางศาสนาโดยตรง. นี่จึงมีผลอย่างนี้ ยิ่งนานเข้าก็ยังมีพุทธศาสนาหลายแบบ; ตามนิกายที่มีหลาย ๆ นิกาย, ส่วนใหญ่หนักไปในทางปริยัติ หรือวรรณคดี. แม้ว่าจะหมุ่นมากันคว้าในเรื่องทางจิต ทางวิญญาณโดยตรง ก็ยังเลยขอบเขตบ้าง ไม่ตรงจุดบ้าง การค้นคว้านั้นก็ไม่ค่อยได้ผลทันในเวลาสมควร.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ได้ยกตัวอย่างเรื่องของพระปัจเจกพุทธะมาให้ฟัง ว่ามีการค้นคว้าที่ถูกต้อง ตรงจุด; ซึ่งมีผลได้โดยไม่มีอะไรลำบากมากมายนัก จนเราอยากจะเรียกพระปัจเจกพุทธะว่าเป็นนักค้นคว้าชั้นเลิศ, คือไม่เพ้อ แล้วก็ได้ผล ด้วยการลงทุนที่น้อย ที่ง่าย ที่เจียม เบาสบาย ไม่ลำบากเหมือนคนในสมัยนี้ เรียนจนปวดหัว เรียนจนตายเพราะการเล่าเรียน; ก็ไม่ใช่ค้นคว้า; อย่างนี้ไม่ควรเรียกว่านักค้นคว้า และไม่ต้องพูดว่าชั้นเลิศ.

การค้นคว้าทางวัตถุ เราก็พูดกันแล้ว และจะไม่พูดถึงอีก, การค้นคว้าทางจิตก็กำกวม จนไม่รู้ว่าอะไรกันแน่. ถ้าสมัยโบราณการค้นคว้าทางจิต เขาเพื่อใช้กำลังจิตชนิดที่มีทุกข์หรือสลักบ จึงเป็นเรื่องฤทธิ์ปาฏิหาริย์. **การค้นคว้าทางจิตใจ** ในสมัยปัจจุบันนี้จะเป็นเรื่องโรคนัยไข้เจ็บมากกว่าอย่างอื่น, และก็ไม่เคยนึกถึงเรื่องฤทธิ์ เรื่องปาฏิหาริย์ ถึงแม้มีพวกที่ยังติดในทางศาสนา ทางฤทธิ์ ทางปาฏิหาริย์; ยังเหลืออยู่ ก็ค้นคว้าไปอีกแนวหนึ่ง; ซึ่งไม่ใช่พวกนักศึกษาระเบกวิทยาศาสตร์.

ส่วนที่เขาพูดว่า**ค้นคว้าทางวิญญาณ** มันก็คนละวิญญาณ เช่นค้นคว้าเรื่องผี เรื่องเทวดา ก็มีสมาคมค้นคว้าเรื่องผี เรื่องเทวดา เกิดขึ้น และก็เป็นที่ปักแผ่นขึ้นเหมือนกัน; แม้จะพบผี ก็ไม่ใช่การค้นคว้าทางวิญญาณอย่างที่เรารู้ถึง. วิญญาณผีนั้นมันอย่างหนึ่ง วิญญาณที่เราหมายถึงเรื่องสติปัญญาอันอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพานนั้นอีกอย่างหนึ่ง.

จะพูดให้จำง่าย ๆ ว่า ถ้าค้นคว้าทางวิญญาณก็ต้องพบผี. นี้พูดได้ไม่ถ้วนัก เพราะถ้าค้นทางวิญญาณจะเห็นว่าพบผี แต่เป็นผีคนละอย่าง ผีคนละชนิด. ผีในภาษาคอนอย่างหนึ่ง ผีในภาษาธรรมอีกอย่างหนึ่ง. พระพุทธเจ้าหรือพระปัจเจกพุทธเจ้านักค้นคว้าตัวยงนี้ ท่านค้นคว้าทางวิญญาณ ท่านก็พบผี ลองคิดถึงอีกทีว่ามันหมายถึงผีอะไร?

ถ้ามีการค้นคว้าทางวิญญาณจริง และถูกต้องจริง ตามหลักของพุทธศาสนา ก็พบผี คืออวิชชา, อวิชชาคือผีจริง. สำหรับเรื่องอวิชชาเป็นเหตุให้เกิดค้นหา อุปาทาน และความทุกข์นั้น ก็ได้เคยอธิบายแล้วโดยละเอียดอยู่แล้ว; ก็มองดูในแง่ที่มันเป็นผี คือมันมิได้มีอยู่จริง, มิได้เป็นของจริง มิได้มีอยู่จริง แล้วมันก็หลอนคนให้เป็นทุกข์ หลอนจิตใจของคนให้เดินไปในทางที่จะเป็นทุกข์ ชอบความทุกข์.

การค้นคว้าทางวิญญาณ พบผีของพวกชาวบ้าน ก็คือผีชนิดผี ๆ ราง ๆ อย่างที่ชาวบ้านเขาพูด นั้นไม่ใช่ผีที่แท้จริง; มันเป็นอาการของอวิชชาของมนุษย์ที่มีรวมกันมาก ๆ เข้า. เรื่องผี เรื่องเทวศาสตร์ก็สิทธิ์ หรือเรื่องผี เรื่องวิญญาณที่เป็นผี มีโคหรือมีขมา เพราะความโง่ของคนจำนวนมากที่สุดอยู่ที่นั่น และในเรื่องนั้น; ต้องเป็นไปในหมู่คนซึ่งลาตและโง่ จึงจะมีผีเกิดขึ้นจริง. ที่จอมปลวกหรือที่ต้นไม้หรือที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ที่ภูเขาหรือที่ไหนก็ตาม อำนาจอันนี้มีอยู่จริง มีอำนาจครอบงำคนให้ตายให้เจ็บไข้ หรือเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งได้จริง และผมก็เชื่อผีชนิดนี้ว่าได้มีอยู่จริง; แต่ฉันมิใช่ผีจริง มันเป็นผลของความโง่หรืออวิชชาของคนจำนวนมาก มันรวมกำลังกัน แล้วก็สิงอยู่ในที่นั้นตามที่เชื่อกัน.

ตัวอย่างเช่นว่าจอมปลวกแห่งหนึ่ง ใครผ่านแล้วไม่เคารพตามที่รู้จักอยู่ ก็จะมีอาการจุกแน่นชักคันชักงอ. อย่างนี้เป็นได้จริง; ถ้าความเชื่อของคนที่นี่จำนวนมากพอ เชื่อ ๑๐๐% อย่างนั้น, ด้วยความโง่ ความเชื่อหรือกำลังจิตของความโง่สิงอยู่ที่นั่น. ที่นั่นคน ๆ เดียวเดินไป ผู้กำลังจิตของคนจำนวนมากไม่ได้; ก็มีอาการที่เป็น และรู้สึกไปตามนั้น จนกว่าจะได้มีการกระทำตามนั้น แก้ไขตามนั้น, หรือตามความเชื่อที่โง่นั้นว่าแก้กันอย่างไร; ก็ต้องใช้ความโง่อีกชั้นหนึ่งมาแก้ มันจึงจะหายจุกหายชัก เดินไปได้.

ต่อมาคนที่นี่เริ่มไม่สนใจ ไม่เชื่อกันมากขึ้น ๆ อำนาจนั้นก็จางลง ๆ จนทำอะไรใครไม่ได้; แปลว่าผีนั้นก็ตายไปหายไป. ในสมัยโบราณผีทำนองนี้มีมากที่สุดมากแห่ง, สมัยนี้ก็น้อยลง ๆ เพราะคนไม่เชื่อ มีการศึกษา มีจิตใจกระต้าง ไม่ยอมเชื่อ. อำนาจแห่งความโง่ หรืออวิชชาที่เป็นผี มันก็ไม่มีพอ ที่จะครอบงำจิตใจคน; เพราะคนไม่โง่ในทำนองนั้น แล้วมันฉลาดอย่างแกมโกง มันเกิดคือ เกิดต้าน แล้วไม่กลัว

ผีก็ตายไปเอง. เคี้ยววันไม่ฉลาดกันอย่างนั้นทั้งหมด; ยังมีคนที่โง่พอไปถึงศาลเจ้านั้นก็ไหว, ไหว้ก็คือเชื่อ.

ศาลศักดิ์สิทธิ์ทางไปเชียงราย ผมเห็นแล้วตกใจ เป็นบริเวณกว้างเต็มไปด้วยเจ็ดเจ็ดขึ้นไปวางเช่นไว้ ด้วยรูปช้างรูปม้า; ทำให้เพิ่มความโง่ เพิ่มอวิชชา เพิ่มกำลังจิตของอวิชชาให้มากขึ้น ๆ; ให้รักษาเอาไว้ได้. ถ้าเมื่อไรหยุดทำ มันก็หยุดโง่หยุดมีผีอวิชชาสิงอยู่ที่นั่น มันก็ไม่มีผีชนิดนั้น ผี ๆ ต่าง ๆ ก็ไม่มีเหลืออยู่ที่นั่นอีก. ฉะนั้นผีนั้นก็ไม่ไช่ของจริง เป็นเพียงผล หรือปฏิกริยาของความโง่ของมนุษย์ ที่มีอวิชชาสิง คือสุข ๆ ทั้ถมลงไป. นี่มันเป็นเรื่องจิต ไม่ใช่เรื่องวิญญาณ; เป็นเรื่องจิต เรื่องกระแสจิตของคนโง่. ถ้าจะค้นต้องค้นในแง่ของจิตวิทยา; ไม่ใช่ในแง่ของสติปัญญาที่จะรู้มรรค ผล นิพพาน.

ที่เรียกว่า “ผี” ในภาษาคน ผี ๆ ต่าง ๆ อย่างที่คนกลัวกันนั้นมันจะเป็นไช้ ก็คือความโง่ของคนเรานั้นเอง, หรือคน ๆ เคี้ยววันเองทำให้เกิดผีขึ้นมา. โครงกระตูกที่เขavnไว้ที่ศาลานี้ วันแรกเอามามีเด็กนักเรียนหมู่หนึ่ง ครูพามาดูวันแรกที่สุค; ครั้งแรกเด็ก ๔-๕ คนมันไม่กลัว เอาหัวเข้าไปโผล่ในโครงกระตูกเลย คลั่งเกล้าเล่นกับโครงกระตูก, แต่ทว่าหลายสิบคน ยืนอยู่ห่าง ๆ ไม่กล้า ทั้งที่เพื่อนทำ แล้วก็ไม่กล้า, เด็กอีก ๓-๔ คนกอดเสาตัวสั้นอยู่ที่บันไดข้างล่าง ๓-๔ คนนั้นก็กลับไปถึงบ้านคืนนั้นเป็นไช้หมด. ขอให้ดูว่า ผีคืออะไร? ใครสร้างมันขึ้นมา? ก็คือความโง่ของเด็ก ๓-๔ คนนั้น สร้างผีขึ้นมาสำหรับหลอนตัวเอง แล้วไปเป็นไช้; ส่วนเด็กอีกหลายสิบคนไม่เป็นไร เพียงแตกหัวเป็นพั๊ก ๆ หนึ่ง; แต่อีก ๓-๔ คนไม่กลัว ถือเป็นการเล่น เอาหัวไปโผล่โครงกระตูกจนเสียไปเลย.

ขอให้มองผี ๆ กันในแง่ที่ก่อน ว่ามันเกิดขึ้นมาเพราะมันมี concept ขึ้นมาได้, เพราะความโง่ของคนที่มีความฉลาดและอวิชชา. ฉะนั้นผี ๆ ต่าง ๆ นี้ก็มาจากอวิชชา.

ผีที่หลอกคนอยู่ในโลกเวลานี้. ผีบ้า ๆ บอ ๆ ที่ไม่จริงนั้นก็มาจากอวิชชา. คนโง่ ๆ กันพบเพราะความขลาด ความกลัว ความโง่, โดยการช่วยสร้างมันขึ้นมาในโลก. พอคนหายโง่ทำนองนี้เมื่อไร ผีประเภทนี้ตายหมดจากโลก; แต่ผีจริงคืออวิชชาจะอยู่ คือผีที่พระพุทธเจ้าค้นพบ ซึ่งได้แก่อวิชชา ที่เทียบกันได้กับผีที่หลอนมนุษย์ ให้คิดให้หนักให้ปรุแง่ง ไปทางที่เป็นทุกข์.

นี้เรียกว่าถ้ามีการค้นคว้าทางวิญญาณ ก็จะมีผี ๒ ชนิด : ค้นคว้าทางวิญญาณที่ถูกต้องกับผี คืออวิชชา, ค้นคว้าทางวิญญาณอย่างโง่ ๆ ที่เกี่ยวกับกระแสดิจิต ก็พบผี ๆ สาง ๆ อย่างที่คนโง่มีไว้หลอนตัวเอง. ผมต้องการอย่างยิ่งที่จะพบกับผี จะคุยกับผี อยากให้ผีหลอก จนบัดนี้ยังไม่เคยพบผีมาหลอก จึงเชื่ออย่างนี้ว่า ถ้าไม่ขลาด หรือไม่โง่ด้วยอวิชชาถึงขนาดหนัก ก็ไม่มีผีสำหรับเรา.

ที่เขาว่าเขาถ่ายรูปผีได้นั้น ผมไม่เชื่อ; โดยมารยาท ไม่พูดว่าเขาโกหก; แต่ไม่เชื่อก็มีค่าเท่ากับเขาโกหก : เป็นเรื่องเล่นตลกอะไรไปตามแบบของเขานั้นอย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่งคือความโง่อย่างถึงที่สุดของเขาทำให้มองเห็น ทำให้รู้สึกไปอย่างนั้นได้; มันไม่ใช่ผี. ถ้ามีจริงก็เป็นเรื่องทางกระแสดิจิต. การสื่อสารโดยใช้กระแสดิจิตอย่างนี้เป็นสิ่งที่มีจริง และเป็นสิ่งที่ทำได้ ไม่ใช่ผี ไม่อาศัยผี ไม่ใช่อำนาจผี; เรื่องของกระแสดิจิตบางชนิดถูกสมมุติให้เป็นเรื่องของผี.

ที่จริงสิ่งที่เรียกว่า จิต นั้นไม่ใช่ผี เป็นธรรมชาติแท้ ๆ ธรรมชาติล้วน ๆ หนึ่งทมนุชย์ยังไม่รู้จัก.

มนุษย์รู้จักแต่พวกธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุวิญญาณนั้นไม่รู้จัก แต่ไปรู้จักอย่างโง่ที่สุดคือเป็นผี หรือเป็นวิญญาณที่เรียกว่าผี.

ถ้าถือตามหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา สิ่งที่เราเรียกว่าจิตหรือวิญญาณนั้นก็คือ ธาตุชนิดหนึ่ง, เป็น *element* ตามธรรมชาติชนิดหนึ่ง.

จิตหรือวิญญาณมีสมรรถภาพอะไรของมันอย่างนั้นเอง มีคุณสมบัติอย่างนั้นเอง. ถ้าเราค้นคว้าเรื่องจิต เรื่องจิตธาตุ วิญญาณธาตุทำนองนี้ เราก็คพบความลับที่จะใช้มันได้มากเหมือนกัน. เขาเรียกว่าเรื่องวิญญาณ; แต่ผมไม่เรียก จะเอาไว้เรียกเรื่องสติปัญญา. ผู้ที่ค้นคว้าทางกระแสจิต และฝึกฝนทางกระแสจิตก็ทำกันได้น่าดูเหมือนกันในหมู่พวกโยคี; แต่ไม่เกี่ยวกับมรรค ผล นิพพาน. ในเรื่องกระแสจิตล้วนก็ทำกันได้แปลก ๆ, ใช้ได้แปลก ๆ, เป็นเรื่องปาฏิหาริย์; แล้วก็มีพวกโยคีปลอมเล่นกลหาประโยชน์นั้นก็มาก, มากที่สุดและปนกันยุ่งไปหมด;

โยคีจริงที่มีกระแสจิตจริงก็มี ถ้าอยากจะรู้จักต้องไปสอบถาม ไปดู ไปศึกษากับหมู่พวกโยคีที่แท้จริง โดยเฉพาะในประเทศอินเดีย. แต่เดี๋ยวนี้ได้ยินว่าเสื่อมลงมาก เพราะความตึงเครียดทางวัตถุทางสมัยใหม่ทำให้คนไม่สมัครเป็นโยคีชนิดนั้น; มีน้อยลง ๆ ก็สูญไป. *สวามีสัตยานันทบุรี* เคยเล่าให้ผมฟัง น่าอัศจรรย์มาก คงไม่ปกติเกี่ยวกับพวกโยคีที่ทำอะไรได้จริง; แต่แล้วก็ยอมรับว่าเป็นเรื่องไม่จริง คือเป็นเรื่องอำนาจจิต เป็นเรื่องกระแสจิต เป็นเรื่องทำให้เห็นให้รู้สึกทางตา ทางหู จมูก ลิ้น อย่างแท้จริงได้ แต่บองนั้นไม่จริง.

อธิบายให้เห็นง่าย ๆ เช่น : ทำให้รู้สึกเป็นข้าว แล้วกินเข้าไป แล้วก็อิ่มได้; แต่ข้าวนั้นไม่จริง, ที่กินเข้าไปนั้นไม่ใช่ข้าวจริง เป็นเรื่องของกระแสจิต; เป็นอำนาจของกระแสจิตที่ทำให้รู้สึกอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นโยคีจึงแสร้งมิตข้าวกินเองไม่ได้ จึงต้องเที่ยววิณฑาทาตณอยู่; แต่ในที่เฉพาะหน้าทำได้ดังอย่างนั้น.

เขาเล่นกลได้อย่างที่ไม่น่าเชื่อ, อย่างที่ชนะพวกเล่นกลฝรั่ง คือว่าเขาแสดง
อย่างไรก็ได้; แต่ก็เป็นเรื่องกระเสจติ. รายที่เป็นเรื่องเล่นกลอย่างนี้ก็มียาก คือ
เป็นเรื่องไม่จริง; แต่เป็นการอ่านกระเสจติจากจิต อย่างนี้ก็มากเหมือนกัน : เช่นบุรุษ
ไปรษณีย์มายังไม่ถึงวัด เขาก็บอกได้ว่าเขาจดหมายมาให้กี่ฉบับ, คือเขาอ่านเอา
จากจิตใจของบุรุษไปรษณีย์นั้น.

เด็กพูดกันก็ได้ว่าเรื่องจิตนั้น มันอีกเรื่องหนึ่ง แล้วก็นั่นว่าได้ ไม่มีที่
สิ้นสุด, และเป็นไปได้อย่างประหลาด ไม่มีที่สิ้นสุด จนต้องจัดเป็นเรื่องอจินไตย
ชนิดหนึ่งใน ๔ ชนิดคือ ๑. พุทธวิสัย สมรรถภาพของพระพุทธเจ้านี้เป็นอจินไตย.
๒. ฌานวิสัย คือเรื่องสมรรถภาพของจิต ที่ประกอบด้วยฌาน เป็นเรื่องไม่สิ้นสุด,
๓. วิชากรรม ไม่สิ้นสุด, ๔. ความคิดของโลกมนุษย์ ไม่สิ้นสุด, เป็นอจิน-
ไตย ๔ อย่าง. เพราะฉะนั้นเรื่องกระเสจติ และเรื่องผีๆ ต่างๆ ที่สร้างขึ้นด้วยกระเสจติ
ก็พลอยไม่สิ้นสุดไปด้วย.

เรื่องผีๆ นี่จึงพูดให้รู้ไว้ สำหรับว่าจะเลิกกัน ไม่ต้องไปคิดถึงมัน มันไม่มี
ประโยชน์ที่แท้จริง; จะมีประโยชน์ก็แต่เรื่องหากิน หรือหลอกหลวงเขาหากิน แม้เป็น
การหากินบริสุทธิ์ ก็เป็นเรื่องหากิน ไม่ใช่เรื่องธรรมะ. เรามาค้นในแง่ฝ่ายวิญญาณ;
ฝ่ายที่เป็นไปในเรื่องผีๆ ต่างๆ เป็นผีจริง คืออวิชา, อวิชาคือผีจริง และให้เกิด
ผีๆ ต่างๆ อย่างที่คนโง่ๆ เขากลัว เขาขลาดกัน; ฉะนั้นต้นตอของผีจริงมันอยู่ที่
อวิชา; ผีๆ ต่างๆ นี้ไม่ใช่ผีจริง, มันเป็นผลผลิตของอวิชา. ถ้าเราจะค้นคว้า
ทางวิญญาณจริง ก็จะพบผีจริงๆ คืออวิชา.

การค้นคว้าทางวิญญาณนั้นก็เพื่อจะฆ่าผีนั้นเสีย. ขอบเขตจำกัด
ของการค้นคว้ามี่เพียงเท่านั้น, อย่าให้มันมากกว่านี้ เพื่อให้พบอวิชา และทำลาย

อวิชาเสีย. เกียวนี้เราไม่ค้นกันอย่างนี้; พุทธบริษัทแท้ ๆ ค้นไปในแง่ว่ามีวิญญาณ, ปฏิสนธิวิญญาณอย่างที่มีชื่อในอภิธรรม แล้วก็ไปเกิดชาติหน้าด้วยกรรมอย่างนั้น อย่างนี้, แล้วคน ๆ นี้เองไปเกิดด้วยกรรมของเขาอย่างนั้นอย่างนี้. พุทไปพุดมา ลืมดูหัวแม่เท้าตัวเอง ว่ามันเป็นสัตสคติฐฐิเข้าไปถึงคอกแล้ว. การที่พุดว่าคน ๆ นี้เอง ไปเกิดนั้นก็คือ สัตสคติฐฐิ มิจฉาทิฐฐิอย่างยิ่ง; เลิกพุดเสียดีกว่า ว่าคน ๆ นี้ไปเกิด ด้วยผลบุญอะไร ผลกรรมอะไร.

พระพุทเจ้าท่านพุดถึงเรื่องไม่มีคน เมื่อไม่มีคนก็ ไม่มีตายไม่มีเกิด; ตัวเรื่องจริงมันอยู่ที่นั่น. ถ้าพุดถึงเรื่องการเกิด ก็หมายถึงเรื่องเกิดอย่างทุกข์เกิด; เกิดอย่างเข้าโลง แล้วไปเกิดใหม่ก็เรียกว่าเกิด; มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู - ของกู ครองหนง ๆ อย่างนั้นก็เรียกว่าเกิด.

ที่มันทั้งสองเกิด มันมีความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า มันเป็นทุกข์หรือ ไม่ทุกข์; ถ้าเป็นทุกข์มันต้องดับทุกข์. หน้าที่มันต้องเรื่องดับทุกข์ไม่ใช่เรื่องมีวถาม ที่ว่าอะไรไปเกิด หรือเกิดด้วยอะไร? มีปัญหาว่าเกิดขึ้นมาแล้วเป็นทุกข์หรือไม่? ถ้าเป็นทุกข์ต้องดับทุกข์. ฉะนั้นจึงมีพระพุทฐภาษิตที่ว่า “ฉันทพุดแต่เรื่องทุกข์ และเรื่องดับทุกข์เท่านั้น” ในมัชฌิมนิกาย.

ถ้ามีใครมาพุดถามว่าตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด? อะไรไปเกิด? เกิดด้วย อะไร? อย่างไร? พระพุทเจ้าท่านปฏิเสธไม่พุดด้วย เรียกว่าอวยากตวัตตฺตฺ คือ เรื่องที่ไม่ยอมพุด เพราะมันไม่จริงและไม่มีประโยชน์.

อีกประการหนึ่ง ใครไปถือ หรือมีความเห็นเชื่อมั่นว่าตายแล้วเกิด แล้ว ก็สัตว์นั้น ร่างกายนั้น วิญญาณอื่น หรือวิญญาณนั้น หรืออะไรก็ตามอย่างนี้มีอยู่

ชุดหนึ่ง; ทัศนียภาพนี้เขาเรียกว่า **อันทคาหิกทัศนียภาพ** เป็นมิจจาทิฏฐิอย่างร้าย เป็นมิจจาทิฏฐิสุคโคตัง. ตายแล้วเกิดก็มิจจาทิฏฐิสุคโคตัง, ตายแล้วไม่เกิดก็มิจจาทิฏฐิสุคโคตัง, เกิดบ้างไม่เกิดบ้างก็มิจจาทิฏฐิสุคโคตัง, ร่างกายอันนั้น วิญญาณอันนั้นก็มิจจาทิฏฐิสุคโคตัง, วิญญาณอันนั้น ร่างกายอันอื่น ก็มีมิจจาทิฏฐิสุคโคตัง, มีตั้ง ๑๐ อย่าง ไปดูหนังสืออย่าง**ธรรมวิภาค ปริเวท ๒** ก็มี; เขายกเอาไว้แบบนี้เรียกอันทคาหิกทัศนียภาพ เป็นเรื่องทัศนียภาพโสภณของมิจจาทิฏฐิ.

ใครจะถืออย่างมิจจาทิฏฐินั้นก็ไม่ถูกต้อง แต่ว่าไม่สำคัญเท่าที่ว่ามันเสียเวลาเปล่า ๆ ที่จะไปตั้งปัญหาอย่างนั้น; ตัดบทไปเลยว่าจะเกิดโดยวิธีไหนก็ตาม **เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วมันเป็นทุกข์หรือไม่? ถ้าเป็นทุกข์ต้องดับทุกข์.** ถ้าเป็นทุกข์ ทุกข์เพราะอะไร? เพราะอวิชชาทำให้เกิดความคิดว่าตัวกู - ของกู. ถ้าเกิดจากท้องแม่ทางพีสิคส์ทางเหนือหนังก็ไม่มี ความหมายอะไร ถ้ามันไม่เกิด *concept* ที่เป็นตัวกู - ของกู เราตัดทิ้งไปเลยในเรื่องเกิดทางเหนือหนังร่างกาย. เมื่อใดมันเกิดความคิดปรุงแต่งว่าตัวกู - ของกู เมื่อนั้นเรียกว่าเกิด. เวลาอื่นมีค่าเท่ากับไม่เกิด คือไม่มีปัญหา; **ถ้าเป็นการเกิดตามแบบนั้น มันเกิดทุกข์ที่เป็นทุกข์ทุกที. แล้วขอให้สนใจกันคิดว่าแต่เท่านั้น อ้อ! ให้มากกว่านี้ :** เรื่องทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์, เรื่องเกิดกับเรื่องดับ แห่งทุกข์เท่านั้น. **ฉันเรียกว่าขอบเขต; การค้นคว้าทางวิญญาณ ต้องมีขอบเขต และอยู่ในขอบเขต. มันมีขอบเขต นับตั้งแต่ต้องเข้าใจวิญญาณถูกต้อง และค้นคว้าเพียงในขอบเขต.**

ถ้าทำอย่างมีขอบเขต นี่จะเป็นนักค้นคว้าตัวงเหมือนพระปัจเจกพุทธะได้ในเวลาอันสั้น จะได้พบสิ่งที่ต้องการพบ คือความดับทุกข์ได้. ถ้าพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็ตัดทิ้งไปหมด; เรื่องอดีต เรื่องอนาคตทั้งสองฝ่ายนั้นไม่พูดถึง; ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอดีต, อนาคตตัดทิ้งไปเลย; เหลือแต่**ปัญหาปัจจุบันนี้ว่า เด็ชวันมีความทุกข์หรือไม่? ถ้ามีความทุกข์ก็จัดการทำลายความทุกข์นั้น** ก็ดับทุกข์ก็ค้นเพื่อ

ทำลายความทุกข์นั้นเท่านั้น; ค้นทางวิญญาณในลักษณะอย่างนี้ ก็จะพบผิอย่างที่ว่า ผีคืออวิชชา. เจ้าอวิชชาเองทำให้เกิด *conception* ตัวกู-ของกู เป็นความรู้สึก *egoistic concept* ทั้งนั้น คือจะมาในรูปไหนก็เป็นตัวกู-ของกู; แล้วก็ต้องมีความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง แน่นอน.

ค้นต่อไปก็ว่า : ทำอย่างไรจึงจะดับมันได้เด็ดขาด; ถ้าดับไม่เด็ดขาดจะควบคุมมันอย่างไร? เพื่อจะให้ปัญหามันน้อยลงเรื่อยๆ ไป จนกว่าจะดับมันได้เด็ดขาด จะทำอย่างไรมันมีเท่านั้น.

นี้เรียกว่าขอบเขตของการค้นคว้าทางวิญญาณ; ถ้าเอาชนะส่วนนี้ได้ คือเอาชนะปัจจุบันนี้ได้ อึดติดกับอนาคตก็หมดปัญหาไปเอง; หมกคำถาม หมกปัญหายุ่งยาก, หมก *question*, หมก *problem*, หมก *trouble* ไม่มีอะไรเหลือ, นี้ขอบเขตของการค้นคว้าทางวิญญาณ เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : *ปัพเพจาหิ ภิกขเว เอตริหิ จ ทุกขณเจว ทุกขสส จ นิโรธิ* - “เราบัญญัติแต่เรื่องทุกข์ และความดับทุกข์เท่านั้น” นี้เป็นพุทธภาษิตที่สำคัญที่ฝรั่งเอาไปท่องกันมาก; แต่คนไทยยังมอยยังไม่สนใจ. พุทธภาษิตชนิดนี้มีในมัชฌิมนิกาย ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะพูดอะไร เขาจะอ้างอันนั้นมาทันที; แต่พวกฝรั่งก็สนใจศึกษาไปในแง่วรรณคดีเสียหมด ก็ไม่มีใครรู้ธรรมเนียมส่วนการปฏิบัติ.

ขอให้ระวังให้ดีเรื่องขอบเขตของการค้นคว้า. ถ้ามีการค้นคว้าที่ไม่มีขอบเขต ผมไม่ร่วมมือด้วย เพราะจะพรวดออกไปในแง่จิตวิทยาอย่างที่ว่ามาแล้ว, หรือพรวดไปในรูปของปรัชญาเพื่อเจ้าไม่มีที่สิ้นสุด, หรือพรวดไปในแง่ของตรรกวิทยา วรรณคดีอะไรก็ตาม, มันไม่คุ้มกับเวลา; จะศึกษาค้นคว้าจนตายก็ไม่พบสิ่งที่มีประโยชน์. แต่ถ้าค้นในขอบเขตที่กำหนดให้แล้ว; แม้คุณบวช ๓ เดือนก็จะมีโอกาสที่จะพบสิ่งที่มีประโยชน์.

เรื่องศึกษาค้นคว้าเป็นเรื่องสำคัญเป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จ เกี่ยวกับความดีทุกข หรือผลอย่างอื่นก็ตาม แต่ละคนต้องค้นคว้าให้ถูกต้อง หรือในขอบเขตที่ควรจะค้นคว้าสำหรับทุกคน; ส่วนที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชานั้นเป็นเรื่องอีกเรื่องหนึ่งอย่าเอามาปนกัน.

ที่มันเป็นเรื่อง "เฉพาะวิชา" ชื่อมันบอกอยู่แล้วว่าเป็นหลายวิชา; **เดี๋ยวนี้มันวิชาเดียว วิชาดับทุกข์สิ้นเชิง.** ทุกคนจะต้องไปตามความเหมาะสมแก่สถานะของตน; ในที่สุดก็มีผลอย่างเดียวกัน คือดับทุกข์ได้อย่างพระอรหันต์ธรรมคาก็ตาม พระปัจเจกพุทธะก็ตาม ท่านก็ดับทุกข์ได้. อย่างพระสัมมาสัมพุทธะ; นี่มากเกินไปสำหรับทุกคน; ก็เว้นเสียก็ได้. อย่างพระอรหันต์ก็ยังมีหลายแบบ พระอรหันต์ผู้แตกฉานและผู้ไม่แตกฉาน ก็ยังมี, ทำนองพระปัจเจกพุทธะ ก็ยังมี อันนั้นก็เป็นที่หวังสำหรับทุกคน.

เมื่อได้ผลในเรื่องอันเป็นจุดประสงค์มุ่งหมายที่เป็นหัวใจแล้ว, เรื่องแถมพอกจะมีเรื่องอะไรก็ได้ ตามใจ พระอรหันต์บางองค์จะแสดงฤทธิ์ได้ ปาฏิหาริย์ได้ก็ตามใจท่าน; ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหากไม่เกี่ยวกับ เป็นคุณสมบัติพิเศษไม่เกี่ยวกับธรรมะในพุทธศาสนา. แม้ว่าพระอรหันต์ในพุทธศาสนาจะทำได้, และมีคนพยายามจะพูดให้เป็นเรื่องเดียวกันก็ตาม; **ผมว่าขอบเขตคือพุทธศาสนาที่จะเอาเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ทางจิตมาเป็นเรื่องเดียวกันกับเรื่องสิ้นกิเลส;** จะเป็นการขอบเขตต่อพุทธศาสนาโดยอ้างว่าพระอรหันต์ที่เป็นปฏิสัมภิทา ท่านทำได้หมด; นี่มันคนละเรื่อง.

พระอรหันต์ที่เป็นสุขขวิปัสสภก็มีพยานอยู่ ว่าท่านทำปาฏิหาริย์ไม่ได้ทั้งที่ดับกิเลสได้สิ้นเชิง; **ผลที่แท้จริงคือดับกิเลสได้สิ้นเชิง** นอกนั้นทำได้หรือไม่ได้ก็ตามใจ, นั่นคือเรื่องนอกขอบเขตชนิดนี้. เรื่องนอกขอบเขตชนิดนี้ พวกฤทธิ์ ปาฏิหาริย์นั้นก็ไม่อยู่ในวิสัยของคนทะเลาะทะเลาะจะทำได้; เป็นเรื่องนอกขอบเขตที่เขาเข้าใจไม่ถึงมากกว่า.

แต่เรื่องค้นคว้าที่เขาทำได้ หรือเข้าเกี่ยวข้องกับอยู่ ไม่ระวังให้ตีมันนอกขอบเขตไม่ตรงจุด ไม่พยายามที่จะดับตัวกู – ของกู; ไปค้นคว้าเรื่องตายแล้วเกิด เกิดด้วยอะไร ? วิญญาณไหน ? ทำอะไร ? ไปเสียอย่างนี้ เรียกว่านอกขอบเขต.

ยกตัวอย่างให้ฟังด้วย คำว่า “การเกิด”; ไม่ต้องไปค้นเรื่องการเกิด ในแง่ของจิตวิทยา หรือวิญญาณศาสตร์ก็ตาม ที่ว่าวิญญาณไหนไปเกิด? วิญญาณไหน จิต? วิญญาณไหนปฏิสนธิ? วิญญาณไหนปรุงขึ้นมาอย่างไร? นี้ไม่ต้องค้น. **เอาแต่ ว่าเกิดแล้วก็แล้วกัน และมันเป็นทุกข์เพราะอวิชชาปรุงคัมภีระอุปาทาน.** ยกตัวอย่างความเกิดมาเป็นคำหนึ่ง สำหรับจำกัดขอบเขตของการค้นคว้า ให้เข้าใจว่าการค้นคว้ามันมีขอบเขต. ถ้าขึ้นไปค้นคว้าอย่างที่มีกฎกติกามารธินบาย; นั้นจะออกนอกพุทธศาสนา ไปจำแนกชนิดที่จิตเป็นโน่นนี่.

การจำแนกจิตไปตามความรู้ของคนสมัยนั้น ที่นั้น เขาพูดเป็นตุเป็นตะว่า: จิตดวงนั้น ไปสู่สวรรค์ชั้นนั้น, จิตดวงนี้ ไปสู่พรหมชั้นนี้, จิตดวงนี้ ไปสู่นรกชั้นนี้ สู่สวรรค์ชั้นนั้น, นี้เป็นเรื่องไม่ใช่พุทธศาสนา ตามความรู้สึกของผม; ในเมื่อพวกนั้นว่า นี่คือตัวหัวใจของพุทธศาสนา; เพราะฉะนั้นไม่ต้องพูดกัน. **ตัวพุทธศาสนาแท้ๆ เป็นเรื่องทุกข์** จะไปเกิดเป็นเทวดา เป็นมาร เป็นพรหมก็ตาม; สำคัญอยู่ที่ว่ามีความทุกข์หรือไม่; ถ้ามีก็คือมีมูลมาจากสิ่งเดียวกัน คือที่เป็นตัวกู – ของกู, จะเป็นมนุษย์ เทวดา หรือพรหม ก็ตาม ต้องศึกษาเรื่องที่จะดับตัวกู – ของกูทั้งนั้น นี่คือพุทธศาสนา; นอกนั้นเป็นเรื่องจิต เป็นเรื่องจิตวิทยา เป็นเรื่องวิญญาณฝ่ายจิตฝ่ายธาตุ วิญญาณธาตุ เป็นของธรรมชาติ เป็นวิชาของธรรมชาติ ไม่ใช่เรื่องพุทธศาสนาโดยตรง.

ในฐานะที่เป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ก็จะต้องอยู่ในขอบเขตของพุทธศาสนา. ถ้าทำการค้นคว้าให้ตีๆ ด้วยความไม่ประมาท ก็จะพบได้ในเวลา

อันสมควร, คือไม่ตายเสียก่อน จะไม่ตายเปล่า. ฉะนั้นจงดูที่นี้เกี่ยวนี้หยก ๆ ให้อู่ว่ามันเป็นอะไร? มันเป็นทุกข์หรือเป็นเหตุให้เกิดทุกข์? ควบคุมให้ได้, ควบคุมให้ได้.

อย่างพุทธภาษิตบทหนึ่งที่เอามาสวดมนต์ทุกวัน, พุทธภาษิตบทกัทเทกรัตตคาถาว่า : *อดีตํ นานวาคเมยฺย นปฺปฏิกิจฺเช อนาคตํ, ยत्อดีตํ ปหีนนตํ อปฺปตฺตณฺจ อนาคตํ, ปจฺจุปฺนฺนณฺจ โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ, อสํหิโร อสงฺกุปฺปิ ตํ วิทฺธามนุพฺพุหฺเย.* อย่าไปนึกถึงอดีต อนาคต; สิ่งใดที่เกิดอยู่เฉพาะหน้า เข้าไปเกี่ยวข้องศึกษาให้รู้จนไม่เกิดความห่วงไหว ไปตามการปรุงแต่งของสิ่งมาในที่เฉพาะหน้าคือในปัจจุบัน.

อย่างนี้หมายความว่า เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย กระทบ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเป็นเรื่องปัจจุบัน ทำอย่าให้สิ่งเหล่านั้นมันปรุงแต่งหรือจับเซ็ดได้ ก็หมกกันเท่านั้น. ใครทำได้แบบนี้คือคนน่ารัก น่าเลื่อมใส น่าบูชา; แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวกับประเสริฐที่สุด; เป็นเรื่องอยู่ในขอบเขตของพุทธศาสนา, และก็อยู่ในขอบเขตของการค้นคว้าทางวิญญาณ. เราก็ค้นคว้าว่าจะทำอะไร จะควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุที่มาจากเกี่ยวข้อง เราจะต้องอดสำหันธ์เผ่าคุณ หนึ่งดูสิ่งเหล่านี้ว่ารูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุที่กระทบกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่ามันปรุงจิตอย่างไร.

เรากันคว้าไปเกิด, สังกะไปเกิด, ทดลองไปเกิด, ตามวิธีวิทยาศาสตร์ ฝ่ายรูปธรรมเปลี่ยนเป็นฝ่ายนามธรรม; คือมีการสังเกตุอย่างละเอียดลออ มีการค้นคว้า พิสูจน์ ทดลองอย่างละเอียดลออโดยหลักเดียวกัน จนพบว่ามันเป็นธรรมชาติแท้ ๆ : เกิดขึ้นอย่างนี้ เป็นขึ้นอย่างนี้ แล้วก็มีผลเป็นอย่างนี้, ก็ร้อนเป็นไฟ
ขึ้นมาในใจ.

ถ้าควบคุมการปรุงแต่งไว้ได้ สะกดไว้ มันก็ไม่ร้อน ก็เย็นอยู่ตามเดิม. ในขณะที่มันเย็นอยู่ตามเดิม เราก็ทำการงานไปตามหน้าที่ ที่ควรจะทำ; เรียกว่าต้องใช้มันให้เป็นประโยชน์, อย่าให้เป็นหมัน โดยพื้นฐาน. แล้วต้องสะอาด สว่าง สงบ หรือเย็น ตลอดเวลา ก็ทำสิ่งเหล่านั้นไม่ให้มันเป็นหมัน คือทำสิ่งที่มันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น. ถ้าจิตมาถึงขั้นนี้ จะไม่น้อมมาเพื่อตัวตน มันนึกถึงผู้อื่นมากกว่า; เพราะเรื่องของตนมันนึกเดียว มันหมดแล้ว มันจบแล้ว เรื่องของผู้อื่นยังมีอีกมาก. ช่วยคนที่ไม่รู้ให้รู้ ช่วยให้เขาเข้าใจ; ให้เขาปฏิบัติได้ แม้แต่จะช่วยเหลือทางวัตถุก็ยังดีกว่าเพื่อไม่ให้เวลาเป็นหมัน.

อย่างไรก็ดีทุกคนจะต้องช่วยตัวเองก่อน แล้วจึงช่วยผู้อื่น; นี่เป็นหลักที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้; เพราะถ้าเราช่วยตัวเองไม่ได้แล้วจะช่วยผู้อื่นได้อย่างไร.

ถ้าเราช่วยตัวเองได้เท่าไร เราช่วยผู้อื่นได้เท่านั้น; ไม่ต้องรอจนเราถึงขั้นสูงสุด จึงจะช่วยผู้อื่นก็ได้เหมือนกัน; ช่วยตัวเองได้เท่าไรก็ช่วยผู้อื่นได้เท่านั้น. แต่ถ้าใครไม่สมัครจะทำอย่างนั้น จะรอจนตัวเองถึงขั้นสูงสุด จึงจะช่วยผู้อื่น ก็มีสิทธิ์จะทำได้; มันเป็นสิทธิของเขา เราก็ไม่ว่า; แต่เดี๋ยวนี้การช่วยผู้อื่นไปพลาง มันก็เป็นการชุกเกลาตัวกู - ของกูที่ยังเหลือไปพลาง; ได้ประโยชน์พร้อมกันไปที่เดียวในตัวมันเองหลายอย่างก็เป็นอย่างนี้. การนึกถึงผู้อื่นเท่าใดก็เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวเท่านั้น; มันก็มีเท่านั้น.

ปัญหาของเราและผู้อื่นกับปัญหาเดียวกันคือดับตัวกู - ของกูเสียให้ได้; ถ้าทำได้ ในโลกนี้จะมีความสุข มีสันติภาพโดยไม่ต้องลงทุนมากมาย, *ไม่ต้องตำน้ำพริกละลายทะเล* เหมือนที่คนเดี๋ยวนี้เขาทำ. การกระทำของพวกที่เจริญแผนใหม่

พวกฝรั่ง พวกที่ก้าวหน้านั้นเป็นพวก “ค่าน้ำพริกละลายทะเล” ได้ผลเท่าไร? ไปลองคิดดู. ใช้เงินใช้ทุนในการศึกษาค้นคว้าอะไรเท่าไร? มันได้ผลอย่างไร? ในทางสันติภาพ. ผมว่าเหมือนกับค่าน้ำพริกละลายทะเล; นี่เราไม่เอาด้วย. แต่จะระบุเจาะจงลงไปยังวิชาที่จับทุกซ์ได้โดยตรง ซึ่งย่อมนจะทำให้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรไม่ต้องหมกเป็ลือองอะไร เหมือนกับว่านิพพานนี้ให้เปล่า ไม่มีใครต้องซื้อเลย.

ที่พูดเรื่องรีบด่วนในทางธรรมะ ก็คือให้รู้จักจำกัดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.

ถ้ามีการกระทำอยู่เป็นประจำ; ไม่เท่าไรเราจะไปลุดถึงผลอันนั้น โดยแทบไม่มีการลงทุนสักสตางค์แดงเดียว. มันไม่ใช่ค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ หรือละลายอะไรเลย, มันก็ไม่ต้องทำอะไรเลย ให้มันเหนียวยากลำบาก ทำขึ้นเท่าที่จำเป็นเท่าที่จะทำลาย **ข้าศึกศัตรูหรือปราบผี** : คั้นพบผีและฆ่าผีเสียให้ตาย ก็มีเท่านั้น, ด้วยวิธีต่างๆ ที่เคยพูด เคยบรรยายมาแล้วเรื่อยๆ. ไปหาอ่านดูจากหนังสือ ที่พิมพ์ไว้เยอะเยอะ นั้นบ้าง จะมาพูดกันซ้าๆ ซากๆ อีกรักก็ไม่ไหว, พูดไม่ไหวอย่างหนึ่ง และก็ไม่มีเวลาพอ. เพราะฉะนั้นขอแนะให้เฉพาะวิธีที่มันยังเร้นลับอยู่ เอาไปใช้เอง. หลักสำคัญต่างๆ ที่เอามาบอกให้ ต้องจำไว้ ต้องอยู่ในใจ อย่าอยู่ในสมุด; จดไว้ในสมุดแล้ว ก็ทำให้มันอยู่ในใจที่หลัง; อย่าให้มันอยู่ในสมุด.

พระพุทธภาษิตที่สำคัญที่สุดสำหรับคนเราจะต้องแจ่มแจ้งอยู่เสมอก็มี ไม่เกิน ๓๐ บท ผมกล้าทำ นับตั้งแต่บทหัวใจที่สุด ได้แก่:— สหุเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสาธ นิบทสำคัญที่สุดแล้ว; และอย่างที่ว่านี้ “เราไม่พูดเรื่องอื่นนอกจากเรื่องทุกซ์ กับเรื่องความดับทุกซ์” รวมกันแล้วไม่เกิน ๓๐ บท. อันนี้ต้องอยู่ในใจ ในวิญญาณ อย่าอยู่ในสมุด; ให้พร้อมอยู่เสมอที่มันจะออกมาเมื่อถึงโอกาสที่จะต้องใช้หลักอันนี้ ใช้พุทธ-ภาษิตอันนี้.

นี้เรียกว่าเรามีเครื่องมือที่จำกัด เหมือนกับในบ้านในเรือน มีขวาน มีพร้า มีจอบมีเสียม เท่าที่จำเป็นก็พอแล้ว; อย่ามีให้มากกว่านั้น, ไม่ต้องมีอย่างพิพิธภัณฑ์; แต่จะต้องใช้มันเต็มที่ทุกชิ้นของเครื่องมือ ก็ได้ผลเยอะเยอะหมดเลย.

เรามีหลักพระพุทธานุชาตที่จำเป็นเพียงพอลงอยู่ในใจ ใช้มันทุกบทก็เพียงพอที่จะอยู่ได้ โศภสคัมปชัญญะ เป็นการอยู่อย่างถูกต้องในทางวิญญาณ มีชีวิตเป็นอยู่อย่างถูกต้องในทางวิญญาณ ทั้งกลางวันกลางคืน เรียกว่า เป็นอยู่ช่อบกิเลสไม่ได้ อาหารไม่เท่าไรมันก็ตายไป โดยวิธีที่เป็นพระปัจเจกพุทธะก็ได้ เป็นอรหันต์สุขขวิปัสสกะก็ได้ ไม่ลำบากมากมาย.

แต่เดี๋ยวนี้เราอาศัยความไต่ยิน ได้ฟังจากคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นต้นทุนเป็นเดิมพันอย่างนี้; เขาไม่เรียกว่าปัจเจกพุทธะ. ปัจเจกพุทธะต้องไม่เคยไต่ยินได้ฟังอะไรของใครมา ให้ความแก่รอบรู้ของสติปัญญา หรือความต้องการที่จะดับทุกข์ค้นคว้า ก็เป็นไปเอง ก็ยังเหลือแต่ที่เรียก “อรหันต์สุขขวิปัสสกะ”. สุขขวิปัสสกะ = เห็นอย่างแท้จริง อย่างแจ่ม อย่างสุกไปในตัว ไม่มีการบ่ม แบบใช้กำลังจิตช่วย มันก็ไปตามเวลา. มันแก่ห่ามแล้วก็สุกไปตามธรรมชาติ เรียกสุขขวิปัสสกะ.

ไปศึกษาวิธี ใช้กำลังการศึกษา กำลังจิต กำลังฌาน กำลังสมาบัติ ไปบิบบังคับ ไปควบคุมจิต; จิตนี้ก็เรียกเป็นอย่างอื่น; เป็นผู้แตกฉาน เป็นปฏิสัมปทา ก็ดีเอาอย่างที่ว่า ทำอย่างพอประมาณ ทำอยู่ในขอบเขตพอประมาณ ในการควบคุมความที่จะเกิดขึ้นแห่งความมันหมายความว่าตัวกู - ของกู เพราะฉะนั้นในคำบรรยายทั้งหมดที่เรียกว่า “ธรรมปฎิโมกษ์” ซึ่งพูดที่หน้าศึก คือวิธีการสำหรับการกระทำอย่างนี้คือการบ่มไปตามธรรมชาติ ไม่ต้องลงทุนมาก ไปอย่างง่ายเหมือนกับ common sense ของคนทั่วไปไม่ต้องถึงกับลงทุนมหาศาลอะไร เราควรจะสนใจ.

๕ คือหน้าศึกโรงมหรสพทางวิญญาณ

รวมความแล้วเรียกว่ามันมีขอบเขตที่พอเหมาะ ไม่พูดว่าขอบเขตจำกัด, พูดว่าขอบเขตที่พอเหมาะแก่ตัวเรากันหนึ่ง ๆ แต่ละคน ๆ ที่เป็นผู้มีธรรมดาสำคัญ, แม้อยู่ที่บ้านที่เรือนเป็นฆราวาส ทำได้ไม่ต้องโลดโผน ไม่ต้องหมกเป็อง ก็ยังได้ผลเต็มตามส่วนที่ควรจะได้จากพุทธศาสนาที่ต้องการจะให้.

ขอให้พยายามปรับปรุงให้ดีขึ้นในวิธีนี้ ให้ทันแก่เวลาผู้บวชในเวลาอันสั้น พบปะกันในเวลาอันสั้น; แล้วก็ต้องแยกไปทำตามลำพังให้ได้ผล ให้อยู่ในขอบเขตที่พอเหมาะ. คำเดียวเท่านั้น "ให้รู้จักขอบเขตที่พอเหมาะ" นี้ และก็ตามมันไปเรื่อย ๆ ไปจนบรรลุผล, ให้มีชีวิตอยู่โดยลักษณะที่เป็นผู้ชนะ.

พวกที่มีความรู้มีการศึกษามาก มีความโง่กักตายน้อยอันหนึ่งคือว่า : จะเอาผลทางพุทธศาสนาต้องทั้งโลก ทั้งลูก ทั้งเมีย ทั้งการงานไปอยู่ป่า หรือมาอยู่สวนโมกข์กันเป็นอย่างน้อย; ก็บอกให้รู้กันด้วย ความโง่ที่กักตายนั่งสติอยู่ในจิตใจมีอยู่อย่างนี้ : ว่าจะเอาผลทางพุทธศาสนาต้องบวช ต้องอยู่ป่า.

พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ว่าอย่างนั้น ท่านต้องการให้อยู่ในโลกนั้นด้วยชัยชนะ, ไม่ต้องหนีทั้งโลก ให้อยู่ในโลกด้วยชัยชนะ; แม้บางครั้งเราจะหลีกเลี่ยงมาชั่วคราวมาหาวิชา หาหนทางการต่อสู้; แล้วก็ต้องไปรบมันให้ชนะ. แล้วก็อยู่ในโลกด้วยมีชัยชนะ; ไม่เช่นนั้นจะไปอยู่ที่ไหนได้ ก็ต้องอยู่ในโลกนี้ แล้วก็อยู่ด้วยชัยชนะ ด้วยสิ่งต่างๆ ที่จะมาทำอันตรายเรา บีบคั้นเรา. อย่าพูดว่าต้องหนีโลก จึงจะศึกษาพุทธศาสนา, ต้องแก้แค้นเสียก่อน หรือต้องไปบวชเสียก่อน; หรือบางทีก็พูดว่ามันแบ่งกันคนละเรื่อง : ถ้าอยู่ในโลกต้องศึกษาเรื่องโลก ไม่เหมือนกับอยู่ที่สวนโมกข์. อย่างนี้คือความโง่ของคนพูด คือเข้าใจผิดเกิน ๑๐๐%. อยู่ที่ไหนก็ตาม ชีวิตก็จะเป็นบทเรียนสำหรับศึกษาทางนั้น ควรจำไว้, แล้วก็ศึกษามันทันที

ให้ประสบชัยชนะ. ถ้าที่ตรงนั้นไม่สะดวกขยับมาตรงนั้นหน่อยก็ได้ เพื่อตั้งตัว; เหมือน
ว่าเราหัดยิงปืนที่ตรงไหนก็ได้ แต่เราก็ต้องยิงที่มันมีขโมย, **มีความทุกข์ที่ไหนต้อง
ดับทุกข์ที่นั้น; เพราะฉะนั้นไม่ต้องกลัวโลกหรือหนีโลก** หรือทั้งโลกอย่างที่เขา
พูดๆ กัน.

ที่ถูก ต้องกลับไปทำงานในโลกด้วยชัยชนะก็พอแล้ว **ถ้ามันยังชนะ
ไม่ได้ก็ทำต่อไปพร้อมไปกับการทำงาน** แล้วศึกษาค้นคว้าเพื่อมีธรรมพร้อม
กันไป กับการทำงาน; **โดยอาศัยตัวการงานเป็นบทเรียนไปเสียเลย, ไม่ต้อง
๒ เรื่อง ๓ เรื่อง; เป็นเรื่องเดียวอยู่เรื่อย, ชีวิตเป็นบทเรียนอยู่เรื่อย, ทำให้มีเรื่อง
เดียวคือเรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น. ถึงขั้นนี้ไม่พูดแล้วเรื่องฆราวาสและบรรพชิต
หรือเรื่องอยู่ป่าหรืออยู่บ้าน ไม่พูด; จะพูดแต่เรื่องมีความทุกข์หรือความดับทุกข์,
มีทุกข์ที่ไหนก็ต้องสู้ และดับทุกข์ที่นั้น.**

พอกันที ให้จำไว้ว่า ทำอะไรให้มีขอบเขตที่พอเหมาะ.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๑๐ - การค้นคว้าทางวิญญาณ มีจุดมุ่งหมายตรงไปยัง ความว่างจากตัวกู

๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๑๒ สิงหาคม เป็นวันที่ ๑๕ ของระยะเวลา
เข้าพรรษา ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การค้นคว้า
ทางวิญญาณมีผลมุ่งตรงไปยังความว่าง”, คือให้ทราบถึง
ลักษณะของการค้นคว้า ที่เป็นการค้นคว้าทางวิญญาณโดย
แท้จริง. เราได้พูดถึงถึงเรื่องขอบเขตในการค้นคว้า และ
ผลแห่งการค้นคว่ากันพอสมควรแล้ว ขอให้ถึงถึงอยู่เสมอ
ด้วย ในข้อความนั้นๆ, ที่จริงก็ได้บอกให้ทราบแล้วว่า
เรื่องการค้นคว้าทางวิญญาณนี้ มันก็จำกัดขอบเขตไม่ให้พัว
เพื่อจะตรงไปสู่ความว่าง คือว่างจากตัวกู - ของกู.

การค้นคว้าทางจิต หรือทางวิญญาณนี้ ทำได้มากอย่างหรือมี
อยู่มากอย่าง; แต่ที่เป็นอย่างของพุทธศาสนาเท่านั้น ค้นเพื่อผลสุดท้าย คือ
ความว่างจากตัวกู - ของกู กล่าวคือ “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น”.

การค้นคว้าในโลกมุ่งผลอย่างไร คุณก็พอจะเห็นได้ หรือทายได้ นี่สรุปความได้ โดยไม่ต้องกลัวผิด ว่าการค้นคว้าในโลกนี้ ไม่ได้มุ่งผลเป็นความว่างจากตัวกู – ของกู; แต่กลับจะตรงกันข้าม มันเพื่อผลเป็นตัวกู – ของกู หรือเพื่อประโยชน์แก่ตัวกู – ของกู; เพราะมันค้นไปด้วยอำนาจความเห็นแก่ตัวกู – ของกู. ฉะนั้นมันจึงจะไม่มีทางที่จะค้นคว้าความว่างจากตัวกู – ของกู คือทำลายตัวกู – ของกูเสีย.

ผมกลัวพูดประณามรวม ๆ กันไปหมด ว่าการศึกษาค้นคว้าพิสุจน์ทดลองอะไรของสมัยนี้ ไม่นำไปสู่สันติสุขของเอกชน ไม่นำไปสู่สันติภาพของโลก เพราะมีการค้นคว้าไปในทางล้นแต่เพิ่มอะไร ๆ ให้แก่ตัวกู – ของกู. ส่วนเรื่องทางศาสนาที่มีความมุ่งหมายตรง ๆ กันหมดนั้น เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว หรือทำลายความหมายมันไปในทางมีตัวกู – ของกูนั่นเอง; ก็เลยมีการค้นคว้าอีกแบบหนึ่งอีกรูปหนึ่ง จึงมีลักษณะเฉพาะของมันเอง; และพูดได้สั้น ๆ ว่า มุ่งไปสู่ความว่างจากการมีตัวกู – ของกู. เรื่องนี้อาจจะไม่เข้าใจทันทีก็ได้ ขอให้เอาไปนึกคิดต่อไป.

ผมจะยกตัวอย่างอีกสักชุดหนึ่ง คล้าย ๆ กับที่แล้วมา แต่คนละแบบ เพื่อเข้าใจว่า เรามีจุดสุดท้ายหรือจุดปลายทางเป็นความว่างอย่างไร? หรือไกลเกินไปจนชาวโลกไม่ต้องการอย่างไร? ตัวอย่างที่วานี้ คือ คำว่า “เมตตา” ตัวหนังสือแปลว่าความเป็นมิตร. คำว่าเมตตานี้คือ มิตร กับ ตตะ, ซึ่งก็แปลว่ามิตรภาพ พูดตามตัวว่าเมตตา, มิตรตะคือมิตร ตตะข้างหลังคือความ; ถ้าแปลเป็นแอแล้ว เป็นเมตตา แปลว่าความเป็นมิตร.

ครั้งหนึ่งอาจารย์อะไรคนหนึ่งเป็นผู้หญิง ลืมชื่อเสียแล้วอยู่ที่อเมริกา กำลังค้นคว้าอยู่ที่กลุ่มค้นคว้าอะไรกลุ่มหนึ่ง เพื่อสร้างความเมตตาในโลก. อาจารย์ที่เป็นคนไทยคนนี้ก็ไปรวมกลุ่มอยู่ที่นั่น แล้วก็มีจดหมายมาถึงเจ้าคุณอนุমানราชธนะว่า : เมตตามตามหลักพุทธศาสนาจริง ๆ นั้นมันเป็นอย่างไร? เจ้าคุณอนุমানราชธนะ แทนที่ท่าน

จะตอบ ท่านส่งจดหมายมาให้ผมตอบ. ผมก็คล้าย ๆ กับพาสื่อ, ไร้วางมันขึ้น
 สมองอะไรทำนองนั้น เห็นว่า ถ้าเมตตาตามหลักพุทธศาสนาที่แท้จริง มันเป็นเรื่อง
 เมตตาของบุคคลที่เห็นความว่างจากตัวกู - ของกูแล้ว ผมก็เขียนไปเฉพาะงั้น
 เท่านั้น; เพราะเขาจะมาว่าตามหลักพุทธศาสนาที่แท้จริง แล้วก็เวียนหายไป ไม่ได้
 ประโยชน์อะไรเลย คือคงอ่านไม่รู้เรื่อง, ถึงรู้เรื่อง ที่ประชุมนั้นก็เอาไปใช้ประโยชน์
 อะไรไม่ได้. เมตตาหรือมิตรภาพของบุคคลที่มีจิตว่างจากตัวกู - ของกูนั้น เป็น
 เมตตาที่แท้จริงและเป็นเมตตาในพุทธศาสนา.

ที่นี้ก็อยากจะพูดให้หมดทุกชนิด เพื่อเปรียบเทียบ จะได้เข้าใจสิ่งนี้ เมตตา
 ชนิดนี้ ซึ่งเข้าใจได้ยาก มันก็ต้องตั้งต้นไปจากคำว่ามิตรภาพ.

เมตตาที่เป็นขั้นต่ำที่สุด ที่ยังไม่เข้าหลักพุทธศาสนา ก็คือเมตตาที่มีมูลมา
 จากผลประโยชน์ร่วมกัน. อย่างเดียวกัน เราก็ได้ยินเคลื่อนไปหมด ถนนมิตรภาพ
 โรงเรียนมิตรภาพ อะไรมิตรภาพจากพวกอเมริกัน; นี่ก็เมตตาหรือมิตรภาพอันต่ำ
 ต่ำที่สุด. เพราะมีประโยชน์ร่วมกัน. บางทีจะต่ำมากถึงขนาดกล่าวได้ว่า มีมูลมาจาก
 ความขี้ขลาดด้วยซ้ำไป, ถ้าหากว่ามันเป็นเมตตาเพราะความขี้ขลาด. หรือเพราะ
 ประโยชน์ร่วมกันอย่างนี้แล้วละก็ ไม่ใช่เมตตาในพุทธศาสนา, มันเป็นเมตตาของ
 ชาวบ้าน; เรียกว่าเมตตาหรือมิตรภาพ ได้เหมือนกัน; ไม่ใช่ไม่ได้; แต่มัน
 เป็นอย่างของชาวบ้าน. ถ้าเราขี้ขลาดขี้มา เราก็หาหนทางที่จะสมานมิตร เพื่อ
 ช่วยกันกำจัดความขลาด; นี่ก็เมตตาหนึ่ง. แต่ประโยชน์ร่วมกัน มันทำให้จำเป็นต้อง
 ต้องผูกพันมิตรภาพไว้ มันก็เป็นเมตตาหนึ่ง.

เมตตากลุ่มที่สูงขึ้นไปเป็นชนิด จะเรียกว่ากลุ่มที่ ๑ มันก็มีมูลมาจาก
 ตัวกู - ของกูอย่างเดียวกัน เช่นเป็นคนที่มีนิสัยขงสงสาร, สงสารไม่มีเหตุผลอธิบาย

อาจจะเป็นนิสัยขงสาร. แต่ถ้าจะคุยกันในแง่จิตวิทยา ก็จะมีผลมาจากความกลัวหรือ
 ความבלาด ต้องการบุญ ต้องการความเมตตา; นี่เป็นเครื่องช่วยใจให้เบาใจ
 มีเมตตาตามธรรมเนียม โดยที่ได้ยินเขาพูดว่า : การเจริญเมตตาภาวนามันก็ดี
 เป็นของดี สอนกันมาหลายชั่วบุรุษแล้ว ให้เจริญเมตตาภาวนา, เขาก็เจริญ
 เมตตาภาวนาตามที่เรียกว่าดี, ถือว่าเป็นของหลังของศกคัสถ์, เราจะได้เป็นคน
 มีเสน่ห์มีโชคมีอะไรดี; กระทั่งว่าเจริญเมตตาจะได้ไปเกิดในพรหมโลก ตายแล้วจะ
 ได้ไปเกิดในพรหมโลก. นี่ก็เป็นเรื่องจริงของเขา ที่มีอยู่ก่อนพุทธศาสนา : หัก
 ทำลายกามารมณ์ มีความเมตตาเป็นเบื้องหน้าแล้ว มีจิตใจเป็นความสุขอย่างพรหม.

ที่เมตตาอย่างบิดามารดาที่รักลูก ก็รักโดยสัญชาตญาณบ้าง โดยความรู้สึก
 ผิดชอบชั่วดีบ้างก็มีเหมือนกัน แต่ว่าเป็นความรักหรือเมตตาที่เกี่ยวกับตัวกู - ของกู
 เหมือนกัน; และบางที่มันก็เลยไปถึงจนเป็นทุกข์ หรือมีความทุกข์เพราะเมตตาที่มี;
 นั่นคือเมตตาของบิดามารดาเป็นต้น.

หมดทั้งกลุ่มที่ออกชื่อมานี้ เป็นเมตตาประเภทตัวกู - ของกูเต็มทั้งนั้นเลย
 แม้จะสูงต่ำกันอยู่เป็นชั้น ๆ ตามที่ลำดับมา ก็เป็นเมตตาของตัวกู - ของกูทั้งนั้น. นี่เรา
 จัดไว้เสียพวกหนึ่งเลย เป็นประเภทหนึ่ง จะเรียกว่าเมตตาของความเห็นแก่ตัวขั้นดีก็
 ไม่ผิด; มันต้องมีความรู้สึกที่ยึดมันถือมันในตัวกู - ของกู เรื่องเรา เรื่องเขา, เรื่อง
 ตัวตนนี้ มันจึงเห็นแก่กันและกัน ผูกพันแก่กันและกัน. อย่างนี้ไม่ถึงขนาดที่จะเรียก
 ว่าเป็นของพุทธศาสนา เพราะว่ามิได้เืองตามสัญชาตญาณที่มีอยู่แล้ว มีอยู่นอกพุทธ-
 ศาสนามาแต่ก่อนพุทธกาลก็มี. คุณเอาไปไว้เสียกลุ่มหนึ่งก็แล้วกัน เป็นกลุ่มที่แรก.

กลุ่มที่ ๒ ที่คบขมาอีก อาศัยสติปัญญาที่กระเด็นไปในทางไม่มีตัวกู -
 ของกู หรือมีน้อยลง; คือการมองเห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย

ด้วยกัน; แต่ไม่ใช่ว่าแต่ปากอย่างที่ว่า ๆ กันอยู่ทุกวันนี้. มันต้องเห็นอย่างจริงใจ ที่เรียกว่า *pure realization intuition* ว่าสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายนี้ ไม่ว่าจะสัตว์หรือคน ย่อมมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน, บัญญัติอย่างเดียวกัน, หัวอกอย่างเดียวกัน แล้วจึงเกิดมีเมตตาขึ้นมา.

คนบางคน หรือบางพวก หรือส่วนมาก อาจจะยืนยัน ว่านี่คือเมตตาอย่างพุทธศาสนาอย่างแท้จริง หรืออย่างสูงสุด; ไม่เชื่อคุณไปลองฟัง หรือไปคอยสดับตรับฟัง; เขาจะอธิบายอย่างนี้ว่าในฐานะเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน. เรามีเมตตากรรุณา มีตัวกู – ของกู; แต่ว่าเป็นไปในทางที่สงสารเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันโดยบริสุทธิ์ใจ นี่ก็เป็นระดับหนึ่งเป็นกลุ่มที่สอง มันสูงจากกลุ่มที่หนึ่งมาก.

แต่ผมถือว่ายังไม่ถึงจุดสูงสุดของเรื่องทางฝ่ายวิญญาณ ยังมีความยึดมั่นถือมั่นว่าตน, ตนเรา ตนเขา อะไรรอยู่. มันก็ต้องพ้นฝ่าต่อไปอีก จนกระทั่งพบเมตตาหรือมิตรภาพอีกชั้นหนึ่งของบุคคลผู้ไม่มีตัวกู – ของกู คือไม่มีตัวตนชนิดที่ยึดมั่นถือมั่นอย่างเช่นพระอรหันต์ก็ตาม หรือผู้ที่จ่อมองเห็นอย่างพระอรหันต์ก็ตาม; เขาจะมองสูงจนไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือว่าง; พอว่างจากสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาแล้ว เรียกว่า ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดไม่ได้อันแล้ว ที่เหลืออยู่แต่ปรกติคือ ความรู้ที่ถูกต้อง คือสติปัญญา.

เรื่องนี้เราได้พูดกันละเอียดอย่างยิ่งแล้วในการบรรยายครั้งแรก ๆ คุณไปทบทวนดูให้ดี. เมื่อความยึดมั่นถือมั่น ในตัวกู – ของกูออกไป มันก็เหลืออยู่แต่สติปัญญาที่พ้นโลกุตตระ, สติปัญญาที่ไม่เป็นทาสของโลก หรือไม่เป็นทาสของอะไรเลย.

กลุ่มที่ ๓ สติปัญญา หรือปัญญาที่เป็นขั้นโลกุตระอย่างนี้ มีอิสระเต็มที่แล้ว ถึงขั้นความรู้สึกรู้ว่า มิตรภาพหรือเมตตาเป็นสิ่งที่ควรกระทำ; อย่าง

หมดกิเลสแล้วเป็นอรหันต์แล้วก็ยังทำหน้าที่ ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์, แล้วก็มองเห็นว่าหน้าที่ หรือประโยชน์อะไรที่ท่านควรกระทำ และมองเห็นว่าเป็นการช่วยคนอื่น การเมตตาต่อผู้อื่น. **นี่เมตตาของผู้มีจิตว่างจากตัวกู - ของกู** อย่างเป็นกลุ่มที่ ๓, เป็นเมตตาที่บริสุทธิ์เป็นที่สุด.

ที่ผมออกสำหรัเขียนไปทั้ง ๕ - ๖ หน้ากระดาษให้อาจารย์คนนั้น แล้วก็เรียบหาย คงใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ คือไม่เข้าใจ; และถ้าเข้าใจก็คงไม่มีปัญญาเอามาใช้กับ มนุษย์ในโลกสมัยนี้ที่กำลังมีความเห็นแก่ตัว. หมายความว่า ถ้าจะใช้เมตตา ระบบบขี้ ก็ต้องไปฝึกฝน การกระทำที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวเป็นการใหญ่เสียก่อน, มันจึงจะทำเมตตาชนิดนี้ขึ้นมาได้. และก็อาจจะเพราะเหตุนี้เองที่หมกบ่ปัญญา ไม่สามารถ จะใช้เมตตาที่ผมถือว่า เป็นของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง.

คุณก็อาจจะสงสัยขึ้นมา, หรือคนทั่วไปอาจจะสงสัยขึ้นมาว่า ถ้าว่างจากตัวกู - ของกูแล้ว จะเกิดเมตตาขึ้นมาได้อย่างไร?

ใครจะเป็นผู้เมตตา หรือผู้ถูกเมตตา? เพราะไม่มีตัวตน ก็แปลว่านั่นแหละ เป็นคนที่รู้จักแต่จิตว่างชนิดอันธพาล เหมือนอย่างที่เราพูดกันมาแล้ว ว่าจิตว่างอันธพาล นั้นมีอีกแบบหนึ่ง, ว่างอย่าง nihilism - ลัทธิรัตติกิทธิฐิ นั้น เป็นจิตว่างแบบอันธพาล. **ถ้าจิตว่างที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา ยังมีปัญญาที่เหลืออยู่สำหรับ รุหน้ำที่** แม้จะช่วยผู้อื่น รักผู้อื่น มีเมตตาอย่างยิ่ง เหมือนพระพุทธเจ้าที่เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว หรือพระอรหันต์ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็มีเมตตาอย่างยิ่งจนได้นามว่า **“มหากรุณา”** - มหาการุณิโก นาโถ.

ถ้าจะกล่าวว่า **ทำไมจะต้องไปสนใจ หรือว่าขยับไปถึงเมตตาอย่างของผู้มีจิตว่างจากตัวกู - ของกู?** ตอบได้อย่างกำปั้นทุบดินว่า **เมตตาชนิดอื่นยังเฉือ**

อยู่ด้วยความทุกข์และไม่สะอาด. เมตตา ๒ กลุ่มข้างต้นนั้นยังเจออยู่ด้วยความทุกข์และไม่สะอาด. เอาละอย่างที่ดีที่สุดในกลุ่มที่ ๒ ที่มองเห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ค้ำยัน, อย่างนี้นั้นยังเกี่ยวอยู่ด้วยความเศร้า; ไม่ใช่ความทุกข์ความว้าง ความสงบ; มีอะไรบงกชอยู่โน้นในตัวตน. แม้แต่ความสงสารนี้ก็รับความสงบ : ไปดูก็แล้วกันเวลาเราสงสารใคร มันรับความสงบอย่างไร? หรือบางคน เป็นโรคสงสาร สงสารผู้อื่นจนไม่มีความสงบของตัวเองก็มี, ไม่ได้เอาข้าวให้สุนัขกิน ก็ไม่สบายใจ. อย่างนั้นมันก็เข้ารวมอยู่ในข้อนี้ ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าเมตตาที่มันสูงสุดนั้น มันต้องสะอาด, คือไม่เจอด้วยตัวกู - ของกู, และต้องไม่ทำความทุกข์ หรือไม่รับความสงบสุข.

เมตตาอย่างของพระมหากรุณาของพระพุทธเจ้า นี้ จึงมาเหนือเมฆ เหนืออะไรทั้งหมด, มาในลักษณะที่ไม่รับความสงบสุขของพระองค์, และเป็นเมตตาบริสุทธิ์ คือเป็นเมตตาแท้จริง ไม่มีความเห็นแก่ตัวเจืออยู่. ถ้าว่าโลกสมัยนี้มีเมตตาชนิดนี้ได้ ก็เป็นโลกที่ประเสริฐ ยิ่งกว่าโลกพระศรีอารยเสียดีก; อย่างนั้นมันจึงเป็นไปไม่ได้ และพวกมันก็คงจะไม่ว่างเรื่องเหมือนอย่างที่แล้วมา. ถ้าต้องการเมตตา หรือมิตรภาพของคนฉลาด หรือของคนที่มีประโยชน์ร่วมกันนั้นมากกว่า ผมก็ไม่มีเรื่องจะพูด; เพราะว่าเขารู้ดีกว่าผม หรือพวกนักจิตวิทยาจะต้องรู้ดีกว่าผม, ผมก็พูดได้แต่เมตตาตามแบบของพุทธศาสนาที่แท้จริง.

นี่คือตัวอย่างของเมตตา ๓ กลุ่ม ๓ ระดับ ยกมาพูดเพื่อให้เห็นว่า การค้นคว้าทางวิญญาณของเรานั้น ต้องมุ่งไปสู่จุดปลายที่ถูกต้องที่สุดคือ ความว่าง, ว่างจากตัวกู - ของกู แล้วก็ยังมิเมตตาชนิดที่สะอาดบริสุทธิ์ไม่รับความสงบสุข และเป็นของสูงที่สุดด้วย. นี่จึงจะเรียกว่าเมตตาที่แท้จริงในพุทธศาสนา.

การค้นคว้าทางวิญญาณ เรื่องทางจิตทางวิญญาณ นี้ต้องค้นให้
เป็นจริงเป็นจักษ์ ให้พบเมตตาคาหรินัน ^{นี้} เป็นที่สุด. ถ้าเมตตาคาหรินันอย่างที่ว่าๆ มาแล้ว :
 ในกลุ่มที่หนึ่งเป็นเรื่องของความซ้ซลาต, หรือหวังประโยชน์ หรือตามธรรมเนียม
 หรืออะไรทำนองนี้ มันน่าสงสาร. มันก็ตีในทางฝ่ายโลกๆ มีประโยชน์ทางฝ่ายต่ำๆ
 หรือชั้นชาวบ้าน; แต่ว่าเมตตาคาหรินันก็ทำพิษขึ้นมาบ่อยๆ หรือบางคนก็ต้องนั่งหลัง
 น้ำตา เพราะการที่รักษาเมตตาคาไว้ก็มี; มันไม่สนุก.

ขอให้ผู้ที่สนใจที่จะศึกษาในแง่ของจิตวิทยา หรืออะไรก็ตาม ช่วยกันฟัง
 เรื่องนี้ให้ดีๆ, แล้วเอาไปเปรียบเทียบให้รู้ความ แตกต่างระหว่างจิตวิทยาทั่วๆ ไป
 กับจิตวิทยาที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะ. ถ้าทำอยู่อย่างนี้ ไม่เท่าไรก็เข้าใจ
 พุทธศาสนา. ผมรับรองหรือรับประกันว่า ถ้าทำอยู่อย่างนี้ไม่เท่าไรจะเข้าใจพุทธศาสนา,
 หรือเข้าถึงจุดหัวใจของพุทธศาสนา ว่าอะไรเป็นอย่างไร; ซึ่งมีอะไรไม่เหมือนใคร
 ก็เพราะมีหลักเรื่อง “ว่างจากตัวกู - ของกู” ^{นี้} เป็นส่วนสำคัญ เป็นหัวใจ. ฉะนั้นเรา
 จึงพูดได้เลยว่า ถ้ายังมีตัวกู - ของกูเหลืออยู่ไม่ว่าในรูปไหน แม้จะเป็นรูปที่งดงามที่สุด
 ก็ยังไม่ใช่หัวใจของพุทธศาสนา, หรือไม่เป็นพุทธศาสนา ทั้งๆ ที่พูดสอนกันอยู่ในวง
 ของพุทธบริษัท ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา; ก็ยังไม่เป็นพุทธศาสนา.

ความเมตตาคาหรินันมีตัวกู - ของกู เป็นเพียงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี
ที่จะต้องทำไปก่อน ทำไว้ก่อน สำหรับผู้แรกเข้ามา, เพื่อว่าจะได้เป็นรากฐานสำหรับ
 ทำให้สูงขึ้นไป.

ความเมตตาคาหรินันมีตัวกูมันตงคณด้วยความเห็นแก่ตัว หรือความมีตัว,
 ซึ่งเป็นเหตุให้ซ้ซลาต หรือต้องการประโยชน์. มันตงคณอย่างนี้ก่อน; แล้วมัน
 ค่อยสูงขึ้นไปจนถึงความเป็นกลาง คือไม่เห็นแก่ตัว, แต่ก็ยังมีตัวอยู่บ้าง; แล้วจึง

จะถึงระดับสติปัญญา หรือเป็นรากฐานที่มองเห็นความไม่มีตัวกู - ของกู ; แล้วก็มีได้
ทำไปเพื่อ ตัวกู - ของกู แต่ชนิกโกลเลย.

เรื่องเมตตาเป็นอย่างไร เรื่องอื่นๆ ก็เป็นอย่างนั้น ; เพราะฉะนั้นพวก
จิตว่างอันธพาล มีส่วนที่จะล้อว่า “เมตตาของความว่าง, เมตตาของจิตว่างเป็นสิ่งที่
น่าหัวเราะ”. ที่จริงถ้ามันเป็นเมตตาของจิตว่างแบบอันธพาล มันก็มีไม่ได้ ขึ้นพูด
ขึ้นมาก็น่าหัวเราะ. แต่ถ้าเป็นเมตตาจิตว่าง ตามแบบของพุทธศาสนาก็มีได้จริง และ
สูงสุด อย่างเมตตาของพระพุทธเจ้า ไม่เจือด้วยตัวกู - ของกู แต่ประการใด ; ไม่มี
conception ไปในทาง egoism แต่ประการใด.

ผมไม่อยากจะพูดให้มากเดี๋ยวจะเพี้ยนเสีย จะพูดแต่เรื่องเดี๋ยวนี้. ขอให้
ทบทวนให้ดี ๆ, และยังคงต้องพูดทำนองนี้อีกหลายเรื่อง, จะต้องฟังด้วยจิตที่เป็น
สมาธิที่แน่วแน่ ให้เข้าใจ และเห็นความแตกต่างระหว่างเมตตาทั้ง ๓ กลุ่มนี้ โดยทบทวน
ทวนอีกทีหนึ่งว่า :-

กลุ่มที่ ๑ คือเมตตาของผู้ที่มีประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง, ต้องการ
ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหลัก ; คือผูกพันมิตรภาพหรือแฝ่มิตรภาพ, แม้จะ
แฝ่มตตาเพื่อว่า คนจะได้รักเรา สัตว์ร้ายจะไม่แตะต้องเรา ยาพิษจะไม่แตะต้องเรา
อาวุธจะไม่แตะต้องเรา, อย่างที่เขาพูดกันนี้ แม้เป็นเรื่องเมตตาเพื่อประโยชน์ของ
คนฉลาดเป็นกลุ่มที่หนึ่ง.

กลุ่มที่ ๒ เพราะว่าคุณชีวิตเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน จึงเกิด
ความเมตตา.

กลุ่มที่ ๓ ก็ว่า หลังจากหมด “ตัวกู - ของกู” แล้วก็ **ไม่รู้จะทำอะไร**
นอกจากไปจากการช่วยผู้อื่น การทำประโยชน์ผู้อื่น ไม่เช่นนั้นชีวิตและเวลามันก็ว่าง

หรือเป็นหมัน. ก็ลองไปคำนวณดูว่า มันคนละชนิด และมันสูงต่ำกันอย่างไร ? ถ้าฟังไม่ตี ไม่เข้าใจ แล้วมันกลายเป็นเมตตาของความว่าง, อย่างนี้ก็เรียกว่า ฟังไม่ถูก. ความว่างจะไปเมตตาใครได้อย่างไร; ถ้าไปคิดอย่างนี้. ที่แท้เพียงไม่เป็น ทาสของสิ่งใด, ไม่เป็นทาสของกิเลสชนิดใด, ไม่เป็นทาสของประโยชน์ใดๆ, และก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่นเลยเท่านั้น.

ถ้าเมตตาหรือความสงสารอันใด ที่ทำให้เกิดความกระวนกระวายใจ เป็นทุกข์แก่ผู้อื่นละก็ยังไม่ดีสุด; แม้ว่าจะมองเห็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยใจจริง ถ้าการแผ่เมตตาเช่นนั้นมันยังทำให้กระวนกระวายใจ หรือว่าเศร้า หรือว่าสงสาร หรืออะไร ที่ทำให้ใจคอไม่ปกติอยู่ละก็ ยังต้องแก้ไข, ยังเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไขให้ถูกต้องยิ่งขึ้น. เหมือนกับความเบือ, ความเบือที่ยังไม่ถูกต้องแล้ว มันทรมาณจิตใจอย่างยิ่ง; ความเบือที่ถูกต้องก็คือเฉยได้, ปกติหรือเฉยได้.

ที่พูดว่าความเบือ, เบือหน่ายหรือนิพพิทา อะไรทำนองนี้ ก็ต้องระวัง ให้ดี. ถ้ามันยังรบกวนเส้นประสาท ทรมาณจิตใจ ยังทำลายความสงบได้แล้ว, มันก็ไม่ใช่ความเบือที่ถูกต้อง; แต่มันก็เบือเหมือนกัน, มันเบือจนจะไปฆ่าตัวเองตาย เบือเอาอย่างแรงๆ. พุทธถึงเรื่องเมตตาก็เหมือนกัน; ถ้ามันพุ่งไปช่วยอำนาจ ตัวกู-ของกู เหมือนที่พระโพธิสัตว์ในชั้นบำเพ็ญบารมี; ไม่ใช่ในชั้นที่เป็นพระพุทธเจ้า แม้เคยเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่นด้วยความเมตตาอัน, ก็เรียกว่ายังไม่ถึงที่สุด; เมตตาที่ถูกต้อง ไม่ใช่วัตถุประสงค์จะให้ฆ่าตัวเองเป็นผลเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ด้วยสิ่ง ที่เรียกว่าเมตตา.

การสละชีวิตเพื่อผู้อื่นด้วยเมตตาอัน มันเป็นความรุนแรงของความยึดมั่น ถือมั่นอีกแบบหนึ่ง ในสมัยในยุคที่โพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี. มีความหมายมันบั่นมือที่

รุนแรงทำนองนี้ ไม่ใช่เป็นหลักธรรม ที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามนั้น, มันเป็นกรณีพิเศษของพระโพธิสัตว์. จะเป็นชาติที่เกิดเป็นพระเวสสันดร, หรือเกิดเป็นอะไรก็ตาม ก่อนหน้านั้น ก่อนหน้ามหาชาติ ก็ยังมีหลาย ๆ ชาติ ที่สละชีวิตเป็นทาน; รกรากมันก็มาจากเมตตา แต่เป็นเมตตาที่เขาจัดไว้เฉพาะประเภทนั้น, พวกพระโพธิสัตว์ประเภทนั้น เพื่อให้มีกำลังมากและเร็ว สำหรับการที่จะตัดบ่วงตัวกู - ของกู ทำนองหนามยอกเอาหนามบ่ง เหมือนที่เราเคยพูดกันวันก่อน.

เดี๋ยวเรามาดูถึงหลักเมตตากรุณาที่จะใช้ ได้ทั่วไป และก็จะเป็นหลักสำหรับทุกคน และเป็นยอดสุดของคำ ๆ นี้ ในฐานที่ว่ามันเต็มแล้ว คือบำเพ็ญบารมีมาจนเต็มแล้ว เมตตานั้นก็กลายเป็นว่าง; คือมันสลายตัวหรือจางออกเป็นความว่าง ไม่ใช่กำลังจัดชั้น หรือเด็ดจัด หรือว่ากำลังเบ่งกันเต็มที่.

ถ้าจะถามว่าเมตตาเด็ดจัดเต็มที่เช่นนั้น จะต้องจัดไว้ในพวกไหน? ก็อยากไปจัดไว้ในพวกแรก ที่เห็นแก่ประโยชน์ตัว, เมตตากลุ่มแรกเห็นแก่ประโยชน์ตัวทั้งสิ้น. แต่ถ้าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีด้วยความมีตัว มันก็ไม่ใช้เพื่อเห็นแก่ตัวเอง แต่เห็นแก่ตัวผู้อื่น; ฉะนั้นมันจึงคนละอย่าง. เช่นว่า เห็นแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เป็นอย่างยิ่ง เป็นอย่างแรง, จนถึงกับสละชีวิตของตัว เพื่อจะช่วยคนเหล่านั้น. อย่างนี้ไม่เหมือนกับเมตตาชนิดที่เห็นแก่ตัว แล้วไปทำรุนแรงจนถึงกับสละชีวิตตัว หรือหมกเนื้อหมกตัวหมกทรัพย์สมบัติ; มันคนละเรื่อง.

เพื่อประกันความพินเผื่อ เราก็แยกไปได้ตามหลักที่เคยพูดบ่อย ๆ; บางคนเคยฟังจนซ้าซาก บางคนไม่เคยฟัง : ว่า ชั้นต่ำมันก็เป็นความเห็นแก่ตัว, ชั้นที่สูงขึ้นไปมันเป็นเรื่องที่เห็นแก่ผู้อื่น; ที่เลวมากก็เห็นแก่ตัว, ที่กลาง ๆ ก็เห็นแก่ผู้อื่น, ชั้นดีมากที่สุดคือ “ว่าง” คือหมดตัว.

คุณควรจำหลักอันนี้ไว้ สำหรับไปเช็คไปทดสอบประเด็นต่างๆ ปัญหาต่างๆ ที่คุณสงสัย เกี่ยวกับหลักธรรมะในพุทธศาสนา : เรื่องเห็นแก่ตัวอย่างหนึ่ง, เห็นแก่ผู้อื่นอย่างหนึ่ง, แล้วก็ไม่มีความกลัวเลย; ทำอะไรทำได้ทั้งนั้นใน ๓ อย่างนี้ ทำได้ทั้งนั้น. เขาไปเปรียบเทียบดูแล้วกันว่า ในโลกเวลานี้มีเมตตาชนิดไหน ? เห็นแก่ตัว, เห็นแก่ผู้อื่น, แล้วก็ว่างจากตัว.

ที่เขาตั้งสมาธิสันติภาพ ค้นหาหนทางประสานมิตร ประสานความรักใคร่กันในระหว่างชาติเพื่อยุติสงคราม นั้นเป็นความคิดที่ดีมาก ผมก็บูชา; แต่พอบอกให้ว่าวิธีที่จะเมตตากันได้จริงมีอยู่ ก็ทำไม่ได้ หรือไม่ยอมรับ; เพราะมันตั้งต้นมาจากความขลาด ความเห็นแก่ตัว, หรือบางทีอาจจะรับจ้างเขาค้นคว้าก็ไม่ทราบ.

ขอภัยด้วย ที่พูดอะไรพล่อยๆ ก็พูดเผื่อไปกว้างๆ อย่างนั้น; ว่าบางทีจะรับจ้างค้นหาเมตตา เพื่อมาช่วยโลกเพื่อไม่ให้มันตีเกิน; คือว่าถ้ามันตีเกิน นายจ้างเขาก็ไม่รับไม่เอา; ถ้าจะส่งๆ มาเป็นเรื่องการเห็นแก่ตัวมันก็ไม่มีประโยชน์อะไร ใช้อะไรไม่ได้. ฉะนั้นโลกจึงยังไม่มีเมตตา, ยังไม่มีสันติภาพเพราะไม่มีเมตตาระหว่างกัน.

ขอให้มองดูดี ๆ ว่าปัญหาต่าง ๆ มหาศาลมันมากระจุกที่จุด ๆ เดียวคือ ความเห็นแก่ตัวกู - ของกู, ความยึดมั่นตัวกู - ของกู; มันจึงระงับสงครามไม่ได้ ตีกันไม่ได้ อะไรไม่ได้ในขั้นนี้. เราต้องหันเป้าหันจุดของความพยายามของเราไปเล่นงานตัวนี้ คือตัวความเห็นแก่ตัวนี้เสียก่อน, แล้วมันจึงเดินถูกทาง มีเมตตาขึ้นมาได้. ถ้าเขาจะให้เมตตา ทั้งที่เข้าไปโดยที่เห็นแก่ประโยชน์ตัว บั๊บกั้นแต่ประโยชน์ตัว; อย่างนี้แล้วจะทำได้อย่างไร; มันขัดกันอย่างเต็มที่; แล้วมันเลยกลายเป็นเมตตากลุ่มที่ ๑ ไปหมด; และกลายเป็นแย่งหาประโยชน์กันด้วยเมตตา; ก็น่าหวัหวั ยิงขึ้นไปอีก.

อาศัยบรรยากาศอย่างนี้ คงจะทำให้คุณมีจิตใจพอที่จะฟัง ที่จะเข้าใจ เรื่องชนิดที่มันลึกลงไปถึงความว่าง, ความว่างจากตัวกู – ของกูเท่านั้นแหละ; ไม่ใช่ว่างไม่มีอะไรเลย ไม่คิด ไม่นึก อะไรเลย.

ความว่างจากตัวกู – ของกู แล้วก็ได้เพิ่มปรัชญาด้วยสติปัญญา อย่างสะอาดบริสุทธิ์ถูกต้องแท้จริง, แล้วก็โดยอาศัยสติปัญญาชนิดนั้น มาทำอะไรเกิด จะเป็นยอกสสุต หรือสูงสูตในพุทธศาสนา; โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสิ่งที่เรียกว่าเมตตา.

ที่นี้ ผมอยากจะสรุปเรื่องที่ตั้งใจจะพูดว่า ลักษณะการค้นคว้าทางวิญญาณของพวกเรา พุทธบริษัทนี้ มุ่งตั้งตรงไปสู่จุดปลายทาง คือความว่างจากตัวกู – ของกูเสมอ, ทุกคนจะเห็นได้เองว่ามันต่าง ๆ ไปจากการค้นคว้าในโลก ที่กำลังทำอยู่ โดยประการทั้งปวง; ซึ่งจะค้นไปสักเท่าไร มันก็ไม่แก้ปัญหาคความดับทุกข์ได้; เพราะมันเห็นแก่ตัวจัดขึ้นทุกที. เหมือนดังที่พูดว่า เหยียบพระจันทร์จนกลายเป็นไอจันทร์ไปแล้ว มันก็ดับความทุกข์ไม่ได้; ไม่มีอะไรดีขึ้น; ก็ยอมรับว่าดีขึ้นหน่อยที่ทำให้คนหลายคน หรือหลายคน ไม่ต้องเสียเวลาร้องตะโกนช่วยจันทร์กันอีกต่อไป, ไม่ต้องตีฆ้องช่วยจันทร์กลาส หรือบูชาพระจันทร์ตามแบบที่เคยทำกันมา. ถ้าอย่างนี้ก็เป็นเรื่องสติปัญญาได้บ้าง แต่ดูเหมือนว่าไม่ใช่ความมุ่งหมายอย่างนี้; มุ่งหมายเพื่อจะหาประโยชน์อย่างอื่น; เพื่อตัวกู – ของกู ก็เลยไม่มีทางที่จะเกิดสันติภาพ เพราะการค้นคว้าทางวัตถุนี้. ครั้นค้นคว้ากันทางจิตวิทยา ทางปัญญา อะไรบ้าง มันก็ไปเรื่องตัวกู – ของกูอยู่ตามเดิม บนรากฐานอยู่ตามความเห็นแก่ตัว มันก็ไม่พบวิถีทางซึ่งจะมีสันติภาพอีกเหมือนกัน.

เพื่อสันติภาพผมอยากจะขอร้องหรือภาวนา ให้เขาหันมาดูการค้นคว้าตามแบบของพุทธบริษัท ที่เรียกว่าการค้นคว้าทางวิญญาณในความหมายที่รวบรัด โดย

เฉพาะ, ไม่พร่า ไม่กว้าง อย่างที่พุดมาแล้ววันก่อน; แล้วก็มีการลัดตรงมาสู่จุด ๆ นี้ คือ พยายามที่จะทำอะไร ด้วยจิตที่ว่างจากตัวกู - ของกูเสมอ, เป็นบทเรียนประจำวันว่า "ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง". ถ้าเข้าใจได้จะเป็นวิธียอดเยี่ยมที่สุด ทุกคนจะต้องเข้าถึงจุดสูงสุดของธรรมะในพุทธศาสนา; และได้ข้อร้องอยู่ทุกวันทุกเวลาว่า ให้ทำงานด้วยจิตว่าง, จิตว่างอย่างที่เรารู้คือเป็นหลักอยู่ที่นี้ ตลอดเวลามานี้ มันจะได้เป็นการศึกษาค้นคว้าพิสูจน์ทดลอง เรื่องจิตว่างจากตัวกู - ของกูอยู่ทุกวันทุกคืน.

สำหรับตัวผม แม้จะเอาเหยื่อให้ปลากิน ผมก็ทดสอบจิตว่ามันทำไปด้วยอะไร? บางทีบางเวลาก็แพ้ ไม่อาจจะทำไปด้วยจิตว่าง จากความเห็นแก่ตัวกู - ของกู, จะเอาข้าวให้สุนัขกิน มันก็แพ้ มันไม่ได้ทำไปด้วยจิตว่างจากตัวกู - ของกู ทั้ง ๆ ที่เรากำลังพยายามอยู่. มันมีอะไรเข้ามาแทรกแซง แต่มันเป็นเรื่องเล็กน้อยเกินไป ไม่มีอันตรายอะไรเท่านั้นเอง; มันไม่ถึงกับทำให้เป็นทุกข์. แต่ถ้าทดสอบแล้ว แปลว่าเรายังมีผลอยู่; ไม่ใช่ว่างอย่างยิ่ง. ที่ไหนที่มีลมก็มีหลานที่เป็นหัวรั๊กหัวไคร่หัวแก้วหัวแหวน มันคงจะยากมากกว่าที่ผมจะเลี้ยงปลาหรือเลี้ยงสุนัข ที่ทำไปด้วยจิตว่างได้ หรือที่เรามีความผูกพันกับอย่างอื่น ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีก.

ขอให้ไปฝึกบทเรียนนี้เอาเองก็แล้วกัน ให้มันเป็นเมตตาที่เริ่มจากของตัวกู - ของกูจนเป็นเมตตาเพราะเห็นแก่ผู้อื่นจริงๆ; แม้แต่กระทั่งมันว่างไปจริงๆ ไม่ต้องไปทำวิปัสสนาชนิดที่เสียเวลา. ทำวิปัสสนาชนิดที่ไม่เสียเวลา และได้ผลมากก็คือทำอย่างนี้ : ทดสอบจิตใจที่เห็นแก่ตัวหรือไม่เห็นแก่ตัวเรื่อยไป; วันหนึ่ง ๆ มันกลัดกลุ้มขึ้นมาด้วยความเห็นแก่ตัว ด้วยความมีตัว เป็นความโกรธบ้าง เป็นความโลภบ้าง อะไรบ้างก็ครั้งกหนดด้วยเหตุอย่างไร; ไปรบกับมันทันที มันจะชนะเร็ว, หรือเป็นวิปัสสนาที่ลดเร็วที่สุด.

พูดแล้วเดี๋ยวจะหัวเราะว่าใช้วิธีทางวิญญาณนี่คือ ทางวิญญาณญูโต — *spiritual judo* ต่อยกิเลสให้ว่างไป คือแทนที่จะไปทำความคับทุกข์หรือคับกิเลสนี้; ทำกิเลสนี้ให้ว่างไป ทำความทุกข์ให้ว่างไปเสีย อย่าให้มันมีกิเลส มีความทุกข์. จูกิเลสทั้งหลายจนเห็นเป็นความว่างไป, ไม่มีตัวกิเลส นี่เป็นวิธีลัดที่สุด. ที่จะไปตั้งพิธีกรรมควบคุมกิเลสไปตามลำดับ ทำลายกิเลสไปตามลำดับนั้นเรื่องมันมาก; **วิธีลัดคือ ทำให้กิเลสกลายเป็นของว่างไป** ไม่ต้องละกิเลสให้มันเสียเวลา.

วิธีลัดนี้มันยาวเกินไปที่จะพูดกันสั้น ๆ อย่างนี้; เอาไว้พูดคราวอื่นก็ได้ เรียกว่า **ทางลัดฝ่ายวิญญาณ** ที่จะดับทุกข์โดยวิธีที่ดีที่สุด ที่เรียกว่ามันเป็นเคล็ดเป็นอะไรที่ผิดธรรมดาสามัญ; **แทนที่จะละกิเลส ก็ทำให้กิเลสว่างไปไม่ต้องละ.** นี่แหละ “วิชาเรื่องความว่าง” มันจะมีประโยชน์มากถึงอย่างนี้; **ทำงานด้วยจิตว่างจะมีประโยชน์มากถึงอย่างนี้** ไม่ใช่เป็นเรื่องไว้ออกันเล่น ของคนที่ไม่รู้จักความว่าง.

สรุปกันอย่างเดิมอีกที่ว่า คุณจะต้องค้นไปให้พบจุดจบที่ความว่าง; ถ้าไม่อย่างนั้นไม่ใช่การค้นคว้าเรื่องทางวิญญาณในพุทธศาสนา.

วันนี้ก็พอกันทีตามเวลา.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๑๑ - ยูโตทางวิญญาณ

๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๑๗ สิงหาคม เป็นวันที่ ๒๐ ในระยะเวลา
เข้าพรรษา วันนี้จะได้พูดถึง สิ่งที่ยากจะให้ข้อแปลกๆ
แต่จำง่าย กันลึ้ม ว่า ยูโตทางวิญญาณ; ดังที่ได้เคยออก
ชื่อมาแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา. การพูดอย่างนี้
เป็นการพูดชนิดที่เขาเรียกว่า “อุปมา”; ในพุทธศาสนา
นิยม อุปมามาก. ในพระไตรปิฎก เต็มไปด้วยเรื่อง
ที่พูดไว้ในลักษณะ อุปมา; มันมีประโยชน์ตรงที่จำง่าย
สำหรับบุคคล หรือสำหรับมนุษย์สมัยที่ยังไม่มีหนังสือใช้.
คนสมัยนี้โง่กว่า อดคิด คอยแต่จะตำหนิว่าอะไรๆ ก็ อุปมา
อ้อมค้อม; นี่คือความโง่ของคนสมัยนี้.

อุปมาไม่ใช่เรื่องอ้อมค้อม แต่เป็นเรื่องของความจำเป็นสำหรับผู้ที่
ไม่มีหนังสือใช้; แล้วอีกส่วนหนึ่งก็คือว่า ต้องคิด, บังคับให้คิด. เมื่อคิดมันก็
ฉลาด และเมื่อคิดอยู่มันจำแม่นยากกว่า เรื่องที่ไม่ต้องคิด. ขอให้สังเกตดูทุกๆ คน

เรื่องยูโตทางวิญญาณนั้นหมายความว่า ใช้สติปัญญาที่ไม่ล้าสมัยพิเศษเข้าไปฆ่าเสือ ชนิดที่จะใช้ไฟฟ้า หรือใช้น้ำกรด หรือใช้อะไรก็ตามที่มันแสบตายเลย; นี่จึงเรียกว่าศิลปพิเศษ. เราไม่ใช่ความพยายามเฉย ๆ เรื่อย ๆ ไปให้มันตายเอง; แต่ใช้ศิลปที่เข้าไปพรวดเดียวให้มันตาย, คือมีอาวุธพิเศษอะไรสักอย่างหนึ่งทางวิญญาณ ไม่ใช่อาวุธทางวัตถุ ไม่ใช่หอก คาน ปืน อะไรทางวัตถุ อาวุธทางวิญญาณ ซึ่งคุณก็ทายดูว่าผมหมายถึง “ความว่าง” นี้ จูเข้าไปที่ไหนก็พินาศที่นั่น ไม่มีอะไรต่อกรได้.

นิทานเรื่องรามายณะของพวกอินเดีย จะมียักษ์บางตัวได้รับพรจากพระอิศวร ให้มีตาเป็นไฟ, ไฟฟ้าหรือไฟกรด พอเล็งถึงไปทางไหน โคนใครก็ตายพินาศไปเลย; เพราะยักษ์ตัวนั้นมันได้พรจากพระอิศวร มีตาไฟ มันก็เลยเที่ยวรังแกมนุษย์และเทวดาให้ลำบาก จนร้อนถึงพระนารายณ์ต้องมาปราบ, ปราบสิ่งที่เป็นผลของความสะเพร่าของพระอิศวร. พระอิศวรผู้เป็นจอมสะเพร่า ให้อะไรลวก ๆ ไป ไม่รู้ว่าควรจะให้แก่ใคร; ไปให้แก่ยักษ์อัมรินทร์น้อย ๆ. มันก็ไปเที่ยวรังแกคนนั้นคนนี้ จนพระนารายณ์ต้องลงมาปราบ อย่างลำบากลำบากทุกทีเลย; ต้องใช้สติปัญญามาก.

พระอิศวรจอมสะเพร่าชนิดนี้ก็เหมือนกับ**ความประมาท ความเลินเล่อที่เป็นกิเลส.** ที่นี้ สิ่งที่จะปราบกิเลสความเลินเล่อนี้ก็เหมือนกับ**สติปัญญา.** ความไม่ประมาท การกระทำที่ถูกต้อง เหมือนพระนารายณ์; ถ้าพระนารายณ์มีอยู่ก็ดีในการที่ยอมลำบาก. ข้างฝ่ายพระพรหม ก็ดูจะหลบหลับหลบตาสร้างอะไรเสียเรื่อย แล้วก็อ้างว่าช่วยความเมตตา; แล้วมันก็เป็นความเมตตาอย่างกลุ่มที่ชิน เหมือนที่ทุกคนเมื่อวานเสียมากกว่า คือเมตตาหลบหลับตา เพื่อตัวกู - ของกู. พระพรหมก็สร้างเรื่อย ทำให้มีเรื่องเรื่อย, พระอิศวรก็สะเพร่าเรื่อย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแล้วก็สะเพร่าเรื่อย, ทำให้ต้องลำบากแก่ผู้ที่จะแก้ไข.

ที่นี้คุณก็มองดูในแง่ของอุปมา : นี้ผมหมายถึงว่ายักษ์ตัวนั้นมีตาเป็นไฟ มองไปทางไหนไหม้พินาศไปหมด. เราก็อยากจะมีอะไรคล้ายๆ นั้น ยักษ์ตัวนั้น มีตาเป็นไฟ; เราก็มีใจเป็นน้ำกรด ราวลงไปที่ไหน ก็ละลายเผาไหม้สูญหายไป; ใช้วิธีอย่างนี้จึงจะเรียกว่า *spiritual judo*. มองไปที่ไหนให้พินาศ คือทำลายข้าศึกวินาศเหมือนยักษ์ตาไฟ. นี้ก็หมายถึงว่า **ทำให้มันว่าง “ใช้สติปัญญา คือความว่างอย่างแท้จริงในพุทธศาสนา”** ที่ได้พูดแล้ววันก่อนๆ นั้น; เป็นเหมือนกับอาวุธส่องเข้าไปที่ไหนก็ไหม้หมดที่นั่น คือว่างหมดที่นั่น ไม่มีอะไรเหลือ; ส่องเข้าไปที่กิเลส กิเลสก็ว่างไปเลยโดยไม่ต้องละกิเลส; ไม่ต้องทำพิธีละกิเลส.

เรื่องสุญญาตา เป็นเรื่องที่ต้องศึกษา ในฐานะที่เป็นเรื่องเดี่ยวที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส, นอกนั้นท่านไม่ตรัส.

ขอให้ไปหาอ่านคำอธิบายโดยละเอียด; เรื่องสุญญาตานี้ใครมีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถเอาเรื่องสุญญาตา มาเป็นอาวุธ ส่องเข้าไปที่ไหน ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ได้ ว่างไปหมด; โดยส่วนใหญ่ก็หมายถึงว่า **ทำกิเลสให้กลายเป็นของว่าง คือไม่มีกิเลส.** ถ้าเรามีกิเลส มันก็เป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องละกิเลส; มีเรื่องมาก. ถ้าเราทำให้กิเลสว่างไปเสีย โดยไม่มี; เรื่องมันก็น้อย ในปริวิตาเดียวก็ได้. ฉะนั้นจึงเรียกมันว่า “**ยูโททางวิญญาณ**”.

คำชู้โต ชนิดนี้โดยเฉพาะ, ใช้ได้ทั่วไป ทุกๆ ศาสนา หรือแม้ในแง่ปรัชญา ไม่เฉพาะพุทธศาสนา. ใครเอาไปใช้ก็ได้; ให้ความหมายมันถูกต้องไปตามแบบ ตามเรื่อง ตามกรณี นั้นๆ; ใช้ให้มันเป็น**อนุบายวิธีที่ฉลาดที่สุด ทมประสิทธิภาพมากที่สุดแล้วกัน.** คำนี้เป็นคำใหม่ๆ ที่เขาคิดขึ้นใช้ในแขนงอื่น ผมเห็นว่าเข้าที่ที่ ที่จะเอามาใช้ในพุทธศาสนา เลยผูกเป็นศัพท์ขึ้นมาเองว่า *spiritual judo* ฟังดูก็น่าขัน. เหมือนกับสร้างอาวุธอะไรขึ้นมาอย่างหนึ่ง ส่องไปทางไหนก็ว่างไปทั้งนั้น.

ถ้าเราจะทำไปอย่างแบบฉบับ *Orthodox* หรือตามแบบฉบับ มันก็มี : **ศึกษาเรื่องกิเลส, เรื่องที่มาของกิเลส, เรื่องควบคุม** คา หู จมูก ดิ้น ภาย ใจ, มีสติ สัมปชัญญะ อยู่ทุกเวลานี้, และมันก็เป็นเรื่องที่สมบูรณ์แบบ.

ถ้าเราจะใช้แบบ *spiritual judo* นี้ มันก็มีว่าจะใช้กับอะไร? ก็จะใช้กับกิเลส. ยกตัวอย่างเช่นกิเลสทางราคะ ความกำหนัด, โดยเฉพาะทางกามราคะก่อน เราอาจจะใช้วิธี อย่างที่ความรู้สึมันก็ช่วยได้ : คือมองให้เห็นว่า **โดยแท้จริงสิ่งที่เรียกว่ากิเลส นั้น ก็มีใต้อยู่บนตัวเป็นคน หรือเป็นกิเลสเลย, เป็นเพียง mechanism ทางจิต, คือระบบของจิต ของ mentality ;** มันก็มีของมันตามธรรมชาติ มีกฎมีเกณฑ์ มีอะไรของมันอยู่แล้ว, แล้วมันก็มี *mechanism* เกิดขึ้น ทำให้จิตนั้นมันทำหน้าที่อะไรสักอย่างหนึ่ง เช่นมีการสัมผัส ระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก *mechanism* ก็จะเกิดขึ้นเป็นปฏิกิริยาตามลำดับมา. แม้เป็นความรู้สึก มีความกำหนัด หรือมีการรู้สึกในรสแห่งความกำหนัดหรืออะไรก็ตาม; ถ้ามีสติปัญญาพอที่จะมองเห็นว่าเป็น *mechanism* อย่างเครื่องจักรชนิดหนึ่งทางระบบ *mentality* ความรู้สึกกำหนดนั้นจะหายไป.

แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มีความสามารถพอ ดังที่ได้กล่าววันก่อนนี้แล้ว; สบหรือหรือหมอ มีความรู้ทางกายวิภาควิทยา แต่ไม่มีกำลังแรงพอที่จะระงับกามตัณหา อิตถีสัญญาอะไรได้ จึงมีกิเลสเหมือนคนธรรมดา. ฉะนั้น **การที่จะรู้เท่าทันว่าทุกอย่างมันเป็นเพียง mechanism ก็ต้องศึกษากันมากจนเข้าใจ จนเห็นแจ้งจนเห็นจริง.** หรือว่าทุก ๆ คราวที่พ่ายแพ้แก่สิ่งนี้ จะต้องจับมันให้ได้ จะต้องรู้จักตัวจริงให้ได้ ในทุก ๆ คราวที่พ่ายแพ้แก่สิ่งนี้; แล้วมันจะเกิดความรู้แจ้งแทงตลอด ไม่ใช่เพียงรู้และเข้าใจ. ต้องเป็นความซึมซาบรู้แจ้งแทงตลอด, เป็น *experience* ที่เห็นเหตุ, เห็นแจ้งทางวิญญาณ, เป็น *spiritual experience* ที่ถึงขนาด; มันจึงจะมีปัญญา สร้างปัญญาขึ้นมาได้ว่า อ้อ, มันสักว่า *mechanism* ของธรรมชาติ.

หลักการปฏิบัติอย่างนี้ มันเข้ากันได้กับพระพุทธภาษิตในบางครั้ง ที่ตรัสว่า :
 เมื่อตาเห็นรูปสักว่าดู, เมื่อหูได้ยินเสียง ก็สักว่าฟัง, หรือ เมื่อจมูกได้กลิ่น
 ก็สักว่าดม, ฯลฯ คือสักว่าทั้งนั้น; มันเสร็จลงไปแค่นั้น มันไม่มีการปรุงต่อไปอีก.
 มันสามารถหยุดชะงัก สักว่าการฟังเท่านั้นเสียได้; การเห็น การดู การได้ยิน การดม
 อะไรก็ตาม ก็สักว่าเท่านั้น สักว่าเท่านั้น.

ที่นี้เราต้องมีความเก่งกล้าสามารถ ที่จะหยุดอย่างหยุดชะงักถึงเหล่านั้น ;
 ตามพระพุทธภาษิตที่ว่า เมื่อใดได้เห็น สักว่าเห็นนี้ สักว่าดูเท่านั้น, เมื่อได้ยิน
 ก็สักว่าฟัง, เมื่อได้ดม ก็สักว่า ได้รู้กลิ่นเท่านั้น, เมื่อนั้นตัวเธอจักไม่มี.
 พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่างนี้ : “เมื่อใดได้เห็นสักว่าได้เห็น ได้ยินสักว่าได้ยิน ได้ดม
 สักว่าได้ดม ฯลฯ เมื่อนั้นตัวเธอจะไม่มี, ตัวตนของเธอจะไม่มี”. พระพุทธ -
 ภาษิตชนิดนี้เอามาใช้อย่าง *spiritual judo* ได้; ในเมื่อเราได้ฝึกฝนจนชำนาญว่า
 การกระทบนี้สักว่า *mechanism* ทางจิต ทาง *mental* เป็นต้น, ไม่ถึงถึงทางวิญญาณ.
 เพราะตามมาตรฐานของเราที่พูดกันอยู่ มันก็สักว่าเป็นทางจิตทาง *mentality*. มีคำ
 โคลงที่จะช่วยความจำได้ที่อยู่บทหนึ่งซึ่งผมชอบ. คุณลองฟังดูก็ได้ มันเป็นโคลงสั้น
 ถ้าจะเขียนจะจดต้องจกเป็นรูปโคลงดังนี้ :

สัมผัส, กำหนด นั้น	เครื่องจักร ในกาย
อารมณ์พบอินทรีย์	เข้าแล้ว
ทำงานเที่ยงตรงหลัก	ต่างหาก
แต่โลกหลงว่าแก้ว	กำกวม

โคลงบทนี้มันช่วยได้ ที่จะเข้าใจข้อความอย่างที่ว่า สัมผัส กำหนด นั้น
 เป็นเพียงเครื่องจักรในกาย, อารมณ์พบอินทรีย์เข้าแล้ว, มีการทำงานเที่ยงตรง
 ตามหลักธรรมชาติ ต่างหาก, แต่คนหลงว่า “แก้ว” จึงกำไปด้วยกวม. สัมผัส

นี้หมายความว่า การกระทบระหว่างอายตนะภายในภายนอกทางไหนก็ได้. สัมผัสแล้ว
กำหนด, คือทำให้ระคายเกิดขึ้น นั่นเป็นเพียงเครื่องจักรในกาย คือเมคานิสซึม
 ในตัวเรา. เพียงแต่ว่า**อารมณ์ข้างนอก** คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส, **พบอินทรีย์**
 เข้าแล้ว, คือพบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เข้าแล้ว; **มันทำงานเที่ยงตรงหลัก** คือ
 ธรรมชาติ ที่เป็นหลักต่างหาก. มันทำงานเที่ยงตรงหลักธรรมชาติต่างหาก! แต่คนก็
 ไม่รู้ที่ว่า “แต่โลกหลง ว่าแก้ว” คำว่า “**โลก**” หมายถึงคนในโลกนั้น ๆ หลงว่าแก้ว,
 หลงว่าเป็นของเลิศ ของประเสริฐ ของสูงสุดของมนุษย์; แล้วมีความรู้สึก **กำกวม**
 คือมีความรู้สึกเต็มทีในทางระคาย, เกี่ยวกับกาม.

ถ้าเราศึกษาจนรู้ จนเข้าใจ แล้วเห็นแจ้งประจักษ์อยู่ทุก ๆ คราวที่เกิดขึ้น
 แม้ในคราวที่พ่ายแพ้แก่มัน นี้ก็จะเป็นการง่าย ที่ต่อไปจะมีสติ, มีสติชนิดพิเศษ คือ
 เร็วมากแรงมากเข้มแข็งมาก, สามารถจะ “**เหวี่ยงยักษ์ใหญ่โยนทิ้งหน้าต่าง**” ไปได้
 ในทุกคราวที่**อารมณ์**จะปรุงแต่งทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เอง
 นี้ก็ตาม. สติเกิดขึ้นมาโดยสมบูรณ์ว่า **มันเมคานิสซึม ตามธรรมชาติเท่านั้น** มันก็
 จะทำให้กิเลสสว่างไปเสียโดยกระทันหัน; ผิดกับการตั้งหน้าตั้งตาสละสำรวมระวังตั้งพิธี
 รีตอง; ฉะนั้นจึงเรียกว่า *spiritual judo*.

ที่นี้ในทางระคาย หรือโลกะ เป็นอย่างไร, ในทางโทสะ หรือโกรธะ ก็เป็น
 อย่างนั้น; จะเห็นว่าความโกรธที่เกิดขึ้นนี้ มันก็เหมือนกันอีก : **สัมผัส แล้วโกรธ**
 นั้น **เครื่องจักรในกาย อารมณ์พบอินทรีย์เข้าแล้ว ทำงานเที่ยงตรงหลักต่างหาก.**
แต่คนไปคิดว่ากุ, กูอย่างนั้น กูอย่างนี้, กูถูก, คนอื่นผิด, มันเป็นศัตรูของกู;
 นี้จึงมีโทสะ มีโกรธ. ถ้ามองเห็นโดยวิธีเดียวกันกับระคาย มันก็เป็นเมคานิสซึมของ
mentality **ที่จะต้องเป็นอย่างนั้นตามธรรมชาติ;** แล้วก็**เป็นสัจ**ว่า เป็นธาตุตาม
 ธรรมชาติด้วย. อย่าไปคิด *ยถา ปัจจยัม ปวัตตมานัน ชาติมตตเมเวตี,* บทท่อง

หน้าปากคอกของสามเณรซึ่งจะบอกให้รู้ว่าทั้งหมดนี้ เป็นสักว่าธาตุ ตามธรรมชาติเป็น *mental mechanism*. ทุกชนิดอย่างที้ออกชื่อมาแล้ว นี้นั้นก็เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ ได้แก่ ธาตุฝ่ายนามธาตุ หรือวิญญาณธาตุ. เมื่อได้พบอารมณ์ เมื่อได้ผสมกันกับสิ่งแวดล้อม อารมณ์อะไรก็ตาม; มันก็มีการทำงาน **เพียงตรงหลักธรรมชาติต่างหาก.** แล้วมันจึงเกิดความรู้สึกเป็นความรัก เป็นความโกรธ เป็นความเกลียด เป็นความกลัว เป็นความอะไรก็ได้ แล้วแต่จะเล็งถึงกิเลสแก่ไหน.

ถ้าเราจะใช้วิธีวิทยาศาสตร์ หรือแม้แต่คณิตศาสตร์ นี้นั้นก็ช่วยได้เหมือนกัน; จะช่วยทำให้กิเลสเป็นของว่างไป โดยกระทันหัน เหมือนกับมีศาคาไฟฟ้า ตาน้ำกรด มองไปที่เดียวมันว่างหมด. แต่อย่าลืมว่ามันต้องพอ สำหรับจะสร้างความรู้สึกตรงกันข้ามขึ้นมาเท่าเทียมกัน; ไม่ใช่แต่เพียงว่าคุณฟังทีนี้แล้วมันจะพอหรือสำเร็จประโยชน์. **มันต้องไปฝึกฝน เหมือนกับฝึกยูโด** ฝึกกันก็ฝึกไปตามใจเมื่อเป็นแล้ว **ชำนาญแล้ว จึงจะใช้ได้.** ที่นี้เราจะใช้วิธียูโดแก่โลภะ รากะ โทสะ โกรธ และโมหะ ความเปลอ ความสะเพร่านี้; มันก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติเป็นเมคานิสซึมของธรรมชาติอย่างเดียวกับ โลภะ โทสะเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น **ก่อนแต่ที่จะทำอะไรลงไป ก็หยุดชะงักพอให้สติมันมีมาเสียก่อน;** มันก็เป็นโลภะ โทสะ โมหะไม่ได้ คือทำผิดไม่ได้.

มันจะเป็นเรื่องรวบรัดเป็นวิธีลัด, แล้วยังเป็นวิธีที่มีกำไรมาก คือลงแรงแต่น้อย, แล้วก็ได้ประโยชน์เต็มที มากเต็มที. นี่เป็นเรื่องของกิเลสโดยตรง; **ที่ว่าจะทำให้กิเลสมันว่างไปเสีย โดยไม่ต้องเสียมันไว้ แล้วมันจะมันอยู่.** มันเป็นวิธีพูดแบบหนึ่งแล้วก็ตัดตอนออกมาในลักษณะหนึ่ง ที่สั้นมาก สำหรับจะทำให้กิเลสว่างเสียทุกทีไป ที่มันจะเกิดขึ้น ในเมื่อมีอารมณ์มากกระทบอินทรีย์, หรือทุกคราวที่จะมีการกระทบระหว่างตา หู จมูก ลิ้น กาย กับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส.

หยุดใช้สิทธิ เหมือนใช้นโยบายแบบยูโตพวกนี้ ทำให้มันว่างไปเสีย; ไม่ทันจะปรุงเป็นกิเลสขึ้นมาบ้าง, หรือเป็นกิเลสขึ้นมา ก็สลายลงทันทีได้บ้าง, โดยสักว่าเป็นธาตุ; เป็นธาตุตามธรรมชาติ ที่เป็นเพียง เมคานิสซึม ทางจิตของธรรมชาติ; ไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตน เราเขา ก็ไม่ใช่เป็นตัวตนอะไรของกิเลส. นี้เรียกว่า “ใช้ยูโตทางวิญญาณจับกิเลส” ก็พูดได้แบบหนึ่ง แล้วมันก็ต้องมีใจความสำคัญอยู่ที่ ความว่าง ชนิดว่างไม่มีตัวตนของกิเลส, กิเลสถูกทำให้ว่างไป.

ทีนี้เรามองมุมมองอื่น เหลียวไปมองมุมมองอื่นบ้าง ที่มีปัญหาเฉพาะหน้าของคนเรา อย่างที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น ก็เห็นจะได้แก่สิ่งที่เรียกว่า “การงาน”. ทุกคนมีการงานที่ต้องทำ, ยิ่งในโลกสมัยนี้ เราจะอยู่โดยปราศจากการทำงานไม่ได้. แต่แล้วการงาน^{นี้}เอง สร้างปัญหา^{นี้}ให้เกิดขึ้น : เป็นความทุกข์เป็นความหม่นหมอง ความยุ่งยากลำบากนานาชนิด.

มากคนที่มาที่นี้จากกรุงเทพฯ มารบบายความรู้สึก อ่อนเพลียเหมือนจะขาดใจตาย ว่าทำงานไม่ได้ตามที่ต้องการจะทำ, นายข้างบน จะเอาอย่างหนึ่ง, ลูกน้องข้างล่างจะเอาอีกอย่างหนึ่ง, แล้วคนอื่นก็จะเอาอีกอย่างหนึ่ง. คนทำงานอย่างที่ต้องรับผิดชอบนั้นมันก็จะตายอยู่ทุกวัน เพราะว่าการทำงานมันเป็นพิษสงมากขึ้น. ผมรู้สึกว่าได้ยินหนาหูมากขึ้น เฉพาะที่เขามาหาผม แล้วพูดขึ้น รู้สึกว่ามากขึ้น มากขึ้น; ก่อนนี้ยังไม่มากอย่างนี้.

ขอสรุปความว่า การงาน^{นี้}กำลังเป็นปัญหาอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่ทำลายความสงบสุข. ทีนี้เราจะทำสำแดงฤทธิ์อย่างไร ก็จะมองดูที่เดียวให้การทำงานมันว่างเป็นสัจญตาไป เหมือนกับมีตาไฟ. ถ้าใครยังงงอยู่ ก็คิดถึงสิ่งที่พูดมาแล้ว ว่า : ยถา ปจฺจยิ ปวตฺตมานิ ฯ ; คือมองการงานให้มันสูง เหนือความหมายของการ

เป็นการงาน ไม่รู้สึกเป็นการงาน; เป็นเพียงอะไรตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง
ก็ลองศึกษา.

จะทำการงานให้กลายเป็นมิใช่การงานไปได้โดยวิธีใด ?

อธิบายด้วยการยกตัวอย่างจะดีกว่า ง่ายกว่า. คนเกือบทั้งร้อยมาที่นี้
ถามว่า เมื่อไรงานนี้จะเสร็จ? โรงหนังนี้เมื่อไรจะเสร็จ? กำหนดไปถึงไหน? เมื่อไร
จะเสร็จ? เขาถามอย่างนี้, ถึงจะมีคำถามในรูปอย่างอื่น ก็ถามอย่างนี้. ผมยังนึก
ในใจว่า : บ้าจริง ที่มาถามว่าเมื่อไรจะเสร็จ; เรา “ไม่มีเสร็จ” หรือ “ไม่มีการงาน”.
แต่ถ้าจะพูดอย่างนั้น เขาคงจะโกรธ หรือว่าเขาคงจะฟังไม่ถูก ผมเลยบอกว่า : “เสร็จ
ทุกวันเลย” ที่นี้, งานที่นี้เสร็จทุกวันเลย, เสร็จตั้งแต่วันที่หนึ่งของการทำ, หรือว่า
เสร็จตั้งแต่วันที่อากาศในใจขึ้นมาว่าจะทำอย่างไร; คือเราไม่ได้ทำด้วยความสำคัญมันหมาย
เหมือนที่เขาทำกัน เราไม่หวังอะไรเลย.

เพราะเราไม่หวังและไม่มันหมายอะไรเลย มันจึงเสร็จอยู่ตลอดเวลา,
เสร็จอยู่ตลอดเวลา; หรือพูดให้ถูกต้องกว่านั้น ก็มันไม่ได้ทำ มันไม่มีความหมายเป็นการ
ทำงาน. ถ้ามีความหมายเป็นการทำงาน มันมีความทุกข์ มันเป็นการงานขึ้นมา,
มันมีความทุกข์. ถ้ามันมีความหมายเป็นเพียงเครื่องทดลองอะไรสักอย่างหนึ่ง, หรือว่า
ถึงขนาดที่เรียกว่า มันเป็นเรื่องที่ออกกำลังประจำวัน. หรือว่ายิ่งกว่านั้นอีก ก็เหมือน
กับว่าเราจะต้องกินข้าว อาบน้ำ ไปทาน แปรงฟัน ล้างหน้า อะไรประจำวันอย่างนี้
มันก็ไม่รู้สึกว่าเป็นการงานอะไรขึ้นมา; เพราะเราไม่เคยไปสนใจกับมัน.

การงานทุกอย่างที่ต้องทำ ก็แปรสภาพมันเสียให้เป็นอย่างนั้น; **ไม่ให้**
เป็นการงานที่มีความหมาย เป็นที่ตั้งแห่งความสำคัญอันถาวรหรือความหวัง หรือ

ความอยาก หรือความอะไร โดยบอกว่า : *ยถา ปจฺจยํ ปวตฺตมานํ* อีกเหมือนกัน. สิ่งที่เรียกว่า “การงาน” มันก็สลายตัวไปหมดทันที มันเหลือแต่การทำอะไรเล่น ๆ ไปตามสนุก; ทำหน้าที่หนึ่งก็เสร็จ วินาทีหนึ่งก็เสร็จ มันเสร็จอยู่ทุกความเคลื่อนไหว, **มันอันมันเต็มอยู่ ทุกความเคลื่อนไหว**; เพราะมันไม่มีความหวังและความต้องการ.

คนเขามีความหวังความต้องการ เขาจึงถามว่า เมื่อไรเสร็จ ? กะว่าเมื่อไรเสร็จ ? หรือเมื่อไรจะเสร็จสักที ? เพราะไปหวังว่าเมื่อเสร็จตามความหมายของเขาแล้ว จึงจะได้อะไร, จึงจะได้อะไรจากสิ่งนี้; เขาจึงถามอย่างนั้น. ถ้าเราไม่หวัง ไม่ต้องการอย่างนั้น เราก็มองแต่จะทำเท่านั้น **ต้องการแต่จะทำเท่านั้น ไม่หวังผลของการงาน**; ใช้วิธีทำงานเพื่องานก็ได้ **หน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่หวังอะไรในผลงาน**; จะหวังก็หวังแต่เพียงจะทำเท่านั้น. **ครั้นได้ทำก็เข็นอันว่าได้สิ่งที่ต้องการแล้ว**; แล้วก็ปล่อยให้มันเป็นแต่เพียงสิ่งนั้น มีชื่ออย่างนั้นเท่านั้น; ไม่มีหวัง ไม่มีท้วง ไม่มีอยาก ไม่มีอะไรเป็นลำดับไป.

นี่มันเนื่องมาจากปัญหาใหญ่ ดังที่เคยพูดกันมาแล้ว โดยหัวข้อว่า **เกิดมาทำไม ?** นี่จะต้องย้อนไปศึกษาเรื่องนั้นให้มาก ให้พบคำตอบว่า **เกิดมาทำไม ?** ซึ่งรวมความแล้ว เกิดมาเพื่อไม่ทุกข์, **ไม่ได้เกิดมาเพื่อมีความทุกข์** หรือเกิดมาเพื่อจะไม่ทุกข์, ถ้าจะพูดกันอย่างสมมุติว่า **ฉันเกิดมาก็เพื่อจะไม่ทุกข์**; ฉะนั้นจึง **ไม่หาทุกข์มาใส่ตัว** เพื่อมีนั่นมีนี่, เป็นนั่น เป็นนี่, ทำนั่น ทำนี่, จะได้นั้น จะได้นี้; ให้มันเหมือนกับว่า **เครื่องจักรทางวิญญาณ, เครื่องจักรทางจิต** อีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน, ที่มันไปตามหน้าที่ของมัน ตามธรรมชาติ ปรากฏ *conception* มันหมายเป็นตัวกู - ของกู.

เหมือนดังที่ได้พูดให้ฟังมาแล้วว่า **สัตว์เดรัจฉานตีความกันก็ส่วนนี้**; ก็มันไม่มีอุปาทานมันหมายมากเหมือนคน **ความหิวของมันก็ไม่มีปัญหาเหมือนคน** :

มีแต่หิวทางกาย, ไม่มีความหิวทางวิญญาณ; ฉะนั้น ถ้ามีเวลาก็ไปนั่งดูปลา คุณก
 ูกูไ้ ูกูสนั้ ะไรบ้าง มันมีความมันหมายน้อยแม้ในเวลาหิว, แม้บางมื้อไม่ได้กินเลย;
 ถ้าเป็นคนแล้วก็เกิดเรื่อง; ถ้ามีอนไม่ได้อินข้าวแล้วต้องเกิดเรื่อง; เพราะคนมัน
 กิดเก่ง มันมีบาปกรรม ตรงที่มีสติปัญญาสำหรับจะยึดมันถือมันเก่งกว่าสัตว์; มัน
 เป็นบาป บาปตลอดกาล, บาปอย่างหนัก บาปตลอดกาล.

ถ้าเราจะแก้บาปอันนี้ได้ ก็ต้องใช้ *spiritual judo* อีกนั่นเอง; คือทำให้
 มันว่างไปจากความหมายของคำว่า “การงาน” หน้าที่การะ หรือความรับผิดชอบ
 ะไรก็ตาม; แล้วก็จะทำงานได้ โดยไม่ต้องมีความทุกข์ แล้วก็ได้ตรงตามที่ควร
 จะทำ ควรจะได้ ดีเสียกว่าเงิน. แต่ปัญหาสำคัญของมันอยู่ที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่ต้อง
 เป็นทุกข์, ไม่เอาความวิตกกังวลมาสูมไว้บนศีรษะ.

เที่ยวนี้มีแต่คนคุยโวว่า ฉันมีความรับผิดชอบส่วนนี้ มีความรับ
 รับผิดชอบส่วนนี้ส่วนโน้น, มีความรับผิดชอบพร้อมๆ กันอยู่ทั้งหลายสิบอย่าง; นี้
 ปวศหัวจะตายแล้ว. อย่างนี้บ้างเอง คือมันทำให้เป็นการงานขึ้นมา ทำให้มีความ
 รับผิดชอบขึ้นมา แล้วมาสูมไว้บนศีรษะของตน; ไม่ใช่ใช้วิธี *spiritual judo* ทำให้
 มันว่างไป แล้วเคลื่อนไหวไปเหมือนเครื่องจักรของสติปัญญา, ไม่ใช่ของกิเลส
 ัตถหา ไม่ใช่ของความหวัง ไม่ใช่ของความยึดมั่น ถือมั่น แล้วการงานก็จะเป็นที่สนุก.

เรามีหัวข้อบทสำหรับที่จะท่องว่า “พอจิตว่างการงานก็เป็น
 ทุกข์ พอจิตว่างการงานก็สนุก” :

จะเซ่ที่บ้าน ดูเรือน หรือทำงานชนิดที่สกปรก จะซักผ้า หรือจะทำของ
 สกปรกอะไรก็ตาม มันก็ไม่มี ความหมายเหมือนกัน, มันไม่มี ความหมายเป็นการงาน

หรือสกปรก. มันทำไปอย่างที่เราเรียกว่า อะไรก็ไม่รู้ : เป็นเครื่องจักรของสติปัญญาที่ทำอะไรเล่นสนุก, สนุกอยู่ตลอดเวลา. เหมือนว่าถ้าคนทั่วไปจะต้องลงไปโคลน โดยไม่มีความหมายอะไร แล้วก็รังเกียจว่า สกปรก สะอืดสะเอียน, บิดตัวแล้วบิดตัวอีก; แต่พอลงไปวิดเอาปลาในโคลนนั้นมา มันกลับสมัครเต็มใจ แล้วก็สนุก.

นี่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เรื่องเดียวกัน ของอย่างเดียวกัน ลักษณะอาการอย่างเดียวกันนี้ มันไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกันเสมอไป; มันแล้วแต่จิตใจมีความยึดมั่นถือมั่น หรือไม่? ความอยากความหวังมีหรือไม่? ถ้ามีคัมภีร์ อุปาทาน มันก็มีความหมายไปในทางค้นหา อุปาทาน; การงานก็เกิดขึ้น การได้การเสียก็เกิดขึ้น การหมั่นการหอมก็เกิดขึ้น มันก็มีปัญหาเหมือนที่มีอยู่.

ถ้าตัดความหวังความอยาก อันนี้ออกไป โดยพิจารณาสักว่าเป็นธาตุสภาพตามธรรมชาติ คือมีความรู้อันนี้เป็น automatic ใต้สำนึกอยู่เสมอไป, ไม่ต้องท่องบ่นไม่ต้องเจตนาที่จะระลึกอะไรอยู่; ก็เรียกได้ว่ามีความว่าง, มีสติปัญญา นี่เป็นเหมือนอวรุณนิตที่ว่าง; จ ไปที่ ไหนก็ว่างที่นั่น, จ ไปที่ ไหนก็ว่างที่นั่น. มันก็เลยไม่มีการงาน ไม่มีบุคคลผู้ทำการงาน หรือไม่มีบุคคล ผู้จะรับผลงาน ก็เลยได้รับความสนุกสนานจากการเคลื่อนไหวล้วน ๆ.

นี่จริงหรือไม่จริง คุณไปค้นคว้าศึกษาเอาทางแขนงอื่น ว่าร่างกายนี้ยอมสลายหรือสนุกสนานเมื่อมีการเคลื่อนไหว; จิตใจก็เหมือนกัน มันจะรู้สึกเป็นสุขสนุกสนานเมื่อมีการเคลื่อนไหว. เราทำให้มีการเคลื่อนไหวชนิดที่ปราศจากโทษ, มันอยู่นิ่งไม่ได้ ต้องให้มีการเคลื่อนไหวที่ปราศจากโทษ คือไม่ถูกยึดมั่นถือมั่น เป็นตัว-ของกู เป็นการงานขึ้นมา หรือเป็นอะไรขึ้นมา, มีได้มีเสียขึ้นมา. พุทอีกที่เหมือนกันกับคนไม่มีหัวใจ.

คนไม่มีหัวใจเป็นผู้วิเศษนะ! แต่มันเป็นคำค่า อีกทางหนึ่งบางที่ได้ยินแต่
ว่าคนไม่มีหัวใจนั้นมันแล้วเต็มที. แต่ความเห็นของผมนั้น คนไม่มีหัวใจวิเศษที่สุด
มันไม่มีอะไรจะเจ็บจะใช้ จะเป็นจะตายจะทุกข์จะสุข ไม่มีหัวใจมันจะมีแต่ความว่าง;
ไม่มีเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีเรื่องได้—เรื่องเสีย ไม่มีอะไร; คงมีแต่อาวุธชนิด
spiritual judo, หันไปทางไหนมันว่างตลอดโล่งไปทางนั้น ทุกทิศทุกทาง ทั้งข้างบน
ข้างล่าง.

การเคลื่อนไหวนี้เป็นของสบายสำหรับนามรูป ร่างกายจิตใจ ที่ต้องเป็นไป
ตามธรรมชาติ, อยู่หนึ่งไม่ได้ เพราะมันมีการปรุงแต่ง. ที่นี้เมื่อมันปรุงแต่งอย่าง
ที่ปราศจากกิเลส แล้วมันเป็นไปตามธรรมชาติ เหมือนกับต้นไม้มันงอกขึ้นมา มันก็
สลายทิ้งนั้น; ไม่ต้องมีกิเลส. ร่างกายเจริญขึ้นมา หรืออาหารกินเข้าไป ย่อยอาหาร
แล้วก็ถ่ายออกมา แล้วกินเข้าไป แล้วย่อย แล้วก็ถ่ายออกมา มันเป็นเมคานิสซึมตาม
ธรรมชาติ ที่บริสุทธิ์ ที่ปราศจากการยึดมั่นถือมั่นว่า “เรา” ว่า “ของเรา”; ไม่เกี่ยว
กับความหมายของคำว่าการทำงาน. ฉะนั้นมันจึงไม่มีการงาน เกิดมาที่ **ไม่มี**การงาน
ก็เลยไม่เหน็ดไม่เหนื่อย; แล้วก็ไม่มีควมรับผิดชอบ **ไม่รู้**สึกว่าเป็นการรับ
ผิดชอบ. **แต่กลับจะทำให้เป็นที่พอใจต่อผู้ที่เกี่ยวข้องนั้น ซึ่งเสียกว่าคนอื่น
ที่เขารับผิดชอบ.**

มองดูไปอีกนิต ต่อไปอีกหน้อยจากการทำงานก็คือ “**ทรัพย์สมบัติ**” เพราะ
ว่าคนทำงานนั้นก็เพื่อทรัพย์สมบัติ แล้วก็เอาไว้หล่อเลี้ยงตัวกู—ของกู. ทุกคนต้องมี
สิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สมบัติ จะเป็นบ้านเรือนที่ดินหรือเงินทอง หรืออะไรก็ตามที่เป็น
ทรัพย์สมบัติ, กระทั่งบุตรภรรยา สามี เหล่านี้ก็เป็นทรัพย์สมบัติในทางวิญญาณ.
การมีทรัพย์สมบัติก็อีกนั่นแหละ มีปัญหาอย่างเดียวกันกับการงาน.

ถ้าใคร “มี” คนหนึ่งคนรททั้งเป็น, โกรมีทรัพย์สินสมบัติที่คนรททั้งเป็น คือจิตใจมันหมายมั่น ยึดถือ หวังหรืออยาก ว่ากูนี้มี, ว่าของกูนี้มี; ไม่ได้พิจารณา *ยถา ปจฺจยํ ปวตฺตมานํ* ทั้งในเรื่องจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และภสัช; พอ “มี” **ทรัพย์สินสมบัติคนรททั้งเป็น.** พุทธภาษิตตรง ๆ เรื่องนี้ก็มี *คนมีเงินก็เป็นทุกข์ เพราะเงิน, คนมีทรัพย์ก็เป็นทุกข์เพราะทรัพย์, คนมีวัวก็เป็นทุกข์เพราะวัว, คนมีภรรยาก็เป็นทุกข์เพราะภรรยา ฯลฯ;* สำคัญอยู่ตรงที่คำว่า “มี”.

คำว่า “มี” นั้นมันเป็นความหมายพิเศษ โดยเฉพาะหมายถึง “มี” **ด้วยอุปาทาน,** คือความหมายมั่นว่าตัวกู และกูมี. ถ้าอย่างมีความรู้สึกที่เป็นอุปาทานอันนี้ มันก็ **ไม่มีตัวกูที่จะมี; ทรัพย์สินสมบัติไม่ถูกมี** มันก็อยู่ของมันอย่างนั้น. นี่แปลว่า พวกเรายังไม่เข้าใจแม้แต่บทธรรมหน้าปากคอกที่พวกสามเณรสวดกันอยู่ว่า *ยถา ปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ* ที่สวดอยู่ทุกวัน. **ผู้กินก็ไม่มี, บองที่ถูกกินก็ไม่มี, การกินก็อย่าให้มี, ไล่แต่สมมุติเอา, ผู้กินไม่มี ผู้ถูกกินไม่มี; สักว่าธาตุ ความธรรมชาติ; แม้กินอยู่เข้าไปในปาก ก็ยังคิดว่า มันไม่มี; ไม่มีผู้กิน หรือไม่มีตัวที่ถูกกิน.**

ทรัพย์สินสมบัติที่มันมีอยู่ตามทุ่งนา ตามบ้าน ตามสวน หรือตามธนาคาร มันก็ควรเป็นอย่างเดียวกัน; มันไม่มี ความหมายว่ามันมี, แล้วมันก็อยู่ไปอย่างนั้น มีสติปัญญาจัดทำไปตามที่พุดมาแล้ว. มันรู้หน้าที่ของมันเอง มันก็ทำไปอย่างนั้น. นี่เรียกว่าไม่มี ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ : มีวัวก็ไม่ต้องทุกข์เพราะวัว, มีเงินก็ไม่ต้องทุกข์เพราะเงิน, มีบุตรก็ไม่ต้องทุกข์เพราะบุตร, มีอะไรก็ไม่ต้องทุกข์เพราะสิ่งนั้น; เพราะมันไม่ได้มีตามความหมายของคนธรรมดาสามัญที่เขามีกัน.

ถ้าทำไม่ได้ในขั้นนี้ พุทธบริษัทก็เลกว่าพวกคริสเตียน พวกโครีนเธียน ที่ทำได้ ถ้าเขาทำได้ตามนั้น. ได้เคยแนะนำให้ดูว่าคัมภีร์ไบเบิลโครีนเธียน ฉบับที่หนึ่ง

ปฏิบัติได้ เป็นของที่ทุกคนปฏิบัติได้ขึ้นมามาก ง่ายขึ้นมามาก ไม่ใช่จะยิ่งถอยไกลออกไป เป็นความยาก.

ขอให้เราสนใจจริงๆ แล้วก็จะกลายเป็นของที่ทุกคนปฏิบัติได้ โดยอาศัยหลักก่อนัตตา สุญญาตา ที่คนสามัญจะเอามาใช้ได้.

เหมือนกับพวกที่เขามีความเชื่อรุนแรง เขาก็เอาความเชื่อใช้เป็นประโยชน์ได้. พวกที่เขาเชื่อว่าพระเจ้าต้องการจะให้เป็นอย่างนั้น มันก็หมกบึ้งหาทันที : ทรัพย์สินสมบัติของพระเจ้า, ลูกเมียของเราก็คือของพระเจ้า, ชีวิตของเราก็คือของพระเจ้า แล้วเราจะเอาอะไรเป็นของเรา. ฉะนั้นปัญหามันก็ไม่มีแล้ว. ความเจ็บไข้ความตายนั้นก็เป็นการประสงค์ของพระเจ้า; นี่ก็เป็น *spiritual judo* ชนิดหนึ่ง ซึ่งตาแก่ ยายแก่ ก็ทำได้; พอผัวตายก็ขอบคุณพระเจ้า : เมื่อพระเจ้าต้องการ จะเอาผัวของเราไป ไม่มีเสียน้ำตา สักหยดเดียว.

เรื่องพระเจ้านี้ ยังต้องแปลความหมายอีกชั้นหนึ่งว่าพระเจ้า นั่นคืออะไร; ถ้าพระเจ้าคือธรรม หรือธรรมชาติ คือความว่างแล้ว ก็ยิ่งดีไปกว่านั้นอีก มันยังไม่มีน้ำตา หรือน้ำตามันแห่งสนิทไปกว่านั้นอีก. เพราะถ้าเป็นของพระเจ้า เดี่ยวเกิดไปรักพระเจ้าไม่พอขึ้นมา ก็จะทำเอาพระเจ้าที่มาเอาผัวๆ ไป; มันต้องมีความเชื่อที่เพียงพอ มันจึงจะเป็นอย่างนั้นได้.

คุณไปคำนวณดู โดยไม่ต้องมีความเชื่อเท่าไร. ที่นี้เราจะอาศัยปัญญาเป็นศูนย์กลาง มันก็ต้องมีปัญญามาก ในปริมาณในอัตรา ในน้ำหนักมากพอเหมือนกัน มันจึงจะยึดได้, อะไรเกิดขึ้น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นของน่าขบขัน หรือยึดได้.

นี่คือผลของยูโททางวิญญาณ น่าสนใจ หรือไม่น่าสนใจ, ปฏิบัติได้หรือไม่ปฏิบัติได้ ก็ฝากไว้แก่พวกคุณ.

เอาเวลาหมด และมันเลยไปมากแล้ว.

สัญญาตาปริหรณ์

- ๑๒ - การทำงานทุกชนิด ด้วยจิตว่าง

๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๑๘ สิงหาคม เป็นวันที่ ๒๑ ของระยะเวลา
วันเข้าพรรษา. วันนี้ได้พูดโดยหัวข้อว่า ทำงานทุกชนิด
ด้วยจิตว่าง โดยเฉพาะเป็นพิเศษ.

วันที่แล้วมา ก็ได้พูดถึงอุปมา เหมือนกับว่ามีฤทธิ์
มีอำนาจพิเศษ มองไปทางทิศไหนก็ว่างไปหมด. ท่านต้อง
เข้าใจคำนี้กันให้จริงจังมันถึงจะได้, ฉะนั้นจึงต้องพูดซ้ำ
เฉพาะส่วนนี้. เราได้พูดถึงยักษ์ตัวหนึ่ง หรือฤษัคนหนึ่ง
ที่มีตาเป็นไฟ มองไปทางไหน ถลนตาทีเดียว มันก็ไหม้
วอดวายโล่งโล่งไปหมด : ความหมายอันนี้อาจจะให้เอา
มาใช้ เป็นเครื่องเปรียบเทียบ.

เรื่องนิยายอย่างนั้น เขาก็มีความหมายอะไรซ้อนไว้อยู่เหมือนกัน มันเป็น
เกร็ด อรรถกถาของคัมภีร์สำคัญ เช่น คัมภีร์ รามายณะ เรื่องรามเกียรติ์นี่เป็นต้น ;

เราระวัง, อย่าให้มันเกิด ในขณะที่เราจะทำอะไรที่เป็นงานสำคัญ, เป็นสิ่งสำคัญ; คือว่า เผลอ - มันเกิด, เผลอ - มันเกิด. แต่ตอนนั้นเผลอไม่ได้; เพราะมันมีระยะเวลามากพอ ที่จะให้นึกให้คิด และต้องไม่เผลอ; เมื่อคิดจะทำอะไร ไม่ใช่อารมณ์กระทบวูบวาบ มันมีเวลาที่จะนึก จะคิด จะเตรียมตัว อะไรได้. เพราะฉะนั้นให้มีหลักว่า **“จิตนั้นว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน”** ก็ใช้จิตชนิดนั้นไปก็แล้วกัน สำหรับคนที่ยังมีกิเลส, ที่ถือตัวว่ายังมีกิเลส และยังมี ความยึดมั่นถือมั่นอยู่เสมอเมื่อไรก็ได้.

ที่นี้ คนเรามีปัญหาสำคัญเรื่องทำงาน เพราะว่าชีวิตมันอยู่ด้วยการงาน หรือว่ามีค่าเพราะการงาน, การงานก็เลยเป็นปัญหาสำคัญที่สุด. เพราะฉะนั้น ผมจึงพูด โดยยกเอาการงานขึ้นเป็นเรื่องสำคัญ อย่างที่ได้ยินกันอยู่เสมอ ๆ จนท้องถิ่นได้ จนเขาไปร้องเพลงเล่นอะไรก็ได้; แต่ว่าจะเข้าใจหรือไม่ มันเป็นเรื่องหนึ่ง.

ตามหลังปกหนังสือพลิกมองทางค่านใน ได้สั่งให้บรรจข้อมูลความเป็นคำกลอน บทนี้ไว้เรื่อยไป; เชื่อว่าทุกคนหรือทุกคนคงได้ยินและจำได้ดีแล้วว่า : **“จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง ทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว แต่หัวใจ”**. คำกลอนบทนี้ ภาษามีโสภโณ หรือบ้านนอก เช่น “พระกิน” ก็เป็นภาษาที่ไม่เพราะ แต่ว่าเป็นเรื่องที่ขอให้ให้อภัย, ควรได้รับการอภัย; ไม่ใช่เพียงแต่คำกลอนได้รับการอภัย; ไม่ใช่เช่นนั้น.

ทำไมถึงเจตนาจะพูดให้รุนแรง ให้ฟังแล้วสึมยาก อย่างที่พูดว่า: **“ให้พระกินตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว แต่หัวใจ”**. ก็เพราะว่า คำว่า “หัวใจ” เป็นภาษาบ้านนอก ภาษานี้, คนกรุงเทพฯ ไม่ค่อยรู้เรื่อง. นี่ก็เจตนาที่จะใส่ลงไปอย่างนั้น เพื่อ

จะยืนยัน คำพูดอย่างนี้ไว้ว่า เป็นคำพูดที่บ้านนอก ของคนบ้านนอก, พูดเข้าไปจากบ้านนอก; อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นการสอนภาษาคำใหม่ให้แก่ผู้สนใจสักคำหนึ่งว่า “แต่หัวที่” หมายความว่าแต่แรกเริ่มเดิมที, คำว่า “แต่หัวที่” เป็นภาษาทางบักซ์ไต. เราต้องทำความเข้าใจมันให้ดี ที่ละบรรทัดๆ :

จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นี้คุณฟังดู, มันมีความหมายบอกอยู่แล้ว พูดกับคนที่ยังไม่หมกมิดกิเลส ไม่สิ้นกิเลส; ต้องขอร้อง บังคับ ให้ทำงานด้วยจิตว่าง. ถ้าเป็นผู้หมกมิดกิเลสแล้วก็ไม่ต้องขอร้องบังคับอะไรกันอีก, เขาก็ทำงานด้วยจิตว่างได้เอง. อย่างนี้ก็เป็นคำพูดสำหรับคนที่ยังมีกิเลส เป็นคำแนะนำขอร้อง, หรือเป็นคำบังคับในที่สุด ว่า จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วแจะแย.

ปัญหาอยู่ที่คำว่า “จิตว่าง”; เรื่องนี้ก็พูดมามากแล้ว แล้วก็มียารละเอียดที่ได้พูดไปแล้ว ไปค้นหาอ่านดูเอาเองบ้าง. ที่สำคัญที่สุดก็ต้องรู้เสียให้เต็มที่ว่า คำพูดแต่ละคำ แต่ละเรื่อง มันมีความหมายเฉพาะของมัน; ไม่ใช่ทั่วไปแก่คนที่ไม่เคยศึกษาเรื่องนี้. ฉะนั้นต้องถือว่า เป็น “ภาษาธรรม” ที่ต้องการความหมาย หรือคำอธิบายความหมายเป็นพิเศษ.

คำว่า “จิตว่าง” ก็ไม่ใช่อย่างที่คุณเฝ้าว่ามันเป็นจิตที่ไม่คิดนึกอะไร เหมือนกับคนไม่มีสติสัมปชัญญะ.

ถ้าว่างไม่คิดอะไร หรือมากกว่านั้น มันเป็นเหมือนกับหลับไปเลย ไม่รู้จะทำอะไรได้; มันก็ทำอะไรไม่ได้อยู่นั่นเอง. ที่นี้มันก็ยังเหลืออยู่ว่า “แกล้งทำว่าง”; ถ้าแกล้งทำว่างมันก็เป็นว่างอันธพาล, มันก็เป็นจิตว่างอันธพาล. ถ้าแกล้งทำว่าง

อย่างที่เรียกว่าไม่เข้าใจ แล้วจะเอาประโยชน์อยู่. แล้งทำว่างเพื่อจะไม่ต้องรับผิดชอบ อย่างนี้ก็กลายเป็นจิตว่างอันธพาล.

นี่เรามีความหมายตามหลักพระพุทธศาสนาจำกดลงไปว่า : จิตว่างใน ^{๔๕}ที่ คือว่างจากความคิดนึก, หรือรู้สึก ประเภทที่มีความหมายเป็นตัวกู - ของกู. ความรู้สึกคิดนึกที่มีความหมายเป็นตัวกู - ของกูมันกว้างมาก จะต้องสังเกต ศึกษาให้ เข้าใจ ให้รู้จักสิ่งนี้; ถ้าไม่รู้จักสิ่งนี้ก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจเรื่องนี้. ฉะนั้นจงอุตสาหะ พยายามแยกแยะ ทำการแยกแยะ ความรู้สึกคิดนึกรู้สึกของเรา ที่รู้สึกคิดนึกอยู่เป็นประจำ; ว่าชนิดไหนมันว่าง, ว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกู, ชนิดไหน มันไม่ว่าง. โดยหลักทั่วไปแล้วก็พูดได้ง่าย : ความคิดความรู้สึกที่เจืออยู่ด้วยโลภะ โทสะ โมหะ นั้นมันก็ไม่ว่าง; ถ้าไม่เจืออยู่ด้วยโลภะ โทสะ โมหะ จิตก็ว่าง.

ถ้าจะสรุปอีกทีหนึ่งว่า : จิตเจืออยู่ด้วย โลภะ โทสะ โมหะ นั้นคือ เห็นแก่ตัว, เป็นความคิดที่เห็นแก่ตัว เข้าข้างตัว; เพราะเห็นแก่ตัว จึงเกิดแตกแขนง เป็นโลภะ โทสะ โมหะ. ความคิดที่ว่างก็คือไม่มีความรู้สึกที่เห็นแก่ตัว. หรือเป็นไป เพื่อตัว มันก็เหลือแต่สติปัญญาบริสุทธิ์, เป็นความคิดนึกด้วยสติปัญญาที่บริสุทธิ์.

ที่นี้เราสอนกันยาก ที่จะให้แยกสติปัญญาบริสุทธิ์ ออกจากสติปัญญา ที่มันเป็นทาสของกิเลสตัณหา. แต่ถึงอย่างไรก็ดี; ขอให้สังเกตเอาเอง ไม่ต้อง เชื่อผม. สังเกตเอาเองจากความคิดนึกของตัวเองก็ได้, หรือจะดูจากผู้อื่น ที่เขาเป็นผู้คิดนึก ศึกษา ค้นคว้าแก่งก็ได้. เดียวนี้กับวิทยาศาสตร์กันอย่างหลับหูหลับตา; ก็ลองนึกถึงพวกนักวิทยาศาสตร์ ที่คิดค้นเรื่องวิทยาศาสตร์รูปร่าง.

ตัวอย่างเช่น : เราอ่านเรื่องดาวิน ค้นเรื่องชีวิตวิทยาว่าคนมาจากสัตว์ อะไรทำนองนี้. ใ้ท้ทราบว่าเขาก็ต้องใช้เวลาเฟ่งกิด อย่างเดียวกับโยคี มุนี เหมือนกัน ;

เช่นทาวินแกไปยืนอยู่ในสวน เพื่อคู่สัตว์. เขาไม่เท้ากำยันไว้ข้างหน้า เพื่อจะเพ่งดู; นิ่งเหมือนตุ๊กตาหิน จนกระรอกหรือนก มาไต่อยู่บนตัวของเขา. ลองนึกดูว่า ความเพ่งคิดขนาดนั้นมันเป็นอย่างไร? มันลึกมันแหลมเท่าไร? และมันเจืออยู่ด้วย ความหมายแห่งตัวกู - ของกูได้หรือไม่?

คุณก็คิดเองก็จะเห็นได้ เข้าใจได้ ว่าถ้ามีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูคิด เจืออยู่, จะคิดหรือรู้สึก หรือเพ่งอย่างลึกซึ้งอย่างนั้นไม่ได้; มันกระสับกระส่าย. ความคิดเกี่ยวกับตัวกู - ของกูในกรณีนี้; ถ้ามันมีอยู่ มันก็ต้องล้มเหลว, ต้องนำมา ซึ่งความล้มเหลวล้มละลาย ไม่เป็นสมาธิพอ ที่จะเพ่งจนมองเห็นความลับอันลึกซึ้งของ ธรรมชาติ.

ทาวินเขาสวมทุกสิ่งทุกอย่าง : สวมตัวหมก ตัวเขาชื่ออะไร อยู่ที่ไหน? เป็นอย่างไร? มีประโยชน์ได้เสียอย่างไร? ทำหน้าที่อะไร? เพื่ออะไร? นี่สวมหมก, มีแต่จิตล้วน ๆ ที่ฝังตัวเข้าไปในธรรมชาติเลย; คือตัวเขาหมกไป กลายเป็นธรรมชาติ ไป, หมกความหมายที่เป็นตัวตนของตน ตัวกู - ของกู ไม่มีเหลืออยู่เลย. จิตกลายเป็น ธรรมชาติจิตล้วน ๆ แล้วก็เพ่งลึกถึงที่สุด ตามคุณสมบัติของมัน. ฉะนั้นเขาจึง เจาะแทงลงไปได้ถึงความลับของธรรมชาติ, รู้แนวตามความจริงของธรรมชาติตามที่ เขากันพบ. **นี่คือตัวอย่างที่ทำงานด้วยจิตว่าง จากตัวกู - ของกู.**

เรื่องของนักวิทยาศาสตร์คนอื่น ๆ ยังมีอีก, เช่นไอน์สไตน์ ซึ่งมีชื่อเสียงมาก. คุณก็ต้องทายได้ ว่าแกคิดกันอะไร; มันก็เป็นจิตอันแหลมลึกลงไปถึงธรรมชาติ, เป็นตัวอันเคี้ยวกับธรรมชาติ, ไม่มีวิเวกแห่งฉัน ตัวฉัน ของฉัน เพื่อประโยชน์ ของฉัน ได้เสียของฉัน อะไรเหลืออยู่. ด้วยเหตุนี้ไอน์สไตน์จึงคิดอะไรได้ถึงขนาดที่ เรียกว่า เป็นอัจฉริยมนุษย์ จนคนในโลกสมัยนี้ยกให้เป็นอัจฉริยมนุษย์. สูตรที่

เอามาใช้ทำระเบิดปรมาณูได้ อะไรก็ได้ ก็เป็นผู้ไม่ลายมือของบุคคลที่ “คิดด้วยจิตว่าง” ชนิดที่เราพูดกัน.

ไม่ว่าจะเป็นนักคิด นักค้นคว้า นักพิสูจน์คนไหนก็ตาม ต้องทำงานด้วยจิตว่างทั้งนั้น. ถ้ามีวิเวกแห่งตัวกูเข้าไประยะเมื่อไร ก็เป็นอันว่าล้มละลายทันทีเมื่อนั้น; จะต้องออกจากฌานเมื่อนั้น จะออกจากความเพ่งคิดเมื่อนั้น : เช่นคิดถึงบ้าน คิดถึงครอบครัว คิดถึงความสำเร็จ ความไม่สำเร็จ ที่จะทำงานครั้งนี้ คิดอย่างนี้งานจะล้มละลายทันที.

ความคิดเรื่องสำเร็จหรือความไม่สำเร็จจะต้องไม่เข้ามาอยู่ในหัวเลย; มันมีแต่ทิ้งลงไป – ทิ้งลงไป – ทิ้งลงไป จนกว่าจะหมดเรี่ยวแรงของมันสมยอม สำหรับคิดในวันหนึ่ง ๆ, รุ่งขึ้นก็ทำต่อไปอีก. เขาไม่ได้คิดว่าเขาทำเพื่อใคร, รั้งจ้างใคร, เห็นแก่ใคร, หรือมีความจำเป็นอะไรมาบังคับให้ทำ.

ถ้ามีการกระทำเพื่อรั้งจ้างใคร หรือเพื่อรับผิดชอบอยู่กับใคร ผูกพันอยู่กับใคร เขาต้องบ่ทิ้งมันไปหมด, ในเวลานั้นต้องบ่ทิ้งไปหมด; แล้วต้องเป็นเรื่องที่คิดกันตก หรือว่าปลงตก หรือว่าได้วางรูปของเรื่อง สำเร็จเสร็จสิ้นไปแล้วโดยไม่ต้องไปคิดอีก.

สมมติว่าไฮนส์ไตน์คิดทฤษฎีที่จะช่วยอเมริกา ที่มีบุญคุณแก่ไฮนส์ไตน์ เขาต้องบ่ทิ้งไปหมด : อเมริกาหรือยิว ของฉันหรือแก หรือฉัน, บุญคุณหรือไม่บุญคุณ ต้องบ่ทิ้งไปหมด; เหลือแต่จิตที่ว่างจากเรา จากเขา จากได้จากเสียจากอันนี้ที่เป็นตัวกู – ของกูหมด; จิตจึงเปลี่ยนสภาพเป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์ เข้าถึงธรรมชาติอันลึกซึ้งได้. **อันนี้คือตัวอย่างของการทำงานด้วยจิตว่าง.**

เขาอาจจะนึกว่า ที่เราทำนี่เพื่อใช้หนี้ประเทศอเมริกา ที่มีบุญคุณแก่พวกยิว. ถ้าคิดเช่นนั้นเท่านั้นแล้วต้องเลิกกัน, ต้องรีบเลิกกัน; ทั่วๆ ทั่วๆ ไม่ให้มาสู้อีกต่อไป, ให้เหลือแต่หน้าที่; แล้วก็ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่. ฉะนั้นจึง ทำงานด้วย จิตว่าง อย่างแหลมลึกที่สุด; เหมือนกับที่เรียกว่ามีตาเป็นไฟ มองไปทางไหนไหม้พินาศเป็นจุด ทะลุปรุโปร่ง เหมือนกับยักษ์ตัวที่เคยเล่าเรื่องให้ฟังมาแล้วนั้น.

ที่นี่ เขาไม่ได้ทำเพื่อเอาประโยชน์เหมือนยักษ์ตัวนั้น, ยักษ์ตัวนั้นมันเอาประโยชน์เพื่อตัวมันเอง. เขาต้องตีว่าไปอีก; ต้องทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, เวลานั้นไม่มีฉัน ไม่มีเรา ไม่มีของเรา ไม่มีใครได้ ไม่มีใครเสีย; เวลานั้นไอน์สไตน์ไม่ได้เป็นยิว ไม่ได้เป็นหนี้บุญคุณอเมริกัน มันเหลือแต่จิตที่บริสุทธิ์ มันเหลือแต่ปัญญาที่บริสุทธิ์; เขาจึงพบอะไรที่คนธรรมดาไม่พบ. เขาสัมผัสอะไร อย่างที่ไม่น่าเชื่อ สัมผัสที่ไม่จำเป็นทั้งหมด : กินข้าวแล้วหรือยัง, อะไรอยู่ที่ไหน, อะไรไม่ต้องรู้. บนโต๊ะทำงานของเขารอยิ่งกว่ารังหนู ยิ่งกว่าโรงวัว; เพราะจิตไม่มาคำนึงอยู่ที่เรื่องสวยงาม เรื่องอะไรๆ ที่บนโต๊ะทำงาน, จิตมีแต่จะแทงให้ตลอกในสิ่งที่เขาจะต้องคิด.

อีกตัวอย่างหนึ่งถ้า ความเพ่งคิดมันมากอย่างผลุนผลัน, เป็นจิตว่างมาก, เต็มด้วยสติปัญญาอย่างผลุนผลัน เหมือนอย่างนักปราชญ์กรีก อากิมิทิส คนที่คิดออก เรื่องความด่วงจำเพาะได้นั้น. เขาคิดออกในท้องน้ำ; จิตก็เพ่งทะลุปรุโปร่งอยู่ แต่เรื่องนั้น จนวิ่งเปลือยกายออกมาข้างนอกร้องว่า “พบแล้วไว้ยๆ”. จิตว่างมีปัญญาเต็มที่ มันต้องมากถึงขนาดที่ลืมไปว่า ผ้าไม่ได้นุ่ง ก็วิ่งออกมาได้; นี่มันสัมผัสอะไรทุกอย่างหมด. มันเหลือแต่ความคิดที่แหลมเป็นไฟกรด แทะทะลุปรุโปร่ง ทุกสิ่งที่เป็นความลับของธรรมชาติ.

นี่ตัวอย่างเช่นการทำงานด้วยจิตว่างแท้ ๆ เป็นอย่างนี้. ถ้าเวลาอื่นซึ่งไม่ใช่เวลาทำงาน ก็อาจมีตัวกู มีครอบครัว มีลูกมีเมีย มีได้มีเสีย มีอะไรไปตามแบบของเขา; นั้นมันคนละตอน คนละที่ คนละเรื่อง. แต่ถ้าเมื่อทำงานก็ต้องทำงานด้วยจิตว่าง, ต้องไม่มีอะไรมาบังคับ, ไม่ต้องไปมีข้อผูกพันกับเรื่องอื่น; มันก็เป็นอยู่ด้วยความว่าง ทำงานด้วยจิตว่างนี้ได้ตลอดเวลา.

เดี๋ยวนี้คนทำไปพลาดประหม่าไปพลาด, คนทั่วไป ทำอะไรอยู่ที่ตาม มันประหม่าไปพลาด : ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องด้วยตัวกู - ของกูมันมาบีบคั้นอยู่อย่างแรงตลอดเวลา. ที่โต๊ะทำงานนั้น มีแค่เรื่องตัวกู - ของกูบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้น มันจึงปวดหัว, ผู้จัดการคนนั้นจึงปวดหัวและเป็นเส้นประสาทตาย. เขาไม่ได้ตัดเรื่องประหม่า เรื่องวิตกกังวล เรื่องอะไรออกไปเสีย; เขาจึงคิดมันไม่ได้, แล้วงานของเขามันก็ไม่เป็นระเบียบ มันสับสนวุ่นวายกันไปหมด. นี่เรียกว่าทำงานต้องใช้สติปัญญาเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ แม้แต่งานที่เลว หรือที่เรียกกันว่างานต่ำงานเลวโดยไม่ต้องใช้สติปัญญา : งานเช็ดถูซักกวาดอย่างนี้; ถ้าเช็ดถูซักกวาดไปพลาด โมโหไปพลาด มันก็เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น; เช่นกวาดบ้าน กวาดเรือน กวาดห้อง ถูพื้นอะไรไปพลาดนี้ โมโหอะไรไปพลาด; แล้วจะเอาอะไรมาทำให้ดีได้. หรือถ้าคิดว่า จะทำให้ถูกใจนาย, จะได้รับรางวัล, จะต้องมีความอยาก มีความหวัง บากบั่นทำงานนี้; อย่างนี้มันก็ไม่พ้นที่จะเป็นทุกข์; แล้วงานนั้นก็ไม่ได้ดีร้อยเปอร์เซ็นต์ เหมือนกับคนที่ดื่มอะไรหมด ใจจ่อจ่ออยู่แต่สิ่งที่กำลังทำเท่านั้น.

การทำงานโดยหวังจะได้อะไรตอบแทนนั้น เป็นเรื่องตัวกู - ของกูที่ทำกันจนเคยชิน; ถ้ามีใครคอยดู คอยจะให้รางวัลอยู่ก็ทำได้; พอไม่มีใครแอบคูดู

ก็ทำอีกอย่างหนึ่ง. หรือทำต่อหน้าคนที่มียานาจ หรือคนที่รักใคร่แล้วก็ตาม, ลับหลังก็ทำอย่างหนึ่ง; มันก็เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก; แล้วอย่าได้หวังว่างานนั้นมันจะดี, หรือว่าดี ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ได้. ในเมื่อทำด้วยจิตใจที่ฟุ้งซ่าน มันมีจิตใจฟุ้งซ่านอยู่อีกแบบหนึ่ง ก็มีความระแวงระวังว่าจะต้องทำให้ดูใจคน ที่เขาจะบันทึดอะไรให้ได้; ไม่ได้ทำด้วยกำลังใจทั้งหมด; อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่ได้ทำด้วยจิตว่าง. และเมื่อไม่ได้ทำด้วยจิตว่างนั้น มันจะดีเท่ากับทำด้วยจิตว่างนั้นเป็นไปไม่ได้; แม้ทำงานอย่างเดียวกัน รายเดียวกัน.

ถ้าคิดจะทำให้ดูใจ นายจ้างบ้าง คนรักบ้าง หรืออะไรก็ตาม; คิดที่แรกก็พอ รู้สึกที่แรกก็พอ, ตกใจที่แรก ก็พอแล้ว. พอลงมือทำงานเข้าจริงๆ ต้องทำด้วยจิตว่าง : คือไม่มี กู มี สู, ไม่มีเรามีเขา; มีแต่สติปัญญาแล้วก็แรงงานที่จะระดมลงไปพร้อมๆ กัน. ใช้แรงงานด้วยสติปัญญา ของจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านแล้วจะทำให้ได้ดีกว่า; แม้แต่งานชนิดเช็ดบ้าน ถูบ้าน. ในที่สุดนั้นผลมันจะวกกลับมาเป็นการดูใจนายจ้างหรือคนรัก ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์. ถ้าเขาทำด้วยจิตชนิดที่วุ่นอยู่ด้วยความฟุ้งซ่านอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มันต้องมีผล, ต้องมีผลส่วนนั้นส่วนนี้, ต้องเหลือซุ่นไว้เป็นทางๆ; ก็ไม่แน่.

การทำงานด้วยจิตว่าง มันมีผลแน่นอนละ, มันต้องมีผล เพราะจิตไม่ได้มุ่ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ในการทำงาน วุ่นไปคิดไปตามความอยากความหวังอยู่. ฉะนั้นถ้าเราจะทำงานให้มีผลดี พอลงมือทำงานละก็ต้องเป็นเรื่องจิตว่าง, จากตัวกู ตัวกู, จากเขาจากเรา, จากได้จากเสีย, จากขาดทุน จากการมีกำไร จากอะไรทั้งหมด; แล้วจะไม่ปวดหัว, และงานก็จะไม่มีความหมายเป็นการงาน แต่จะเป็นของสนุกเหมือนของเล่น.

เรื่องนี้พูดแล้วเมื่อวันก่อน ว่า ทำการงานโดยให้สูญเสียความหมายของการงาน ให้กลายเป็นการเล่น; ตอนนั้นก็เลยสนุกไป. **เคล็ดลับของการทำงานด้วยจิตว่าง; คือทำให้การงาน - เป็นของสนุก, ถ้าทำงานด้วยจิตว่างการงานก็กลายเป็นของทุกข์, มีความทุกข์.** ที่ผมพูดมาถึงอย่างนี้แล้ว คุณก็ควรจะเข้าใจได้ทันทีที่ว่า : **ทำงานด้วยจิตว่างหรือทำงานด้วยจิตว่าง มีสองอย่างเท่านั้นเอง.**

ถ้าทำงานด้วยจิตว่างคือ มีตัวกู - ของกู มีได้มีเสีย มีขาดทุนมีกำไร มีอะไร; นั่นล้วนแต่เป็นความหมายแห่งความมีตัวกู - ของกูทั้งนั้น; นี่แหละทำงานด้วยจิตว่าง; มันมีอะไร้อแปลกประหลาดกันเข้ามา เพื่อเกิดความยุ่งยาก. ที่นี้ถ้าเราทำงานด้วยจิตว่าง จะไม่มีความรู้สึกชนิดนั้น เข้ามารบกวนเลย; เหลือแต่สติปัญญาล้วน ๆ เหมือนที่ดาวินไซ์เฟ่งตันหมากรากไม้ หย่าบอน จนกระรอกขึ้นมาไต่อยู่บนหัว; ก็แปลว่าใช้กำลังทั้งหมดของจิตได้ โดยไม่ถูกระบบรบกวน. นี่ ทำงานด้วยจิตว่าง กับทำงานด้วยจิตว่าง มันต่างกันอย่างนี้.

ที่นี้มันก็มีพิเศษอยู่ที่ว่า บางคนมีนิสัยหรือมีบุญ มีนิสัยที่จะทำอย่างนั้นได้โดยง่าย : เรียกว่ามีพรสวรรค์ หรือว่ามีอะไรแล้วแต่จะเรียกกัน ที่จะทำให้เป็นอย่างนั้นได้โดยง่ายก็มี; มันก็จริงเหมือนกัน. บางคนไม่ค่อยจะมีนิสัย เหมือนกับคนมีโรคจิตไม่สมประกอบอยู่ด้วย ละก็ทำยาก. ฉะนั้นคนบ้า ๆ บอ ๆ คนบ้า ๆ คนอะไรก็ทำไม่ได้; ต้องมีบุญถึงขนาดว่า เป็นคนที่มีร่างกายจิตใจถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; แล้วก็ได้รับการฝึกฝนอบรมมาตั้งแต่เล็ก ให้เป็นผู้มีจิตใจมั่นคงแน่นอน บากบั่น กระทั่งหัดทำสมาธิได้อย่างนี้; จึงจะทำอย่างนั้นได้โดยง่าย.

การทำงานด้วยจิตว่าง หากแก่คนทั่วไป ที่มีจิตใจไม่สมประกอบ; เพราะฉะนั้นที่เรียกว่า อัจฉริยมนุษย์นั้นจึงมีน้อย; แต่ไม่ใช่เพราะธรรมชาติกำหนดมา

ให้น้อยให้ตายตัวอย่างนั้น ; มันเป็นความเหลวไหลของมนุษย์อยู่ด้วยแทบทั้งนั้น ซึ่งไม่รู้จะโทษใครได้, ความเหลวไหลของมนุษย์ ของบิคามารคา ของลูกของหลาน ของเด็ก ของอะไรเองนี้ มันมีมากเกินไป.

ธรรมชาติดีสร้างมาพอใช้ ได้ทั้งนี้ แต่แล้วมาทำเสียหายที่หลัง ; ทำนิสัยซะเพราะเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวกู - ของกู ไปเสียตะพึด, เห็นแก่ความเอิร์คอร้อยทางเนื้อหนัง ; ในที่สุดมันก็ไม่มิจิตที่จะมีกำลังเป็นสมาธิ, และไม่มีปัญญาเฉียบแหลม เพราะสมาธิ มันมีไม่ได้. ฉะนั้นเราจึงหากคนอย่างอินส์ไตน์ หรือดาวิน นีไม่ค่อยพบ ; มีบ้างสองสามคนก็ไปคิดแต่เรื่องวัตถุเสียอีก.

ถ้าคนอย่างอินส์ไตน์ หรือดาวิน หรือคนอื่น ๆ อีกหลายคนนี้ เข้ามา ; คิดเรื่องทางวิญญาณบ้างก็จะวิเศษ ; หรือพูดได้ว่า อัจฉริยมนุษย์นั้นก็มันน้อยแล้วที่มันน้อยนั้นก็ไปคิดแต่เรื่องวัตถุเสียอีก ไม่หันมาค้นคิดเรื่องทางจิต ทางวิญญาณกันบ้าง. นั่นก็เรียกว่ามันเป็นความบกพร่อง หรือความเหลวไหลของมนุษย์ มากกว่าของธรรมชาติ.

แต่เดี๋ยวนี้เราได้พูดกันแล้ว ได้ตกลงกันแล้ว ว่าเราจะมุ่งตรงไปยังเรื่องความดับทุกข์ เราเกิดมาเพื่อจะดับทุกข์ ; ฉะนั้นต้องหันความหวังความต้องการความสนใจของเรามาทางเรื่องของทางวิญญาณ, และก็ในลักษณะที่ทุกคนจะทำได้ สำหรับจะได้ไม่เป็นทุกข์.

ถ้าไม่อยากจะดับทุกข์ก็ต้องทำงานด้วยจิตว่าง และงานก็จะสนุกด้วย แล้วผลงานก็จะดีเลิศ.

เรื่องที่จะทำอย่างไร เพื่อใคร ได้เสียอย่างไหน อย่าให้มันเหลืออยู่ ; เวลาที่ลงมือทำงาน ให้มันเป็นเรื่องที่คิดไว้แต่ที่แรก แล้วก็กำหนดแน่นอนลงไป, แล้วก็

อย่าไปปรารถนาเกินกำลังของสติปัญญา, **อย่าไปรับภาระหน้าที่เกินความสามารถ** ของตน, ให้ความสามารถมันค่อยเจริญงอกงามไปก่อน จึงค่อยขยายหน้าที่ความรับผิดชอบตามออกไป. **เที่ยวนี้มักจะอวดดี** กล้ารับมอบหมายนั้นเข้ามา เกินความสามารถของตน; ก็เลยทำงานแบบผักชีโรยหน้า หน้าไหว้หลังหลอก; มันก็เสียหายกันใหญ่โต.

เราต้องทำงานอย่างเป็นเรื่องบริสุทธ์ เจตนาบริสุทธ์; งานที่ทำนั้นมันมีค่าพอแก่การเสียสละ แล้วก็ลงมือทำ. **ที่นี้แม้งานประจำวัน** หน้าที่ประจำวันที่ไม่มีค่ามีราคามากมายนี้ **ก็ต้องทำงานด้วยจิตว่าง** ไม่เช่นนั้นมันจะตกนรกทั้งเป็น, หยุ่มหยุ่ม ๆ หยุ่มหยุ่ม ๆ ไปทั้งวัน ๆ. **นี่แม้จะเป็นงานปกติณณะเบ็ดเตล็ดก็ดี,** จะเป็นงานชั้นเอกในชีวิตก็ดี; ก็ต้องทำด้วยจิตว่างทั้งนั้น.

ปัญหาสำคัญมันอยู่ที่ข้อนี้, ข้อเดียวคือ **“ทำงานด้วยจิตว่าง”**, ในส่วนที่ขยายความออกไปเป็น **ยกผลงานให้ความว่าง** กินอาหารของความว่าง นั้นมันก็เพื่ออธิบายปัญหาข้อแรกมากกว่า. ถ้าเราเข้าใจข้อแรก หรือปฏิบัติได้; ข้อต่อไปมันก็ไม่ใคร่เป็นปัญหาอะไร. เพราะฉะนั้นต้องพูดกันมากหน่อยก็บรรทัดแรก : **ว่าทำงานด้วยจิตว่าง; ถ้าทำให้ได้ก็จะรู้จัก “ยกผลงานให้ความว่าง” หรือ “กินอาหารให้ความว่าง”** ได้เอง; และเราก็จะพูดเรื่องนี้เหมือนกันในวันอื่น.

วันนี้จะพูดให้ชัดในข้อที่ว่า ทำได้อย่างไร ทำงานด้วยจิตว่าง ? แล้วเป็นจิตว่างชนิดไหน ?

ถ้าไปสังเกตดูอย่างที่บอกแล้วเมื่อตะกัษนี้ว่า : **อย่างไรหนจิตว่าง อย่างไรหนจิตไม่ว่างจากตัวกู; สังเกตพบแล้ว มันก็ง่าย; จึงพูดได้ว่าทำงานด้วยสติ**

ปัญญา, หรือว่าทำงานด้วยกิเลส. ถ้าจิตว่างก็ทำงานด้วยสติปัญญา, ถ้าจิตว่างก็ทำงานด้วยกิเลสตัณหา; มันก็มีเท่านั้น.

ไปดูบ้าน ดูเรือน ทำงานกลางคืนชั้นต่ำชั้นเลว กวาดขยะมูลฝอย ก็เหมือนกัน; มันก็ต้องตั้งปัญหานี้ ว่ากำลังทำด้วยสติปัญญา หรือทำด้วยกิเลสตัณหาล้วน ประกอบด้วยสติปัญญาล้วน, หรือประกอบด้วยกิเลสตัณหา; นีบทเรียนมีอยู่อย่างนี้ ถ้าทำด้วยกิเลสตัณหา ก็จะต้องรู้ให้ได้ ว่าทำด้วยกิเลสตัณหา; แล้วควรจะทำอย่างไรต่อไป. มันก็ควรจะต้องงาบแก้ตัวเอง แล้วก็อย่าทำอีก, คือกลับใจไม่ทำอีก; ก็มีอยู่เท่านั้นเอง; จนกว่ามันจะเป็นนิสัย และทำงานด้วยสติปัญญา, ไม่ทำงานด้วยกิเลสตัณหา.

เรื่องที่เราพูดกันนี้ มันก็มากจนเหลือจะมากแล้ว, ส่วนท่องบ่นก็มากเกินไปที่จะมากแล้ว; **ทำไมจึงไม่ได้ประโยชน์;** ก็เพราะมันไม่ถึงขนาดที่เรียกว่า **ทำงานด้วยสติปัญญา;** ซึ่งต้องมีสติปัญญาที่เป็นความจริงหรือความบริสุทธิ์. แต่เราไม่ค่อยพูดถึง ว่าทำงานด้วยสติปัญญา ไม่ทำงานด้วยกิเลสตัณหา; นี้ก็หมายความว่ามีความจริง หรือมีความบริสุทธิ์ในตัว; และปัญญานี้ก็ต้องหมายถึงปัญญาที่ว่างจากตัณหา - ของกู. **สติปัญญาในที่นี้หมายความว่า มันมีอยู่ในขณะที่จิตว่างจากตัณหา - ของกู.**

ถ้าจิตมีตัณหา - ของกูเกิดขึ้น; ปัญญาก็เปลี่ยนรูป, เป็นปัญญาชนิดที่เรียกว่า หลอกหลวง, เป็นความเฉลียวฉลาด เป็นความไหวพริบ, เป็น cunning เป็นอะไรที่จะเพื่อตัณหา - ของกู; แล้วโลก ก็ต้องการปัญญาอย่างนั้นเสียด้วย, ต้องการปัญญาเพื่อตัณหา - ของกู ที่จะหลอกหลวงเป็นถึงหลอกเจ้าเรื่อยไป; ไม่ต้องการสติปัญญาที่บริสุทธิ์.

พูดถึงสติปัญญาจะต้องใช้คำว่าปัญญาจริง ปัญญาบริสุทธิ์กันด้วย, อย่าไปเอาปัญญากลางกลาง ที่สักว่าเรียกว่าปัญญา แล้วมันก็ “เอาตัวรอดเป็นยอดดี” นี่หมายถึงเพียงเท่านั้น; สติปัญญาชนิดนั้นมันคนละเรื่องกัน. ขอให้จำไว้ให้ดีๆ ว่า **สติปัญญาของกิเลสตัณหา** มันก็ยังมียู่ประเภทหนึ่ง; มันไม่ใช่ **สติปัญญาบริสุทธิ์**.

ไปดูที่เสานี้ที่รูปอวโลกิตศวรร เราเขียนไว้ว่า **สุทธิ ปัญญา เมตตา** ชั้นดี. คำว่าสุทธิมาก่อน **สุทธิ** คือบริสุทธิ์ ตรงไม่โกง, สี่เหลี่ยมสี่ด้าน; มันต้องมี **สุทธิคือจริงหรือบริสุทธิ์** มาก่อน; แล้ว **ปัญญา** มันก็ไม่โกง; แล้ว **เมตตาก็บริสุทธิ์**; เหมือนเมตตาประเภทที่ ๓. ที่ว่าไม่ใช่เมตตา ประเภทที่ ๑ ที่ ๒ ที่ยังสกปรกหรือว่ามันยังมีตัวกู. แล้ว **บัณฑิตจะไม่เห็นคเห็น้อย**; ถ้าเป็นชั้นดีของสติปัญญา มันไม่ต้องทนขนาดที่ว่า เลือดตาไหล; เพราะเป็นเรื่องบริสุทธิ์นำหน้า.

ปัญญาอย่างเอาตัวรอดเขาเรียกว่า **โลกิยปัญญา** คือปัญญาของกิเลสตัณหา มันอีกอย่างหนึ่ง, เป็นปัญญาอย่างชาวบ้าน ภาษาฝรั่งเขาเรียกว่า *cunning* เหมือนที่เคยพูดก็ถูกแล้ว. เพราะมันไม่ใช่ *wisdom*; **ภาษาบาลีเรียก เฉลียว** ก็ถูกแล้วไม่เรียกว่าปัญญา; แต่มันบาปกรรมที่ภาษาไทยไปเรียกปัญญา เหมือน ๆ กันไปหมด : **เฉลียว** ก็เรียกปัญญา, **ปัญญาบริสุทธิ์** ก็เรียกปัญญา; คนก็เลยเวียนหัว ฉะนั้นอย่าเอามาปนกัน.

จะเล่าเรื่อง **เฉลียว** ปัญญาที่ตี ชั้นดี อย่างโลก ๆ สักนึกหนึ่งก็ได้. คนที่เป็นเทศา ๆ ที่อยู่เมืองตรัง ชื่อพระยารัษฎา ๆ เป็นถึงเทศา ๆ, พระพุทธเจ้าหลวงให้เป็นเทศา ๆ, **ไม่รู้หนังสือไทย**; หนังสือจีนก็ดูเหมือนจะพอเขียนชื่อได้, หนังสือไทยก็พอจะเขียนชื่อได้. นี่มีปัญญาแบบชาวบ้าน ปัญญาแบบโลกิยะก็เป็นเทศา ๆ ได้. แล้วก็ทำงานได้ประโยชน์ ได้ผลกว้างขวางมากมาย ดีกว่าเทศา ๆ ที่รู้หนังสือ หรือที่เป็นมหาเปรียญเป็นอะไรเสียอีก.

มีคนเขาเล่าให้ผมฟังยังนึกขำ แล้วไม่ค่อยจะลืม : ว่ามีแขกกำลังคุยอยู่ คุย แล้วก็โทรเลขส่งมา, ฝ่ายเลขานุการเอาโทรเลขมาส่งตามเคย, ก็ขณะที่ อยู่ปรนนิบัติ. ถ้าเวลาปรกติเทศา ๆ ท่านจะให้เลขานุการอ่านโทรเลขนั้น; แต่ที่นี้มีแขกอยู่ จะทำอย่างนั้นก็ดูจะเป็นปมค้อย ก็เลยฉีกโทรเลขทำที่ท่าถือมาอ่านเอง, ทั้งที่ อ่านหนังสือไทยไม่ได้. ถือมาอ่านก็เอาหัวลง; เลขา ๆ โง่ก็บอกท่านว่า ท่านอ่าน เอาหัวลง. ท่านก็เลยฟาดหัวเลขา ๆ โง่ด้วยกลองสุมยาแดง ฟาดหัวมันไปก็ แล้ว บอกว่า กูอ่านได้, เอาหัวลง กูอ่านได้. ที่จริงคนธรรมดาที่อ่านหนังสือเอาหัวลง ได้เหมือนกันนะ, หนังสือหัวลงเราก็อ่านได้. นี่เป็นเทศา ๆ ที่ว่ามีปัญญาอย่างพอตัว ในเรื่องปัญญาของโลก. เลขา ๆ กลับเป็นคนโง่ อวดดีหรือทำอะไรมากเกินหน้าที่.

อีกเรื่องหนึ่งเมื่อตัดถนน ระหว่างพัทลุงกับตรัง ต้องผ่านภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ลีกล้วยซบซ้อนเหล่านั้น. คนงานเขาไม่กล้าจะเข้าไปในคองนั้น หรือว่าไม่กล้ากินน้ำ ไม่กล้าทำอะไร. เทศา ๆ คนนี้ก็ถ่ายบัสสาวะรดแล้วบอกว่า : “เฮ้ กูเยี่ยวรดแล้ว มึงกินน้ำนี้, ไม่มีผีไม่มีอะไร; ไม่มีผีที่จะหักคองมึง”. คนงานก็เลยต้องทำงาน ต้อง กินน้ำ ต้องทำอะไร. การตัดถนนก็สำเร็จ ด้วยปัญญาของคนที่ไม่รู้หนังสือ. ปัญญา อย่างนี้ก็น่ากลัวเหมือนกัน, คือว่ามากมายมหาศาล, เป็นปัญญาของตัวกู – ของกู หรือ ในฝ่ายของโลกียะ ต้องอาศัยกิเลสตันหาขั้นตีเอามาช่วย. แต่นั่นมันเรื่องโลก เอามาใช้ในทางธรรมอย่างนี้ไม่ได้; มันเป็น cunning, เป็นเจโกเป็นอะไรทำนองนั้น.

ถ้าผมพูดว่า “จิตว่างประกอบด้วยสติปัญญา” มันเป็นเรื่อง ความรู้จริง มีความเป็นอันเดียวกับธรรมชาติ, “ความรู้” คือจิตมันเป็นอันเดียวกับธรรมชาติ มันก็รู้ธรรมชาติ. นี่ภาษาไทยทำให้เราลำบาก, ภาษาไทยทำให้คนไทยลำบากก็น่าหวั. เพราะฉะนั้นไปคิดเอาเองก็แล้วกัน ว่ามันจะต้องมีคำอะไรสักคำหนึ่งเป็นชื่อของปัญญา ชนิดนี้; แต่เอาละ ภาษาบาลีชั้นหลังก็อย่าไปไว้ใจนัก.

บทกรวดน้ำที่สวดกันอยู่ทุกวันนี้มีคำว่า *เจโก ฆมฺมตฺถ โกวิทฺโต*. เจโกนี่ไปยิ้ม มาใช้ผิด ๆ เป็นผู้ฉลาดไหวพริบอย่างโลก ๆ, ยิ้มมาใช้อย่างปัญญาบริสุทธิ์. แต่เจโกนี้

เป็นบัญญัติชนิดที่เรียกว่า เพื่อเป็นไปตามเรื่องของตัวเอง – ของกู. นั่นเป็นบาติเต่างใหม่ ยุคปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่เราเอาความเคยชินของเรามาใช้เรื่องบัญญัติ-บัญญัติ-บัญญัติ. ลูกคนนี้มีบัญญัติขโมยแกง, มันเป็นเรื่องไหวพริบ เป็นเรื่องเจอโกไปทั้งนั้น.

ถ้าจิตว่างจริง จะมีบัญญัติบริสุทธิ์, สติบัญญัติบริสุทธิ์สะอาดจาก ตัวกู – ของกู แล้วก็ทำงานได้ดีเลิศ; งานก็เป็นของสนุก, ไม่รู้สึว่าเป็นการทำงาน เอาชนะการงาน. และในเมื่อคุณทำงานประจำวันอยู่ ก็ช่วยทดสอบเรื่องนี้ด้วย : ว่า มันสนุกหรือเปล่า? เป็นการทำงานหรือเปล่า? **ถ้ามีความหมายเป็นการทำงานอยู่แล้วก็ จิตยังไม่ว่าง.** ไปกูให้ที; ทำเสียใหม่ให้จิตว่าง; เพื่อว่าจะได้เป็นผู้ทำงาน ทุกชนิดด้วยจิตว่างคู้บ้าง. อย่างน้อยที่สุด ก็ทำให้เป็น; ขณะที่ทำงานนั้นต้องว่าง อารมณ์จะวุ่นบ้างก็ตามใจ หรืออยากจะวุ่นสนุกๆบ้าง, ก็เก็บเอาไว้เวลาอื่น; อย่าให้ มันเป็นในเวลาทำงาน ก็จะไม่เสียหลาย.

การที่จะมีตาไฟ ทากรด มองอะไรว่างไป ไม่มีค้นหา ไม่มีความทุกข์ มันต้องมีความมรู้มากถึงขนาดที่ว่า แม้แต่ งานก็ถูกมองให้ว่างไป จนไม่มีความหมาย ว่าการงาน; **ทำลายความหมายของคำว่าการทำงานหมดไป การงานก็กลายเป็น เรื่องเล่นสนุก;** มันก็จะมีสบาย แล้วก็มีความครั้นเครง อะไร อยู่ใน การงานนั้น. ผู้จัดการก็ไม่ต้องปวดหัว, แม่บ้านก็ไม่ต้องปวดหัว, คนใช้ก็ไม่ต้อง ปวดหัว, คนกวาดถนน แจวเรือจ้างก็ไม่ต้องปวดหัว; เพราะว่าเขาไม่ได้ทำการงานนั้น, เขาเล่นสนุกอะไรอยู่อย่างหนึ่ง.

นี่ความหมายชนิดพิเศษ เฉพาะของประโยคที่ผมพูดขึ้นเองว่า **จงทำงาน ทุกชนิดด้วยจิตว่าง** มันมีอยู่อย่างนี้. เอาไปคิดดูให้ดี; จะได้มีอำนาจ พิเศษ ลึกลับเหมือนกับ ยักษ์หรือฤๅษี หรือมุนี ที่มีอำนาจเผาผลาญ สิ่งที่เป็นอุปสรรค ศัตรูที่ขวางอยู่ข้างหน้าให้พินาศไปไม่มีเหลือ.

เอาละพอกันที ตามเวลานี้เลยไปบ้างแล้ว.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๑๓ - ทำไมจึงใช้คำว่า จิตว่าง

๒๑ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๒๔
ในระยะเวลาเข้าพรรษา ในวันนั้นจะได้พูดโดยหัวข้อว่า :
“ทำไมจึงได้ใช้คำว่าจิตว่าง ?” ในครั้งที่แล้วมาได้พูดโดย
สรุปว่า “ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”. ที่นี้ก็มี
เนื่องกันในการที่ใช้คำว่า จิตว่าง. มีบางคนเข้าใจไปว่า
เป็นการแก่งกล่าวคำ หรือแก่งสรรคามาใช้ตามชอบใจ,
หรือว่าเพื่อให้เกิดการกระทำชนิดที่เป็นการอุตริ.

ทำไมจึงใช้คำว่า จิตว่าง ?

พูดอย่างนี้เขากล่าวว่า ทำอย่างแผลงๆ ก็คือทำอุตริ ให้เป็นแผลง ขบขัน
หรือน่าทึ่ง หรือแปลกๆ; ถึงกับบางคนก็ขอร้องให้เปลี่ยนคำนี้เสีย; แนะนำว่า
ควรจะใช้คำอย่างอื่นเช่นคำว่า จิตบริสุทธิ์ หรือจิตสว่าง หรือว่าจิตที่ไม่มีคมมันตีมัน
ไปเลย. นี่จึงต้องพูดเรื่องนี้กันเสียบ้างว่า **ทำไมจึงใช้คำว่าจิตว่าง** ซึ่งหมิ่นเหม่
ต่อความเข้าใจผิด หรือถือเอาผิด.

การที่ได้ใช้คำหมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิดนี้ ไม่มีเจตนาที่จะใช้ หรือว่าแกล้งใช้คำที่ว่ามันโหดโผน หมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิด; ในทางธรรมะไม่นิยมพูดอย่างนี้; ไม่ใช่เรื่องการเมือง ไม่ใช่เรื่องเล่นตลก หรือล้อหลอกคน หรือเอาเปรียบคน. ที่จริงคำที่หมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิด มีมากมายแทบทุกคำในหลักธรรมะชั้นสูง; เพราะหลักธรรมชั้นสูงไม่มีภาษาใช้เฉพาะ จึงต้องยืมคำธรรมดาของชาวบ้านเอาไปใช้. เพราะฉะนั้นก็จึงให้เข้าใจผิดไปตามภาษาชาวบ้าน; ฉะนั้นเรื่องที่จะใช้คำโดยเจตนา ที่จะใช้คำที่หมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิดนั้น ไม่มีประโยชน์อะไร, มีแต่พยายามที่จะใช้ให้ถูก หรือเข้าใจง่าย, เข้าใจได้ตรงและเร็ว ๆ.

การใช้คำว่า “จิตว่าง” นี้เจตนาจะให้คนได้รับประโยชน์ จึงใช้คำที่มันจะช่วยให้ได้รับประโยชน์โดยง่ายและโดยเร็ว, และยิ่งกว่านั้น มันก็เป็นคำเดิมในพระบาลีในพระพุทธวจนะ คือ คำว่า “ความว่าง” แต่เนื่องจากโดยเฉพาะคนที่แย้งหรือค้านไม่ค่อยชิน หรือไม่รู้เรื่องเสียเลยก็มี เกี่ยวกับคำว่า “ความว่าง”; จนถึงกับมีบางคนบางพวกพูดว่า “เรื่องความว่างนั้นเป็นฝ่ายมหายาน, เป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน” ที่เขาถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิตัวร้ายเข้าไป, ที่จริงในเรื่องความว่างนี้ ไม่ใช่เป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน แต่เป็นพุทธศาสนาทั้งหมด, เป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด ก่อนแต่ที่จะแบ่งแยกเป็นเถรวาทหรือมหายาน.

ตรงนี้อาจจะแนะเสียเลยว่า พุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นไม่ใช่เถรวาทไม่ใช่มหายาน. เถรวาทหรือมหายานเป็นแต่ทะเบียณ เหมือนพวกเรานี้ก็ต้องขึ้นทะเบียณเป็นเถรวาท หรือหินยาน ตามที่พวกโน้นเรียกเรา. เราเรียกตัวเองว่าเถรวาทเป็นบัญญัติสังกัด ในเมื่อเราจะต้องทำบัญญัติยกยอพวก. นี่เป็นเรื่องเกิดขึ้นที่หลังเมื่อนิกายแตกแยกแล้ว; แล้วใคร ๆ ก็ฮ่าได้อวดดีไปว่าของตัวจริงของตัวเอง; มันล้วนแต่อกเงยออกไปด้วยกันทั้งนั้น; แล้วส่วนที่หุดเข้าก็มี. เรื่องนี้อาจจะพูดที่หลังเพราะเป็นเรื่องยาวเรื่องหนึ่ง.

ในหนังสือให้อำไว้ หรือเข้าใจไว้ว่า พุทธศาสนาที่แท้ก็เป็นพุทธศาสนา ไม่ใช่เป็นเดรวาทหรือมหายานไปได้.

พวกเราจดทะเบียนขึ้นเป็นเดรวาท, พวกอื่นนั้นเป็นมหายาน ซึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกของเดรวาทเองนั้น ก็มีคำว่า “สุญญตา” เป็นคำสำคัญ จนถึงกับมีพระพุทธรูปที่เขียนยืนยันอยู่ว่า : ตถาคตพูดแต่เรื่อง “สุญญตา” หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยสุญญตา เรียกว่า สุญญตปฏิบัติสุตตะ, ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุญญตาคือความว่าง นอกนั้นไม่กล่าว.

ที่นี้คนชั้นหลังชอบพูดเรื่องที่ชอบฟังไพเราะหู สนุกสนาน ประชิตฐ์ประคองเพื่อความไพเราะ เป็นพวกกวีกวีตา, กวีกวีตา แปลว่า พวกกวีประพันธ์ขึ้นมา, นักประพันธ์ หรือผู้ร้อยกรอง หรือนักปราชญ์ที่ฉลาดในการประพันธ์ทำขึ้นมา; ไม่สนใจให้ดีในพระไตรปิฎกของตัวเอง ก็เลยไม่รู้ ว่าเรื่องสุญญตาเป็นเรื่องหัวใจแม่ของเดรวาท. มีคนเขียนมาตามจากยุโรปก็มีรวมแล้วหลายคนด้วยกัน ตามว่า : มีข้อความอย่างนี้กล่าวไว้ที่ไหนในพระไตรปิฎก ช่วยบอกทีมา. ผมก็เคยพูดไว้ในที่หลายแห่ง ในเรื่องปาฐกถาหลายครั้งที่พิมพ์ๆ กันอยู่. จะบอกเหตุที่ใช้คำนี้ได้ว่า :-

ข้อ ๑ เรื่องสุญญตา เป็นข้อความในสังขตคณิกายโดยเฉพาะ เกี่ยวกับเรื่องสุญญตา มันเป็นคำเดิมที่พระพุทธเจ้าท่านใช้, ท่านตรัส. ท่านยืนยันว่า : เรื่องสุญญตาคือเป็นเรื่องลึกซึ้ง หรือเป็นเรื่องหัวใจของพุทธศาสนา. เกี่ยวกับเรื่อง “ความว่าง” นี้เราไม่จำเป็นต้องไปทำให้มันยุ่งยากลำบากขึ้น จึงใช้คำเดิม; แต่ที่นี้มันแปลกหู แก่ผู้ที่ไม่เคยศึกษา หรือไม่สนใจ ในเรื่องสุญญตาในพระคัมภีร์; เลยเข้าใจไปอย่างนั้น.

๕ เป็นเหตุผลข้อหนึ่งที่ทำให้อ้างใช้คำว่า ความว่าง หรือจิตว่าง; จะไปใช้คำอื่น เช่นคำว่า : จิตที่ไม่มียึดมั่นถือมั่น หรือจิตบริสุทธิ์ หรืออะไร มันก็ดูใช้ได้เหมือนกัน ; แต่มันไม่ดึงคนไปสู่หัวใจของพุทธศาสนาเท่ากับคำว่า “จิตว่าง” คือ ความว่าง นี้; เราจึงใช้วิธี ชนิดที่เรียกว่ารวบรัด หรือเรียกว่าทำที่เดียวได้ผลมากหลายอย่าง; จึงได้ใช้คำชนิดนี้ ซึ่งนำเข้าไปสู่หัวใจพุทธศาสนาโดยเร็วด้วย และลึกซึ้งด้วย, แล้วก็ที่เรียกว่าพอจะเข้าใจได้สำหรับคนธรรมดาสามัญด้วย.

ข้อ ๒ ก็มาถึงคำว่าสะดวง เหมาะสมสำหรับคนธรรมดา “สามัญ”; ข้อนี้หมายความว่า ข้อเท็จจริง หรือความเป็นอยู่จริงอันหนึ่ง ซึ่งพูดมาหลาย ๆ หนแล้วว่า : ตามธรรมชาติของคนเราว่างอยู่เป็นพื้นฐาน. อย่าลืมเสียว่า คนเรามีจิตว่างอยู่เป็นพื้นฐาน ไม่ใช่จิตว่างเป็นพื้นฐาน เหมือนที่คนโดยมากเข้าใจกัน. คนโดยมากแม้พวกอภิธรรม หรือพวกอาจารย์อภิธรรม เข้าใจว่า คนมีกิเลสอยู่เป็นพื้นฐาน คือมีจิตว่างอยู่เป็นพื้นฐาน ตลอดกาลเลย, แล้วพยายามขูดเกลาและเขี่ยออกไปให้มันหมดกิเลส.

ข้างฝ่ายผมไม่พูดอย่างนั้น ผมว่า จิตว่างจากกิเลสอยู่เป็นพื้นฐาน กิเลสเพิ่งมาเป็นคราว ๆ; ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า แม้แต่อวิชชาของมกิลเสนนั้น มันก็เพิ่งเกิดเป็นคราว ๆ, แล้วแต่อารมณ์มันกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น เผลอสติไป ความปรุงมีขึ้นเกิดเป็นอวิชชาขึ้นมา; แม้แต่หัวหน้ากิเลสอวิชชานั้นก็เพิ่งเกิดเป็นคราว ๆ. จิตโดยพื้นฐานก็ว่างจากกิเลสอยู่เป็นปกติ; เพราะฉะนั้นหน้าที่ของเราที่มีแต่คอยกัน สะกັกกันด้วยสติปัญญา อย่าให้มันมีโอกาสเกิดได้, ให้มีความว่างหรือจิตว่างตามพื้นฐานเดิมอยู่เรื่อยไป.

ความหมายของการปฏิบัติ หรือหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ มันต่างกันมากกับที่พูดว่ากิเลสเป็นพื้นฐาน, เป็นเนื้อเป็นตัวอยู่เป็นพื้นฐาน เป็นสัสสตทิฏฐิไปเลย. ตาม

ความเห็นของผมว่า : พุคอย่างนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ ประเภทสัสสตทิฎฐิ ที่ว่ากิเลสเป็นของเที่ยงแท้ถาวรเหมือนกับนิพพานไปเลย; ผมจึงไม่พุดอย่างนั้น. กิเลสนี้เกิดเป็นคราว ๆ ตามเหตุปัจจัย นี่มันก็มีหน้าที่ปฏิบัติต่างกัน.

เราระวังอย่าให้โอกาสแก่กิเลส มันก็เกิดไม่ได้; จิตที่ว่างจากกิเลสอยู่เรื่อยไปนี่ คนธรรมคาสามัญก็พอจะปฏิบัติได้ หรือทำได้ง่าย; แม้โดยที่เรียกกันว่าสามัญสำนึก, เป็นโอกาสอันง่ายที่จะมีไว้ใช้ หรือเอามาเป็นเครื่องมือ สำหรับทำการงานด้วยจิตว่าง : ว่างอย่างพื้นฐานอย่างนี้ก็ได้, หรือว่างยิ่งขึ้น ๆ ไป จน “ว่าง” ไปด้วยการบีบบังคับทำลายกิเลส, ทำลายโอกาสแห่งกิเลสได้หมดเลย; แล้วมันก็เป็นอยู่ด้วยความว่าง ตลอดกาลที่เที่ยง.

นี่คือตัวอย่างของเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงได้ใช้คำว่า จิตว่าง ซึ่งบางคนฟังแล้วสะดุ้ง, บางคนไม่เห็นด้วย, บางคนก็เห็นว่าประตักประเดิด; แต่ที่แท้มันเป็นการเลือกคัด หรือพิจารณาอย่างรอบคอบ; แล้วก็ยึดความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์ ในแง่หนึ่ง คือในแง่ที่เป็นคำที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านยืนยันอย่างนี้ จึงไม่ใช่คำอื่นซึ่งมีอยู่หลายคำด้วยกัน; เพราะว่ามันไม่เหมาะเท่ากับจะใช้คำนี้, ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้พุดและผู้ฟังมากเท่าคำนี้ เป็นต้น. ฉะนั้นขอให้เลิกคิดว่ามันเป็นคำต่างประเทศ คำประดิษฐ์ขึ้นเอง หรือคำอะไรต่อพระพุทธานุศาสนาสีหาย; โดยรู้จักเสียว่า นี่คือดวงวิญญาณของพุทธศาสนา คือคำว่า “ความว่าง”. ถ้าจิตประกอบไปด้วยความว่างก็เรียกว่าจิตว่างเท่านั้นเอง, และก็อย่าให้มีความหมายไปเป็นอันธพาล, ความว่างอันธพาล เหมือนกับที่ได้พุดแล้วโดยละเอียดเมื่อวันก่อนว่า จิตว่างแบบอันธพาลก็มี.

ที่นี้ เรามาพุดกันเจาะจงถึงความหมายของคำว่า “ความว่าง” ต่อกันอีกนิดหนึ่ง.

ว่าง^{๕๔}ค่ว่างจากตัวตน, ว่างจากความรู้สึกว่าตัวตนเท่านั้นเอง; แต่จะโดยวิธีใดก็ตาม ถ้าเมื่อมันว่างจากความรู้สึกความสำคัญเป็นตัวกู – ของกู แล้ว^{๕๕}เรียกว่าจิตว่าง. ต้องทำการขยับขยายตระเตรียมโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ให้จิตมันมีสภาพอย่างนี้เสียก่อน แล้วจึงทำงานนั้นๆ เพื่องานนั้นจะเป็นสุขด้วย และเป็นผลดีด้วย. มีความมุ่งหมายอยู่ ๒ อย่าง ก็ว่า งานนั้นจะเป็นผลดีที่สุดด้วย, และผู้ทำรู้สึกสนุกหรือเป็นสุข ไม่มีความทุกข์ด้วย.

คุณไปค้นเอาเองก็ได้ ไม่ต้องเชื่อ, ไม่ต้องฟังเรื่องเหล่านี้ก็ได้. ไปค้นเอาเอง ให้มีผลว่า “งานนั้นสำเร็จดี และผู้ทำสนุก สะดวก สบาย มันก็ใช้ได้ และถูก”; เป็นผู้ตรัสรู้เอาเองก็ได้; หรือว่าพวกนักวิทยาศาสตร์ ทางจิตวิทยา จะกันคว่ำให้พบว่า ทำอย่างไร คนเราจึงจะรู้สึกเป็นผลดีในการทำงาน : ก็งานได้ผลดี และคนทำเป็นสุขสนุกอยากทำงาน เพลิดเพลินในการทำงาน ก็ใช้ได้เหมือนกัน. ทำอย่างนั้นได้ก็เป็นพุทธศาสนา เป็นหัวใจของพุทธศาสนาขึ้นมาทันที.

เกี่ยว^{๕๖}ทำงานสนุกเป็นไปไม่ได้ ก็เพราะเขาแข่งเส็งกันแต่เรื่องตัวกู – ของกู. งานก็เลยเป็นภาระ, งานก็เป็นภาระที่หมกหมักจิตใจขึ้นมาทันที. เราใช้ *spiritual judo* คั่งที่พูดวันนั้น ให้งานมันว่างไปจากความหนัก, รู้จักความหมายของความเป็นการทำงานนั้น; โลก^{๕๗}นี้ก็มีความสุขสบายขึ้นอีกมาก, ก็จะไม่มีภาระบีบคั้น.

อีกเรื่องหนึ่งที่ผมพูดเมื่อตะกี้ว่า ให้มีการปฏิบัติใกล้ชิดกับความเป็นอยู่ของ คนธรรมดาสามัญ ก็เพื่อให้นักธรรมดาสามัญปฏิบัติได้, ลงมือปฏิบัติในเรื่องความว่าง ตั้งแต่ ก. ข. ก. กา ขึ้นต้นที่สุด : A B C D ทุกๆ ระดับของการงาน. ตั้งแต่ระดับแรกที่สุดจะต้องใช้วิชา^{๕๘}นี้ หรือเทคนิคอันนี้ ในการที่เราจะมีชีวิตอยู่ในโลก แห่งการงาน; เพราะ โลก^{๕๙}คือการทำงาน การงานคือโลก. ชีวิตคือการทำงาน, การงาน

คือชีวิต, เป็นเรื่องเดียวกัน; **อยู่ในโลก มีชีวิต โดยปราศจากการงาน ก็ไม่มี** ความหมายอะไร มันยิ่งกว่าตายแล้วด้วยซ้ำไป; การงานมันเป็นสิ่งต้องมีต้องพบ หลีกเลี้ยงไม่ได้ตลอดเวลา.

ทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์? ก็จะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า
ธรรมะ.

พระศาสดา ค้นหาธรรมก็เพื่อแก้ปัญหาข้อนี้, เพื่อให้มนุษย์เอามา ใช้นั่นเป็นของธรรมคาสัมถึในบ้านเรือน จนมาอยู่ในรูปของวัฒนธรรมประจำบ้าน เรือน; **ไม่ต้องพูดกันถึงเรื่องศาสนาให้ลำบาก ให้เกิดพิธีรีตอง ทำให้ชักช้า; ที่จริง** เป็นเรื่องทำเป็นประจำอยู่ในจิต ในกาย ในการพูด การทำ การคิด ประจำวันไปเลย.

ธรรมะนี้ จึงมีซากของวัฒนธรรมประเภทนี้เหลืออยู่มาก ในหมู่พุทธบริษัท เพราะว่าการพุทธศาสนาเข้ามาเป็นดวงวิญญาณของคนไทย ของพวกเราที่เป็นพุทธบริษัทนี้; มันนานมากพอแก่กาลอยู่เหมือนกัน คือพันปีหรือเกือบสองพันปี ผังเป็นรกรากอยู่ใน วัฒนธรรมประจำวัน; แม้จะรวมวัฒนธรรมอินเดีย อื่น ๆ เข้าไปด้วย ก็มีพุทธศาสนา เป็นหลักใหญ่ ออกไปจากวัฒนธรรมอินเดียเดิม.

บางที่มันก็ปนกันยุ่ง ตีกันยุ่ง ในเมื่อบางครั้งบางคราว วัฒนธรรมฝ่ายฮินดู หรือฝ่ายศาสนาพราหมณ์ออกหน้า หรือขึ้นหน้า, ครูบาอาจารย์เป็นพราหมณ์ก็มี; แต่ **แล้วก็มีพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นหลักใหญ่,** จนกระทั่งว่าพวกพราหมณ์ที่เป็นครูบาอาจารย์ อยู่ก่อน ก็พลอยเปลี่ยนเป็นนับถือพุทธศาสนาไป, หรือว่าลดส่วนที่เป็นศาสนาพราหมณ์ ลงไป เป็นเพียงเรื่องบ้านเรือน เป็นเรื่องโลก เป็นเรื่องที่เขาเรียกกันว่า เรื่องชาวบ้าน. ส่วนเรื่องธรรมะทางวิญญาณ ทางจิตใจ ก็มีพุทธศาสนาเข้ามาแทน. วัฒนธรรม เหล่านี้ก็เป็นวัฒนธรรมอินเดียด้วยกัน; แม้พุทธศาสนาก็เป็นวัฒนธรรมอินเดีย เป็น

มีหมอลหลายคนสารภาพว่า ผ่าตัดลูกเมียของตัวไม่ได้ ผ่าตัดพ่อแม่ของตัวไม่ได้ ต้องไปวานคนอื่น หมออื่นช่วยทำ ทั้งที่ตัวก็เป็นผู้ชำนาญในการผ่าตัด; มันไม่ใช่ทำไม่ได้ เพราะไม่มีฝีมือ หรือไม่มีความสามารถ; แต่ทำไม่ได้เพราะจิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัวไม่เป็นปกติ; ก็เลยยอมแพ้ เห็นว่าให้ผู้อื่นช่วยทำนี่ปลอดภัยกว่าก็มี.

ทีนี้ ถ้าเราจะใช้จิตว่างตามหลักของพุทธศาสนา ก็ไม่ยึดถือว่าลูกของกู เมียของกู พ่อแม่ของกู นั้นมันก็จะทำได้; แต่มันเป็นบทเรียนที่ไม่เคยผ่าน ไม่เคยทำมาบ้างเลย ก็หลีกเลี่ยงไปเสีย. บางทีอาจจะใช้ได้แม้จิตว่างแบบอัมพาต ที่เราเคยพูดมาแล้ว, จิตว่างแบบอัมพาตน่ารังเกียจนั้นแหละ ก็ยังจะเอามาใช้ได้ในกรณีอย่างนี้ได้; คือทำหสิ่งต้งต้งไม่รู้ไม่ชี้ได้ ทำนองจิตว่างอัมพาต : ไม่ใช่ลูกของกู ไม่ใช่เมียของกู ไม่ใช่พ่อแม่ของกูสักพักหนึ่ง, ชั่วเวลา นั้นมันก็ยังจะทำได้; แต่ผมยังเรียกจิตว่างแบบอัมพาต. ถ้าต้องการจิตว่างแบบที่แท้จริง ที่มีธรรมจริง ๆ แล้ว **ปลงตก แล้วก็ได้**; ให้ใช้จิตว่างแบบอัมพาต ต่อเมื่อมันหมดปัญญาหมดทำ. คิดให้ดี เมื่อต้องทำงานอะไรในลักษณะอย่างนี้ ตั้งตัวอย่างที่ว่านี้ ก็ต้องใช้ประโยชน์จากความมีจิตว่าง.

คนส่วนมากเห็นเลือดเห็นโลหิตไม่ได้เป็นลม, กุการฆ่าและศพไม่ไหว, บางคนมากกว่านั้น เพียงแต่กุการฆ่าและสัตว์ว์ควายสุนัขเบ็ดไก่อก็ไม่ได้; นี้ความยึดมั่นถือมั่นเรื่องเป็นเรื่องตาย เป็นตัวกู - ของกูเกินไปจึงไม่ได้; มันก็เป็นอุปสรรคอะไรหลายอย่าง ที่จะประกอบภารงานในหน้าที่ของตัว. นั้นมันก็มีปัญหาที่ไม่ควรจะมี. บางคนเงินสะพานสูง ๆ ไม่ได้ จะเป็นสะพานอะไรก็ตามเขาเดินไม่ได้; ความรู้สึกมันบอกว่าจะเป็นลม หรือมันเวียนหัว หน้ามืดจะเป็นลม; ความรู้สึกมันไม่ได้พูดว่าเพราะกลัว หรือถ้าพูดว่ากลัว ก็ไม่รู้ว่าเหตุอะไรจึงได้กลัว; ที่แท้เป็นเพราะว่าจิตมันคิดปกติมากเกินไป, จิตผิดปกติจากเดิม จากความว่างนั้นมากเกินไป จนเวียนหัวจนเป็นลม.

ผมเคยศึกษาเรื่องอย่างนี้มาเรื่อย ๆ, หรือไม่เรียกว่าศึกษาอะไรมากนัก; แต่ว่ารู้สึกนึกเห็นนึกคิดอยู่เสมอ. เมื่อเดินสะพานรถไฟสมัยก่อนโน้นไม่ได้มีกระถางปูมันเป็นช่อง ๆ ตามช่องไม้หมอนลึกลงไป มองเห็นน้ำในแม่น้ำ; เมื่อเต็ก ๆ ก็ล้วยก็เดินไม่ได้. เราต้องขจัดความรู้สึกกลัวออกไปโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง แล้วแต่ใจจะมีกำลังมาให้เพื่อจะทำได้; มันก็เดินได้. คนผู้ใหญ่ก็สอนว่า อ้าว, คุณแต่ช่องไม้หมอนซี, เหยียบที่ไม้หมอน อย่าดูในช่องลงไปถึงข้างล่าง; ก็พอจะทำได้ แต่มันก็ยากเต็มที.

ทีนี้ถ้าเราใช้สติปัญญาพิจารณาถึงข้อที่ว่า ถ้าไม้หมอนมันวางอยู่บนบก, บนบกอย่างนี้ ไม้หมอนเราไปเหยียบก็ได้ วิ่งก็ได้; เพราะเราไม่รู้สึกกลัวว่ามันจะตกลงไปข้างล่าง, หรือเมื่อของวางอยู่บนพื้นดินเราก็เหยียบวิ่งไปได้. เมื่อยกขึ้นไปสูงเราก็ไม่กลัวเหยียบ ไม่กลัววิ่ง; ถ้าใช้สติปัญญามากถึงอย่างนั้นมันก็น่าไขได้ลึกกว่า. นี่เพียงแต่ว่า เอ้า, คุณแต่ที่ไม้หมอนซี มันทำยาก.

เรื่องจะทำจิตใจให้ว่าง ก็มีหลายระดับ หลายขั้น ตั้งแต่ง่าย ๆ ไปถึงยาก ๆ; จะให้เต็ก ๆ คุณการชำแหละศพ หรือคุณการชำแหละสัตว์มันก็เหมือนกันอีก. จะคุณชำแหละสัตว์ที่ชำเป็นอาหารมันก็กินไม่ได้ ไม่กล้ากินจนตลอดชีวิตก็มี; ไม่มีเหตุผลอะไร, มีเหตุผลแต่เพียงไปคุณมันชำครั้งหนึ่ง; ผมเองก็รู้สึกในเรื่องนี้ เป็นการศึกษาที่ดีมาตั้งแต่เล็ก ๆ. มันหลายอย่างบอกไม่ถูก; ไม่ใช่กลัวตาย กลัวถูกฆ่า ถูกเขียด, แต่มันมีทั้งกลิ่นเหม็น มีทั้งอะไรเป็นเรื่องทำให้จิตใจเผลอไปหมด. **ถ้าต้องการความปกติ หรือความสามารถในการทำงานอย่างนี้ ก็ต้องศึกษาโดยวิธีที่มิจิตว่าง.** คนไทยเสียเปรียบพวกจีน ขนถ่ายอุจจาระสมัยโน้น สมัยที่ยังใช้เครื่องขนถ่ายอุจจาระ ก่อนจะมีส้วมซึมเข้ามาในกรุงเทพฯ ฯ; พวกจีนทำอาชีพนี้ทำได้ พวกคนไทยทำไม่ได้; อย่างนี้เป็นตัวอย่างที่มีมากที่สุด เรียกว่างานต่ำ ๆ งานพื้นฐานทั่วไป.

ที่นี้ ก็มีสูงขึ้นมาถึงที่เรียกว่า เป็นเรื่องของคนมีสติปัญญา เช่นกลัว
ไมโครโฟน, คนที่มีความรู้ มีสติปัญญา เป็นผู้เชี่ยวชาญอะไร บางคนกลัว
ไมโครโฟน; นำหวั่น คิดดูให้ดี; แม้แต่คนร้องบางคนก็กลัวไมโครโฟน
ใจคอไม่ปกติ ร้องไม่ได้ดีเหมือนเมื่ออยู่นอกไมโครโฟน. ไมโครโฟนมันมีความหมาย
มากหลายอย่าง, แต่มันก็มีความหมายรวมอยู่ในคำว่า “ธารกำนัล”, ต่อหน้าสังคม
ที่เขาจ้องมอง คนเป็นอันมากจ้องมอง; เราสู้ดีกว่าถูกจ้องมอง, คนยิ่งมากเท่าไร
มันยิ่งสูญเสียความปกติของจิตมากขึ้นเท่านั้น; เพราะไมโครโฟนได้รับเกียรติเป็นที่รวม
ของคนทุกคน. ที่นี้พอเข้าใกล้ไมโครโฟนก็ประหม่าเสียแล้ว นี่เป็นการยากลำบาก
อย่างยิ่งในสมัยนี้, นี่เป็นหลักทั่วไปเป็นพื้นฐาน.

สมัยโบราณไม่ต้องมีไมโครโฟน เขาก็กลัวการจ้องมองอย่างเดียวกัน ;
เราเรียกกันในหมู่พระเราว่ากลัวธรรมาสน์. พอก้าวขึ้นธรรมาสน์ตัวมันก็สั่น กลัว
ธรรมาสน์; แต่ที่แท้ก็คือกลัวคนทั้งศาลาที่มานั่งฟัง, ที่คอยจ้องมองด้วยตา คอยเงี่ย
ฟังด้วยหู ทำให้พระตัวสั่น ขึ้นไปบนธรรมาสน์แล้วก็เทศน์ไม่รู้เรื่อง. นี่ผมเคยเห็น
มามาก; พอถึงที่ของตัวเอง มันก็ต้องคิดแก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งให้ได้ ไม่เช่นนั้น
จะล้มเหลว มันอาจจะแก้ปัญหาได้ด้วยสามัญสำนึก ไม่ต้องมีใครสั่งสอน.

ผมเคยเล่าให้ฟังบ้างหรือยัง หรือเคยเล่าบ้างอาจจะหลายหนด้วยซ้ำไป :
เมื่อเป็นเด็ก ๆ ต้องไปถ่ายที่ส้วมที่ริมคลองไกลจากบ้าน ขนาดที่ไปไกลถึงลำธารหรือไกล
กว่า ต้องผ่านตันโพธิ์ ตันใหญ่คลุ้ม, มันมีด โกร ๆ ก็กลัวผี. ถ้ามันเกิดจะต้องถ่าย
ดึก ๆ มันก็ต้องไป ไม่ได้ใช้วิธีใส่หม้อ ใส่กระโถน หรือมีส้วมซึมอยู่ที่บ้าน. พอเข้าไป
ไปบริเวณเงาตันโพธิ์ กว่าจะออกไปริมคลองมันเป็นปัญหา, ไม่รู้ใครสอนให้ ไม่รู้ว่า
เทวดาหรือพระเจ้าอะไรสอนให้ มันก็พบวิธีของมันเอง : พอเข้าเงาตันโพธิ์ ต้องนึกถึง
ปลากัดที่เลี้ยงไว้; เพราะกลางวันเคยดู, มันสวยมันล่ำกัน เมื่อมันเห็นกัน ทำเป็นนิมิต

ติตทา ก็เลยทำนิมิตถึงปลากัด จนกว่าจะผ่านเงามืดของต้นโพธิ์ถึงริมคลองซึ่งเป็น
ที่สว่าง ; เสร็จแล้วก็ต้องทำอย่างนั้นอีกครั้งเมื่อเดินกลับบ้าน.

เรื่องนี้ไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องวิเศษวิโสอะไรแต่เป็นเรื่องที่บอกให้รู้ ว่าไม่ต้อง
มีใครสอน มันก็นึกได้เอง, และไม่อยากบอกใครเพราะละเอียด ยิ่งตอนนั้นยิ่งไม่อยาก
บอกใคร ไม่เล่าให้ใครฟังเพราะมันละเอียดว่ากลัวผี. วิธีนี้เอามาใช้ได้ตลอดไปจนกระทั่ง
เดี๋ยวนี้ ไปจนกระทั่งเรื่องผู้ใหญ่ในที่สุดมันก็มาตรงกันกับเรื่องในคัมภีร์ ในตำราจิต-
วิทยา ที่เขาสอนให้เราจับปัญหาเหล่านี้ออกไปได้.

โดยเฉพาะเรื่องพระกัลยวรรค ในคัมภีร์มีลิตบทปัญหาตอนที่แยกไว้เป็น
พิเศษ มีวิธีบอกถึงว่าทำอะไร ธรรมกถึกจึงจะไม่กัลยวรรค คือกลัวผู้ฟังที่มา
นั่งอยู่มากๆ. เขาอ้างไว้มันก็เหมือนกับวิธีเดียวกับที่เราใช้เมื่อเด็ก ๆ : คือ**ส่งใจไป
ห่อน** หรือ**ทำมโนคติเป็นอย่างอื่น**, ใน ๑๘ อย่างนั้นมากเกินไปผมขี้เกียจจำ และ
ก็ไม่ค่อยได้จำ, จำไว้ได้อย่างเดียวว่า : เดี่ยวนี้เรากำลังเป็นราชสีห์.

ข้อแม่ในคัมภีร์แก้ปัญหาเหล่านี้มีตั้ง ๑๘ อย่างหรือเกือบ ๒๐ อย่าง. มีอยู่
ข้อหนึ่งว่า **เดี๋ยวนี้เราเป็นราชสีห์** ไม่ได้เป็นลูกแกะ, เราขึ้นธรรมาสน์อย่างราชสีห์;
เราก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน ก่อนแต่หน้านั้น ก่อนจะไปอ่านพบ เราก็เคยทำอย่างนั้น
มาแล้ว ทำตัวเหมือนราชสีห์.

บางทีก็ปลอบตัวเองว่า โอ้ นี่แม่ของเรา พ่อของเรา น้องของเราทั้งนั้น
ที่มานั่งเต็มศาลานี้ แล้วมันก็หายกลัวไป; แล้วเรื่องมันก็ไปตรงกันที่แนะไว้ในพระคัมภีร์
ซึ่งไปอ่านพบทีหลัง เพียงข้อสองข้อมันก็พอแล้ว. เราไม่นึกเป็นอย่างอื่น; เรานึกว่า
เดี๋ยวนี้เรารับภาระเป็นราชสีห์ของพระพุทธเจ้า ที่จะต้องเผยแผ่พระธรรมคำสอนของ
พระพุทธเจ้า เราจะกลัวใครไม่ได้, จะผิดหรือจะถูกจะเป็นหรือจะตายจะกลัวใครไม่ได้,

มันก็เลยพูดได้. บางเวลาเรานึกถึงว่า : คนเหล่านี้ ไม่ใช่ศัตรู เขาช่วยเรา เขาฟังเรา เขารักเรา เหมือนกับพ่อแม่พี่น้องของเรา เราก็ก้าวไปตามสบาย. ผมไม่เคยกลัวธรรมชาติจนตัวสั่นมาตั้งแต่การเทศน์ การขึ้นธรรมาสน์ครั้งแรก ครั้งที่หนึ่ง. มันมีกลัวนี่กลัวๆ บ้างเหมือนกัน แต่ไม่เคยตัวสั่น; เพราะไม่เคยเป็นปัญหายุ่งยาก มันแก้ไขไปได้. เรื่องที่เล่ามานั้นๆ เป็นตัวอย่างที่ว่าการทำงานโดยวิธี *common sense* ไม่ใช่เทคนิคอะไรมากมาย. การที่รู้จักทำจิตให้ว่างให้เหมาะสมกับกรณีนั้นๆ จำเป็นอย่างยิ่งในการทำการงาน.

เดี๋ยวนี้เราก็มักมีปัญหาเหมือนกันทุกคน เรื่องที่จะแสดงตัวกันต่อหน้าธารกำนัล หรือที่ประชุม ทุกคนจ้องมองเรา; ถ้าเราอยู่หนึ่งๆ ไม่ต้องพูด มันก็เป็นเพียงเป็นเฉยๆ ก็ไม่เป็นไร. ที่นั่นมันต้องพูด มันก็พูดไม่ถูก พูดผิด เลยยิ่งกว่าเป็น; นี้เรียกว่าในทุกกรณีตั้งแต่ ก. ข. ก. กา, ABCD ขึ้นไปนี้ คนจะต้องรู้จักทำจิตให้ว่าง. ถ้าจนปัญญาขึ้นมาใช้จิตว่างอันธพาล นั้นก็ยังดีกว่าที่จะไม่ใช่เสียเลย; แต่เราต้องใช้จิตว่าง ชนิดที่ว่ามีเหตุผลอยู่ในตัวของมันเอง. และสูงสุดขึ้นมาถึงการพิจารณาอย่างที่ว่านี้; แม้จะคิดว่าเป็นเราเป็นผู้เผยแผ่ของพระพุทธเจ้า ก็ไม่ถือว่าเป็นจิตว่างอันธพาล; มันก็เป็นวิธีเริ่มแรกของการที่มีจิตว่างตามแบบพุทธศาสนา.

ขอให้สนใจให้ได้ว่า เราจะต้องทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นี้มีรายละเอียดอย่างไรบ้าง. นี้เอามาพูดให้ฟังพอเป็นตัวอย่าง สำหรับไปเปรียบเทียบคิดนึกเอาเองให้มันกว้างขวางออกไป. การพูดวันนี้เป็นส่วนประกอบของการพูดที่แล้วมา เรื่อง“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”, บางทีเราจะต้องพูดอย่างนี้อีกก็ได้ ไว้โอกาสหลัง.

~~~~~
วันนี้ทั้งหมดเวลา.

สัญญาตาปริหรณ์

- ๑๕ - ปัญหาเกี่ยวกับทำงาน ด้วยจิตว่าง

๒๒ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๒๕ ของ
ระยะเวลาเข้าพรรษาปี ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้พูดถึง ปัญหา
เกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง. ในคราวที่แล้วมาเราได้
พูดถึงเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง โดยมุ่งหมายจะให้เป็นหลัก
ทั่วไปในการที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้, แล้วก็ได้พูดถึงกันถึง
คำว่า จิตว่าง คืออะไร, ตลอดจนถึงเหตุผลที่ว่าทำไมจึงได้
ใช้คำนั้นขึ้นมา ซึ่งพูดมาบ้างแล้วพอสมควร; ก็เพื่อให้
เข้าใจการที่จะทำงานด้วยจิตว่าง. และก็มีอีกจะมีปัญหา
หรืออุปสรรคเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ไม่ว่าคนเราจะทำอะไร
หรือตั้งใจจะทำอะไร ย่อมประสบเข้ากับปัญหาหรืออุปสรรค.

สิ่งที่เรียกว่าปัญหาหรืออุปสรรคนั้น พอที่จะแบ่งออกได้เป็น
๒ ชนิด : ปัญหาเพราะว่าสมรรถภาพในตัวของเราไม่พอน้อย่างหนึ่ง, อีกอย่าง

หนึ่งก็คือ **ปัญหาที่มาจากสิ่งแวดล้อมข้างนอก** จะเป็นธรรมชาติ หรือเป็นบุคคล หรือเป็นอะไรก็ตาม.

เดี๋ยวนี้เรามีปัญหาอยู่อย่างนั้นทั้งนั้น, จะเรียกว่า เป็น**ปัญหาชนิดไหนก็ตาม** ใน ๒ อย่างนี้ หรือทั้งหมดนี้ มันก็**เนื่องมาจากการที่ไม่รู้จักทำให้ว่าง, ไม่รู้จักทำจิตให้ว่างนั่นเอง.** ไปๆมาๆปัญหามันก็อยู่ที่**ไม่รู้จักทำจิตให้ว่าง** ในเมื่อไม่อาจจะแก้ปัญหาคำเดียวเรื่องอย่างอื่น นอกจากการรู้จักทำจิตให้ว่างก่อนเสมอไป. แม้ปัญหาในส่วนบุคคลผู้นั้นเอง ก็มีมูลมาจากการที่ **ไม่รู้จักทำจิตให้ว่าง.** อย่างลึ้มว่า ไ้กล่าวมาแล้วอย่างมากมายว่า **พอทำจิตให้ว่างได้ ปัญหา ก็จะหมดไปเองโดยธรรมชาติ, อย่างลึ้มในข้อนี้** จึงได้พูดไว้ว่า **พอจิตว่างจากตัวกู - ของกู ก็เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา.**

ในเรื่องสมรรถภาพไม่พอของคนทุกวันนี้ **จะแก้ได้ด้วยการทำจิตให้ว่าง เพื่อให้มีสติปัญญาขึ้นมา;** หัวเสียคิดอะไรไม่ออก มันก็คือวุ่นวาย, จิตที่วุ่นวาย ยิ่งไม่ว่าง พอทำให้ว่างมันก็มีปัญญาของมันเอง, คำตอบหรือหนทางมันจะมีขึ้นมาเอง; อย่างน้อยก็ตามธรรมชาติ ซึ่งเพียงพอแก่การที่จะแก้ไข หรือจะผ่านสิ่งเหล่านั้นไปได้, ผ่านอุปสรรคเหล่านั้นไปได้จนหมดสิ้น **ไม่มีอุปสรรคที่จำเป็นเหลืออยู่.** ฟังดูให้คิดว่า **“อุปสรรคที่จำเป็น”** คืออุปสรรคที่แท้จริง ที่มันจะขัดขวางหนทางที่เราจะออกไปให้ได้.

ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง **นั่นก็ต้องรู้จักทำจิตให้ว่าง.** ถ้าไม่รู้จักทำจิตให้ว่างโดยการใช้สติปัญญา **ก็แก้ได้ด้วยการทำจิตให้ว่างตามธรรมชาติ.** **เมื่อไรกลัดกลุ้มขึ้นมาเราต้องสำรวจจิตให้ว่าง, แม้โดยวิธีง่าย ๆ ตามธรรมชาติ,** ตาม *common sense.* เหมือนกับคนจะร้ายมนต์, พวกถือคาถาอาคม จะร้ายมนต์

เขาก็ต้องรู้จักสลัดอะไรออกไป ให้จิตว่างพอสมควร แล้วจึงจะรายงานเรื่องราวคาถา. กิถุให้ตีแล้ว มันก็เป็นเรื่องที่เกิดได้เอง; ความรู้อันนี้เกิดได้เอง ตามที่ธรรมชาติมันจะช่วยให้เรามีความรู้อันนี้ ในเมื่อเคยชิน เคยได้ผ่านสิ่งต่างๆ มากพอ.

เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับสารวมจิตที่เราอ่านพบในหนังสือ ที่ถือว่ามันไม่มีสาระ มันก็เป็นเรื่องที่มีสาระอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน; แต่ที่ตือกันนั้นเป็นไปในรูปที่ไม่มีสาระหรือเป็นไสยศาสตร์เกินไป; ที่จริงมันเป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่งอยู่ในไสยศาสตร์นั้น. พยายามให้ว่างจากสิ่งที่กำลังรบกวนจิต; อะไร ๆ มันก็เปลี่ยนไปหมดทันที เป็นไปในทางดี. แม้ในเรื่องไสยศาสตร์ทำนองนี้ มันก็มีข้อเท็จจริง เกี่ยวกับความว่าง, ความทำจิตใจให้ว่าง.

เหมือนดังเรื่องยักษ์ตัวหนึ่งถูกจับปวดในการสงคราม ก็สารวมจิตให้ว่าง แล้วลู่บนเนื้อลู่บนตัว; อากาศที่จับปวดมากจนถึงกับล้มนอนอยู่ก็หาย, ลุกขึ้นมารบได้อีก. อ่านดูก็เห็นว่าเป็นเรื่องนิยาย, เป็นเรื่องที่ว่าไม่น่าสนใจ, เห็นว่ามันไม่น่าจะเป็นไปได้; แต่ด้วยกำลังของจิต ที่ได้มาจากความว่าง แม้ชนิดจะเป็นอันตราย ก็ยังมีประโยชน์ได้มาก เช่นอย่างที่กำลังมานี้; ถ้ารู้จักทำให้มันประกอบไปด้วยธรรมะ ก็ดีมากกว่านี้มาก.

พวกที่ตือเคล็ดตืออาคมอะไรต่างๆ ก็มีหลักที่เขาจะต้องปฏิบัติ ในการทำจิตให้ว่างโดยไม่รู้สีกตัวตามแบบนั้น ๆ อยู่เสมอ. เรื่องลมหายใจ เรื่องอะไรต่างๆ นี้ก็มีเหมือนกัน ลงจากเรือนไปธุระการงาน ก็มีการสังเกตลมหายใจ, ถ้ามันยังไม่คล่อง ไม่โปร่ง ก็ตือว่ายังไม่ไปไม่ได้; ยังคิดขัดด้วยเรื่องอะไรเขาก็ไม่ได้อธิบาย. ต้องทำจิตให้โปร่ง ให้หายใจคล่อง ให้สะดวก ให้อะไรตามที่ต้องการนั้นเสียก่อน. อย่างนี้ก็เป็นเรื่องการปรับปรุงจิตให้เป็นปกติ โดยธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าทำให้ว่างนี้

เหมือนกัน. ยังมีอะไรอีกมากมาย; สังเกตดูให้ดีๆ จะพบว่า เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องรู้จักเอามาใช้ตามกฎของธรรมชาติ.

สมรรถภาพต่างๆ นั้น มันก็ไม่ลึกลับ ไม่ยากจนเกินความสามารถ; แต่แล้วมันเอามาใช้ไม่ได้; ความรู้ความสามารถที่มีอยู่เอามาใช้ไม่ได้ เพราะจิตมันกลัดกลุ้ม ทั้งที่สมรรถภาพในทางที่จะเอามาใช้ให้ได้ นี่เป็นสมรรถภาพที่สำคัญกว่า. สมรรถภาพที่เราเรียน เราศึกษา เราลงมือปฏิบัติให้มีอยู่มันก็เป็นสมรรถภาพอันหนึ่ง ซึ่งคนก็เห็นความสำคัญของมันมาก, และอาจจะมากเกินไปอย่างหลับลับตา; แต่ว่า “สมรรถภาพที่จะดึงเอาสมรรถภาพนั้นมาใช้ให้ได้” นี้ไม่ค่อยจะสนใจ. นี่มันเป็นเรื่องของจิตว่าง, ของหน้าที่ของจิตที่ว่างจากตัวกู - ของกู. จะดึงเอาสมรรถภาพต่างๆ มาใช้ให้ได้.

ตัวอย่างเช่นคนมีฝีมือในการยิงปืนแม่นย่ำที่สุด นี่เป็นสมรรถภาพที่แรก ที่หนึ่ง; แต่ว่าต้องมีสมรรถภาพในการที่จะบังคับจิต ให้ใช้สมรรถภาพอันนี้ให้ได้, คือมีจิตว่าง จึงจะมีผลเกิดขึ้นมาได้. ถ้าจิตมันวุ่นไม่ว่างคนที่ยิงปืนแม่นก็จะไม่แม่นขึ้นมาทันที. บางเวลามีจิตวุ่นวายอยู่ในเรื่องตัวกู - ของกู ที่ยิงปืนแม่นมันก็ไม่แม่นไปทันที; มันขาดสมรรถภาพในส่วนสำคัญอย่างนี้. ถ้าคนไม่มีฝีมือลายมือในการยิงปืน ก็ไม่เป็นแชมป์อะไรทำนองนั้น; แต่ว่ายิงปืนเป็น; ถ้ารู้จักทำจิตให้ว่าง แล้วจะยิงปืนได้โดยอำนาจอันลึกลับของธรรมชาติและแม่นย่ำ.

เรื่องยิงปืนนี้ยังดูยาก ยังเข้าใจยาก เพราะมันเป็นวัตถุอันหนึ่ง, ถูกต้องแน่นอนก็ได้ ไม่ถูกต้องแน่นอนก็ได้; เอาเรื่องขว้างแม่นอะไรทำนองนี้ยังดีกว่าซึ่งเป็นธรรมชาติล้วนๆ. เด็กๆ สมัยผมเคยเล่นอย่างที่เขาเรียกว่า เล่นทอยกอง หยอกกลม; สมัยนี้อาจไม่ทราบ เพราะมีเวลาว่างก็ไปเที่ยว; สมัยก่อนไม่มีที่เที่ยวย่างเดียวนี้ เพราะโลกยังไม่เจริญ; ก็ไปเก็บเม็ดมะขาม เม็ดมะม่วงหิมพานต์เอามา

เล่น, เรียกว่าทอยกองหรืออะไรจำไม่ได้เสียแล้ว. มีหลุมเล็กๆ โยนเม็ดมะม่วงลงไป
ไปในหลุม ตามวิถีศกติกาก็จะตกลงกันได้ ว่าจะเป็นผู้ชนะผู้แพ้, ผู้ชนะจะได้เอาไป
หมดทั้งของคนอื่น. การหยอดหลุมทอยกองยังต้องทำด้วยจิตว่าง; ไม่ใช่
ชำนาญแล้วมันจะทอยลงหลุม, ต้องมีจิตว่างด้วย จึงจะทำได้. ถ้าคุณอยากจะ
เข้าใจก็ไปลองดู; จะโยนอะไรลงไปหลุมเล็กๆ ก็ได้; ไม่จำเป็นต้องเป็นการ
เล่นการพนัน, โยนตามธรรมคาสามัญ มันก็ยังต้องปรับปรุงจิตใจให้เหมาะสม ที่จะ
เป็นเรื่องให้ว่าง.

ที่นี้ คนเรามันก็มีเรื่องหวัง เรื่องอยาก เรื่องตัวกู-ของกู ที่ไม่ว่าง;
มันก็ปรับปรุงไม่พอดี, ตั้งใจน้อยไปบ้าง ตั้งใจแรงไปบ้าง ล้วนแต่ไม่ลงหลุมทั้งนั้น.
เราใช้วิธี ทำอะไรให้มันว่างโดยไม่มากไป ไม่น้อยไป มันก็ลงหลุมได้เอง โดย
อำนาจของธรรมชาติ, แม้ไม่เคยฝึกฝนอะไรมากมายนัก. พวกที่ฝึกฝนมากมาย
หรือเป็นแล้ว บางทีมันก็แพ้อย่างหลุคลุ่ย; โดยเราหาวิธีอะไรให้เขาหัวเสียนิดหน่อย
เท่านั้น.

คนที่เคยชนะทุกทีก็กลับแพ้ได้; ดูประหนึ่งมันเป็นวันที่ไม่รู้อะไรจะเรียก
เป็นวันอะไร “วันที่กูช่วย” ที่จริงมันโง่, ไม่รู้จักทำจิตให้ว่าง จึงไปโทษ “วันนี้
กูช่วย” ไปโทษอะไรเสียอย่างนี้, โทษโชค โทษผี โทษอะไรไป. ถ้ามีธรรมะ
ตามหลักพุทธศาสนา ที่เรียกว่าธรรมตามธรรมชาติ ก็คือการทำจิตใจให้มันเป็นกลาง;
ให้ว่างไม่มากไป ไม่น้อยไป มันก็ไม่รู้จักช่วย. ลองไปซ้อมมือดู ซึ่งมันก็มีปัญหา
หลายอย่างที่เรียกว่าปัญหาเบ็ดเตล็ดเข้ามาอีก ปัญหาใหญ่มหาศาลอยู่ที่ตรงนี้ ที่ต้อง
ทำจิตให้มันว่าง.

ผมก็ยังเล่นทอยกองอยู่ เวลานี้ทุกวัน คือโยนอะไรให้ปลากิน, โยนจาก
ข้างในข้างหน้าต่าง; ที่ช่องหน้าต่างมันก็มีเรื่องให้โยน ให้สิ่งที่ตรงอื่นก็ไม่ได้ มันไม่

เหมาะสม; นี่ยังเล่นทอยกองอยู่อย่างนี้. ที่น้ำมันมีปัญหาปลีกย่อยแทรกแซง ของที่โยนมันเหนียวติดมือ, สลัดทิ้งไปอย่างธรรมดา มันติดมือ มันก็ผิดที่, ผิดจากที่เราอยากให้มันลงไป. ปัญหาปลีกย่อยอย่างนี้นั้นเล็กน้อย ต้องแก้ไขกันวิธีอื่น; มันอยู่ที่ของมันเหนียวเกินไป, น้ำมันเป็นปัญหาปลีกย่อย. ปัญหาอันใหญ่อยู่ที่ตรงว่า **ทำไป ด้วยจิตที่เป็นกลางหรือที่ว่าง.** ถ้ามันเหนียวติดมือ ก็อย่าทำให้มันเหนียว. หรือคำนวณความเหนียวนี้ให้พอดี จากการสลัดให้มันแรงกว่า; **นี่เป็นเรื่องของสติปัญญา, ไม่ต้องมีโมโหโทโสอะไรเกิดขึ้น.**

นี่แหละขอให้ถือไว้เป็นเรื่อง ช่วยความจำว่า : แม้เด็กเล่นทอยกองก็ต้องใช้จิตว่าง, อะไรอื่น ๆ ที่คล้ายกัน มันก็ทำนองเดียวกัน. **การแก้ไขอุปสรรคส่วนบุคคลก็ต้องแก้ไขด้วยการทำจิตใจให้ว่างอยู่นั่นเอง** : แล้วจะสามารถใช้สมรรถภาพความรู้ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ให้สำเร็จได้ด้วย การที่ทำความจิตให้ว่าง ถึงแม้แก้ปัญหามันมาจากภายนอกหรือจากผู้อื่นมันก็อย่างเดียวกันอีก, แต่มันไกล หรือมันยากออกไป.

ที่นี้ เรามุ่งทางแก้ปัญหามากมาย **ซึ่งไม่ใช่เกี่ยวกับจิตว่างโดยตรง; ตั้งแต่จิตว่างที่ไม่ถูกต้อง จนเป็นจิตว่างอันธพาลไปก็มี.**

ในบางคราวมันก็มีประโยชน์ แต่ส่วนมากมันก็ใช้ไม่ได้; มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจล้วน ๆ. เรื่องบางอย่าง มันก็ยังแก้ได้ด้วยจิตว่างแบบอันธพาล : เหมือนอย่างกลัวผี, เป็นปัญหาส่วนตัวเรื่องกลัวผี; ใช้เพียงจิตว่างอันธพาล มันก็ทำซิคซัคขึ้นมา หรือมูมานะอะไรขึ้นมา, รู้สึกว่าไม่มีตัวกูไม่มีอะไร จะสู้กับผีจะเตะจะต่อยกับผีอะไรก็ตามใจ; มันก็ขจัดความกลัวผีไปได้แบบหนึ่ง หรือชั่วเวลาหนึ่ง. อย่างนี้นั้นก็ยังเรียกว่า ไม่ใช่จิตว่างอย่างที่ต้องการ; มันพอใช้ได้อยู่บ้าง แต่มันยังมีอะไรที่ดีไปกว่านี้.

อีกประการหนึ่ง เขาใช้เครื่องราง, กลัวผีใช้เครื่องราง เช่น อาจจะใช้แขวนพระกันผี มันก็กินไม่ค่อยจะได้ ทั้งที่แขวนเครื่องรางก็ยังไม่โดนผีหลอก, เพราะลืมนึกไปว่าแขวนเครื่องรางอยู่ก็มี; อย่างดีที่สุดก็จะช่วยได้โดยให้มีความมั่นใจขึ้นมาสักอย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่งเขาใช้วิธีขานแบบหนึ่งมาช่วย แก่ปัญหาเรื่องกลัวผี ที่ต้องเชื่ออย่างมหายิงจะแก้ปัญหานี้ได้ ซึ่งเรียกว่าอวิชชา. มันก็กระตือรือร้นไปทางจิตว่างอันธพาลอยู่เหมือนกัน; แต่ว่าอย่าพูดดีกว่าเรื่องนี้ เพราะใคร ๆ ก็ทำอย่างนี้มาก มันกระทบกระเทือน.

เรื่องต่อไปอีก ให้รู้จักทำจิตส่งไปในทางอื่น ดังเช่นตัวอย่างจากเรื่องผีเรื่องเดินผ่านป่าช้านี้; ไปนึกถึงอะไรเสีย ความกลัวผีในป่าช้ามันก็ไม่มาก, หรืออาจจะระงับไปชั่วคราว ผ่านป่าช้าไปได้; เด็กบางคนหลับตาเสียเดินผ่านป่าช้า, ผมก็ใช้วิธีของผมโดยนึกถึงเรื่องอื่น. จากวัดที่ผมบวช หรือวัดที่ผมอยู่ตอนเด็ก ๆ จากวัดไปอีกวัดหนึ่งต้องผ่านป่าช้าเป็นป่ารก, บางทีก็ต้องไปธุระ ถูกใช้ไปธุระไปยังวัด อาจารย์อีกวัดหนึ่ง, บางทีนึกสนุกขึ้นมาก็นั่งกันเล่น ระหว่างเด็กหลาย ๆ คน ว่าใครจะกล้าผ่านป่าช้าไหม?

พอตกหัวค่ำแล้วพนักันว่า จะไปเอาอะไรมาเป็นหลักฐานจากวัดฝ่ายโน้น มาให้ดูฝ่ายนี้ว่าผ่านป่าช้าไปจริง; มีเพื่อนเด็กกรรมการเผ่าตันทางอยู่ทางนี้. ต่างคนต่างก็มีวิธีของตัวเองที่ว่า; ส่วนมากมันก็กลัวไม่กล้าไป หรือเล่นตลกจนเขาจับได้. ส่วนวิธีส่งจิตไปเสียนั้นใช้ได้ : ทำเหมือนกับไม่ใช่ป่าช้า. อย่างนี้เรียกว่าใช้การบังคับ, อยู่ในพวกที่ใช้วิธีการบังคับ เป็นวิภังคะ, คือการบังคับ; ประเภทเกี่ยวกับการใช้สมาธิ. แต่มันก็ไม่ดีเท่ากับเรื่องของจิตว่าง โดยแท้จริงหรือโดยสมบูรณ์. ทำอย่างนั้นมันก็คล้าย ๆ จิตว่างแบบอันธพาลหน่อย ๆ อยู่โดยไม่รู้สึกตัว, หรือทำสิ่งถึงตั้งขึ้นมา หากุญชหายาม มันไม่ประกอบด้วยธรรมชาติโดยแท้ และมันก็ไม่เป็นวิธีของพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์.

ส่วนที่เป็นวิธีของพุทธศาสนานั้น ใช้วิธีอย่างที่เราเรียกว่า ไฟกรด, ไฟกรดก็ไปทางไหนก็ว่างไปหมด.

เปรียบเทียบกันกับยักษ์ตัวหนึ่งมีตา เป็นไฟกรด มองไปทางไหนไหม้พินาศไปหมด, เราก็มองไฟกรดตามแบบของพระพุทธเจ้า. มองไปทางไหนมันก็ว่างไปหมด ว่างจากสัตว์ จากบุคคลตัวตน เราเขา; แต่ก็ต้องมีการศึกษา อบรม มาพอสมควร มันจึงจะรู้จักทำ. แทนที่จะมอบให้ง่าย ๆ อย่างพระอิศวรประทานพรก็ต้องทำการปฏิบัติตามวิธีของพระพุทธเจ้า จึงจะรู้จักทำอะไรให้ว่างไปหมด ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีผี กระทั่งไม่มีการงาน ไม่มีอุปสรรค ไม่มีอะไร; ไม่ใช่เป็นเรื่องของอันตราย อย่างน้อยมันก็เป็นปัญญา เป็นวิทยาศาสตร์; แม้แต่คณิตศาสตร์ของเด็ก อมมือก็เป็นเรื่องของปัญญา.

บางทีเราก็คิดว่า ผีมันมี แต่ที่คนเขาเรียกกันว่าวิญญาณ ซึ่งเราก็ไม่รู้อะไร นอกจากเขาเรียกกันว่าวิญญาณ; ผีมันมีแต่วิญญาณ. ที่นี้เรานี้มีวิญญาณอย่างผี ก็ต้องมีชี เพราะว่ามีผีจะตายไป มันเหลือแต่วิญญาณไปท่องเที่ยวอยู่. ในตัวเราก็ต้องมีวิญญาณชนิดนั้นแน่นอน; แต่เรายังมีเนื้อ มีเลือด มีกล้ามเนื้อ มีอะไรที่ยังมากกว่าวิญญาณ : เช่นเรามี ๑ เราก็ต้องมี ๒ หรือ ๓; ฉะนั้นเราก็ต้องเก่งกว่าผี, ทำไมเราจึงต้องกลัวผี. กิดขึ้นมาอย่างนั้นมันก็หายกลัวผี. ในคณิตศาสตร์ $๑ + ๑ = ๒$, $๒ - ๑$ มันก็ต้องเหลือ ๑ มันก็หายกลัวผี; อย่างนี้มันเป็นเรื่องทางสติปัญญา ไม่ใช่อันตราย. รู้จักแยกสติปัญญาออกจากการมุนะอย่างอันตราย ซึ่งเป็นเรื่องจิตวุ่นนั้นเสีย; เรื่องจิตว่างนั้นเป็นสติปัญญาแยกทางกันเดิน.

การที่จะมีจิตว่างตามแบบพุทธศาสนาอันถูกต้อง ต้องเป็นเรื่องของปัญญา.

ปัญญาที่มีมากก็มีจิตว่างมากขึ้น ๆ จนไม่ต้องใช้, จนเหลือเป็นคณิตศาสตร์ของเต๋อคอมมีเอ; นี่มันเป็นสิ่งที่ถูกมองข้าม ไม่สนใจกันเสียหมด. ถ้าเราจะมีวาทะเกี่ยวกับวิธีการอย่างนั้นมาแต่เดิม เป็นทุนเป็นพื้นฐานบ้าง ก็จะง่ายในการที่จะมีจิตว่าง; คือมันเพียงแค่ออกพูนปัญญา ก็มันเป็นเรื่องมีอยู่หนึ่งเท่านั้น; แต่ว่าทำให้มันมากขึ้นเจริญขึ้น develop มันขึ้น, ให้มันมีอยู่เพียงสิ่งเดียว ให้มันแก่กล้า, แก่กล้าขึ้นมา ก็แก้ปัญหาได้หมด. มันเป็นเรื่องปัญญาสูงสุด มองเห็นไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา กระทั่ง มองเห็นว่าสังฆะเหล่านั้นมันเป็นเรื่องของคนไม่รู้ เทหะสมมติกันอย่างนั้น สมมติกันอย่างนั้น, สัตว์ไม่มี แล้วใครจะหลอกใคร. ฉะนั้นผู้ที่ถึงฝั่งถึงตลิ่งของพระธรรม ถือว่าเป็นพระอรหันต์ก็หมดปัญหาเหล่านี้ คือผีไม่หลอก; เพราะไม่มีผี ไม่มีตัวให้ผีหลอก.

ผมจำได้ว่าเด็ก ๆ หรือคนที่บวชเรียนแล้ว แต่ไม่รู้เรื่องอะไร ซึ่งผมกล้าพูดว่าเขาไม่รู้เรื่องอะไร; แต่เขาพูดสืบบ้างกันว่า เป็นพระอรหันต์แล้วก็หมดปัญหาผีไม่หลอก, หรือเป็นอาจารย์วิปัสสนาแล้วผีก็ไม่หลอก; อย่างนี้ก็พูด. เขาไม่รู้ว่าวิปัสสนาคืออะไร? เป็นอย่างไร? และทำไมผีจึงไม่หลอก? เขาไม่รู้แน่นอน, ผมสังเกตเห็น; แต่เขาพูดตามกันมา ตามความเชื่อ. ที่นี้เรามองดูมันก็เห็นว่าจริง; ถ้าเป็นอาจารย์วิปัสสนาจริง ผีก็ไม่หลอก เพราะยอมมองดูเห็นอยู่ว่าไม่มีสัตว์ไม่มีคน ไม่มีเราไม่มีเขา อย่างนี้เรื่อย.

ถ้าพิจารณาอย่างชั้นสูง ไปจนกระทั่งให้มันว่างไปหมด ไม่มีอะไร แล้วก็พูดอย่างแบบฟ้าแลบแบบมาเหนือเมฆ เหมือนที่ชวงไปพูด. ไปหาหนังสือชวงไปอ่านดูบ้างนิดหน่อยก็พอรู้ : ว่าคนอย่างชวงไปหรือนิกายของเขาใช้คำว่า “ว่าง” คำเดียว, ไม่มีอะไรนอกจากความว่าง, พุทธคือความว่าง, ธรรมะคือความว่าง, สังฆะคือความว่าง ว่าเท่านั้นก่อน, อะไร ๆ ก็คือความว่าง แม้แต่กิเลสก็คือความ

ว่าง, ความทุกข์ก็คือความว่าง. อะไร ๆ ก็คือความว่าง. ที่แท้ก็คือ ความรู้ทางพุทธศาสนา, หรือหลักทางพระพุทธศาสนาที่เอาไปพูดอีกแบบหนึ่งให้มันโฉบเฉี่ยวตรงไปตรงมา; ฟังไม่ตกก็เป็นอันธพาล. ที่จริงมันไม่ใช่อันธพาล มันเป็นสติปัญญา, เป็นผลของสติปัญญาชั้นสูงสุด.

นี้ถ้ามองเห็นลึกพอและจริง, ก็จริงที่สุด : ก้อนหินก็คือความว่าง, สุนัข แมว อะไรก็คือความว่าง, คนก็คือความว่าง, อะไร ๆ ก็คือความว่าง, กระทั่งพุทธะธรรมะสังฆะก็คือความว่าง, และความว่างนั้นคือความว่างอีกทีหนึ่ง. แต่แล้วก็ไม่มีใครเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ เพราะอ่านไม่รู้เรื่อง. วิธีนี้จะดีพิเศษอย่างไร จะจริงที่สุดอย่างไร คนเอามาใช้เป็นประโยชน์ไม่ได้ มันก็ไม่มีประโยชน์เหมือนกัน. มันก็มีประโยชน์อยู่ในตัวมันเอง, เป็นเพชรเป็นพลอยที่มันมีค่าอยู่ในตัวมันเอง; ไม่มีใครเอามาใช้เป็นประโยชน์. อย่างนี้แม้แต่ว่ากลั้วผี แล้วก็ยังจะต้องใช้วิธีหลาย ๆ ระดับที่จะทำลายผีออกไปได้.

วิธีที่ดีที่สุด อันสุดท้ายก็คือมีปัญญาอันเหมือนไฟกรด มองไปทางไหนว่างไปหมด; นั่นคือวิธีของพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เธอจงมีสติมองเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง อยู่เสมอเถิด” แก่ปัญหาต่าง ๆ ได้หมดเลย. แต่ถ้าฟังไม่ถูกก็เป็นเรื่องบ๊อบที่สุด แต่ที่ว่าคน ๆ นั้น ผู้พูดนั้น เขาก็นับถือพระพุทธเจ้าตามธรรมเนียม, ก็ไม่กล้าว่าพระพุทธเจ้า. ถ้าลองผมพูด, หรือเขาเข้าใจว่าผมพูด ก็จะกล่าวว่ามันเป็นเรื่องบ๊อบที่สุด. แต่ถ้าพอรู้ว่า พระพุทธเจ้าว่า ก็เจ็บเสีย. ความไม่เข้าใจนั้นแหละ คือความเป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง; แล้วมันก็จริงอย่างชวงโปว่า : “พุทธะคือความว่าง ถ้าไม่รู้จักความว่าง คือไม่รู้จักพุทธะ”.

คนนั้นแม้จะร้องว่านับถือพระพุทธเจ้า ก็พระพุทธเจ้าแต่เปลือก ไม่ใช่
 พุทธเจ้าที่จริงข้างใน: **ธรรมะคือความว่าง** เขาก็ไม่มีธรรมะ **ไม่รู้จักธรรมะ** ไม่มี
 ธรรมะ. **สังฆะคือความว่าง** เขาก็**ไม่รู้จักพระสงฆ์** ไม่มีพระสงฆ์. เขาพูดที่เกี่ยว
 ตลอดจนสาย แล้วก็เหมือนอย่างที่เราเรียกว่าไฟกรด มันไม่ยกเว้นอะไร มันเผาไหม้หมด,
 เป็นความว่างหมด.

พระพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าก็เพราะว่าว่างจากตัณหา - ของู, ธรรมะ
เป็นพระธรรมบนมา ก็เพราะว่ามันเป็นธรรมชาติที่ไม่เจืออยู่ด้วยตัณหา - ของู ;
 แม้ธรรมะที่เป็นคำสอน สำหรับเล่าเรียน มันก็เป็นเรื่องตัณหา. ปฏิบัติต่างจากตัณหา
 ผลของมันก็คือว่างจากตัณหา ฉะนั้น**ธรรมะก็คือความว่าง**. ถ้าคุณถือตัวตามธรรมชาตินี้
 มันก็คือความว่าง ไม่ใช่ตัณหา. **สังฆะพระสงฆ์เหมือนกัน ต้องมีจิตใจว่าง หรือ**
น้อยไปตามแบบของความว่าง จึงจะเป็นพระสงฆ์. ไม่ใช่ตัวคน. พระสงฆ์
 อย่างนี้เขาไม่ได้หมายถึงตัวคน, เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าอย่างนี้ ก็ไม่ได้หมายถึง
 ตัวคน; ล้วนแต่หมายถึงตัวธรรมไปหมด. แล้วธรรมก็คือธรรม, ไม่ใช่ตัณหา -
 ของู ไม่ใช่บุคคล; มันก็ว่างไปหมด. ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **“ดูโลกโดยความ**
เป็นของว่าง” นั่นก็คือว่างทั้งหมด รูปธรรม นามธรรม ก็เป็นของว่าง, กิเลส
 มันก็อยู่ในพวกนามธรรม มันก็เป็นของว่าง, ความทุกข์ก็เป็นพวกนามธรรมมันก็
 อยู่ในเรื่องของความว่าง.

ถ้าอย่างไร ในระหว่างบวชนี้ รู้จักสร้างอาวุธกายสิทธิ์ กล่าวคือไฟกรด ที่เรา
 สมมติเรียกนี้ : **มองดูอะไรเป็นของว่าง**, เป็นแวนแก้ว, เป็นไฟกรดสำหรับจี้เผา
 ให้มันว่างไปไม่มีเหลือ เสียเถิด. พุทธเป็นเรื่องทางวัตถุไปหน่อย แต่มันเป็นอุปมา.
 เราก็เผาทางวิญญาณให้หมดตัณหา - ของูในทุกสิ่งทุกอย่าง. อย่างที่เรียกว่าแวนแก้ว
 นั่นคือแวนที่มีแสงส่องให้มันเผาไหม้ ตัณหา - ของูอย่างเดียว; อย่างอื่นจะเหลืออยู่

ก็ตามใจ มันก็เป็นซาก, ชีวิตก็เหลืออยู่เป็นซาก, จิตใจก็เหลืออยู่เป็นซาก กล่าวคือ ปราศจากตัวกู – ของกู. นี่ถ้าคุณได้อันนี้ไประหว่างบวชนี้ ออกไปแล้วมันก็คงจะใช้ได้มาก เพราะต้องออกไปเผชิญกับอุปสรรคประเภทที่ ๒ อันได้แก่อุปสรรคที่เกิดมาจากภายนอก หรือสิ่งแวดล้อม, เพราะว่าเราไม่ได้อยู่ในโลกคนเดียว จะต้องไปทำงานเนื่องด้วยผู้อื่น.

ตามปกติสึกออกไป ก็ไปมีครอบครัว มีอะไร ก็มีคนอื่นผู้อื่นเข้ามาเป็นสิ่งแวดล้อม, มันล้วนแต่เป็นหนทางที่จะเกิดอุปสรรค. และยิ่งกว่านั้นก็คือมีคนอีกจำนวนมาก ที่อยู่ในความรับผิดชอบ; ถ้าเขาเป็นคนอันธพาลเป็นคนคอร์รัปชั่น มันก็ยังมีปัญหา. และยิ่งกว่านั้นอีก เราก็มีศัตรูคู่แข่งกัน คู่ทำลาย อยู่รอบด้าน ตามวิสัยโลกหรือคนปุถุชนในโลก มันก็มีปัญหาในการที่จะทำให้หวั่นเสียด; พอหวั่นเสียดก็ตาย. คนเราเมื่อมีหวั่นเสียดขึ้นมาเมื่อไร มันก็คือตายเมื่อนั้น คือมันฉิบหายหมด. วิถีที่จะไม่ให้หวั่นเสียดนั้น มันก็ไม่มัวชอนนอกจากการดำรงชีพไว้ให้ถูกต้องให้เป็น อยู่เสมอ คือมีปัญญา มีวิชาตามแบบของพระพุทธเจ้า; ไม่ใช่ปัญญาโกง.

ปัญญาบริสุทธิ์ตามแบบพระพุทธเจ้า คือหลังจากจิตว่างแล้ว มีปัญญาบริสุทธิ์, อันนี้ต้องมีอยู่เสมอ; มันจะเป็นอาวุธอย่างที่ว่า จะเผาทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องให้หมดอำนาจไป. แต่มันทำยากอย่างยิ่ง คือยากยิ่งขั้นทุกที ในเมื่อสิ่งนั้นคือสิ่งที่เราโกรธ หรือเกลียดหรือไม่ชอบอยู่เป็นต้นทุน, เป็นศัตรูหรือผู้ขัดขวางขัดคอนี้ เราก็เกลียดอยู่เป็นต้นทุนแล้ว; มันไม่ว่าอย่างยังอยู่เป็นต้นทุนแล้ว มันก็เลยทำยาก, มันก็มีความมืดมนไปหมด ไม่มีปัญญาที่จะแก้ปัญหานี้, ไม่อาจจะถือหลักพระพุทธภาษิตที่ว่า “ชนะความชั่วด้วยความดี”, ชนะคนชั่วด้วยความดี; ทำไม่ได้ เพราะจิตมันวุ่นวาย. พอถูกเข้าเพียงครั้งเดียว สองครั้งก็ยอมแพ้หมด; ออกปากว่าวิธีการนี้ใช้ไม่ได้แล้วโว้ย; ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้พูด, และเราก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า.

เดี๋ยวนี้มีคนเชื่อมากขึ้น ๆ ทั่ว ๆ ไปว่า วิธีการชนะความขี้ด้วยความคิดนั้นมันใช้ไม่ได้; เพราะโลกนี้เขาไม่ยอมติดกันอย่างนี้. เช่นถือว่าคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายชั่ว และมีเสรีประชาธิปไตยเป็นฝ่ายดี; ส่วนจะชนะความขี้หรือคนขี้ด้วยความดี ไม่มีใครถือ ไม่มีใครคิด ไม่มีใครพยายาม; เขาจะไปใช้ฟันต่อฟัน, ทาต่อตา กันเรื่อยไป. บางทีอาจจะใช้อุบายเหมือนกับว่าดี ทำที่เหมือนกับดีเข้ามาหา อย่างนั้นมันก็ไม่ใช่ว่าดีที่ถูกต้อง เพราะว่าไม่จริง; มันก็ชนะไม่ได้.

ในฐานะที่คุณก็เป็นภิกษุในศาสนา เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า, ไปคิดดูเองว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ผิดหรือถูกอย่างไร? ชนะความขี้ด้วยความดี, ชนะคนขี้เหนียวด้วยการให้ทาน, คุณจะทำไปได้สักกี่ครั้งในการชนะคนขี้เหนียวด้วยการให้ทาน? รวมความแล้ว ทำอะไรไม่ได้หมด เพราะว่าทำจิตให้ว่างไม่ได้. คนในครอบครัวก็ยังบังคับไม่ได้; เหมือนที่เขาล้อ นะไปเสียนว่าเอาหมาออกไปตัวหนึ่งจากครอบครัวก็ไม่ได้, เป็นถึงมหาจักรพรรดิ กำจัดหมาตัวหนึ่งก็ไม่ได้ในครอบครัว; เพราะพระราชินีชอบหมา. นี่มันเป็นเรื่องมีตัวกู-มีของกู แล้วมันก็ชนะอะไรไม่ได้.

เราจะต้องพบปัญหา นับตั้งแต่จากครอบครัวคือตัวนี้ออกไป; นี่หมายถึงคนที่สึกออกไป : ไปพบคนบังคับบัญชา, คนข้างนอก, ศัตรู, แล้วจะแก้ปัญหาละเหล่านี้ด้วยอะไร? ผมก็ยังงงยั่นว่าอย่างเดียวกัน, เครื่องมือพิเศษอย่างเดียวกันจงรับหาสะสมไว้เอาไปใช้.

เราต้องชนะตัวเราก่อน ต้องมีการชนะตัวเอง คือชนะกิเลส ว่างจากตัวกู ว่างจากของกู เสียก่อน จึงจะมีสติปัญญาเห็นลู่ทางที่จะเอาชนะผู้อื่น, ทำผู้อื่นให้อยู่ในอำนาจของตัวได้. แต่แล้วมันก็ไม่ใช่ง่ายเหมือนปากว่า; ต้องใช้ความอดกลั้นอดทน บวกกันเข้ากับสติปัญญา ซึ่งมันมาจับปวคอยู่ที่การอดกลั้น อดทน.

ถ้าหากไม่ได้ล้มละลายกันตรงนี้, แล้วถ้าเป็นคนทำงานด้วยตัวกู - ของกู ไม่ได้ทำงานเพื่องาน มันก็ยุ่งยาก. แม้ว่าทำงานเพื่องาน มันก็ยังไม่ดีที่สุด; มันต้องทำให้ไม่มีงาน ไม่เป็นงาน, ทำเป็นการเล่นหรือของเล่นไปเลย โดยปัญญาของพระพุทธเจ้า : มองอะไรว่างไปหมด งานก็ไม่มี การงานก็ไม่มี ซึ่งยิ่งคิดว่าที่ทำงานเพื่องานไปเสียอีก.

ทำงานเพื่อตัวกูเพื่อของกูนี้ มันตกรกทั้งเป็นตลอดเวลา.

ทำงานเพื่อตัวกูจะรู้สึกหัวเสียตลอดเวลา และก็ยุ่งหมกตลอดเวลา; แม้ภายในครอบครัวของตัวเอง มันก็ยุ่ง. ถ้าทำงานเพื่องาน มันก็วิเศษ มันมีใจออกปกติ มีปัญญาพอที่จะแก้ไขอุปสรรคต่างๆ ได้. นี้เราจะพุดกันโดยละเอียดในคราวอื่น วิเศษกว่านั้นยังมีอีก.

วิเศษแสนวิเศษคือว่าไม่มีงานที่จะต้องทำ : “ฉันไม่มีงานที่จะต้องทำ แต่ว่ามีการเล่นไหวอะไรอยู่ตัวเป็นเกลียวเหมือนกัน”. สิ่งที่ทำนั้นไม่มีความรู้สึกเป็นการทำงาน หรือเป็นภาระ จะทำอะไรก็เหมือนกัน, ทำอะไรก็เล่น ๆ ไปหมด ไม่มีการงาน มีแต่สนุกสบายไปหมด. มันมีแต่ได้ไม่มีเสีย คือมันมีแต่ได้ ได้ความรู้ ได้อะไรไปหมด; แม้ทำผิดจับตายหมด มันก็ได้ความรู้. นี่มันเป็นถึงอย่างนี้ มันมีแต่เรื่องได้ : ได้ความรู้ ได้ความจริง ได้อะไรมาเรื่อย; เลยไม่มีการงาน มีแต่การได้อะไรอย่างหนึ่งเรื่อยไป; มีความเจริญทางจิตใจ มีวัฒนธรรมทางวิญญาณ, มีแต่ได้เรื่อยไป ๆ, ไม่มีทุกข์ ไม่มีนรก. อย่างนี้จะชนะตัวเองด้วย ชนะผู้อื่นด้วย, ชนะอะไรเรื่อยไป.

เดี๋ยวนี้มีการงานมากเหลือเกิน และก็มีอุปสรรคมากเหลือเกิน; ที่พุด ๆ กันในโลกนี้มีการงานมาก มีความรับผิดชอบมาก มีอุปสรรคมาก กว่าจะได้มาเลี้ยง

ปากเลี้ยงท้อง ต้องฟันฝ่าอุปสรรคการงานเหลือเกิน. นี่คนยังโง่กว่าสุนัข หรือว่าสัตว์
ไตร่จ্ঞานทั่วไป โดยไม่รู้สึกรู้สึ. ผมหมายความว่า สัตว์ไตร่จ্ঞานนั้นการงานของมัน
ก็คือกิน, ผมนั่งดูนกที่มันกินลูกหมากเม่า ทุกปี เห็นว่าเรื่องการงานของมันมีเท่านั้น,
ไม่ต้องพูดถึงการกิน. มันไม่มีหน้าที่อะไร นอกจากบินมาแล้วก็กิน – กิน – กิน – กิน ;
นี่คือการงานของมัน, การทำงานของมันคือการกิน. สุนัขก็เหมือนกัน มันทำงาน
อะไร นอกจากกินและกินเท่านั้นคือการงาน ; ส่วนมันจะทำอะไรไปตามเรื่องของมัน
เป็นเรื่องเล่นไปหมด. มันจะรับใช้เราหรือว่ามันจะไล่กัดสัตว์ หรืออะไรก็ตาม มัน
เป็นเรื่องเล่นไปหมด ; ไม่มีภาระหนักหน่วง ทับถมจิตใจเหมือนมนุษย์.

มนุษย์นั้นอะไรก็เป็นการงานไปหมด เป็นการรับผิดชอบไปหมด ; แม้
แต่การกินเข้าไปก็เป็นภาระ เป็นหน้าที่การงาน ที่ทรมาณใจไปหมด ; จึงมีงานมาก
ท่วมหัว ท่วมตา ท่วมเป็นภูเขาเลากา. แต่สัตว์ไตร่จ্ঞานไม่มีการงาน ; การงาน
ของมันคือการกินเข้าไป. คนเราต้องหาคะการงานแล้วจึงจะได้กิน. มองดูแล้วไม่
เรียกว่าโง่ แล้วก็รู้อะไรจะเรียกอะไร ; เป็นคนมีบาปมีกรรมอะไร, เป็นคนมีบาปมี
กรรมคือทำงานแล้วจึงจะได้กินเข้าไป. สัตว์ไตร่จ্ঞานการงานก็คือกินเข้าไป แล้วมัน
ก็รู้อะไรก็รู้อะไร, รู้อะไรก็รู้อะไร, รู้อะไรก็รู้อะไร, รู้อะไรก็รู้อะไร, รู้อะไรก็รู้อะไร,
ส่วนเรานั้นเต็มไปด้วยการงาน ; แต่สุนัขมันเต็มไปด้วยการเล่น มันยอมดีกว่าเราละ.

จะแก้อุปสรรคทั้งหลายในชีวิต เป็นบุคคลที่ดี สัตว์ที่ดี
การงานที่ดี อะไรที่ดี ให้ออกไปได้อย่างไร ?

ผมว่าไม่มีทางอื่น นอกจากทางของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องมีคืออาวุธ
วิเศษกายสิทธิ์ ที่จะมองส่องอะไรให้มันไหม้เป็นจุณณ์ไปหมด เป็นความว่างไป
หมด ; ต้องแก้ปัญหทั้งหมดด้วยการที่ทำให้จิตใจให้ว่าง, ไม่มีเครื่องมีอื่นนอกจากทำ

จิตให้ว่าง : คือทำให้สติปัญญาจากความว่างมันเกิดขึ้นมา, ขจัดตัวกู – ของกูออกไป, นั่นคือการแก้ปัญหาคือการทำจิตว่าง. **พอจิตว่างมันก็มีสติปัญญาออกมาสำหรับแก้ปัญหาทุกอย่าง** ที่มนุษย์เรียกกันว่าปัญหา, อย่างน้อยที่สุดมันสลายตัวลงทันที. อุปสรรคปัญหาต่าง ๆ มันสลายตัวลงไปทันทีที่มีจิตว่าง และต่อจากนั้นจะทำอะไรต่อไปก็แล้วแต่.

นี่เรียกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตัวเราส่วนตัวโดยเฉพาะก็ดี, ปัญหาที่มาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกก็ดี, **วิธีแก้ของมันก็คือการทำจิตให้ว่าง.** ถ้าต้องการได้ การทำจิตให้ว่าง ก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากการทำจิตใจให้ว่าง. เอาวิชามาสร้างวิชาเรื่อยไป ๆ ในเมื่อมีอีกทางหนึ่ง : วิชาว่ามันก็สร้างวิชาเรื่อยไป. วิชาที่มาจากวิชา, วิชาที่มาจากวิชา, เป็นที่จุดสุดจบของการตอบคำถามตามแบบของพุทธศาสนา.

ถ้าเป็น *logic* หรือเป็นปรัชญาของสมัยใหม่เขาจะตอบกันอย่างไร ผมก็ไม่ทราบเหมือนกัน. ถ้าตอบตามแบบพุทธบริษัทที่รวบรวมตัดทับได้ทันแก่เวลาก็คว่า มันมาจาก นั้นแหละ : **อวิชาความโง่มันก็มาจากอวิชา, วิชาความรู้มันก็มาจากวิชาความรู้;** และที่สูงที่สุด ที่ดีที่สุดก็คือ ที่มันออกมาจากความว่างจากตัวกู – ของกู เป็นวิชาอยู่ในตัวเองด้วย, เรียกว่าวิชาที่จะให้วิชาอื่น ๆ วิชาอย่างอื่นต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุดด้วย.

เวลาหมดแล้ว ก็พอกันที่สำหรับวันนี้.

สัญญาตาปริหรณ์

- ๑๕ - บัญญาเกี่ยวกับการทำงาน ด้วยจิตว่าง (ต่อ)

๒๓ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๒๓ สิงหาคม เป็นวันที่ ๒๖ แห่งระยะเวลา
เข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ วันนั้นจะได้พูดโดยหัวข้อว่า
“บัญญัติเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง” ต่อจากที่ได้พูด
ค้างไว้จากวันก่อน. ในวันที่แล้วมาได้พูดถึงปัญหาในการ
ทำงานด้วยจิตว่าง ในลักษณะที่เป็นส่วนบุคคลตามลำพังตน
เป็นส่วนมาก.

ปัญหาใหญ่อันหนึ่งก็คือปัญหาที่เกิดจากบุคคลภายนอก หรือ
สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เป็นตัวปัญหา.

คนโดยมากมักจะไปโทษผู้อื่น หรือสิ่งอื่น ไม่โทษตัวเอง ไม่โทษ
สติปัญญาหรือความสามารถของตัวเอง ว่ามีไม่พอ. เพราะฉะนั้นเราจะต้องรู้ในขั้นนี้กัน
เป็นส่วนใหญ่เสียก่อน ; เพราะถ้าเรามีสติปัญญาความสามารถพอ ก็ไม่มีใครเป็น

อุปสรรค หรือเป็นผู้ต้านทานได้. ดูลงมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งเป็นจอมของปัญญา ท่านก็ประกาศพระธรรมหรือพระศาสนา ในลักษณะที่ไม่มีใครต้านทานได้; ถ้ามีใครต้านทานได้ก็หมายความว่า มันยังไม่ใช่สติปัญญาที่สมบูรณ์.

ในบทสวดธัมมจักกของเรากำลังมีว่า อุปปฏิวัติ สมณเณ วา พราหมเณ วา เทเวน วา มาเรน วา พุทฺทมว วา, ซึ่งมีใจความว่าไม่มีใครโต้กลับได้ ไม่ว่าจะ เป็นสมณหรือพราหมณ์ เป็นเทวดา มาร พรหม, กล่าวถึงพรหมเป็นพวกสุดท้าย เพราะถือว่าเป็นสัตว์ประเภทสูงสุด, ก็ไม่สามารถที่จะโต้กลับ หรือตีกลับพระธรรมจักรที่พระพุทธองค์ได้ประกาศออกไปคือศาสนา. นี่ก็ต้องถือว่าโดยหลักใหญ่แล้วเราชนะได้ด้วยปัญญา ที่เพียงพอ. ที่คนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้า เป็นบุคคลที่รอง ๆ ลงไป ก็ล้วนแต่ทำอะไรสำเร็จก็เพราะว่ามีปัญญา และมีความสามารถเพียงพอ คือเหนือกว่าอุปสรรคนั้นเอง เหนือกว่าปรปักษ์หรือศัตรู.

ที่อยากจะพูดแล้วพูดอีกหรือซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าสติปัญญานั้น ไม่มีสติปัญญาไหนจะดีไปกว่า สติปัญญาที่มีปรากฏอยู่ในตัวมันเอง ในขณะที่จิตนี้ว่างจาก ตัณหา - ขอกุ : คือเมื่อจิตปราศจากความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีตัณหา - ขอกุเกิดขึ้น หล่นอยู่ในใจ เป็นเวลาที่มีสติปัญญาสูงสุด. แต่ฟังดูคล้าย ๆ ว่าเป็นความโง่หรือเป็นความไม่มีอะไรเลย, เพราะไม่ต้องคิดต้องนึก ต้องศึกษาอะไรมากมาย เหมือนกับที่เขา กำลังศึกษากัน. มันเป็นสติปัญญาตามธรรมชาติ ของธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติ โดยธรรมชาติ แล้วแต่จะพูด; ต้องเข้าถึงธรรมชาติจริง ๆ. นี่คือนี่ที่ต้องรู้ไว้สิ่งหนึ่งว่า จะเรียนพุทธศาสนา จะศึกษาธรรมอะไรเหล่านี้ ก็ต้องศึกษาจากธรรมชาติโดยตรง; ไม่ใช่ศึกษาจากหนังสือหนังสือ จากคำพูดของผู้บอกผู้กล่าวอย่างเดียว; อย่างนั้นมันเป็นไปได้ มันไม่พอ ก็จะไม่รู้ธรรมะได้เลย. ถ้ารู้ก็เป็นความรู้ด้วยความจำ ความคิดคำนึงคำนวณ ไม่ใช่ความรู้แจ้งแทงตลอดด้วยใจจริงด้วยการเข้าถึงทั่วเลย; เพราะเหตุนี้เขาจึงมีคำพูดที่ฟังยาก.

ในบางหมู่บางพวก เช่นพวกนิกายเซ็น ก็พูดว่า “ไม่ต้องทำอะไรนอกจาก **เข้าถึงตัวธรรมชาติ**” เป็นอันเดียวกันเสียกับธรรมชาติ; พุคอย่างนี้ก็ฟังไม่ถูกอีก. แต่ที่แท้มันก็คือคำที่พูดอย่างธรรมดาสามัญเราพูด : การถึงธรรม บรรลุธรรม เข้าถึงธรรม หรือเป็นธรรมเสียเอง. คำอธิบายละเอียดข้อนี้ อธิบายอยู่ในหนังสือเรื่อง “**คนถึงธรรม - ธรรมถึงคน**” แล้ว ลองไปอ่านดูถ้าสนใจ. คำว่า “**เข้าถึงตัวธรรมชาติเสียเลย, หรือเป็นธรรมชาติเสียเลย**” มันกลายเป็นจิตใจในขณะที่มีสติปัญญาที่สุด; เพราะว่าถ้าเข้าถึงตัวธรรมชาติเสียเลย หรือเป็นตัวธรรมชาติเสียเลยแล้ว มันไม่มีตัวกู - ของกูเท่านั้นเอง มันอยู่เหนืออะไรหมด เหนือความฉลาด ความกลัว ความรัก ความโกรธ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเหนือความโง่.

คนเราโง่มากที่สุดก็เมื่อมีตัวหรือเห็นแก่ตัว เพราะว่าความโง่นั้นเป็นเหตุให้รัก ให้เกลียด ให้กลัว ให้โกรธ ให้อะไรต่างๆ สารพัดอย่างได้. **คนที่สมรรถภาพมากที่สุดก็คือคนที่อยู่เหนือความโง่,** ไม่มี ความโง่ หรือความผิดอะไร เหลืออยู่ในขณะนั้น ซึ่งเราเรียกกันในที่นี้ว่า **มีจิตว่างจากตัวกู - ของกู;** เป็นเรื่องที่ยากหรือเข้าใจยากหน่อย. แต่ถ้าคนทำความพยายาม, **ทนพยายามที่จะศึกษาให้เข้าใจ มันก็เข้าใจได้ และมีประโยชน์เกินค่า;** มีประโยชน์ยิ่งกว่าที่จะเรียกว่าพอกุ้มกัน แต่ว่ามันมีประโยชน์เกินค่า **เพราะถ้าไม่มีสิ่งนั้นแล้ว มันก็ไม่มีทางที่จะบรรลุธรรมอะไรได้.**

ผู้ที่จะแก้ปัญหาค่างๆ จะต้องมีการบรรลุธรรมเสียก่อน บรรลุอย่างเด็ดขาด หรือบรรลุเพียงบางระดับ; หรือว่าแม้แต่ทำให้มีการบรรลุ, หรือการถึงธรรมชาติชั่วขณะบางขณะ ก็ยังเป็นการดีที่สุด. **คือว่า มีจิตว่างในบางครั้งบางคราวก็ยิ่งดีที่สุด กว่าที่จะไม่มีจิตว่างเสียเลย.** โดยเฉพาะในกรณีที่อยู่ปรารถ ศัตรู ปรปักษ์ อะไรประดังกันเข้ามาในเวลานั้น, **ถ้ามีจิตว่างได้มันก็ดีที่สุด** วิเศษที่สุด

ที่จะแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้น. ฉะนั้นจึงได้พูดถึงเรื่องนี้ ซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อเราจะได้ รู้จักและเข้าใจ, จะทำให้มีจิตว่างได้ตามสมควร ในการที่จะแก้ปัญหาในขณะที่ทำงาน, และต้องการที่จะทำการงานให้ดีที่สุดด้วยจิตว่าง.

ในวันนี้ที่ต้องการจะชี้ให้เห็นก็คือ งานที่มีอุปสรรคเต็มไปหมด เนื่องมาจาก บุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยปัจจุบันนี้ หรือสมัยต่อไปข้างหน้า มนุษย์จะต้องทำการงานชนิดที่ต้องสัมพันธ์กับคนอื่น มากยิ่งขึ้นกว่าที่แล้มาแล้ว. เมื่อครั้ง โลกยังไม่เจริญตามแบบใหม่ หรือแผนใหม่ คนทำงานตามลำพังได้เป็นส่วนมาก, ยิ่งสมัยที่ค่าบรรพต์ด้วยแล้ว ก็คล้าย ๆ กับสัตว์; เรื่องงานก็คือการกินเท่านั้นเอง. จะ ต้องไม่ลืมว่าในสมัยอย่างนั้น งานของเขาคือไปเก็บมากินจากในป่า. ไปเที่ยวในป่ามันก็ สนุกเหมือนกับคนเกี่ยวข้าวไปเที่ยวป่า แล้วก็กิน, แต่กินเข้าไปในปากมันไม่มีปัญหา มากเหมือนสมัยนี้.

ครั้นเปลี่ยนแปลงมาถึงสมัยนี้ ที่เรียกกันว่าความก้าวหน้า ก็ต้องพึ่งพาอาศัย หรือเกี่ยวข้องกับคนมากขึ้นทุกที. ความเจริญทำให้รวมกันเป็นหมู่บ้าน หมู่บ้านต้องรวม กันเป็นจังหวัด และเป็นประเทศในที่สุด; มีความผูกพันเป็นอันเดียวกัน เหมือนกับ จับมามัด เป็นมัดเดียวกัน; มันก็ผิดจากสมัยโน้น คือต่างคนต่างเป็นอิสระ เหมือน กับนกหรือสัตว์เดรัจฉาน. เช่นนกอย่างนั้นมันไม่มีการงาน, บินไปหากิน มันก็สนุกสนาน ในการบินไปเหมือนกับเราเที่ยวชมวิว, พอพบลูกไม้เข้าก็กินอย่างสนุกสนาน สบาย ร้องเพลงไปพลางก็มี; อย่างนี้เรียกว่า อุปสรรคไม่มี เพราะว่าการงานไม่มี มีแต่การเล่นหรือการเที่ยว.

คนสมัยโน้นเหมือนกับสัตว์อยู่มาก ในความเป็นอิสระ แล้วก็เปลี่ยนมาเป็น มีภาระมากเข้า ๆ ๆ เหมือนกับถูกสถาป; ซึ่งคัมภีร์ของศาสนาบางศาสนาก็พูดไว้ชัดว่า

ถูกสถาป, มนุษย์ถูกสถาปให้มีความทุกข์. จะมีความลำบากยิ่งยากมากขึ้น เพราะไม่เชื่อฟังคำสั่งของพระเจ้า คือคือถึง ซึ่งหน้า จะต้องมีความทุกข์มากเข้าๆ; มันก็ไม่มีอะไรนอกจากความมีตัวกู - ของกู.

มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมากเข้าๆ จนอยู่ในสภาพปัจจุบันนี้ เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว อย่างที่เรียกว่าเห็นแก่ตัวทุกกระเบียดนิ้ว; แต่อาศัยความสุภาพที่ฉาบย้อมเอาไว้ ตามที่สอนกันให้มีความสุภาพฉาบย้อมเอาไว้ปีบบังก็เลสหยาบ ๆ น. แต่แล้วก็ครอบงำก็เลสนั้นไม่ได้ มันเพียงแต่ว่าปีบบังไว้ กลบเกลื่อนไว้; เราจึงมีจิตใจชนิดที่ฉลาดคือไกลจากธรรมชาติ, ไกลจากความเป็นธรรมชาติมากขึ้นทุกที จึงมีความทุกข์เต็มไปหมด; เพราะมีความอยากมีความยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น ๆ.

ที่นี้ก็ตามถึง ปัญหาที่ว่า จะ ต้องทำงานกันด้วยหมู่คณะ ที่ต่างคนต่างก็มี โรคทางวิญญาณเหมือนกันหมด.

เดี๋ยวนี้เราก็ทำงานเป็นหมู่ๆ; เช่นการค้าขายของพวกนายทุน ก็ต้องมีคนจำนวนมากเข้ามาสัมพันธ์ด้วย มีการบังคับบัญชา มีการปกครอง มีการระมัดระวังอะไรมาก ก็ยังไม่ได้อย่างที่ต้องการ, มันก็มีปัญหาเกิดขึ้น มีการทะเลาะวิวาทเป็นต้น. หรือแม้การงานที่ดีกว่านั้น ที่มีอำนาจบังคับบัญชา เช่น การทหาร การราชการนี้ มีระเบียบวินัยบังคับบัญชา ก็ยังทำอย่างสงบไม่ได้; มันมีช่องมีอะไร ที่จะโต้แย้ง ทักทานบิตพล้ว ต่อสู้อยู่ในหมู่คณะนั้น.

เดี๋ยวนี้ก็เป็นทีที่ปรากฏชัดกันอยู่แล้วว่า ผู้บังคับบัญชาล้วนแต่ปวดหัวอยู่ตลอดเวลา หน้าเขียวหน้าเขียว หน้าคำอยู่ตลอดเวลา แม้ที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภออะไรขึ้นไป, ชั้นหัวหน้ากองทัพรัฐมนตรี หรือแม้แต่นายกรัฐมนตรี, มองดูกันโน่นแ่งนี้ก็จะเห็นว่า แหม! เต็มไปด้วยอุปสรรคที่เกิดมาจากการบังคับบัญชา, ต้องระมัดระวัง. แม้แต่ว่ากิจการทหารที่มีอำนาจเฉียบขาดกว่านั้น : คือว่าถ้าใครฝัน

ละก็ลงโทษอย่างหนักได้เลย หรือประหารชีวิตได้เลย ก็ยังไม่วายที่จะมีการบิดพลิ้ว การต่อต้านอย่างใดอย่างหนึ่ง ใต้ดินบนดินอะไรมันก็ยังมึ. นี่เป็นปัญหาหนักของผู้ที่จะทำงานให้ลุล่วงไปด้วยดี; ในโลกนี้มีปัญหาอยู่อย่างนี้เป็นส่วนสำคัญสำหรับประเทศชาติ ที่ต้องการความเจริญอย่างแผนใหม่.

นี่คือปัญหาว่าทำอะไร จึงจะทำงานด้วยกันได้ดีที่สุด
เกี่ยวกับการบังคับบัญชา ? เมื่อบังคับบัญชาไม่ได้ เราจะทำอะไร ? เราจะปวดหัว หรือตกรรททั้งเป็นอยู่อย่างนั้นหรืออย่างไร ?

นี่คือปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง ที่กำลังจะพูดถึงอยู่ในขณะนี้ คือเรื่องทวิสังคัมเนื่องด้วยคนอื่น. ถ้าแก้ไขปัญหานั้นได้ ก็จะหมดปัญหาในโลกนี้; เพราะแม้ว่าเรื่องที่เป็นปัญหานั้นระหว่างประเทศ ระหว่างชาติ มันก็เรื่องนั้น ๆ ; **เรื่องพูดกันไม่รู้เรื่อง, ใช้คำธรรมคาสามัญก็คือว่า เรื่องพูดกันไม่รู้เรื่อง.** เป็นคอมมูนิสต์กับประชาธิปไตยก็พูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะมีตัวกู - ของกูอย่างแรงมากขึ้น ไปตามสัดส่วน; **ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง ก็เพราะประโยชน์ที่ต้องการไม่ตรงกัน.** ลูกจ้างลูกน้องกับผู้บังคับบัญชา หรือลูกจ้างกับนายจ้าง พูดกันไม่รู้เรื่อง ยิ่งพูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะประโยชน์มันไม่ตรงกัน. ถ้าประโยชน์มันตรงกันมันก็พูดกันง่าย พูด ๒ - ๓ คำแล้วทำสนุกสนานไปเลย ไม่เกิดปัญหาอันนั้นขึ้นมา.

เคอวนประโยชน์มันไม่ใคร่ตรงกันสิ่งนี้ เพราะต่างฝ่ายต่างเห็น **แก่ตัวมากขึ้น.** ก่อนนี้เคยทำงานกันอย่างพอกับลูก; นายจ้างกับลูกจ้างสมัยก่อนเขา **ทำกันอย่างพอกับลูก,** หรือแม่แต่ทาสในเรือนเบี้ยกับนายเงิน ก็ยังทำงานกันเหมือนกับพอกับลูก; มาถึงสมัยนี้ **ทำงานกันเหมือนระหว่างศัตรูกับศัตรู :** อย่างพวกทาสที่ฝรั่งจับไปจากอาฟริกาเอาไปเป็นทาส, ทำกันอย่างทาสเหลือที่จะเรียกว่าทาส, และนายจ้างกับลูกจ้างก็ไม่ทำงานกันอย่างพอกับลูกเหมือนสมัยก่อน; เพราะมีความเห็นแก่ตัว

จึงมีการพูดกันไม่รู้เรื่อง; เพราะต่างฝ่ายต่างจ้องมองที่จะเอาเปรียบ จ้องหาโอกาสที่จะเอาเปรียบเพื่อประโยชน์ของตัวเอง : มันก็ยิ่งพูดกันไม่รู้เรื่อง.

มาคิดดูคำนวณดู ถ้าทำให้เรียบร้อยไปได้ จะต้องใช้สติปัญญามากเท่าไร? ในเมื่อแต่ละคน เต็มไปด้วยความคิดความรู้สึกที่เป็นตัวกู-ของกู, กลัดกลุ้ม หรือ เต็มปรีอยู่ในนั้น. สมมติว่าเราไม่เป็นอย่างนั้น เช่นเราเป็นผู้บังคับบัญชาเราก็ไม่มีจิตใจเป็นอย่างนั้น; แต่ว่าลูกน้องเป็นอย่างนั้นจะทำอย่างไร? มันก็มีปัญหามากจนเหลือวิสัยต้องขอลา ที่เขาเรียกกันว่าต้องไขก๊อก, คือลาตัวเองถอนตัวเองออกไปจากการทำงานนั้น; เพราะสู้ไม่ไหว. ลูกน้องหรือคนใช้หรือลูกจ้างที่มันเหลือประมาณ ถ้ามันเป็นสิ่งที่ลาได้ถอนได้มันก็คืออยู่. แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ลาออกไม่ได้ ถอนไม่ได้ มันก็ต้องต่อสู้ต่อไป; นี่คือปัญหา.

ถ้าเป็นสามัคคีกันมันเกิดไม่ลงรอยกันจะทำอย่างไร? หย่ากันก็ไม่ได้ ก็ต้องทนตบถกันเป็น เพราะพูดกันไม่รู้เรื่องอย่างนั้นหรือ; แม้หย่ากันได้ มันก็ยังเป็นอย่างเดียวกันอีก ปัญหาที่ยังคงเดิม. มันจึงเป็นความถูกต้องที่จะแก้ปัญหามากกว่าที่จะยอมแพ้; เราก็มาถึงปัญหาข้อนี้ในลักษณะอย่างนี้. ถ้าจะปฏิบัติทำงานไปให้ดีที่สุดด้วยจิตว่าง ในหมู่คนที่จิตวุ่นแวกล้อมอยู่เช่นนี้ได้อย่างไร? นี่เป็นตัวปัญหา. คำตอบมันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าที่พูดแล้วอย่างกำปั้นทุบดินไม่มีผิด ว่าทำงานด้วยจิตว่างให้มีจิตว่างจากตัวกู-ของกูไปตามเดิม คือไม่โกรธ ไม่หมั่นหมอง ไม่อะไรหมก, หาทางแก้ไขไปตามเดิม.

ปัญหามันก็เขยิบใกล้เข้ามาจะแก้ไขกันอย่างไร? จะแก้ไขคนที่มีจิตใจวุ่นอย่างนั้นจะแก้ไขได้อย่างไร? จะดำเนินงานไปได้อย่างไร? เพราะเขาคงตัวเป็นศัตรูหรือเป็นฝ่ายค้านหรือเป็นอะไรอยู่ในใจ; เพราะประโยชน์มันขัดกัน. มันก็มาถึง

ข้อที่ว่า ภาระความไม่คิดของผู้อื่นด้วยความดีของเรา อย่างที่เคยพูดมาแล้ว, อย่างที่เป็นหลักสำคัญที่สุดในพุทธศาสนา.

ที่นี้ปัญหาต่อไปก็มาอยู่ที่ว่าจะทำอะไรไหว? เอาความดีไปชนะความชั่วของคนเหล่านั้นตั้งมากมายนั้นจะทำได้อย่างไร; มันเหลือที่จะทำได้. ถ้าอาศัยหลักพุทธศาสนามันก็มีเป็นลำดับ : ถ้าดีกว่าเรา สูงกว่าเรา ก็ให้เคารพบูชาเชื่อฟัง, ถ้าเสมอกันก็ให้รักใคร่กลมเกลียวกัน, ถ้าอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าเรา ก็ให้เมตตา สงสาร.

แล้วมันก็มาโดนปัญหาว่าสงสารไม่ออก สงสารไม่ไหว, มันเลวเกินไป มันเป็นอุปสรรคศัตรู ยิ่งกว่าจะเป็นผู้น้อย ผู้อยู่ในบังคับบัญชา. ปัญหามันมีอย่างนี้เรื่อย แต่มันก็ไม่พ้นไปจาก แก้นปัญหาด้วยการใช้จิตที่ว่างอยู่เรื่อยไป. มันมีอยู่แต่ว่า จะใช้มันแ่งไหน, มันมีหลายแ่งหรือหลายสิบแ่งหลายสิบมุม จะใช้มันในแ่งไหน จะใช้จิตว่างแบบอนัตตภาพ ให้สำเร็จจุลวงไป อย่างว่าเอาหน้ารอดไปคราวหนึ่ง ๆ มันก็ได้เหมือนกัน ถ้าไม่มีปัญญาอะไรมากกว่านั้น; มันก็ยังดีกว่าไม่แก้เสียเลย มันเป็นปฏิภาณหรือเป็นเจโกไปเลย.

ถ้าให้ดีที่สุด เป็นพุทธบริษัท มันก็ต้องทำด้วยใจจริง ด้วยสติปัญญาจริงๆ, สติปัญญาจริงๆ ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าความว่าง ชนิดที่เปรียบเหมือนกับไฟกรด หรือตากรด มองอะไรมันว่างไปหมดทุกที; มีปัญญาสูงกว่า เหนือกว่า, มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของว่างไปได้จริง, มองงานก็ไม่ใช่เป็นงาน กลายเป็นของเล่นสนุกไป, มองคนก็ไม่มีคนกลายเป็นธรรมชาติ เป็นธาตุ เป็นขันธ เป็นอายตนะต่างๆ ไป. เมื่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีลักษณะเป็นผู้ต่อต้านขึ้นมา มีกิเลสอย่างนี้แล้ว ก็มองอย่างเดียวกันนั้น : คือมองเห็นไม่เป็นคน ไม่เห็นคน, เห็นกิเลส; มองเห็นกิเลส กคอเห็นผี.

เรื่องผีพุกกันในวันก่อนแล้วว่า ผีที่แท้จริงคืออวิชชา, อวิชชาเป็นมารคาบิคาของผี; เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็คือเกิดฝันนาชนิดขึ้นมา. ครั้นเมื่อเราเผชิญหน้ากับอยู่กับคนมุ่งร้ายต่อเรา หรือคนต้อตึง คนบิณฑลว หรืออะไรทำนองนี้แล้ว ก็มองมันด้วยไฟกรด หรือตาที่มีไฟกรดฉายลงไปทันที ว่าเรากำลังพุกกับผี ไม่ได้กำลังพุกกับมนุษย์, หมายความว่าเรากำลังพุกกับกิเลสของเขา ไม่ได้พุกกับคน คือกำลังพุกกันกับกิเลส หรือกำลังพุกกับผี.

เมื่อกำลังพุกกับผี เราจะต้องทำอะไร? เราก็ดูไม่ควรจะโกรธ; เพราะมันเป็นผีตามธรรมชาติไม่ได้พุกกับคนนาย ก. นาย ข. นายคนนั้นคนนี้. “เรา” นี้ะคืออะไร? เราก็ดูไม่ใช่คน เราคือสติปัญญา. เรากำลังเป็น คือสติปัญญา ของความมีจิตว่าง; นี้คือ “เรา”. เรากำลังพุกกับผี หรืออวิชชา หรือโลภะ โทสะ โมหะ ของคนใดคนหนึ่ง ก็เราสมมติว่าคนใดคนหนึ่ง. ถ้าเราโกรธขึ้นมา โมโหขึ้นมา เราเองก็เบ็นผีขึ้นมา ผีพุกกับผี มันก็ได้ทะเลาะกัน, ผีกับผีมันกัดกันแล้วมันก็จะล้มละลายไปด้วยกัน. ถ้าเราโกรธขึ้นมา หรือแม้แต่เราหม่นหมองขึ้นมา เราก็ดกลายเป็นผี พุกกับผี. ลองคิดดูมันจะพุกกันรู้เรื่องได้อย่างไร; มันก็ต้องทะเลาะกัน แม้ไม่ทะเลาะกันด้วยปาก มันก็ทะเลาะกันด้วยใจ อย่างร้ายแรง.

เมื่อใดนายจ้างโกรธขึ้นมา; ลูกจ้างมันก็โกรธอยู่แล้ว; มันก็คือผีพุกกับผี ทะเลาะกับผี แล้วใครจะแก้ปัญหาคิด, มันเป็นเรื่องผิดกัน ใครจะไปแก้ปัญหาคิด. มันเป็นผีไปทั้งสองตัว, ใครจะแก้ปัญหาคิด. ถ้าจะแก้ปัญหาคิด มันก็ต้องเป็นมนุษย์สักฝ่ายหนึ่งซึ, เป็นมนุษย์สักข้างหนึ่ง; เป็นมนุษย์พุกกับผี แก้ปัญหาคับผีมันอาจจะทำได้ เพราะมนุษย์ต้องเก่งกว่าผี.

ที่นี้เราต้องเป็นมนุษย์ไว้เสมอ, เป็นมนุษย์ไว้ให้ได้เสมอไป ที่จะทำอะไรกับผี คือบุคคลที่กำลังมีตัวกู - ของกู จักอยู่ในรูปของความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างที่เรยกกันว่าจะพุกกันไม่รู้เรื่อง.

ถ้าเราจะพูดกันให้รู้เรื่อง มันก็ต้องเป็นมนุษย์ชัด และก็ไม่มีอะไรที่
 ไปกว่ามนุษย์ที่กำลังมีจิตว่างจากตัวกู - ของกู มันจึงจะมีปัญญาเหนือกว่า, มีอะไร
 ที่เหนือกว่า พูดไป ทำไป จัดไป ให้มันเข้ารูปเข้าเรื่อง; เพราะถ้าเป็นผีเสียแล้ว
 มันก็คอยความมืดความบอด ความไม่มีแสงสว่างเลย. ถ้าเป็นมนุษย์มันก็มีแสงสว่าง;
 ที่นี้เรารักษาความเป็นมนุษย์ มีแสงสว่างไว้อยู่เสมอ ก็ทำไปได้. ถ้าไปโกรธเสียแล้ว
 ไปโกรธเสียด้วยกัน มันต้องล้มละลายไปทันที จนกว่าจะตั้งตัวได้ใหม่ คือหายโกรธ.
 เพราะฉะนั้น อย่าโกรธ กลายเป็นคำตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ง่าย ๆ อย่างนี้ใคร ๆ ก็
 ตอบได้ เด็ก ๆ ก็พูดได้.

ขอให้อ่านไว้อย่างหนึ่งว่า คำตอบนั้น ตอบง่ายที่สุด, ปัญหารธรรมะหรือ
 ทางธรรมะอย่างลึกซึ้งนั้น ตอบง่ายที่สุด, และมันจริงด้วย ถูกด้วย ไม่มีอะไรจริง
 ไปยิ่งกว่านั้นแล้ว; แต่มันไปยากที่การปฏิบัติ.

ขอให้นึกถึงภาพที่เขียนไว้ในที่ผนังง้านั้น ท่านพวกเซ็น, คือพระภิกษุ
 ตอบเทศาว่า "อย่าทำชั่วทำดี" เทศาฯ ก็ย้อนว่า โอ๊ย, พูดอย่างนี้เด็ก ๓ ขวบ
 ก็พูดได้. พระก็ย้อนว่า เด็ก ๓ ขวบพูดได้ แต่แก่หัวหงอกแล้ว มันก็ยังไม่ปฏิบัติไม่ได้;
 ลักษณะอย่างนั้นมออยู่ทั่วไป เสมอไป, คือมีอยู่ทั่วไปในหมู่มนุษย์ในตัวเรา : พูดได้
 คิดได้ วางแผนการได้; แต่มาติดอยู่ที่ว่า ปฏิบัติไม่ได้, บังคับตัวไม่ได้,
 มันก็ปฏิบัติไม่ได้ คือไปโกรธเสีย. สอนว่าอย่าโกรธก็เห็นจริง แต่ก็ปฏิบัติไม่ได้
 คือไป โกรธเสียแล้ว.

มีพุทธภาษิตที่น่าประหลาด ที่สรุปการปฏิบัติทั้งหมดไว้อีกแบบหนึ่งในภาษา
 คณธรรมคาสาถาว่า : สจฺจํ ภเณ น กุขฺเณยฺย, - พูดจริง และอย่าโกรธ,
 ทั้งหมดมีแค่นี้เอง. "พูดจริง และอย่าโกรธ" เพียงเท่านั้นพอ หหมดเลย, ไปนิพพาน

ก็ได้. ในที่นี้เราหมายถึงปัญหาในโลก, ปัญหาเกี่ยวกับการสังคมในโลกนี้ เช่นเป็น นายจ้างเป็นนายทุน **เพียงแค่พูดจริง และอย่าโกรธเท่านั้น จะแก้ปัญหาค่างๆ ได้หมด.** **นี่พระพุทธเจ้าว่า ไม่ใช่ผมว่า.**

เรื่องพูดจริงนี่ยากที่คนเราจะพูดจริง เพราะตัวเองก็มักจะกดเสมอ. นอกจากนั้นมันยังมีจริงอีกความหมายหนึ่ง ก็เป็นคนจริง พูดจริงทำจริง : ตัวเอง ก็ทำจริง และตัวเองก็เป็นคนจริงด้วย ไม่ใช่พูดจริงอย่างเดียว; มันก็เป็นทำจริง และเป็นคนจริง, จริงให้เป็นหลักเป็นประธาน เป็นอะไรไว้อยู่ด้วยเสมอ.

ขอให้เป็นคนจริง คือคนตรงหรือคนจริง นี่เป็นหลักอันใหญ่ **ที่ ๑, หลักที่ ๒ ก็อย่าโกรธเป็นอันขาด;** เพราะถ้าโกรธแล้วก็จะรักษา ความจริง ความอะไรไว้ไม่ได้.

คำว่า **โกรธ** เขาก็ต้องมีความหมายกว้าง : แม้ไม่ใช่ถึงขนาดไปตีเขา เพียงแต่หม่นหมอง เพียงแต่มีจิตกระเพื่อม มี *move* อะไรอย่างหนึ่งละก็ไม่ได้แล้ว, เรียกว่าโกรธแล้ว; และความหวั่นไหว ความตื่นเต้นที่เรียกว่า *excitement* ก็เหมือนกัน สงเคราะห์อยู่ในความโกรธ.

เมื่อไม่โกรธก็ไม่มี *excite* ไม่มี *move* แม้แต่ประการใด; **นี่เรียกว่า** **ไม่โกรธ คือไม่หวั่นไหว.** พูดจริงแล้วก็ไม่โกรธ อยู่เป็น *personality* เป็นของที่มี อยู่ที่เนื้อที่ตัว, แสดงอยู่ที่เนื้อที่ตัวประจำอยู่ตลอดเวลา จนใครๆ เห็นก็รู้ ยอมรับว่า หมอนี่พูดจริงและไม่โกรธ; แล้วคุณก็ชนะลูกน้อง, ชนะคนได้บังคับบัญชา, ชนะ อะไรได้อย่างปาฏิหาริย์. **เพราะว่าการพูดจริงและไม่โกรธ มันมีความหมายถึง** **ทำงานด้วยจิตว่าง มีสติปัญญาของความว่างอยู่ที่ ไม่โกรธ, จะไม่มีอาการตี**

ทะเลาะกับศัตรูไป, จะมีอาการของมนุษย์ที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม แล้วก็กำจัดผี
ปราบผี นำผีด้วยธรรมะอันนี้; ไม่ใช่ไปฆ่าทะเลาะกับผี.

มีคนเป็นอันมากมาที่นี้ ในชั้นที่เป็นหัวหน้างานเป็นอะไร มาร้องทุกข์มา
พร่ำบ่น ปรับทุกข์เรื่องเข้าใจกันไม่ได้ อย่างนี้ ผมสังเกตและเห็นว่า อ้าว, มันเบนดี
ไปทะเลาะกับผีด้วยกัน แล้วมันจะไม่เพิ่มปัญหาอย่างไร; นี่ก็คือคนขาดธรรมะ.
คนไม่มีธรรมะ คนไม่สนใจธรรมะ; เกิดอรันขึ้นมาก็จะมาที่วัด แล้วใครจะช่วยได้,
ไม่เคยสนใจธรรม ไม่ประณีตประสาทางธรรมะ จะมาพูดคุยกันชั่วโมงเดียวให้รู้เรื่อง;
ก็ทำไม่ได้. บางคนว่ามีเวลาครึ่งชั่วโมง; นี่คนบ้า ที่ไม่รู้จักกรรมะ ไม่รู้จักศาสนา
จะให้ผมพูด ๑๕ นาที ๒-๓ คำ ให้เขาแก้ปัญหาทั้งหมดเหล่านั้นได้, แล้วเขาจะกลับ
ไปขึ้นรถไฟ; เขาว่าอย่างนี้. นี่ก็คนบ้าที่สุด ที่ไม่รู้จักพุทธศาสนา; เราพูดกัน
เป็นวัน ๆ เดือน ๆ ก็ยังไม่ค่อยจะรู้, รู้แล้วก็ยังไม่ทำไม่ได้.

การแก้ปัญหาใด ๆ ขอให้ให้ความสำคัญแก่พระธรรมให้เพียงพอ.

ถ้าผมพูดตรง ๆ ก็พูดว่า : พวกพระ พวกเณรก็ยังให้ความสำคัญแก่
พระธรรมไม่เพียงพอ คือแก่คุณค่าของพระธรรม; มันจึงมีปัญหาเหลืออยู่. ไม่ต้อง
พูดถึงคนชนิดนั้น ที่ไม่เห็นแต่แก่สิ่งอื่น เห็นแก่ปากแก่ท้อง ยิ่งกว่าเห็นแก่ความสำคัญ
ของพระธรรม. เพราะไปเห็นแก่ปากแก่ท้องเสียแล้ว ก็ย่อมมีความไม่เห็นแก่พระธรรม
นั่นเอง. พระธรรมไม่ต้องการให้เห็นแก่ปากแก่ท้อง; เมื่อไปเห็นแก่ปากแก่ท้อง ก็คือ
ไม่เห็นแก่พระธรรม, ไปเห็นแก่เล่นแก่หัว แก่การยกหูชูหางของตัวกู - ของกู;
นี่จึงไม่เห็นแก่พระธรรมหมด เลอ. ระวังในเรื่องยกหูชูหางแห่งตัวกู - ของกู
แล้วไปลุ่มหลงเรื่องกิน เรื่องกาบ เรื่องเกียรติยศอยู่เป็นประจำ จะไปแก้ปัญหา
อะไรได้; เพราะว่สิ่งเหล่านั้นมันจะทำให้พูดไม่จริง และโกรธจัดทั้งนั้น.

เรื่องกิน เรื่องถาม เรื่องเกียรติ ที่บูชากันนักก็ขอให้ระวังให้ดี มันเป็นตัวการที่ทำให้หุ้ตไม่จริง, และไม่เป็นคนจริง และไม่เป็นคนตรง แล้วเป็นคนโกรธตะพืด, เพราะความเห็นแก่ตัว. ถ้าเราจะซื้อตรงต่อคำสอนของพระพุทธองค์ว่า : *สจฺจํ ภณเณ น กุขฺขเมยฺย* ต้องระวังข้อนี้. จะเป็นคนพูดจริง และไม่โกรธอยู่เสมอได้อย่างไร ? ที่บ้านก็เป็นอย่างนั้น, ครอบครัวก็เป็นอย่างนั้น, ที่ออฟฟิศทำงานก็เป็นอย่างนั้น, ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาก็เป็นอย่างนั้น, จะไปที่ไหนก็เป็นอย่างนั้น. สัมคมกับคนทุกคนก็เป็นอย่างนั้น. อย่างไรก็ตามก็คุณจะใช้หลักนั้นได้สำเร็จ ๑๐๐% คือที่ว่า : ถ้าเขาอยู่ในฐานะสูงกว่า ก็บูชาเคารพเชื้อหั่ง, ถ้าเสมอกันก็รักใคร่กลมเกลียวกัน, ถ้าอยู่ในฐานะต่ำกว่าก็เมตตาสงสาร; นี้จะทำให้สำเร็จด้วยอุบายอย่างนี้.

ลองคิดดู ถ้าเราพูดจริง แล้วไม่โกรธอยู่เสมอ, ผลอะไรมันจะเกิดขึ้น ? มันก็มีแต่ความร่วมมือ, และการให้ความสนับสนุน. ผู้ที่สูงกว่าเรา เห็นอกว่าเรา เขาก็พยายามจะลากดึงเราขึ้นไปสู่ที่สูง, พวกที่เสมอกันกับเรา ก็จะช่วยล้อมเราไว้ให้ปลอดภัย, พวกที่ต่ำกว่าเราที่เราเมตตาสงสารเขา, เขาก็พร้อมที่จะหนุนเราขึ้นไปให้สูง ช่วยดันเราขึ้นมาจากข้างล่าง. พวกที่อยู่สูงกว่าก็ดึงเราขึ้นไป พวกที่เสมอกันก็ประคับประคองส่งขึ้นไป มันก็มีแต่ความร่วมมือ ไม่มีอุปสรรคศัตรู เหมือนอย่างที่ว่า. เพราะฉะนั้น การประกอบกิจการงานในชีวิตประจำวัน ก็เป็นการเล่นหัวที่สนุก. การงานที่หนักอึ้ง มันก็ไม่มี ความหมายว่าเป็นเรื่องที่หนักอึ้ง; มันเป็นการพร้อมใจกันทำอะไรสนุก สรวลเสเฮฮาไปได้อย่างคนสมัยโบราณอีกเหมือนกัน. กระทั่งการงานนี้ถูกทำลายให้หมดความหมายว่าเป็นการงานหรือภาระหนักไป, ทลายการงานลงเป็นงานฝีมือสนุก ๆ, ช่วยกันทำสนุก ๆ ในระหว่างสังคมนั้น.

ลูกจ้างกับนายจ้างก็ดี ผู้บังคับบัญชา กับผู้ใต้บังคับบัญชาก็ดี แม้ในครอบครัวล้วน ๆ ก็ต้องสามารถเปลี่ยนความยุ่งยาก ให้กลายเป็นความง่ายคาย, ทำของหนัก

ภาระหนักให้กลายเป็นของเบาไปได้, ทำสิ่งทรมานทุกข์ทนให้กลายเป็นของเล่นหัวไปเสีย; ทำอย่างนี้จะไม่เสียเปรียบนกตัวเล็ก ๆ ที่มากินลูกหมากเม่าทุกวัน ๆ. นกมันบินมาก็คุ้มมันสนุก. ผมดูเห็นมันสนุกด้วยการบินมาหลาย ๆ ตัว ในเมื่อกินอยู่ก็เห็นมันสนุก กินลูกไม้อยู่มันก็สนุก. เขาถลึงส่องดู เห็นมันเหมือนกับสนุก; ทกลงมันก็ไม่มีความที่จะเป็นทุกข์. การงานของมันก็มีเท่านั้นไม่เป็นการงานเลย, เป็นความสนุกสบาย ไม่มีเจ็บมิใช่ที่จะต้องเป็นทุกข์, ความตายก็ไม่มีความหมาย. นี่มันเป็นจิตว่างตามธรรมชาติ ไม่ใช่จิตว่างของการอบรมปฏิบัติธรรมะอะไร; ฉะนั้น **ขันธขว้างจิตว่างจากตัวกู - ของกูแล้วมันสบายหงน.**

การที่เราจะเอาอย่างนกบ้างมันก็น่าจะได้ ไม่เสียเกียรติเสียอะไร; เพราะเรายังตกนรกทั้งเป็นอยู่โดยมาก. ถ้าไม่อยากเอาอย่างก็เพียงแต่เอาเยี่ยง เหมือนที่เขาพูดว่า “เอาเยี่ยงกาแต่อย่าเอาอย่างกา”. ส่วนที่ฉลาดของกา เราเอาเยี่ยง, ส่วนที่คอกโงของมันอย่าเอาอย่าง. จากธรรมชาติต่าง ๆ เราดูได้ในลักษณะอย่างนี้, คือเราใช้ความฉลาดในทางที่ถูกต้อง ก็แก้ปัญหาลำบากได้ ไม่มีอาการที่เป็นผี; แต่เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูงสะอาด สว่าง สงบได้ ไม่แพ้นกหนูมดแมลง อะไรเหล่านี้ ที่มันมีความว่าง ความสะอาด สว่าง สงบชนิดตามธรรมชาติ ที่ “ตัวกู - ของกู” มันยังไม่เจริญ.

มนุษย์นี้ “ตัวกู - ของกู” มันเจริญ เกิดปัญหาแปลกออกไป วิเศษออกไป; เราต้องมีหน้าที่ที่จะต้องแก้ปัญหาก็กลับไปสู่ภาวะที่สะอาด สว่าง สงบ ตามธรรมชาติ. แต่แล้วคนก็ไม่มีความสุขมากกว่าสัตว์ มนุษย์มีสมรรถภาพในการทำอะไร ๆ ได้มากกว่านกหนูเหล่านี้; แต่ถ้ามาพูดถึงความสุข ไม่มีทางที่จะเอาชนะสัตว์เหล่านี้ได้; เพราะมนุษย์ได้รับบาป, ถูกสาปให้มีปัญหาหนัก ให้มีความทุกข์มาก.

อย่างกัมภีร์คริสเตียนเขาเขียนไว้อย่างนี้ : เขาไปกินอะไรเข้า ที่ทำให้มีสติปัญญาอันธพาล ที่ไปเริ่มรู้จักแบ่งแยกเป็นดีและชั่ว เป็นสุขและทุกข์ เกลียด

ข้างหนึ่ง รักข้างหนึ่ง มีความยึดมั่นถือมั่น ทำให้เกิดมีหญิง มีชาย มีดีมีชั่ว มีสุข มีทุกข์ เพราะแอบกินผลไม้ต้นนั้นเข้าไป จึงเกิดปัญญาอย่างนี้, และปัญญาอย่างนี้ มันไม่ใช่ปัญญา มันเป็นความโง่, คือไปรู้จักชั่วรู้จักดีสำหรับถือมั่นนั้นเป็นความโง่. แต่ถ้ารู้จักดี รู้จักชั่วสำหรับจะไม่ยึดมั่นถือมั่นเลยทั้งสองอย่าง นั่นคือปัญญา. ปัญญาใน พุทธศาสนาเป็นปัญญาอย่างนี้.

ที่นี้ ผลไม้อีกต้นหนึ่งที่ทำให้รู้จักความดีความชั่วนั้น ว่าใช้ไม่ได้, ยึดถือไม่ได้, นี้พระเจ้าไม่ให้กิน. มนุษย์ไม่ได้กิน หวงห้ามเสียสำเร็จ; มีในตามคัมภีร์ไบเบิล ๒-๓ หน้าแรกเลย ที่เห็นมีอยู่อย่างนี้. นี่แปลว่ามนุษย์ถูกล่ามไว้ในลักษณะอย่างนี้ มันจึงมาเผชิญปัญหาใหญ่ว่า *ยังวัง ยังไกล, ยังออกกำลังยังลึก จมลึกลงไป, ยิ่งมีสติปัญญาจึงจมลึกลงไป.* สติปัญญาอย่างมนุษย์ชนิดนี้ยังมีเท่าไร ยิ่งจมลึกลงไปใ้ในกองทุกข์เท่านั้น เป็นสติปัญญาบุคคลผู้ตั้งตัวเอง.

จะแน่นอนว่ามีสติปัญญาเพื่อตัวกู - ของกู แต่ให้มีสติปัญญาเพื่อตนหรือทำลายเสียซึ่งตัวกู - ของกู โดยวิธีง่าย ๆ คืออย่าเป็นผี เป็นอะไรแบบกัณฑ์เหวียงกันอยู่เป็นประจำ, แล้วก็แก้ได้ง่ายด้วยคำพูด ๒ คำ “พูดจริงและไม่ โกรธ”, และกัปฏิบัติให้ได้ อย่าให้หันหัวหงอกก็จะเป็นการดี. นี้โดยหลักใหญ่ๆ เป็นอย่างนี้ เอาไปคิดดูโดยหลักการเสียก่อน; นี้พูดอย่างภาษาการเมือง. เมื่อคุณ “รับหลักการ” คุณก็ไปปฏิบัติ ไปแก้ไข ไปทำอะไรให้มันได้ตามหลักการนั้นๆ จึงจะเป็นผู้พูดจริงและไม่โกรธ, และก็ไม่ต้องมีปัญญาอะไรอีก; ปัญญาอื่น ๆ มันเหลืออยู่แล้ว ปัญญาเงโก ปัญญาอาชีพ ปัญญาหน้าที่ที่ไม่ลายมือมันเหลืออยู่แล้ว.

หากปัญญาที่จะควบคุมตัวกูของกูยังไม่พอ มันมีน้อยเกินไป ก็ต้อง *ใช้วิธีที่ว่าจะให้ธรรมชาติช่วย,* เอาสติปัญญาของธรรมชาติของความว่างตามธรรมชาติ

มาช่วย โดยวิธีล่อตักเอามา ด้วยการพูดจริงและไม่โกรธอยู่เป็นประจำ; นี่จะเป็นเหมือนกับอะโรอันหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยั่วหรือล่อปัญญาให้วิ่งเข้ามาหา เหมือนกับเรามีอะไรที่ใช้ล่อสัตว์ให้มันวิ่งเข้ามาหาเองโดยไม่ต้องลำบาก, ก็ได้มากมาย.

เราต้องการปัญญาของธรรมชาติ อันลึกซึ้ง คือว่างจากตัวกู^๕ ก็ต้องเป็นอยู่ด้วยการพูดจริงและไม่โกรธอย่างเด็ดขาด ไม่หวั่นไหว, พูดจริงและเป็นผู้ไม่หวั่นไหว. รายละเอียดปลีกย่อย คุณอาจจะคิดเอาเองก็ได้. ไปแก้ปัญญาในบ้าน ในเรือนในครอบครัว ที่ออฟฟิศ ทำงานอาชีพหรือราชการอะไรทุกอย่าง ทุกแห่ง ให้มันอยู่ในสภาพอย่างนี้; หรือเรียกว่าเราแก้ปัญญาที่เกิดขึ้น ในเมื่อต้องการจะทำงาน ด้วยจิตว่าง เพื่อรักษาหลักเกณฑ์ที่ว่าทำงานด้วยจิตว่างไว้ให้ได้ แล้วก็เจริญก้าวหน้าต่อไป.

นี่เวลาทั้งหมด.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๑๖ - การยกผลงานให้แก่ ความว่าง

๒๔ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๒๔ สิงหาคม เป็นวันที่ ๒๗ แห่งระยะเวลา
เข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนั้นจะได้กล่าว
หัวข้อว่า “การยกผลงานให้แก่ความว่าง”. ในวันที่แล้ว
มาได้กล่าวถึงการทำงานด้วยจิตว่าง, ในวันนี้จะว่าด้วย
“การยกผลงานที่ทำนั้นให้แก่ความว่าง” เป็นการกล่าว
ต่อกันไป ตามหัวข้อที่เราคุ้นเคยอยู่แล้วว่า “ทำงาน
ทุกชนิด ด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง ทุก
อย่างสิ้น กินอาหารของความว่าง อย่างพระกิน
ตายเสร็จสิ้นแล้วในหัว แต่หัวที่”.

การที่สรุปไว้เป็นคำกลอนอย่างนี้ เพื่อช่วยความจำ ให้ความสะดวกในการที่จะ
จะคิด จะพิจารณา รวมทั้งจะปฏิบัติ คือเป็นสติเป็นเองอยู่เสมอ. สำหรับคำกลอนนั้น
มันก็ต้องมีข้อยกเว้นบางอย่าง หรือให้อภัยกันบางอย่าง ในการที่ว่าคำกลอนมันก็ต้องไป
ตามระเบียบของกลอน ; ถ้ามันมีอะไรที่ต้องทำความเข้าใจให้สมบูรณ์ มันก็ต้องทำ.

และยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือว่าคำพูดนี้ต้องการพูดไว้เป็นกลางๆ. ส่วนการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติ นั้นมันก็ได้หลายแง่หลายมุม คือผู้ที่ยังมีกิเลส ก็ต้องพยายามปฏิบัติ; นั้นมันก็อย่างหนึ่ง.

คำสอนนี้มันก็ต้องมีเหมือนกันว่า มีคำบางคำประกอบอยู่ด้วยการขอร้อง ด้วยการบังคับ; เช่นคำว่า “จงยกผลงานให้กับความว่าง” นี้สำหรับผู้ที่ยังปฏิบัติอยู่ ก็สอนให้ปฏิบัติอยู่ด้วยการขอร้อง หรือการบังคับ; แต่ถ้าเป็นผู้ที่ปฏิบัติเสร็จแล้ว หรือไม่มีกิเลส มันก็เป็นการ “ยกผลงานให้แก่ความว่าง” อยู่ในตัว โดยไม่ต้องขอร้อง หรือไม่ต้องบังคับอะไรกัน, มันเป็นอยู่แล้วในตัว และยังกว่านั้นอีก ก็คือถ้าผู้นี้เป็นผู้ที่ทำงานด้วยจิตว่างได้จริงๆ; มันก็เป็นการยกผลงานให้ความว่างอยู่แล้วในตัวเหมือนกัน; เพราะมันทำด้วยความว่าง ไม่ใช่ตัวกูทำ; ผลงานมันก็ไม่เป็นของกู อยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ. หลังจากนั้น ถ้าจิตมันไม่ว่างไปตลอด มันก็วกไปเสีย; ผลงานนั้นมาเป็นของกูเสียอีกก็ได้; ฉะนั้นจึงต้องมีการสำรวจระวังต่อไปอีก. การที่จะไม่ไปรับเอาผลงานนั้น ที่ยกให้แก่ความว่างแล้ว กลับคืนมาเป็นของตัวกูอีก นั้นมันมีความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ต่าง ๆ กัน ในคำพูดเหล่านั้น โดยเฉพาะที่เป็นคำกลอน.

ที่นี้ เราจะได้พูดกันถึงคนที่ยังต้องปฏิบัติ ที่ยังไม่หมดความยึดมั่นถือมั่น.

ผู้ที่ยังต้องปฏิบัติเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นอยู่ ยังกำลังเผชิญปัญหาต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ นี้ยังมีความยึดมั่นถือมั่น; ฉะนั้นในการที่จะมีจิตว่างและทำงานด้วยจิตว่าง, หรือการทำงานด้วยจิตว่าง ก็เพื่อจะไม่เป็นทุกข์, การงานจะไม่เป็นทุกข์ การงานกลายเป็นของสนุก; เขาก็ต้องระวังต่อไป ที่จะไม่ยื้อเอาผลของงานมาเป็นของตัว ให้มันคงสนุกต่อไป เป็นสุขต่อไปอีก.

วิธีที่จะทำงานด้วยจิตว่าง มีอยู่อย่างไร? มันก็ต้องเอาวิธีนั้นมาใช้กันโดยเฉพาะ ที่จะไม่ให้ยึดเอาผลงานมาเป็นของตัว, ให้มันสมกับทำงานด้วยจิตว่าง.

ทำงานด้วยจิตที่เป็นธรรมชาติ บริสุทธิ์ไม่เจืออยู่ด้วยตัวกู - ของกู; ผลได้มาก็ต้องยกให้ธรรมชาติทั้งนั้น, คือให้เลย ไม่ใช่เพียงแค่ฝากไว้. แล้วทำอย่างไรมันจึงจะมีส่วนใช้สอยผลงานนั้นเลี้ยงชีวิต? ถ้าพูดอย่างตัวกู - ของกู, มีตัวกู - ของกู มันก็มีปัญหาอย่างนั้น; แต่ถ้าโดยจิตใจ ที่ไม่มีตัวกู - ของกู มันก็ไม่มีปัญหาอย่างนั้น, ก็จะไม่มีความรู้สึกตัวใคร่ไปด้วย. มันเป็นเรื่องของธรรมชาติทำ, มีปฏิกริยาเกิดขึ้น แล้วก็จะมีอะไรที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, ซึ่งเป็นไปได้ตามธรรมชาตินั้น โดยที่ไม่เกิดตัวกู - ของกู ในความรู้สึกนึกคิดนั้นขึ้นมา.

แต่เดี๋ยวนี้เนื่องจากว่า จิตนี้มันเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ หรือกลั่นกรองได้แล้วแต่เหตุปัจจัยปรุงแต่ง; และยังอยู่ใต้อำนาจของเหตุ และปัจจัยที่มาปรุงแต่ง มันก็ต้องระวังกันอยู่เรื่อย. อันนี้ก็เลยต้องมีบทเรียนต่อๆ ไป เพื่อกำกับกันไว้รอบด้านหรือตลอดเวลา เพื่อไม่ให้มันล้มเหลว หรือเป็นผลร้ายขึ้นมาในภายหลัง. สำหรับคำว่า “ยกผลงานให้ความว่าง” มันก็ยังเหลือแต่ที่ ระวังอย่าให้ย้อนกลับไป มีตัวกู - ของกู แยกผลงานนั้นจากธรรมชาติมาเป็นของกู.

ที่นี้คำว่า “ผลงาน” มันไม่ใช่ผลเฉพาะเดี๋ยวนี้ มันหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ยังคงมีอยู่ต่อไปด้วย เช่นทรัพย์สมบัติ หรืออะไรที่เขาถือว่าเป็นทรัพย์สมบัติของบุคคลนั้น. ภาษาธรรมะนี้ บุตร ภรรยา สามี ก็ถือเป็นทรัพย์สมบัติ; มันก็ไม่มีอะไรที่จะไม่เรียกว่าทรัพย์สมบัติ ในบรรดาสิ่งที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่กับบุคคลผู้นั้น. คำว่า “ยกผลงานให้กับความว่าง” มันก็กินความมาถึงการที่จะไม่ถือว่าทรัพย์สมบัติใดๆ เป็นของเรา, เรามีอยู่, มีทรัพย์สมบัติเหล่านั้นอยู่; ซึ่งล้วนแต่เป็นผลงานทั้งสิ้นนั้น ต้องถือว่ายกให้แก่ความว่างเสีย, มันจึงจะเป็นการยกผลงานให้ความว่างโดยสมบูรณ์; นี้มันแยกออกไปนึกเดียว คือส่วนที่เป็นผลเกิดขึ้น.

ที่จริงชีวิตแท้ๆ มันไม่ใช่ตัวกูไม่ใช่ของกู และมันก็ไม่ใช่ชีวิตของกู.

ถ้าชีวิตมันไม่ใช่ของกู อื่น ๆ มันก็ต้องพลอยสลายไปโดยอัตโนมัติ, โดยหลัก
 ที่ว่า**เมื่อตัวกูไม่มีแล้ว ของกูมันจะมีมาแต่ไหน**. เมื่อตัวเราไม่มีแล้ว บุตร ภรรยา
 สามี ทรัพย์สินสมบัติอะไรของเราจะมีมาแต่ไหน. ถ้ามองเห็นความจริงข้อนี้ของมันก็ง่าย
 ในการที่จะยกผลงานทั้งหมดให้ควมว่าง, หรือว่ามันเป็นการยกให้แล้ว อยู่ในตัวแล้ว
 โดยอัตโนมัติ ไม่ต้องไปยกอะไรอีก. อย่างนี้หมายถึง**ปลุขณที่ขี้สึม** ขี้สึมเพราะที่มัน
ปล่อยไปตามอารมณ์ คามเหตุตามบ่จัจัย; คอยแต่จะปรุงแต่งกลับมาเป็น
ตัวกู - ของกูใหม่ ย้อนหลังไปยึดครองเอานั่นเอานี้ : การกระทำที่ดี ผลของการ
 การกระทำที่ดี; เรียกว่ามันลึ้มไป.

ที่เรียกว่ามีสติอันหลงลึ้ม คือมันสูญเสียดสติ; ถ้าไม่มีสติมันก็เรียกว่ามีสติ
 อันหลงลึ้มเสียแล้ว; เพราะฉะนั้น **ความสำคัญของการปฏิบัติมันก็อยู่ที่ ไม่ลึ้มสติ**
ไม่ผลอสติ. สำหรับผู้ยังต้องปฏิบัติอยู่ก็คือไม่ผลอสติ, สำหรับผู้ปฏิบัติเสร็จแล้ว
 มันมีสติสมบูรณ์ตลอดเวลา ปัญหามันก็ไม่มีที่จะผลอสติ.

ที่นี้สำหรับคำอธิบายข้อนี้ น่าจะนึกถึงคำพูดของฝ่ายคริสเตียน ที่มีคนสรุป
 คำสอนของพระเยซูทั้งหมดไว้ให้ชาวบ้านปฏิบัติได้โดยง่าย ๆ. กรณีอย่างนี้ศาสนาไหน
 ก็เหมือนกัน; แม้แต่ศาสนาพุทธก็มีชาวบ้านบางพวกที่ล้าหลัง บางพวกที่มีการศึกษ
 น้อย แต่มีสติปัญญาโดยธรรมชาติเฉียบแหลม; เพราะฉะนั้นการสอนคนจึงต่าง ๆ กัน
 หรือจะสรุปอะไรให้ ก็สรุปให้ต่าง ๆ กัน :-

ในพุทธศาสนานี้มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ**มหาสติบัญญัติฐานสูตร** ซึ่งเป็นสูตรที่สำคัญ,
เป็นสูตรกล่าวด้วยเรื่องสติ, การกำหนดสติ, สูตรใหญ่ มีคำอธิบายเขียนไว้ใน
 อรรถกถาว่าเป็นบทที่ตรัสเฉพาะชาวบ้านตำบลกุรุ คือในแคว้นกุรุ; เพราะว่าเขาเป็นคน
 พวกฉลาดเป็นพิเศษ. ชาวบ้านกลุ่มนั้นสนใจธรรมะเป็นพิเศษอยู่เป็นพื้นฐาน จึงได้

ทวิสูตรพิเศษ ชื่อว่า มหาสติปัฏฐานสูตร อย่างนี้เป็นต้น. เรียกว่ามันมีอะไรที่จับขึ้น โดยเฉพาะ เป็นการให้เหมาะแก่ฝ่าแก่ตัว หรือถูกฝ่าถูกตัว.

ในคำสอนของพระเยซู มีผู้สรุปให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง คือชาวบ้านโกรินเธียน เฝื่อนมาตรงกับเรื่องที่เรากำลังพูด คือยกอะไร ๆ ให้ความว่าง, หรือถ้าเรียกโดยภาษาคน เป็นบุคคลาธิฐานกันว่า “พระเจ้า” และเขาก็ไม่ได้พูดถึงพระเจ้า หรือว่าพูดถึงความว่าง โดยตรงด้วยคำพูดนั้น ๆ; แต่ความหมายมันก็เป็นอย่างนั้น. ควรยกมาคือที่เขาพูดว่า : “มีภรรยาก็จึงเป็นเหมือนกับไม่มีภรรยา มีทรัพย์สมบัติก็จึงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ มีความสุขก็จึงเป็นเหมือนกับไม่มีความสุข มีความทุกข์ก็จึงเป็นเหมือนกับไม่มีความทุกข์ ข้อของที่ตลาด ก็อย่าได้เอาอะไรมา”. นี่จัดเป็นคำพูดที่ละสลวย มีความหมายมากเต็มทีถึงที่สุด ที่จะใช้กับเรื่องที่เรากำลังจะพูดว่า “ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น”.

ผลของการงานของชาวบ้านชาวโลกตามธรรมตามันก็คือ ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามี หรือลูกหลาน การงาน ความสุข ความทุกข์. ทรัพย์สมบัติทางวิญญาณคือความสุขหรือความทุกข์; ทรัพย์สมบัติทางวัตถุคือที่ดิน เงินทอง เรือกสวนไร่นา, บุตร ภรรยา สามี เป็นทรัพย์สินทางฝ่ายวัตถุ. เขาสรุปเป็นทรัพย์ทางฝ่ายวิญญาณคือความสุข ความทุกข์ แล้วแต่ว่าตนได้ประกอบการงานอะไรขึ้นมา; ก็เลยปฏิเสธหมดทั้งทรัพย์อย่างวัตถุ และทรัพย์อย่างจิตใจ; ความรู้สึกของจิตใจ ว่ามีก็เท่ากับไม่มี; มันก็คือว่าง คือไม่มี. ที่เราพูดเป็นสำนวนว่า “ยกผลงานให้ความว่าง”.

ถ้าสำนวนศาสนาที่ถือพระเจ้า มีพระเจ้า เช่นศาสนาคริสต์นี่เขาก็มุ่งหมายว่ามันเป็นของพระเจ้าอยู่โดยธรรมชาติ อยู่โดยกำเนิด ตลอดเวลามันเป็นของพระเจ้า, ไม่ใช่ของเรา. อย่าได้กล้าคิดว่าทรัพย์สมบัติของเรา บุตร ภรรยาของเรา; อะไร ๆ ของเรา. ความสุข ความทุกข์ของเรา มันเป็นของพระเจ้า มันอยู่ในอำนาจของพระเจ้า

เป็นวิสัยของพระเจ้า เป็นความประสงค์ของพระเจ้า; นี่ก็แปลว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา. นี่พูดอย่างภาษาคน ชนิดปกเกล้าฐาน เป็นของพระเจ้าไป. ถ้าพูดอย่างภาษาธรรม เป็นธรรมาธิฐาน ก็ว่ามันเป็นของธรรมชาติ ไม่มีส่วนที่จะเป็นของเรา เพราะว่าแม่ที่เรียกว่าตัวเรา มันไม่ใช่ของเรา; มันเป็นธรรมชาติหรือว่าเป็นของพระเจ้า. นี่ต้องสลัดออกไปให้เกลี้ยงเกลา ถึงขนาดนี้, สลัดออกไปให้สิ้นเชิงถึงขนาดนี้จึงจะเรียกว่ายกอะไร ๆ ให้ความว่างไปจนหมดสิ้น.

โดยหลักในทางจิตใจที่มันเกี่ยวข้องกัน นี่ก็คือการที่จะต้องป้องกันล่วงหน้า, ป้องกันในปัจจุบันให้สมบูรณ์; หรือจะย้อนไปถึงอดีตด้วยก็ได้ คือให้มันปราศจากตัวกู - ของกูอยู่ทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต. ที่ว่าป้องกันได้ทั้ง ๓ ระยะเวลา ก็โดยทำให้มันเกี่ยวเนื่องกัน : ให้มีความรู้ว่าผลงานที่จะเกิดขึ้นมันเป็นของเราไม่ได้; ให้รู้อยู่อย่างนี้.

การทำงานนั้นทำไปโดยที่ไม่เพื่อเห็นแก่เรา; นี่มันจะช่วยให้การทำงาน ทำด้วยจิตว่างง่ายขึ้นเหมือนกัน ถ้ารู้ว่างานนี้มันจะเอาผลเป็นของเราไม่ได้. นั่นก็คืออุบาย, เรียกว่าอุบาย ที่จะทำจิตให้มันบริสุทธิ์สะอาด ปราศจากความเห็นแก่ตัว. ไม่ได้ทำงานเพื่อตัว; ทำงานเพื่องาน, ทำงานเพื่อธรรมะ, มันเลยง่ายขึ้น; มันประคับประคองทั้งข้างหน้าข้างหลัง ตรงกลาง; ที่ทำอยู่อย่างนี้เรียกว่า มีสติสมบูรณ์มาก. ลองคำนวณดู ถ้าสติมันติดต่อกันทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคตอย่างนี้ มันก็เป็นเครื่องสกัดกั้นที่ดีที่สุด ที่จะไม่ให้เกิดเป็นตัวกู - ของกูออกมา.

ในภาษาธรรมะชั้นลึกชั้นสูง เราเรียกสติว่าเป็นเครื่องกั้นแห่งกระแส.

กระแสก็คือกระแสของจิตที่ไหลเรื่อยเปื่อยเหมือนน้ำไหล; ถ้าไม่กั้นก็ไป
ในทางตัวตนทั้งนั้นเลย มันจึงต้องกั้นไม่ให้มันเกิดกระแสชนิดนั้น. เมื่อเรา "มีสติ"

ระลึกถูกต้อง” อยู่อย่างหนึ่งอดีต ทั้งปัจจุบัน และทั้งเพื่ออนาคต; มันเป็นการกั้นที่ตี
ที่จะไม่เกิดความคิดปรุงแต่งเป็นตัวยุ - ของกุศลตลอดเวลา. นั่นคือความสบายที่สุด, เป็น
สุขที่สุด มันปลอดภัยทุกอย่างทุกประการ.

ที่นี้ย้อนมามองดูตัวเรา มันลือกเล็กๆ อย่างไร, มันเหลวไหลอย่างไร,
มันโลเลอย่างไร, อย่างที่เรียกว่าชักหน้าไม่ถึงหลัง; ไม่มีสติสมบูรณ์ได้เสมอต้น
เสมอปลาย, มีสติวอบแว็บๆ ไม่ติดต่อกัน คือปล่อยไปตามอารมณ์; เพราะ
มันหัวเราะเรื่อย มันอวดดีเรื่อย ประมาทเรื่อย ทะนงตัวเรื่อย ความคิดที่มันจะ
ยกหัวชูหางมันมีเสียเรื่อยไป. เพราะฉะนั้นมันก็เลยสับสน มีสติไม่ติดต่อกัน :
มีสติแล้วก็ไม่มีสติ, มีสติคิดหนึ่งแล้วก็ไม่มีสติ, ใช้อะไรไม่ได้. นี่ปัญหามันอยู่ที่นี้,
ปัญหาประจำวันของผู้ปฏิบัติมันอยู่ที่นี้.

คำว่า “ผู้ปฏิบัติ” นี้ไม่ใช่พวกปฏิบัติที่อยู่ในป่าอย่างเดียว.

คนที่อยู่ที่บ้านที่เรือนที่การทำงาน อยู่กับหน้าที่การรับผิดชอบอะไร
ก็ตาม ก็เรียกผู้ปฏิบัติทั้งนั้น คือปฏิบัติธรรม. พอไม่ปฏิบัติธรรม หรือปราศจาก
ธรรม มันก็ฉิบหายหมด : คือเป็นนรก เป็นอบายขึ้นมาทันที, มีความทุกข์ร้อน
เป็นไฟในใจขึ้นมาทันที; แล้วการงานมันก็จะล้มเหลว, มันก็จะต้องมีความทุกข์
มากขึ้นไปอีก; เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้มันต้องการอุบายวิธีที่ดี.

ผู้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังก็ฟังเสีย หรือรู้เสียว่า ภาษาบาลี เขาใช้คำว่า “อุบาย”,
การกระทำอย่างนี้เขาใช้คำว่า “อุบาย”. ในภาษาไทยเรา “อุบาย” มองไปแง่ที่ไม่ค่อย
ชื่อ หรือเล่นไม้ชื่อ, เป็นลูกไม้ เป็นของไม้บริสุทธิ์ ที่ใช้หลอกลวงกันมากกว่า. แต่
ในภาษาบาลีเขาใช้คำๆ นี้ ในการปฏิบัติเพื่อจะหลอกลวงมาเสียซึ่งกิเลส, ใช้มา
แต่เดิม. กิเลสเป็นผีเหมือนได้พุดมาแล้วว่ากิเลสนั้นคือผี, อวิชชานั้นคือผี, ลูกน้อง

ของมันก็คือบริวารของดี; ที่มันต้องมี “อุบาย” หลอกฆ่าดีเหล่านี้ให้ได้ เหมาะแล้วที่จะใช้คำว่า “อุบาย” เพราะมันเป็นผี.

การทำงานด้วยจิตว่าง หรือการยกผลงานให้ความว่าง นี้ เป็นอุบาย ที่ผมอยากจะเรียกว่ายอดจุดสุดยอดของอุบาย, คืออุบายขั้นดีเลิศ, ไม่มีอุบายอันไหนที่จะดีเลิศเหมือนอุบายอันนี้ สำหรับมนุษย์ที่จะไปเล่นงานกิเลส ตัณห์กิเลส หรือ หลอกฆ่ากิเลสเสียให้มันตายไป โดยวิธีง่ายๆ. ถ้าเป็นอยู่ด้วยจิตว่างเสมอไปแล้ว ไม่ต้องส่งสัจกิเลสไม่อาจจะเกิด. นี้อย่างหนึ่ง ก็คือว่าเชื้อหรือความเคยชินของกิเลส ไม่ได้รับการหล่อเลี้ยงนี้อย่างหนึ่ง. เขาเรียกว่ากิเลสไม่ได้กินอาหาร มันก็ร่อยหรอไป, ความเคยชินมันก็ร่อยหรอไป; เพราะกิเลสชั้นละเอียดที่มันจะเป็นเชื้อมันร่อยหรอไปๆ ไม่เท่าไรมันก็หมด คือตาย.

เราไม่ยอมให้มี โอกาสที่กิเลสจะได้กินอาหาร; พุทกันโดยเป็นคำพูด สมมติทั้งนั้น. อุปมาอย่างที่เราเรียกว่าภาพพจน์ ว่าเป็นตัวตนสัตว์บุคคลอะไรขึ้นมา, กระทำแกกกิเลสเหมือนกระทำกับสัตว์ร้าย ไม่ให้มันได้กินอาหารจนมันตายเอง. หลักการอันนี้ก็พูดแล้วพูดอีกๆ เพราะมันเป็นเรื่องที่สำคัญ ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงกำชับไว้, เหมือนอย่างกับว่า ประทับตราไม่ให้มันเลื่อนไปได้ : **อุบายที่จะทำงาน, อุบายที่จะยกผลงานไปให้ความว่าง,** แล้วต่อไปโดยมีอุบายที่จะกินอาหารจากคลังพัสดุของ **ความว่าง.**

สำหรับวันนี้ เราจะพูตกันแต่ข้อที่ว่า **“ยกผลงานให้ความว่าง”** โดยแยกความหมายออกมาเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง ซึ่งที่แท้มันก็เป็นส่วนประกอบของการทำงานด้วยจิตว่าง. **ถ้าทำงานด้วยจิตว่างได้ มันก็เป็นการยกผลงานให้ความว่างไปด้วยในตัว;** แต่จะพูดให้มันชัด จึงเอามาพูดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อย้ำนำหนักของหัวข้อแรก

หรือขยายให้มันเห็นชัดออกไปว่า การทำงานด้วยจิตว่างนั้น รวมความถึงการที่ไม่ยอม
รับผลงานมาเป็นของเราด้วย, เพราะว่า ผลงานมันเหลืออยู่เป็นทรัพย์สินสมบัติเกียรติยศ
ชื่อเสียง หรืออะไรๆ ที่เป็นที่ยังใจ เป็นที่ยังใจ ไหล มันต้องอยู่กับสิ่งเหล่านี้.

ถ้าไม่ยกผลงานให้แก่ความว่าง จิตมันก็จะพอกพูนเพิ่มพูนที่มีอะไรเป็น
ของตัวกู - ของกูมากขึ้น ขยายออกไป ไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งอยากจะเป็น
เจ้าโลก ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่สุดในปัจจุบันนี้, เพราะมีคนอยากจะเป็นเจ้าโลก,
หรือว่าไม่ถึงขนาดที่อยากจะเป็นเจ้าโลก มันก็ต้องการจะทำความปลอดภัยให้แก่ตัวจาก
ทุกมุมโลก ที่ดีที่ที่สุด, แล้วระแวง และกลัวภัยจากทุก ๆ มุมโลก มันก็ต้องการจะ
กำจัดภัยทุกมุมโลก จึงทำอาการเหมือนกับว่า จะยึดครองโลกนี้ไว้ในอำนาจ จึงจะ
ปลอดภัยแก่เราทุกมุมโลก. เพราะฉะนั้นในการที่อยากจะเป็นเจ้าโลกครองโลกทั้งโลกนี้
มันเป็นอันเดียวกัน.

อยากจะเป็นเจ้าโลก โลกเป็นของเราหนึ่งก็อย่างหนึ่ง, อยากจะให้โลกทั้งหมด
นั้นมันอยู่ในความควบคุมของเราให้ปลอดภัยแก่เราหนึ่งมันก็อย่างหนึ่ง ; แต่ที่แท้แล้ว
มันก็เป็นเรื่องเดียวกัน. การกระทำที่จะเป็นเจ้าโลก มันใหญ่โตถึงขนาดนั้น มันก็มา
จากเรื่องนิด ๆ เล็ก ๆ นิดเดียวมันก็ไม่ซัดก้านเดียว ซัดเป็นไฟขึ้นมาก็เล็กนิดเดียว; ก็ลอง
ให้มันได้เชื่อซิ มันขยายออกไป แล้วมันก็ไหม้โลกทั้งโลกก็ได้. ฉะนั้นอย่าทำเล่น
เรื่องตัวกู - ของกู ที่มันลุกเป็นไฟออกมานิดเดียวนี้ มันจะใหญ่เต็มโลกได้เหมือน
กัน. นี่เราคัดหมด ตัดหนทางทุกอย่างไม่ให้เชื้อเพลิงมันลุกเป็นไฟขึ้นมา ให้หยุด
เสียได้ด้วยอุบายวิธีอันฉลาดนี้ โดยการที่มีการปักใจลงไปว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา,
ไม่มียึดครองอะไรว่าเป็นของเรา, หรือจะเลือกยึดหลักนี้ไว้ล่วงหน้าก็พอ.

การทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง มันประกอบกันอยู่อย่างนี้; เราไม่ได้หวังทำ
อะไรเพื่อตัวเรา มันก็เป็นการทำงานด้วยจิตว่างนั่นเอง. เดียวมันเรื่องตัวกู -

ของกูไปเสียหมด มันก็เลยเกิดผลเสียหายร้ายแรง ให้งานนี้ร้อนเป็นไฟก็พร้อมที่จะหุจริตเสมอ. งานการกุศลก็เป็นงานสกปรกไปหมด; อย่างที่ว่าม็องคังการกุศลจัดตั้งขึ้นเป็นสมาคมเป็นอะไรก็เพื่อผู้อื่นทั้งนั้น; แต่แล้วมันก็ปฏิบัติไม่ได้สมบูรณ์ก็มีการโกงกันในเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการกุศล. นี่เป็นปัญหาที่ทั่วโลกมีการโกงการกุศล คิดดูเถิดว่ามันมากน้อยเท่าไร.

อย่าว่าแต่ยกผลงานให้ความว่างเลย; กลับไปขโมยของความว่าง ไปแย้งชิงไปปล้นเอาทรัพย์สินสมบัติของความว่าง ของสาธารณณะของการกุศลสาธารณะมาเป็นของตัวเสียอีก, เรียกว่ามีจิตใจเป็นอันทุลา ใจดำอำมหิตอย่างยิ่ง ซึ่งก็มีอยู่ทั่วไปและก็มีมากขนๆ ตามความเจริญของโลกซึ่งเพิ่มความเห็นแก่ตัว. จึงพูดว่าให้สังเกตให้ดี, ให้ระวังจิตใจให้ดี, พิจารณาดูให้ดี; มนุษย์อย่าไปคิดว่าโลกพระจันทร์มาเป็นของกูเข้าไปอีก มันจะไปเอาให้ได้มากไม่มีที่สิ้นสุด. มันก็เป็นเรื่องเพิ่มความโง่ความหลงเพิ่มต้นเหตุของความทุกข์เพิ่มอะไรทำนองนั้น. ต้องพร้อมอยู่เสมอที่จะสลัดออกไปๆ จากความเป็นของกู ให้มันยิ่งขึ้นทุกที.

เมื่อก่อนบวช คุณมีอะไรเป็นของกูมากเท่าไร เกี่ยวกับการบวชหรือเจตนารมณ์ของการบวช ก็ต้องการฝึกจิตใจให้สลัดสิ่งที่เป็นของกูนั้น ออกไปตามความหมายของการบวช, ต้องสลัดแม่แต่บิดามารดา. ฟังดูคล้ายกับโหดร้ายทารุณที่สุดแต่เจตนารมณ์เป็นอย่างนั้น : สลัดแม่แต่บิดามารดา, เป็นผู้ไม่มีญาติ, เป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ, ไม่มีอะไรที่เป็นของตน. นี่ก็ต้องมาฝึกความไม่มีอะไรเป็นของตน. ถ้าฝึกได้จริงในระยะที่บวชนี้ ก็คงจะมีผลมากในข้อที่กล่าวออกไปนี้; จะมีอะไรเป็นของตน น้อยลงมากและ จะก้าวหน้าไปในทางที่จะไม่มีอะไรเป็นของตน.

นี่ต้องระวังให้ดี; ในระหว่างที่บวชนี้ให้มันมีบทเรียนอันนี้ว่ากำลังทำอยู่จริง ๆ. อย่าประมาทอย่างเดียว อย่าประมาท อย่าเพ้อเจ้อ อย่าอวดดี

ตลอดเวลา นี้ จะต้องพิจารณา เห็นอยู่ว่า ไม่ได้ทำอะไรเพื่อตน หรือเพื่อของตน : บิดา มารดา บุตร ภรรยา สามี อะไรจะได้หมดไปตามความรู้สึกขณะนี้ ; **ให้คงเป็น** **แต่ของธรรมชาติ** ของพระธรรม หรือของพระเจ้าอะไรไปตามนั้น, เป็นเรื่องของ ธรรมชาติ. นี้เรียกว่า**บวชคือไปหมดเว้นหมด จากอะไรที่เคยยึดถือว่าเป็นตัวกู - ของกู.** มันก็มีความหมายอย่างเดียวกับยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น. **การบวช ก็เป็นการหัดทำบทเรียนนี้ : ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง.**

นี้ก็ไปแยกแยะดู ไปจารในดูเป็นอย่างๆ ด้วยความไม่ประมาท ว่าแต่ ละอย่างๆ เราได้ระมัดระวัง ให้มีสติเต็มทีหรือเปล่า, และก็ระวังๆ ให้มากถึงสิ่งที่ เขาเรียกว่า **“เกียรติ”** ตลอดถึงสิ่งที่เขาเรียกกันว่า **“บุญ”** ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผมตกต่ำ มากที่สุด. สิ่งทีเรียกว่าบุญ หรือเกียรติก็นำบุญก็ตาม มันจะมารอบบงำจิตใจ ของผู้ต้องการ เพื่อตัวกู - ของกู.

ผมก็เห็นอยู่ว่าพวกเราทุกคนนี้ไม่ได้ทำเพื่อเงินแน่ๆ; เพราะไม่มีใคร ให้เงิน ไม่มีใครให้รางวัลอะไร; แต่มันก็เหลืออยู่เพื่อความรู้สึกว่า เป็นเกียรติ, หรือความรู้สึกว่าเป็นความดีของกู, รู้สึกว่าเป็นบุญของกูที่ได้ทำอย่างนี้, ได้ให้ ทานได้ช่วยเหลือผู้อื่นหรืออะไรอย่างนี้; อย่างนั้นมันไม่ผิด, ไม่ผิดสำหรับคนทั่วไป ไม่ได้ผิดสำหรับหลักทั่วไป; แต่มันผิดตามหลักที่จะเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา คือความหลุดพ้นหรือวิมุตติ ที่เป็นจุดหมายปลายทางของพรหมจรรย์.

ที่ผมพูดว่า **ระวังสิ่งที่เรียกว่าบุญ** เขาก็มองกันในแง่ที่หาว่าผมเป็นบ้า ที่เขาสอนให้คนทำบุญ แต่ผมกลับรู้สึกว่ เขาทำกันจนเพื่อกลายเป็นเมานบุญไปแล้ว. มาดูกันเสียใหม่ แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าบุญ ก็อย่าได้ยึดถือว่าเป็นของกู; **โอบิธิกั ปุณณิ** **พระพุทเจ้าตรัสอย่างนี้** เป็นพุทธภาษิตว่า **บุญนุกเป็นอุปธิ เป็นที่ตั้งแห่งการยึด ถือว่าตัวกู - ของกู,** และบุญก็เป็นของหนักที่จะกดคนลงไปสู่เบื้องต่ำเหมือนกับ อุปธิ อย่างนั้น.

คน ลำบากเดือดร้อนเพราะความดีเพราะบุญนี้ ก็มีอยู่มาก ; เราต้องไป
เกี่ยวข้องกับความคิดหรือบุญนี้ ในลักษณะที่ไม่ต้องเดือดร้อน. ถ้าไม่เช่นนั้นมัน
จะกลายเป็นคนโง่ที่สุด คือกลับไปเดือดร้อนหรือเป็นทุกข์ เพราะบุญหรือเพราะความดี
นี้เอง.

ถ้าอยากคืออยากเด่น ไม่ได้ดีไม่ได้เด่น มันก็เป็นบ้าขึ้นมา เป็นอันธพาล
ขึ้นมา มันจึงทะเลาะวิวาทกันในหมู่นักกีฬา หรือในหมู่ที่จะสร้างความคิด. เมื่อไม่ได้ดี
ตามที่ต้องการขึ้นมา, ไม่ได้เด่นตามที่ต้องการขึ้นมา มันก็ทะเลาะวิวาทกัน ทำอันตรายกัน
ในขณะที่เรียกว่าทำความดีสร้างความคิดนั่นเอง. เรื่องบุญนี้ก็เหมือนกัน ทรมานจิตใจ
คนจนเป็นโรคเส้นประสาทไปก็มากมาย; เพราะเขาถือเอาบุญผิดทาง. คนทำบุญ
นั้นหน้าเขียวเหลืองอยู่ตลอดเวลา กลายเป็นหิวกระหาย เป็นเปรตตลอดเวลานี้ก็มี;
เพราะทำเพื่อ ๆ ไปโดยไม่รู้ว่า บุญคืออะไร.

คนหลงบุญก็หลงไป ในทำนองที่ว่าบุญคือของวิเศษสารพัดนึก : จะให้
กูได้อะไรตามที่ต้องการในทางรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือทุกอย่างตามที่ต้องการนั้น,
ถึงขนาดเมาบุญเหมือนเมาเหล้าก็มี; ก็ขายบ้านขายเรือน เรือกสวนไร่นา อาจขาย
ลูกหลานก็ได้, ถ้าทำได้ ก็ต้องการเพื่อทำบุญ. นี่เป็นเรื่องที่ผิดความมุ่งหมาย; ยิ่งไป
ยึดถือว่าความดีของกู, บุญของกูไปตลอดกาล; ไม่มีเวลาสลัดออก มันก็กลายเป็นไม่ดี
ไม่เป็นบุญ. การทำอย่างนั้น การทำดีและบุญตามความหมายของคนนั้น มันกลายเป็น
บาป หรือกลายเป็นไฟเป็นความร้อนเผาคนนั้นขึ้นมา.

จิตว่าง ไม่ใช่จิตบาป หรือใจบาป และมันไม่ใช่จิตที่ไปหลงบุญ
เรียกว่า ปาปปุณณิ ปหีนสุส นิจฺฉาโต ปรีนิพฺพุโต - สลัดบุญและบาปเสียได้
ก็เป็นคนดับเย็นสนิทไม่มีขี้ใจร้อน. ปาปปุณณิ ปหีนสุส - ละบุญบาปเสียได้.

ปรีนิพพุโต - คับเย็น, นิจฺฉาโต - ไม่มีซีเต้าร้อน. มองดูชีวิตที่มันเต็มไปด้วยซีเต้าร้อน ก็หมายถึงไฟที่ร้อนจัดที่สุด คือไฟที่ไม่แสดงเปลวอย่างที่เราเรียกว่า นิจฺฉาโต. ถ้าเป็น นิจฺฉาโต ก็ไม่มีไฟดำที่หมกอยู่ใต้ซีเต้า มันจึงจะคับเย็น. นี่ระบุว่า อยู่เหนือบุญเหนือบาป.

ถ้าไปบ่งเกี่ยวผูกพันอยู่กับบุญก็ตาม บาปก็ตาม มันก็ร้อน เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง. มันไม่ได้ร้อนเพราะบุญ ไม่ได้ร้อนเพราะบาป; แต่มันร้อนเพราะความยึดมั่นถือมั่นในบุญและบาป. พอสลัดออกไปได้ มันก็ไม่มีอะไรร้อน: เป็นผู้ว่างจากทรัพย์สินสมบัติ ทั้งที่เป็นบุญและบาป, เป็นผู้ไม่มีทั้งบุญและทั้งบาป ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรเลย, ยกให้แก่ความว่างทุกอย่างสิ้นไปหมดทั้งบุญและบาป.

พิจารณาตัวอย่างที่ประจักษ์อยู่แก่ใจ ได้ทุกเวลาทุกโอกาส : ขณะใดเวลาใด นาฬิกาก็ทำตามใจ; บณะที่เราไม่รู้สึกรู้ว่าเราเป็นดีหรือชั่ว นั้นแหละเป็นเวลาที่ดีที่สุด; ไม่ใช่เป็นเรื่องสนุกสนาน เป็นเรื่องจริงที่สุด ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส. เรา ก็ไปสังเกตดูเวลาใดจิตใจ ใจคอของเราไม่รู้สึกรู้ว่ามีทั้งบุญหรือบาปนี้เป็นอย่างไร; เวลานั้นเราสบายที่สุด พอรู้สึกว่ามีบาปเราก็เศร้า หรือกระสับกระส่าย เพราะกลัวบาป. พอรู้สึกว่ามีบุญ เราก็ตื่นเต้นเป็น excite แก่จิต กลายเป็นนั่งไม่ลง, แล้วมันก็จะนำมาซึ่งความเป็นห่วง ว่าบุญนี้มันก็จะหมดไป, หรือว่ามันจะไม่มีมากขึ้นไปอีก.

ถ้าตะกละบุญ มันก็ล้วนแต่ทำความกระวนกระวายเหมือนกัน; บาปก็ทำความกระวนกระวายอย่างหนึ่ง, บุญก็ทำความกระวนกระวายอย่างหนึ่ง. ครั้นเวลาใดที่จิตใจเราว่าง ไม่รู้สึกรู้ว่ามีบุญหรือมีบาป มันก็สบายที่สุดเวลานั้น. ดังนั้นจึงเรียกว่า ผู้มีบุญตามแบบของพระอริยะเจ้า, บุญตามแบบภษาธรรมหรือพระอริยะเจ้าต้องเป็นแบบนี้ : ที่กำลังอยู่เหนือบาปเหนือบุญของคนธรรมดาสามัญ.

ที่ว่าก็ตามแบบของพระอริยเจ้า มันก็ต้องดี อย่างนี้ : คือคืออย่างชนิดที่
 อยู่เหนือคือเหนือช่วยอย่างของกนธรรมาสามัญ; ฉะนั้นผลงานของกนธรรมาสามัญ
 ชนิดใดก็ตาม ต้องถูกตัดทิ้งออกไป. ผลงานนี้มีทั้งดีทั้งชั่วและทั้งผิดทั้งถูก; เมื่อทำ
 งานผิดพลาดผลงานก็ลดความดีครบถ้วนเป็นทุกข, ผลงานนั้นก็ตองยกให้ความว่าง.
 ถ้าทำงานถูกต้องตามวิธีของงาน ได้ผลดีมีกำไร, ผลงานนั้นก็ตองสลัดออกไปให้เป็นของ
 ความว่างด้วยกันทั้งคู่, มีจิตใจอยู่เหนือทั้งคู่ จึงจะได้ผลงานทางวิญญาณ : คือการ
 ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา มีผลเป็นวิมุคติหลุดพ้นออกไปได้ตามความ
 มุ่งหมาย.

ที่เรามาบวชนี้ เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ บวช ๓ วัน หรือบวช
 ๓ เดือน ก็เรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์ ไม่มีคำอื่นเรียก; เพราะผลงานมันก็คือ
 เข้าถึงความว่าง. นี้เรียกว่าเป็นผู้ยกผลงานทุกชนิด ตั้งแต่อย่างเลวที่สุดถึงอย่าง
 สูงสุดให้แก่ความว่าง; มันจึงมีผลเกิดผลเป็นภาวะที่พึงปรารถนา. ถ้าเป็นการปรารถนา
 ก็ไม่มีอะไรน่าปรารถนายิ่งไปกว่านี้ คือปรารถนาความหมดความปรารถนา, ปรารถนา
 ความหมดอยาก หมดความต้องการ หมดความมีอะไรเป็นตัวกู-ของกู; คือสิ่งน่า
 ปรารถนา. ส่วนที่ชาวโลกชาวบ้านปรารถนาอยู่นั้น เป็นเรื่องร้อนทั้งนั้น,
 ทั้งดี ทั้งชั่ว ทั้งบุญ ทั้งบาป ทั้งสุข ทั้งทุกข์.

ว่างที่สุดคือนิพพาน, เรียกโดยสมมติว่า เป็นสุขอย่างยิ่ง; ยกผล
 งานให้ความว่างก็ยกให้แก่นิพพาน.

ทำเพื่อนิพพาน คือการดับสนิทแห่งความทุกข์ ความร้อน ไม่มีชี้ได้.
 นิจุฉาด เรียกว่าชี้ได้. สิ่งที่เป็นไฟแดง ส่วนที่อยู่ใต้ชี้ได้ ดูเหมือนว่าไม่มีฤทธิ์มีเดช
 อะไร ไม่น่ากลัวอะไร; แต่พอไปเหยียบเข้ามันร้อนที่สุดเลย. ทำให้สิ่งร้อนเหล่านี้
 หมดไป มันก็หมดเรื่องที่จะต้องทำอีกต่อไป; สำเร็จได้ด้วยการสลัดอะไรออกไปไม่

เหลืออยู่เป็นตัวกู – ของกู. ตัวกูก็ไม่ทำงานเพื่อตัวกู, ของกูก็ไม่ได้มีเหลืออยู่ สำหรับตัวกู; ก็ยกให้ความว่างหมด.

นี่เป็นคำอธิบายโดยย่อ โดยสรุปหรือพอเป็นแนวสำหรับการศึกษาที่จะ “ยกผลงานแก่ความว่างทุกอย่างสิ้น” ซึ่งมันมีความกำกวมเข้าใจผิดได้ โดยคนที่มักจะเข้าใจอะไรผิดเพราะความสะเพร่าของตัวเอง, นี่จึงพูดพอให้เป็นหนทางที่จะไม่เข้าใจผิด.

เวลาของเราก็ดมด.

สุญญตาปริทธรศน์

- ๑๗ - กินอาหารของความว่าง

๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๒๕ สิงหาคม เป็นวันที่ ๒๔ ของระยะเวลา
เข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ จะได้กล่าวโดยหัวข้อถัดไป
ว่า กินอาหารของความว่างอย่างพระภิกษุ ต่อจากที่ได้กล่าว
มาแล้วในวันก่อน จะต้องมีบททบทวนถึงเรื่องที่ได้กล่าวมา
แล้วในวันก่อนตามลำดับ : นับตั้งแต่ทำงานด้วยจิตว่าง,
ยกผลงานให้ความว่าง, ให้กินอาหารของความว่าง.

เรื่อง “กินอาหารของความว่าง” ปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็จะอยู่ที่
ฟังไม่ชัด อยู่มากเหมือนกัน ก็เป็นปัญหาในอีกแง่หนึ่งที่เป็นแก่นมกัสงสัยว่า
ถ้าทำงานให้ความว่าง แล้วคนจะกินอะไร?

ปัญหาอันนี้เกิด เพราะว่าคุณมีความคิดแต่ในทางที่จะมีตัวกู - ของกู
อยู่เสมอ ปัญหาจึงออกมาในรูปนี้เสมอเหมือนกันว่า : จะทำได้อย่างไร? หรือว่าจะ
เขาอะไรกิน? แล้วก็เป็นที่ปัญหาที่ทำให้ไม่อยากจะสนใจเรื่องนี้ เรื่องความว่างนี้.

ที่นี่ เราจะดูกันให้ดีกว่าไปอีก อย่าลืมข้อที่ได้พูดมาแล้ว หลาย ๆ ครั้ง หลาย ๆ คน ; เพราะการที่เราเป็นผู้ที่ยังต้องปฏิบัติ ไม่ใช่เป็นผู้ที่ปฏิบัติเสร็จแล้ว ; ถ้าปฏิบัติเสร็จแล้วมันก็เป็นไปโดยตัวเองของมันเอง ไม่ต้องมีปัญหา. พระอรหันต์ ทำงานด้วยจิตว่าง ผลงานตกเป็นของความว่าง ท่านฉันก็ฉันอาหารอย่างเป็นความว่าง.

นี่เหมือนกับมีห้วงน้ำลึกคือหน่อชว่า : ความว่าง หรือจิตว่าง กินอาหารของความว่าง ซึ่งเป็นวิธีที่พระกิน วิธีที่พระฉัน. ให้นึกถึงบทปัจฉิมเวกขณั น์นั้นอยู่เสมอไปว่า : สิ่งที่ถูกกิน ก็เป็นความว่าง เป็นของว่าง. ตัวผู้ที่กินนั้นก็เหมือนของว่าง ; เพราะไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล. สิ่งที่ถูกกินก็เป็นของว่างหรือเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ ; การกินก็เลยกลายเป็นความว่าง เพราะไม่มีตัวที่กินและตัวที่ถูกกิน.

คำว่า “กินอย่างพระกิน” มันแสดงชัดอยู่แล้วว่า ขรราวาสหรือคนทั่วไป เอาอย่างพระ, หรือว่าเป็นเหมือนกับพระ หรือเป็นพระไปเสียเลย. ถ้ายังรู้สึก ตัวเป็นขรราวาสอยู่มาก ๆ ก็พยายามกินอย่างพระ ; ถ้าไม่ถือตัวว่าเป็นพระหรือ ขรราวาส ต้องกินตามวิธีที่พระกิน : คือมีความว่างอยู่ตลอดเวลา.

มาถึงตรงนี้อาจจะขอแทรกเป็นคำเตือนอยู่เสมอครั้งหนึ่งว่า การปฏิบัติใน พระพุทธศาสนา นี้ ไม่ต้องมีพระหรือขรราวาสคือทำเหมือนกันหมด ; พระก็ ทำอย่างนี้ ขรราวาสก็ทำอย่างนี้. นี่เป็นความจริงหรือเป็นข้อเท็จจริง ; แต่ในความ รู้สึกของคนทั่วไปไม่เป็นเช่นนั้น ; เขาแยกเป็นพระเป็นขรราวาส, และมีหน้าซ้ำ แยกห่างออกจากกันจนจะให้กลายเป็นเดินคนละทาง ทำคนละอย่าง.

เหมือนดังที่ทุกคนอยู่เคียงกันในกรุงเทพฯ ที่เจริญด้วยการศึกษา เขาว่าให้พระทำอย่างหนึ่ง ให้ฆราวาสทำอย่างหนึ่ง โดยถือว่า ฆราวาสจะต้องเป็นผู้อยู่ในโลก ทำอย่างโลก ๆ มีอะไรอย่างเป็นที่เรียกว่าโลก ๆ เป็นโลกิยะ. ส่วนพระก็จะให้ทำอย่างที่อยู่ใบบ่า เป็นไปเพื่อเหนือโลก หรือที่เรียกว่านิพพาน; แล้วก็แสดงการคัดค้านไม่ให้ชาวบ้านทำอย่างพระ; คนที่ไม่รู้ก็ไม่รู้ว่าจะเชื่ออย่างไร จะทำอย่างไร.

ที่จริงจะเป็นใครก็ตาม พระหรือฆราวาสก็ตามต้องทำอย่างเดียวกัน, โดยหลักเกณฑ์อันเดียวกัน หัวข้ออย่างเดียวกัน; เพียงแต่ว่าทำมากกว่ากันทำน้อยกว่ากัน ทำสูงกว่ากัน ไม่ได้ทำอย่างแยกหรือตรงกันข้าม. การที่จะให้พระฉันทด้วย ความว่าง ฆราวาสจะต้องกิน ด้วยความสมถมนถอมเป็นศรัทธา - ของกุศลอย่างมนเป็นเรื่องศรัทธา; ทำให้มีผลเสียหาย มีความทุกข์.

ฆราวาสก็ต้องกินตามทำนองพระกิน : คือทำนองด้วยความว่างด้วยจิตว่าง ด้วยความบริสุทธิ์ที่ว่าง เช่นเดียวกับที่พุกมาแล้วเมื่อดวงนี้. แม้เป็นฆราวาสมีภรรยาเหมือนไม่มีภรรยา, มีทรัพย์สมบัติก็เหมือนไม่มีทรัพย์สมบัติ, มีสุขมีทุกข์ก็เหมือนกับไม่มีสุขมีทุกข์, ชื่อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไร ๆ มา. คำสอนนี้สอนฆราวาสแท้ ๆ. มันเป็นเรื่องเดียวกัน เป็นเรื่องสูงส่งอย่างเดียวกัน ว่า **จะเป็นพระหรือฆราวาสก็ต้องปฏิบัติดังนี้ :** อย่ายึดถือในการมีภาระเป็น.

ที่นี้มาถึงปัญหาเรื่องการกิน ก็คือการบริโภคสิ่งที่ได้ หรือมีอยู่เก็บไว้ ซึ่งจะต้องทำด้วยจิตว่างอย่างเดียวกันอีก. ทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง กินผลงานก็กินด้วยจิตว่าง ซึ่งเรียกว่า **กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน.** เมื่อถามว่ากินของใคร? กินของความว่าง ที่เก็บไว้โดยบุคคล สะสมไว้โดยบุคคลนั้น. ถ้าเขาทำถูกมาแล้ว ก็หมายความว่า สะสมด้วยจิตว่าง คือสะสมไว้ ในฐานะที่ไม่ ได้เป็นของกุ,

แต่เป็นการทำหน้าที่อะไรอย่างหนึ่ง, ทำหน้าที่ด้วยจิตที่ไม่ได้ยึดถือสำคัญว่าเป็นตัวกู หรือของกู ก็เลยเหลืออยู่เป็น stock ใหญ่ของความว่าง เป็นคลังใหญ่ที่สะสมของความว่าง; แล้วกินจากนั้น. นี่พูดอย่างสมมติภาษาคน; คนทั่วไปก็ฟังไม่ถูกอยู่ที่.

ที่จริงมันยิ่งกว่านั้น คือถ้ากินด้วยจิตว่างแล้ว มันก็คือกินของความว่าง; เพราะฉะนั้นเมื่อเวลาเราก็ทำจิตอย่างเดียวกับพระ : คือมีความรู้สึกสำนึกสติสัมปชัญญะ ว่า ของที่กินนั้นเป็นของว่างจากตัวตน ก็เป็นธาตุตามธรรมชาติ คือกินแล้วว่างจากตัวตน คือธาตุตามธรรมชาติ; พูดอย่างนี้เลย. เกิดมีคำที่พวกคนไม่เข้าใจเป็น นกัถ้อย หรืออยากถ้อย; เมื่อไม่เข้าใจก็ไปล้อด้วยความโง่ของเขาเองว่า ธาตุกินธาตุ; พูดว่าธาตุนั้นไม่ใช่ทาสข้าทาส. ธาตุกินธาตุ หมายความว่า ธาตุ ที่เป็นบุคคล กินธาตุ ที่เป็นอาหาร; สำหรับผู้ที่มีความรู้มีสติปัญญาจะเข้าใจ หรือเป็นพระอรหันต์ในที่สุด; มีความรู้สึกอย่างนั้นว่า ธาตุกินธาตุ ก็กลายเป็นความถูกต้อง เป็นคำพูดที่ถูกต้อง และเป็นความจริง.

ที่นี้สำหรับคนอันธพาล นกัถ้อย เขาก็ถือแง่ล้อสำหรับคำว่าธาตุ, ธา-ตุ. หมายความว่าไม่ยอมเชื่อว่าจะเป็นไปได้ แล้วก็เอามาล้อ ก็เลยล้อต่อไปตามแบบของ อันธพาล : ธาตุกินธาตุ หรือ ธาตุกระทบกับธาตุ ในเมื่อคนทะเลาะกัน, หรือว่าธาตุ แต่งงานกับธาตุ หรือการกระทำอะไรต่างๆ ในการเสวยอารมณ์ในทางการสืบพันธุ์อะไร ก็ตาม เรียกว่าธาตุกระทบกับธาตุ; มันก็เลยเป็นเรื่องน่าหัวหัวที่คำพูดนี้มีความหมายได้ ทั้ง ๒ อย่าง : ก็เป็นความถูกต้อง เป็นความจริงสำหรับผู้รู้แล้ว, และเป็นสิ่งที่มองเห็นไม่ได้ ไม่ยอมเชื่อ; กลายเป็นเรื่องพูดเล่น พูดล้อ สำหรับคนโง่หรือคน อันธพาล; ก็ต้องระวังให้ดี.

เรื่องธาตุนั้นเป็นคำสำหรับล้อ โดยเฉพาะในสมัยผมแรกบวช ยังมีการพูดล้อ ทำนองนี้กันหนาหูเหมือนกัน; มาเดี๋ยวนี้ก็ยังมียู่ หรือจะยิ่งมากขึ้น ในเมื่อคนหมุน

ไปทางวัตถุนิยมจักมากขึ้น. คนต้องการจะทำอะไร ด้วยกิเลสตัดหน้าด้วยตัวกู - ของกู; จะทำด้วยความว่างจิตว่างไม่ได้ ก็เลยถือเอาเป็นของล้อ, ล้อคนที่ทำอะไรด้วยความว่าง หรือด้วยจิตว่าง, หรือตามแบบตามหลักเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา, หรือพูดให้มันเคลือบเปิบึงไป; กลายเป็นมิจฉาทิฎฐิว่า : ธาตุดีธาตุ พันธ์มาธาตุ ก็เลยไม่บาป, หรือว่าธาตุเอาธาตุไปทำบุญกับธาตุ มันก็ไม่ได้บุญเพราะสักแต่ว่าเป็นธาตุ. อย่างนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิเป็นความว่างอย่างที่เคยมีมาแล้วในครั้งพุทธกาล. ทั้งนี้ก็จะต้องมีสำหรับเป็นข้อแก้ตัว หรือเป็นข้อล้อของคนที่ไม่อยากปฏิบัติอย่างนี้ หรือปฏิบัติไม่ได้ ก็แก้ตัวให้ตัวเอง. โลกมันจึงเป็นไปในลักษณะของอัมพาต เป็นโลกของอัมพาต ไม่ใช่โลกของสัตว์บุรุษ, เป็นโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์.

ที่นี้เมื่อพูดถึงกิเลส ก็มีลักษณะสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งคุณจะต้องรู้ไว้เสมอ.

ขอให้รู้ไว้อย่างยิ่งว่า : ขันขื่อว่ากิเลสแล้วมันต้องแก้ตัวให้ตัวมันเองเสมอ แล้วยกแก้ได้เสมอ, มันจะแก้ตัวเสมอ, เพราะฉะนั้น จึงต้องนึกถึงตัวเองในเมื่อบิณฑลวิ พยายามบิณฑลวิ, พยายามแก้ตัวให้แก้ตัวเอง.

ต้องสอนตัวเองว่า ในเวลานั้นมันเป็นผีไปแล้ว มันไม่ใช่คน มันเป็นผู้ อวิชาไป; มันก็พยายามหาทางแก้ตัวให้ตัวเองจนได้; แล้วมันจะลำบากอะไร, เพราะมันนึกเอง คิดเอง ว่าเอง อะไรเองอยู่คนเดียว; ไม่ต้องไปแก้ตัวแก่ใครก็ได้ ไม่ต้องไปแก้ตัวกับศาลตุลาการหรือที่ไหน. แต่ที่นี้ผลร้ายมันยิ่งไปกว่าการไปแก้ตัวที่ศาลที่ตุลาการ; คือการที่ตัวมันเข้าข้างตัว แล้วมันว่าอะไร ไปได้ตามความรู้สึกนึกของตัว; แก้ตัวจนเป็นเรื่อง ทำบาปไม่บาป ทำอะไรไม่มีอะไร, หรือแม้แต่ปลอบตัวเองหลอกตัวเอง ด้วยการปลอบให้หายกลัวหายอะไรไป; มันก็อยู่ในพวกนี้.

ที่ถูกต้องคือการไม่ซื้อตรงต่อตัวเอง, ความไม่ซื้อตรงต่อตัวเอง หลอกตัวเอง กบฏต่อตัวเอง เรียกว่าบ๊อแก๊คว์. ถ้าไม่รู้เรื่องนี้ไม่ระวังเรื่องนี้ เรื่องอื่นก็จะต้องล้มละลาย เพราะมีทางหรือโอกาสที่จะแก้ตัวเสมอไป. เราเรียกกันว่าความเหลวไหลหรือความอะไร; ยิ่งเฉพาะสมัยนี้แล้วยิ่งเป็นได้มาก; เพราะว่าคนเรียนมาก เก่งในการที่จะใช้เหตุผลตามหลักนั้น ตามหลักนี้ ตามหลักโน้น. แต่ในที่สุดมันก็ลงในหลักของกฎศัพิตาจ **ที่มีความเห็นแก่ตัว เป็นอวิชชา คัมภวา อุปาทาน เกิดผลขึ้นมาอย่างสาสมกัน.**

พูดขยาย ๆ คือสมมติหน้า ของการที่เป็นคนเจ้าปัญญา เจ้าความรู้ความคิด เพื่อการแก้ตัว; มันเหมือนกับหมอกความหรือทนายความที่จะแก้ตัวให้จำเลย. นั้นมันเรื่องวัตถุเรื่องข้างนอก เรื่องความหลอกหลวง; แต่พอมาถึงเรื่องจริงของธรรมชาติ มันไม่เข้าใครออกใคร มันก็จะทบหน้าให้อย่างสาสมกัน แล้วก็โดยไม่รู้สึกรู้สีก : คือมันมีความทุกข์อย่างร้ายอยู่ มีความทนทรมานอยู่ด้วยโรคจิต โรคประสาท โรคอะไรต่าง ๆ นานา แล้วก็ไม่รู้วามมาจากไหน? ต้นเหตุมาจากไหน? จะแก้ไขได้อย่างไร? ก็ล้วนแต่ไม่รู้. **มันมีอาการคล้ายกับตกนรกทั้งเป็นตลอดเวลา ในเมื่อมันเสียเคยชินไปในการแก้ตัว คือคามใจกิเลสที่เป็นตัวกูเป็นของกู;** นี่มันยากสำหรับคนธรรมดาสามัญ ที่จะมีธรรมะ.

คุณต้องมองในข้อนี้ให้เห็นด้วยว่า มันยากแก่คนธรรมดาสามัญ ที่ปล่อยไปตามเรื่องของคนธรรมดาสามัญ, แล้วจะมีธรรมะได้อย่างไร; เพราะว่าตลอดเวลาที่ตลอดเวลาที่เกิดขึ้นมาจนบัดนี้ **เขาไม่สนใจเรื่องธรรม, สนใจแต่เรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องตัวกู - ของกู, มีความหมายมันมันมีอยู่ตลอดเวลา; ไม่มีธรรมะ พอดังจุดสูงสุดเข้า มันก็มีผลเป็นความทุกข์สูงสุด, เป็นความทรมานใจที่สุด.** ที่นี้จะทำอย่างไร? เป็นบ้าไปก็มี ตายไปก็มี; ที่ยังไม่เป็นบ้า ที่ยังไม่ตายก็ทนทรมานเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น มีปัญหาเต็มไปหมด.

แม้ในเรื่องการทำงาน ถ้าไม่มีธรรมะก็เรียกว่ามีความทุกข์ทรมาน
 ทั้งสิ้น; ทั้งที่มีเงินมาก มีชื่อเสียงมาก มีอะไรมาก จนกระทั่งมีความป่วยในทางประสาท
 ซึ่งมันทำให้สูญเสียความรู้สึก เสียการตำรงตัวอยู่ในความสงบ ความเยือกเย็นไปจนหมด
 สิ้นเลย. ถ้าเชื่อโชคก็ไปแก้ปัญหากทางโชค, ถ้าเชื่อผีสังเทวดาก็ไปแก้ปัญหากทาง
 ผีสังเทวดาไป, หรือแม้ที่สุดที่ทำอย่างดีที่สุดแล้วที่จะไปหาหมอชวยากิน อย่างนี้ก็แก้
 ไม่ได้; เพราะว่ายานนั้นก็ระงับได้ประเดี๋ยวประด๋าว. ส่วนต้นเหตุที่แท้จริงมันไม่ถูกตัด
 ไม่ถูกถอน, กินยาเข้าไประงับประเดี๋ยวประด๋าว หนักเข้าก็ไม่ได้ผลอะไร; เพราะ
 ต้นเหตุหรือสมุฏฐานของโรคนั้นไม่ถูกทำลาย จึงถอนไม่ได้; เพราะไม่มีธรรมะพอ
 ไม่สนใจมาก่อนเลย.

ผมเคยบอกเสมอ ๆ ทุกคนว่า ธรรมะนั้นมันเหมือนกับอาวุธที่วิเศษ
 แต่ก็เหมือนกับอาวุธธรรมดาที่ต้องเป็นของคุณมือ.

ธรรมะเป็นของคุณมือ หมายถึงว่า เราจับฉวยใช้สอยมันอยู่อย่างคล่องมือ.
 อาวุธนั้นต้องฝึกการใช้ ฝึกเพลงอาวุธอยู่เสมอ ให้คล่องแคล่ว; พอถึงเวลามัน
 จึงจะใช้ได้. จะมีปืน มีดาบ มีหอกอะไรก็ตาม มันต้องฝึกการใช้จนคล่องแคล่ว;
 พอถึงเวลามันจึงจะใช้ได้. เคียวนี้ไม่มีการฝึกเลย มันก็ใช้ไม่ได้ ใช้ไม่สำเร็จประโยชน์.
 มีอาวุธมีเสียเปล่า มีปืน มีดาบ มันก็มีเสียเปล่า; ใช้ไม่ถูกวิธีก็ไม่มีประโยชน์.

พอมาถึงเรื่องธรรมะของคนใจ มันยิ่งไปกว่านั้นอีก : คือมันถึงกับไม่มี
 อาวุธ คือธรรมะนั้น, ในเมื่ออาวุธคือธรรมะนั้นต้องมีอยู่กับเนื้อกับตัว คล่องแคล่ว
 อยู่กับเนื้อกับตัว ต้องรู้ต้องศึกษาให้รู้ และปฏิบัติตามจนคล่องแคล่วอยู่กับเนื้อกับตัว;
 พอกิเลสมีอะไรเกิดขึ้นจึงใช้ฆ่ากิเลสได้. เรื่องกิเลสนั้นก็เป็นเรื่องเงินของกู ทองของกู
 ลูกของกู เมียของกู; จนถึงค่าตัวด้วยการล้างหูใส่หน้าอยู่ทุกวัน ๆ; มันก็มีอะไรมา

๑. หาด่านได้จากนิทานเรื่องถึงล้างหู ซึ่งมีภาพเขียนที่โรงมหรสพทางวิญญาน สวนโมกข

ช่วยได้ : คือไม่มีธรรมะที่เป็นอาวุทธนั้นเลย แล้วไม่มีการฝึกการใช้เลย และเมื่ออาวุทธก็ไม่มี แล้วจะฝึกได้อย่างไร.

ถ้าตามประเพณีเชื่อว่าธรรมะหรือศาสนานับทุกข์ได้ คนเหล่านั้นก็คิดว่าคงจะจับได้ก็ตามเขาว่า, แล้วก็มาวัด มหาธรรมะ มหาศาสนา; ส่วนใหญ่ก็มารคน้ำมนต์เสียมากกว่า; หรือถึงมาเพื่อจะศึกษาธรรมะนี้ ก็ทำไม่ทันเวลา. ในขณะที่หัวของเขาทนมานอยู่ด้วยโรคประสาท ด้วยอะไรเป็นต้น, เป็นอย่างนี้ฟังธรรมะไม่รู้เรื่องหรอก; แล้วจะช่วยได้อย่างไร. นี้ภาวะปัจจุบันมันเป็นอย่างนี้.

ที่เราพูดว่า โอ ! กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน นี้ก็ได้ยินกันไปเป็นทางเป็นคำพูดที่บ้า ๆ บอ ๆ, ทั้งที่คำพูดนี้มันถูกต้องที่สุด; คนแบบนี้ก็ฟังเป็นเรื่องของคนบ้าพูด. นี้อานิสงส์ของการที่ไม่เคยยุ่งกับธรรมะ, ไม่เคยมีธรรมะ; ทำบุญให้ทานสิ้นเงินไปเป็นแสนเป็นล้านก็แล้ว; ไม่เคยมีธรรมะเพราะไม่เคยให้ทาน; เคยแต่ลงทุนค้าเพื่อเอากำไรหลายเท่าเสมอไป.

ที่ทำบุญให้ทานเป็นแสน เป็นล้าน มันไม่ใช่บริจาคตัวกู - ของกูออกไป แต่เป็นการลงทุนฝากไว้ชาติหน้าก็มี, เขาเรียกว่าฝากธนาคารของพระพุทธรเจ้าไว้. นี่เขาว่าเอาเอง, ฝากธนาคารไว้ในสวรรค์ เพื่อตายแล้วจะได้ไปเก็บเกี่ยวผลหลายสิบเท่าในสวรรค์. อย่างนี้มันลงทุนค้าเพื่อตัวกู - ของกูที่มากออกไป; มันไม่ใช่ธรรมะ ถ้าเป็นธรรมะต้องบดขยี้ตัวกู - ของกู ทำลายตัวกู - ของกู. ฉะนั้นคนที่ทำบุญให้ทานเป็นแสนเป็นล้าน แล้วก็ไม่ช่วยอะไรได้ในการที่จะเป็นโรคเส้นประสาท, มันมีแต่เพื่อตัวกูเข้ามาเรื่อย.

เรื่องทำบุญให้ทานนี้เป็นเรื่องทำให้ผมถูกทำอยู่ตลอดเวลา; เพราะไปว่าเขาอย่างนี้. ถ้าจะลองทำเสียใหม่ ก็มีความรู้ความเข้าใจทางธรรมะ แล้วบริจาค

เงินเป็นแสนเป็นล้านโคธวิทที่ถูกต้อง ตามความคณิก หรือจิตที่ถูกต้อง นั้นแหละ จึงจะมีบุญจริง ๆ. แล้วจะมีธรรมะจริง ๆ ที่จะทำลายอุปสรรคศัตรูทางวิญญาณให้หมดไปได้. เรียกว่าเขาทำบุญจริง ๆ ทำบุญถูกวิธีจริง ๆ. เรียกว่าทำบุญชนิดที่มีความหมายเป็นการล้างบาป.

บุญนี้แปลว่าล้างบาปก็ได้; แต่เขาไม่ทำบุญเพื่อล้างบาป เขาทำบุญเพื่ออิมใจ สบายใจ ฟูใจ ซึ่งคำว่าบุญก็แปลอย่างนั้นได้เหมือนกัน : **เครื่องฟูใจ เครื่องอิมใจ.** เขาหวังว่าชาติหน้าต้องได้รวยกว่านี้หลายสิบเท่า เขาก็อิมใจฟูใจ; เป็นบุญประเภทนั้นไปเสียหมด ไม่ใช่บุญประเภทขจัดล้างออกไป หรือ ขจัดให้สะอาด.

ถ้าว่าเป็นคนมีธรรมจริง ก็ต้องมีความรู้สึกเป็นธรรมะอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา; ในการหาเงินก็ดี ในการมีเงินก็ดี ในการสามารถใช้เงินก็ดี **ต้องใช้หลักทำงานด้วยจิตว่างทั้งนั้น ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง;** ทำอยู่ได้ ทำไปได้. ทางภายนอกก็มีทรัพย์ มีบุตรภรรยา สามี เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ได้เหมือนกัน. ในภายนอกมันก็มีไปตามเรื่องของภายนอกตามเรื่องสมมติ ตามเรื่องของวัตถุเพื่อความสะดวกแก่การเป็นอยู่อย่างนี้. ส่วนภายในใจนั้น ไม่ได้ยึดถือเรื่องตัวกู - ของกู, หรือมีภรรยาก็เหมือนกันไม่มี; เป็นผู้ที่ร่วมงานกันเท่านั้นเอง. แม้จะทำการงาน หรือ บริโภคผลของการงาน หรือจะบริโภคผลทางเพศ ทางอะไรก็ตามใจ มันก็เป็นเรื่องของการประพฤติธรรมไปหมด; ถ้าหากว่าทำไปด้วยความรู้สึกที่ไม่เป็นตัวกู - ของกู.

ขอให้พยายามทำไปตามหน้าที่ตามธรรมชาติจะต้องทำ; ถ้าว่าทำไปด้วยตัวกู - ของกู แล้วมันก็ต้องมีความทุกข์. ส่วนเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่จะทำตามรอยพระอรหันต์; ถ้าใครปฏิเสธก็ไม่ต้องพูดกันเรื่องนี้. ถ้าใครยอมรับว่าเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่เราพยายามเดินตามรอยพระอรหันต์ให้มากเท่าที่จะมากได้ มันก็เป็นเรื่องที่จะพูดกันรู้เรื่อง.

ที่นี้เขาทำไปในทำนองที่ว่า “กู” กับพระอรหันต์ต้องแยกทางกันเดิน “กู” เอาตามเรื่องของ “กู”; อย่างนี้เขาจึงขอร้องว่า อย่าเอาเรื่องว่าง เรื่องอนัตตามาสอนชาวบ้าน : คือห้ามไม่ให้เอาเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนา มาสอนชาวบ้าน. แต่ผมบอกว่า ไม่มีเรื่องอื่น มันมีเรื่องเดียว มันต้องเอามาสอนในลักษณะที่พอเหมาะสม พอสมควรกัน คือเดินตามรอยพระอรหันต์ในลักษณะที่พอสมควรกัน เท่าที่จะทำได้. จะเป็นชาวบ้านชนิดไหนก็ตามใจ จะต้องตรงมุ่งไปแนวเดียวกับพระอรหันต์, เดินตามหลังพระอรหันต์ให้มากกว่าที่เราเดินตามกันฝรั่ง มันก็จะปลอดภัย.

ที่การเดินตามกันฝรั่ง เดินตามกิเลสตัณหาละก็เดินกันอย่างหมดเนื้อหมดตัว, ต่อสู้เพื่อให้ได้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นอย่างที่ต่อสู้กันให้พวกผู้หญิงกบฏกระโปรงสั้นไปได้ ต่อไปอีก ซึ่งกำลังต่อสู้กันในกรุงเทพฯ ในระหว่างผู้ที่มีปัญญา มีอำนาจ เพื่อให้ได้ทำตามนั้น. นี้ที่จะเดินตามกันฝรั่งนั้นเดินกันเต็มที่, ส่วนที่จะเดินตามกันพระอรหันต์ หลับหู หลับตา ปิศาจ พวกนักปีศาจเสียทีเดียว.

ครั้นเรามาพูดเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง มันก็เลยเป็นเรื่องบ้าที่สุดตามความรู้สึกของคนเหล่านั้น. แต่แล้วก็ขอให้อยันไปดูความทุกข์ทรมานเหมือนคนกรทงเบ็น ที่ทบถมมากบน ๆ, ทั้งส่วนตัวบุคคลและสังคม. ดูให้ดีก็จะเห็นว่า มันมีมูลมาจากเรื่องนี้ : คือมีมูลมาจากความไม่ยอมตามหลังพระอรหันต์เสียเลย; แม้ในสัดส่วนที่พอเหมาะสมกับตนเอง; ไม่เท่าไรก็จะเต็มไปด้วยคนที่จิตใจเหมือนคนกรทงเบ็น, เป็นการคนกรทงเบ็นมากบนทั้งโลก กำลังเป็นกันอย่างนั้น.

คุณไปดูเถอะ; ที่บ้านนอกคอกนา ความเจริญอย่างใหม่ยังมาไม่ถึง ยังเป็นอยู่น้อย, ในบ้านในเมืองที่ความเจริญแผนใหม่มาถึง มันก็เพิ่มความทกรทง

ทั้งเป็นอยู่ในใจมากขึ้น ๆ ๗ ทั้งส่วนตัวบุคคลและส่วนรวมเป็นสังคัม; ไม่ยอมกินอาหาร ด้วยความว่าง จากความว่าง ของความว่าง เพื่อความว่าง อย่างพระกิน, จะกิน เพื่อตัวกู - ของกู และละโมภโลกลาภ เหมือนภูตผีปีศาจทางเหนือหน้.

ขอให้ทุกคนพอใจที่จะตัดกิเลส ที่จะพิจารณาปัจเจกเวกขณั บท “ยถาปัจเจกยงั” และให้เคร่งครัดยิ่งขึ้นไปอีก.

ในการที่จะกินอาหารประจำวัน ในการที่จะนุ่งห่มจีวร ในการที่จะใช้สอยเครื่องใช้ไม้สอย; แม้ที่สุด แต่จะใช้สารรักษาโรค อย่าให้เป็นไปทาง สำอองเพื่อตัวกู - ของกู, หรือว่าอย่าเลยไปถึงว่า : เพราะว่ามันกลัวตาย เพราะกู จะตาย กูจึงจะกินยา นี่มันมากไปแล้ว. กูนั้นก็ต้องตายแน่ อย่าอวดคติไปเลย, ไม่วันใด ก็วันหนึ่ง กูต้องตายแน่. นี่ย่าบ้ามากไป ว่ากินยาแก้ตาย, กินยารักษาโรคแก้ตาย. ที่แก้การกินยาหรือใช้ยานั้นเพียงเพื่อบำบัดความทุกข์ยากลำบาก ที่มันกำลังเป็นอุปสรรค ในระหว่างที่ยังไม่ตาย, เพื่อให้ทำงานไปได้เพื่อให้มีชีวิตพอเหมาะสม, ทำการงานหน้าที่ มีประโยชน์ไปได้ก็แล้วกัน. นี่แม้แต่จะกินยาก็ยังจะต้องเพื่อเพียงเท่านั้น. อย่าเพื่อ ตัวกู - ของกู มันไม่รู้จักหายหรอก; ถ้ามันมี โรคตัวกู - ของกูจัก กินยาอะไรเข้า ไปก็^๕ไม่รู้จักหาย, มันก็มีผลอมมีสะเพร่า มีวิตกกังวลอะไรไปของมัน ซึ่งจะต้องมีความเจ็บป่วยอยู่เสมอ.

นี่คนที่ มีตัวกู - ของกูจัก อย่างนี้ แม้แต่การกินยามันก็เพื่ออย่างนี้, ไม่ต้อง พูตถึงเรื่องกินอาหาร, นุ่งห่ม, เครื่องใช้สอย. แม้จะกินยาเราก็ต้องรู้สถานประมาณ ที่พอเหมาะ พอดี. เรื่องตัดหัวใจเปลี่ยนใหม่ มันเป็นเรื่องบ้าบอที่สุดพอ ๆ กันกับไป โลกพระจันทร์; มันไม่เป็นเรื่องที่ควรทำหรือต้องทำ. มันเป็นเรื่องกินไป; ทาง ศาสนาต้องถือเป็นเรื่องโง่ เรื่องบาป เรื่องไม่ถูกศีลธรรม ในการที่จะทำอะไรฝืน กฎธรรมชาติมากเกินไป.

เมื่อสมควรตาย มันก็ต้องตาย ; ทำเกินนั้น มันลำบากเปล่า ๆ, มีผลไม่คุ้มกับที่จะได้ หรือจะลำบากมากขึ้นเปล่า ๆ ; เอาเวลาไปทำอะไร หรือทำอื่นเสียดีกว่า. คนที่ควรจะตายก็ตายไป ไม่ไปเสียเวลาลงทุนมหาศาลเพื่อความเป็นอยู่ชนิดที่ใช้อะไรไม่ได้.

ผมไม่ยอมเปลี่ยนหัวใจหรืออะไรทำนองนี้ แม้ใครจะมาให้ฟรี ๆ ไม่ต้องเสียเงิน. นี่จึงถือว่ามันเป็นเรื่องเกินไป, มันเป็นเรื่องบ้าบอเหมือนไปโลกพระจันทร์, ไม่จำเป็นจะต้องไป. ทำอะไร ๆ ในโลกนี้ให้มีความสงบสุขแก่ดีกว่า. **เหยียบตัวกู - บองกูให้หลกละเอีศกไปเสียก่อน** ถึงจะไปเหยียบดวงจันทร์จะดีกว่า ; เรื่องนี้มันจำเป็นกว่า. นี่จึงมาขอร้อง อ้อนวอน สั่งสอนว่า : **ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ;** ขอให้ทำเป็นประจำวันทุกชั่วโมงทุกนาที จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ รวมทั้งที่จะไม่เป็นโรคหัวใจจนต้องเปลี่ยน มันก็อยู่สบายไป, ได้สบายจนถึงอายุขัยของมัน.

ที่^๕ไปทำผิดวิธีเป็นของแสดงจนทำให้เป็นโรคหัวใจ เป็นโรคความดันเป็นโรคอะไรต่าง ๆ เพิ่มความยุ่งยากขึ้นหลายร้อยหลายพันเท่าโดยไม่มี ความจำเป็น ; **ไม่มีธรรม ทั้งธรรมะมาแต่เกิดจนกระทั่งบัดนี้ จึงเป็นโรคอย่างนี้ ;** แล้วก็เสียเวลาเยียวยารักษากัน, คนเจ็บก็เสียเวลามากเสียเงินมาก. เพื่อนมนุษย์ที่เป็นหมอกก็พลอยยุ่งยากลำบาก เสียเวลามาก. ถ้าอย่าเป็นโรคนี้มันก็ได้พักผ่อนสบายกันทั้งคนเจ็บทั้งหมด. เคียวนี้กำลังเป็นไปในลักษณะที่จะทำให้เสียเวลา มีความทุกข์ทรมานยุ่งยากกันทั้งคนเจ็บและทั้งหมด ก็คือทั้งโลก ; **เพราะไม่เดินตามหลังพระอรหันต์ ไปเดินตามกันฝรั่งอย่างหลับหูหลับตา อย่างสุดชีวิตจิตใจ ;** ขอใช้คำอย่างนี้.

ให้เราเดินตามหลังพระอรหันต์กัน ตามความสามารถที่เราจะทำได้ : เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของ

ความว่าง. ผมก็พูดว่าเพื่อซ้ำๆ ซากๆ เรื่องนี้ โดยหวังว่าคงจะเข้าใจกันสักวันหนึ่ง; แม้ไม่เข้าใจทั้งหมด ก็เข้าใจพอจะเดินตามหลังพระอรหันต์ได้บ้างในระยะห่างๆ ก็ยังดี. อย่าให้กลายเป็นคำล้อ เหมือนกับที่เขาเอาไปล้อเรื่องจิตว่าง, ใช้คำว่าจิตว่างเป็นคำสำหรับล้อ เหมือนกับที่เขาเอาไปล้อเรื่องจิตว่าง. ใช้คำว่าจิตว่างเป็นคำสำหรับล้อ, นั่นคือเป็นแบบวิสัยของอัมพาลที่ไม่รู้จักหัวใจของพุทธศาสนา, ไปให้ความหมายว่า “จิตว่าง” แล้วก็ไม่รู้ไม่ชี้อะไรไม่รับผิดชอบอะไร.

ที่จริงจิตว่างนี้จะรู้จะชี้จะรับผิดชอบทุกสิ่ง และก็จะแก้ปัญหาทั้งหมดได้ **ไม่มีอะไรเหลือ.** ส่วนจิตว่างไม่รู้ไม่ชี้อะไรเป็นจิตว่างแบบอัมพาลเหมือนจิตใจของผู้พูด; ซึ่งรู้จักแต่ความว่างอัมพาล มันก็ใช้แต่ความหมายนั้นไปเรื่อย. ถ้าเรารู้ความหมายที่ถูกต้องของพุทธศาสนาก็ใช้อีกอย่างหนึ่ง ในทางที่จะทำให้มนุษย์ทั้งโลกให้มีความสงบสุข, บัองกันวิกฤตการณ์ที่จะเกิดขึ้น แม้แต่บุคคลที่เป็นโรคเส้นประสาทก็ไม่ต้องมีไม่ต้องเป็น.

สรุปความสำหรับวันนี้มันก็มีว่า **แม้ในขณะที่เบิ่บเข้าปาก แล้วก็ยังต้องทำไปด้วยจิตว่าง, ทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง, ทำอะไรไหนทำอะไรก็ตามให้ถูกต้องตามวิธีของพุทธศาสนา.** แม้จะเอาเงินเอาข้าวเปลือกมาเก็บไว้ ก็เก็บไว้ให้ถูกต้องตามวิธีของพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ยกให้ความว่าง ใส่ไว้ในคลังของความว่าง”. พอถึงวิธีที่จะมาหุงมาแกงมาต้ม มากิน มาเบิ่บเข้าปากมันก็ต้องทำไปด้วยจิตว่าง ที่เรียกว่า “กินอาหารจากความว่าง”.

คุณจงเอาไปคิดไปนึก : **จะอยู่เป็นพระก็ตาม จะสึกออกไปก็ตาม มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน; เดินตามหลังกันออกไปเป็นแถว ไปทิศทางเดียวกัน. อย่าไปแยกกันหลังกลับ แยกทางกันเดิน ก็จะต้องไปถึงจุดสูงสุดที่มนุษย์ควรจะไปถึง หรือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะได้รับ.**

จงพยายามทำไปทุกวันทุกชั่วโมงทุกเวลาในที่ที่ จะ เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. รวมความในคำเดียวกันว่า เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. ถ้าแยกออกไปเป็นส่วน ๆ ก็ทำงาน ด้วยจิตว่าง, ยกผลงานให้ความว่าง, กินอาหารของความว่าง; แยกออกไปเป็น อย่าง ๆ. แต่รวมกันหมดแล้วก็คือ มีชีวิตเป็นอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกด้วยจิตว่าง ด้วยความว่าง เป็นธรรมชาติโรครัดดี สำหรับผู้ที่ เป็นโรครอยู่แล้ว; แล้วมันจะป้องกัน โรครสำหรับที่ยังไม่เป็น.

จิตว่างจะเป็นอาวุธที่ดี ที่มีอยู่คู่มือประจำมือ ที่ใช้ได้คล้องแคล้ว จะฟาด ฟันศัตรูได้จับใจ ทันทวน ในเมื่อมันเกิดขึ้นมา. การฝึกฝนอยู่อย่างนี้เหมือนกับฝึก เพลงอาวุธไว้คล้องมืออยู่ตลอดเวลา; ด้วยการกินอาหารด้วยความว่างอย่างพระภิกษุ อยู่เสมอไป. อย่าได้เผลอเป็นความตะกละ ตัวกู กิณ ภูตผีปีศาจกิน จนเป็นโรคร ทางจิต ทางวิญญาณ เต็มไปหมด เพราะการกิน.

เวลาหนึ่งชั่วโมงของเราก็ดมดลงแล้ว.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๑๘ - ตายเสร็จสิ้นแล้ว ในตัว
แต่หัวใจ

๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๒๘ สิงหาคม เป็นวันอันดับที่ ๓๑ ของระยะ
กาลเข้าพรรษา ๒๕๑๒ ในวันนี้ได้กล่าวในหัวข้อว่า “ตาย
เสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ” ซึ่งเป็นการกล่าวต่อเนื่องกัน
มาจากวันก่อน ๆ. หัวข้อที่ ๑ ว่า ทำงานด้วยจิตว่าง
หัวข้อที่ ๒ ว่า ขกผลงานให้ความว่าง หัวข้อที่ ๓ ว่า
กินอาหารของความว่าง หัวข้อที่ ๔ นี้ว่า ตายเสร็จสิ้น
แล้วในตัวแต่หัวใจ.

คำว่า “ตาย” นี้เป็นคำที่มีความหมาย หรือวิธีพูดที่กำกวม ที่อาจจะเกิด
สับสนแก่คนที่ยังไม่คุ้นเคยกับการพูดด้วยโวหารแบบนี้; โดยที่ทั่วไปคนก็ได้ยินได้
ฟังอยู่ว่า การปฏิบัติธรรมะนี้ปฏิบัติเพื่อความไม่ตาย, ไม่ตายตลอดกาลเรียกว่าอมตะ.
ทำไมบังคับจึงมาออกให้ปฏิบัติเพื่อตาย และก็ตายเสร็จสิ้นตั้งแต่หัวใจก็ด้วย, ซึ่งก็

หมายความว่าตายตลอดกาลเหมือนกัน. ไม่ตายตลอดกาล กับตายตลอดกาล มันจะเป็นเรื่องเดียวกันอย่างไรได้; คงจะเกิดความสับสนจนแก่ผู้ที่ไม่เคยฟัง.

ในชั้นแรกจะ **ต้องเข้าใจเสียก่อน**ว่ามันเป็นสำนวนพูด, **เป็นโวหารพูด** ทางศาสนา **ทางธรรมะชั้นสูง** แล้วแต่ว่าจะลงไปไหน. ที่พูดว่า “ไม่ตาย” นั้นเป็นภาษาคนมากกว่า ถ้า “ฉันอยู่” เหลืออยู่แล้วก็ไม่รู้จักตายอีกต่อไป; อย่างนี้เป็นภาษาคนที่พูดชนิดที่เข้าใจง่าย, และคนก็รู้จักนึกคิดอย่างนี้มาก่อนตั้งแต่ที่แรกว่าต้องการจะไม่ตาย, ต้องการจะมีอยู่อย่างไม่รู้จักตาย. นี่เป็นภาษาธรรมดาดีกว่าที่จะพูดว่าตายเสร็จสิ้นไปเลย ไม่มีอะไรเหลืออยู่.

เราจะต้องรู้จักเปรียบเทียบ “ตาย” กับคำว่า “นิพพาน” เพราะนิพพานแปลว่าดับไม่เหลือ, ดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ความร้อน ก็คือเย็นสนิท.

“ดับไม่เหลือ” มีความหมายเป็นตายมากกว่าที่จะไม่ตาย; แต่แล้วก็เข้าใจผิด ว่าตายนี้เราไม่ชอบ เราก็ไม่ยอมตาย. ฉะนั้นคำว่า **ตายในทันทีหมายถึงตายอีก** ชนิดหนึ่งคือ **ตายโดยที่ร่างกายไม่ต้องตาย**, ชีวิตยังไม่แตกดับแต่ก็ตาย : หมายถึงตายอีกชนิดหนึ่ง, คือตายโดยที่ร่างกายไม่ต้องตาย. **ชีวิตยังไม่แตกดับ แต่ก็ตาย** หมายถึง **ตัวกู - ของกูตายหมด**.

ในคำโบราณที่พูดไว้ว่า : **นิพพานนั้นคือตายเสียก่อนตาย**, หรือ **ตายเสียก่อนแต่ร่างกายตาย** นั่นอะไรตาย? ก็คือกิเลสที่เป็นเหตุให้รู้ตัวว่ามีตัวกู - ของกูนั้นแหละตาย. กิเลสนี้ต้องตายเสร็จก่อนร่างกายตาย จึงจะเรียกว่านิพพาน. นี่เป็นสิ่งที่ควรจดจำไว้ด้วยว่า **คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง** นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย; เพียงเท่านั้นก็จะทำให้เห็นว่า มีการพูดที่สับสน. กราวหนึ่งคนหนึ่งสอนว่า ให้ตายเสีย

ก่อนตาย, คราวหนึ่งนี้ มีผู้ที่สอน ว่าจงทำให้รู้จักตาย. ที่แท้มันเป็นคำพูดที่ถูกด้วยกันทั้งนั้น เพราะมีความหมายมุ่งไปอย่างหนึ่งๆ; รวมความแล้วคือ **ดับตัวกู - ของกูเสียได้** **ไม่มีความยึดมั่นตัวกู - ของกูเหลืออยู่** นั่นแหละคือใจความของการปฏิบัติ.

ดับตัวกูเสียได้คือตาย **ฆ่าตัวกู** **ทำลายตัวกู** **ให้หมดเสีย;** **อย่างนั้นเรียกว่าทำให้มันตายไปเสีย.**

ที่นี้ ไม่ตายก็หมายความว่าตัวกู - ของกูไม่มีแล้ว ก็เหลืออยู่แต่ธรรมะที่บริสุทธิ์. ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ที่ไม่รู้จักตายคือนิพพาน, คือธรรมชาติที่ไม่รู้จักตาย; เข้าใจเสียให้ดีจะได้ไม่มีอะไรก็ขวางกัน. **พูดว่าจงตายเสียให้เสร็จสิ้นในตัวเสียแต่ที่แรก,** ก็หมายความว่า : **อย่ามีความรู้สึกตัวกู - ของกูมาเสียแต่ที่แรก** ให้ตลอดเวลาไปเลย. **นี้เรียกว่าตัวกู - ของกูมันตาย** **ไม่มีส่วนเหลือตั้งแต่ที่แรก** หรือตลอดเวลา.

ถ้าตัวกู - ของกูมันตายเสียแล้วตั้งแต่ที่แรก **ก็เหลืออยู่แต่ธรรมะที่บริสุทธิ์** ปรากฏออกมาแก่ความรู้สึกเป็นธรรมชาติที่ไม่รู้จักตาย; เพราะมันไม่มีตัวกู - ของกู มันจึงไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักเจ็บ ไม่รู้จักตาย; เพราะว่าการเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อะไรเหล่านี้ มันอยู่ที่ตัวกู - ของกูทั้งนั้น. **จริงอยู่ที่สังขารที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู และตัวกูเกิดแก่เจ็บตาย;** **ที่นี้ถ้าเราไม่ยึดถือว่าสังขารว่าเป็นตัวกู - ของกู** มันก็เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ, **ไม่เรียกว่าเกิดแก่ เจ็บ ตาย;** **เพราะว่าเอาความหมายคำว่าตัวกู - ของกูออกไปเสีย** **ไม่มีเหลืออยู่.** **ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็สูญเสียความหมายไปด้วย,** **เรียกว่าไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย.** **นี่มันผลัดกันพูดคนละที หรือคนละแนวอย่างนี้.**

ระวังอย่าให้สับสนสำหรับคำพูดเพียงคำเดียวว่า “ตาย” กับ คำว่า “ไม่ตาย”.

ขอให้รู้ไว้โดยประวัติว่า คนแสวงหาความไม่ตายกันมา ตั้งแต่ตอน พระพุทธเจ้าเกิด. พระพุทธเจ้าก็ออกแสวงหาความไม่ตายเหมือนกันคือออกบวช. คนพูดถึงความไม่ตาย ไม่รู้จักตาย มาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด, แล้วก็มีความรู้สึก เหาเองตามความสำนึก เพราะว่าเบื่อความตาย เกลียดความตาย; ยิ่งรู้ว่าตายแล้ว ตายอีกๆ เวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารอย่างนี้ มันก็ยังเกลียดความตาย. นี่ก็เลยต้องการ จะมีความไม่ตาย, จะทำอย่างไรหนอจึงจะไม่ตาย? เทียวหาเทียวค้นกันอยู่อย่างนี้ ตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น, นานอยู่เหมือนกัน, คงจะหลายร้อยปีเหมือนกัน โดยเฉพาประเทศอินเดียซึ่งเป็นเจ้าของคำๆนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ก็มีเรื่องทางโลกๆ เขาว่า มียาที่กินเข้าไปแล้วไม่รู้จักตาย, หรือว่าพวกเทวดามีน้ำคัมภีร์หนึ่ง ที่ดื่มไปแล้วไม่รู้จักตาย; นี่มันก็แว่วอยู่ในหู. คนก็อยากจะไม่ตายทำนองนั้น : ที่เป็นเรื่องโลกจกก็คือว่า ต้องการจะให้ใครฆ่าไม่ตาย ใครๆ ก็หาวิธีที่ไม่รู้จักตายแบบนี้; ที่เบ็นธรรมะ ก็ต้องการจะไม่เกิดไม่ตายต่อไป ซึ่งก็เรียกว่าต้องการความไม่ตายด้วยกันทั้งนั้น; ก็ค้นพบสิ่งที่เชื่อกันว่าไม่ตายนี้มาตาม ลำดับๆ, แล้วมันไม่ถูกไม่จริงกันถึงที่สุด จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ออกสำรวจ ค้นหาความไม่ตายกับเขาด้วยเหมือนกัน แล้วก็พบความไม่ตายในลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้ อะไรที่เป็นความตาย ให้มันตายไปหมด, อย่าให้มีอะไรเหลือที่มนุษย์ เรียกมันว่าความตายก็ให้มันเพิกถอนไปหมดไม่มีเหลือ ก็จะเหลือแต่สิ่งที่ไม่รู้จักตาย. ฉะนั้นอะไรที่เป็นความตายที่กลัวกันนั้นก็จะต้องถูกถอนไป ให้เหลือแต่สิ่งที่ตรงกันข้าม. คนเราไม่อยากตาย ก็เพราะว่ามี ความหวัง มีที่หวัง ที่กำลังพอใจเอร็ดอร่อยเป็นที่หวัง; ไม่อยากตาย เพราะกลัวว่าจะต้องพลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้; มันเป็นความ เห็นแก่ตัวอยู่อย่างนี้. ถ้าถอนความเห็นแก่ตัวออกไปเสียได้ ก็หมดปัญหาในเรื่องนี้ เหมือนกัน; มันจึงไม่รู้จะอยู่ไปทำไม จึงเฉยได้ คือไม่รู้ไม่ชี้ทั้งนั้น; แต่ถ้ายัง มีความหวังในอะไรอยู่ มันก็ไม่อยากตาย.

การที่จะไม่ตายก็ต้องทำลายความหวัง ตัณหา หรืออาสว. มันมีวิธีเรียกมาก สำหรับกิเลสที่เป็นความหวังมีชื่อหลายสิบชื่อ แต่ใจความของมันก็คือหวัง, ก็อยาก. ฉะนั้น การที่จะไปสู่นิพพาน หรือบรรลุถึงนิพพานหรือความไม่ตาย นั้นต้องทำลายความอยากความหวังเหล่านั้นเสียจนไม่มีอะไรเป็นที่หวัง หรือเป็นที่อยาก; ก็อนิพพาน เป็นความตายแห่งตัวกู แต่เป็นความไม่ตาย หรือไม่รู้จักตาย ของ ธรรมชาติอันบริสุทธิ์. จิตนี้ต้องสลัดธรรมชาติแห่งความงໍหลง คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานนี้; ที่มีความรู้สึกว่ายานี้ สลัดออกไปเสียให้หมด จึงจะพบกับธรรมชาติอันบริสุทธิ์ที่ไม่รู้จักตาย.

ที่สอนว่าให้รู้จัก “ตายเสียในตัวแต่หัวที่” นี้เป็นข้อความที่เอนกกันมา จากคำพูดข้อแรกว่า ทำงานด้วยจิตว่าง ผลผลงานให้ความว่าง. กิณอาหารของความว่าง. ถ้าทำได้อย่างนี้ มันเป็นการตายเสร็จแล้วในตัวตั้งแต่หัวที่. คำว่า “ตายเสร็จแล้วในตัว” นี้หมายความว่ามันตายอยู่เองโดยอัตโนมัติ ในการกระทำเช่นนั้น ที่ในการกระทำใหม่ความรู้สึกแต่ความว่างนั้น มันเป็นการตายของตัวกูอยู่ในตัวมันเองตั้งแต่หัวที่.

อยากจะขบออกอีกหน่อยว่า ภาษามันทันได้ หรือกำกวม และพูดเป็น คำกลอนด้วยภาษามันบังคับ. ที่ว่า “ตายเสร็จแล้วในตัว” หมายถึงว่าตายโดย อัตโนมัติ ตายไ้เองในตัวมันเอง หมายถึงตาย โดยอัตโนมัติ; ไม่ใช่ตายอยู่ใน ร่างกายนี้. คำแปลฉบับภาษาอังกฤษแปลผิดที่ตรงนี้ กลายเป็นตายในร่างกาย. แปลอย่างนั้นไม่รู้ว่าย ตายแล้วในตัวมันตายได้โดยอัตโนมัติ; เพราะการปฏิบัติเพื่อ มีจิตว่าง หรือทำงานเพื่อความว่างมันตายอยู่ในตัวแต่หัวที่, คือตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที.

เราพูดกันเรื่องความตายอยู่ในตัวมันเอง ตั้งแต่หัวที่; ความตายนั้นก็เลย กลายเป็นความตายที่น่ารักน่าปรารถนาไป; ไม่เหมือนกับความตายที่เป็นความทุกข์,

มีแต่ความตายที่เป็นตัวกู ที่กลัวตาย, ยังมีตัวกูแล้วกลัวตาย. ความตายอย่างนั้นมันไม่น่ารักไม่น่าปรารถนา เป็นที่กลัวแก่คนทุกคน. นี่แปลว่าตัวกูมันไปหมด ไม่มีตัวกูเหลือ, กลายเป็นของน่ารัก น่าปรารถนาสำหรับคนทุกคน, แม้ชีวิตมีอยู่ มันก็ไม่มีทางทำผิดทำชั่ว ไม่มีทางที่จะมีความทุกข์; เป็นความตายที่น่ารัก น่าปรารถนา. นี่คือความหมายของคำว่า “ตาย”, ตาย นี้ระวังให้ดี มันสับสนปนเปกันอย่างนี้.

ที่ว่าตายเสร็จสิ้นในตัวเองทันที ชาวบ้านที่เป็นธรรมดาสามัญจนเกินไป ที่ไม่เคยได้อินก็กลัว, พวกที่เข้าใจเรื่องจิตว่างแบบอรรถพาล เขาไม่เข้าใจเขาก็กลัว, กลัวความตายไปทุกสิ่งทุกอย่าง. ไม่เข้าใจว่า ความตายชนิดนี้หมายความว่าอย่างไร; คือความตายชนิดนี้มันช่วยแก้ปัญหาความตายชนิดไหน. การตายที่เป็นทุกข์หมายถึง การตายของจิตที่ติดมนถอมนเป็นตัวกู - ของกู; ส่วนการตายของตัวกู - ของกู มันกลายเป็นสิ่งที่ดับทุกข์ แล้วก็ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป; การตายชนิดนี้คนควรจะต้องศึกษาให้เข้าใจกันไว้.

จะพูดไว้ง่าย ๆ ที่กันลืมบ้างว่า ถ้ายังมีเลสตัณหา อุปาทาน ตัวกู - ของกู อยู่แล้ว มันเป็นความตายที่เป็นทุกข์ทั้งนั้น, แล้วการตายนั้นก็เป็นการตายโหงค์ด้วย. นี้เราจะแยกกันได้อย่างนี้ ว่าการตายของคนธรรมดาสามัญทุกคนนั้นเป็นการตายโหง ในภาษาของพระอริยเจ้า.

ภาษาของคนธรรมคานั้น ตายโหงหมายถึงตกต้นไม้ตาย ถวายชีวิตตาย อะไรตาย เขาเรียกว่าตายโหง; ตายโหงอย่างนั้นมันเป็นตายโหงของคนธรรมดา : มีใจความสำคัญอยู่ที่ว่า มันไม่อยากจะตายอยู่ตลอดเวลา, ไม่อยากตายแล้วมีอะไรมาตัดชีวิต ถูกตัดออกไปให้มันตาย, ตายไม่ทันตั้งตัวนั้นคือตายโหง. ถ้าตายมีความรู้สึกถึงตัว ต่อสู้สุดความสามารถแล้วจึงตาย; ชาวบ้านเรียกว่าไม่ตายโหง. นี่มันก็ถูก

อย่างภาษาชาวบ้าน, หรือภาษาคนธรรมดาสามัญพูด. แต่แล้วเราก็ลองไปใคร่ครวญดูว่า ความหมายของคำว่าตายโหงชนิดของชาวบ้านนั้นมีความหมายสำคัญอยู่ที่ว่าไม่ยอมตาย, มีอะไรมาตัดชีวิตของคนที่ไม่อยากตายโดยปุบปับ.

ถ้าเป็นภาษาหนังสือที่สูงและลึก ภาษาทางวิญญาณ ภาษาทางธรรม ภาษา พระอริยเจ้านี้ก็ถึงเหมือนกันหมด ว่าถ้ามันตายโดยไม่ยอมตาย มันก็ควรจะเรียกว่า ตายโหง. **ถ้าตายโดยที่มีการเตรียมพร้อมสำหรับจะตาย จึงจะไม่ตายโหง.** ข้อนี้อธิบายให้ชัดลงไปได้อีกว่า คนธรรมดาไม่ยอมตาย ไม่ยอมตาย; ฉะนั้นเมื่อ จะต้องตายก็กระวนกระวายเดือดร้อนเป็นทุกข์.

เหมือนกับที่พูดมาแล้วบ่อย ๆ ว่าตายไม่เป็น, **ตายไม่เป็นคือไม่รู้จัก ตายอย่างไรให้ดีที่สุด,** ตายไม่เป็นอย่างนี้ตายโหงทั้งนั้น. จะเป็นตายโหงตาม ภาษาพิเศษ หรือภาษาที่เรียกว่าภาษาธรรมะ ภาษาอริยเจ้า, หรือตายอย่างทุก ๆ อย่าง; เรียกหมอให้ช่วยอย่างนั้นช่วยอย่างนี้ ช่วยอย่างนั้น จนไม่มีสติสะทังอะไร นอนตาปริบ ๆ อยู่จนกระทั่งดับไปก็ดี; มันก็อยู่ในพวกที่ตายโหงของคนที่ไม่อยากตาย, ของคนที่ พยายามที่จะคงไว้ให้ไม่ตาย; เสร็จแล้วมันก็ต้องตาย. นี้มีความแตกต่างกันอย่างมาก ระหว่างคนธรรมดาสามัญกับพระอริยเจ้า.

ข้อนี้ ผมนึกถึงเรื่องราวตอนใกล้ปรินิพพาน ที่เรียกกันว่าปลงอายุสังขาร; พระพุทธองค์เสด็จอยู่ที่ป่าวาลเจติยส์ว่า : สามเดือนก่อนจะปรินิพพาน เรียกว่าปลง อายุสังขาร. พญามาร มาทูลขอให้ปรินิพพาน, พระพุทธเจ้าก็ตกลงด้วย; นี่เป็น เรื่องพูดภาษาสมมุติ.

ภาษาจริง ๆ ก็คือว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงตัดสินพระทัยจะให้สังขารร่างกาย นี้แตกดับไปในเวลาประมาณ ๓ เดือนข้างหน้า, นับจากวันนี้; เรียกว่า **ปลงอายุ สังขารคือกำหนดอายุความตาย ชนิดที่เป็นความแตกดับของสังขาร.**

ส่วนตายในภาษาธรรมะนั้น พระพุทธเจ้าตายเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่วัน
 ครุสรัทคันโพธิ์ คือพอครุสรัท ตัวกู-ของกูของท่านตายจบ เสร็จแล้ว ตั้งแต่วันนั้น.
 นีภาษาคนก็พูดว่าครุสรัท, ภาษาธรรมะพิเศษอย่างนักคือว่า “ตายเสร็จสิ้น
 แล้วในตัวแต่หัวใจ” ตั้งแต่วันครุสรัท, และอยู่มาอีก ๔๕ ปี เพื่อสอนศาสนา และแผ่
 ศาสนา; จนถึงปีสุดท้ายอีก ๓ เดือนจะตายทางร่างกาย ท่านจึงปลงสังขาร ให้สังขารนี้
 สิ้นสุดไปแตกดับไป นับ ๓ เดือน เท่านั้น, แล้วก็มีการปรินิพพานทางร่างกายจริง
 ตามกำหนดนั้น.

ใจความสำคัญที่ตองนึกกันบ้างก็คือว่า คนเราต้องรู้จักตายให้เป็น.

รู้จักตายให้เป็น คือให้ร่างกายมันแตกดับไป ในลักษณะที่เหมาะสม ;
 แม้ยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า หรือยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำตามอย่างท่านได้, เท่าที่
 จะทำได้. เราจึงเห็นได้ว่าเรื่องตายนั้น เมื่อควรตายก็ให้มันตายอย่างที่เราเรียกว่าปลง
 สังขาร ปลงอายุสังขาร, จะต้องไปคืนรนต่อสู้อย่างยากลำบากไปทำไม. เรื่องผ่าตัด
 เอาหัวใจใส่ใหม่นี้ ผมถือว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ของคนที่ไม่รู้จักตาย. ตายไม่เป็นก็ต้อง
 ตายโหงอยู่ดี คือตายด้วยจิตใจที่ไม่อยากตาย เรียกว่าตายโหงหมด; ผมถือว่าอย่างนี้.
 ภาษาธรรมะหรือภาษาอริยเจ้าท่านก็มีความหมายอย่างนี้ : ตายด้วยความไม่อยากตาย,
 นั่นคือตายทางร่างกายต้องเป็นการตายโหง ตายด้วยความเศร้าด้วยความอเนกอนาถใจ
 ไม่อยากตายมันก็ต้องตาย, ตายไปด้วยความเศร้า ด้วยความทุกข์; อย่างนี้เรียกว่า
 ตายโหงก็ถูกต้องแล้ว เป็นการตายโหงภาษาธรรม ภาษาที่สูงขึ้นไป, ไม่ใช่ตายโหง
 ตกตันไม่ตาย ควายชวิดตาย; นี้เป็นภาษาโลก ภาษาคน.

ระวังให้ตีพุทธบริษัท ภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา อหังตายโหง
 ตายด้วยจิตที่คนรน เสียตายไม่ยอมตาย, เสียตายนั่นเสียตายนี้ กระวนกระวายอยู่;
 แล้วมันก็ต้องจำใจตาย; ก็เรียกว่าตายโหง. ถึงจะช่วยกันให้อยู่ไปได้โดยมีความรู้สึก

ว่าตายไปเมื่อไรไม่รู้ ก็เรียกว่าตายโหงอยู่ดี; เพราะมันเป็นการตายของคนที่ไม่ยอมตาย ไม่อยากตาย ไม่รู้จักตาย.

ที่นี้ที่เรียกว่าการศึกษาธรรมะ หรือรู้ธรรมะกันจริง ๆ เขาต้องการให้รู้ใน
 ชั้นนี้ : ข้อที่ไม่ต้องตายโหง, คือว่าอย่าต้องตายโดยที่ไม่อยากตาย; อย่าเป็นคนโง่
 เป็นคนไม่รู้ว่าธรรมชาตินั้นต้องเป็นไปอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นอย่าให้มันยุ่งยากมากนัก
 เมื่อควรตายไปก็ต้องตาย; เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขาร เป็นเรื่อง
 ตัวอย่าง : ว่าสามเดือนจากวันนี้จักปรินิพพาน หมายความว่าให้ร่างกายแตกดับไปตาม
 ธรรมชาติ; ส่วนนิพพานของกิเลส นิพพานเสร็จแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้. เมื่อเรามี
 ธรรมะในเรื่องนี้พอ มันก็ไม่มีการตายโหง.

ถ้าทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความ
 ว่าง อยู่เสมอจนมันเป็นการตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองทันที; เป็นการป้องกันการ
 ตายโหงอย่างสิ้นเชิง ไม่มีทางที่จะวิเวกมาได้. ฉะนั้นผู้ใดไม่อยากตายโหงก็จงปฏิบัติ
 ตามนี้ คือตายเสร็จไปแล้ว ด้วยความแน่ใจ, มันตายเสร็จไปแล้ว. ถึงแม้เรายังเป็น
 เป็นคนมีกิเลส ยังไม่หมดกิเลส ก็จงพยายามที่จะตายอย่างนี้ : พยายามที่จะตาย
 ด้วยความสลัดออกไปได้ ปล่องวางออกไปได้ ไม่ค่อสู้ดิ้นรนเพื่อจะไม่ตาย; แล้ว
 จำใจตาย แล้วจะต้องตาย. แม้คนที่ยังมีกิเลสยังไม่หมดกิเลส ก็จงพยายามที่จะตาย
 อย่างนี้.

วิธีบรมโหราณที่สอนกันไว้จนเป็นธรรมเนียม เป็นประเพณีของพุทธบริษัท
 อย่างนี้ก็มี : หมายความว่าแม้เป็นชาวบ้านถ้ามีภูมิธรรมสูง, ได้รับการศึกษาอบรม
 ทางพุทธศาสนามาดี เขาสอนให้พยายามตายอย่างนี้, แม้จะมีตัวกู - ของกูเหลืออยู่ใน
 จิตใจ ก็พยายามที่จะตายอย่างไม่มียึดถือเป็นตัวกู - ของกู คือสมัครตายโดยเร็วพร้อม

ด้วยสติปัญญา ด้วยสติสัมปชัญญะ ก็ถือว่ามันเป็นการแตกดับไปของมันเอง; ก็มีโอกาที่จะเป็นพระอรหันต์ หรือสั่นกิเลสได้ในขณะที่คับจิตนั้นก็ได. เรื่องมันง่ายกว่ากันมาก; มันไม่มีปัญหาเรื่องความทุกข์รบกวน.

ขอให้เข้าใจคำว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ” ให้ดีๆ มันจะช่วยให้ได้มาก เพื่อป้องกันการตายโหงตลอดกาลนั้น ป้องกันได้, และแล้วก็จะเป็นการช่วยให้คับกิเลสตัดหาอุปทานได้เดี๋ยวนั้น, หรือว่าวินาทีสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับ เมื่อถึงวินาทีสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับ ก็สัมผัสครบไม่เหลือๆ มีสติสัมปชัญญะ ระลึกรู้ถึงข้อเท็จจริงต่างๆ ที่จะพิจารณาพิจารณามาแล้วแต่ก่อนแล้ว เห็นแจ้งแล้วว่าไม่มีอะไรที่จะยึดมั่นถือมั่น, ไม่มีอะไรที่ไหนที่ควรจะเอา ไม่มีภาวะอะไรชนิดไหนที่ควรจะเป็น. ฉะนั้นเราสัมผัสจะไม่เอาไม่เป็น คือว่า : อย่ามีตัดหาอุปทานในการเอาการเป็นไต่ๆ ใดๆ อย่างใด. จิตหนึ่งกับวิสุทธิ, เป็นจิตที่บริสุทธิ์ กลายเป็นเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ : คือร่างกายกับจิตใจที่บริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา คือตลอดเวลาที่มีความรู้ข้อนี้ เบญจขันธ์นั้นก็เบญจขันธ์บริสุทธิ์; แล้วมันก็ดับไปด้วยอาการอย่างนี้, ก็เรียกว่า หมตกิเลสได้พร้อมทั้งร่างกายแตกทำลายลงไป. มันก็ได้ผลได้กำไร และก็ไม่ยากไม่ลำบาก.

ถ้ามันยังไม่ตาย มันยังไม่หมตกิเลสก็มีหลักว่า : เมื่อใดไม่มีกิเลส กิเลสไม่ได้เกิดขึ้น เบญจขันธ์กับวิสุทธิเหมือนกัน, คือบริสุทธิ์ชั่วคราว หรือนิพพานชั่วคราว อย่างที่เรียกว่า ตถกนิพพาน. เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ชั่วคราว จิตเป็นประภัสสร ก็ยังคิดว่าที่จะไม่รู้จักเป็นอย่างนี้เสียเลย คือผลออกไป ผลอสติไป. กิเลสปรุงขึ้นมาในใจอีก; เบญจขันธ์นั้นก็สกปรกไปชั่วคราวอีก เป็นเบญจขันธ์ที่มีกิเลสมีตัวกู - ของกูหนาแน่นอยู่, เป็นเบญจขันธ์สกปรก. ที่นี้ความไม่เที่ยงของสังขาร ของเหตุของปัจจัยมันเปลี่ยนไป; เคี้ยวมันก็สิ้นไป ปัจจัยมันก็ดับไป ตัวกู - ของกูดับลงไป; เบญจขันธ์ก็กลายเป็นสะอาดหรือบริสุทธิ์ชั่วคราวอื่น ๆ อีก สลับกันอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ก็พยายามที่จะให้มีระยะเวลาที่มันสะดวกขึ้นยาวออกไป ๆ, ให้ระยะเวลาที่มันจะสปรกกันสั้นเข้า ๆ น้อยเข้าจนไม่มีผลเลย จนมันไม่อาจจะเกิดก็พอแล้ว, ปฏิบัติเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว และใช้ได้ทั่วไปสำหรับทุกคน. อย่าพูดว่านี่มันเหมาะแก่ผู้ที่จะไปเป็นพระอรหันต์อยู่ในกองในป่า, อย่าเข้าใจอย่างนั้น. ให้เข้าใจเสียให้ถูกต้องสำหรับทุกคน จะต้องปฏิบัติตามหลักนี้ ตามแนวนี้ ตามมากตามน้อย ตามที่จะทำได้; ไม่มีหนทาง สองสาย สามสาย สำหรับเลือก สำหรับเดิน; มันมีแต่สายเดียว ที่เรียกว่าเป็น*เอกายนมรรค* มีแต่สายเดียว ต้องเดินทางสายนี้แต่สายเดียว; แต่จะเดินอยู่ตรงไหน อย่างไร เท่าไร มันแล้วแต่สติปัญญา ความสามารถ.

ถ้าถามขึ้นมาว่าปฏิบัติอย่างไรจึงจะตายเสียก่อนตาย ?

ถ้ามีความรู้ถูกต้อง ก็ตอบว่าปฏิบัติด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อทำลายตัวกู - ของกูด้วยกันทั้งนั้น. แม้จะสอนให้เด็ก ๆ ปฏิบัติ มันก็ทำลายตัวกู - ของกูไปตามระดับของเด็ก ๆ เพื่อจะไม่ยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน หรือยึดมั่นถือมั่นแต่น้อย. มันมีส่วนที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่มาก คือความไม่ยึดมั่นสำหรับเด็ก ๆ, มิฉะนั้นแล้วเด็ก ๆ จะร้องไห้ไม่หยุด หรือเด็ก ๆ จะกินยาตาย. จะป้องกันเรื่องที่เลวร้ายถึงขนาดนั้น จึงสอนในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องกินยาตาย ไม่ต้องมาเสียใจระทมทุกข์อยู่; หากทำผิดก็ทำเสียให้ถูกต้องมีเท่านั้น. อย่าไปยึดมั่นถือมั่นเรื่องผิดเรื่องถูก จนคิดว่าไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลง.

เพราะฉะนั้น จึงพูดได้ว่า ไม่ว่าคนชนิดไหนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ จะต้องพยายามปฏิบัติในลักษณะที่เรียกว่า “ตายเสร็จสิ้น แล้วในตัว แต่หัวใจ” ด้วยกันทั้งนั้น; ต่างกันเพียงในความหมาย ที่ตื้นลึกกว่ากัน, พยายาม ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ ด้วยกันทั้งนั้น ตามมากตามน้อย ตามความสามารถของตน ๆ.

แม้ว่าเราจะสอนให้เด็ก ๆ ไม่รู้จักกลัวตาย กล้าเผชิญกับความตาย มันก็เป็น การถูกต้อง. อย่าเข้าใจผิดไปว่าถ้าไม่รู้จักกลัวตาย ไม่รู้จักตายแล้ว มันจะบ้าบิ่น, หรือ จะไม่ทำอะไรที่เป็นของดีมีประโยชน์. ส่วนที่อยากมีชีวิตนี้มันเป็นต้นทุนเป็นทุนเดิม, มันมีอยู่จนเหลือเพื่อเสมอไป; เพราะได้อบรมกันมาแต่อย่างนั้น.

ที่นี้ เมื่อดูจะต้อววิตผลคพรากจากสิ่งต้อทพอใจ อย่างนี้ก็ไม่ควรจะมี ความทุกข์มาก; เพราะวารู้จักเรื่องความตายเป็นของธรรมชาติ เป็นของต้อมมี เท้าที่จะรู้ได้. ที่นี้มันไปคิดกันเสียว่า โอ! เทียวเด็กจะไม่รู้จักรักพ่อแม่ พ่อแม่ตายก็ ไม่ร้องไห้; ก็ตามใจ, เมื่อต้อการอย่างนั้นก็ตามใจ. เรื่องกลัวว่าพ่อแม่ตายเด็ก ๆ จะไม่ร้องไห้ ไม่ต้อกลัว มันก็จะร้องไห้อยู่แล้ว; มันมีอยู่แต่ว่าจะแก้ไขให้ไม่ต้อ ร้องไห้มาก หรือไม่ร้องเลย. เพราะเรื่องร้องไห้มันเป็นเรื่องของความกตึประเภท ยึดมันถือมัน.

เราเคยได้ยินได้ฟังมาว่า พระจักรพรรตจีนจะตายต้อมมีคนร้องไห้, บรรดา คนรักคนใคร่ บรรดาสนมกำนัลของจักรพรรตต้อมมานั่งร้องไห้; มันคงจะเนื่องมาจาก พระจักรพรรตต้อการจะดูความจงรักภักดี หรือจะได้ตายเป็นสบายใจ ได้ชื่อว่าตายเป็นแล้ว ยังมีคนร้องไห้. มันก็เกิดเป็นธรรมเนียมประเพณีขึ้นมาจนต้อจ้งคนมาร้องไห้เมื่อมี คนตาย, มันก็เลยไปกันใหญ่จนถึงขนาดนี้; จะเป็นความโง่หรือเป็นความฉลาดก็ ลองคิดดูก็แล้วกัน. ร้องไห้ตามธรรมดาไม่พอ ต้อไปจ้งคนมาช่วยร้องไห้อีก; เป็นความยึดมันถือมันเท้าไร; คำนวณดูก็ได้.

ที่นี้ ที่ต้อร้องไห้ตามธรรมดา ไปลองคิดดูว่า ควรจะมี หรือไม่ ควรจะมี ? ถ้าไม่มีใครร้องไห้ก็คงจะคิดว่าคนนี้มันแล้ว จนไม่มีใครร้องไห้; เขาคง คิดกันไปในรูปนี้. นึกแต่ว่าเด็ก ๆ ไม่รักพ่อแม่ ไม่ร้องไห้ นี่เป็นเรื่องน่าหวัว; จะเอากันรูปไหน ก็ไปคิดดูเองก็แล้วกัน.

คนประเภทที่ยังต้องตายโหงก็ต้องการให้คนอื่นร้องให้เมื่อตัวจะตาย; หมายความว่าตัวเองมีความยึดมั่นถือมั่นมาก ไม่อยากตาย. คนนั้นก็ต้องการให้คนอื่นพลอยร้องให้เมื่อตัวจะตาย, จะได้มีความภูมิใจว่าเรามีคนรักมีคนอาลัย; จะตายทั้งทีก็ต้องมีคนรักมีคนอาลัย; นี่มันเป็นเอามากถึงอย่างนี้. ถ้ามันมากถึงอย่างนี้แล้วมันก็ไม่เหมาะสมที่จะเรียกว่าพุทธบริษัทคือหมู่คณะของผู้มีสติปัญญาที่มีความรู้ ผู้มีปัญญาหรือมีความรู้; หมายความว่ารู้จักทำไม่ให้เป็นทุกข์. ถ้าเป็นหมู่เป็นคณะเราเรียกว่า รู้จักทำกันทั้งหมด เพื่อจะให้มันไม่เป็นทุกข์, หรือเป็นทุกข์แต่น้อยลง ๆ จนไม่เป็นทุกข์. ทำไมจะต้องไปขยายออกไป ให้มันมีความทุกข์มากเกินกว่าความจำเป็น; นี่มันคืออวิชชาหรือความหลง ซึ่งไม่ใช่ความเป็นพุทธบริษัท.

ระวังให้ตี ๆ เป็นพระเป็นเณร น้อย่ากลัวตาย หนักบิณฑบาตขาว แสดงมาให้เขาเห็น, คือเสียศักดิ์ศรีของผ้าเหลือง; สนุขจะไม่กิน. พุคกันให้เต็ดขาดก็ต้องว่าอย่างนี้, คือไม่มีอะไรตีในตัว จนสนุขจะกินได้. อะไรนิกก็กลัวตาย สะตุงโหยงเหงโวยวายไปหมด เหมือนกับชาวบ้านที่กลัวได้เดือน จึงจาก ตึกแก กลัวงูเงี้ยว, เพียงแต่งูตัวเล็ก ๆ ที่ไม่มีพิษสงอะไรเลื้อยมาข้างเท้าก็สะตุงกระโศกโหยงเหงโวยวายไปหมด; เป็นพระเป็นเณรแล้วก็มี; นี้เรียกว่าคิมเท่าไร. มันยังเป็นของคิบคือไม่สุขมากเท่าไร, คือไม่มีคุณธรรมอย่างพระอย่างเณรเลย. ผมเคยเห็นอยู่บ่อย ๆ ผมพูดอย่างนี้ไม่ใช่वादตี แต่พยายามที่จะทำ ที่จะไม่ให้มันเป็นอย่างนั้น. ฉะนั้นก็ไม่จำเป็นที่จะต้องอะอะโวยวาย กระโศกโศกเต้นโหยง ๆ เหงง ๆ, มันจะได้เป็นการทดสอบดู. ถ้ามันจะเลื้อยไปบนหลังเท้าบ้าง ก็ลองดูจะดีกว่า ที่จะไปกระโศกโศกเต้นโหยง ๆ เหงง ๆ เป็นคนคิบร้อยเปอร์เซ็นต์ ทั้งที่เป็นพระเป็นเณรแล้ว.

นี่ยกตัวอย่างเรื่องอย่างนี้ มาเป็นตัวอย่าง เพราะง่ายดี มันเห็น ๆ กันอยู่, แล้วมันก็ยังมียึกมากมายหลายสิบเรื่อง ที่จะเป็นเรื่องทดสอบ เรื่องกลัวตายก็มี, เรื่อง

รักเรื่องกำหนดก็มี เรื่องความโลกก็มี เรื่องความโกรธบันดาลโทสะก็มี เรื่องความ
อิจฉาริษยามากมายหลายอย่าง มีทางที่จะทดสอบได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องในใจล้วน ๆ
มันมองไม่เห็น บองใครก็บองใคร, อะไรเป็นของใคร ๆ มองไม่เห็น. แต่ถ้าเป็น
เรื่องที่แสดงออกมาทางกาย นี่มันแสดงออกมามองเห็นว่าตึบตักเท่าไร, ว่ายังเป็นคนตึบ
อยู่สักเท่าไร. การบวชการเรียนนี้ยังไม่มีผลเลย ยังไม่ได้บ่มให้สุกเลย แต่สุนัขมันรู้;
ถึงจะนอนตายอยู่แล้ว สุนัขมันก็รู้ว่า นี่เป็นซากศพของคนที่ไม่มီးอะไรที่จะกินได้เลย.

อย่าทำเล่นกับความจริง : ธรรมหรือความจริงนี้ ไม่เข้าใครออกใคร,
มีอะไรเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น. มนุษย์นั้นเล่นตลกหลอกกันได้ แต่ธรรมะหรือ
ธรรมชาติ มันไม่มีทางเล่นตลกได้. เขาเอามาเปรียบด้วยเรื่องเป็นสุนัขที่มันรู้ว่า
มนุษย์นี้เป็นอะไร; หรือจะเรียกว่าเทวดาศีสาภาก็ได้ แล้วแต่จะเรียก; ว่ามันมีอะไร
อยู่อันหนึ่ง ซึ่งใครหลอกไม่ได้. ผมเรียกว่าธรรมะหรือพระธรรม ไม่มีทางที่ใคร
จะหลอกเล่นได้ มันตรงเผงไปตามกฎตามเกณฑ์ของพระธรรม : มีความทุกข์ก็ต้อง
มีความทุกข์, ไม่มีทุกข์ก็ต้องไม่มีทุกข์.

จงเลือกเอาบ้างที่ไม่มีทุกข์ พยายามที่จะทำตามอย่างพระอรหันต์เจ้าพระ-
อรหันต์ คือตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ หรือว่านิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย,
พยายามที่จะกำจัดความรู้สึกที่มีการยึดมั่นถือมั่นมากที่สุดเท่าที่จะมากได้; ไม่ต้องกลัว
ตายมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่ต้องโลภมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่ต้องมีโทสะ
กลุ้มกลัดขัดเคืองมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่หวัง ไม่หวัง ไม่อิจฉาริษยา ไม่ทะเยอ
ทะยานอะไรมากเหมือนคนธรรมดา. นี่เป็นวิธีที่ถูกต้อง เป็นแนวเดียว สายเดียว เส้นเดียว
ตรงไปยังนิพพาน.

พยายามให้เป็นแม่แต่เด็ก ๆ ลูกเล็ก ๆ ก็มีความเข้าใจอย่างนี้ ที่จะบรรเทา
ความยึดมั่นถือมั่น ปฏิบัติเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น. อย่าไปมีความคิดเห็นเป็นอันธพาล

แบ่งแยกที่ว่า : จะอยู่ในโลกนั้น เอมันเข้าไป, สกปรกถามกอนาจรอย่างไร ก็หาทางจนได้ เพราะเรามันอยากอยู่ในโลกอันสกปรก; เขาสอนกันอย่างนี้ก็มี. ส่วนที่พูดว่าอยากจะพ้นโลก เหนือโลก โลกุตระจึงปฏิบัติอย่างโน้น; สอนกันอยู่อย่างนี้. โดยเขาคิดไปว่า เพื่อให้คนเหล่านั้นมีกิเลสตัดหา มีมานะทิฐฐิติอพวกถือพ้องแล้วก็จะได้รับพรรักพ้องรักประเทศชาติ ทำลายข้าศึกศัตรู. คิดอย่างนี้มันชวนกัน ตกนรกหมกไหม้ทั้งโขยง, เป็นคนตายโหงทั้งโขยง. อย่าได้ไปคิดอย่างนั้นเลย.

ให้ฝึกคิดว่า : ไม่มีตัวกู - ของกูไว้เรื่อย ให้เหลือแต่ธรรมไว้เรื่อยไป. ถ้าจะไปรบกับข้าศึกจะได้มีจิตใจบริสุทธิ์เห็นแก่ธรรมะรอบเพื่อธรรมะ เพื่อรักษาศาธรรมะเอาไว้; ไม่ใช่เพื่อตัวกู - ของกู, ไม่ใช่เพื่อรักษาชีวิตของกู. การรบราฆ่าฟันกันนี้มันมี ๒ ความหมาย อย่างนี้ : ถ้ารบเพื่อตัวกู - ของกู มันก็ตายโหง มันก็บาปกรรมและตายโหง; ถ้ารบเพื่อสคติสัมปชัญญะ เบญจขันธ์ที่ชำระให้บริสุทธิ์แล้ว ไม่มีตัวกู - ของกู ยิงปืนออกไปเพื่อรักษาความเป็นธรรม ผดุงความเป็นธรรมของโลก, ไม่ใช่เพื่อตัวกู - ของกูนี้ อย่างนี้ไม่บาปและไม่ตายโหง. แม้จะอยู่ในโลก ต้องรบราฆ่าฟันกันอยู่ ก็ยังต้องศึกษาอย่างนี้ ยังต้องปฏิบัติอย่างนี้ ยังต้องยึดหลักอย่างนี้ มันจึงจะไม่บาปไม่มีกรรม ไม่มีการตายโหง. มันก็เรื่อง “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่” หมายความว่า **สะอาดบริสุทธิ์อยู่ในเบญจขันธ์นั้นเรื่อยไป** ก็มีธรรมะเป็นตัวตนเรื่อยไป.

อย่ามีตัวกู - ของกูเป็นตัวตน, อย่ามีกิเลสตัดหา อันธพาลอย่างนั้นมีความคิดเป็นตัวตน; พวกจิตว่างอันธพาล มีความคิดอย่างนั้นทั้งนั้น ก็มีตัวตนอย่างอันธพาลนั้น. พวกที่มีจิตว่างตามแบบพระพุทธเจ้าแล้ว มันก็ไม่มีความเป็นอันธพาล, ทำมาหากินก็ได้ รักษาทรัพย์สมบัติก็ได้ แม้แต่จะต้องไปรบพุ่งทำสงครามก็ทำได้ ด้วยจิตที่ไม่มีตัวกู; มีแต่ธรรมะ เห็นแก่ธรรมะ เพื่อธรรมะ. ให้เนื้อให้ตัวมันเป็นธรรมะเสียแล้ว มันก็ไม่

มีบาปไม่มีกรรม; ก็ไม่ต้องตายโหง. นี่มันโยงถึงกันหมดแล้ว ว่าทำงานด้วยจิตว่าง ยกลองงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ตายเสร็จแล้วในตัวตลอดเวลา; เป็นศิลปะหรือว่าเป็นเคล็ดที่สำคัญอันหนึ่ง ซึ่งกลั่นกรองออกมาจากพุทธศาสนาทั้งหมด มาเป็นหัวใจของพุทธศาสนา, ที่จะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในหน้าอมฤตสำหรับทุกคนจะต้องดื่มดองกิน เพื่อจะไม่มีความทุกข์ ไม่มีความตายอีกต่อไป.

ตายเสร็จแล้ว แล้วจะได้ไม่ต้องตายอีกต่อไป, พวกก็เลสค้นหา พวกความยึดมั่นดื้อมันตายไปหมดแล้ว, แล้วไม่เหลืออะไรที่จะต้องตายอีกต่อไป. มันแผดกันได้อย่างนี้; ในความตายขบขันมีความไม่ตายตลอดกาล.

นี่ขอให้พยายามศึกษาให้เข้าใจจนปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าใครจะเป็นอะไร; จะเป็นฆราวาสหรือจะเป็นบรรพชิต เป็นฆราวาสชนิดไหน แม้แต่ฆราวาสที่จะไปรบราฆ่าฟันในสนามรบ หรือว่าเป็นลูกเล็กเด็กแดงออกมา สืบตาขึ้นไปในโลก มันก็ต้องถือหลักอย่างนี้ คือ อย่าเห็นแก่ตัว, อย่ายึดมั่นดื้อมันแต่ตัว มันจะพอกพูนกิเลสมากเข้ามันหนักคนรกทั้งเป็น.

เราควรสอนให้เด็ก ๆ มีความเข้าใจในเรื่องความเป็นสุภาพบุรุษ เป็นเด็กดีเป็นคนดี. ถ้าสอนลูกก็ต้องสอนอย่างนี้ : สอนอย่าให้เห็นแก่ตัว; ถ้าสอนในทางให้เห็นแก่ตัวก็ต้องเกิดเรื่องแน่, ในอนาคตมันจะถูกหลอกถูกลอนไปด้วยปีศาจของกิเลส เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่ ที่เขาวิ่งไปสู่ความต่ำของจิตใจ. มีเรื่องกระโปรงสั้น เป็นตัวอย่างสำหรับผู้หญิง, มีเรื่องสามะเลเทเมาสำหรับผู้ชายมีมากขึ้น ๆ; เป็นเรื่องไม่รู้จักตายเป็นเรื่องไม่ยอมตาย, เป็นเรื่องพอกพูนตัวกูของกู พอกพูนชีวิตของกิเลสหรือความเป็นอัมฤต; มันตรงกันข้ามกับที่เรากำลังพูด.

ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองที่ มันเป็นเรื่องลกลงไปสู่ความสงบราบคาบ เรียบร้อยเย็นสนิท.

“ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองที่” นี้มีความหมายว่าเป็นอยู่ด้วยชีวิตที่เย็นสนิท. ถ้าตรงกันข้ามจากนี้ มันก็คือความร้อน, ร้อนเป็นไฟ เผาอยู่ตลอดเวลา, เป็นการทำให้บปอยู่ตลอดเวลา ในตัวมันเอง; มันเป็นเรื่องที่น่ากลัวยิ่งกว่าสิ่งใดหมด. การที่เป็นบปอยู่ตลอดเวลาในตัวมันเอง น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว. ไปลองคิดดู; เป็นบปร้อยเปอร์เซ็นต์อยู่ในตัวตลอดเวลา. ที่เป็นอยู่ด้วยกิเลสตัณหานั้น เป็นอยู่อย่างนี้; ถ้าว่ามันขจัดออกไปเสียได้ ให้มีกายและใจที่บริสุทธิ์อยู่เท่าที่เราจะทำได้ มันก็ตรงกันข้าม, มีความเย็นอยู่ตลอดเวลา; เอาไปเปรียบดูก็แล้วกัน.

เราคนเดียวกันนี้บางโอกาสมันก็ร้อนเป็นไฟ บางโอกาสมันก็เย็นเป็นน้ำ; ที่นี้ก็เลือกเอาสภาพที่มันเย็นเป็นน้ำ, ให้มันยังคงเย็นอยู่ตลอดไป ๆ ๆ จนมันเกิดความตายตัวลงไป ในการที่จะเย็นอยู่ตลอดเวลา อย่าให้ร้อนแม้ด้วยกรณีใด ๆ; และร้อนที่น่ากลัวที่สุดคนคือร้อนด้วยความโลภ ร้อนด้วยราคะ ความกำหนัดทางเพศ, ทางอะไรก็ยังไม่ร้อนเท่าความโลภ แต่คนก็ไม่รู้จัก; คิดว่าร้อนราคะมันร้อนเหลือเกิน, ร้อนด้วยโทสะ ความโกรธ ร้อนเหลือเกิน; เพราะไปอยู่อย่างผิวเผินคือเท่าที่มันปรากฏแก่คนโลภ คนธรรมดา. ถ้าคนมีสติปัญญาแล้วจะรู้ว่า โมหะที่ไม่แสดงอะไรออกมา นั้นมันร้อนกว่า ร้อนลึก.

การรักษาโรค หมอแผนโบราณ ก็มีคำว่า “ร้อนใน ร้อนนอก”; ไปคลำที่ตัวร้อน เขาว่าไม่เท่าไร ถ้าข้างในมันไม่ร้อน, แล้วต้องสังเกตดู ถ้าข้างในมันร้อน ละก็หน้ากลัว หรือมีอันตราย หรือคนไข้จะตาย ที่เรียกว่า “ร้อนใน” แบบของหมอแผนโบราณ. คนธรรมดาไม่รู้ดีกว่าร้อน, คลำตัวก็ไม่ร้อน. ต้องมีความรู้ชนิดหนึ่ง

จึงจะรู้ว่ามันร้อนอย่างยิ่ง, ร้อนข้างใน แล้วมันก็ตายทั้งที่ตัวมันไม่ร้อน. นวัตกรรมของหมอแผนโบราณเป็นอย่างนี้. กิเลสนี้ก็เหมือนกัน กิเลสที่เผาข้างในมันร้ายกาจกว่ากิเลสที่แสดงออกมาข้างนอก. รากะแสดงออกมาข้างนอก โทสะแสดงออกมาข้างนอก; แต่โมหะมันร้อนลึกอยู่ข้างใน, แล้วมันจะเป็นเชื้อส่งรากะ ส่งโทสะออกมาไม่รู้จักสิ้นสุดเรื่อย; เพราะฉะนั้นมันน่ากลัวกว่า น่าอันตรายกว่า.

ไฟที่เบียดเสียดนั้นแหละระงับให้ดี มันร้อนลึกกว่าไฟที่ลุกโผลงอยู่.
ค้ำจุน - ของกุนั้นแหละคือไฟที่เสียดที่เบียดที่ลึกอยู่ข้างใน, ร้อนใน. ต้องขจัดออกไปให้มันตาย, หรือทำให้มันตายอยู่เสมอ ทุกวันทุกคืนทุกชั่วโมง. ทำงานด้วยจิตว่าง ผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ให้ถูกต้องให้ถูกต้องวิธีอยู่เสมอ มันจะแก้ร้อนใน; แล้วร้อนนอกมันก็จะหายไปได้เอง.

ที่เราพูดกันถึงเรื่องตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ มันก็อย่างนี้; มันแก้ตายโหง มันแก้ร้อนใน แก้อะไรสารพัดอย่าง ที่ไม่พึงปรารถนา. จึงหวังว่าให้ทุกคนเอาไปคิดให้ดีๆ ให้เข้าใจกันจนได้, แล้วปฏิบัติให้ได้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา เป็นอมตะธรรม เป็นอมฤตธรรมในพระพุทธศาสนา.

เวลาของเรา ๑ ชั่วโมงก็หมดลง.

สัญญาตาปริหรณ

- ๑๙ - รู้จักความตายให้ถูกต้อง

๒๙ สิงหาคม ๒๕๑๗

วันนี้เป็นวันที่ ๒๙ สิงหาคม เป็นวันที่ ๓๒ แห่ง
ระยะเวลาเข้าพรรษาพุทธศักราช ๒๕๑๗ เกี่ยวกับเวลาของ
ผู้บวชใหม่หรือบวชเก่าก็ตาม จะต้องนึกถึงข้อที่พรรษาได้
ล่วงมาเกิน ๑ ใน ๓ แล้ว. เราก็ควรจะทำอะไรให้มันเสร็จ
ทันเวลา หรือรีบทำอะไรให้มันคุ่ม ๆ กับเวลา. ในวันนี้จะ
ได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “รู้จักความตายให้ถูกต้อง” เพิ่ม
ขึ้นอีกสักครั้งหนึ่ง.

ขอให้ทบทวนถึงเรื่องที่ได้พูดกันแล้วเมื่อวาน แล้วก็สรุปความให้ได้ว่า
คำว่าความตายมี ๒ ความหมาย อย่างที่เรียกว่าตรงกันข้าม ในทำนองที่เราบัญญัติกันว่า
เป็นภาษาคนหรือภาษาธรรม, เป็นความกำกวมของคำพูดในภาษาที่เราใช้พูดกันอยู่.

ถ้าจะไม่ให้กำกวม ก็ต้องรู้ความที่เป็นภาษาคน หรือภาษาธรรมกันแน่ ;
แล้วเรายังจะพบต่อไปอีกว่า ปัญหาของภาษาคน ก็ได้ด้วยความหมายในทางภาษา

ธรรม. ความรู้ทางภาษาคอนนั้นไม่พอ และมันเป็นไปเพื่อความทุกข์; ความรู้ทางภาษาธรรม มันลึกหรือจริงและสูงขึ้นไป พอดีที่จะแก้ปัญหาของความไม่รู้ที่เป็นภาษาคอน; จึงถือได้ว่าความหมายทางภาษาธรรมนี้จะช่วยได้ในการที่จะแก้ปัญหาของภาษาคอน.

ความตายของภาษาคอน แก้ได้ด้วยความตายทางภาษาธรรม.

นี่เขารูปที่สมมุติกันว่านามยอก ก็เอานามบ่งก็ได้; แต่ไม่ใช่หนามอันเดียวกัน มันเป็นนามคนละอัน. แม้เป็นนามชนิดเดียวกัน จากต้นไม้ต้นเดียวกัน; แต่มันเกิดเป็นคนละอย่างไปเสียแล้ว, คือนามอันหนึ่งทำหน้าที่ยอก, นามอีกอันหนึ่งทำหน้าที่บ่ง. โดยรูปร่างและเรียกชื่อเหมือนกัน แต่ความหมายมันต่างกันลิบ : อันหนึ่งไม่ใช่ตัวหนาม แต่เป็นผู้บ่งหนาม. ความตายทางภาษาคอนนั้นเหมือนกับหนาม ความตายทางภาษาธรรม คือเครื่องบ่งหนาม; อย่างที่เราเรียกว่าตายให้เสร็จเสียตั้งแต่บัดนี้. ความตายในภาษาธรรมชนิดนี้ มันจะบ่งหนาม คือกำจัดความตายในทางภาษาคอน.

ถ้าเราตายเสร็จสิ้นในตัวแต่หัวที่ ไต่จริง ความตายอื่นๆ ก็หมด, ความตายทางภาษาคอน คือตายทางร่างกายนี้แล้วเข้าโลง นั้นจะไม่มี; ไม่ใช่ว่าจะไม่มีกิริยาเช่นนั้น; แต่มันหมดความหมาย, ไม่มีความหมายเป็นความตายสำหรับชู้คนให้กลัว มันเป็นเพียงความสลายของเปลือกที่ไร้ค่าไร้ความหมาย เสียแล้วเท่านั้น.

ผู้ที่มีปัญญาเห็นธรรมะแล้ว จึงไม่เห็นมีความตาย, เห็นเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงของเหตุของปัจจัยเท่านั้นเอง, ไม่ใช่ความเกิดไม่ใช่ความตายอะไรทำนองนี้. ที่ชื่อว่าตายในทางภาษาธรรม คือตายของความโง่ ตายของความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู-ว่าของกู ให้ความโง่มันตายไปเสีย ให้ความยึดมั่นถือมั่นมันตายไปเสีย ควบคุมตายไปเสีย; ที่นี้ก็ไม่มีอะไรจะต้องตายอีก แต่ว่ายังสมมุติเรียกว่าความตาย

ปัญหาที่ละเอียดลงไป ถึงกับว่ามันก็ไม่แสดงชัด; ไปแสดงในรูปกล้วยอย่างอื่นเสีย. มันสลบซับซ้อนกันอยู่หลายเรื่องด้วยกัน แล้วมันแสดงอาการออกมาอย่างหนึ่งเป็นปัญหาขึ้นมา.

การมาทำวิปัสสนา อยากจะดับทุกข์ อยากจะไปนิพพาน ทำกัมมัฏฐานอะไรนี้ ทุให้ตี ก็เพราะกลัวตายขึ้นมา; แต่มันหลอกตัวเอง มันปกปิดมันซับซ้อนอยู่ เป็นว่าอยากได้อะไร อยากพ้นอะไร อยากเป็นอะไรไปทางนี้. แต่โดยเนื้อแท้ก็คือกลัวที่จะไม่ได้อยู่; เพราะว่าสิ่งนี้มันรู้สึกได้เองโดยไม่ต้องมีเจตนา เป็นความรู้สึกประเภทไร้สำนึก เราก็เลยมองไม่เห็นว่ายาว ! นี่เอง; แล้วมันรู้สึกได้โดยไร้สำนึกมันจึงไปมองกันเสียที่อื่น.

การที่หาอาหาร เยียวยารักษาโรค หรือการชวนชวาย เพื่อการเป็นอยู่ นุ่งห่มใช้สอยอะไรก็ตาม มันเพื่อป้องกันภาวะที่ไม่ต้องการอย่างหนึ่ง คือความตาย; กลัวความตาย กลัวที่จะมิได้มีอยู่ ถึงแม้จะมีได้เจ็บปวดก็กลัวภริยาอาการตาย, และมันกลัวลึกไปกว่านั้นคือกลัวจะไม่ได้อยู่; นี่คือกลัวตาย. เมื่อนิมิตของความตายแสดงออกมา มันก็สะกิดเองโดยไม่ต้องเจตนา; เช่นว่าตาเห็นรูปซึ่งเป็นนิมิตของความตายมันก็สะกิด, หูได้ยินเสียงนิมิตของความตาย ก็สะกิด, หรือได้ยินนิมิตทางอื่นก็เหมือนกัน ก็สะกิดโดยไม่ต้องมีเจตนา, มีอะไรกระโตกกระตากขึ้นมา มันก็สะกิด, สะกิดได้เองโดยไม่มีเจตนา; เพราะทุนสำรองความกลัวตายมีอยู่เป็นพื้นฐาน; อันนี้เป็นสัญชาตญาณอันใหญ่. ส่วนที่ว่าเมื่อไม่ตายอยู่นี้ มันก็ได้กามารมณ์บ้างอะไร บ้างนี้ มันก็ช่วยประกอบ แล้วก็สัมพันธ์กัน จนเราไม่รู้อะไรจะเรียกกันเหตุอันแท้จริงว่าอะไรดี.

ที่จริงตามสัญชาตญาณของสัตว์อยากมีชีวิตอยู่นี้ ก็ไม่ได้เพื่อกามารมณ์โดยตรง, หรือว่าสัตว์ที่มีจิตใจอยู่เหนือกามารมณ์แล้วเช่นพวกกระต๊อบที่เป็นพรหม ก็ยังกลัว

ตายอย่างยิ่ง. ในบาลีมีกล่าวไว้ชัดว่า : **เมื่อพูดถึงการละสักกายทิฐิคือ ละตัวกู - ของกู ; พวกพรหมเป็นพวกที่กลัวอย่างยิ่ง, กลัวตายอย่างยิ่ง ยิ่งกว่า มนุษย์หรือสัตว์เดียรัจฉานเสียอีก ;** เพราะว่ากำลังมีความสุขความสบายใจอย่างยิ่งใน ความเป็นพรหม. **ยังมีความเป็นอยู่เป็นสุขมีความสุขพอใจมากเท่าไรก็ยังมี ความกลัวตายอย่างยิ่งแม้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์.**

พวกพรหมหมายถึงพรหมโลกที่ไหนก็ไม่รู้จักได้ ตามใจ มันมีความหมาย อย่างเดียวกัน ; มีความหมายตรงที่ว่าจิตใจอยู่ในนอากามารมณ์ มีตัวกู - ของกูชนิดหนึ่ง ซึ่งความหมายโลก ๆ ก็ว่า สะอาดมีความสุขเยือกเย็น. แต่ถ้าเราจะหมายถึงพรหมที่ เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือว่าระดับของจิตใจที่พ้นจากกามารมณ์แล้ว, สบายดีอยู่. คุณต้อง นึกถึงเวลาบางเวลา ที่กามารมณ์ไม่รบกวนเลย คือกำลังเพลินเพลินอยู่ด้วยอะไรก็ได้, อยู่ในฌานในสมาธิรส ของความสุขที่เกิดจากฌาน จากสมาธิ นี้เรียกว่าเป็นพรหม. บางเวลาคนเราก็เป็นพรหม บางเวลาที่เป็นกามาวจร คือตกอยู่ใต้อานาจกาม, บางเวลา ก็อยู่เหนือความรบกวนของกาม ก็สบาย ; **แล้วจึงกลัวตาย, ยิ่งสบายเท่าไรก็ยิ่ง กลัวตายเท่านั้น.**

นี่อยากจะสรุปว่าปัญหาต่าง ๆ ของสัตว์มีชีวิต อยู่ที่ไม่อยากตาย แล้วก็ กลัวตาย, **ไม่อยากตายก็กลัวตาย.** เพราะฉะนั้น เกี่ยวกับความกลัวตายนี้ มันเนื่องกันอยู่ทั้งสามคัมภีร์ หรือคัมภีร์ ๓ ประการ : **อยากได้กามารมณ์ ก็กลัวตาย เพราะกามคัมภีร์ทำให้กลัวตาย, คนที่บ่กามก็กลัวตายเพราะกลัวสูญเสียกาม.** คนที่ได้เป็นนั่นเป็นนี่ ก็ **ไม่อยากตาย เพราะอยากเป็นนั่นเป็นนี่** เป็นอยู่อย่างนี้ ; อย่างนี้เรียกว่า **ภวคัมภีร์** ทำให้กลัวตาย. **วิภวคัมภีร์** **อยากไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ทำให้กลัวตาย, อยากไม่ให้อายุ.** บางทีมันเกิดความคิดสับสนกันว่าตายดีกว่า เพราะมันขึ้นมาพักหนึ่ง มันอยากจะตายก็มี ; **นี่มันวิภวคัมภีร์เหมือนกัน. ความคิด มันสับสนจนอยากตาย, อยากไม่อยู่ มันก็เป็นวิภวคัมภีร์.**

ค้นหาทั้ง ๓ ความอยาก, อยากด้วยความโง่ ทำให้กลัวตาย. ค้นหา
ต้องมาจากอวิชชา; ความอยากที่มาจากอวิชชาเรียกว่าค้นหา. ถ้าความต้องการ
ที่มาจากสติปัญญาถูกต้องเขาไม่เรียกว่าค้นหา.

จงเข้าใจให้ดี, พวกอื่นเขาสอนอย่างอื่น; แต่ผมบอกอย่างนี้ บอกให้
สังเกตให้ดี : พวกอาจารย์ชุนันต์เม็กมะขาม เขาสอนว่า : ความอยากความต้องการ
การเป็นค้นหาไปหมด ไม่ยกเว้นอะไร. จริงหรือไม่จริงจะถูกหรือผิด ไม่ต้อง
เถียงกัน; แต่มันอยู่ที่ว่า อย่างไหนมันมีประโยชน์และปฏิบัติได้. ความคิดความรู้
หรือหลักเกณฑ์ก็ตาม อย่างไหนมีประโยชน์ก็เอาอย่างนั้นกันแล้วกัน, จะถูกหรือ
ผิดจริงไม่จริง มันเถียงกันได้ไม่รู้จบ.

เรื่องความอยากหรือค้นหา ๓ ชนิดนี้มาจากอวิชชา แล้วก็มี
ปัญหาทำให้กลัวตาย.

กลัวตายโดยรู้สึกด้วยอำนาจของความคิดก็มี, โดยไม่ต้องคิด หรือคิด
ไม่ได้ โดยไม่รู้สึกก็มี. มันอยู่ในส่วนลึกของความรู้สึก เราจึงกลัวตาย ทั้งที่โดยรู้สึกและ
โดยไม่รู้สึก; ที่ไม่รู้สึกก็หลอกตัวเองให้เข้าใจอย่างนั้นอย่างนี้ไป : เช่นมาวัดเพื่อ
ทำบุญให้ทาน เพื่อนั้นเพื่อนี่ เพื่อสวรรค์วิมาน; ที่แท้ก็คือกลัวตายในส่วนลึก,
กลัวตัวกูจะไม่ได้อยู่ ตัวกู – ของกูมันกลัวว่าตัวกูจะไม่ได้อยู่ จะไม่มีอยู่ มันก็อุทิศสำหรับ
ทำนั่นทำนี่ทำโน่นเพื่อจะแก้ไขให้ได้อยู่. นี่ก็เป็นมูลเหตุให้เกิดการค้นคว้าทางวัตถุ
ทางวิทยาการทางแพทย์ ทางหมออะไรอย่างใหญ่หลวง เพื่อจะไม่ต้องตาย; มันไม่
ต้องการจะตาย จนเลยขอบเขต จนทำสิ่งที่ไม่ควรจะทำนี่ก็มี; เลยเป็นความทุกข์
อันอื่นเกิดขึ้นมา.

อยากจะพูดว่าความกลัวทุกชนิดมาจากกลัวจะไม่ได้ อยู่ คือกลัวตาย, ลองไปศึกษาเอาเองว่ากลัวอะไรบ้าง ที่มนุษย์เรากลัวกันอยู่ : กลัวเจ็บกลัวไข้ นั้น คนที่มีตำหนิโหวาราก็ว่ากลัวเจ็บไม่ใช่กลัวตาย. **ถ้าพูดว่ากลัวตายมันละอาย. ที่จริงก็กลัวเจ็บ, ไม่อยากเจ็บนี้ใครๆ ก็กลัว; แต่ว่ากลัวตายมันซ่อนอยู่ใต้นั้น.** คนเอากลัวเจ็บออกมาข้างหน้าสำหรับแก้อาย; แต่ส่วนลึกมันกลัวตาย. ความทรมาณมันอยู่ที่ความเจ็บมากกว่า อยากจะพ้นการทรมาณก่อน แล้วไปเรียกว่ากลัวเจ็บ; แต่แล้วมันก็มีมูลมาจากกลัวจะไม่ได้ อยู่. การเจ็บมันเป็นนิมิตของความตาย เรื่องกลัวเจ็บไข้มันก็เป็นเรื่องผล ที่แสดงออกมาจากความกลัวตาย, กลัวจะไม่ได้ อยู่. ที่นี้กลัวสิ่งที่จะทำให้เจ็บ ซึ่งก็กลัวกันนัก : เช่นกลัวอาวุธกลัวเครื่องที่จะทำให้เจ็บ ก็คือกลัวตาย; กระทั่งกลัวผีกลัวสงฆ์ กลัวสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง เป็นความคิดฝันเขาก็มี กลัวอะไรก็มาจากกลัวตายทั้งนั้น : -

กลัวผี - มันก็มาจากกลัวที่เราจะต้องตาย, กลัวเสือหรือกลัวอะไรทำนองเดียวกันนั้น มันก็เป็นนิมิตของความตาย.

- **กลัวสิ่งที่ไม่รู้จักแต่มันดูน่ากลัว** อย่างนี้มันก็เพราะกลัวตาย มันจึงได้กลัวสิ่งนั้น. บางทีสิ่งนั้นไม่ได้ทำให้ตาย แต่มันดูน่ากลัว มันก็กลัวอีกเหมือนกัน.

ย้อนเข้ามาดูในจิต : กลัวจน กลัวความยากจน กลัวความลำบากไม่มีอะไรจะกิน; แต่ส่วนลึกมันคือกลัวตาย เพราะความยากจนนำไปสู่ความลำบากจนตาย, **ความกลัวตายซ่อนอยู่หลังจากเสมอ.**

- **กลัวเสียชื่อเสียงเกียรติ;** มีคำพูดที่ว่ายอมตาย ไม่ยอมเสียชื่อเสียงเกียรติเพื่อเอาเกียรติไว้ ไม่ให้เสียเกียรติ; **ที่แท้คือกลัวตายที่ซ่อนอยู่ลึกมาก.** เพราะว่ามีเกียรติ อยู่ได้ด้วยความเป็นอยู่มีอยู่. ถ้าตัวกูไม่มีอยู่แล้วเกียรติจะอยู่ที่ไหนได้; มันก็เลยกลัวตาย ที่ซ่อนอยู่หลายชั้น.

- **กลัวจะสูญเสียประเทศชาติ** ต้องสู้รบเอาประเทศชาติไว้ **นี่ก็คือกลัวตาย, กลัวตายของตัวเองก็กลัวว่าเพื่อชาติเพื่อประเทศ.**

คนธรรมดาสามัญจะเป็นอย่างนี้; เว้นแต่คนที่จิตใจสูงเหนือคนธรรมดาสามัญ เมื่อจะไม่มีมูลมาจากความกลัวตายของตัว ก็คือ เมื่อเข้าถึงธรรมแล้วจริงๆ; ทำอะไรเพื่อธรรมจริงๆแล้ว ก็ไม่กลัวตาย, หรือว่าไม่เพื่อตัวเอง แต่เพื่อธรรม. แต่คนธรรมดาไม่มี เป็นไปโดยสัญชาตญาณนั้นไม่มี; ต้องไปศึกษาฝึกฝน มามากที่เกี่ยว จึงจะมีธรรมะ - เข้ามาแทนตัวกู, ทำอะไร ทำเพื่อธรรมะ เช่นรบราฆ่าฟันต่อข้าศึกศัตรู ก็เพื่อความมีอยู่แห่งธรรมะอย่างนี้.

ขอให้คิดดูดีๆว่า **ความกลัวตายนั้นมันซ่อนอยู่หลายชั้น** : กลัวว่าจะเสียของรักของใคร่นั้นมันแสดงอาการอยู่ที่ของรักของใคร่, กลัวจะเสียของรักของใคร่. แต่ความจริงนั้นของรักของใคร่นั้นมันเพื่อตัวกู - ของกูจะได้มีอยู่ อย่างที่มองไม่เห็น. มีลูก มีหลาน บุตร ภรรยา สามีกี่เพื่อความมีอยู่ของตัวกู, มีความสุข - สบายของตัวกู, ความรู้สึกเป็นสุขของตัวกู; แต่แล้วก็ไปพูดว่าเพื่อสิ่งที่ตัวรักตัวใคร่.

ปัญหาของความกลัวตาย, **ปัญหาที่เกิดมาจากความกลัวตายนี้เป็นปัญหาทั้งหมด;** เป็นปัญหาซับซ้อน และก็เป็นต้นเหตุที่ดี **ที่ทำให้ค้นหาความไม่ต้องการ.** มันเป็นมูลเหตุให้ค้นพบนิพพาน แต่เวลาน้อยนักหนาที่คนธรรมดาสามัญจะค้นหานิพพานพบ; มันไปมัวกลัวตายอยู่อย่างนั้น, มันไม่ค้นวิธีที่จะพ้นจากความกลัวตาย. ถึงแม้ว่าต้องการ จะแก้ปัญหของความตาย มันก็ไปแก้ปัญหานิคที่แก้ไม่ได้ ก็เป็นความโง่เขลาอย่างอื่น, ไปกลบเกลื่อนกันอย่างอื่น; เพราะรู้จักแต่ความตายทางเนื้อหนัง ความตายทางภาษาคน; ก็ชวนชวายเป็นแก้กันทางเนื้อหนังหรือทางวัตถุ ทางพิธีกรรมเรื่อยไป. **ที่จะแก้ความตายด้วยความรู้ทางธรรม ให้หมดความรู้สึกลัวว่าตาย นี้ไม่เคย**

คิดกัน, โลกนี้ไม่เคยคิดกัน. ความรู้ทางพีสิกส์ไม่มีที่จะแก้ความรู้สึกทางจิตใจในข้อนี้. ฉะนั้นมันก็เป็นเรื่องที่ไม่รู้จักจบ ไม่รู้จักสิ้น, จนกว่าจะหันไปหาธรรมะมา แยกทางวิญญาณ ให้เกิดเข้าใจถูกต้องเสียว่า มันไม่ใช่ความตาย หรือมันไม่ใช่ สิ่งที่น่ากลัว; มันก็เลยหมดปัญหาที่ทรมานมนุษย์อันเกี่ยวกับความตาย.

ความตายในทางภาษาธรรม หมายถึงมีความรู้จนฆ่าความโง่ตาย.

มีวิชาเกิดขึ้นจนฆ่าวิชาให้ตายไปเสีย; เรียกว่ามีความตายทางภาษา ธรรม. ถ้ามีความตายชนิดนี้เกิดขึ้นแล้ว ความตายทางภาษาคนก็หมดความหมาย คือ ไม่มีความตายอีกต่อไป. แต่ระวังให้ดี อย่าเอาไปปนกับความไม่กลัวตายของ อัมพาต ของจิตอัมพาต. อัมพาตไม่กลัวตาย คือมันมีอัสสัมมานะจัด มีตัวกู - ของกูจัด, คือความกลัวตาย ของมันเกิดขึ้นมาอีกรูปหนึ่ง จัดมากจนไม่กลัวตาย. ที่แท้มันก็คือกลัวตาย เพื่อต่อสู้ด้วยความบ้าบิ่น มุมานะจัด; เช่นว่าคนเลือดเข้าตา อย่างนี้ มันก็ไม่กลัวตาย. แต่ นั่นคือความกลัวตายอย่างยิ่งที่มันซับซ้อน ทับถมกันอยู่ อย่างยิ่ง แล้วมันก็เกิดขึ้นมา เป็นเลือดเข้าตา สู้กัน ไม่กลัวตาย; โจรอัมพาตไม่กลัวตาย สัตว์บางชนิดที่มันมีอัสสัมมานะจัดมันสู้กัน ไม่กลัวตาย. ความไม่กลัวตาย อย่างนี้มันเป็นแบบอัมพาต ไม่ใช่แบบของพระอรหันต์ผู้หมดตัณหาอุปาทาน.

พระอรหันต์ไม่กลัวตาย เพราะหมดตัณหาอุปาทาน; ส่วนพวกอัมพาต ไม่กลัวตายเพราะตัณหาอุปาทานเดือดจัด. ระวังอย่าเอาไปปนกัน มันคนละอย่าง. ความกลัวตายเป็นปัญหาทั้งหมด, เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาทั้งหมด. ปัญหามันมาจาก ความโง่ ไม่รู้จักความตาย แล้วมันก็กลัวตาย, จนจะพูดได้ว่า ที่คุณมาบวชกันนี้ ก็มีความกลัวตาย ที่ซับซ้อนซ้อนอยู่เบื้องหลัง.

พูดเรื่องบวชมันก็เวียนหัวอีก เพราะมันมีมากมายหลายตีบอย่างหลายร้อยอย่าง, บวช ๗ วัน ๑๕ วัน, บวชแค้น นี่ก็เรื่องกลัวตาย, กลัวตายของตัวเองเป็นส่วนมาก. แม้ว่าจะบวชให้คนอื่น แค้น มันก็เนื่องมาจากกลัวตาย, บวชหน้าศพ หน้าไฟ ก็มาจากกลัวตาย ที่ซับซ้อน, ทำเป็นเรื่องราวที่ถูกต้องแล้วที่ นี่ก็มาจากกลัวตาย, กลัวจะไม่ได้อะไรชนิดใดชนิดหนึ่งที่ทำให้ไม่ต้องตาย. แม้ว่าจะเป็นเรื่องบวชเพื่อลาภสักการะอย่างอื่น มันก็มีอยู่ที่กลัวตาย, บวชเพื่อนิพพานของคนธรรมดาสามัญก็ยังมีอยู่ที่กลัวตาย, เพราะยังไม่รู้จักนิพพาน. บวชเพราะเขาพูดกันว่านิพพานแล้วไม่ตาย ก็มาบวชโดยความกลัวตาย.

เราต้องคิดดูให้ดีๆ ปัญหาใหญ่มันอยู่ที่นี้; เราจะต้องแก้ปัญหานี้ มันจึงจะพบกับความสุข ความสงบสุขที่แท้จริง. มองดูกันที่ความกลัวตายกันเสียก่อน ในสองแง่สองมุม. ความกลัวตายอย่างโลก ๆ ความกลัวตายที่ตรงตามคำพูดของชาวโลกภาษาโลกภาษาคน, ความกลัวตายชนิดนี้นำไปสู่ความเสื่อมเสียศีลธรรม. ความกลัวตายที่ถูกต้องของสติปัญญา เป็นความกลัวตายในภาษาธรรมนี้ มันนำไปสู่ความมีศีลธรรม กระทั่งถึงยอดสุดของศีลธรรมคือโลกุตระธรรม.

คนที่กลัวตายตามภาษาปุถุชนคนใจ กลัวมากจนทำอะไรไม่ถูก; นี่ต้องอาศัยความเห็นแก่ตัวเป็นต้นทุน, แล้วมันก็ทำอะไรด้วยความเห็นแก่ตัว, เห็นแก่ตัวเขยิบออกไป ๆ จนเสื่อมเสียศีลธรรม. มันกลัวจน มันก็ขโมย, หรือว่ากลัวนั้นกลัวนี้ มันก็หาวิธีลัด. ภาษาสมัยนี้พูดกันว่าเรียนลัด, ให้เรียนลัดก็คือทุจริต; วิธีลัดของคนสมัยนี้ คืออาศัยความทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่ง แง่ใดแง่หนึ่งมาแก้ปัญหา. ความเป็นอันธพาลมันมีมากจนว่า เอาตัวกูไว้ก่อน คนอื่นช่างหัวมัน. นี่ความกลัวตายทำให้เกิดความเสื่อมเสียศีลธรรม.

**ความไม่มีศีลธรรมอย่างใหญ่หลวงในโลกนี้ ในเวลานี้ก็มาจาก
ความกลัวตาย.**

การทำสงครามเพื่อความยุติธรรมนั้นโกหก พุกแต่ปาก, ที่ว่าทำสงครามกัน
ในโลกเวลานี้อ้างว่าเพื่อความเป็นธรรม เพื่อความยุติธรรม มองเห็นได้ว่าโกหก.
ที่แท้ทำสงครามเพื่อความอยู่รอดของตัว : คู่สงครามฝ่ายไหนก็ตาม ทำสงครามเพื่อ
ความอยู่รอดของตัว. ความอยากจะอยู่รอดของตัวนี้ เพราะความกลัวตาย จึงเลยทำให้
ทำสงครามเกินขอบเขต.

คุณสังเกตดูชั้นบ้าง สงครามนี้ทำกันจนเกินขอบเขตแล้ว ทำกันเกินขอบ
เขตแห่งความสมควร ความเหมาะสม, เกินขอบเขตแห่งความเป็นธรรม ความป้องกัน
ตัวโดยเป็นธรรม. สงคราม มหาสงคราม หรือว่าก็มีมหาสงครามก็ตาม มันเพราะ
ความกลัวตายของตัว. คำว่า "ตัว" นี้หมายถึงส่วนรวมก็ได้ : ความกลัวตายของ
ประเทศตัว, ความกลัวตายของพวกตัว. ถ้าว่าลัทธิการเมืองนี้มา ตัวก็ต้องตาย
หรือต้องออกไป มันจึงต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด. ฉะนั้นโลกที่กำลังระบอบอยู่ด้วย
สงครามนี้ มันก็มีมูลจากกลัวตาย; รบกันได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรม, ใน
สนามรบไม่มีศีลธรรม เพราะว่าเลือดมันเข้าตา.

นี่เรียกได้ว่าความกลัวตายนำไปสู่ความไม่มีศีลธรรม หรือความเสื่อม
ศีลธรรม. ความกลัวตายทางภาษาปฤชุน คนธรรมดาสามัญ ปล่อยไปตามสัญชาต-
ญาณอย่างสัตว์, ความกลัวตายในภาษาโลกอย่างนี้นำไปสู่ความเสื่อมเสียศีลธรรม ความ
หมกศีลธรรม ความวินาศในที่สุด. เห็นแต่ว่ากูไม่ตายก็แล้วกัน ๆ; มันก็ทำอะไรได้
ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ไม่มีศีลธรรม.

ในมุมที่ตรงกันข้ามเรียกว่าความกลัวตายในทางภาษาธรรม, **ความกลัวตายของสติปัญญาที่ถูกต้องไม่เป็นอัมพาต**; ความกลัวตายชนิดนี้มันก็**ทำให้แสวงหาหนทางที่จะไม่ต้องตาย, หรือแม้ที่สุดแค่ให้มันตายก็ได้.** มันเกิดการปฏิบัติศีลธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา เพื่อให้ไม่ต้องตาย. คนที่ว่าทำบุญทำทานเพื่อประทังชีวิตไม่ให้ต้องตายนี่ก็มีอยู่ : ทำบุญต่ออายุบ้าง, ทำบุญเพื่อให้บุญช่วย ไม่ต้องเจ็บไข้ไม่ต้องตายบ้าง, หรือว่ากระทั่งเพื่อบรรลุนิพพานคือความไม่ตายในที่สุด. มันก็มีมูลมาจากความกลัวตาย ที่มีสติปัญญาที่ถูกต้องที่เป็นธรรม.

เมื่อความตายมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างนี้; เราต้องรู้จักควบคุมให้ดี **ควบคุมความกลัวตาย ให้เป็นไปในทางถูก** จึงจะไม่น่าสงสาร คือไม่น่าทุเรศ. ในชีวิตของเราวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ คนที่นี้ แต่ละคนที่อยู่ที่นี้ ก็มีทำผิดในเรื่องนี้อย่างน่าทุเรศ หรืออย่างน่าสงสารอยู่บ่อย ๆ : กลัวตายจนทำอะไรไม่ถูก, หรือว่ากลัวอะไรหลาย ๆ อย่าง ซึ่งมีรากฐานมาจากความกลัวตายจนทำอะไรที่น่าเกลียด. ที่อยากจะเป็นอยู่ อยากจะมีชีวิตอยู่อย่างไ้เวลานั้น. ระวังให้ดีๆ มันน่าจะอายุที่สุดแล้ว สำหรับภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา **อยากจะทำตัวรอดอยู่ โดยไม่คำนึงถึงคนอื่นก็มี, จึงได้ทำอันตรายผู้อื่นหรือถูกผู้อื่น** แม้แต่ว่า **ฆ่าผู้อื่น** **ฆ่าสัตว์** **ฆ่าคน**; มันเป็นเหตุให้ทำผิดธรรมะ ผิดวินัยอะไรได้ทุกอย่าง ตาม **“ความกลัวตายที่โง่เขลา”**. ต้องใส่คำกำกับไว้ให้ชัดว่า **“ความกลัวตายที่โง่เขลา”** นี้.

ความกลัวตายที่ฉลาดมันมาในรูปของสติปัญญา; ก็สอนให้พระเณรมาคิดมานึกให้เห็นภัยแห่งความตาย แล้วก็รีบทำอะไรให้มันทันกับความตาย เช่นสอนให้เจริญมรณัสสติ, สอนให้ดูความตายในลักษณะที่มันเป็นปัญหาและน่ากลัว. ลองแก้ไขให้ลุล่วงไป; **เราก็เจริญมรณัสสติ เพื่อเป็นความไม่ประมาท, เพื่อทำหน้าที่ที่ต้องทำเสียโดยเร็ว,** ไม่ใช่เจริญมรณัสสติกลัวตายขึ้นมา แล้วก็จะไปกอบโกยเอานั่นนี่มาแก้ปัญหารื่องกลัวตาย. อยู่ในเพศของบรรพชิตแล้ว ยังถูกรบกวนด้วยความกลัวตาย ก็ในสองแง่สองมุมอย่างนี้; ถ้าเผลอไป โง่ไป ก็กลัวตายชนิดที่ทำให้เสื่อม

เสียศีลธรรม แม้ที่สุดในเรื่องทะเลาะในการกินอาหาร. มีความทะเลาะในการกินอาหาร นั้นคิดว่ามันเป็นอะไร? ผมคิดว่ามันก็เป็นปฏิกริยาแสดงออกมาของการกลัวตาย.

คนโง่กินอาหารเพราะว่ามันกลัวตาย, ว่าอาหารช่วยให้ไม่ตาย. ความหิว ความลำบาก มันเป็นนิमितของความตาย กินอาหารเพื่อกำจัดไปเสีย. ทีนี้เมื่ออาหาร มันมีประโยชน์อย่างนั้น มันก็อยากจะกินให้มาก, มันก็กินกันจนมีอาการทะเลาะ; เพราะฉะนั้นการทะเลาะกินอาหารมันก็มีผลมาจากความกลัวตาย, อะไรทุกอย่างมัน ก็มีผลมาจากความกลัวของคน ทำสิ่งที่ไม่น่าทำ. มันต้องควบคุมให้ความกลัวตาย นี้ให้อยู่ในร่องในรอย เป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบ; แก้ปัญหาด้วยวิธีที่มันจะแก้ ได้จริง หนามยอกเอาหนามบ่ง. ความกลัวตายชนิดนี้เกิดขึ้น เอาความกลัวตายชนิดอื่นมาบ่งมาทำลาย. ความกลัวตายอย่างโง่เวลาเกิดขึ้น ก็เอาความกลัวตายอย่าง สติปัญญามาแก้ ไบลบล้าง.

มรดกสติ ก็คือความกลัวตายเหมือนกัน; แต่มันกลัวตายของผู้มีปัญญา มองเห็นความตายในลักษณะที่ถูกต้องและสมบูรณ์ ก็ทำอะไรสักอย่างหนึ่งเพื่อจะไม่ให้เกิด ปัญหาอันนี้. นี่มรดกสติ ซึ่งจำเป็นจากต้องเจริญอยู่ทุกวัน ระลึกรู้ถึงความตาย ให้เกิดความไม่ประมาท แล้วทำสิ่งที่ควรจะทำ. นี่เป็นไปเพื่อศีลธรรมอันดี เรื่อย ๆ ไปจนถึงยอดสุด คือไม่ต้องตาย, ไม่มีปัญหาเรื่องความตาย.

นี่สรุปความว่า เกียวนี้เรากำลังมองจากอีกทางหนึ่ง หรือจากอีกแง่หนึ่ง เราก็ พบว่าปัญหาต่าง ๆ มันอยู่ที่ความตาย มาจากความตาย เป็นเหตุให้เกิดกลัวตาย. ถ้ากลัวตายผิดวิธี มันก็นำไปสู่ความเสื่อมเสียศีลธรรม; ถ้ากลัวตายถูกวิธีมัน ก็นำเราสู่ความมีศีลธรรม. เราพูดกันถึงความตายตามภาษาคนภาษาชาวโลก ที่กำลัง เป็นอยู่ในโลก ที่ทำโลกนี้ให้เป็นนรก ไม่น่าอยู่; ก็เพราะว่ากลัวตายไม่ถูกวิธี. ถ้า กลัวตายให้ถูกวิธี โลกนี้จะไม่เป็นอย่างนี้ อย่างที่กำลังเป็นอยู่นี้.

ส่วนตัวบุคคลแต่ละคน คือเราคนหนึ่ง ๆ ที่นี้ก็เหมือนกัน; จงระวังให้มีสติปัญญาที่ถูกต้อง ให้กลัวตายที่ถูกต้อง. เมื่อยังมีกิเลสอยู่ มันยังกลัวตายช่วยไม่ได้แน่; ข้อนี้มันช่วยไม่ได้. ยังมีกิเลสอยู่ มันต้องกลัวตาย; ขอแต่ว่ากลัวตายให้ถูกต้อง, อย่าให้มากเกินไปจนผิดวิธี จนผิดกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

ขอให้ระวังให้ดี ทุกเวลาขณะที่ของการเป็นอยู่ อย่าให้เสียสติสัมปชัญญะทำอะไรโง่ ๆ ลงไปด้วยความกลัวตายที่เป็น *subconscious* – คือไร้สำนึก แล้วก็ไม่ต้องเสียใจ, มันจะไม่มีอะไรผิดพลาดจนต้องเสียใจ. ความกลัวตายมันมีแรงมาก มันบังคับหรือผลักดันไปโดยไม่รู้สึกรู้สึ; ตั้งใจว่าจะทำให้ดี มันกลายเป็นยิ่งทำให้ผิดคือใช้ไม่ได้อย่างนั้นก็ได้. เรามองดูความตายกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจมันให้ดียิ่งขึ้นไปอีกสักชนิดหนึ่ง. อย่าคิดว่ามันเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ธรรมดาๆ เข้าใจผิด, เป็นคนประมาทไปเสียอีก.

เวลาของเราก็หมดลงพอดี.

สัญญาตาปริทรรศน์

- ๒๐ - รู้จักความตายให้ถูกต้อง (ต่อ)

๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๓๓ แห่ง
ระยะเวลาเข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้กล่าว
ซ้ำโดยหัวข้อที่ว่า รู้จักความตายให้ถูกต้อง กันต่อไปอีก
สักครั้งหนึ่ง. ในครั้งที่แล้วมาได้พูดถึงเรื่องความตาย
ซึ่งมีความลึกกลับซับซ้อนอะไรบางอย่าง.

ขอให้สังเกตในฐานะที่ความกลัวตาย เป็นที่มาของปัญหาทุกอย่าง และ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งมันเกี่ยวเนื่องกับปัญหาอื่นๆ ทั้งหมด. ความรู้ของคนเราในโลกที่
เรียกว่า กำลังเจริญอยู่ในเวลานี้ เราไม่ได้หยิบเอาเรื่องความตาย หรืออะไรทำนองนี้
ขึ้นพูดกัน หรือเอามาคิดค้นกัน; แม้ในแง่ของจิตวิทยาอย่างที่ว่ามาแล้วว่า ชิกมัน-
พรอยด์ก็มองไปในทิศทางอื่น : มองเห็นกามารมณ์เป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด.

พุทธบริษัทเรามองตามวิธีของตน กลับจะมองเห็นปัญหาของความตายเป็น
ต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด; เพราะมันยังมีปัญหาของบุคคลประเภทที่ไม่มีกามารมณ์ หรือ

ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ ซึ่งทางตะวันตกไม่รู้จัก; เช่นคำว่า**ความเป็นพรหม** ไม่เป็นความเข้าใจแก่พวกตะวันตกว่าหมายถึงอะไร. **ความเป็นพรหมก็คือความไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์เลย** แต่ในที่สุคมันก็ไม่พ้นจากความครอบงำของความตาย ความกลัวตาย.

พุทธบริษัทเรานั้นคุ้นกับความกลัวตายกันเป็นพิเศษ และก็รู้จักแยกความกลัวตายออกเป็นชั้น ๆ **ความกลัวตายของคนธรรมดาสามัญ** หรือคนอันธพาล ปุถุชน น้อย่างหนึ่ง, **ความกลัวตายของบัณฑิต** ก็มีอีกอย่างหนึ่ง, แม้กระทั่ง**ความไม่รู้จักกลัวตายเสียเลย** ก็มีอีกอย่างหนึ่ง; แม้แต่ความตายของพระอรหันต์ก็มีคนเรียกคนพุทฺธกันโดยสมมติ.

ขอให้สังเกตอีกสักอย่างหนึ่งว่า ในภาษาไทยเรานี้ **พอมีอะไรรุนแรงขึ้นมา** ก็เรียกความรู้สึกที่กลัวตายออกมาโดยไม่รู้สึกรู้หา คือจะร้องอุทานออกมาว่า **“ตายจริง! ตายจริง!”** เป็นกันทุกคน. แม้จะร้องเป็นภาษาอื่น ภาษาจีนเป็นอะไรก็ตาม มันมีความหมายว่าตายจริง! ตายจริง! : จีนร้องไห้อ่ะ, ฝรั่งเศสร้องพระเจ้าช่วยหรืออะไรก็ตาม, มีความหมายอยู่ที่ว่ากลัวตาย.

เมื่อคนไทยร้องว่าตายจริง – ตายจริง เราก็รู้ว่าไม่ได้ตาย; เห็นกันอยู่ว่ามันเป็นเรื่องเสียหาย หรือเรื่องวิบัติ หรือเรื่องน่ากลัว, แต่ไม่ได้หมายความว่าคนนั้นต้องตาย. เรื่องเล็กน้อยกว่านั้นอีก ที่เป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องเล่นหัวหัวขี้เข้าไป; ถ้ามีอะไรเป็นไปในทางเสื่อมเสียก็ร้องว่า **“ตายจริง! ตายจริง!”** เหมือนกัน. อุทานว่า **“ตายจริง ตายจริง”** มีความหมายอย่างไร? มาจากไหน? เป็นความรู้สึกได้สำนึกมากน้อยเท่าไร? ให้คิดดู. นี่คือปฏิกิริยาของสัญชาตญาณแห่งความต้องการที่จะมีอยู่, ไม่ต้องการจะตาย.

อุทานอันแรกที่เกิดโดยธรรมชาติ ที่พูดว่า **“ตายจริง”** ก็เรื่องกลัวตาย; แม้ตัวอักษรหรือคำพูดจะเป็นอย่างอื่น ความหมายก็คือกลัวตาย. หรือใครจะร้องว่า

พระเจ้าช่วย, พระพุทธเจ้าช่วย, ธัมโม สังฆโมะไรก็ตาม, ความหมายอยู่ที่กลัวตาย. เพราะฉะนั้นความทุกข์จึงมาจากความกลัวตาย เป็นส่วนสำคัญ; จึงขอให้ยอมเสียเวลาสักหน่อย พยายามจะเข้าใจเรื่องนี้ในแง่ของจิตวิทยา, แล้วเราต้องการจะศึกษามันในแง่ของความคับทุกข์ ซึ่งเป็นเรื่องทางศาสนาที่เลยไปจากจิตวิทยา; เป็นเรื่องของศาสนาโดยเฉพาะและโดยตรง ที่กำลังพูดนี้.

เรื่องของจิตวิทยา ปรัชญา มันก็ไปรูปหนึ่ง มันเพียงแต่จะรู้สิ่งที่อยากรู้เท่านั้นเอง; ปรัชญาไปได้ไกลเพียงเท่านั้น พอรู้สิ่งที่อยากรู้แล้วก็จบเรื่องปรัชญา. ส่วนปฏิบัติแก้ไขให้ได้ มันเป็นเรื่องศีลธรรม เป็นเรื่องศาสนา; พยายามแก้ปัญหาต่างๆ ให้รู้ว่าเรารู้สึกกลัวตายนั่นมันซ่อนอยู่ข้างใน จน ฟันออกมาว่า “ตายจริง – ตายจริง” วันหนึ่งหลายๆ ครั้ง นี่คืออะไรกันแน่; ขอให้เข้าใจข้อนี้.

พวกนายทุน หรือกรรมกร ก็กลัวตาย : ในโลกนี้มี ๒ พวก พวกนายทุนกลัวตาย, กลัวว่าลัทธินายทุนจะถูกทำลายสิ้นไปจากโลก ก็คือการตายของลัทธินายทุน ซึ่งเขาถือว่าเป็นความตายของเขาเอง. นายทุนจึงมีการวางแผนตั้งบ่อมอะไรต่างๆ กัน ที่นายทุนจะได้ไม่ต้องตาย. พวกกรรมกรก็กลัวตาย มันก็คืนรนต่อสู้ทำลายพวกนายทุน; ก็เป็นเรื่องกลัวตายด้วยเหมือนกัน. ก็เลยเห็นว่า **ปัญหาเหมือนกัน คือต่างคนต่างกลัวตาย** ก็ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัว.

เรื่องการต่อสู้ระหว่างนายทุนกับกรรมกรก็ต้องมี ไม่มีที่สิ้นสุด. โลกก็มีปัญหาอย่างนี้ เป็นส่วนลึก, เป็นพื้นฐานอยู่ ในส่วนลึก. เรื่องนอกๆ นั้นเป็นเรื่องประกอบ ที่อ้างว่าเพื่อความเป็นธรรม เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นรบกัน; อย่างนี้ก็เป็นเรื่องผิวเผิน, หรือเป็นเรื่องช้อแก้ตัวมากกว่า. **ที่เหมือนกันเพื่ออยู่รอดของตัว** กลัวจะสูญเสียของตัว; **นั่นแหละคือความกลัวตาย**, มันก็มีมูลมาจากความกลัวตายทางร่างกาย.

ที่พูดว่า “ตายจริง – ตายจริง” ก็มีมูลมาจากความกลัวตายทางร่างกาย. เคียวยังไม่ต้องตายทางร่างกาย แต่มีค่าเท่ากับความตาย; ถ้าลัทธิที่เป็นที่พึ่งของตัวถูกทำลายไปก็เหมือนกับตัวตาย นี่เป็นความกลัวตายทางร่างกาย ก็มีอย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่งความกลัวตายในทางลัทธิ ในทางความคิดนึก รู้สึกนึกอีกอย่างหนึ่ง; แต่ที่แท้มันก็มาจากสิ่งเดียวกันคือกลัวตายทางร่างกาย. เรื่องส่วนตัวบุคคล กลัวตาย แล้วทำอะไรบ้างก็ไม่มองเห็น เหมือนอย่างที่เราทุกคนแล้วว่า ความกลัวตายของคนใจ กลัวคือคนที่ไม่มีธรรมะนั้น ความกลัวตายนั่นเองเป็นเหตุให้ประพฤติผิดศีลธรรม คือคิดมากไปถึงกับทำลายผู้อื่นเพื่ออยู่รอดของตัว. พวกโจร พวกขโมย พวกคนพาลประพฤติผิดทุจริตอย่างนั้น ก็คิดกันไปๆ เพื่อการอยู่รอดของตัว; เห็นแก่ตัว เพื่ออยู่รอดของตัว ซึ่งมีมูลมาจากกลัวตาย, เป็นความกตัญญูออกมา. ถ้าเป็นความกลัวตายของคนดีมีปัญญา เป็นสัตบุรุษ, ความกลัวตายนั้นเป็นเหตุให้มศีลธรรม และประพฤติศีลธรรม.

ที่เราก็จับใจความได้อีกรูปหนึ่งคือ ความตายของคนอันธพาล คือตายทางร่างกายด้วย ตายทางศีลธรรมด้วย; ความตายของบัณฑิตไม่ตายทางศีลธรรม แม้จะมีการตายทางร่างกายคือตายธรรมดา.

การตายของพระอรหันต์ อย่างที่เขาเรียกกัน ซึ่งที่จริงไม่ตาย คือไม่มีความตายของพระอรหันต์ มีแต่คำพูด; คือไม่มีการตายของใครนอกจากการตายของกิเลส. ถ้าพูดตามภาษาคนธรรมดา ที่พูดว่า “พระอรหันต์ก็ตาย” นั้น ไม่มี ไม่มีพระอรหันต์ตาย; มีแต่การตายของกิเลส คือตัวกู – ของกูมันตาย.

นี้มันไม่ใช่เรื่องเสียเวลาที่ท่านจะเอาไปนึกไปคิด พิจารณาให้เห็นว่ามันต่างกันลิบ : การตายของอันธพาลอย่างหนึ่ง, การตายของบัณฑิตอย่างหนึ่ง, การตาย

ของพระอรหันต์นั้นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแท้จริงการตายของพระอรหันต์ไม่มี มีแต่การตายของกิเลส.

การตายของคนพาล ขอย้ำอีกทีว่ามันตายทั้งเนื้อตัว แล้วจึงมีการตายของศีลธรรม คือความดีความงามมันตายด้วย. เพราะคนพาลนั้น เห็นแก่ตัวและประพฤติกผิดศีลธรรม ทำลายศีลธรรม.

ที่เป็นบัณฑิตไม่มีการตายทางร่างกายเหมือนคนพาล ซึ่งหมายถึงบัณฑิตธรรมดาไม่ใช่พระอรหันต์นั้นก็มีการตายตามธรรมดา เพราะกลัวตายเหมือนกัน. การตายทางร่างกายตามธรรมดานี้ก็มี แต่ว่าการตายทางศีลธรรมไม่มี, ต้องไม่มี; เพราะไม่ได้เป็นผู้ทำลายศีลธรรม เพราะความเห็นแก่ตัวหรือกลัวตาย. นี้เรียกว่าความตายของบัณฑิตผิดจากความตายของคนพาลที่ตรงนี้.

ความตายของพระอรหันต์ หรือความตายของบุคคลยอดสุดต้องพูดว่าไม่มี เพราะพระอรหันต์ไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวกู - ของกู, ไม่มีรู้สึกว่ามีอะไรเป็นตัวกู - ของกู. ส่วนคนพาลหรือบัณฑิต สองพวกที่ว่ามันมีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกู; ฉะนั้นมันจึงมีตาย. พระอรหันต์หมดความรู้สึกว่ามีตัวกู - ของกู มันจึงไม่มีตาย; ฉะนั้นถ้าร่างกายแตกดับลงไป มันก็เป็นการสลายของเปลือกเท่านั้นเอง, มีการสลายของเปลือกนอก. เราจึงไม่พูดว่าพระอรหันต์ตาย หรือมีความตายสำหรับพระอรหันต์. ถ้าพูดกันในแง่ศีลธรรมในแง่ของภาษาธรรม มันก็คือมีกิเลสตาย; เป็นมาแล้วตั้งแต่ความเป็นพระอรหันต์ได้เกิดขึ้น. มันมีอะไรเหลืออยู่ มันก็มีแต่เปลือกที่บริสุทธิ์เหลืออยู่เรื่อยๆ มา จนถึงวาระสุดท้าย มีการสลายของเปลือกแบบนี้.

การพูดอย่างนี้ ไม่ใช่เล่นสำนวนหรือโวหาร พูดกันให้มันประหลาดๆ ให้ฟังสนุกหรือประหลาด; แต่เป็นความหมายที่แท้จริงที่ต้องศึกษา เพื่อเข้าใจคำว่า

ความตาย และความลับของความตาย ที่มันเนื่องอยู่กับคนทุกคน กำลังครอบงำคนทุกคนอยู่ จนเป็นปัญหาเรื่องความตาย.

เรื่องของเราที่ต้องการจะพูด **ตายเสร็จสิ้นในตัวเองทันที**, ความตายที่นี้และเดี๋ยวนี้ให้เสร็จสิ้นในตัวเองทันที; นั่นก็คือ **สิ่งแรกที่สุดที่จะทำได้ คือให้มันตายแห่งตัวกู - ของกู.** ถ้าความตายชนิดนี้เกิดขึ้นมาเมื่อไร ก็เป็นความตายเสร็จสิ้นในตัวเองทันที. **นี่คือตายแห่งตัวกูเกิดขึ้นมาได้; มันก็ไม่กลัวตาย.** มันเป็นยาแก้ตาย เป็นอะไรอันหนึ่ง ของศักดิ์สิทธิ์อะไรอันหนึ่ง ซึ่งแก้ตาย ทำให้ไม่รู้สึกลัวว่ามีตาย; เพราะฉะนั้นจึงไม่กลัวตาย.

ตายเสร็จสิ้นในตัวเองทันที มันจะทำให้ ไม่กลัวตาย

ถ้าเราทำได้ คือไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกูที่เกิดขึ้น **เป็นเวลาที่สุดสบายที่สุด มีความสุขที่สุด** : โดยที่เราไม่รู้สึกลัวว่าเรามีอยู่สำหรับจะตายก็ตาม; หรือโดยที่เรามีความคิดถูกต้องตามทำนองพุทธศาสนา มีสติที่ถูกต้องนั้นอยู่, การตายไม่มีความหมายไปเลยก็ตาม; **หรือว่าตายได้จริงๆ จนเป็นพระอรหันต์ไปแล้ว ตายเสร็จสิ้นในตัวเองทันทีแล้วจริงๆ เป็นพระอรหันต์แล้วก็ไม่ตายไม่กลัวตายก็ตาม; เหล่านี้** เป็นความสบายที่สุดเป็นความสุขความสงบเย็นที่สุด.

พูดสำหรับคนธรรมดา แม้จะมีกินมีใช้ มีอำนาจวาสนา มีเกียรติชื่อเสียงแล้วก็ยังถูก **“บ่ศางร้ายกาจคือความกลัวตาย”** นั้น ครอบงำอยู่ ทำอะไรก็ไม่มีความสุข ยังมีปัญหา; **ไม่มีความสุข มีห่วงวิตกกังวลอะไร, หากความสุขไม่ได้. ต่อให้เป็นจักรพรรดิโลกนี้ด้วย ให้เป็นจักรพรรดิในเทวโลก มารโลกอะไรด้วยก็ตาม; ก็ยังมีความทุกข์เพราะปัญหาข้อนี้.**

พวกที่มีตัวกู พวกนักการเมือง พวกนักบวชไรก็ตาม เขาก็มีปัญหามั่นหมอง อยู่ตลอดเวลา เกี่ยวกับเรื่องนี้. แล้วเขาก็มองออกไปที่เรื่องอื่น; ไม่พยายามในการที่จะแก้ไขจุดสำคัญนี้ให้หายไป : คือแก้ไขสบายเสียก่อน ให้ใจคอมันปลอดโปร่งอีก แล้วก็ทำอะไรได้ดี ทำอะไรได้ถูกต้อง. อย่างนั้นจะไม่มีทั้งความทุกข์ ความผิดพลาดเรื่อยไป ทนทุกข์ทรมานอยู่เรื่อยไป.

ใครจะมีอะไรก็ตามใจ; เรื่อยมาด้วยความทุกข์ อย่างมีความหมั่นหมองที่จะทำอะไรให้ผิดพลาดต่อไป.

เรื่องอื่นไม่สำคัญในชีวิตของคนเรา เรื่องที่สำคัญที่สุดคือต้องไม่มีความทุกข์ นี่มาเป็นข้อแรก. ทำอย่างไร "กู" จะไม่ทุกข์? พุทธภาษายาบายเขาว่าอย่างนี้, กูไม่ได้เกิดมาเพื่อจะเป็นทุกข์, สำหรับจะเป็นทุกข์. ทำอย่างไร ก็จะต้องไม่ทุกข์เข้าไว้ก่อน คิดในทางที่ไม่ทุกข์เข้าไว้ก่อน. เกิดความวิบัติ เกิดการขาดทุน เกิดการอะไรๆ, ทั้งที่ทำดีแล้ว มันยังมีขาดทุน หรือมีวิบัติ, ก็บังคับออกไปว่าเราไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์, มันต้องไม่ทุกข์เข้าไว้ก่อน. จะทำอย่างนี้ได้ มันก็ต้องเข้าใจเรื่องกลัวตาย กลัวไม่ได้เป็นอยู่, เป็นความรู้รู้สึกขี้ขลาดอย่างกล่าวมาแล้ว, มันจึงจะไม่ใช่ทุกข์. ถึงเรายังมีชีวิตอยู่ จะต้องทำอะไรอีกต่อไป ก็ต้องทำด้วยจิตใจที่มีปกติเฉลี่ยฉลาด, ต้องไม่หมั่นหมอง; วันหนึ่งคืนหนึ่งต้องไม่หมั่นหมอง ไม่เป็นทุกข์โดยแท้จริง; ไม่ใช่แบบอันธพาล.

ต้องขอโอกาสพูดถึงบ่อยๆ ว่า แบบอันธพาลใช้ไม่ได้ คือมันยึดยึดแบบอันธพาล ไม่กลัวตาย ไม่เป็นทุกข์ไม่หมั่นหมอง; แต่มันแบบอันธพาล. กระทั่งไม่อยากหมั่นหมอง ก็ต้องไปกินเหล้า ไปทำอะไรชนิดนั้นหลายๆ อย่าง. เขาถือว่าเขาไม่หมั่นหมอง, แล้วทำอะไรต่อไปได้อีก; แต่นั่นมันแบบอันธพาล. เราไม่ต้อง

ไปกินเหล้า, หรือไม่ต้องไปทำอะไรอย่างนั้น ก็ไม่หม่นหมอง; มันต้องมีความแจ่มใสต่อไป สำหรับที่จะคิดทำอะไรต่อไปให้มันถูกต้อง.

ที่ผมเอามาพูดเสียยืดยาวก็เพื่อผลอันนี้ ก็คือเรื่องที่เราจะต้องรู้จักที่เรียกว่าความตาย, ความกลัวตาย, กลัวจะไม่ได้มีอยู่, กลัวจะไม่ได้เป็นอยู่. มันลึกลับซ่อนเร้นอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ซึ่งในโลกนี้เขาไม่ค้นคว้ากัน. เขาไปค้นคว้าทางอื่นอย่างอื่นแขนงอื่น จนเพื่อ, เพื่อเกินกว่าที่จะเพื่อ; แต่เรื่องที่มีมันจะแก้ปัญหาแท้จริงได้ โดยเฉพาะตามหลักของพุทธศาสนานี้ ยังไม่ประสีประสา ยังไม่ผ่นไป จึงเอามาพูดให้ฟังในฐานะที่มีมันเป็นเรื่องสำคัญ.

เราจะต้องรู้เกิดดับอันสำคัญของชีวิตในข้อนี้ จะได้สบายไม่กลัวตาย.

เราไม่กลัวตายจะได้แจ่มใสไม่หม่นหมอง สบาย จะได้ไม่กลัวตาย, เราจะได้ทำอะไรถูกต้อง ทันสติใจถูกต้อง ทำอะไรถูกต้องที่สุด; นั่นก็คือว่า จะไม่มีทางคิดศีลธรรมจะไม่ล่วงละเมิดศีลธรรม หรือจะทำลายศีลธรรม; เพราะมันขึ้นไปในแนวของโลกุตตรธรรม, ความรู้สึกนึกคิดอย่างนั้นมันเดินไปตามแนวที่ว่า จะอยู่เหนือโลก จะอยู่เหนือปัญญาทุกอย่าง.

โลกุตตระ ตัวหนังสือแปลว่า เหนือโลก มีความรู้สึกนึกคิด มีจิตใจที่มันอยู่เหนือโลก. โลกก็คือความทุกข์, คือปัญหาของความทุกข์. แต่มันก็น่าสงสาร น่าสังเวช ที่ว่าแม้ในหมู่พุทธบริษัทเองแท้ ๆ เกี่ยวนี้ก็กำลังทำอะไรอย่างหนึ่งซึ่งน่าเศร้าที่สุด ก็คือ สอนให้ไม่สนใจเรื่องโลกุตตระกันนั่นเอง, ห้ามไม่ให้สนใจเรื่องโลกุตตระ ว่าเป็นเรื่องสูงเกินไป; นั้นโดยบริสุทธิ์ใจของความโง่. คุณช่วย

จำความบริสุทธิ์ใจของความงั้นไว้บ้าง ; ไม่ใช่ความบริสุทธิ์ใจของความฉลาด จึง
ตัดเรื่องโลกุตระธรรมออกไปจากความสนใจ, ว่าทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ.

พวกหนึ่งทำด้วยความศกโงก *อยากจะค้ำค้ำอยู่ในโลกแห่งความสกปรก,*
ชวนกันไม่ให้สนใจเรื่องโลกุตระนี้, ห้ามกันไม่ให้สนใจเรื่องนี้. มันก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง
ทำโดยเจตนาของจิตใจที่เลวทราม. นี่ความเป็นอัมพาลทางวิญญาณ เป็นได้ทั้งโดย
บริสุทธิ์ใจ และโดยจิตสกปรกที่ไม่บริสุทธิ์. ความเป็นอัมพาลมีได้โดยความบริสุทธิ์ใจ,
หมายความว่าไม่รู้ เป็นความบริสุทธิ์ใจของความไม่รู้ แล้วก็กลัวนิพพาน, กลัวเรื่อง
โลกุตระ, กลัวเรื่องที่จะตายเสียก่อนตาย ; นี่เป็นอัมพาลโดยไม่รู้สีกตัว โดย
บริสุทธิ์ใจ.

อีกพวกหนึ่งนั้น กระทบกะลัมกะเหลี่ย *กระทบต่อความสุขทางเนื้อหนัง*
ตะพึด ; นี้ก็พยายามที่จะป้องกันไม่ให้ใครไปสนใจเรื่องโลกุตระ. พุทธชักชวน
คนทั้งบ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ ไปแต่ในเรื่องโลกียะ, คือสมักรเป็นพวกโลกียะ.
อย่างนี้ไม่มีในคำสอนในพุทธศาสนา, ไม่มีสอนให้คนค้ำค้ำในทางโลกียะในพุทธศาสนา.

ที่ถูกต้องจะตั้งค้ำที่ โลกียะอยู่แล้วอย่างเต็มตัว แล้วเดินก้าวหน้ามุ่งไป
สู่โลกุตระ เพราะทุกคนมุ่งเดินไปสู่โลกุตระตามมากตามน้อย. แม้เด็ก ๆ เราก็ต้อง
สอนให้ไม่เห็นแก่ตัวตามประสาเด็ก ๆ, ให้ไม่เห็นแก่ตัวได้เท่าไรก็สอนเท่านั้น. นี้ก็
เรียกว่า เดินไปสู่โลกุตระ.

พวกอัมพาลทั้งสองพวกล้วนแต่กลัวตาย, ยิ่งพวกอัมพาลทั้งรู้ ๆ โดย
เจตนาจะจมอยู่ในเนื้อหนังนี้แล้ว ยิ่งกลัวตายที่สุด. คนที่หลงไหลในกามารมณ์นี้จะกลัว
ตายที่สุด : กลัวตายตามธรรมดา มันก็มีอยู่ ๑๐๐ เปอร์เซนต์แล้ว, ที่นี้มาหลงมาหวงต่อ

กามารมณ์เข้าอีก ก็กลัวตายเพื่อส่วนนี้เพิ่มขึ้นอีก จึงกลัวตายอย่างที่เรียกว่าเหลือที่จะพูด ทั้งโดยรู้สึกตัว โดยไม่รู้สึกตัว. เราจะต้องเข้าใจไว้ด้วย เพื่อจะไม่ไปตกหลุมของคนพวกนี้ ซึ่งกลัวตาย หลายชั้นหลายซ้อน.

ทางพุทธศาสนา มีวิธีที่จะระงับปัญหาเหล่านี้ คือความกลัวตาย ;

มีชีวิตอยู่อย่างสுகสันโดยไม่ต้องกลัวตาย ไม่มีปัญหาทางไหนหมดเกี่ยวกับความตาย. ถ้าเป็นพุทธบริษัทได้จริงต้องเป็นอย่างนี้ ; ถ้าเป็นไม่ได้จริงมันก็เหมือนกับตามเดิมนั้นแหละ ; เรียกว่ามีมากอยู่แล้วไปเพิ่มมันทำไมอีก, ความทุกข์คือความกลัวตายนั้น มีมากอยู่แล้ว. ที่นี้วิชาอย่างนั้นไม่ต้องการความรู้เทคนิคอะไรอย่างสมัยปัจจุบันเพื่อทำการกันคว่ำ จึงจะกันคว่ำได้ ; มันต้องการ *common sense* เท่านั้น.

นี่เป็นของที่น่าคิดอยู่อย่างหนึ่งว่า **ความรู้ทางการดับทุกข์** มันเป็น *common sense* ไปตามความรู้สึกของสามัญสัตว์, ตามสัญชาตญาณเป็นทุนรอนแล้ว ก็ไปไหนไปไหน. แต่ผมรู้สึกว่าจะอย่างนี้ละเป็นเทคนิคแท้จริง คือของธรรมชาติที่ควรจะเรียกว่าเทคนิค. ส่วนเทคนิคคือวิธีวิจัยของสมัยใหม่ทางปรัชญา ทางอะไรมันเกินไป. นี่มันเป็นเทคนิคแบบอื่น, ไม่ใช่เทคนิคที่จะดับความทุกข์ของมนุษย์ ตามวิธีของพุทธศาสนา.

เทคนิคตามวิธีของพุทธบริษัทเรา หมายถึงว่าทำได้ทุกคน ; ไม่ใช่ทำได้ แต่พวกเทคนิคหรือเทคนิคเขียนพวกเดียว ทุกคนก็ทำได้ ; แต่วิธีการมันเป็นเทคนิค, เพียงศึกษาอบรมพอสมควรแล้ว รู้จักป้องกันออกไป ขจัดออกไป ก็ดักความทุกข์ออกไป อยู่เรื่อย ๆ. นี่จะว่าเทคนิคหรือไม่ใช่เทคนิค ; คุณไปคิดเองก็แล้วกัน. ผมก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่องวิธีเทคนิคของคนสมัยนี้. ขอแต่ว่าให้ทุกคนทำได้ ; **อย่าให้เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา.**

อยากจะยกตัวอย่างมาแล้วให้ฟังอีกที่ว่า หัวใจของพุทธศาสนา ชั้นสูงสุด นั้นมาอยู่ในรูปของวัฒนธรรม ของคนธรรมดาตามบ้านเรือนของพุทธบริษัทที่แท้จริง และเกี่ยวกับความตายนี้. ฉะนั้นจึงอยากจะเรียกว่าวัฒนธรรมของการตาย ของ พุทธบริษัท. พุทธบริษัทเขามีวัฒนธรรมมีธรรมเนียมประเพณีตายกันอย่างไร; อยากจะเล่าไว้บ่อยๆ เพราะว่ามันจะอยู่เป็นอนุสรณ์ เพราะสิ่งนี้ได้สาปสูญไปอย่างน่าใจหาย.

สมัยเมื่อผมเป็นเด็กเล็ก ๆ โยมผู้หญิงเล่าให้ฟังถึงเรื่องการตายของตา คือ บิดาของโยมผู้หญิง. ตามที่เล่าให้ฟังนั้นก็สรุปได้ว่า วัฒนธรรมนี้ยังมีอยู่; คือตาก็ได้พยายามตายอย่างวัฒนธรรมของพุทธบริษัท ตามประเพณีวิธีของพุทธบริษัท คือว่า ตายอย่างปีศาจ คายเหมือนปีศาจไฟฟ้า.

ตาเป็นคนแก่อายุมาก แต่ไม่ใช่แก่ห่อหมก. เมื่อถึงเวลาที่จะตาย บอกว่า ไม่กินอาหารแล้ว บอกเลิกอาหารแล้ว ๓-๔ วัน, ๔-๕ วัน ไม่กินอาหาร กินน้ำ นิดหน่อย ผลไม้อะไรบ้าง ซึ่งก็ไม่เรียกว่าอาหาร ยังคงกินแต่ยา. วันต่อมาบอกว่า ยาก็ไม่กินแล้ว; น้ำยังกินอยู่. พอถึงวันที่จะตาย แกนึ่งพุดกับผู้ที่ เป็นลูกหลาน รวมทั้งโยมผู้หญิงด้วย ถึงเรื่องที่จะตาย; แล้วก็ไล่คนที่ร้องไห้ออกไปๆ ยังเหลืออยู่ คนเดียวที่กล้า ที่บังคับตัวได้ ที่ไม่ร้องไห้. พุดตามที่พุด ซึ่งก็หลายนาที่อยู่เหมือนกัน แล้วจึงขอนิ่งแล้วขอตาย, ตายอย่างที่คนต้องจับให้นอนลงไป.

นี่วิธีตายอย่างปีศาจตามธรรมเนียมโบราณของพุทธบริษัทที่ดี ที่ประพฤติ ที่อบรมกันมาอย่างดี. เขาทำได้กระทั่งว่าจะตายลงในการหายใจครั้งไหนเป็นการหายใจ ครั้งสุดท้าย; อย่างนี้จะต้องเป็นคนฉลาด ศึกษาพอแล้ว และสังเกตอยู่เสมอ ว่ามัน ไกลจะตายเข้ามาทุกที มันเป็นอย่างไร, อีกกี่วันจะตาย อีกกี่ชั่วโมงจะตาย, อีกเท่าไร จะตาย, จะตายลงในการหายใจครั้งไหน; เขาเตรียมการได้แบบนี้, เขาตายได้ ด้วยการหายใจครั้งนั้น นี่เทคนิคหรือไม่เทคนิคอย่างนี้ คุณไปคิดดูเอาเอง.

วิธีตายอย่างนี้มีคำอธิบาย อยู่ในคำอธิบายในเรื่องอานาปานสติโดยสมบูรณ์ ทำให้กำหนดการตายได้ในการหายใจครั้งไหน. มีพระอรหันต์ยืนตาย; พระอรหันต์ หรือไม่ก็ไม่ทราบ. แต่มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาอานาปานสติ : มีการแสดงให้ดู เพื่อให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนชั้นหลัง, เขาใช้คำอย่างนั้น; คือระบุงจะตายลงในการหายใจครั้งไหน ที่ตรงนั้นเลย. มีพระเถระองค์หนึ่งเดินจงกรมไปมา ๆ อยู่^{๔๔}ที่^{๔๕}ทำไว้ จงกรม; ท่านกำหนดการตายที่กึ่งกลางของทางเดินจงกรมพอดี, แล้วก็ยืนตาย. นี่ผลของการมีอานาปานสติสูงสุด; ตายได้อย่างปัดสวิทช์คือการหายใจครั้งนั้นเลย.

นี่เป็นธรรมเนียมประเพณีที่ดีของพุทธบริษัทมาแต่กาลก่อน, สำหรับพุทธบริษัทที่เข้าถึงพุทธศาสนาที่เรียกว่ามีภูมิสูงก็ต้องพยายามจะตายอย่างนี้ทั้งนั้น. มันอาจเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ในอินเดียที่แม่เป็นพวกอื่นที่ไม่ใช่พุทธบริษัท เขาก็พยายามจะตายอย่างนี้. นี่พวกมีภูมิธรรมสูง แม้ในศาสนาอื่นที่เป็นคู่แข่งชั้นกับพุทธศาสนา. คุณดูเถอะ เขาควบคุมความตายกันได้อย่างไร; บังคับปัญหาของการตายไปได้อย่างไร. ก็ยี่วัน เราไม่เป็นอย่างนั้น ไม่ประสีประสากับการเป็นอย่างนั้น. มีการต่อสู้กันรนอย่างผิด ๆ ที่จะไม่ให้ตายเอาไว้เรื่อย; มันก็ไม่มีโอกาสที่จะตาย อย่างปัดสวิทช์ไฟ. มันก็ตายอย่างสลิมนสลิ้อยู่ ด้วยอำนาจของการบริหารทางหฤกษาทางฟิสิกส์อะไรก็ตาม; มันเดินคนละทางอย่างนี้.

คุณจะพอใจวิธีอย่างนี้หรือไม่ก็สุดแท้; แต่ว่าอยากจะให้ทราบไว้ แล้วไปเลือกดู เพื่อว่าจะไม่ตายโหง. ขอภยใช้คำหยาบคายเรื่อย ๆ; เพื่อว่าทุกคนจะไม่ตายโหง สำหรับความหมายของผมนั้น มีความหมายว่า การตายโดยไม่สมัครจะตาย เรียกว่าตายโหง. ไม่ใช่ต้องให้ควายขวิดตาย รถทับตาย ฯลฯ; การตายที่มันเข้ามาตัดชีวิตของผู้ที่ไม่อยากตายเรียกว่าตายโหง ซึ่งเป็นการตายโหงภาษาวิญญาน ภาษาธรรมะ.

เราจะขจัดความตายโหงงนี้ได้โดยวิธีธรรมะ ธรรมะ, **จัดความตายเหมือนกับ** **กับจัดบอง เหมือนปี่คนตีขลุ่ยไฟอย่างนี้ ค้ำยตติสัมปปัญญะอย่างอื่น;** นี่คือนิยาม
 ความตาย ตามแบบที่ผมเข้าใจ. จึงอยากจะขอร้องให้ทุกคนเข้าใจ เพื่อว่าจะมีโอกาส
 ได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ ในการเกิดมาเป็นมนุษย์.

รวมความว่าเรื่องอะไรต่างๆ ที่เกี่ยวกับความตายก็มีอยู่อย่างนี้. ถ้าภาษาคน
 ภาษาธรรมชา ก็เรียกว่าตายอย่างดีที่สุด. ภาษาธรรมะของผู้รู้ที่ไม่ตาย นี่คือนิยาม
 ความที่ไม่มีตัวกู - ของกูเพื่อจะตาย คือความไม่ตาย; มีแต่การเปลี่ยนแปลง,
 เป็นเรื่องของสังขาร ดิน น้ำ ลม ไฟ อะไรรักใคร่ เรื่องของธรรมชาติ; ไม่มีการ
 ที่จะตาย ไม่ตายโหงง. ถ้ามีตัวกู - ของกูไม่ยอมตาย มันค้ำยตติสัมปปัญญะ
 นั้นอยู่ จนสุดเหวี่ยง ตายในนาทีสุดท้าย มันตายไปอย่างไม่มีสติ; เรียกว่าตายโหงง
 เพราะไม่มีสตินั่นเอง.

ขอให้ทุกคนพยายามที่จะเข้าใจ และแก้ปัญหาระดับนี้ให้ดีที่สุด ไม่ให้ความ
 ตายมาครอบงำยับยั้งเล่นได้เหมือนคนไม่รู้จักความตาย; จนเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นในโลก
 ครอบงำไม่มีที่สิ้นสุดนั้นก็มาจากชั้นนี้, มาจากกลัวตายอย่างไม่ประสีประสา กลัวตาย
 อย่างซี้ดลาคตาขาว กลัวลัทธิของตัวจะตาย; อย่างนี้ก็ยังมีปัญหาที่ยุ่งยากทั่วโลก. **แก้**
ปัญหาล้วนบุคคลให้ได้เสียก่อน แล้วปัญหาทั้งหมดของโลกก็จะแก้ได้. โลกนี้
จะมีความราบรื่นเชือกเส้นหนึ่งสันติภาพแท้จริงและถาวร.

ขอให้พุทธบริษัทมีส่วนช่วยโลกให้เป็นอย่างนี้ทุกๆ คน; เรื่องปัญหาเกี่ยวกับ
 ความตายมีกว้างขวางอย่างนี้.

เวลาหนึ่งชั่วโมงก็หมด.

สัญญาตาปริทรรศน์

- ๒๑ - ความหมายอันสับสน ระหว่างความตายกับความอยู่

๓๑ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันที่ ๓๑ สิงหาคม เป็นวันที่ ๓๔ แห่งระยะเวลา
เข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้อาจจะกล่าวโดย
หัวข้อว่า : ความหมายอันสับสนระหว่างคำว่า “ความตาย”
กับคำว่า “ความอยู่”. ตามที่สังเกตมาเห็นว่าคนธรรมดา
สามัญเข้าใจธรรมะได้ยาก ล้วนแต่เนื่องมาจากความหมาย
อันสับสนของคำแต่ละคำ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นคำ
สำคัญในเรื่องนี้ และความสับสนอันนี้ก็เนื่องมาจาก ข้อ
เท็จจริงที่มีอยู่ระหว่างความไม่เหมือนกันของภาษาคน กับ
ภาษาธรรม.

ความไม่เหมือนกันระหว่างภาษาคนกับภาษาธรรม หรือภาษาชาวบ้านกับ
ภาษาของผู้ธรรมในที่นี้ หมายความว่าชาวบ้านรู้อะไรไปในรูปของชาวบ้าน แล้วทุกคน

ตามประสาชาวบ้าน ; ส่วนผู้ที่ทั้งบ้านไปอยู่ในสภาพที่เรียกว่า บรรพชิต คือไม่มีบ้าน ไม่มีเรือนเป็นอนาคาริก, ท่านไปคิดไปนึกไปมองเห็นอะไรอีกอย่างหนึ่ง ตรงกันข้าม จากที่ชาวบ้านรู้หรือพูดกันอยู่.

ความรู้เรื่องธรรมหรือภาษาสำหรับใช้พูดเกี่ยวกับธรรมนี้ ถ้าอย่างใดก็ขอให้นึกถึงความแตกต่างระหว่างของสองสิ่งนี้ ไว้เสมอๆ ภาษาคนกับภาษาธรรม หรือภาษาชาวบ้านกับภาษาของผู้รู้.

เมื่อคนพูดกันสองคน คนหนึ่งมีแต่ความรู้ สักอย่างชาวบ้าน อีกคนหนึ่งมีความรู้ สักอย่างผู้รู้ ; ความสับสนในทางความหมายของคำ ที่พูดกันอยู่ในเวลานั้น ก็ย่อมจะมี. ที่ยิ่งไปกว่านั้น คน ๆ หนึ่งเริ่มเรียนธรรมะ เริ่มเข้ามาศึกษาธรรมะ ในพุทธศาสนาอย่างครั้ง ๆ กลาง ๆ หรือไม่ถึงครั้ง ๆ กลาง ๆ ด้วยซ้ำไป ก็เข้าใจคำนั้น บ้างคำนี้บ้าง ไม่เข้าใจบ้าง ; ความสับสนมันก็เกิดขึ้นในความคิดนึกของบุคคลแม้คนเดียวกัน.

นี่เรียกว่าความสับสนของความหมายที่มีอยู่ในคำพูด ที่พูดกันในระหว่างบุคคลไม่รู้เรื่อง หรือคิดไปไม่ได้ของคน ๆ เดียว เข้าใจอะไรไม่ได้ มันเกี่ยวกับความหมายของคำ. ขอให้มองดูในแง่นี้แล้วจะมองเห็นว่ามนุษย์เราเป็นทาสของความหมายของภาษา, เราตกอยู่ใต้อำนาจของความหมายของภาษาที่ใช้กันอยู่อย่างเป็นที่อาศัย คือติดอยู่ในคำพูด นึกคิดไปตามคำพูด และก็ถูกคำพูดทำให้เข้าใจ หรือให้กระทำไปตามความเข้าใจที่ปะ ๆ ปะ ๆ สับสนวุ่นวายไปหมด.

คำที่มีความสำคัญที่จะพูดถึงในวันนี้ ก็คือ คำว่า “ความตาย” กับ “ความอยู่”.

ที่จริงความตาย กับความอยู่นี้ เป็นเรื่องเดียวกัน, โดยพฤตินัยมีความสำคัญอยู่ที่เรื่องเดียวกันคือความอยู่ เพราะว่าความตายนี้ เป็นความตรงกันข้าม หรือ

ความหมายของความไม่ได้อยู่. ถ้าได้อยู่ก็คืออยู่ ถ้าไม่ได้อยู่เราเรียกว่าตาย. ความรู้สึก ๒ อย่างนี้เป็นต้นตอของความรู้สึกต่างๆ ที่เป็นคู่ๆ ในทาง *positive* และ *negative* เรื่อยมา. มนุษย์มีปัญญาที่มีความรับรู้ญัตติคำขึ้นใช้ก็มีคำเกิดขึ้น; แต่สำหรับสัตว์มันไม่มีภาษาพูด ไม่ได้บัญญัติคำ มันก็มีแต่ความรู้สึก, แต่ความรู้สึกของมันก็เหมือน ๆ กัน คือเป็น *positive* และ *negative* คือ **ได้ กับ ไม่ได้; ได้ก็คือความอยู่ ไม่ได้ก็คือความตาย.** สัตว์รู้สึกในความอยู่และความตายได้เหมือนกัน มันจึงกลัวตายเหมือนกัน เพราะมีสัญชาตญาณดั้งเดิมอันสำคัญกล่าวคือ ความอยากอยู่, ความอยากจะยังคงอยู่ ความยังคงมีตัวเราอยู่, เป็นเรื่องสำคัญทั้งหมดของสัญชาตญาณ อย่างที่ได้พูดถึงกันวันก่อนแล้ว,

ขอ้ายอยู่เสมอว่าให้นึกถึงความอยากจะคงอยู่ ข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดของปัญหาทั้งหมด. เราไม่เห็นด้วย โดยเฉพาะที่ซิกมัน فروยด์หรือใครที่เขาพูดว่า : “กามารมณ์นั้นมันเป็นเรื่องใหญ่กว่าทั้งหมด เป็นที่มาของทุกเรื่อง”; นี่เพราะพูดอย่างชาวบ้าน ไม่ได้เป็นนักจิตวิทยาก็พูดไปในแนวของภาษาคน คนธรรมดา, ภาษาคนที่ลึกไปกว่ากามารมณ์ คือความมีตัวฉันอยู่ ความอยากมีตัวฉันอยู่. **กามารมณ์เป็นเรื่องที่แฝงอยู่กับความอยากมีตัวฉันอยู่.** ปัญหาเรื่อง “ฉันอยู่” นี้จึงเป็นปัญหายิ่งกว่าเรื่องกามารมณ์, มีกำลังยิ่งกว่ากามารมณ์; เหมือนกับที่พูดว่าพวกพรหมก็ยังกลัวตาย เพราะยิ่งอยากอยู่ยิ่งกว่าพวกอื่น เพราะพบความสุขสบาย ชนิดที่ดีที่สุดก็อยากอยู่ยิ่งกว่าพวกอื่น.

ลองเปรียบเทียบกันดูอย่างนี้ก็ได้ว่า **ความรู้สึกทางกามารมณ์ที่รุนแรงก็ยิ่งรู้ความรู้สึกที่ถาวรกับตัวไม่ได้;** เช่นว่า **พอเรื่องตัวกูมันถูกระทบกระเทือนตัวกู - ของกูมันถูกระทบกระเทือน กามารมณ์ก็หายไป** เช่นความละเอียดมันเกิดขึ้นในขณะนั้น **ความรู้สึกทางกามารมณ์ก็หายไป;** การประกอบกิจกรรมทางเพศทำไม่ได้

ในเมื่อมีคนมองดูอยู่ ผู้นั้นจะรู้สึกอาย. อย่างสัตว์เฝ้าจัน มันไม่รู้สึกอาย มันก็ทำไปได้; แต่มนุษย์มีความรู้มีความคิด มีอะไรบัญญัติกันขึ้นอย่างนั้นอย่างนี้ ว่าเป็นสิ่งที่น่าอาย; เมื่อความอายเกิดขึ้น ความรู้สึกทางกามารมณ์ก็หายไป.

ความรู้สึกทางตัวกู่มันแรงกว่าความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เช่นเกี่ยวกับกามารมณ์ของผู้หญิงผู้ชายก็ตาม ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งถูกสบประมาท โดยเฉพาะสบประมาททางพ่อแม่พี่น้องอย่างนี้ความรักหรือกามารมณ์มันก็หายไป. อย่างเช่นคู่รักที่เป็นยอดสุดชีวิตจิตใจอะไรกันก็ตามแต่ที่จะเรียกกัน; พอเกิดคุดกกันทางพ่อแม่ขึ้นมาเท่านั้น ความรู้สึกรักหรือรู้สึกทางกามารมณ์นั้นจะหายไป อาจจะตบหน้าคนรักที่เคยสุดสวาหาซาใจได้ทันที. นี่ความรู้สึกทางอหิมานะ หรือทางตัวกู่มันแรงกว่าความรู้สึกทางกามารมณ์ มันจึงมีเรื่องอย่างนี้. หรือพอเกิดกลัวตายขึ้นมาเท่านั้น ความรู้สึกทางกามารมณ์ก็หนีกระเจิงกระเจิงไปไหนก็ไม่รู้.

มีนิทานเป็นจำพวกเกร็ดหรือปกิณณะ เล่ากันอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าอโศก และน้องชาย หรือหลานชายของพระเจ้าอโศก ชื่ออะไรก็อย่าเอาเป็นสิ่งสำคัญ ชื่อวิตโศก หรืออะไรก็สุดแท้ ไม่สำคัญที่ชื่อ. คนนั้นเกิดสงสัยขึ้นมาว่า พวกพระที่มีชีวิตอยู่อย่างบรรพชิตนั้น จะละความรู้สึกทางเพศได้อย่างไร? เพราะว่าตัวเขานั้นเพียงแต่เห็นสัตว์ประเภทเนื้อ กวาง ทราบ กระทบกิจกรรมระหว่างเพศกันอยู่ในป่า เขาก็ยังมีความกำหนัด; ส่วนพวกพระจะรู้สึกอย่างไรเกี่ยวกับความกำหนัด ที่พูดว่าจะหมดความกำหนัดนั้นไม่อยากจะเชื่อ.

พระเจ้าอโศกผู้มีอำนาจจึงส่งเจ้าองค์นี้ ไปอยู่ในคุกทรมาน; ในสมัยนั้นก็มีคุกทรมาน ซึ่งเหมือนกับนรกในภาพเขียนตามฝาผนังโบสถ์ทุกชนิด บางทีนรกตามฝาผนังโบสถ์คงมีมูลมาจากเรื่องนี้. กล้าย ๆ กับว่าจะเอาตัวไปลงโทษในคุกทรมาน

สักระยะเวลาหนึ่ง; แล้วก็ไปเอาตัวกลับมา ตามว่าเป็นอย่างไรบ้าง เมื่ออยู่ในคุก
ทรมาน หรือกำลังจะต้องรับการทรมานเช่นนั้น? ความรู้สึกทางกามารมณ์เป็นอย่างไร?
น้องชายคนนั้นเลยนึกได้หมด ว่าความรู้สึกทางกามารมณ์เกิดไม่ไหว แม้ว่าจะมีการ
เปลือยกายหรืออะไรในคุกทรมานนั้น ถูกกระทำอย่างทารุณมันก็ไม่รู้สึก เพราะว่าความ
ตายมันมาชะเง้อมองอยู่.

พระเจ้าอโศกก็บอกว่ามันแหละ เหมือนกันกับภิกษุปฏิบัติในศาสนา
เมื่อมองเห็นความตายอย่างชัดแจ้ง มองเห็นความหมายของความตาย; เห็นโทษ
ทุกข์ของความตายอย่างชัดแจ้ง เหมือนกับมันมาชะเง้อมองอยู่ แล้วกามารมณ์จะ
ครอบงำภิกษุเหล่านั้นได้อย่างไร. นี่คือคำตอบ ว่าทำไมภิกษุจึงไม่รู้สึกกำหนดแม้
เมื่อเห็นเนื้อทรายประกอบกรรมระหว่างเพศอยู่ตามป่า ที่ภิกษุอาศัย.

ทรงนี้ควรจะนึกถึงวิธีสอนธรรมะของคนฉลาดนี้ว่า เขาไม่ได้พูดกันแต่ปาก;
เขาส่งไปให้ประสบเข้ากับอะไร อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วมันรู้ขึ้นมาเอง; เรามัวแต่
สอนกันแต่ปากจึงรู้กันลำบากอย่างนี้. เมื่อความตายคุกคามอยู่ ความรู้สึกทางกามารมณ์
ก็หนีกระเจิกกระเจิงไปเอง กระจัดกระจายไปไหนหมดก็ไม่รู้; ความหมายของความตาย
หรือเมื่อเกิดรู้สึกเป็นของโสโครกขึ้นมา ความรู้สึกระหว่างเพศก็หายไป, หรือรู้สึก
เป็นเหมือนมีเชื้อโรครขึ้นมา ความรู้สึกทางเพศก็หายไป. สิ่งเล็กๆ น้อยๆ ที่เห็น ๆ กัน
อยู่นั้นก็พอจะรู้สึกได้ ว่าความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวกู มันมากกว่าที่เห็นแก่กามารมณ์;
พอรู้สึกว่าโสโครกหรือมีเชื้อโรครขึ้นมาเท่านั้น กามารมณ์มันก็หายไปได้.

ความกลัวมันก็หมายถึงความไม่อยากตาย; ฉะนั้น ความตายมีอำนาจ
มีกำลัง มีปัญหา ยิ่งกว่ากามารมณ์ จึงอยากให้อำนาจที่เรียกว่าความตายให้มากออกไป
ว่าเราอยู่ได้นั้นเพราะอำนาจของความอยากอยู่หรือไม่อยากตาย; ไม่ใช่อำนาจของความ

“**เป็นทาสของความคิด**” อาจจะไม่มีในภาษาพุทธธรรมคานของนักศึกษาในสมัยปัจจุบัน ; แต่ทางภาษารธรรมะทางภาษาศาสตร์มีมาก เขารู้จักกันดีและเขากลัวมัน, กลัวที่จะตกเป็นทาสของความคิด ซึ่งทำให้เสียเวลาหรือตายเปล่าก็ได้. ฉะนั้นเราต้องหยิบเรื่องที่จะมาคิดให้ถูกต้อง และคิดให้ถูกวิธี; มีความถูกต้องในการเอาเรื่องมาคิด แล้วคิดให้ถูกต้องมีความถูกต้องในการคิดด้วย.

สำหรับผู้ที่ไม่เคยฟังก็อยากจะถูกเสียเลย ว่า **คิดให้ถูกต้องได้แก่ (๑) มันคืออะไร ? (๒) มันมาจากอะไร ? (๓) รสอร่อยหรือความเป็นเหยื่อล่อของมัน ความเป็นเหยื่อล่อมนุษย์ รสอร่อยของมันเป็นอย่างไร ? (๔) พิษร้ายอันตรายเป็นอันตรายเป็นอย่างไร จากสิ่งเดียวกันนั้น ? (๕) วิธีที่เราจะชนะมันคืออย่างไร ? คือวิธีที่เราจะพ้นจากอันตรายของสิ่งนี้ หรือเรียกว่าวิธีที่เราจะชนะมันคืออย่างไร ?**

ทบทวนอีกทีหนึ่ง ว่ามันคืออะไร ? มันมาจากอะไร ? รสอร่อยของมันคืออะไร ? และอันตรายของมันคืออะไร ? และวิธีที่เราจะชนะมันคืออะไร ? รวมเป็น ๕ เรื่องด้วยกัน.

ข้อที่ ๑ มันคืออะไร ? ข้อแรกก็แทบไม่รู้แล้ว ยังตอบปัญหาไม่ได้ ไม่ถูก เพราะมองไปในแง่ที่ไม่ถูกวิธี แล้วไปมองเคล็ดลึกลงไปในทางที่จะไม่พบคำตอบหรือคำตอบนั้นจะพบเท่าไรก็ไม่เป็นประโยชน์.

ข้อที่ ๒ พอมาถึงปัญหาที่ว่ามันมาจากอะไร ? อีกทีหนึ่งแล้ว มันยังไปกันใหญ่ ยิ่งลึกลงเข้าไปในคงของความมืด มันคิดไม่ถูกวิธี. คิดอย่างไรปรัชญาสมัยนี้ จะไปรู้ได้อย่างไรว่ามันมาจากอะไร ? มีเหตุผลอย่างไร ? มันก็ไปกันใหญ่ ไปกันจนไม่รู้จุดจบ; เพียงข้อ ๒ มันก็ไม่ว่างจุดจบแล้ว ไม่มีคำตอบที่ถูกต้อง. เมื่อคิดจนตายก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้นนักคิด นักค้นคว้า นักวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาแห่งยุคปัจจุบัน

ก็มาติดอยู่ที่นี้; แทนที่จะพบว่ามันคืออะไร? หรือจากอะไร? มันก็ไปพบในแง่ที่จะเอาไปเป็นเรื่องอร่อยคือข้อที่ ๓.

ข้อที่ ๓ รสอร่อยของมันคืออะไร? ก็หลงกันอยู่แต่ในอร่อยๆๆ เรื่อยไป ไม่มีจุดจบอีกเหมือนกัน.

ข้อที่ ๔ ส่วนที่เป็นอันตรายของมันคืออะไร? เลยไม่ต้องพบกัน เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณมากไป.

ข้อที่ ๕ พอถึงข้อนี้ก็รู้อิงวิธีที่ว่าเอาชนะมัน ก็เลยไม่พบใหญ่ เพราะไปจมอยู่เสียแต่ที่รสอร่อยของมัน พบแต่ในแง่ที่เป็นรสอร่อย เป็นความอร่อยทั้งนั้นเลย.

การค้นคว้าทางวัตถุมันเดินไปในแนวนี้ แล้วไปติดตั้งอยู่ที่นี้ ไม่จบ ไปติดตั้งอยู่ที่นี้คล้ายๆว่าจบ มันติดตั้งอยู่ที่ความอร่อย นี้เรียกว่าการค้นคว้าอย่างวัตถุ อย่างโลกปัจจุบัน นิยมกันอยู่แต่เรื่องวัตถุ เป็นอย่างนี้ จึงไม่ไปพบที่สุดที่จบของเรื่องทั้งหมดที่เกี่ยวกับชีวิตหรือความทุกข์.

ที่นี้ก็มาถึงพวกเราที่อยากจะรู้ธรรมะ ที่บวชเข้ามาอยากจะรู้ธรรมะ อยากจะศึกษาธรรม อยากจะปฏิบัติธรรมะ แล้วได้ผลสยุดคชของธรรมะ ซึ่งจะเป็นเรื่องทำนองเดียวกันไม่ได้กับเรื่องทางวัตถุ; มันต้องมีวิธีการเฉพาะของเรา. ฉะนั้นปัญหาหรือวัตถุที่จะต้องคิดนั้นจึงต่างกัน; และปัญหาที่จะต้องเอามาคิด ผมก็เห็นว่า เรื่องความตาย และ เรื่องความอยู่เป็น เรื่องที่ควรคิด เป็นเรื่องที่จะต้องเอามาเป็นวัตถุ เป็นตัว *material*.

ข้อแรก ที่จะต้องคิด ก็ได้แก่ มันคืออะไร? มีปัญหาเกี่ยวข้องกับมันอย่างไร?

แต่แล้วก็อย่างเดียวกันอีก ก็จะต้องคิด หรือมีวิธีคิดที่ถูกต้อง ถ้าไม่เช่นนั้นมันเตลิดเปิกเปิงไปเป็นเรื่องไม่รู้จักจบอีก; เป็นเรื่องไม่รู้จักจบ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร.

การที่จะคิด หรือว่าจะพิจารณา หรือว่าจะมองอะไรก็ตาม วิธีของการศึกษารวมๆ ก็ต้องมีหลักเกณฑ์ที่มีความถูกต้อง อย่าให้มันเลยไป. ถ้าจะไม่ให้มันเลยไป มันก็ต้องรู้ความหมายที่จำกัดอยู่ ที่มีอยู่เฉพาะๆ หรือถูกต้องสำหรับคำๆ นั้น. ที่นี้เรารู้ไม่ได้ เพราะเราเป็นคนธรรมดา ซึ่งเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นชาวบ้านธรรมดา ย่อมรู้ความหมายทั้งหมดไม่ได้ เพราะไปรู้แต่ในแง่ของชาวบ้านธรรมดา จึงเกิดการสับสนขึ้นมา ตั้งแต่แรกคิด.

อยู่ๆ เราจะมาเริ่มคิด อย่างนี้ มันก็มีปัญหา มาก เพราะว่าล้วนแต่เป็นสิ่งที่เราไม่เคยรู้ไม่เคยคิด; แล้วเราไปรับเอาความคิดของผู้ที่คิดได้แล้ว เอามาติดตามมันอยู่กับคนละระดับ : เราเป็นคนที่ไม่รู้อะไรเลย ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเช่นพระอรหันต์ ท่านมองเห็นสิ่งทั้งปวงครบถ้วนถูกต้อง แล้วท่านพูดไว้ในภาษาธรรม คือภาษาของผู้รู้และเห็นอย่างถูกต้อง. เราคนดิบๆ เป็นชาวบ้าน เป็นปุถุชนไปรับเอามาคิด มันผิดฝาผิดตัวกันอยู่ในปัจจุบันนี้.

เราไม่ได้ตั้งต้นคิดจากจุดแรกที่สุด แต่มาคิดในปมที่เป็นชั้นกลางๆ หรือปมสุดท้ายของผู้ที่คิดออกแล้ว มันเลยสับสนกันใหญ่ เพราะความหมายไม่เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นผมจึงมองเห็นว่าเป็นความสำคัญอยู่ไม่น้อย ที่เราจะต้องรู้ความสับสนของความหมายของคำหนึ่งๆ และโดยเฉพาะความสับสนระหว่างคำที่มันเกี่ยวกันเป็นคู่กัน คือเป็น *positive negative* ต่อกันนี้ มันก็ยิ่งมีความยากลำบากมากขึ้น เช่นคำว่า ความตาย กับ ความอยู่.

ขอให้ทุกคนมองให้ดีเป็นพิเศษว่า **วิธีของธรรมชาติ หรือวิธีคิดพิจารณาธรรมชาติในทางศาสนา มันไม่เหมือนกันกับวิธีคิดค้นอย่างของชาวบ้านในทางโลก ๆ.**

การคิดค้นอย่างวิธีของชาวบ้านอย่างโลก ๆ ที่เจริญที่สุด แม้จะเจริญที่สุดในสมัยนั้น ก็คิดเป็นเรื่องอย่างที่เราเรียกว่า “**คำนึงคำนวณตามเหตุผล**” speculation อย่างวิธีของตรรกหรือ logic, แล้วก็ไปเอาเรื่องวัตถุข้างนอกเป็นหลักเสียมากกว่า; หรือว่าอย่างดีที่สุด ก็เอาสมมุติฐานคือ hypothesis ที่สมมติขึ้นมาว่า มันจะมีปัญหาอย่างไร, ที่เรียกกันว่าสมมุติฐานหรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก, ให้อู่วิวว่ามันเป็นเรื่องสมมติขึ้นมาเพื่อตั้งปัญหาว่าเป็นอย่างไรเท่านั้น.

เขาจะคิดเรื่องความตายหรือความอยู่ ก็ไม่รู้จักตัวความตายหรือความอยู่ ก็ต้องสร้างสมมุติฐานขึ้นมา แล้วคิดลงบนนั้น ด้วยวิธีคำนึงคำนวณตามเหตุผล; นี่เป็นวิธีวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาสมัยปัจจุบัน. ส่วนทางศาสนา ทางธรรมะ ทางภาษาวิญญานนี้ไม่ใช่สมมุติฐานเป็นวัตถุสำหรับคิด **จะต้องเอาความรู้สึกจริงในจิตใจเป็นวัตถุสำหรับคิด**; ถ้าจะเรียกว่าเป็นสมมุติฐานก็เรียกได้ แต่มันยังไม่ใช่ หรือไม่ถูก. มันไม่ใช่สมมุติฐานที่ตั้งขึ้นด้วยเหตุผล แต่มันเป็นเรื่องที่รู้สึกอยู่จริง รู้สึกอยู่แล้ว รู้สึกมานานแล้ว ที่เรียกว่า experience ทางฝ่ายวิญญานฝ่ายจิตใจซึ่งรู้สึกอยู่จริงในจิตใจ. มันคนละอันกันกับ hypothesis ซึ่งสมมติขึ้นตามเหตุผล; ฉะนั้นการที่ลงมือคิดจึงตั้งกันผิดกัน ตั้งจุดลงไปผิดกัน.

การพิจารณาในทางธรรมะจะต้องเอา experience ทางจิตใจโดยเฉพาะมาเป็นเงื่อนไขแห่งวัตถุสำหรับคิด จึงจะสะดวก หรือทำได้ดี และเฉพาะผู้ที่ผ่านชีวิตมามากแล้วเท่านั้น. ฉะนั้นการบวชตามแนวเดิมของเขา จึงมีแต่เฉพาะผู้ที่ผ่านโลกมาจน

เอือมระอาแล้วจึงไปบวช แล้วก็ไปกบิ. แม้จะกบิเรื่องความตายหรือความอยู่ ก็กบิออกมาจากความชัดเจน ความรู้สึกที่เป็นอยู่จริง ๆ ในจิตใจที่ผ่านมาแล้วแต่หันหลังตั้งแต่เกิดจนแก่กระทั่งบัดนี้; เขาจึงคิดลงไปบนตัวของของจริง ก็คือความรู้สึกจริง ๆ.

ถ้าเราจะให้นักเรียนในมหาวิทยาลัยสมัยนี้ กบิเรื่องนี้ ก็จะต้องตั้งสมมติฐานขึ้นมา ว่าความเกิดคืออะไร? ความตายคืออะไร? ความอยู่คืออะไร? ตามวิธีคิดของเขา มันคนละวิธีคนละเรื่อง; ผลออกมามันจริงด้วยกัน แต่จริงไปคนละทาง. ถ้าเอาของสองอันนี้มาประสานกัน มันก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นในครั้งแรก คือความขัดแย้ง หรือความสับสนปนกันอยู่ในคำพูดคำเดียวกันแต่ความหมายต่างกัน : ภาษาชาวบ้านกับภาษาธรรมะของผู้รู้ มันมีอยู่ต่างกัน.

ปัญหาที่เกิดขึ้นอีก ว่าผู้รู้ธรรมะแล้วก็สั่งพูดภาษาชาวบ้าน พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ทั้งหลายผู้รู้แล้ว ผู้หลุดพ้นแล้ว เวลาจะพูดไม่มีภาษาของตัวสำหรับพูด; แต่มีความหมายของตัวโดยเฉพา แล้วไปพูดภาษาชาวบ้าน. ฉะนั้นภาษาชาวบ้านที่พระอรหันต์พูด จึงมีความหมายอีกแบบหนึ่ง ตามแบบของพระอรหันต์ เหมือนที่เราเคยอธิบายมาแล้วในเรื่องภาษาคนภาษาธรรม. ไปอ่านดูใหม่ก็ได้ในเรื่องภาษาคนภาษาธรรม ผู้รู้ธรรม หรือผู้บรรลุดธรรม ก็ต้องพูดภาษาคน แต่ความมุ่งหมายที่พูดนั้นต่างกัน.

ที่นี้เราก็มายังคำสำคัญ ๒ คำที่จะพูด คือความตาย หรือความอยู่ เพื่อจับหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นการสับสน ทำให้เข้าใจยาก. เราคนธรรมดาสามัญเกิดขึ้นมาเจริญขึ้นมาตามลำดับ มีวิวัฒนาการมาตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติล้วน ๆ ที่เป็นสัตยชาติญาณ จนกระทั่งเกิดความรู้สึกเป็น ความตาย หรือเป็น ความอยู่ขึ้นมา เป็น negative คือตาย, เป็น positive คืออยู่ขึ้นมา; เราก็มีความหมายแต่ตามแนวนี้โดยเฉพา. พอพูดว่าตาย หรือไม่ได้อยู่ หรือ ว่างไปเสียจากอยู่ ก็หวาดเสียว หรือสะกึ่งเพราะกลัวตาย.

นี่ปัญหาคือความกลัวตายอย่างที่พูดกันแล้วโดยละเอียด ในครั้งที่แล้วมา ๒-๓ ครั้ง ปัญหาคือความกลัวตายเป็นอย่างไร? ความตายตามความหมายของคนธรรมดาเป็นอย่างไร?

ความอยู่คู่คือความไม่ตาย นี้คู่แรก กล้าย ๆ กันกับของสัตว์เดรัจฉาน ความตายกับความอยู่คู่แรกของมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน.

ต่อมามนุษย์เขียนขึ้นมาเป็นว่า **ความไม่มีธรรมะ ไม่มีศีลธรรมนั้นแหละ คือความตาย** : ทั้งที่มีชีวิตอยู่ ร่างกายยังไม่ตาย แต่ไม่มีศีลธรรมก็เท่ากับตายแล้ว. อย่างนี้เขาคำว่า “ความตาย” มาใช้ในความหมายอื่นเสียแล้ว อย่างเช่นพระพุทธเจ้าตรัสว่า **ความประมาทคือความตาย คนที่ประมาทแล้วนั้นคือคนตายแล้ว**; มันเกิดภาษาอะไรขึ้นมา ลองกติกดู.

ความประมาทคือความตาย อย่างนี้ ใช้แก่คนพวกเดียว ไม่ใช่แก่สัตว์ เพราะสัตว์มันฟังไม่ถูกในความหมายที่ลึกอย่างนี้; แต่อาจจะลดลงไปว่า พอประมาทเมื่อไร ก็มีหวังต้องตายเมื่อนั้น. หมายถึงเมื่อสัตว์เดรัจฉานมันประมาทเดินเลื้อเมื่อไร ก็มีหวังว่าจะตายเมื่อนั้น มันก็มีค่าเท่ากับความตาย. แต่สำหรับมนุษย์ มันเล็งไปถึงข้อที่ว่า **เพราะประมาทเท่านั้นก็มีค่าเท่ากับตายไปแล้ว, ตายเสร็จแล้ว**; ใช้คำว่า “ตายแล้ว” “คนประมาทคือคนตายแล้ว”; นี่คนละระดับภาษา คนละภาษาไปเลย.

ขอให้มองให้ถึงคำพูดที่เกิดพูดสรุปขึ้นมาว่า “ตายเสียก่อนตาย” หรือว่า **อยู่เหมือนกับตายแล้ว, หรือตายเสียก่อนตาย, หรือตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่**; นี่มันยังหมายถึงขั้นไปอีก **ถึงกับว่าไม่มีตัวกูไม่มีของกู** ซึ่งเป็นภาวะของความเป็นพระอรหันต์ ก็อยู่โดยไม่มีความรู้สึกว่า มีตัวกู - ของกู. “ตาย” อย่างนี้มันเป็นภาษา

พิเศษยิ่งขึ้นไปอีก ก็ว่างจากตัวกูไม่มีตัวกู ว่างจากตัวกู - ของกู. เมื่อไม่มีภาษาเฉพาะของตัวจะพูด ก็ต้องพูดภาษาชาวบ้าน ว่า “ตาย” ตายแห่งตัวกู; หรือพูดให้ตีหน้อย ไม่ลึกกลับนักก็พูดว่า “ว่าง”, ว่างจากตัวกูไม่มีตัวกู. พอพูดว่าไม่มีตัวกู ชาวบ้านก็ต้องเรียกว่าตายเสมอ.

นั่นแหละพูดกันยากระหว่าง ผู้รู้ กับ ผู้ไม่รู้ เพราะความสับสนแห่งภาษาอย่างนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสนถึงกับว่า เมื่อตะก๊อบอกว่า “ตาย” นั้นไม่เอา จะเอา “อยู่”; แต่ประเดี๋ยวก็บอกอีกว่า “เอาตายอีกแล้ว ไม่เอาอยู่”. อยู่ของตัวกูนี้ ไม่ใช่ เป็นนรกทั้งเป็น เอาตายจากตัวกูไม่มีตัวกูดีกว่า. มันก็มีความสับสน เพราะความจริงมันมีอยู่ว่า คับเสีย หรือนิพพานเสีย, นิพพานตัวกูเสีย หรือทำตัวกูให้ นิพพานเสีย นั่นแหละมันคืออยู่.

สูงชันมากกลายเป็นว่า “ตายเสียให้หมดแล้วนั่นแหละมันคืออยู่”; แต่ไม่ไว้ตัวกูอยู่ มันธรรมะอยู่ เป็นความอยู่ของสิ่งที่อาจอยู่ได้ตลอดอนันตกาล คือความคับเสียซึ่งตัวกู ไม่มีตัวกูเสียก่อนคือว่างจากตัวกูเสียก่อนจึงจะเป็นการอยู่; อย่างนั้น จักว่าเป็นภาษาธรรมะสูงที่สุด. ชาวบ้านนั้นพึ่งด้วยความรู้ หรือความรู้สึกตามเค็มก็พึ่งไม่ถูก แล้วก็หวาดเสียวต่อนิพพาน หรือความว่างไม่มีตัวกู, พวกพรหมถึงกับสะดุ้งเมื่อได้ฟังคำว่าคับเสียซึ่งตัวกู. ถ้าใครอยากจะรู้ธรรมะ เข้าใจธรรมะ ก็ต้องสนใจความสับสนของถ้อยคำเหล่านี้; ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่มีความเข้าใจ.

ถ้ามาบวชขึ้นเพื่อเข้าใจธรรมะ ก็ต้องเอาเรื่องนี้ไปคิด และคิดให้ถูกวิธี; เพียงแต่คิดเท่านั้นก็ยังไม่พอ ต้องพิจารณาจนไม่ต้องใช้เหตุผล คือมองเห็นตัวความเกิด ความตาย ความอะไรจริงๆ แล้วก็มองเห็นมันทุกแบบทุกชนิด ที่เขาใช้พูดกันอยู่ด้วยภาษานี้.

ที่นี้ก็ยังมีส่วนที่เรียกว่าเบ็ดเตล็ดปลีกย่อยออกไปตามแขนงของศาสนาบางศาสนา : ศาสนาพุทธมีเรื่องที่จะทำลายตัวกูให้หมดไป อย่าให้มีเหลืออยู่เลยในความคิดนี้ ไม่มี concept เรื่องตัวกูอีกต่อไป หมดเกลี้ยงเลย, แต่ว่าบางศาสนาไม่เป็นเช่นนั้น บางศาสนาเขาสอนให้หาตัวกูที่แท้จริงให้พบ แล้วให้มีตัวกูอยู่ตลอดกาล; นี่มันเกิดมีในแง่ *positive* ขึ้นมาอย่างนี้.

เช่น ศาสนาฮินดูก็มีตัวกูที่แท้จริงคืออาตมัน จะต้องหาให้พบ พอไปฟังเข้ามันก็ยิ่งงงกันใหญ่; บางทีมีคนเขียนปนกัน เอาศาสนาที่มีอาตมัน มาปนกับพุทธศาสนา ตามความคิดของเขาที่ว่าถูกต้อง. พวกที่ไม่รู้โอหน่อไหนไปอ่านเขาก็เข้าใจผิด เป็นความเข้าใจพุทธศาสนาคิด หรือปนกันยุ่ง; แต่ศาสนา *positive* ได้เปรียบเพราะตรงกับความรู้สึกตามสัญชาตญาณของคน ที่ว่า “เราต้องมีอยู่เสมอ”.

การอธิบายว่า เราต้องมีตัวกู - ของกูอยู่นั้น เป็นการอธิบายที่ได้เปรียบคนรับเอาได้โดยง่าย. ที่จริงก็สอนเรื่องไม่มีตายเหมือนกัน ตัวกูนี้ไม่รู้จักตาย ความตายเหมือนกับการเปลี่ยนเสื้อผ้า; อาตมันไม่รู้จักตาย. เมื่อร่างกายตายลงเอาไปเผาไปฝัง เรียกว่าตายลง แต่อาตมันนั้นไม่ได้ตาย ตัวกูไม่ได้ตาย ตัวกูไปหาร่างกายใหม่ในชาติอื่น ในภพอื่น ในโลกอื่น; ไปหาเสื้อผ้าใหม่ หาบ้านเรือนใหม่.

การพูดอย่างมีอาตมันฟังง่ายกว่า : ตัวกูไป ไม่ได้ตาย ไปหาบ้านเรือนอยู่ใหม่เพราะบ้านเรือนนี้ชำรุดทรุดโทรมพังทลายไป; นี้เขามีลักษณะเป็น *positive* อยู่เรื่อย มีได้อยู่เรื่อย ได้มีอยู่ - มีอยู่ ตัวกูมีอยู่เรื่อย; ก็สบบารมณคนทั่วไป ตามสัญชาตญาณที่ไม่อยากตาย หรืออยากจะมีอยู่. พุดถึงสัญชาตญาณที่อยากมีอยู่ ก็คือตัวเอง อ้อ! ไปดูคนอื่น; เราเองนี้ไม่อยากตาย คนรบนบวชบวชทุกอย่างเพื่อจะอยู่ ทำมาหากินหาเงิน หาเกียรติยศ ชื่อเสียง เพื่อจะอยู่ เพื่อจะอยู่ให้ดีขึ้นไป; อย่างชั้นต่ำก็เพื่อ

กามารมณฺ์ สามัญสํตฺว์ทัวไปก็เพื่อกามารมณฺ์ ไม่ใช่เพื่อตัวกูอันบริสุทธิ์เหมือนของพวก
ฮินดูทัวซ้าไป.

^{๔๕} ทนมาดูความลึกลับของสติปัญญาของมนุษย์ ทุกศาสนาไม่ว่า
ศาสนาไหน.

พุทธศาสนาสอนไปสู่จุดหมายปลายทางคือสิ้นสุดแห่งตัวกู, ศาสนา
เวทาคะ หรือฮินดู เขาก็สอนให้มีตัวกูที่แท้จริงที่บริสุทธิ์ อยู่เป็นอนันตกาล
ตลอดกาล; ทั้งที่ สอน และเกิดในประเทศอื่นก็ทัวกัน สอนอยู่ในสมัยที่พ้องกัน
ในประเทศอื่นเดียนั้น มันก็แยกเป็นอย่างต่างกันอย่างนี้. ฝ่ายพุทธศาสนาสอนให้ไม่มี
ตัวกูนี้ ก็ถูกเขาจัดเป็น negative ไป เพราะใช้คำพูดเป็น negative อยู่ตลอดเวลา;
ส่วนทางฝ่ายโน้นพูดสำนวน positive อยู่ตลอดเวลาที่ถูกจัดเป็นพวก positivism ไป. ที่นี้
เราก็เสียเปรียบ ที่พูดกับเขาลำบาก เพราะคนธรรมดาที่มีหัวเป็น positive กันหมด
คืออยากมีอยู่ อยากได้ อยากเอา อยากดี อยากรวย อยากสวย อยากงาม มันเป็น
positive หมด.

พุทธศาสนาที่แท้ไม่เป็น negative แต่เป็นศาสนาที่บอกให้หาใจหาย
หลงใน positive แต่ถูกจัดถูกสมมติให้เป็น negative โดยพวกที่เป็น positive นั้นเอง;
เพราะคนธรรมดาสามัญสํตฺว์มีหัวเป็น positivism มีตัวฉัน - มีของฉัน มีอะไร ๆ อยู่เรื่อย
พอได้ยินว่า “ไม่เอา ๆ” เท่านั้น ก็จัดพวกนี้เป็น negative ไปหมด : “ตรงกันข้ามกับกู
แล้วโว้ย”. นี่ยังไม่ถูกต้อง และไม่ยุติธรรมสำหรับพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาเราต้องการจะอยู่เหนือ positive และเหนือ negative จึงต้อง
ใช้คำว่า “ว่าง”, ว่างจากทั้งสอง. แต่พอพูดว่า “ว่าง” พวก positive ต้องจัดว่าง
นี้เป็น negative เสมอ. ผู้ที่ค้านพุทธศาสนาก็ตั้งแง่ร้ายให้พุทธศาสนาในฐานะเป็น

negative ทันทึ; ซึ่งเป็นมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล. แม้ว่าเราไม่ได้ใช้คำนี้อย่างคำ
ในภาษาปัจจุบันอย่างนี้ เขาก็พูดไปในรูปนี้ *พูดในรูปไม่มี เป็นรูป นตฺถิ - ไม่มี
อะไรเหล่านี้.* พวกฝรั่งที่มาสนใจในพุทธศาสนาอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ ุง ๆ ปลาย ๆ ก็จัด
พุทธศาสนาเป็นพวกไม่มี, เป็น *negative*, จัคนิพพานเป็นยอดสุดของ *negativism*.
นี่มันผิด ผิดเหลือที่จะผิด; เลยไม่รู้พุทธศาสนาไม่เข้าใจจุดพุทธศาสนา ที่ต้องการ
จะอยู่เหนือความเป็น *positive* หรือ *negative*.

ถ้าคุณกลัวจะลืมก็นึกถึงรูปวงกลม ๆ ที่เขียนอยู่ที่เพดานหน้ามุข ตึกมหารสพ
ทางวิญญาน : อันหนึ่งคำอันหนึ่งชาวสัมพันธกันอยู่ เกิดกำลังเวียนว้ายไป นั้นแหละ
คือ *positive* กับ *negative* ส่วนอีกวงหนึ่งมันว่าง ไม่มีสีไม่มีรูปร่างไม่มีอะไร นั้น
แหละเป็นว่าง ว่างจาก *positive* และ *negative*. นี่คือจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนา
ที่ต้องการจะไปจนพ้นเหนือความมีตัวกู - ของกู ไม่มี *concept* ว่าอะไร ว่าตัวกู -
ของกู หรือ *positive - negative* หรือจะมีตัวกูที่เป็น *negative* ก็ไม่เอา, เป็น *positive*
ก็ไม่เอา.

ถ้าจับหลักอย่างนี้ได้ความสับสนก็จะน้อย จะเข้าใจพุทธศาสนาได้. ความ
ตายหรือความอยู่^๕ ในที่สุดก็^๕ไม่^๕ ไหวทั้งนั้นแหละ มันเป็นของกู^๕ ของหลอก เป็น
อาการที่หลอกดวงอยู่ที่ตัวกู - ของกู^๕ ตัวกูอยู่^๕ ตัวกูตาย^๕; อย่างนี้เป็นอาการหลอก ๆ
อะไรอันหนึ่ง ที่ฝากอยู่กับความรู้สึกสำคัญมันหมายความว่าตัวกู - ว่าของกู. ถ้าต้องการจะ
ไม่อยู่หรือไม่ตายทั้งสองอย่าง มันก็ต้องดับเสียซึ่งตัวกูเท่านั้นแหละ; จะไปให้มีตัวกู
บริสุทธ์ ตัวกูอยู่อย่างบริสุทธ์เป็นอนันตกาล เป็นพระพรหมไปเลยเหมือนฝ่ายฮินดูนั้น
เราอมรับไม่ได้; นี่คือข้อแตกต่างที่แตกต่างกันระหว่างเวทานตะกับพุทธศาสนา.

เวทานตะ คือยอดสุดของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์มันกว้างเกินไป
มีหลายแขนง, แขนงที่ดีที่สุดของเขาเรียกว่า เวทานตะ นี้ *ต้องไปจบอยู่ที่มีตัวกู*

ที่บริสุทธิ์ ที่ถาวรเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้าไปเลย. ตัวคุณธรรมของคนหนึ่ง ๆ นี้เรียกว่า อาตมัน ตัวของ universal ทั้งหมดเรียกว่า ปริมาณมัน; มนุษย์นี้มี อาตมันของตัวหนึ่ง ๆ individuality ก็อยู่ที่อาตมัน ทำให้มันสะอาดบริสุทธิ์จนไปอยู่ รวมกับปริมาณมัน แล้วก็จบ เป็นมีตัวถาวรอย่างบริสุทธิ์.

ส่วนพุทธศาสนานี้^๕อยากจะตัด concept ว่าตัวคุณออกไป ไม่ให้มีส่วน เหลือเลย, แล้วก็เหนือเกิด เหนือตาย เหนืออยู่, เหนือความตาย หรือเหนือ ความอยู่. แต่ถ้าพูดถึงกลับมาอีกทีหนึ่ง ก็ว่ามันเป็นความอยู่ชนิดหนึ่งที่ไม่รู้จักสิ้นสุด เหมือนกัน เป็นอนันตกาลเหมือนกัน. ความว่างจากตัวคุณเป็นความอยู่ตลอดอนันตกาล, ส่วนความมีอยู่ของตัวคุณนั้นเป็นเรื่องประเดี๋ยวประด๋าว. ฝ่ายศาสนาอื่นที่ตรงกันข้าม เรามี ตัวคุณที่บริสุทธิ์ที่อยู่ตลอดอนันตกาล, เป็นตัวคุณตลอดอนันตกาล; ส่วนฝ่ายของเรา เป็นว่างจากตัวคุณตลอดอนันตกาล.

ถ้านิพพานในความหมายว่าสิ่ง ๆ หนึ่งซึ่งเป็นที่คับแค้นแห่งตัวคุณ นิพพานอย่างนี้ เป็นอนันตกาล จะเรียกว่าความอยู่ก็ไม่ถูก จะเรียกว่าความตายก็ไม่ถูก แต่มันก็ต้องเรียกว่า ความอยู่หรือความตายอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป; เพราะว่ามันอยากอยู่. ที่จริงมัน ไม่ได้อยู่หรือว่าตาย แต่ว่าสิ่งนี้มันก็มีอยู่ สิ่งที่เราอาจจะรู้จักได้มันก็มีอยู่; คือนิพพาน นี้มันมีอยู่ ในฐานะเป็นนิพพาน ไม่ใช่เป็นตัวคุณที่จะเกิดหรือตาย - เกิดหรือตาย - เกิดหรือตาย.

ถ้าเราจะเดียงว่า พุทธศาสนาเป็น positive ก็ได้, หรือเป็น positive อย่างยิ่ง คือมีอยู่อย่างยิ่ง ตลอดอนันตกาล ก็ได้, ซึ่งจริงกว่าเสียด้วย เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่ทำความทรมานให้แก่ใคร. ถ้ามีตัวคุณ มันทรมานจิตใจทันที; ถ้าไม่มีตัวคุณ มันก็ไม่ทรมานใคร. ความหมายของ positive มันควรจะไม่ว่าทรมานใคร. ฉะนั้นเมื่อ พุทธศาสนาพูดว่า “ความมีอยู่เป็นอนันตกาล”, เป็นชีวิตนิรันดร อะไรทำนองนี้ ขอให้เล็งถึงสิ่งนี้นิพพาน.

อย่าไปเป็นมีตัวกูเข้ามา มันผิด ผิดเหลือจะผิด; **ความมีอยู่แห่งธรรมอันบริสุทธิ์** เป็นที่ดับแห่งตัวกู - ของกูคือนิพพาน มีอยู่เป็นอนันตกาล แต่ว่าพูดภาษาชาวบ้าน ว่านี่คือชีวิตจริง ชีวิตนิรันดร ชีวิตจริงอยู่ที่นี้. คำว่า “ชีวิต” ภาษาบ้าน ๆ เอามาใช้กับสิ่งสูงสุดนี้ มันเท่ากับเหนือโลกเหนือชีวิต; และเพราะมันมีอยู่ตลอดอนันตกาล เราจึงมีสิทธิที่จะใช้คำ ๆ นี้ เพราะว่าคำว่าชีวิตนั้นมันแปลว่ามีอยู่ มันเลยมีอยู่ทาง *spiritual* ทางอะไรเลยเดิคนั้นขึ้นไปอีก มันก็ได้มีอยู่จริง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า : **มีอยู่ สิ่งนี้มีอยู่ - อตถิ ภิกฺขเว ตทายตฺถิ**; นี่เป็นภาษาบาลีมีัยคยาว. **“สิ่งนี้มีอยู่ แต่สิ่งนี้มันไม่ใช่มัน ๆ สิ่งนั้นไม่ใช่มัน; สิ่งนั้นไม่ใช่มัน ไม่ใช่ทุกสิ่งบรรดาที่มนุษย์รู้จัก”** ตามวิธีปฏิเสธในภาษาอินเดียในสมัยนั้น. เขาต้องปฏิเสธอย่างที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า มันไม่ใช่ดิน ไม่ใช่ฟ้า ไม่ใช่ไฟ ไม่ใช่ลมไฉย, มันไม่ใช่อากาศธาตุจายตะนะ, ไม่ใช่ธาตุวิญญาณตะนะ, ไม่ใช่เวทัญญานาตัญญายตะนะ ไฉย, ไม่ใช่การอยู่ ไม่ใช่การไป ไม่ใช่การมาไฉย; นี่ปฏิเสธหมดเลย. ไม่ใช่โลกนี้ไม่ใช่โลกอื่น, ไม่ใช่โลกไหนไฉย, คือปฏิเสธทุกอย่างบรรดาที่มนุษย์รู้จัก ปฏิเสธในรูป *negative* ไปหมด ว่าไม่ใช่ ๆ ๆ; แต่ว่าสิ่งนี้ก็ยังมีอยู่ในลักษณะที่เป็นของมันเอง เป็นตัวมันเอง มีลักษณะของมันเอง ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ถึง **สิ่งที่เรียกว่านิพพาน อันเป็นที่ดับของความทุกข์ทั้งปวง**; แต่ตรัสเป็นภาษาธรรมดาว่า **นคฺคหสฺสํสํสํคฺคขณํ** นคคหสสขณของความสุขดับแล้ว.

นี่ความสับสนระหว่างคำว่า **เกิด** กับ **ตาย** หรือคำว่า **ตาย** กับคำว่า **อยู่**. คำว่า *positive* กับ *negative* ไม่รู้เป็นภาษาไทยเรียกว่าอะไร มันก็มีอยู่อย่างนี้. ทางที่จะสับสนหรือความที่สับสนที่มีอยู่แล้ว มันมีอยู่อย่างนี้.

สรุปความว่าชาวบ้านพูดว่า “ตาย” พูดว่า “อยู่” เป็นภาษาชาวบ้านของตัวกู - ของกูทั้งนั้น; **ภาษาธรรมะไม่มีตายไม่มีอยู่** เป็นแต่ว่าเป็นสภาพ เป็นสภาวะ

อันหนึ่งที่มีอยู่ และยิ้มเอาคำว่า “อยู่” ของชาวบ้านไปใช้เป็นอยู่ก็ได้ หรือจะยิ้มคำว่า “ตาย” ไปใช้ว่าตายก็ได้. มันเป็นเรื่องคาชจากคิ้ว - ของกู ตายเสร็จจสนแล้วใน คัวคัหวัที่ หรือว่าคาชเสียดอนคาช; คือ นิพพาน เป็นสภาพอันนั้นก็ได้; ยิ้มเอาคำว่าตายไปใช้ในสภาพอย่างนั้นก็ได้.

ถ้าใครไม่ชอบคำว่าตาย เอาคำว่าอยู่ไปใช้ มีชีวิตอยู่นิรันดรนี้ก็ได้. ฉะนั้นมีเผื่อให้เลือกทั้ง ๒ อย่าง แล้วแต่คนมีหัวอย่างไร : เป็น *negative* จะใช้คำว่าคาช คาชหมคคาชจากคิ้ว - ของกู คับกันเรือดไปจนว่างก็ได้; แต่ถ้าคนมันมีหัวเป็น *positive* จะว่าอยู่เวีย อยู่ๆ อยู่ตลอดคอนันตกาลเลขก็ได้. นี่มันเป็นหนทางที่ชนะความรู้สึกทั้งหมด ใครอยากเป็น *positive* ก็มีให้, ใครอยากเป็น *negative* ก็มีให้; แต่ว่าเรื่องจริงของจริงนั้น อยู่เหนือความเป็น *positive* หรือ *negative* ด้วยประการทั้งปวง. เพราะฉะนั้นพุทธศาสนาเราจึงไม่ถูกกลืนเป็นฮินดู ซึ่งมีตัวตน มีอาตมัน บริสุทธ์.

การศึกษาจึงเหลืออยู่แต่ว่าคนในโลกสมัยนี้ ศึกษาให้ถูกต้องเข้าใจให้ถูกต้อง. อย่าได้ไปหลงเข้าใจผิด เกี่ยวกับความสับสนของภาษาที่ใช้พูด, และอย่าได้ไปหลงหนังสือใหม่ๆ ที่จะต้องถูกพวกฝรั่งที่เริ่มเข้ามาศึกษาพุทธศาสนาของเอเชียนี้ เข้าใจพุทธศาสนาครั้ง ๆ กลาง ๆ งู ๆ ปลา ๆ เอาไปปนกันยุ่งหมก. ถ้าคุณไปอ่านหนังสือชนิดนั้นเข้า ละก็ระวังให้ดี จะเข้าใจอะไรไม่ได้ จะปวดหัวในที่สุด. นี่พูดไปก็จะเป็นเรื่องคำฝรั่งอีก ฝรั่งนี้เป็นคนที่ชาวเอเชียกำลังยกย่องบูชาอยู่, แต่ผมในฐานะที่เป็นชาวเอเชีย กำลังมองในแง่ที่ว่า เมื่อเขาเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนาของเอเชียนี้แล้ว มาทำสับสนปนเปยุ่งไปหมด.

หนังสือที่ว่า *Buddhism* ที่พวกฝรั่งแต่ง ไปพูดถึงเรื่องการเกิดใหม่และ เรื่องกรรมผลิตหงนแหละ ปนกันระหว่างฮินดูกับพุทธยุ่งไปหมด ไปอ่านเข้าละก็ ระวังให้ดี; แต่ถ้าคุณมีหลักตามที่ผมอธิบายให้ฟังนี้ อย่างไม่สับสนแล้ว คุณจะไม่ ถูกหลอก หรือจะไม่หลงเคลอไปเข้าใจผิดได้.

เวลาของเราก็ดมคแล้ว.

สัญญาตาปริหรณ์

- ๒๒ - โวหารพูด เกี่ยวกับความว่าง
หรือความตายที่สำคัญที่สุด

๑ กันยายน ๒๕๑๒

วันที่ ๑ กันยายน เป็นวันที่ ๓๕ ของระยะเวลา
เข้าพรรษา พระพุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้พูดกัน
โดยหัวข้อว่า โวหารพูดเกี่ยวกับความตายที่สำคัญที่สุด.
ขอให้สังเกตจากข้อความที่แล้วๆ มา ว่าเราได้พูดกันถึง
เรื่องเกี่ยวกับความตายในหลายแง่หลายมุม ; ใจ
ความสำคัญที่สุด มีอยู่ในข้อที่ว่า ความรู้สึกอยากจะอยู่
ไม่อยากจะตาย เป็นต้นตอของเรื่องทั้งหลาย คือว่าเป็นต้น
ตอของปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ เป็นต้นตอของความ
รู้สึกทุกชนิดของมนุษย์.

เรามีการพูดเป็นคำสรุปความว่า ความรู้สึกเพื่อจะอยู่รอดนี้ เป็น
ต้นตอของความคิดนึก รู้สึกการกระทำ หรืออะไรทุกอย่างของมนุษย์.

เราไม่ได้พูดอย่างนักจิตวิทยา เช่นซิกมันด์ฟรอยด์ เขาพูดไว้ในรูปปรัชญาว่า ทุกอย่างขึ้นอยู่กับกามารมณ์หรืออะไรทำนองนี้; เพราะนั่นเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่ใช่เรื่องทั้งหมดเหมือนกับที่เขาคิด หรือตั้งใจจะพูด. นี่เป็นใจความสำคัญที่จะต้องเอาไปคิดนึกอยู่เสมอ ให้เข้าใจธรรมะด้วย แล้วรู้จักความคิดนึกของคนที่เป็นนักคิดในสมัยปัจจุบัน ที่โลกเขานับถือความรู้ความคิดเห็นของเขาด้วย, รวมทั้งพวกเราที่จะไปยึดถือความคิดของพวกเขาฝรั่งเหล่านั้นด้วย.

เกี่ยวนี้เราพูดกันตามหลักของพุทธศาสนาอย่างพุทธบริษัท จากหลักเกณฑ์ทั้งหมดในพระพุทธานุศาสนานี้มีอยู่; เราไม่ได้ค้นคว้าเฉพาะทางวัตถุ หรือที่เกี่ยวกับวัตถุอย่าง ซิกมันด์ฟรอยด์ แม้เขาจะค้นคว้าในทางจิตวิทยา ก็ค้นคว้าเฉพาะส่วนที่มันเกี่ยวกับร่างกาย หรือวัตถุ เท่าที่ปรากฏแก่เขา หรือเท่าที่ปรากฏแก่ชาวโลกในยุคปัจจุบันนี้; ซึ่งเปรียบเทียบกันไม่ได้ กับยุคทองของเรื่องทางวิญญาณในประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว. เราออกจะใช้ศัพท์แสงชนิดที่เขาใช้กันอยู่เวลานี้มากไปหน่อย เพราะไม่รู้ว่าจะพูดว่าอะไรให้มันสั้น ๆ ประหยัดเวลา เช่นคำว่ายุคทองของอินเดียนั้น.

ยุคทองของเรื่องทางจิตวิทยา ที่เป็นไปในทางจิตทางวิญญาณถึงที่สุดคนนั้น ก็คือประเทศอินเดีย ในยุคอุปนิษัทหรือยุคพุทธกาลนั่นเอง; เขาคิดค้นกันแต่เรื่องนี้ทั่วไปทั้งชมพูทวีป.

เมื่อพูดถึงชมพูทวีป ก็หมายถึงประเทศอินเดียทั้งหมด เป็นศูนย์กลางซึ่งมันกว้างขวางมาก เป็นยุคทองของสติปัญญาทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ โดยที่คนเขาระดมทุ่มเทกำลังหรือเวลา ศึกษาค้นคว้ากันแต่เรื่องที่ดีที่สุดในมนุษยธรรมได้รับ; เมื่อศึกษาอยู่ในแง่ของภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ในยุคพุทธกาลนั้น เป็นยุคที่ชาวอินเดียเป็นอยู่อย่างผาสุก แปลว่ากำลังมีความอุดมสมบูรณ์ ในเรื่องอาหารการกิน ดินฟ้าอากาศ; ทั้งนี้ศึกษาได้จากพระคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนา และอื่น ๆ. สมัยนั้นฝึกกันมากกับยุคปัจจุบัน

ซึ่งเต็มไปด้วยความแห้งแล้ง เพราะป่าถูกทำลายมาเรื่อยๆ ตั้งแต่ครั้งกระโน้น หลังจาก
ครึ่งพุทธกาล. **เราอ่านเรื่องแม่น้ำเนรัญชราในพระคัมภีร์ แล้วไปดูแม่น้ำเนรัญชรา
ตัวจริงในเวลาหนึ่ง แล้วใจหาย มันผิดกันอย่างที่เทียบกันไม่ได้.**

ที่พูดอย่างนี้ก็มุ่งหมายว่า อย่าให้คุณเข้าใจผิดไป ว่าประเทศอินเดียในยุค
พุทธกาลมีความร่ำรวยแค้นเรื่องการครองชีพ; แล้วคุณก็จะคิดอย่างใจ๋ๆ เหมือนพวก
ฝรั่งคิด ว่าปรัชญาในอินเดียชั้นสร้างชั้นบนรากฐานแห่งความร่ำรวยแค้นของชาวอินเดีย
ในสมัยนั้น, เป็นปรัชญาที่เหมาะสมสำหรับคนยากจนร่ำรวยแค้นในประเทศอินเดียเอง
ในสมัยนั้น; พวกฝรั่งคิดกันอย่างนี้.

ขอให้เข้าใจให้ดีกว่าครั้งนั้นเป็นยุคที่มีความสุขสบายทางการเป็นอยู่ ทาง
ร่างกาย แล้วมันยังเหลืออยู่แต่เรื่องทางจิต ฉะนั้นจึงมีการคิดนึกกันคั่งไว้ในเรื่องทางจิต
เป็นของสามัญเป็นของธรรมดาไปเลย จึงได้เรียกว่าเป็น**ยุคอุปนิษัท เป็นยุคที่ทุกคน
มีการคิดคั่งทางจิต.**

พระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้นในยุคอุปนิษัทนี้ แล้วเราก็ให้ความเป็นธรรม
ทั่วไปแก่ศาสนาอื่นด้วย คือมีลัทธิอื่นศาสนาอื่นเกิดขึ้นมากมาย ในเวลาเดียวกันนั้น,
แล้วก็ไปไกลไปลึก แม้ที่เป็นมิจจาทิฎฐิกิก็ไปไกลไปลึก ลึกจนมีความเป็นปรัชญาเป็น
อะไรของมันมากมายเหมือนกัน; สมัยนั้นมีคนนับถือลัทธิต่างๆ นานา ศาสนาหลายๆ
ศาสนาในยุคพุทธกาล เรียกว่า **เป็นยุคที่เต็มไปด้วยสติปัญญา** เป็นดินแดนที่เต็มไปด้วย
ไปด้วยสติปัญญา.

ครั้งนั้น **มีการค้นคว้าทางจิตทางวิญญาณ** ของผู้มีสติปัญญาในยุคนั้นมาก;
ดังนั้น จึงเกิด**ความรู็ที่เป็นผลของการค้นคว้า**ขึ้นมา. และด้วยเหตุนี้เอง วิธีพูด

หรือคำพูด จึงเกิดขึ้นใหม่ ๆ แปลก ๆ ในรูปของภาษาธรรม คือภาษาที่ไม่ใช่ภาษาธรรมคำ เกิดขึ้นมากมาย, เป็นคำพูดทางธรรมทางภาษาธรรม ซึ่งเป็นสำนวนโวหารอันลึกซึ้งทางฝ่ายภาษาธรรม.

ผมจึงเห็นว่าควรจะรู้เรื่องนั้นกันเสียบ้างตามควร จึงได้ให้หัวข้อเรื่องที่พูดว่า *สำนวนโวหารอันลึกซึ้งทางฝ่ายภาษาธรรม* พร้อม ๆ กันไปกับการพูดถึงความเป็นปีกแผ่นในการศึกษาค้นคว้าในทางธรรมทั่วชมพูทวีป; ก็เลยมีเรื่องที่จะต้องเอามาเล่าเกี่ยวกับที่มาของเรื่อง *สุญญตาหรือความว่าง* อีกเรื่องหนึ่งเพื่อเป็นตัวอย่าง; เรื่องมีมากเล่าไม่ไหว ต้องเล่าแต่เพียงบางเรื่องพอเป็นตัวอย่าง.

เรื่องนั้นมีว่า คนที่อยู่ไกลแสนไกลหรือใต้สุด คือทางใต้ของอินเดีย เดินทางด้วยเท้า ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงภาคเหนือของประเทศอินเดีย เพื่อทูลถามปัญหา อย่างเช่น *เรื่องที่มีข้อสงสัยที่สุด คือเรื่องโสฬสปัญหา*. ในพระไตรปิฎกของเรา ก็มีเรื่องเขียนไว้ชั้กว่าผู้ที่ไปทูลถาม ทำให้เกิด เรื่องโสฬสปัญหาขึ้นในพระคัมภีร์นี้ ไปจากตอนใต้ของประเทศอินเดีย อยู่ที่แถวแม่น้ำโคธาวารี.

ไปเปิดดูแผนที่ประเทศอินเดียเสียบ้าง จะเห็นว่าแม่น้ำโคธาวารีอยู่ที่ตรงไหน. เขาเดินทางด้วยเท้าเปล่า ไม่มีรถไฟ ไม่มีอะไร เดินขึ้นไปจนถึงประเทศโกศลทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย เพื่อถามปัญหา. การเดินทางก็ไกลมาก อย่างน้อยก็ขนาดสงขลาไปเชียงใหม่ ประมาณพันกว่าไมล์, หรือไกลกว่าสงขลาไปเชียงใหม่ จนอาจารย์ที่มีอายุมากเดินไปไม่ไหว เตรียมปัญหาให้ลูกศิษย์ที่ฉลาด ๆ ไปแทน เพื่อไปทูลถามพระพุทธเจ้าถึง ๑๖ คน แต่ละคนก็ไปทูลถาม *จึงเกิดเป็นเรื่องโสฬสปัญหานั้น*.

โสฬสปัญหาคือปัญหา ๑๖ เรื่อง, ๑๖ คนเกิดเป็นปัญหา ๑๖ เรื่องขึ้นมา เรียกว่าโสฬสปัญหา แล้ว *ปัญหาที่มีข้อสงสัยที่สุด เป็นที่รู้ออกกันมากที่สุด ก็คือปัญหา*

ของลูกศิษย์คนที่ชื่อว่าโมฆะราชะ, เรียกกันสั้น ๆ ว่า โมฆราช, เป็นศิษย์ที่ฉลาดที่สุด ใน ๑๖ คนนั้น. พระพุทธเจ้าเห็นท่าทางคนฉลาด ทรงแกล้งกักตัวแกล้งถ่วงเวลา ไม่ตอบคำถามของคนฉลาดที่สุดคนนั้น ตามก่อนก็ไม่ตอบ จนกระทั่งถึงวาระ ในลำดับใกล้คนสุดท้ายจึงทรงตอบ.

ตอนนี้อยากจะขบออกนิก ๆ หน่อย ๆ ว่า มีธรรมเนียมหรือมรรยาทอะไรก็ตาม ที่ดีที่เขาใช้กันอยู่อย่างเคร่งครัดในพุทธกาล : **จะถามอะไรกับใครก็ต้องขอโอกาสก่อน** ขออนุญาตที่จะถามก่อน; **เมื่อได้อนุญาตแล้วจึงจะถาม.** แล้วนี่จึงเป็นโอกาสที่พระพุทธเจ้าจะทรงกักตัวใครไว้ ยังไม่ให้ถาม; อย่างนั้นนับว่าเป็นมรรยาทที่ดีของสุภาพบุรุษ ที่เขาจะต้องขอโอกาสถามเสียก่อน ได้อนุญาตแล้วจึงจะถาม. เจ้ยวันไม่ค่อยมีมรรยาทชนิดนี้เสียแล้ว.

การขอโอกาสถามไม่ใช่เพียงแต่มรรยาทดี, ยังเป็นวิธีการที่ดี คือทำอย่างเป็นกิจลักษณะ. **การทำอย่างเป็นกิจลักษณะทำให้เลือกเฟ้น ๆ เรื่องที่จะถาม ทบทวนใคร่ครวญกันอย่างดีที่สุดก่อน แล้วจึงจะถาม;** ไม่เหมือนคนสมัยนี้พูดพล่ามบ้าน้ำลาย ด้วยคำถาม, ถามเสียเรื่อย ถามเสียตะพึด ถามจนเคยชินเป็นนิสัยอยากจะถามเท่านั้น; ไม่ใช่อยากจะฟัง. อะไรนิตหนึ่งก็ตาม ไม่เคยยังคิดเป็นอย่างไรเสียก่อนแล้วจึงถาม; ลักษณะอาการเช่นนี้มันก็ยังเป็นอยู่มากมายแม้ในวัดเราเวลานี้. คุณไปคิดเทียบกันดูว่า ที่เขาจะถามอะไรนั้นเขาต้องคิดมาก; แล้วก็ต้องมีระเบียบควบคุมมรรยาท มันจึงมีผลดีกว่า ที่อะไรก็จะถามเหมือนเด็กตัวเล็กๆ ถามเรื่อย ถามจนตอบไม่ทัน คนโต ๆ แล้ว เป็นนักธรรมะด้วย ไปทำอย่างนั้นไม่สมควร.

เรื่องมาณพ ๑๖ คน ที่ไปทูลถามพระพุทธเจ้านั้น ไปขอโอกาสพระพุทธเจ้าก่อน ทรงเปิดโอกาสให้ถามไปตามลำดับบุคคลที่เห็นสมควร และก็ทรงกักตัวบัณฑิตหนุ่มคนนั้นไว้จนเกือบถึงคนสุดท้าย จึงได้ถาม และคำถามที่ว่าสำคัญที่สุด มีชื่อเสียงที่สุด

โหวตเกี่ยวกับความว่าง หรือความตายที่สำคัญที่สุด

๓๕๕

ก็คือคำถามที่อยู่ในรูปของคาถา คือคำถามว่า **สุญฺญโตโลกํ อเวกฺขสฺสุ โมฆราช สทา สโต;** นี่เป็น คำตอบของพระพุทธเจ้า เรียกคำตอบนี้ว่าคาถา โมฆราช.

เขาได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า : **เราจะทำอย่างไร ความตายจึงจะไม่พบกับเรา ?** คำถามเป็นอย่างนี้.

พระพุทธเจ้าตรัสตอบเป็นคำพูดที่ร้อยกรองขึ้นไว้ว่า **สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ โมฆราช สทา สโต -** ตุก่อนโมฆราช เธอจงเป็นผู้มีสติ เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเกิด, **อตฺตานุทิจฺฉี อูหจฺจ เหวํ มจฺจตุตฺโร สียา -** ถอนทิฏฐิที่ว่าตัวตนออกเสียให้หมดแล้ว ก็จะเป็นผู้อยู่เหนือมัจจุราช; **เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตุ มจฺจุราชาน ปรสฺสตี -** เมื่อเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชย่อมไม่เห็นเธอ : เมื่อเธอเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชย่อมไม่เห็นเธอ, หรือจะพูดเป็นกรรตุวาจก ก็ว่ามัจจุราชจะไม่มองเห็นเธอผู้เห็นโลกอยู่อย่างนี้.

ลองสรุปใจความดูให้ดูว่ามีใจความอย่างไร; แล้วมีโหวตอันลึกซึ้งอยู่ที่ตรงไหน ?

เราไม่สนใจเรื่องอย่างนี้ เราจึงไม่เข้าใจกว้างขวางแตกฉาน จนจะพูดให้เป็นสำนวนโหวตที่ลึกซึ้งอะไรได้. ถ้าถามปัญหาว่า**ทำอย่างไร** เราจึงจะไม่พบกับ**ความตาย**? คุณกิตติคุณิ มันเป็นโหวตเท่าไร มันเป็นโหวตที่ลึก ที่ผิดธรรมดาเท่าไร? **“ทำอย่างไรเราจึงจะไม่พบกับความตาย?”** เป็นโหวตอย่างยิ่ง แต่ก็ยังเป็นโหวตที่ไพเราะ; นี่คือเรื่องของสิ่งที่เรียกว่าโหวต.

ที่นี้เราก็ตั้งต้นต่อที่มาจากคำถาม : **ทำไมจึงถามปัญหาในรูปที่ว่า จะไม่พบกับความตายได้อย่างไร ?** ก็เพราะว่าเขาไม่ต้องการความตาย, ความตายเป็น

ภัยคุกคามอันใหญ่หลวง เป็นปัญหาทั้งหมดของชีวิต อย่างที่เราได้พูดถึงมาแล้วในวันก่อน ๆ.

คนธรรมดาสามัญรู้จักความตายในแง่โลก แง่ธรรมดาสามัญ และเต็มไปด้วยความกลัว; แม้ว่าไม่กลัวก็มีปัญหายุ่งยากในจิตใจ เป็นความกลัวอีกชนิดหนึ่ง คือ รู้สึกว่าความตายนี้รบกวน ทั้งที่ว่าไม่กลัว, เมื่อต้องการจะมีจิตใจชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ไม่มีปัญหาชนิดนี้ ไม่มีการรบกวนชนิดนี้ จึงค้นเรื่องที่จะชนะความตาย; ก็เป็นอันว่าค้นกันตั้งแต่เหนือจกใต้ เพราะคนอยู่ทางใต้ของอินเดีย ขึ้นไปทูลตามพระพุทธเจ้า ที่กำลังเสด็จอยู่ทางเหนือสุดของอินเดียที่แคว้นโกศล. นี่ก็แปลว่า คนมีปัญญาในยุคนั้น เขาค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความตายกัน ตั้งแต่เหนือจกใต้; อย่างประเทศไทยก็ต้องตั้งแต่สุโขทัยไกลจดเชียงราย. ค้นกันแต่ว่าทำอะไรจึงจะอยู่เหนือความตาย จึงได้เกิดเรื่องชนิดนี้ขึ้นมา เรียกว่าการค้นหามตธรรม.

คนออกบวชส่วนใหญ่ก็ออกค้นหามตธรรม คือหาสิ่งสูงสุด อันหมายถึงความไม่ตาย หรือสิ่งที่ไม่ตายหรือวิธีที่จะทำให้ไม่ตาย เรียกว่า “มตธรรม”; ถ้าหาได้แล้ว มีแล้วก็ไม่ต้องตาย จนพูดว่าบ้ำที่จะไม่ตายกันเป็นการใหญ่, ค้นรณชวนชววยทุกอย่างทุกทาง. พวกที่มีความคิดเลว ๆ ต่ำ ๆ ก็ทำอย่างคนโง่ คือบูชาัญหรือทำบุญทำทานทำนองนั้น เพื่อตัวจะไม่ต้องตาย. พวกนี้ทำมากจนถึงกับฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นการใหญ่ กระทั่งใช้คนบูชาัญ ใช้สัตว์ วัว ควาย ช้าง ม้า ะไรเป็นร้อยละ; รายที่มีอำนาจมากก็ถึงกับใช้คนอีกนับร้อย เข้าไปอีก สำหรับฆ่าบูชาัญ.

เรื่องบูชาัญนี้มีปรากฏอยู่ในเรื่องราวนี้ ๆ มากแห่ง ล้วนแต่เป็นความประสงค์ที่ตัวเองจะไม่ตาย และมักทำได้แต่ที่เป็นพระราชามหากษัตริย์ หรือผู้ที่มีอำนาจมากจริง ๆ ที่จะเอาคนมาฆ่าบูชาัญได้ ตามคำแนะนำของเจ้าลัทธิตี หรืออาจารย์ลัทธิตีนั้น ๆ; **นี่เป็นเรื่องเกี่ยวกับไม่อยากตาย.**

แต่เรื่องของพระศาสดาที่เป็นนักคิด มีสติปัญญาอย่างพระพุทธเจ้า หรืออย่างสำนักที่ว่านี้ เขาไม่ได้ฆ่าสัตว์บวชชู้ เขาใช้เรื่องทางธรรม อย่างที่เรียกว่าทางปรัชญา ทางอะไรก็ว่า; รวมความแล้วก็เป็นเรื่องทางจิตใจ เพื่อจะให้ยู่เหนือความตาย ซึ่งเป็นชั้นสูง เป็นระดับสูง และยังมีลัทธิสอนขึ้นมา เป็นเรื่องตัวตนที่บริสุทธิ์ ตัวตนที่ถาวร อยู่เป็นอนันตกาล. พวกหนึ่งสอนอย่างนั้น ฝ่ายพระพุทธเจ้า ท่านสอนว่าทำลายความรู้สึกเรื่องตัวตนเสีย ก็จะอยู่เหนือความตาย. การค้นคว้าเดินไปคนละทางอย่างนี้ แต่ด้วยความหวังอย่างเดียวกันเลย คือเพื่อจะไม่ตาย.

ที่นี้ก็สังเกตเห็นคนโศกนาฏกรรมของผู้อื่น ว่าทำอย่างไรจะไม่พบกับความตาย? แล้วก็คนโศกนาฏกรรมของผู้อื่น : “ก็โดยเห็นโลกเป็นของว่าง”; บรรพตครั้งแรกเห็นโลกเป็นของว่าง, บรรพตถัดมาก็ว่า “ถอนอัตตานุทิฏฐิ คือความสำคัญว่าตัวตนนี้ ออกเสียให้หมด” มีเท่านั้น. มันเป็นเรื่องเดียวกัน “เห็นโลกเป็นของว่าง” ก็ถอนความคิดว่าตัวตนออกไปเสีย; ถ้าความคิดว่าตัวตนมีอยู่ คือตัวตนมีอยู่ โลกนี้ก็ไม่ว่างก็มีตัวตนอยู่. ถ้าจะมองโลกในแง่ที่เป็นของว่าง ก็คือมองให้เห็นว่าตัวตนไม่มีตัวตน; ด้วยเหตุนี้บรรพตต่าง ๆ จึงบัญญัติคำไว้ชัด, แม้ที่เป็นบาลีที่ไม่ใช่บรรพต ที่เป็นบาลีเช่นปฏิสัมภิทามัคค์, ที่เป็นบาลีอยู่ในตัวพระไตรปิฎกเอง ก็อธิบายคำว่า “ว่าง” ไว้ชัดว่า “โลกนี้ว่างเพราะว่างจากตัวตน โลกว่างเพราะว่างจากสิ่งที่เป็นตัวตน” นี่เป็นคำบัญญัติ เป็นสูตรที่บัญญัติลงไป “โลกที่ว่างก็เพราะว่างจากตัวตน”.

คำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง ที่เขาสรุปไว้ว่า “ดูโลกเป็นของว่าง, ถอนอัตตานุทิฏฐิ คือความเห็นว่าตัวตนออกเสีย” ทำพร้อมกันไป; แล้วมีสติอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา มีคำกำกับว่า “ตลอดเวลา” ด้วย. เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ตลอดเวลา นั่นคือถอนอัตตานุทิฏฐิเสียได้, แล้วก็เป็นผู้ยู่เหนือความตาย. มจจุตฺตโร –

อยู่เหนือมัจจุคือเหนือความตาย; อุตตระหรืออุคร ภาษาไทยว่าอุตร ภาษาบาลีว่า อุตตระ แปลว่ายิ่งหรือเหนือคือพ้น, มัจจุตฺตโร ก็แปลว่าเหนือความตาย; นี่เป็น **สำนวนโวหาร.**

อยากจะขอร้องว่า อย่าไปติดุกำนวนโวหาร หรือการใช้สำนวนโวหาร ว่ามันเสียเวลา หรือเป็นเรื่องของคนพูดเพื่อเจ้อียัตยาว มันไม่ใช่อย่างนั้น; เขาต้องการให้โวหารนี้เป็นเครื่องประทับใจ และรักษาความรู้ รักษาอะไรไว้; ที่ดีกว่านั้น คือต้องคิด.

สิ่งที่เรียกว่า **โวหาร** คือเป็นปริศนาอยู่ในตัวมันเอง **ต้องคิด; ถ้าไม่คิด** โวหารนั้นให้แตก คนนั้นก็**ไม่รู้ว่าจะไร.** ฉะนั้นจึงต้องตีปริศนาหรือโวหารนั้นให้แตกออกไปจึงจะรู้ว่ามันว่าอะไร, และจะอยู่เหนือความตายได้อย่างไร. **เหนือความ** **ตาย** หรือความตายหาเราไม่พบ มองไม่เห็นเรา, **หรือเมื่อความตายไม่เห็นเรา** **มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็นเรา;** โวหารมันออกมาโดยลำดับจนเป็นเรื่องทาง บุคคลลา-ธิษฐาน คือเรียกความตายว่าพญามัจจุราช เหมือนกับเป็นบุคคล เหมือนกับคนเราที่ แล้วเที่ยวตามหาเรา; แล้วเรามีวิชาอันหนึ่ง ที่ทำให้มัจจุราชก็ตามหาเราไม่พบ; นี่โวหารที่ออกมาจะเป็นเรื่องทางวัตถุ หรือทางกายหรือทางบุคคล แต่เนื้อแท้เป็น เรื่องทางจิตใจ.

เราจะมีความรู้อย่างไร จึงจะไม่มีปัญหาเรื่องความตาย ไม่มี **ความยุ่งยากลำบากเกี่ยวกับความตายอีกต่อไป?**

เกี่ยวกับความตาย เป็นปัญหามากมายหลายอย่าง หลายด้าน ครอบคลุมจิตใจของเรา เราจะทำอย่างไร มันจึงจะไม่ครอบคลุมจิตใจของเรา? นี่คือนอกสุด จุดยอดของ

ปัญหาทั้งหมดเกี่ยวกับชีวิต ที่ต้องการ survival คือว่า“อยู่”, **ความอยู่.** ปัญหาของมนุษย์ว่าทำไมจึงจะอยู่ คือไม่ตาย? คำตอบมีว่าอย่างนี้ ต้องมีจิตใจอย่างนี้ จึงจะมีความรู้สึกที่เต็มเปี่ยมว่าอยู่หรือไม่ตาย. **อยู่ของอะไร? อยู่ของธรรมชาติ หรืออยู่ของอะไรอย่างหนึ่ง; ไม่ใช่อยู่ของดวง - ของกฎ** ในความรู้สึกที่เป็นตัวตน ตามความรู้สึกนั้น ๆ; ซึ่งเป็นความโง่ความเข้าใจผิดโดยไม่รู้สึกรู้สีก้าว และไม่อาจจะรู้สึกของมนุษย์ธรรมดาสามัญ เขาจึงเรียกมันว่า **อวิชชา คือความไม่รู้ที่เราไม่รู้ที่หนึ่ง.**

ความโง่ที่เราไม่รู้ก็คืออวิชชา ทำให้เราคิดว่ามีตัวเรามีตัวกู อยู่เพื่อ กามารมณ์ อยู่เพื่อของรักของชอบใจทุกชนิด; อยู่เพื่ออย่างนี้ความตายเกิดเป็นปัญหาขึ้นมารบกวนจิตใจ. ถ้าถอนอัตตานุทิฏฐินั้นเสียได้ ถอนความสำคัญรู้สึกนึกคิดว่าตัวกูเสียได้ ก็เรียกว่าถอนรากฐานของความตาย ความตายไม่มีที่ตั้งที่อาศัย หรือไม่มาสู่ หวังนึก หวังคิด ที่จะรบกวนอีกต่อไป จึงจะหมดปัญหาเรื่องความตาย. **หมดความยุ่งยากเกี่ยวกับความรู้สึกเรื่องความตาย เราก็นอนหลับไปจนวินาทีสุดท้าย** ที่เปลือกนี้จะแตกดับไป; เปลือกนี้คือร่างกาย มันก็ต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา ไม่เรียกว่าความตาย.

คนที่มีอวิชชาความไม่รู้ ไปเอาความตายที่ร่างกาย การแตกสลายของร่างกายว่าเป็นความตาย นั้นมันมีปัญหามาก แล้วมันทำพิษล่องหน้า; ถ้าเรามองเห็นตัวเราไม่มีเสียก่อน **ความตายมันก็ไม่มี.** ถ้าจะพูดว่าตายโดยโหราอีกอย่างหนึ่ง ก็ตายแห่งตัวกูเสียแต่บัดนี้ ทำลายหรือฆ่า ทำลายอัตตานุทิฏฐิ ความรู้สึกตัวกูเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ให้ตัวกูมันถูกฆ่าตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ นี่เป็นสำนวนโหราที่เคลือบเปิดเบี่ยงไปอีกทางหนึ่ง.

ตัวกู อวิชชานั้นถูกฆ่า ถูกทำให้ตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็ไม่มีอะไรตายอีกต่อไป ชีวิตก็จะมีอยู่อย่างบริสุทธิ์ มีเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์, อยู่เป็นสุขจนกว่าเปลือกมัน

จะเนา แล้วก็เลิกกัน. ตัวกูมันหมดแล้วตั้งแต่ขณะที่หมกกิเลส เหลือแต่เปลือกที่
บริสุทธิ์ คือร่างกายและจิตใจที่บริสุทธิ์ มีความเป็นอยู่อย่างมีความรู้สึกสขชื่นไม่มีความ
ทุกข์อยู่เสมอไปจนถึงวาระที่มันจะต้องเนา. เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่มีปัญหาเรื่องความตาย
หัวเราะเยาะความตาย แล้วก็ตายอย่างปิตสวิตซ์ไฟฟ้า เหมือนที่เล่าให้ฟังเมื่อวันก่อน.
คนที่ตายอย่างนั้นได้ ก็เพราะไม่กลัวความตาย ชนะความตาย; จะเป็นพระอรหันต์
หรือไม่เป็นพระอรหันต์เขาก็พยายามที่จะตายอย่างนั้น เป็นการตายของเปลือกนี้; จะจัด
ให้เปลือกคือร่างกาย หรือจิตใจที่ยังเหลืออยู่ ให้อับไปโดยวิธีง่าย ๆ เหมือนปิตสวิตซ์ไฟ.

นี่ไปลองคิดดูซิ ว่ามันเป็นเรื่องสูงสุดของมนุษย์หรือไม่? จะเป็นเรื่องที่
ประโยชน์หรือไม่? น่าสนใจหรือไม่? ลองไปคิดดู. สำหรับผมนี้ยอมรับว่าเป็นเรื่อง
สูงสุดของมนุษย์ที่น่าสนใจที่สุด ที่มีความรู้ความกิดชนิดที่จิตใจมันทุกข์ไม่ได้ ทุกข์ไม่
เป็น มีความทุกข์ไม่เป็น ไม่รู้จักความทุกข์; ต่อจากนั้น เหลือจากนั้นเราจึงจะไป
สร้างสันติภาพสันติสุขแก่เพื่อนมนุษย์ในโลก ได้โดยง่าย. ถ้าทุกคนมีความต้องการ
อย่างนี้ โลกจะมีสันติภาพทันทีในตัวเอง.

เดี๋ยวนี้โลกยังไม่มีสันติภาพ ยังไม่มีสันติภาพยิ่งขึ้นไปทุกที ก็เพราะว่าคน
ในโลกไม่สนใจเรื่องนี้และไม่ต้องการตายอย่าง “ตัวกูตาย”, ต้องการแต่จะเป็นทาสของ
กามารมณ์หนักขึ้นไป ๆ ให้มีตัวกูมากขึ้นไป ๆ; เขาก็ทำไปด้วยความกลัวตาย อย่างที่
สรุปให้ฟังว่า : พวกกรรมกรก็กลัวตาย พวกนายทุนก็กลัวตาย; ฉะนั้นกรรมกรกับ
นายทุนจะต้องรบกัน ไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อตัวจะไม่ต้องตาย เพื่อที่จะชนะ.

ถ้ามาองความตายกันเสียในรูปใหม่ รูปอื่น โดยสำนวนโวหารที่ถูกต้องนั้น
จิตใจก็จะหยุดทันที จะหยุดบัคลังในการที่จะทำลายล้างกัน หรือว่าหยุดกันรู้เรื่อง;
ตัวเองก็อาจจะปลื้มตัวออกมาหาความสงบได้เป็นรายบุคคลไปเลย. เดี่ยวนี้เขาคิดไป
ทำนองที่ว่า จะกวาดต้อนเอาของน่ารัก น่าพอใจในโลกทั้งหมดมาเป็นของเรา, หรือ

มาเป็นพวกเรา, หรือว่าเราจะครองโลกเพื่อจะได้สิ่งเหล่านั้นทั้งหมด. ความมุ่งหมายมันไปอย่างนี้ ๆ ความตายมันก็ยังเป็นทั่วโลกเต็มโลก ปัญหามันก็ขยายออกไปอีก, ขยายออกไปได้ ตามความต้องการของมนุษย์. มนุษย์มีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูใหญ่ ออกไปเท่าไร ความตายมันก็ใหญ่ออกไปเท่านั้น จึงมีปัญหานิคทิมทิมมา เป็นปริมาณที่มากมาย จนไม่รู้จะใช้คำว่าอย่างไร; โลกจึงไม่ประสบสันติภาพ.

มาศึกษาเรื่องความตายชนิดนี้ในภาษาธรรมกันเถิด.

เราจะเอาชนะความตายให้ได้ตามวิธี “เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง”

จากสิ่งที่น่ารักน่าเอนาเป็น, แล้วก็ทำไปเท่าที่มนุษย์จะเป็นอยู่ได้ในทางร่างกาย แล้วก็มีจิตใจที่เป็นความสงบสุขเยือกเย็นถึงที่สุดที่ตึกว่า. ถ้าไม่ทำเช่นนั้น ไปละโมภในเรื่องทางกายเป็นที่ตั้งของตัวกู มันก็ขยายปัญหาของความตายออกไปเท่ากัน ก็เลยเป็นเรื่องที่เรียกว่าบานปลายออกไปไม่สิ้นสุด; ปัญหาของความทุกข์จะบานปลายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด.

ให้วิธีอยู่เหนือโลก เหนือความตาย ตามแบบที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสกันเสียบ้าง : มองเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง ถอนความเห็นที่ตัวตนออกเสีย ก็อยู่ไปตามธรรมชาติ พอเหมาะกับธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติ จิตใจก็สบาย; จิตใจสบายร่างกายก็ต้องสบาย ความตายก็ไม่มี ความหมาย ไม่มีน้ำหนักร ไม่มีปัญหา; โดยเค้าใหญ่ ๆ มันเป็นอย่างนี้.

หัวใจของพุทธศาสนาก็คว่าไว้ในรูปของสำนวนโศกนาฏกรรมอย่างนี้; คำกล่าวนี้มีความสำคัญอยู่ที่คำว่า ว่าง ได้แก่คำว่า สุญญิต - โดยความเป็นของว่าง. คำว่า “ว่าง” สำคัญที่สุด เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะอย่างเถรวาทหรืออย่างมหายาน. ที่เรากำลังเอามาพูดอยู่นี้เป็นอย่างเถรวาท เป็นนิกายฝ่ายเราในพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท

ไม่ใช่ฝ่ายมหายาน ; ประโยชน์ หรือเรื่องที่เราเรียกว่าโสฬสปัญหาจะมีในฝ่ายมหายาน ไม่ได้ก็เป็นได้. ผมงั่วพูด ทั้งที่ไม่ได้ไปสำรวจพระไตรปิฎกทั้งหมดของฝ่ายมหายาน.

เรื่องโสฬสปัญหานั้นเป็นของฝ่ายเถรวาทแท้ ; แต่ว่าฝ่ายมหายานนั้นเขามีหลักการ ที่จะเอาพระไตรปิฎกของเถรวาท ที่เป็นภาษาบาลีนั้น เอาไปแปลเป็นภาษาจีนโดยเฉพาะแล้ว เขาอาจเอาไปสมทบรวมอยู่ในตู้พระไตรปิฎกของฝ่ายมหายาน. คัมภีร์ฝ่ายเถรวาทเราส่วนมากหรือแทบทั้งหมดนี้ ที่มีอยู่อย่างนี้ไม่มีอยู่เป็นภาษาจีน และรวมอยู่ในตู้พระไตรปิฎกฝ่ายมหายานก็ได้ ; เรื่องโสฬสปัญหาถ้าจะพลัดเข้าไป ก็เข้าไปในลักษณะอย่างนี้. ที่เป็นฝ่ายมหายานแท้ๆ ที่เขาแต่งร้อยกรองกันขึ้นสมัยเกิดมหายานนั้นไม่มีเรื่องนี้ เพราะเรื่องนี้เกิดในสมัยพุทธกาล ; คัมภีร์มหายานร้อยกรองกันขึ้นใน พ.ศ. ดังเกือบพันหรือพันปีแล้ว.

พุทธศาสนาย่างเถรวาทหรือที่ดอกแก้วเดิมแท้ นั้น จุดสำคัญอยู่ที่เรื่อง ความว่าง : ความว่างนั้นก็เพื่อความไม่ตาย, ความไม่ตายนั้นคือนิพพานในความหมายที่ว่าเป็นที่ทั้งอยู่ มีอยู่ เป็นที่คับแห่งสังขารหรือความทุกข์หรือโลก. ที่นั้นอะไรๆ ที่มันวุ่นวายเขาเรียก “สังขาร” หรือ “โลก” ; พอไปถึงนิพพานก็เป็นจุดจบของมัน. นิพพาน ธรรมชาติมีไว้สำหรับ เป็นที่ดับที่หยุดที่จบของสังขาร ; สังขารคือของปรุงแต่ง การปรุงแต่ง ต้องปรุงแต่งด้วยความโง่ ปรุงแต่งเป็นเรื่องเป็นราวอย่างนั้นอย่างนี้ หลายซ้ำหลายซ้อนจนได้มีความทุกข์เรื่อย ๆ ไป แล้วก็จะไปพบจุดจบที่นิพพาน ที่ความรู้เรื่องความว่าง ว่างจากตัวตน.

พอจิตเดินไปถึงความรู้ เรื่องความว่างจากตัวตน เรื่องต่างๆ ของจิตมันก็จบ ไม่ปรุงแต่งเป็นตัวยุ - ของกู เป็นโลกะ โทสะ โมหะ เป็นกิเลสนานาชนิดขึ้นมาได้เลย ; เรื่องความว่างจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไปเรื่อย ๆ

โวหารพูดเกี่ยวกับความว่าง หรือความตายที่สำคัญที่สุด

๓๖๗

ตามความเหมาะสม. แต่เดี๋ยวนี้ให้รู้เสียว่ามันเป็นโวหารพูดที่ลึกซึ้ง สำหรับพูดเรื่องทมนลิกซัง เป็นของตีวีเศษที่ลึกซึ้งซึ่งต้องใส่ภาษาขณะที่สมควรกัน; อย่างวัตถุ เช่นเพชรมีค่ามากที่สุด ก็ต้องมีภาษาที่เป็นทองเป็นเงินเป็นอะไรรองรับให้มันเหมาะสมกัน.

เรื่องหัวใจของพุทธศาสนาเป็นเรื่องความว่าง นี่ใส่ไว้ในภาษาที่คือโวหารพูดที่ลึกซึ้งที่สุด เช่นว่าคนเราจะอยู่เหนือความตาย หรือความตายจะหาเราไม่พบ; เพราะว่า “เรา” มันไม่มี เพราะว่าเราได้ทำ “ตัวเรา” ให้กลายเป็นความว่างไป, ไม่มีตัวเราเสียแล้ว.

ยังมี โวหารที่จะต้องรู้ไว้ จะต้องไม่ลืมเสียด้วยอีกอย่างหนึ่งคือคำว่าโลก.

จงดูโลก โดยความเป็นของว่าง; คำว่า “ดูโลก” นี้ คนทั่วไปในสมัยนี้ก็จะเข้าใจเอาทันทีว่า “ดูโลก” ดูโลก ก้อนโลกนี้ the globe โลกนี้หรือว่าโลกอื่นคือโลกพระจันทร์ โลกพระอาทิตย์ โลกพระอังคาร อะไรก็ตาม, ดูโลกนี้โดยความเป็นของว่าง. เขาคงจนปัญญาที่จะดูให้มันว่าง แล้วก็เลยไม่สนใจ เห็นเป็นเรื่องครีคระบับบอของคนสองพันกว่าปีมาแล้ว เลยไม่สนใจก็ได้.

คำว่า “โลกนี้” หมายถึงนั่นด้วย ก็ได้ คือหมายถึงตัวโลกแผ่นดินคอนกรีตของแข็งทั้งหมดนี้ก็ได้; แต่ยังหมายถึงผล หรือปฏิบัติวิธอะไรของมัน ที่เป็นเรื่องทางนามธรรม ทางจิตใจด้วยก็ได้; นั่นแหละคือปัญหาต่างๆ ที่เกิดอยู่ในโลกโลกที่มีมนุษย์นี้ แล้วก็ยังมีปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ ปัญหาทั้งหมดนั้นเรียกว่าโลกก็ได้. แล้วปัญหาทั้งหมดของมนุษย์นั้นไปรวมอยู่ที่คำพูดพยางค์เดียวว่า “ทุกข์”. ทุกข์คือความทุกข์ จึงมีพระพุทธภาษิตว่า โลกคือสิ่งเดียวกับความทุกข์. ในบางคราวตรัสว่าความทุกข์ บางคราวตรัสว่าโลก เป็นไวพจน์ เป็น synonym กันโดยตรง.

บางคราวตรัสเรื่องอริยสัจจ์ว่าโลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี การดับสันทิ
 ของโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสันทิของโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายนี้ที่ยาว
 วาหนึ่ง ซึ่งยังเป็น ๆ มีชีวิตอยู่. คุณไปคิดว่าฝรั่งจะเข้าใจอย่างไร ? เขาก็คง
 เข้าใจว่าพูด nonsense, พูดบ้า ๆ บอ ๆ ว่า โลกนี้ทั้งหมดและเหตุให้เกิดโลกนี้ด้วย
 แล้วก็ความดับสันทิของโลกด้วย ทางให้ถึงความดับสันทินั้นด้วย อยู่ในร่างกายซึ่ง
 ยาวเพียงวาเดียว, จะมาเทียบกับโลกที่มันยาวก็พันล้านวา. ในที่นี้หมายถึงปัญหาต่าง ๆ
 ทั้งหมดของโลก มันสรุปอยู่ในคนที่ยาวเพียงวาเดียว เรียกเสียใหม่ก็อย่างหนึ่งว่า
 ความทุกข์.

ที่นี้ ถ้าจะดูโลกเป็นของว่าง ก็ต้องดูหมดทั้งตัวโลก : แผ่นดินนี้กว้าง
 ทั่วโลกมนุษย์เป็นคนเป็นสัตว์นั้นกว้าง แล้วปัญหาทั้งหมดของชีวิตของทั้งหมดก็ว่าง
 แล้วยอดสุดของปัญหาทั้งหมดคือความทุกข์ก็ต้องเป็นของว่าง ; แม้แต่ตัวความทุกข์เอง
 มันก็เป็นของว่าง. อย่างที่เราพูดกันวันก่อนโน้นว่าใช้ spiritual judo วิธีดีดสั้นที่สุด
 ก็คือกิเลสความทุกข์นั้นให้เป็นของว่างเสียได้ ปัญหาทั้งหมดลงทันที ; ถ้าความทุกข์เป็น
 ของว่างไปได้, ปัญหามันก็หมดลงทันที.

ใช้วิธีที่ดีที่สุดของการต่อสู้คือมวยยูโดนี้ ทำความทุกข์ให้เป็นความว่างเสีย
 ทำกิเลสให้เป็นความว่าง ไม่ต้องตั้งพิธีรีตอง ที่จะดับทุกข์ หรือละกิเลสให้มัน
 มากมายยืดยาว ; เหมือนกับไม่รู้ว่ อีกก็ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ ตั้งอธิษฐานไว้ว่า
 จะค่อย ๆ ดับทุกข์ ; นี่เป็นเรื่องของความโง่ก็มากน้อยก็ไปคิดดูเอาเอง. เพราะฉะนั้น
 ให้สรุปคำว่าโลกลงไปได้ในคำว่า “ทุกข์” หรือ ทุกข์ ในภาษาบาลี, ภาษาไทยว่าความ
 ทุกข์หรือทุกข์เพียงพยางค์เดียว. ถ้าพูดคำเดียวเท่านั้น ก็ทั้งหมดที่เป็นปัญหาของ
 มนุษย์ รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย ; พระพุทธเจ้าท่านมีหลัก สิวีสัญญะ มี โวหารพูดอย่างนี้.

ที่นี้มีเรื่องน่าหว่วเล็กน้อย ๆ ที่จะเล่าให้ฟังเรื่องหนึ่งนิทานของฝ่ายจีนที่เคยเล่ามาแล้ว แต่บางคนอาจไม่เคยฟังว่า : มีจักรพรรดิที่มีอำนาจองค์หนึ่ง ให้ประชุมบัณฑิตนักปราชญ์ทั่วประเทศมาสู่ราชสำนัก ให้เขียนประวัติศาสตร์ของมนุษย์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด.

นักปราชญ์หลายร้อยคนก็มาประชุมกันแล้ว ประชุมกันอีกเป็นปี ๆ พระจักรพรรดิถามว่า เสร็จหรือยัง ยังไม่เสร็จ ผัดเพื่อนต่อไปอีก; เสร็จหรือยัง ยังไม่เสร็จ เป็นปี ๆ ก็ปีก็ไม่รู้; ถึงวาระสุดท้ายที่ทำงานเสร็จ ก็มาเสนอเป็นข้อความ มี ๖ คำพูด ว่า คนเกิด คนทุกข์ คนตาย, ๖ พยางค์เป็นประวัติศาสตร์ของมนุษย์ตลอดกาล. นี้พอที่จะเรียกว่่านักปราชญ์จริง ไม่ไปเก็บเรื่องซ้หุ้มซ้หมา สารพัดอย่างมาเขียน ไม่รู้จักพันกัหมื่นหน้ากระดาษ อย่างที่เราเรียนประวัติศาสตร์กันอยู่เดี๋ยวนี้.

คุณอ่านหนังสือประวัติศาสตร์เป็นชอบเป็นตั้แล้วก็จับใจความไม่ได้ ว่ามันมีแต่เรื่อง คนเกิดมาในโลก แล้วทุกข์ทรมานอยู่ กว่าจะตายลงไป มันมีเท่านั้น; จะไปอ่านประวัติศาสตร์ชนิดไหนตั้งแต่ยุคหินมาจนยุคกลาง ถึงยุคปัจจุบันนี้ก็มีอยู่เท่านั้น; นี้ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในทางฝ่ายวิญญานเป็นอย่างนี้. ถ้ารู้ประวัติศาสตร์อย่างนี้แล้วจะช่วยให้โลกมีสันติภาพเร็วที่สุด. ถ้าไปเรียนประวัติศาสตร์อย่างที่เรียนกันเดี๋ยวนี้ เรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ไม่มีโอกาสที่จะทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ.

วิชาประวัติศาสตร์ที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยทั่วโลกเวลานี้ ก็นำไปสู่ความไม่สันติสุขของความทุกข์ ไม่นำมาซึ่งสันติภาพ; แล้วเขาก็พูดอย่างโง่ ๆ ว่า วิชาปรัชญา วิชาประวัติศาสตร์ เรียนแล้วเป็นคุณุขปฏิบัติ เพื่อทำโลกให้มีสันติภาพ. ผมว่านั่นเป็นคำพูดที่บ๊อบที่สุด เพราะไปรู้ปรัชญาหรือประวัติศาสตร์ในรูปนี้ มันก็ต่อความยาว

สาวคามยี่ตออกไปนอกศูนย์กลาง จนไม่พบกับสันติภาพแน่ กล้าทำไว้อย่างนี้. ลองไป
เรียนประวัติศาสตร์ของนักปราชญ์จีนชุดนั้น ที่เขียนไว้เพียงหกพยางค์; แล้วก็ไปสรุป
อยู่เป็นคำพูดคำเดียวของพระพุทธเจ้าว่า **โลกคือทุกข์ ทุกข์คือโลก** นี้ก็หมดเรื่อง
จบเรื่อง, ทำโลกนี้ให้มีสันติภาพได้. นี้โหวตของคำพูดเป็นอย่างไร? แล้วโดย
เฉพาะคำพูดในทางพุทธศาสนาที่ใช้พูดแก่เรื่องที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา มีสำนวน
โหวตอย่างไร?

วันนี้ก็เสียเวลากันทั้งชั่วโมงเพื่อพูดถึงความหมายของคำพูดว่า สำนวนโหวต
เพียงคำเดียว

เวลาของเราก็อหมด.

สัญญาตาปริทรรศน์

- ๒๓ - การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

๒ กันยายน ๒๕๑๒

วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๓๖ ของ
ระยะเวลาเข้าพรรษา. การบรรยายในวันนี้จะได้อธิบายโดย
หัวข้อว่าการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ซึ่งเป็นการรวบยอดของการ
บรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มาหลายครั้งด้วยกัน. เราได้พูดกันถึง
การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง การยกผลลงมาให้
ความว่างทุกอย่างสิ้น การกินอาหารจากคลังของ
ความว่าง การรู้จักตายให้เสร็จเสียในตัวแต่หัวที่.

ได้พูดมากที่สุดถึงเรื่องความตาย กับสิ่งที่ตรงกันข้าม คือความไม่ตาย
แล้วก็ ความปนกันยุ่ง โดยอาหารที่ใช้พูดจาอยู่ในโลกนี้ และโดยเฉพาะในวงของ
พุทธบริษัท ซึ่งบางคราวหรือบางพวกก็พูดอย่างอาหารชาวบ้านในภาษาคน, บางคราว
ก็พูดอาหารพระอริยเจ้าหรือผู้รู้โดยภาษาธรรม มันจึงเกิดการสับสน แก่ผู้ที่ไม่เคยรู้เรื่อง
มาก่อน แล้วมาฟังคราวเดียวกัน; หรือว่าผู้พูด ๆ ด้วยภาษาธรรม ผู้ฟัง ๆ
ด้วยภาษาคน และบางทีก็พูดด้วยภาษาทั้งสองนั้น.

แม้แต่ในพระพุทธรูปเอง บางคราวพระพุทธรูปเจ้าก็ตรัสด้วยภาษาธรรมคาสามัญ, บางคราวก็ตรัสด้วยภาษาสำนวนโวหาร ตามวิธีพูด ซึ่งอยากจะพูดชนิดนั้นด้วยเหตุผลหลาย ๆ อย่าง; เช่นเพื่อสะกดใจ เพื่อไว้ความสนใจ เพื่อจำง่ายก็มี; แม้ที่สุดแต่เพื่อตอบคำถาม ที่เขาถามมาด้วยโวหารชนิดนั้นก็มียุ่่มาก. เหมือนเรื่องเมื่อวานนี้ ที่ว่าด้วย การอยู่เหนืออำนาจของความตาย เป็นปัญหาที่มีผู้มาถาม; เดี๋ยวนี้เราอยากจะดับท หรือว่าอยากจะรวบเอาใจความทั้งหมด มาพูดเป็นคำๆ เกี่ยวหรือเป็นเรื่องเดียว.

คำว่า “เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง” นี้ก็ เป็นสำนวนโวหาร ประเภท

negative.

เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง คือไม่มีอะไร หรือไม่เอาอะไร ไม่ได้อะไร ไม่เป็นอะไร ตรงกับบรรทัดสุดท้ายของคำกลอนสี่บรรทัดนั้นว่า “ตายเสียก่อนตาย”. **ถ้าเข้าใจเรื่องตายเสียก่อนตาย จะเข้าใจได้ทันทีเรื่องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง** และมันเนื่องจากเป็นคำพูดของชาวบ้าน พูดกันสืบ ๆ กันมา สอน ๆ สืบกันมา เรียกว่า **เป็นสมบัติของชาวบ้านนอกด้วยเหมือนกัน.**

คนแก่แต่โบราณภาคใต้ รู้จักพูดประโยคนี้ซึ่งก็นับว่าน่าสนใจที่สุด; ถ้าพูดอย่างชาตินิยมก็รู้สึกว่าเป็นเกียรติยศสูงสุดของมนุษย์บ้านนอกแถบนี้ถนัดนี้ ที่รู้จักพูดว่า **ความงามมีอยู่ที่ขาคี ความดีอยู่ที่การใส่ ความเป็นพระอยู่ที่ความจริง นิพพานอยู่ที่ความตายเสียก่อนตาย.** บรรทัดสุดท้าย ว่า **นิพพานคือตายเสียก่อนตาย** เป็นคำที่สำคัญที่สุด และเป็นของชนบ้านนอกภาคใต้ ต้องใช้คำว่า “ภาคใต้” ดูจะดีกว่าพูดด้วยสรุปข้อความทั้งหมดในพระพุทธรูปศาสนาออกมาได้อย่างนี้.

เมื่อฟังดูถึงคำที่พูด ก็ดูคล้ายกับว่าอุทริพูด พูดอย่างอุทริ พูดอย่างเล่นลิ้น; ยิ่งคนสมัยนี้ฟังแล้วด้วย จะยังมีความรู้สึกว่าเขาพูดอย่างเล่นลิ้น พูดอย่างอวดดี อวดรู้อะไร

ทำนองนั้น. แต่ถ้าเป็นอย่างสมัโยโบราณแล้ว ก็เป็นการพูดที่ตลึงที่ตลึงที่ธรรมคา
สามัญ ไม่ใช่เล่นลิ้น; เพราะคนฝึกกันระหว่างคนสมันั้นเดียวกัน ที่มีการศึกษาอย่างนี้
กับคนสมัโน้นที่มีการศึกษาอย่างโน้น เป็นอยู่อย่างโน้น.

ไหน ๆ ใ้พูดแล้วก็ขอพูดอีกหน่อยให้ตลอดว่า การที่พูดว่า “ความงามอยู่
ที่ซากผี” นี้ไม่ใช่เล่นลิ้น หรือประชดใครสักคนหนึ่ง; แต่เป็นการสรุปคำแนะนำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้า ชนิดที่ใ้ห้ดูอะไรใ้ห้ลึก มีความหมายลึก. “งามอยู่ที่ซากผี”
นั้นมันก็ตรงข้ามกับ งามอยู่ที่เขียว ๆ แดง ๆ สวย ๆ อย่างที่เขางาม ๆ กัน; เพื่อจะใ้ทำว่า
มันงามกว่า, ที่ซากผีนั้นมันงามกว่า มันจริง มันมีประโยชน์, หรือมันน่าดูกว่า;
ไม่หลอกลวงเหมือนความงามที่มนุษย์กำลังหลงบูชากันด้วยการประดับตกแต่งฉาบฉวย.

ที่พูดว่า **อยู่ที่เสียสละ** อยู่ที่สละนี้ เป็นคำพูดที่ถูกที่สุด แต่มันไม่ตรง
เหมือนกับที่คนเขยวนเขาถือกันว่าดี หรืออยากจะได้ ก็คือเอาหรือได้; คนเดียวกัน
เขาถือว่า **ได้ก็ถือดี**, พวกโน้นพูดว่า **อยู่ที่ไม่เอา** ไม่รับเข้ามาหรือเสียสละออกไป.

พระอยู่ที่จริง ก็หมายว่า อย่าเอาพระที่คนนุ่งห่มเหลืองโกนหัวอยู่ตามวัด;
ใ้เอาพระอยู่ที่จริง **คือพูดจริงทำจริง** อะไรก็จริงไปหมด พระอยู่ที่จริงเป็นอย่างนี้.

นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย เมื่อไรก็ได้ ที่ไหนก็ได้ หรือใครก็ได้
ถ้าสามารถที่จะตายเสียก่อนตาย. นี้ก็เป็นปัญหา หรือว่าเป็นคำตอบพร้อมกันอยู่ในตัว
ในคำพูดนั้น, คือจะทำอย่างไรได้ก็ทำ ทำให้มันเหมือนกับตายแล้วตั้งแต่ก่อนเข้าโลง
ก่อนแต่จะถูกจับใส่โลง; หมายความว่า **ที่นเคยวนเวลานตายแล้ว**. นี้เป็นภาษา
ที่ประหลาดที่สุดลึกซึ้งที่สุด หรือว่าน่าสนใจที่สุด เพราะเขายืนยันอยู่ว่า **ตายเสียก่อน**
ตายนี้ หมายความว่า **มีชีวิตอยู่** ก็ต้องอยู่เพื่อประโยชน์แก่การเสวยความสุขของ
นิพพาน.

ก็อาจจะมีคนบางคนที่โง่เกินไป จนคิดว่าให้ฆ่าตัวตายเสียก่อนแต่จะถึงเวลาตายจริง แต่แล้วก็ไม่มีใครกล้าทำ. เมื่อเขาไม่เข้าใจอย่างถูกต้องก็เกิดความคิดว่าใครเป็นคนสอนอย่างนี้; แล้วประณามคนที่ว่าเป็นคนบ้า แล้วก็ไม่สนใจคำพูดของคนบ้า ก็ไม่ต้องถึงกับไปฆ่าตัวตาย. แม้ว่าจะมีคนหัวอ่อนเชื่อง่ายศรัทธาจริง ๆ ฟังผิดความหมายแล้วคิดจะฆ่าตัวตาย; อย่างนั้นมันก็คงหายาก ถ้ามีก็เป็นคนบ้าอีกเหมือนกัน. ฉะนั้นต้องคิดตีปริศนา, เขาเรียกว่าตีปริศนา ไชปริศนา แกปริศนาเหมือนกับคิดลายแทงว่าตายเสียก่อนตายนั้นทำอย่างไรกัน; ก็คิดอยู่เรื่อยไป ในที่สุดก็พอจะเข้าใจได้.

นี่ขอให้มองเห็นสักอย่างหนึ่งว่า *มนุษย์เรานั้นหนึ่ง ๆ ก็มีอะไรของตัวเป็นแบบฉบับของตัวเอง* ในการคิด การพูด การทำ หรือการสอน. สำหรับภาคนี้ก็มีอยู่อย่างหนึ่งที่ไถ่ยินคนโบราณพูดมา, ภาคอื่นก็มีอยู่อย่างอื่น; แม้ภาคอีสานก็มีอย่างสูงสุด ที่มีทัน ๆ กับคำพูดชนิดนี้ ในเรื่องประจำถิ่นของเขา ซึ่งเคยเอามาพูดกัน อธิบายอยู่บ่อยๆ เหมือนกัน; เราเรียกว่าชุด “เสียวสวาท” คือคนพูดจาชักถามกัน.

ที่นี้ เราอยากจะพูดกันเรื่อง “ตายเสียก่อนตาย” ซึ่งเป็นสมบัติของมนุษย์ภาคใต้ สร้างขึ้น ประดิษฐ์ขึ้น เป็นที่สรรปฐมของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ว่าสอนให้ตายเสียก่อนตาย *ให้รู้จักตายเสียก่อนตายเท่านั้นเอง* ไม่ต้องอธิบายอะไรอีก. ถ้าทำได้มันก็จะให้ผล แล้วก็รู้จักประโยชน์ของมันทันที ว่าคนที่เป็นอย่างตายแล้วนั้นจะเป็นอย่างไร, จะมีประโยชน์อย่างไร; นี่เป็นสำนวนโวหาร.

ขอให้อับหลักให้ได้สักอย่างหนึ่งว่า *ถ้าพูดเป็นสำนวนโวหารแบบนั้นแล้วละก็ จะอยู่ในรูป negative* เสมอ เพราะถ้าพูดอย่าง *positive* มันเป็นเรื่องตรงไปตรงมา มันก็ไม่ใช่ปริศนา ไม่ใช่สำนวนโวหาร; ถ้าจะพูดอะไรให้เป็นปริศนาเป็นสำนวนโวหารสัก มันก็เป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะพูดในรูป *negative* คือกลับตรงกันข้ามกัน

อยู่กับความรู้สึกตามธรรมดา, เป็นเรื่องปฏิเสธสิ่งที่คนธรรมดาสามัญต้องการ หรือพูดถึง. ฉะนั้นการที่จะตีความปริศนาอะไรที่ลึก ๆ ของคนโบราณแล้วละก็ รู้ไว้เสียก่อนว่าเขาพูด อยู่ในรูป *negative* เราต้องกลับเป็น *positive* แล้วจะตีความหมายของมันได้ง่าย.

คำว่า “ตายเสียก่อนตาย” เป็นโวหาร *negative* เหมือนโวหารที่พระพุทธเจ้า ทรงใช้บ่อยที่สุด ที่เกี่ยวกับนิพพาน เช่นพุทธภาษิตที่มีชื่อมากเป็น *อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺถิ*... เป็นพุทธภาษิตที่ยาวแล้วก็สั้นแต่มีคำว่า ไม่-ไม่-ไม่-ไม่-ไม่ ทั้งหมดนี้ ไม่หมดเลย. ในบรรดาที่มนุษย์รู้จักกันอยู่แล้วนี้ ทรงปฏิเสธหมดว่า ไม่ ไม่ ไม่; แล้วก็ทิ้งไว้ให้หาเองว่าคืออะไร. เมื่อไม่ ๆ ทุกอย่างตามที่มนุษย์รู้จักและทำกัน อยู่; ถ้าปฏิเสธออกไปได้หมดจริง ๆ มันก็จะเหลืออยู่แต่สิ่งที่พระองค์ต้องการจะพูด แล้วให้พบสิ่งนั้นโดยวิธีที่ขัดทุกสิ่งออกไปเสียก่อน; นี่ก็เป็นวิธีเป็นหลักการหรือ เป็นวิธีการที่พูดเรื่องนิพพาน; เพราะฉะนั้นคำว่านิพพานจึงชี้ไปยังความหมายที่อยู่ในรูปของ *negative* เป็นประจำ.

คำว่านิพพานเขาพูดว่าคือที่สุดแห่งความทุกข์ พูดว่าดับสนิทไม่มีอะไรเหลือ, พูดว่าไปหมดจากโลก หรือเหนือโลก ไม่เกี่ยวกับโลก ไม่ใช่ตัวตน ว่างเปล่า; ซึ่งเป็น รูป *negative* หมดดังนี้ ผู้ฟังก็มาหาเขาเองว่าเมื่อเป็นอย่างนี้แล้วจะได้อะไร มันก็มีผล; ไม่ใช่ว่างไปเฉย ๆ. หลังจากการเข้าถึงสิ่งนี้แล้วมันจะมีผลตกแก่จิตใจอย่างไร ? ผลนี้เป็น *positive* เพราะมันเป็นเรื่องได้ เป็นเรื่องกลับมา เป็นเรื่องเอาได้ เป็นผลได้. **คายให้เสรีเสียก่อนคายนี คือการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง.** คุณลองตายเสียก่อนตาย ตายอยู่ตลอดเวลา นั่นคือการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. “ตาย” คือไม่มีตัวกู - ของกู เรียกว่าจิตไม่ได้ยึดถืออะไรอยู่ เรียกว่าจิตว่าง; แล้วขออย่าขอเตือนเสมอว่า อย่าเอา ไปปนกับว่างอันธพาลของพวกอันธพาล ซึ่งมีอยู่หลายแขนง. **ต้องว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า** หรือตามแบบของพระพุทธศาสนา ที่มีหลักว่า “เธอองมีสติมอง

เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง อยู่ทุกเมื่อเกิด”; เห็นโลกทั้งหมดโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเกิด นี่จิตไม่ไปมันหมายอะไร มันก็ว่างจากความมันหมายจากความมีความได้ ความเป็น ด้วยความมันหมาย อย่างนี้เรียกว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง.

ถ้าว่าเป็นอยู่^{๕๕}ในคอมชีวิต จะเน้นพูดอีกทีที่ว่า^{๕๕}มีชีวิตด้วยจิตว่าง, ให้ทุกคนมีชีวิตด้วยจิตว่าง; นี่เป็นคำพูดที่คนพวกอันธพาลฟังไม่ถูกก็เลยมี concept ของตัวเองขึ้นมาใหม่ เป็นเรื่องจิตว่างอย่างอันธพาล. ที่นี้เห็นว่ามันขัดกันกับที่เขาพูดอยู่ก่อนก็เลยถือเอาเป็นเรื่องที่ต้องคัดค้าน ต้องแย้ง หรือต้องล้อเลียน เพื่อประโยชน์ของตัว.

ขอให้สังเกตดูให้ดีๆ จะพูดว่าตายเสียก่อนตายก็ได้ หรือพูดว่ามีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างก็ได้ สลมันเท่านั้น; นี่เป็นการทำให้ negative และ positive เป็นอันเดียวกัน. พูดว่าตายเสียก่อนตายเป็น negative, พูดว่ามีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างมันก็เป็น positive ได้; เพราะว่ายังมีว่างจะแปลเป็น negative ก็ได้ จะแปลเป็น positive ก็ได้ แต่^{๕๕}ว่าเมื่อมีชีวิตอยู่ไม่ใช่ความตาย แล้วก็คนบัญญัติกัน ว่าเป็น positive ชีวิตอยู่แบบหนึ่ง นี่เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. แต่แล้วก็อย่าลืมนะว่า พุทธศาสนาหรือหลักของพระพุทธานุชา หรือปรัชญาของพุทธศาสนาอะไรก็ตาม มีภาวะเป็นอยู่เหนือความเป็น positive และ negative ดังนั้นในบางคราวจึงพูดอย่างวิธี negative แต่บางคราวจึงพูดอย่าง positive แล้วแต่อยากจะพูดกับใคร ที่ไหน เวลาอะไร ด้วยเรื่องอะไรที่เหมาะสมแก่ผู้พูด; การเป็นอยู่ด้วยจิตว่างจะแปลเป็น positive ก็ได้ จะแปลเป็น negative ก็ได้ แต่^{๕๕}ถ้าว่ามีชีวิตอยู่ ไม่ใช่ความตายแล้ว คนก็บัญญัติว่าเป็น positive.

ที่นี้จะพูดไปในรูปของ positive สำหรับคำว่า “เป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง” เสียบ้าง ซึ่งมีวิธีพูด หรือมีคำที่จะใช้พูดมากอยู่เหมือนกัน; เช่นแทนที่จะพูดว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือเป็นอยู่เหมือนตายแล้วนี่; เราพูดได้ใหม่ว่า เป็นอยู่ด้วยสติหรือความรูสึกตัว. “เป็นอยู่ด้วยสติ” นี้ก็พูดได้ แต่มันสำคัญอยู่ตรงที่ สิ่งที

เรียกว่าสตินั้นอีกเหมือนกัน. คนธรรมดาที่พูดกันว่าสติคือว่าไม่เพลินไม่ลืม มันก็เท่านั้นเอง; แต่คำว่าสติในพระพุทธศาสนาหมายถึง รู้ตลอด แล้วยังมีความรู้นั้นอยู่กับตัว. เช่นหูว่ามีสติมองเห็นโลก โดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อ นี่คือมีสติที่แท้จริง.

คำว่า “สติ” ในพระพุทธศาสนานั้นไปไกล มีความหมายกว้าง รู้สึกตัวในความถูกต้อง ของทุกสิ่งทุกอย่างอยู่เสมอ; เช่นรู้ว่าไม่มีอะไรควรยึดมั่นถือมั่น, ความรู้นั้นมีอยู่เสมอ รู้สึกตัวอยู่เสมอ เรียกว่า “เป็นอยู่ด้วยสติ”. ถ้าเป็นอยู่แบบนี้ นั่นก็คือเป็นอยู่ด้วยจิตว่างอีกนั่นเอง. แล้วสติที่รู้ที่ถูกต้อง ที่สมบูรณ์อยู่เสมอเช่นนั้น มันรู้ในข้อที่ไม่มีอะไรที่ควรไปยึดมั่นถือมั่น และมันก็ไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเข้า; มันก็คือมีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นจากตัวกู - ของกูนั่นเอง. ถ้าจะพูดว่า “มีชีวิตอยู่ด้วยสติ” หรือ “เป็นอยู่ด้วยสติ” นั้นถูกต้องที่สุด เป็นพุทธศาสนาที่สุด.

ขอให้ใช้คำว่า “สติ” ให้ถูกต้อง จะใช้รวมกันว่าสติสัมปชัญญะก็ได้ จะใช้คำว่าสติคำเดียวก็ได้.

ถ้าพูดเต็มที่ใช้คำว่า “สติสัมปชัญญะ” สัมปชัญญะเล็งไปถึงความรู้ : ส - แปลว่าพร้อม, คำว่าพูดที่มันมีความหมาย; สัมปชัญญะนี้ หรือ สัจ สัมนี้แปลว่าพร้อม, ๗ - นี่ก็แปลว่าทั่ว, ชัญญะแปลว่ารู้, สัมปชัญญะแปลว่า รู้สึกตัวทั่วและพร้อม แล้วยังต้องถึงที่สุดด้วย, ความรู้ที่ถึงที่สุดคือรู้ว่า ไม่มีอะไรควรยึดมั่นถือมั่น. สัมปชัญญะรู้อย่างนี้ แล้วสตินี้คุณความรู้นั้นไว้ได้, หรือว่าระลึกถึงความรู้นั้นไว้ได้ทันทีทุกเหตุการณ์. อยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะอย่างนี้ เรียกว่ามีสติ เป็นอยู่ด้วยสติ มีชีวิตอยู่ด้วยสติ อย่างนี้ก็ใช้ได้เหมือนกัน มันก็มีผลอย่างเดียวกัน คือว่างจากการยึดมั่นถือมั่นอะไร; และเราก็เลยพูดได้ว่าเป็นอยู่ด้วยสติไม่ยึดมั่นถือมั่น.

หากพูดเป็นสำนวนธรรมคาสาถาญ ก็แทนที่จะพูดว่า “**เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง**” ก็พูดว่า “**เป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น**”. พยเป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น จิตมันก็ว่างอีก, ว่างจากความที่ไปยึดมั่นถือมั่น หรือไปมีไปเอาไปเป็นอะไรเข้า.

ที่นี้ จะพูดว่า**เป็นอยู่ด้วยจิตที่สะอาดสว่างสงบ** ซึ่งเป็นความหมายของคำว่า**พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์** ก็ได้เหมือนกัน, หรือ**ยังได้ไปอีกเพราะมันกว้าง**.

เป็นอยู่ด้วยจิตที่ สะอาด สว่าง สงบ นี้เป็นใจความ หรือเป็นสัญลักษณ์ หรือเป็นอะไรทั้งหมดของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ : **เป็นอยู่ด้วยจิตสะอาด** คือ จิตบริสุทธิ์ เมื่อ**สะอาดก็ต้องปราศจากกิเลส** คือไม่ไปโง่ไปหลงยึดมั่นถือมั่นอะไร; หรือถ้าจะพูดว่า**เป็นอยู่ด้วยจิตสว่าง**ก็ต้องเป็นสว่างจริงๆ. ท่านผู้รูปร่างท่านชอบคำนี้ ผมพูดว่าจิตว่างทุกคำ; เขาเอาไปเขียนเป็นจิตสว่างทุกคำเหมือนกัน เขาไปออกรายการวิทยุก็มี. เขางชอบคำนี้มาก อยากให้ผมเปลี่ยนคำว่าจิตว่างเป็นจิตสว่าง ผมไม่เปลี่ยน; เพราะว่ามันไม่เต็ม หรือไม่ตรงตามที่ผมต้องการ.

ที่นี้ **เป็นอยู่ด้วยความสงบ** มันก็ได้อีกเหมือนกัน; **อยู่ด้วยจิตที่สงบไม่** วุ่นวายไม่เร่าร้อน ไม่กระเสือกกระสนไปที่ไหน ก็สงบ; แต่ต้องมีความหมายที่ถูกต้องอีกเหมือนกัน ไม่ใช่สงบตาย สงบไม่มีอะไรคิดนึก. แม้แต่คำว่า “สงบ” ก็ฟังดูให้ตีมันมีความหมายที่พลิกแพลงได้ กลายเป็นเรื่องเล็กๆเรื่องสั้นๆ ไปก็ได้; เหมือนนอนสงบอยู่ในโลงก็ได้. คนสมัยนี้ที่ว่ากันว่าฉลาดๆนั้น มักจะหมายความว่าความสงบคือลงไปนอนอยู่ในโลงทั้งนั้น เนื่องจากแปลผิดในคำที่พระสวดเวลาที่มีศพ ที่ว่า **เตสิวุปสโมสุโข**; เขาไปส้อเป็น **อุปสโมสุโข** แปลว่านอนอยู่ในโลง และมักจะพูดแต่เมื่อมีโลงศพวางอยู่ตรงหน้า แล้วก็สวดคาถานี้ : **อนิจจา วต สงขารา อุปาทยธมฺมิโน**

อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํวปฺสโมสุโข เลยเอาไปเป็นคำล้อ; อุปฺสโมสุโข ไป หมายถึงนอนอยู่ในโรง.

คำนี้หมายถึงนิพพาน : อุปฺสม หมายถึงนิพพาน, แล้วก็สุขอย่างยิ่ง; แต่เอาไปล้อเป็นว่านอนอยู่ในโรงนั้นเป็นสุขอย่างยิ่ง. ความหมายของคำว่าสงบ มันก็กินได้มากอย่างนี้ มันไม่ได้เสียเปรียบได้เปรียบอะไรกัน; จะพูดว่าสะอาด สว่าง สงบ หรือพูดว่าว่าง มันก็ไม่ได้เปรียบเสียเปรียบอะไรกัน; นอกจากว่า คำว่าว่างนี้ มันน่ากลัว มันอยู่ในรูป negative ส่วนคำว่าสะอาดสว่างสงบ นี่มันน่ารักหรือพอจะเล่นด้วยได้; เพราะมันอยู่ในรูป positive.

นี่ตัวอย่างที่จะพูดได้ มีหลายอย่างอย่างนี้ คือว่าเป็นอยู่ด้วยสติ ก็ได้, เป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ได้, เป็นอยู่ด้วยจิตที่สะอาด สว่าง สงบ ก็ได้; หรืออาจจะสรุปขึ้นมาได้อีกสักคำหนึ่งว่า เป็นอยู่ด้วยปัญญา. มีพระพุทธานิคมอยู่มาก เหมือนกันที่ยกย่องปัญญา สรุปอะไรลงไป ในปัญญา ให้ปัญญาเป็นยอดของทั้งหมด, แล้วอย่างอื่นก็จะถูกลากมาเอง.

ถ้าเป็นอยู่ด้วยปัญญาก็ต้องให้เป็นปัญญาชนิดแท้จริง อย่าเป็นปัญญาเงโก อย่างที่เคยว่า; ถ้าเป็นปัญญาแท้จริงมันก็เป็นปัญญาที่เห็นอันนี้อีก รู้อันนี้ คือความไม่ยึดมั่นถือมั่น นั่นแหละจึงจะเป็นปัญญาที่แท้จริง; ซึ่งก็เป็นอันเดียวกันกับความไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือความสะอาดสว่างสงบ. ถ้าใครชอบคำว่าปัญญา ก็จงเป็นอยู่ด้วยปัญญา, แล้วขอให้มันเป็นปัญญาจริง อย่าเป็นปัญญาของความหลอกลวงคือความไม่รู้เท่า แล้วตัวเองคิดว่าปัญญา เลยเป็นปัญญาที่เป็นทาสของกิเลส, จลลาคทีสุดในการที่จะทำไปตามความต้องการของกิเลสเหมือนคนสมย์นี้; ปัญญาอย่างนี้ใช้ไม่ได้.

เมื่อจะพูดว่าอะไรสักคำหนึ่ง ให้สั้นที่สุด ให้กระตักตักที่สุด ให้ลึกซึ้งที่สุด ก็อยากจะพูดว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง; ใช้คำว่า “จิตว่าง” จึงได้พูดคำนั้นขึ้นมา ไม่ใช่ว่าพูดเอาตามความพอใจ หรือตามสะดวกใจของตัวเอง พูดจากบทสรุปทั้งหมดของพระพุทธศาสนาเรื่องสุญญาตา คือเรื่องความว่าง. แม้จะมีคำสอนที่ขัดอยู่ว่า พุทธศาสนาสอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็มีการสรุปอยู่ในคำว่าสุญญาตา คือความว่างว่างคือปราศจากความยึดมั่นถือมั่น แล้วยังปราศจากอะไรทุกอย่างอีก, โดยเฉพาะก็คือปราศจากผู้ยึดมั่นถือมั่น ปราศจากตัวสัตว์ตัวบุคคลผู้ยึดมั่นถือมั่น และที่จะถูกยึดมั่นถือมั่น แล้วมันเป็นคำๆเดียว พยางค์เดียวว่า “ว่าง” ก็คูณสองหรือว่าตัดสิทธิ์คิดและเป็นพยางค์เดียว.

ตอนนี้อาจจะแนะนำถึงคำว่าพยางค์เดียว : คนโบราณในอินเดีย เขาชอบอะไรๆ พยางค์เดียว เพราะว่าเขามีวิธีการอย่างนั้น โดยเหตุที่มันง่ายแก่การจำ การคิด การพูด การกระทำ. แม้กระทำการพิธีตอง หรือแม้แต่จะทวาดตัวเอง หรือจะทวาดญาติพี่น้องก็อาจมาร่ายอะไรที่ไหนก็ได้ ด้วยคำพูดเพียงพยางค์เดียว.

คำพยางค์เดียวที่แพร่หลายที่สุด ที่รู้จักกันมากที่สุดก็คือคำพูดว่า “โอม” คำพูดว่า “โอม” นี้ ให้ร้องมาอย่างกับว่าข้างร้องหรือพ่าผ่า ก็แผดเสียงว่า “โอม!”; นี้สำหรับตะเพิดเสียดจัญไรทุกอย่าง ภูตผีปีศาจทุกอย่าง กระทั่งตะเพิดตัวเอง ที่จะบ้าจะโง่จะหลงขึ้นมา ก็ใช้คำว่า “โอม”, นี้ เป็นคำพูดพยางค์เดียวสำหรับเริ่มคนพิธีตองเริ่มอะไรทุกอย่างด้วย.

คำว่า “โอม”. มีหมายความต่างๆกัน ตามลัทธิศาสนาต่างๆ เดิมเป็นของฝ่ายพราหมณ์ฝ่ายฮินดู รวมพระเจ้าทั้งหมดไว้ในคำว่า “โอม” : พระพรหมผู้สร้าง พระนารายณ์ผู้รักษา พระอิศวรผู้ทำลายล้าง อะไรก็ตาม รวมพระเจ้าทั้งหมดคนไว้ใน

คำว่า “โอม” จากการเปล่งเสียงที่สำคัญที่สุดคือ สระ อะ สระ ฤ แล้วก็อังหรือมะ จึงเป็นโอม ออกมา.

ที่ฝ่ายพุทธศาสนา พุทธบริษัทเดินตามกันพวกนี้; ขอพูดใช้คำหยาบ ๆ กับตัวเองสักหน่อย. พวกพุทธเอาคำว่าโอมในฝ่ายศาสนาพราหมณ์มาใช้เหมือนกัน. โอม คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ขึ้นมา; บทสวดที่แต่งขึ้นใหม่ เรื่องนโม ๘ บทนั้นมี อะ ฤ มะ : อะ หมายถึงพระพุทธเจ้า คืออรหันต์, ฤ หมายถึงพระธรรม คืออุตตโม, มะ หมายถึงมหาสังโฆ คือพระสงฆ์. นี่แกล้งว่าเพื่อให้มีโอมกับเขาขึ้นมา ในฝ่ายพุทธศาสนา. กล้ายกบัยอันหลังเข้าคลอง ไปหาศาสนาอื่นดู โดยเหตุที่อยากจะมีความศักดิ์สิทธิ์สักพยางค์หนึ่งในพุทธศาสนา สำหรับใช้ทำพิธีรีตองตวาดเสียดจัญไร ตวาดภูตผีปีศาจ ตวาดกิเลสว่า “โอม” ขึ้นมาบ้าง. นี่พูดคำว่า “โอม” เสียอีกยาว เพราะมนุษย์จะต้องมีอาวุธ เหมือนกับสายฟ้าฟาด สำหรับฟาดพวกภูตผีปีศาจ จึงมีคำว่า “โอม” ขึ้นมา.

ที่นี้ เมื่อเขาจะใช้คำว่า “โอม” หรืออะไรกันก็ตาม ผมใช้คำว่า “ว่าง” สำหรับเป็นสายฟ้าฟาดทำลายภูตผีปีศาจ ทำลายกิเลสของตัว ตวาดตัวกู – ของกูให้มันหายหัวไป, แล้วก็ไม่ใช่เป็นผลลิตผลอะไรของผมหรอก เป็นของพระพุทธเจ้าคือคำว่า สุญญตา หรือสุญญะ – ว่างเปล่าจากตัวตน. เลือกเอากันขึ้นมาใช้ในลักษณะที่เขาใช้คำว่า “โอม” กัน เพื่อให้เห็นว่าคำพูดพยางค์เดียวกันนั้นมันสำคัญอย่างนี้, มนุษย์ต้องการอย่างนี้; แล้วเราจะมีกับเขาบ้าง ก็จงใช้คำว่า “ว่าง” นี้เถิด สำหรับการปราบปรามบ้ำศึก ศัตรูคือกิเลส, หรือแม้จะเริ่มต้นพิธีรีตองอะไรของพุทธศาสนา. เมื่อเขาใช้คำว่า “โอม” กัน เราใช้คำว่า “ว่าง”; เพราะฉะนั้น คำว่า “จิตว่าง” นี้มันจึงมีรากฐาน มีที่มา มีเหตุผลที่จะพูดว่าจิตว่าง สำหรับเราผู้เป็นพุทธบริษัท.

การเป็นอยู่ด้วยความถูกต้องชนิดไหนก็ตาม ก็สืบชนิดก็ตาม ขอสรรูปไว้ในคำว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง, เป็นอยู่ด้วยจิตที่กำลังว่างจากความเดือดพล่านของตัวกู—ของกู ความคิดปรุงแต่งที่เรียกว่า *concept* ที่เป็นตัวกู—ของกูไม่มี มีแต่จิตว่าง.

^{๔๕๔} หนึ่งก็อยากจะทำต่อไปตามความตั้งใจที่จะพูด โดยหวังว่าการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง เพื่อให้เข้าใจคือออกไปอีก.

อยากจะทำหัวข้อตามวิธีของเราพุทธบริษัท ตามวิธีในพุทธศาสนาที่ว่า มีตรรก *logic* อะไรกับเขาด้วยเหมือนกัน. ^๕ เมื่อจะตั้งหัวข้อบัณฑิตษาอะไร ปฏิบัติอะไร ก็ใช้หัวข้อที่มี *logic* ตามรูปของอริยสังข์ ๘ ประการ คือหัวข้อว่า คืออะไร? แล้วก็ เพราะเหตุใด? แล้วก็ เพื่ออะไร? แล้วก็ สำเร็จได้โดยวิธีใด? ลองจำเอาไปใช้คงจะง่ายหรือไม่เสียหลาย หรือก็ไม่แพ้ *logic* รูปอื่นหรืออาจจะดีกว่า *logic* รูปอื่น ก็ว่ามันไม่เพ้อ มันไม่มากเกินไป. ถ้าเรารู้ว่าคืออะไร, แล้วก็เพราะเหตุใด, เพื่ออะไร, แล้วโดยวิธีใด, ก็เรียกว่าพอดีไม่มากเกินไป.

คืออะไร? ก็คุณลักษณะคืออะไรของมัน พร้อมทั้งอะไรที่มันมีรวมอยู่ในนั้นว่ามันคืออะไร. ที่ว่าเพราะเหตุใดนี้ เท่ากับมาจากอะไร มันมาจากอะไร. ถ้าเพราะเหตุใด คือเพราะเหตุใดจึงต้องทำมัน ก็ไปพ้องกับข้อที่ ๓ ที่ว่าเพื่ออะไรนี้มันไม่พ้องกัน. คืออะไร แล้วก็มาจากอะไร แล้วก็เพื่อประโยชน์อะไรต่อไป แล้วก็สำเร็จตามนั้นได้โดยวิธีใด. ถ้าจะถือว่าเป็นคำสั้น ๆ ง่ายกว่า คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด.

เรื่องจิตว่างของเรา นี้ ก็มีหัวข้อที่จะตั้งขึ้น สำหรับทำความเข้าใจกันได้โดยวิธีนี้ ถ้าถามว่าจิตว่างคืออะไร คุณก็อาจจะสรุปเอาได้เองจากที่พูดๆ มาแล้ว จิตว่างนี้ก็คือจิตที่เป็นอิสระที่สุด มีสมรรถภาพที่สุด แล้วเคล็ดล่องว่องไวต่อหน้าที่การงานที่สุด เอาอย่างนี้.

หรือจะใช้หลักของสมาธิทั่วไป : หลักของคำว่าสมาธิทั่วไป คือว่า **จิตสะอาด** แล้วก็**จิตมั่นคง** แล้วก็**จิตว่องไว**ในการทำงานหรือในหน้าที่. **จิตสะอาด** ก็ชั้อยู่แล้วว่าจะไม่มีสิ่งสกปรกเศร้าหมองอะไรบงกชนี้ก็คือจิตสะอาด, **จิตมั่นคง** คือมีอะไรมาเปลี่ยนรูปของมัลยา ก็จะมีอะไรมากระทบกระแทกให้เปลี่ยนรูปนั้นมัลยา มัลมัลคง มัลคงเป็นจิตแน่นแนบ บึกบึน, **จิตว่องไว**ในหน้าที่ รวดเร็วว่องไวในการทำหน้าที่ของมัน. สามอย่างนี้เป็นความหมายของคำที่ว่าจิตเป็นสมาธิแล้ว, แล้วทุกคนก็ต้องการลักษณะอย่างนี้ในชีวิตประจำวัน จะเอาลักษณะอย่างนี้มาใช้ก็ได้.

แต่ผมอยากจะพูดว่า**เป็นจิตที่เป็นอิสระก่อน** แล้วจึงเป็นจิตที่มีสมรรถนะ **ก็มีกำลังมาก** และ**ก็มั่นคงด้วย** แล้วก็**เป็นจิตที่ไวที่สุดในหน้าที่การงานของมัน** **พร้อมเสมอ** เหมาะสมเสมอในหน้าที่การงานของมัน; **นี่คือจิตว่าง** มีอิสระ มีสมรรถนะ มีความไวในหน้าที่, ถ้าไปทำได้อย่างนี้เรียกว่า**มีจิตว่าง** **อยู่ในชีวิตประจำวัน**.

ถ้าถามว่าจิตว่างคืออะไร ? ก็จำกัดความลงไปว่าเป็นจิตที่มีความอิสระ มีสมรรถนะ และมีความไวในหน้าที่การงานของมัน ; จะนั่นมันจึงไกลกันลิบห่างกันลิบจากจิตว่างอันธพาล ไม่คิดไม่นึกอะไร หรือว่าคิดนึกอะไร ก็แต่ในทางที่เป็นความต้องการของกิเลสตามความพอใจของตัว ไม่มองหน้าใครไม่รับผิดชอบอะไร นี่มันเป็นอย่างอันธพาล หรือว่าว่างไปในชนิดที่เรียกว่า **ไม่มีความหมายอะไรเลย** เพื่อหาทางออกเพื่ออะไรง่าย ๆ ลุ่น ๆ ไปตามลักษณะของผู้เอาเปรียบ.

ที่นี้ จิตจะเป็นอิสระอย่างไร ? ได้อย่างไร ? จะมีสมรรถนะหรือมีความไวได้อย่างไร ? นี้เราก็พูดกันมานานแล้ว ; แล้วก็ไปพูดกันในหัวข้อที่ ๔ ว่า **ทำโดยวิธีใดจึงจะเกิดอย่างนี้ขึ้นมา** สำหรับในระยะแรกนี้เราจะระบุแต่เพียงลักษณะหรือว่าภาวะของมันเท่านั้นว่าเป็นอย่างไร.

เนื่องจากอะไร ? ก็ตอบได้หลายอย่าง เพราะมันไม่ว่าง เพราะว่า มีความ
ยึดมั่นถือมั่น ; ถ้าว่างก็เพราะไม่มีความยึดมั่นถือมั่น. และผมอยากจะตอบว่า
เนื่องจาก หรือเพราะเหตุที่อะไร ๆ ทุก ๆ สิ่งมันขึ้นอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือสิ่งที่เรียกว่าจิต ;
นี่ก็เป็นหลักหรือเป็นหัวข้อพุทธศาสนาอันหนึ่งซึ่งคุณจะต้องจำไว้หรือควรจำไว้ : คือ
คำพูดที่ว่า **ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าอะไรหมกขบอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือจิต**, พุคให้
กระทัดรัดก็ว่า **ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับจิตเพียงสิ่งเดียว**; ฉะนั้นเราต้องเอาคำว่า**จิตขึ้นมาเป็น**
หลักก่อน แล้วจึงระบุไปถึงคุณสมบัติที่เราต้องการสำหรับจิตนั้น; ดังนั้นเราจึง**ใช้**
คำว่าจิตว่าง, จิตว่าง; ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือจิต นี่ก็ต้องอธิบายกันมาก
และยืดยาวเหมือนกัน และก็เคยอธิบายแล้ว อาจจะหาอ่านได้จากคำอธิบายที่พิมพ์ ๆ ไป
แล้วก็มี.

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า **ให้มองเห็นให้ชัดเจนไปว่า อะไร ๆ มันสำเร็จอยู่ที่**
จิตจริง ๆ ขึ้นอยู่ที่จิตจริง ๆ. ถ้าปราศจากจิตสิ่งเดียวแล้ว ทั้งหมดมันก็เท่ากับไม่มี;
และที่สำคัญที่สุด มันก็คือความรู้สึกของจิตชนิดที่เป็นที่ตั้งแห่งความต้องการ; เช่นว่า
โลกนี้ทั้งโลกมีความหมายขึ้นมา ก็เพราะว่า มีความรู้สึกแก่จิต ในทางดีก็ตามในทาง
ร้ายก็ตาม มันมีความรู้สึกแก่สิ่ง ๆ เดียวคือจิต. ฉะนั้นจึงมีความหมายของคำว่า "โลก"
ขึ้นมา; แล้วที่จิตมันต้องการ ก็คือการบำรุงบำเรอแก่จิตนั่นเอง ฉะนั้นจึงต้องการ
ความสุขไม่ต้องการความทุกข์. **ทุกอย่างจึงไปสรุปลงแค่สุขเวทนา หรือเวทนาอัน**
เป็นสุข. เรื่องทำมาหากิน เรื่องบุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง
อะไรก็ตามทุกอย่างไปสำเร็จอยู่ตรงคำ ๆ เดียวว่า **เวทนาอันเป็นสุข** แล้วมันก็ไปขึ้นอยู่กับ
กับสิ่ง ๆ เดียวคือจิต.

ถ้าจิตมันรู้สึกแล้ว มันก็มีความหมายขึ้นมาทันที, ถ้าไม่มีจิตสำหรับรู้สึก
มันก็ไม่มีความหมาย; ฉะนั้นจิตมันจึงเป็นตัวการใหญ่. แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า

สุขเวทนานี้มันจะเหมือนกันสำหรับทุกคน มันอาจจะต่างกัน ตรงกันข้ามก็ได้ : คนพวกนี้หรือว่าชนิดนี้ต้องการสุขเวทนาไปอย่างหนึ่ง คนพวกอื่นต้องการสุขเวทนา ไปอีกอย่างหนึ่ง ก็ตรงกันข้ามก็ได้. แต่แล้วมันเหมือนกัน ตรงที่มันพอใจอยู่ในใจในจิตนี้ เป็นสุขสำหรับผู้นี้; แต่แล้วสำหรับคำว่าจิต มันก็ไม่จำเป็นที่ต้องไปรู้จักหรือไปค้นหา ตามวิธีอันไม่รู้จักจบของนักจิตวิทยาหรือปรัชญามันจะตายเสียก่อน.

จิตเป็นสิ่งที่เร้นลับ ลึกลับซับซ้อน ลึกลับจนไปค้นให้รู้จักมันโดยสมบูรณ์นั้นไม่ได้ ไม่ไหวแน่.

รู้จักจิตแค่ในแง่ที่จำเป็นที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับเราก็แล้วกัน อย่าไปตั้งปัญหาทางจิตวิทยาหรือค้นไป ๆ ๆ เท่าไร, ตายแล้วก็ชาติก็ไม่รู้จักจบ; อย่าไปค้นอย่างนั้น. เคี้ยวนี้นิยมกันเสียอย่างนั้น เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชาแล้วก็มุ่งหมายอย่างนั้น อย่างนี้มันใช้ไม่ได้ ไม่ถูก; ไม่ต้องเอามาใช้กับเรื่องนี้. เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิตเพียงเท่าที่มันเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือความทุกข์ก็พอ; นอกจากนั้นมันจะเป็นอะไรก็ช่างหัวมัน. เรื่องนี้ก็เคยบอกเคยเตือนอยู่เสมอ ว่าอย่าไปทำให้มันเกินขอบเขต มันจะเป็นบ้า แล้วก็ตายเปล่า ๆ. เคี้ยวนี้มนุษย์เราก็มีหลักการอย่างนี้ มีวิธีการอย่างนี้จึงสำเร็จประโยชน์อยู่.

ยกตัวอย่างเรื่องไฟฟ้าที่เรากำลังใช้อยู่เวลานี้ เราไม่รู้, ไม่ได้รู้หมดว่ามันคืออะไร. แต่เรารู้เท่าที่เรจะต้องรู้ว่า เอามันมาใช้ได้อย่างไร. นี้เรารู้จนเราเอามาใช้ได้เป็นแสงสว่าง เป็นพลังงานเป็นอะไรต่าง ๆ เป็นความสะดวกสบาย แต่โดยที่เราไม่รู้ตัวจริง แท้จริงของมันคืออะไร จนถึงที่สุด; ขึ้นไปค้นส่วนนี้ ก็เป็นบ้าตายก่อน.

ควรรู้เท่าที่จำเป็นจะต้องรู้, แล้วก็จำกัดความลงไปอย่างนั้น อย่างนั้น ๆ มีคำจำกัดความที่ไพเราะลงไปอย่างนั้น ๆ แต่แล้วมันไม่หมด ว่าไฟฟ้านั้นคืออะไร.

เรื่องจิตก็เหมือนกัน **ไม่ต้องรู้หมด ว่าจิตนั้นมันคืออะไร** ในทำนองนี้; แต่รู้ว่าจิตนั้นคืออะไรในวงจำกัด **รู้เท่าที่เราจะแก้ปัญหारेื่องความทุกข์ได้**, หรือเท่าที่จะทำให้มันว่างได้; **และมันมีความวิเศษอยู่ตรงที่ว่ามันคอยจะว่างเองอยู่ตามธรรมชาติแล้ว**. เรากอยผสมโรงกับมันให้ทีๆ **มันจะวิ่งต่อเมื่อ รูป เสียง กลิ่น รส เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น แล้วตลอดไม่มีสติคิดเกี่ยวมันก็วิ่งเป็นตัณหา - ขອງ ขันมา**.

เรารู้เท่าที่เราจะบ่อกัน จะแก้ไข ในทำนองนี้เท่านั้น เหมือนกับเราทำไถนาโมฆะนั้นมันเป็นกระแสไฟฟ้าใช้แสงสว่างอยู่เดี๋ยวนั้น; **รู้เท่านี้มันก็สำเร็จประโยชน์ส่วนนี้**, **ไม่ต้องรู้ว่าตัวไฟฟ้าจริงๆ อยู่ที่ไหน คืออะไร อะไรขึ้นมา มันรู้ไม่ได้ มัน**เป็นธรรมชาติที่ยังสลักอยู่. **จิตนี้ก็เป็นแบบนี้** ส่วนที่มันสลักเกินไปก็อย่าไปยุ่งกับมันเอาแต่ที่ว่าจะทำให้มันไม่มีความทุกข์ได้อย่างไร, **สบายเป็นที่พอใจได้อย่างไร. รู้กสิ่งๆ เดียวคือจิตเพียงเท่านั้นพอ** แล้วเรียกว่าเป็นพุทธศาสนา, เป็นวิธีการในพุทธศาสนา, เป็นจิตในพุทธศาสนา **ไม่ใช่จิตวิทยาเพื่อเจ้าไม่รู้จักจบ**. **นี่เรียกว่า**เนื่องจากอะไร **เรื่องจิตว่างนมนมาเนื่องจากอะไร ก็เนื่องมาจากว่า ทุกๆ สิ่งมันบนนอกลบสิ่งๆ เดียวคือจิต**.

ถ้าถามว่า**เพื่ออะไร ?** **ต่อไปเป็นปัญหาข้อที่ ๓ นี้ ก็ตอบได้มากมาย** **แล้วก็สรุปได้เพียง ๒ ความหมาย** ประโยชน์จากสิ่งนี้จากวิชาความรู้อันนี้ **จากการปฏิบัติอันนี้ ก็เพื่อประโยชน์เพียง ๒ อย่างพอ** **คือเพื่อไม่รู้ทุกข์ เพื่อเป็นทุกข์กับเขาไม่เป็น** **เพื่อไม่รู้จักกับความทุกข์, แล้วก็เพื่อหน้าที่การงานสมบูรณ์**; **ผมว่า**เท่านี้พอแล้ว **คุณจะทำอย่างไรอีก ก็ลองว่ามา**. **มันไม่มีอะไรมากไปกว่านี้** **ขึ้นต้องการมากกว่านี้ผมถือว่าบ้า**.

เพื่อเป็นนอกลบสิ่งมีความทุกข์กับใครๆ ไม่เป็น อย่างหนึ่ง แล้วก็เพื่อ **หน้าที่การงานที่จะต้องทำสมบูรณ์แล้วกัน**; **นี่ความหมายของชีวิตมันมีอยู่เท่านั้น**

ชีวิตคนคอกาหรงาน การงานคือชีวิต น้อย่าลืม มันต้องการความสมบูรณ์ ชีวิตสมบูรณ์ การงานสมบูรณ์ เป็นสิ่งเดียวกัน. ระบบเรื่องจิตว่างนี้ก็เพื่อประโยชน์อันนี้ แล้วที่ จำเป็นก่อนคว่นจทสุดก็คือว่าไม่รู้จักทุกข์, ต้องไม่ทุกข์กันเสียก่อน; แล้วเหลือ จากนั้น เมื่อไม่ทุกข์แล้วทำอะไร ก็คือทำการงาน เพื่อการงานนั้นสมบูรณ์ ซึ่งต้องทำด้วยจิตว่าง คือจิตที่เป็นอิสระ คือจิตที่มีสมรรถนะ คือจิตที่ว่องไวในการงาน เพราะฉะนั้นจิตว่างก็ช่วยให้การงานสมบูรณ์เป็นอันดับที่ ๒.

อันดับที่ ๑ คือทุกข์ไม่เป็น ไม่รู้จักกับความทุกข์เลย อย่างที่เรียกว่า ตัดบทยอกไป ตายเสียก่อนตาย ตายแล้วในตัวเองทันที; นี่หมายความว่าตัดบทความทุกข์ออกไปหมดเลย; เหลือชีวิตอยู่นี้เป็นกำลังงานที่เหลืออยู่ของร่างกายและจิตใจอันบริสุทธิ์ นี่ก็คือการงานที่จะต้องทำ แล้วแต่ว่าใครควรทำอะไร. พระพุทธเจ้าท่านก็ ทำการงานคือช่วยเหลือสัตว์โลก, เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็มีหน้าที่การงานที่จะต้องทำทุกอย่างเพื่อเรา และเพื่อเพื่อนมนุษย์ของเรา ได้มีความสุขสมบูรณ์อย่างเดียวกันอีก; ไป ๆ มา ๆ ก็เพื่อช่วยให้เพื่อนมนุษย์มีจิตว่างอีก.

อันดับที่ ๒ เรามีจิตว่างเสร็จเรื่องของเราแล้ว ก็มีหน้าที่การงาน คือทำให้ทุกคนมีความสุข หรือสรุปแล้วก็คือว่าทำให้ทุกคนมีจิตว่างอย่างเราเสียก่อน แล้วก็ สามารถทำอะไรได้ตามที่ต้องการโดยมีความสุขด้วย. ฉะนั้นหน้าที่ของมนุษย์ที่เหลืออยู่ ก็คือว่าช่วยกันสร้างสันติภาพอันแท้จริงขึ้นในโลก; อย่าเห็นแก่ตัว แก่ตัวกู - ของกู ครอบครวัของตัวอะไรของตัวเพียงเท่านั้น. ให้รู้ว่ามีหน้าที่ที่จะช่วยกันสร้างสันติภาพ อันแท้จริงและถาวรขึ้นมาในโลก; นี่คือการงาน. เราไม่เป็นทุกข์ด้วย เราจะสร้าง สันติภาพขึ้นในโลกได้ด้วย; นี่คือผลที่หวังเรียกว่า goal หรืออะไร อยู่ข้างหน้านั้น. นี่ตัวคำตอบของคำถามที่ว่าจิตว่างนี้เพื่ออะไร.

ส่วนที่ว่ามันจะสำเร็จได้ โดยวิธีใด ? นี่ต้องการเวลามาก พูควันนี้ ไม่พอ ไว้พูดในคราวต่อไป; นั่นคือการปฏิบัติเพื่อจิตว่าง ตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็คือเป็นอยู่อย่างถูกต้อง นั่นเอง. เราก็ไว้พูดกันในเวลาที่เพียงพอคราวหลัง; ในวันนี้ พูทแต่เพียงสามหัวข้อแรกว่า จิตว่างคืออะไร คือจิตที่เป็นอิสระมีสมรรถนะว่างไว้ออกการงาน, ทำไมต้องไปยุ่งกับเรื่องนี้ ก็เพราะว่าทุก ๆ อย่างขึ้นอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือ จิต, แล้วก็ผลของการไปยุ่งกับเรื่องจิตว่างนี่คืออะไร? ก็คือเพื่อจะมีความไม่ทุกข์ แล้วก็ความสมบูรณ์ของการงานในหน้าที่.

เวลาก็กทมกลงพอดี.

สัญญาตาปริหรณ์

- ๒๔ - การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

จะสำเร็จประโยชน์ได้โดยวิธีใด

๔ กันยายน ๒๕๑๒

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๓๕ แห่งระยะ
กาลเข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒. วันนี้ได้กล่าว
โดยหัวข้อว่า การเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้น จะทำให้สำเร็จได้
โดยวิธีใด ในครั้งที่แล้วๆ มา เราได้กล่าวถึงเรื่องนี้
โดยหัวข้อว่า คืออะไร จากอะไร เพื่อประโยชน์อะไร
มาพอสมควรแล้ว ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า จะทำให้
สำเร็จได้โดยวิธีใด.

คำพูดที่เราใช้พูดกันอยู่นั้น จะพูดสรุปให้เหลือเพียงคำเดียว สองคำ
ไม่กี่คำก็ได้; หรือจะพูดให้ละเอียดลออยืดยาวอย่างไรก็ได้. สำหรับคำอธิบายใน
วันนี้จะได้กล่าวโดยเค้าโครง, เพื่อให้เห็นเค้าโครงต่างๆ ไป เป็นเหมือนกับแนวทาง
หรือแผนที่ หรืออะไรทำนองนั้น; แล้วจะใช้เวลาวันหลังๆ พูดโดยรายละเอียดเฉพาะ
เรื่อง พอสมควรที่จะเข้าใจได้. ในการพูดเป็นแนวนี้ เราหมายถึงว่าจะมองดู

โดยรอบๆ ตัว แล้วก็จะเจออะไรบ้าง เช่นว่าจะเจอปัญหาหรืออุปสรรค, หรือว่าจะเจอความราบรื่น ไม่มีอุปสรรค, หรือจะพบข้อเท็จจริงอย่างอื่น เกี่ยวกับมนุษย์นั่นเอง ไม่ได้เกี่ยวกับธรรมะมากมายนักก็มี.

**วิธีปฏิบัติที่จะให้เกิดการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ ก็คือตัวพุทธ-
ศาสนาทั้งหมด นั่นเอง.**

ที่พูดอย่างนี้ ไม่ใช่พูดเอาเปรียบ หรือว่าพูดอาศัยเป็นเกรียงบังหน้า, จะยกย่องการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างให้มากมายอะไรไปก็หาไม่ได้. มันเป็นความจริงที่ว่า **ตัวพุทธศาสนาทั้งหมดนี้ ก็เป็นเรื่องการทำเพื่อให้เรามีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง** ในลักษณะอย่างที่ว่ามาแล้ว.

ธรรมะในพุทธศาสนาทั้งหมด พระพุทธเจ้า ท่านตรัสเรียกด้วยคำๆ เดียวว่า “หนทาง” ก็มี **พรหมจรรย์** ก็มี **ธรรมวินัย** ก็มี, อะไรก็มีหลายคำ; แต่คำว่า “พรหมจรรย์” และคำว่า “หนทาง” นี้ ท่านตรัสเรียกมากที่สุด คล้ายๆ กับว่ายอมรับว่า เป็นคำที่เหมาะสม ที่จะทรงใช้.

คำว่าพรหมจรรย์ กับคำว่า มรรค **นี้เป็นเรื่องเดียวกัน** โดยพระพุทธเจ้าเองได้ตรัสว่า **อริยมรรคมีองค์แปดนั้นแหละคือพรหมจรรย์** อย่างนี้โดยตรง, เป็นการตรัสไว้โดยตรงอย่างนี้. คำว่า “อริยมรรคมีองค์แปด” ก็เรียกได้สั้นๆ เพียงคำเดียวว่า “ทาง” หรือหนทาง; ที่นี้การประพฤติไปตามทาง เดินไปตามทาง อยู่ในทาง ก็เรียกว่าพรหมจรรย์.

สำหรับคำว่าทางนี้เกือบจะไม่ต้องอธิบายความหมายอีกแล้ว เพราะใครๆ ก็รู้ว่า “ทาง” นี้มีไว้สำหรับเดิน; **ทางนี้เป็นทางสำหรับจิตใจเดิน** หรือว่าเดิน

ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ. แต่ส่วนใหญ่ก็หมายถึงหนทางในทางจิตใจ หรือทางวิญญาณ สำหรับความก้าวหน้าทางวิญญาณ. บางทีพระพุทธเจ้าท่านตรัสในฐานะที่เป็นผลว่าเหมือนกับสระน้ำ สำหรับดื่มแก้ความร้อนความทิวกระหาย; นี่ถึงถึงมรรค ผลนิพพาน ทางมันก็เดินไปที่นั่น เดินไปที่สระน้ำ. แต่แล้วทั้งหนทางและทั้งสระน้ำนี้ มันมีปัญหามาก ตรงที่ว่าไม่มีใครจะเดินหรือไม่มีใครจะดื่มน้ำในสระนั้น.

ทีนี้ เราก็มองดูพวกเราเอง ตัวเราเองด้วย ในสมัยนี้ คนไม่อยากจะเดินทาง^๕ หรือไม่อยากจะดื่ม^๕น้ำ^๕; ไปถึงแล้วก็ไม่^๕ดื่ม เพราะว่าจะไม่รู้^๕จัก^๕ทั้งหนทาง ไม่รู้^๕จัก^๕ทั้งสระน้ำ.

เรื่องเดินทางนี้เป็นเรื่องของยุคของสมัยก็มี, แล้วก็เป็นเรื่องของบุคคล โดยเฉพาะส่วนตัวเขาก็มี. ที่ว่าเป็นยุคสมัยนั้นก็อย่างสมัยวัตถุนิยมที่เคยพูดกันมาแล้ว คือสมัย^๕คนเป็นทาสของวัตถุ หรือลุ่มหลงวัตถุอย่างวัตถุเข้าตา ก็เรียกว่าเป็นยุคเป็นสมัยที่คนไม่อยากจะเดินทาง^๕ หรือไม่ดื่ม^๕น้ำ^๕กันเป็นส่วนมาก ที่เรียกว่าเป็นยุควัตถุนิยม. แต่ถึงแม้ในยุคที่ไม่เป็นอย่างนี้ คือไม่ใช่ยุควัตถุนิยมนี้ แม้ในครึ่งพุทธกาล ในประเทศอินเดีย^๕ ซึ่งไม่ใช่ยุควัตถุนิยมเหมือนสมัยนี้ ก็ยังมีคนส่วนหนึ่งจำนวนหนึ่ง หรือบางทีจะเป็นส่วนมากเหมือนกัน ที่ไม่ยอมเดินทาง^๕ หรือไม่ยอมดื่ม^๕น้ำ^๕; แม้ว่าจะมีคนบรรลุมรรคผลมาก ตามที่พูดกัน หรือที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ แต่ก็ยังมีคนอื่นอีกมาก ที่ทำตัวเป็นข้าศึกแก่พระพุทธเจ้าหรือแก่ธรรมะ; ตูจะมากกว่าผู้ที่รู้จักเข้าใจ หรือยอมดื่ม^๕น้ำ^๕มากมายหลายเท่า. นี้เรียกว่ายุคที่คนนิยมทางจิตใจ แล้วก็ยัง^๕มีคนที่ไม่ยอมเดิน ไม่ยอมดื่ม; ยิ่งมาถึงสมัยหรือยุคที่โลกกำลังนิยมวัตถุ ก็ยังเป็นมากขึ้น.

ปัญหา^๕มันขึ้นมาว่า เพราะเหตุใด? เพราะความยาก ความงมง่าย หรือเพราะอะไร ?

ถ้าจะมองกันให้ลึก เรื่องความยากความง่ายนี้ ก็มีความหมายพิเศษอยู่ อย่างหนึ่ง ซึ่งคนเรามักจะไม่ค่อยมองเห็น. แต่คนโบราณเขามองกันมาก เขาจึงพูดว่ายาก ก็เพราะไม่อยากจะทำ ที่มันยากนั้นก็เพราะไม่อยากจะทำ เพราะมันฝืนความรู้สึก มันก็ไม่อยากจะทำ โดยเนื้อแท้แล้วมันไม่ยาก.

นี่ขอให้เขาไปคิดดูกันบ้าง พวกที่บอกว่ายาก ปฏิเสธว่ายาก; เช่นปฏิบัติธรรมะนี้เป็นของยาก การไปนิพพานเป็นของยาก; นี่ก็รวมอยู่ในคำพูดนี้ ที่ว่ายาก เพราะไม่อยากจะทำ. ที่ไม่อยากจะทำนั้นมันก็มีอยู่ ๒ นัย : คือว่า ไม่อยากจะทำ เพราะว่ากำลังหลงอะไรอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งขว่ย่อยแก่ความรู้สึกของเขา พอหันมาทางนั้นมันก็กลายเป็นของยาก; อีกอย่างหนึ่ง ก็ยากเพราะไม่รู้, เพราะความรู้ไม่พอ หรือเพราะไม่รู้ เพราะโง่. ยากเพราะไปหลงกินอะไรอยู่ก็มี ยากเพราะโง่ไม่รู้จักสิ่งนี้ก็มี แต่รวมความแล้วมันก็เป็นเรื่องอวิชาด้วยกัน คือความไม่รู้ว่าจะไร เป็นอะไร.

ในเรื่องทั่ว ๆ ไป ก็ควรจะพิจารณากันอย่างนี้ว่า ความยากมันอยู่ที่ ไม่อยากจะทำ ไม่สนใจจะทำ มันก็เบียดส่งหน้า มันก็ยาก; ถ้าอยากจะทำ ถ้าสนใจจะทำแล้ว ก็ง่ายขึ้นมาเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์. ท่านจึงให้ปลุกความรู้ ความอยากจะทำนี้กันเสียก่อน ซึ่งเราจะต้องสนใจด้วยเหมือนกัน.

สำหรับความยาก หรือความง่ายนี้ไม่มีอะไรเป็นเครื่องวัด; เพราะว่ามันไม่เหมือนกัน แล้วก็จะเหลือเพียง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ถ้าคนเราอยากจะทำ มันก็ง่ายไป ๕๐ เปอร์เซ็นต์, ที่เหลือ ๕๐ เปอร์เซ็นต์นี้ก็เกี่ยวกับสติปัญญาความสามารถของคน; แต่แล้วก็เหลือวิสัย เพราะว่าอย่างน้อยก็ต้องเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์ สำหรับความที่จะเป็นไปได้ เพราะพออยากทำ ก็มี ๕๐ เปอร์เซ็นต์แล้ว. ที่นี้พอมีสติปัญญาอยู่อีกบ้าง มันก็ต้องเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ฉะนั้นก็ควรจะเป็นไปได้ ในการทำในสิ่งที่ว่ายาก.

ที่นี้ก็ตามถึงเรื่องที่จะต้องดูให้ตักกันอีกอย่างหนึ่ง คือว่าเราอาจจะ
โง่อย่างไม่รู้สีกตัวอยู่อีกบางอย่าง.

เรามักจะเอาแต่ความรู้สึกในยุคปัจจุบันเป็นหลัก. เราก็ไม่ค่อยจะรู้ถึงสิ่งที่
ถอยหลังไกลออกไป คือไม่รู้ว่ามีอะไรที่ยากมาก; แต่เขาคิดได้หรือทำได้เรื่อยๆ มา
สอนให้ทำตามกันเรื่อยๆ มา จนมันกลายเป็นของง่าย.

นี่ระวังให้ตี **สิ่งที่ตักกันว่าเหลือวิสัย มันกลายเป็นของง่าย** ไปเสียในที่สุด
ก็มีอยู่มากในทางวัตถุนี้. ถ้าเราดูผลผลิตที่ก้าวหน้าของปัจจุบัน การประดิษฐ์เกี่ยวกับ
สมัยนี้ เรื่องวิทยุ เรื่องโทรทัศน์ เรื่องอะไรที่กำลังมีอยู่นี้ เป็นของยากสุดวิสัยของคน
เมื่อไม่กี่สิบปีหรือร้อยปีมาแล้ว; เดียวนี้มันกลายเป็นของธรรมดาสำหรับเด็กๆ มาเรียน
มาทำ มาแก้ มาอะไรได้ง่ายไม่ยากเลย.

วันหนึ่งผมนั่งดูต้นกระจุ ในกระถางเลี้ยงปลา ความคิดมันก็เกิดขึ้นมา.
เห็นความรู้สึกของคนสมัยโบราณโน้น **ที่ว่าทำไมจึงรู้จักเอาต้นกระจุมาสานเป็นเสื่อ**
เป็นกระสอบ. คุณก็ลองคิดดูบ้างว่าคนสมัยหิน หรือตัดจากคนสมัยหินต่อกับสมัยหินนี้
รู้จักนุ่งผ้าอะไรขึ้นมาได้อย่างไร? **เขาก็รู้จักได้ โดยไม่ต้องมีใครสอน** เพราะมัน
ไม่มีตัวอย่าง. เดิมทีที่นุ่งเปลือกไม้ นุ่งหนังสัตว์ แล้วก็นุ่งผ้าที่ทำขึ้นด้วยเส้นด้ายเส้นใย
ต่างๆ. เอาละเราคิดว่านุ่งหนังสัตว์มันก็คิดไม่ยาก เพราะว่าหนังสัตว์นั้นก็มียู่ทั่วไป
ฆ่าแกงกินก็มี แต่ที่จะเปลี่ยนมาเป็นเส้นด้ายทอดกั้นมันก็ยาก คงเป็นของยากหรือวิเศษ
แปลกประหลาด ก็เหมือนที่คนสมัยนี้จะเห็นว่าวิทยุโทรทัศน์ เหล่านี้เป็นของแปลก
ประหลาด.

การที่เอาต้นกระจุมาสานเป็นเสื่อเป็นกระสอบเสื่ออีก มันยากขึ้น
เพราะไม่เคยมีตัวอย่าง. เพราะฉะนั้นความยากความลำบากหรือความก้าวหน้าของเขา
ก็มากเท่าที่ว่าคนสมัยนี้กำลังมีความคิด หรือสามารถที่จะไปโลกพระจันทร์.

ขอให้คิดว่าความยากลำบาก หรือความน่าชมเชยหรือความมีสมรรถภาพอะไรก็ตามของคนป่า ยุคที่จะเอาต้นกระจูมาสานกระสอบได้นั้น มันมีน้ำหนัก มีความหมายเท่ากับที่คนสมัยนี้จะไปโลกพระจันทร์เท่ากันเลย; แล้วต่อไปข้างหน้าการไปโลกพระจันทร์ ก็จะกลายเป็นของง่าย จนมีของอื่นมาแทนยากไปกว่า.

ขอให้หัดพิจารณาอย่าให้กฎของความหลอกลวงนี้ มันหลอกลวงเรา; *relativity* หรือความสัมพันธ์กันตามสัดส่วนเฉพาะสิ่งเฉพาะยุคเฉพาะสมัย นี้มันจะหลอกลวงเราให้กลายเป็นคนโง่; สำหรับผมรู้สึกอย่างนี้.

แล้วการที่คน ๆ แรกจะเอาต้นกกต้นกระจูมาสานเป็นเสื่อเป็นกระสอบได้นั้น มีความยากลำบากเท่าที่คนสมัยนี้จะไปโลกพระจันทร์; จงดูส่วนของเรโซของ *relativity* อันนี้ให้ดี ๆ; เราก็จะเกิดความเข้าใจขึ้นมา ถึงเรื่องความยากความง่าย ในการที่จะเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือว่าจะไปนิพพานก็ตาม.

เรื่องที่ว่ายากหรือใหญ่หลวงนั้นบางทีกลายเป็นเรื่องน่าหัวเราะมากขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง.

ที่มันน่าหัวเราะชั้นหนึ่งแล้ว ก็คือว่ามันง่าย หรือว่ามันตัน หรือว่ามันไม่มีอะไร เท่ากับเรื่องที่เราคิดว่าเล็กน้อย; อย่างคนสมัยนี้ไปเอาต้นกระจูมาสานเสื่อ มันก็ง่ายจนรู้สึกว่ายาก ๆ อมมือก็ยังสามารถ. แต่ว่าการไปโลกพระจันทร์นั้นยาก ๆ แม้แต่จะนึกก็ยังนึกไม่ถึง นึกไปไม่ได้ ทั้งที่เห็นอยู่หรืออะไรอยู่; ยิ่งสำหรับชาวบ้าน ชาวนาชาวไร่ ที่ไม่มีการศึกษาแล้ว ก็ไม่เข้าใจว่าจะไปโลกพระจันทร์ได้อย่างไร; แม้เดี๋ยวนี้ทั้งที่อ่าน หรือว่าเห็นภาพอะไรอยู่บ้าง. นี้ชั้นหนึ่งแล้ว; อีกชั้นหนึ่ง ก็คือผลของมัน นอนไหนมันจะมีมากกว่ากัน.

ผมว่า **รู้จักเอากระจุกมาसानกระสอบ** **นี้มีประโยชน์มากกว่าไปโลก** **พระจันทร์** ตามที่มันเป็นจริงอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะว่าได้ใช้สอยกันอยู่ทุกคน ทุกบ้าน ทุกเรือนทั่วทั้งโลก. การไปโลกพระจันทร์ยังไม่มีประโยชน์ ยังไม่พิสูจน์ให้เห็น ประโยชน์อะไร ไปอยู่ก็ไม่ได้ จะเอาอะไรมาใช้ให้เป็นประโยชน์จากโลกพระจันทร์ ก็ไม่ได้ หรืออาจจะไม่มีอะไรเป็นประโยชน์ก็ได้.

นักวิทยาศาสตร์ หรือ **นักค้นคว้าคนหนึ่งบอกว่า** ไปค้นใต้ทะเลดีกว่า; ใต้มหาสมุทรนี้ยังมีอะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ มากกว่าไปโลกพระจันทร์หลายร้อย เท่าหลายพันเท่าหลายแสนเท่า, อยู่ในวิสัยที่ทำได้ด้วยกันทั้งนั้น. เช่นจะเอาทองคำ ก็ไปเอาใต้มหาสมุทรดีกว่า; แต่แล้วคนก็ไม่ทำ เพราะว่าการไปโลกพระจันทร์นั้นมัน **เชิษฐวัตถุ**—ของกู มากกว่าที่จะไปค้นใต้ทะเล. นี่เรื่องมันกลับกันเสียอย่างนี้. **พวกจีน** **ก็เคยคิดเรื่องนี้กันมาก.**

นิทานของจวงจื่อก็เป็นเรื่องที่น่าเอามาคิด.

จวงจื่อเป็นลูกศิษย์หลานศิษย์อะไรของเหลาจื่อ เขาสอนโดยวิธีเล่นนิทาน. นิทานตามแบบของจวงจื่อ ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเรื่องหนึ่ง ก็คือ **เรื่องนกคุงปลาคุง.**

เรื่องมีว่า**นกยักษ์**ตัวนั้น มันใหญ่ขนาดที่เรียกว่าใหญ่อย่างที่มนุษย์จะคำนวณ พูดยกันมาได้ ว่าปีกมันยาวตั้งเก้าหมื่นโยชน์หรืออะไรทำนองนั้น. ลองเทียบดูกับโลก นี่สิ โลกเรานี่ นกตัวนี้พอมันขยับปีกไปทางทิศนี้ ไปทางทิศตะวันออก ปีกก็กางจาก ทิศตะวันตกไปตะวันออก แล้วก็จากทิศเหนือไปถึงทิศใต้ ด้วยการขยับปีกทีเดียว หรือ ขยับปีกสองสามที่มันก็บินจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ของโลก หรือจากทิศตะวันออกไปสู่ ทิศตะวันตกของโลก ตามประสานสมยนั้นซึ่งถือว่าโลกแบน.

ปลาชีวิตตัวเล็กๆ ตัวหนึ่ง มันก็หัวเราะก๊าก ๆ ขึ้นมา. ว่าถ้าเราไปเป็น นกกระजิบตัวนิด ๆ แล้วก็ไปเที่ยวบินเล่นอยู่ตามระหว่างต้นไม้ในสวน ในอุทยานอะไรนี่ ก็จะต้องเป็นสุขกว่า มีประโยชน์กว่า อย่างที่จะเทียบกันไม่ได้ กับนกตัวที่มันมีปีกทั้ง เก้าหมื่นโยชน์ พอกวักปีกก็เที่ยวถึงสุดโลกฝ่ายนี้ ถึงสุดโลกฝ่ายโน้น มันจะมีประโยชน์ อะไร มันบ้า.

คุณก็**คำนวณคุณค่าความยากง่าย** หรือประโยชน์ของความยากง่าย การที่จะมีนก หรือว่าเป็นนกใหญ่ขนาดนั้นขึ้นมาได้มันก็ยาก. ประโยชน์ของมันคืออะไร? ก็คงจะ ไม่มีอะไร; เพราะกวางก็ปีกก็เที่ยวถึงมุมโลกฝ่ายนี้ กวางก็ปีกก็เที่ยวถึงมุมโลกฝ่ายโน้น. ส่วนนกกระจิบตัวเล็กๆ นี่ มันมีที่เกี่ยวมาก. เฉพาะในสวนโมกข์ของเรา นกกระจิบ ตัวน้อย ๆ นี้ก็เที่ยวหาความสบายความเพลิดเพลินได้ไม่รู้จบจบบจกสิ้น ยังไม่ทำสวนโมกข์. มันก็ได้รับความสุขความสบายใจอะไรมากมาย และยังไม่หมด; แล้ว**ความยากลำบาก ก็ไม่มี** เหมือนกับที่จะไปทำให้มีปีกยาวใหญ่ขนาดนั้น แล้วก็บินไปบินมาโดยไม่มี ประโยชน์อะไร.

นี่**ความสัมพันธ์ระหว่าง time กับ space** คือเวลาและอวกาศ มัน**หลอก** ได้มากอย่างนี้; แล้วเราก็เป็นทาสของความหลอกลวงอันนี้, แล้วก็ไปหวังอะไรมาก เกินขอบเขต เหมือนกับนกตัวนั้น เลยไม่ได้อะไร. นกตัวนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร นกอินทรียักษ์ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากการเป็นนกอินทรียักษ์; แต่ว่า**นกกระจิบได้** อะไรมาก เกินกว่าที่จะเรียกว่ามาก.

เรื่องธรรมะนี้ก็เหมือนกัน **ระวางอย่าให้กลายเป็นของยาก**อย่างใหญ่หลวง ทำได้แล้วกลับไม่มีประโยชน์อะไร. ที่จริงธรรมะไม่ใช่เป็นของยากขนาดนั้น และก็ มีประโยชน์ มากกว่าความยากเล็กน้อยของมันมากมาย. ธรรมะมีประโยชน์มากกว่า

ความยากอันเล็กน้อยของมันเสมอ. แต่มนุษย์ก็มองไม่เห็น ไม่รู้จักปมอันนี้; แล้วก็ไปเที่ยวควานหาอะไรอีกก็ไม่รู้ เหมือนกับนกตัวนั้น มันยังอยากจะมีปีกยาวกว่านั้นอีก. ถ้ามันมีปีกยาวใหญ่กว่าโลกแล้วมันจะไปไหน? มันจะไปโลกพระจันทร์เหมือนกับคนสมัยนี้หรืออย่างไร. มันเป็นเรื่องบ้ามากขึ้นไปอีกเท่านั้นเอง ขอบอกที่พูดหยาบๆ. สุนัขกระจิบตัวเล็กนั้นก็ไม่ได้.

เราต้องรู้จักถือเอาประโยชน์จากพระศาสนา จากพระธรรม^๕ ให้ถูกต้องให้สบายอกสบายใจ เหมือนนกกระจิบตัวนั้น. อย่าไปบ้าตามพวกบ้า ซึ่งมันจะไม่มีอะไรจบ แล้วไม่ได้อะไรในที่สุด.

ในพระสูตรในพระไตรปิฎก ก็มีพูดคล้ายๆ กับว่าค่าคนจำพวกนี้ไว้เหมือนกัน โดยเรียกว่า**พวกแบกกระได** มีวิชาความรู้ความเฉลียวฉลาดมาก คำนวณแล้วขนาดไปโลกพระจันทร์หรือโลกไหนก็ได้. นี้มีความรู้ขนาดนี้; แต่แล้วก็ไม่รู้ว่าจะใช้ความรู้นั้นอย่างไร ก็แว้งคว้างอยู่อย่างนี้ เขาเรียกว่าพวกแบกกระได. มันมีกระไดเที่ยวแบกอยู่ ไม่รู้ว่าจะเอาไปจดเข้าที่ไหน? และใช้ประโยชน์อะไร? ไปเที่ยวแบกกระไดอยู่ ตามท้องถนนเมืองนั้นเมืองนี้, ไปนั่นไปนี่ เที่ยวแบกกระได อวดกระได; เหมือนคนไปเรียนเมืองนอกเมืองนาได้ปริญญายาวเป็นหาง แล้วก็เที่ยวแบกกระไดอยู่อย่างนั้น ไม่รู้จะไปจดเข้าที่ไหน ก็จะไต่ประโยชน์น่าชมชื่นใจ ทนออกทนใจ.

ในโลกนี้มีแต่คนแบกกระได หรือว่าคนที่เตรียมจะแบกกระไดอยู่เรื่อยไป; อุตส่าห์เล่าเรียนจัดการศึกษาขึ้นมาในโลก นี่มันกลายเป็นเรื่องแบกกระได, หรือเตรียมที่จะแบกกระไดกันอยู่เรื่อย. ไม่รู้ว่าจะใช้สติปัญญา^๕อย่างไร ที่ไหน; ใช้กับอะไรที่ไหน อยากรู้ไม่รู้; มีแต่กระไดทั้งนั้น. เด็กก็จะแบกกระไดอันเล็กๆ, โตๆ ก็แบกกระไดใหญ่ๆ ยาวๆ; กระไดก็ยาวไปทุกที แล้วก็**ไม่รู้จะไปจดกันที่ไหน จะค้ำทุกข์ของโลกนี้** ได้อย่างไร.

เรื่องการแบกกระได นี้เรียกว่าเป็นของมนุษย์โดยส่วนรวม ดังว่าไปโลก พระจันทร์ได้แล้ว แต่ในโลกนี้ก็ยังมีข้าวกิน ยังไม่รู้หนังสือ ยังฆ่ากันตายกันวันละหลายหมื่นหลายพันอยู่อย่างนี้; นี่คือผลของการแบกกระได ไม่รู้ว่าเอาไปใช้ที่ไหน อย่างไรเพื่อสันติภาพ.

นี่ พุคเตลิตเบียดเบียนมาอย่างไม่เสียเวลา ถึงเรื่องความยากความง่าย **ที่เกศวข้อกับข้ออยู่กับสิ่งที่มีมนุษย์จะต้องทำ;** แล้วก็มีสมาธิเข้าใจคิดครอบงำอยู่อย่างไม่รู้สีก้าว **รู้สึกว่าจะยากในการที่จะปฏิบัติธรรม ทั้งที่แท้ก็ไม่ได้ยากอะไรมากมาย** ถึงขนาดนั้น; แต่ไม่สนใจ. ส่วนเรื่องไปโลกพระจันทร์ ซึ่งดูจะไม่มีสาระหรือว่าไม่ยากอะไร; กลายเป็นเรื่องยาก แล้วก็มีสาระ แล้วก็ตื่นเหมือนกับตื่นตุมนี้ อย่างตื่นตุมกันทีเดียว ในเรื่องไปโลกพระจันทร์. แต่เรื่องธรรมะซึ่งมันมีประโยชน์กว่า หรือว่าถ้ายาก ก็ยากพอๆ กัน ไม่ยากกว่า ก็ไม่มีใครสนใจ; ศาสนาในโลกจึงเป็นหมัน.

ธรรมะเป็นหมันอยู่เพราะความถูกมองไปในแง่ที่ว่ายาก แล้วก็ไม่มีประโยชน์คุ้มกัน ไม่มีประโยชน์อย่างคุ้มค่า.

นี่ผมพูดอย่างนี้คนก็มักจะมองผม ว่าพูดเข้าข้างตัว เพราะว่าผมมีหน้าที่เผยแพร่ธรรมะก็เข้าข้างตัว, พุคประณามวิชาความรู้ฝ่ายอื่น; แต่ความจริงไม่ได้เป็นเรื่องเข้าข้างตัว หรือประณามวิชาความรู้ฝ่ายอื่น.

ต้องไปช่วยกันคิดให้ดีๆ **ต้องการที่จะขี้อแท้จริงจัง** หรือความจริงเกี่ยวกับความยากความง่าย ความที่มนุษย์จะต้องทำอะไรก่อน; **เรื่องความเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง** **นี้ไม่ได้เป็นสิ่งที่ยากเหมือนที่เข้าใจกัน.** ถ้ามันยากก็ยากอยู่ที่พระพุทธรเจ้าผู้ทรง

ค้นพบเป็นคนแรก นั้นส่วนหนึ่ง, และอีกส่วนหนึ่งมันยากหรือง่าย อยู่ที่อยากทำหรือไม่อยากทำ สนใจหรือไม่สนใจ ต้องการหรือไม่ต้องการ.

ในอินเดียครั้งกระโน้นการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่เป็นเรื่องยาก เป็นเรื่องที่มีผู้บรรลุตามพระพุทธรเจ้าได้ เป็นจำนวนมากมาย, และเป็นเรื่องที่ถูกฝาดูกตัว. เทียบนั้นมันยากตรงที่พยายามกันไปคนละทาง ไม่ถูกฝาดูกตัว; เดินกันไปคนละทาง แยกทางกันเดิน.

นี่เป็นอันว่าปฏิบัติได้ในเรื่องความยาก หรือความง่าย อย่าเอามาเป็นข้อแก้ตัวที่จะปฏิบัติธรรมหรือบรรลุธรรม; เขาเป็นว่าทุกคนสนใจและต้องการจะใช้กำลังความกตัตตปัญญาทั้งหมดของตนในเรื่องนี้.

ที่นี้ก็มาถึงตัวการปฏิบัติ หรือตัวธรรมะที่เป็นการปฏิบัติ มันก็มีอะไร ๆ อยู่ ที่จะต้องดูให้ดีต่อไปอีก.

การดูให้ดี มองให้ดี สังเกตให้ดี นี้ได้แก่ระบบธรรมะ ที่จัดไว้เป็นระบบ ๆ หลาย ๆ ประเภท. แต่ว่าธรรมะทุกระบบนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน มีไว้เพื่อส่งเสริมแก่กันและกัน ไม่ใช่เพื่อจะแยกคนให้เป็นพวก ๆ; ไม่ใช่ให้พวกหนึ่งเดินพวกหนึ่งไม่เดิน ให้พวกหนึ่งตีพวกหนึ่งไม่ตีม น้ำในสระนั้น; แต่มุ่งหมายให้ทุกคนเดิน แล้วก็ไปตีมน้ำในสระนั้นด้วยกันทั้งนั้น. อย่าโง่ อย่าเขลาไปตามนักปราชญ์ลัทธิลัทธิต่าง ๆ ที่แยกโลกิยะหรือเรื่องโลกไว้ให้กับคนพวกหนึ่ง แยกโลกุตระไว้ให้กับคนอีกพวกหนึ่ง; อย่างนี้ผมเรียกว่านักปราชญ์ประเภทลัทธิลัทธิ ไม่ใช่ลัทธิลัทธิแต่ลัทธิลัทธิ.

ที่ว่า ลัทธิ ลัทธิคือเรียนอะไรมา แล้วก็พูดเก่ง นี้เรียกว่าคนลัทธิ; แล้วก็ลัทธิลัทธิ เพราะแสงสว่างมันบังลูกตา แสงสว่างแห่งวิชาความรู้ของเขานั้น เป็นแสง

สว่างที่บังลुकตาเขา ทำให้โง่. แสงสว่างชนิดนี้บังลुकตา บังความจริง บังข้อเท็จจริง มันก็คือความโง่ทางวิญญาน; แสงสว่างชนิดนี้คือความโง่ทางวิญญาน จึงลืมนตาโง่.

เขาแยกพวกกันที่เดียว ว่าพวกนี้จะไปอยู่ในโลก จงทำอย่างโลก จงจมอยู่ในโลก จงดื่มกินเมามาย อยู่ในโลกด้วยกิเลสตัณหาไปก่อน; ใช้คำว่า “ไปก่อน” ตามประสาของพวกนี้. ส่วนพวกที่จะไปอยู่ป่าอยู่เขาเป็นมุนีฤาษีชีไพร ไปโลกุตระก็ไปอีกพวกหนึ่ง แล้วก็ปฏิบัติกันคนละอย่าง แยกทางกันเดิน นี่นักปราชญ์ลืมนตาโง่เป็นอย่างนี้.

ที่แท้ทุกคนต้องเดินไปที่สระนั้น แล้วก็ไปดื่มดื่มน้ำตามมีตามได้ ตามที่จะกินได้ อาบได้ ดื่มน้ำได้ ก็พระธรรมนี้เป็นเหมือนน้ำที่ไม่มีดื่ม - ธรรมโม รหโท อกททโม. พระพุทธเจ้าท่านเรียกของท่านอย่างนี้ ว่าธรรมะนี้เหมือนสระน้ำที่ไม่มีดื่มคือทั้งใส ทั้งสะอาด ทั้งเย็น ทั้งระงับความทุกข์อะไรได้.

ให้ทุกคนไปที่สระนี้ แล้วก็ดื่มดื่มน้ำ; ส่วนคนที่ไม่ยอมไปนั้นเป็นคนอีกพวกหนึ่งไม่ใช่พุทธบริษัท. ฉะนั้นการที่ใครจะแยกตัวไปหมกจมอยู่ในโลกนั้นย่อมไม่ใช่พุทธบริษัท ไม่ใช่วิสัยของความเป็นพุทธบริษัท เพราะแยกตัวออกไปเสียจากความเป็นพุทธบริษัท อย่าเอามารวมไว้ในนี้.

ถ้าเป็นพุทธบริษัทต้องไม่แยกตัวเป็นโลกิยะหรือโลกุตระ

โลกิยะก็เป็นอยู่เต็มตัวแล้ว อย่าไปสมัครเพิ่มเข้าอีกเลย. ความเป็นชาวโลกอย่างหลง อย่างมัวเมาอย่างหลงไหลมันเมาน้ำเต็มที่แล้ว; อย่าสมัครเป็นให้มากกว่านั้นเลย. เราสมัครหันหน้าเดินไปทางที่เรียกว่าโลกุตระ เพื่อจะไปดื่มกินน้ำในสระนั้น อาบน้ำในสระนั้นให้จนได้ นี่มีพวกเดียวเท่านั้น.

ถ้าจะกล่าวว่า โลกียะคือว่ายังไม่ค่อยได้ ยังเหมือนเดิมอยู่ ก็อย่าให้มากกว่าเดิม; เพียงแต่ยังวกกลับมาที่เดิมอยู่บ่อยๆ เดินไปได้ครึ่งทาง วกกลับมาที่เดิมอยู่บ่อยๆ; เดินไปจนถึงที่วกกลับมาที่เดิมบ่อยๆ หรือไปถึงสระแล้วก็ยังห้วงอะไรกลับมาที่เดิมอีกสักครั้งหนึ่งก่อน แล้วค่อยเดินกลับไปอีก. ถ้ายังไม่ถึง ยังกลับไปกลับมาอะไรอยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นโลกียะ; ไม่ใช่หันหลังไปทิศทางอื่น ยิ่งจะจมหนักเข้าไปอีก. โลกียะในพุทธศาสนามีความหมายเพียงเท่านั้น.

ถ้ายังเป็นโลก ๆ อย่างเดิมอยู่ ยังพยายามอยู่ ยังคั่นรอนอยู่ มีจิตสงบได้บางครั้งแล้วมันก็กลับไปสู่ภาวะเดิมอีก อย่างนี้เรียกว่าเป็นโลกียะ. ถ้าจิตมันสงบลงไปได้เลย ฝ่ายนั้นก็เป็นโลกุตระ; ไม่ได้สอนให้หันหลัง กลับไปหมกจมอยู่ หลงไหลมัวเมาอยู่ยิ่งๆ ขึ้นไป. ในโลกสมัยนี้ มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหลมากกว่ามาก. ฉะนั้นถ้ายังไปสมัครใจเข้าไปอีกแล้ว มันก็ไปกันใหญ่; อย่างนี้ไม่มีหวังที่จะไปสนใจเรื่องโลกุตระเรื่องมรรค ผล นิพพาน. คนพวกนี้จะรู้สึกว่ายาก ๆ ยากเหลือวิสัย, การปฏิบัติธรรมยากเหลือวิสัย; แล้วยิ่งกว่านั้นก็ว่าเป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวน่าขยะแขยงไปเลย, ไม่ใช่ว่ายากอย่างเดียว จะเห็นว่าเรื่องปฏิบัติธรรมะนี้น่ากลัวน่าขยะแขยง.

มีภิกษุองค์หนึ่ง ซึ่งดูเหมือนจะมาจากพวกเจ้านาย หรือเศรษฐี หรืออาจเป็นพวกเจ้านายเป็นบรรณรักษ์ศรัทธามากกว่า ท่านออกบวช แล้วก็ทูลพระพุทธเจ้าว่า การมาอยู่ในที่สงบสงัดในป่า *พรหมจรรย์นี้ปรากฏแก่ข้าพระองค์เหมือนกับว่าตกลงไปในเหวมืด*; เรียกว่าว่าเหวเหมือนกับปลัดลงไปในเหวมืด. น้ำมันทั้งยากและทั้งน่ากลัวน่าระอา น่ากลัวน่าเกลียดน่าชังอย่างนี้ เพราะว่าเขาเคยสบายในเรื่องทางวัตถุ.

คนสมัยนี้ก็มีเรื่องให้สบายทางวัตถุยิ่งกว่าสมัยนั้น อีกมากมาย ก็เลยมองศาสนา หรือมองธรรมะเป็นเรื่องยาก และเป็นเรื่องน่าขยะแขยง น่าเกลียดน่ากลัว เขาจึงหันหลังให้ศาสนากันหมด, หลอกหลวงตัวเอง หน้าไหว้หลังหลอก.

เขาทำพิธีทางศาสนาทุก ๆ ไป แม้ในกองทัพที่กำลังรบกันอยู่ก็ทำพิธีทางศาสนา มันก็เป็นเรื่องหลอกลวงตัวเองทั้งนั้น ไม่ต้องการ ไม่รู้ไม่เข้าใจ โดยแท้จริง. ไม่ต้องการไม่รู้ไม่เข้าใจ แต่เพราะขี้ขลาดและโง่ ไม่รู้ว่าจะทำอะไร ก็เลยทำพิธีทางศาสนาตามธรรมเนียม. ทำอะไรตามธรรมเนียม อ้อนวอนพระเจ้าให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้; และก็มีฝันความต้องการหรือฝันคำสั่งของพระพุทธเจ้าอยู่เรื่อย. นี้คุณมองข้อนี้กันให้มากก็จะพบความจริงหรือข้อเท็จจริงของโลกสมัยนี้.

เมื่อพระเจ้าสอนว่าให้ให้อภัย เขาก็สั่งผูกอาฆาตพยาบาทหนักขึ้น; แล้วก็ทำพิธีอ้อนวอนพระเจ้า แล้วจะช่วยกันอย่างไร. นี่มันเป็นเรื่องของคนสมัยนี้ ที่เป็นเหตุให้เห็นว่าเรื่องศาสนานี้มันยาก การบรรลุนิพพานในศาสนานี้มันยาก; ก็มีพระเจ้าไว้สำหรับผูกอย่างเดียว สำหรับทำพิธีอย่างเดียว สำหรับเป็นอุปนายในทางหลอกลวงกันในทางการเมือง ในทางอะไรต่อไปอีก.

แทนที่จะใช้ศาสนาเป็นทางเดินไปตีมน้ำในสระนั้น เขากลับใช้ศาสนาสำหรับเป็นเครื่องคบคตหลอกลวง เขาเปรียบทางการเมือง ทางการรบราฆ่าฟัน; นี้เรียกว่าลัทธิศาสดาโง่ก็มี, หลับตาโง่ก็มี. แต่ไม่ร้ายเท่าลัทธิศาสดาโง่ แยกตัวเองไว้ หากทางออกให้ตัวเองไว้ สำหรับไปกินน้ำสกปรกที่ในหนองที่เป็นโคลนเป็นตม; ไม่เดินตามทางอันสะอาด ไปสู่สระน้ำอันสะอาดไม่มีตมของพระพุทธเจ้า. แล้วก็ป็นสุนัขจิ้งจอกหางด้วน สอนคนอื่นให้ตัดหางเสียอีก; ตัวเองนั้นหางด้วน คือไม่มีโอกาสจะไปกินน้ำในสระนั้น แล้วยังไปหลอกคนอื่น ว่าหางนี้รุ่งรังตัดเสียเถอะ; ก็คือว่าอย่าไปที่โน้นเลยมาที่นี่เถิด, ทำตัว自己有ลักษณะเหมือนกับวัวคือไม่ยอมขึ้นจากโคลน.

ลัทธิศาสดาโง่ได้เจริญแผ่กว้างไปในโลก ครอบงำโลกอยู่ ก็เป็นการยากลำบากที่จะพอใจในการมีวิคตด้วยจิตว่าง, หรือว่ามีกาเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. มันต้อง

การจะเป็นอยู่ด้วยจิตสภปรกมีคัมภีร์ว่าร้อนอยู่เสมอ แล้วก็มืออะไรมาเป็นเครื่องบังหน้า เป็นเครื่องแก้ตัว เป็นเรื่องหาทางออก เพราะว่าตัวเองเกิดมาในเลือดในเนื้อของปุ่ยา ทายายที่เป็นพุทธบริษัท แล้วกบฏต่ออุคตมคคตินั้น มันก็หาทางออกแก้ตัว. หากำพูด ที่แก้ตัว อย่างนั้นอย่างนั้นอย่างโน้น เพื่อจะทำไปตามกิเลสของตัว.

ขอให้ระวังให้ดี ๆ เพราะว่าถ้าคุณผ่านปัญหาอันนี้มาไม่ได้แล้ว ไม่มีหวัง. ถ้าผ่านความเข้าใจผิดอันนี้มาไม่ได้ หรือไม่ผ่านความเข้าใจผิดอันนี้มาแล้ว มันก็ไม่มีหวัง มันก็เป็นเรื่องยากเหลือวิสัย เป็นเรื่องมองแล้วน่าเบื่อน่าระอาไปทั้งนั้น. เหมือนกับ ไปมองที่ปากเหว แล้วไม่ยอมจะลงไป จะมีความเกลียด ความกลัว ความอะไรไป เท่านั้น. ที่นั่นมันไม่ใช่เรื่องไปลงเหว ไม่ใช่เป็นเรื่องของคนใจ; แต่เป็นเรื่องที่จะ เดินไปตามหนทางที่ดี ที่จะไปถึงสระน้ำที่กินแล้วไม่ตาย เป็นน้ำอมฤตที่กินแล้วไม่ตาย มีเท่านั้น มีความหมายอย่างนั้น.

วันนี้ ผมพูดจนหมดเวลาแล้วถึงปัญหาต่าง ๆ ที่มันสกัดกั้นหนทาง ยังไม่ได้ พูดถึงตัวหนทาง หรือการเดินทางเลย; พูดถึงแต่ปัญหาต่าง ๆ ที่มันสกัดกั้นหนทาง ที่จะเดินไปสู่ทางความเป็นผู้มีชีวิตด้วยจิตว่าง หรือเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้น หมดเวลา. ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันมีความสำคัญมาก เหมือนกับการสอบคัดเลือก การสอบ ในเบื้องต้นที่เป็นการคัดเลือก; ถ้าสอบการคัดเลือกนี้ผ่านไปไม่ได้แล้วก็ไม่มีหวังที่จะ ไปเรียนอะไรให้ตลอดรอดฝั่งไปได้.

การที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างนี้ ต้องชำระสะสางปัญหาเหล่านั้นก่อน จึงจะ เข้าไปในเขตแดนของเรื่องความว่าง. เดียวกันยังค้นออกไปจากบ่วง หรือว่าจากตาข่าย ที่รัดรั้งนี้ไม่ได้; เพราะเหตุที่เป็นตาข่ายแห่งความไม่รู้ แล้วก็คิดว่ารู้ จนตีมตาโง่ อยู่ทั่ว ๆ ไป ยกหูชูหางว่าเป็นคนฉลาดทั้งนั้น. ไม่มีใครเป็นคนโง่ ผมจึงใช้คำว่าตีมตาโง่

และวิชาความรู้ของสมัยปัจจุบันนี้ ก็มีแต่ทำให้ฉลาดในทางที่จะไปฝ้ายข้างลิ้มตาโง่ เพราะมันเป็นวิชาความรู้ ที่มีวัตถุประสงค์เป็นจุดหมายปลายทาง.

คุณไปสำรวจดู วิชาความรู้แขนงไหน ๆ ก็มีความอรร้อยทางวัตถุประสงค์ เป็นจุดหมายปลายทางทั้งนั้น แม้แต่วิชาที่เขาเรียกว่าจิตวิทยา ปรัชญาอะไรก็ตาม มันไปเป็นทาสของวัตถุประสงค์. ที่นี้จะเอาคนที่เป็นอย่างนั้นมาเรียนพุทธศาสนา นี่ก็ต้องตก ต้องเอาขวานตกกันอย่างแรง ตกเปลือกตกกระดูกอะไรออกกันอย่างแรงเสียก่อน มันจึงจะหมุ่นเข้ามาได้. นี่มันจะมีโอกาสหรือไม่ก็แล้วแต่บุญแต่กรรมสำหรับคนส่วนมากเหล่านั้น; แต่สำหรับคนส่วนน้อยที่มีความรู้สึก หรือเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงอยู่ นี้ควรจะทำให้ โดยไม่ยากไม่ลำบาก แล้วก็มีประโยชน์คุ้มกันตั้งแต่ต้นมือ.

คุณให้คิดในส่วนนี้เสียทีหนึ่งก่อน แล้วมันอยู่ที่ว่า จะเดินหรือไม่เดิน, จะค้มหรือไม่ค้ม; เพราะความยากลำบากในเรื่องนี้มันอยู่ที่สมักร หรือ ไม่สมักร. ความสมักรหรือไม่สมักร มันอยู่ที่ความรู้พอหรือไม่พอ, ความเข้าใจถูกหรือความเข้าใจผิด. ถ้าเข้าใจถูกมันก็ไม่มีปัญหาอะไร มันก็กลายเป็นของง่ายไปตามลำดับ; ไม่ต้องเป็นพวกที่ว่า ลิ้มตาโง่ ลิ้มตาลัดค้ำ ลิ้มตาทำตัวเป็นอุปสรรคแก่ตัวเอง อยู่อย่างนี้.

ในโอกาสต่อไปก็จะได้พูดถึงตัวการปฏิบัติโดยตรง วันนี้เราพูดถึงเรื่องอุปสรรคของการที่จะมีการปฏิบัติกันจนหมดเวลา.

เวลาของเราทั้งหมด.

สุญญตาปริทรรศน์

- ๒๕ - "การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง
จะสำเร็จประโยชน์ โดยวิธีใด"
(ต่อ)

๒ กันยายน ๒๕๑๒

วันที่ ๒ กันยายน เป็นวันที่ ๔๐ ของระยะเวลา
เข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อ
เดียวกันกับวันที่แล้วมา เป็นการกล่าวต่อ ว่า การเป็นอยู่
ด้วยจิตว่างนั้นจะสำเร็จประโยชน์ได้โดยวิธีใด. ในคราว
ที่แล้วมาได้กล่าวถึงอุปสรรค และสิ่งแวดลอมอื่นๆ ที่เกี่ยว
เนื่องกันอยู่กับการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ในวันนี้จะได้กล่าวถึง
หัวข้อธรรมหมวดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับการเป็นอยู่ด้วย
จิตว่างนั่นเอง.

ในตอนแรก^๕นั้นอยากจะให้มีความเข้าใจไว้เป็นหลักกว้างๆ ทั่วไปเสีย
ก่อนว่า ธรรมะนั้นมีหลายประเภท.

หมวดธรรมะที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ในรูปต่างๆ นั้นมีอยู่หลาย
ประเภท แม้ว่าทุกประเภท จะเป็นไปเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นด้วยกันทั้งนั้นก็ตาม ;

แต่ว่าหน้าที่มันต่างกัน หรือว่าฐานะหรือสถานะของหมวดธรรมนั้น ๆ มันตั้งอยู่ในลักษณะที่ต่างกัน คือว่าธรรมบางหมวดเป็นการแสดงให้ทราบถึงตัวการปฏิบัติ หรือสิ่งที่ต้องปฏิบัติ หรือสิ่งที่เบ็ญจมุ่งหมายโดยตรง.

บางหมวดก็อยู่ในรูปของเครื่องมือ ที่จะให้เกิดธรรมะนั้น ๆ อีกต่อหนึ่ง หรือในฐานะเป็นอุปกรณ์ที่จะช่วยให้ธรรมะประเภทแรกเป็นไปโดยสะดวก ; เราจึงรวมเรียกธรรมะส่วนนี้ว่าเป็นเครื่องมือ. ธรรมะบางหมวดอยู่ในรูปที่ต้องการแสดงให้เห็นว่า เครื่องมือนั้นทำการงานอย่างไร, ทำหน้าที่ของมันอย่างไร, หรือมันเนื่องกันกับผลสุดท้ายอย่างไร.

เหมือนอย่างว่าเราจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เราก็ต้องมีสิ่งที่เราจะทำนั้น อยู่ในรูปที่เป็นความหวัง หรือความต้องการ หรือเป็นรูปโครงที่วางลงไปชัดเจนแล้วว่า จะต้องทำอย่างไร ; เราก็ต้องมีสิ่งซึ่งเป็นเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ที่จะใช้ในการทำ ในเมื่อมีการทำนั้น. เครื่องมือเหล่านั้นมันสัมพันธ์กันอย่างไร ; เพราะว่ามีเครื่องมือหลายชั้นหลายอัน หลายชั้น หลายระดับ หลายหน้าที่ ; ธรรมะทั้งพระไตรปิฎกก็อยู่ในลักษณะอย่างนี้.

ธรรมะบางชื่อหรือบางหมวดนั้น ระบุวัตถุประสงค์ที่ต้องการคือความดับทุกข์ หรือรูปโครงของการดับทุกข์โดยสมบูรณ์, ธรรมะบางหมวดก็แสดงถึงเครื่องมือที่จะให้สิ่งเหล่านั้น ๆ เกิดขึ้นมาได้, บางหมวดก็บอกความสัมพันธ์ความเกี่ยวโยงกันระหว่าง ธรรมะหลาย ๆ อย่างที่เป็นเครื่องมือ. ธรรมะเหล่านั้นโดยมารวมอยู่เป็นหมวด ๆ.

ที่นี้มาถึงเรื่องของเราที่จะเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง.

การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือมีชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยจิตว่างนี้เป็นตัวสิ่งที่เราต้องประสงค์ เพื่อจะดับความร้อนของชีวิต ในทุกการงาน ทุกเวลา ทุกสถานที่

อย่างที่ได้อ่านมาแล้วในหัวข้อที่เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง นี้เพื่อประโยชน์อะไร. **ธรรมะ** หมวดที่เป็นตัวการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ ระบุลงไปตรงๆ ได้เลยว่า **ได้แก่ อริยมรรค** หรือที่เรียกกันว่า “มรรค” เจยๆ : ได้แก่ การที่มีความเห็นชอบ คำวิชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พากเพียรชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ. การที่เราที่มีมรรคมืองค์แปดขึ้นมาได้นั้น ย่อมหมายความว่า มันมีผลเสร็จอยู่ในตัว เพราะมรรคกับผลไม่แยกกันได้ มีมรรคที่ไหนก็มีผลที่นั่นทันที.

คำว่า “มรรค” นี้แปลอยู่หน่วยตรงที่ว่า พิจารณาดูแล้วคล้ายๆ กับว่าเป็นเครื่องมือให้ถึง; แต่ที่จริงในที่นี้ ไม่ได้อยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือ; มีธรรมหมวดอื่น เช่นอิทธิบาทเป็นต้น เป็นเครื่องมือให้ถึง. **ตัวมรรคนั้นเป็นการถึงอยู่ในตัวเอง** คุณจำคำว่า “ถึงอยู่ในตัวเอง”; แม้ว่าจะเป็นการเดินทาง มันก็เป็นการถึงอยู่ในตัวมันเอง.

การเดินทางด้วยเท้า ต้องเดินไปก้าวไป ๆ ๆ กว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง; นี่เป็นของธรรมดาที่เราเห็น ๆ กันอยู่. ส่วนเรื่องมรรคนั้นมันมีอะไรแปลกกว่านั้น มันเป็นการนั่งแล้วก็ถึง; ถ้าพูดให้เป็นสำนวนแปลกๆ หรือสะกดใจ ก็ว่าไม่ต้องก้าวขา หรือไม่ต้องเดิน ไม่ต้องเคลื่อนไหวอะไร นั่งอยู่เฉยๆ มันก็ถึง.

นี่ขอจำไว้ด้วย ว่าการเดินทางที่ประหลาดคือมันอยู่นิ่ง ๆ แล้วถึง; นี่การเดินทางจิตใจ และการเดินทางร่างกาย ต่างกันอยู่อย่างนี้. แล้วมันถึงเรื่อย มันถึงตามลำดับ หรือถึงเรื่อย ไม่ใช่ว่าต้องรองจนกว่าจะเสร็จการเดินทางแล้วจึงถึง ถ้าว่าที่แท้แล้วมันถึงอยู่เรื่อย จนพูดได้ว่าเดินไปเท่าไร มันก็ถึงเท่านั้นเรื่อยไป.

นี่เป็นวิธีการ หรือเป็นเกตุกัตถ์ผมถือเป็นแนวปฏิบัติหรือในการอยู่เพื่อ **ไม่มีความกระหาย** เพื่อไม่มีความทะเยอทะยานอยากอะไร; เพราะมันถึงอยู่เรื่อย

การเป็นอยู่ที่ถูกต้อง ที่เป็นการเดินนั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่าการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง; เพราะถ้าหากจิตไม่ว่าง มีจิตวุ่นแล้ว จะทำอะไรผิดหมด ไม่มีอะไรถูกต้องเลย. พอยจิตวุ่นแล้วไม่มีอะไรที่ถูกต้องเลย, พอยจิตวุ่นวายแล้วก็สูญเสียหาย : ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความมุ่งหมายที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การงานที่ถูกต้อง เลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง สติถูกต้อง สมาธิถูกต้อง; เหล่านี้จะสูญเสียไปหมด ในขณะที่มีจิตวุ่น ไปด้วย ตัวกู - ของกู ด้วยความยึดมั่นถือมั่น.

พอยจิตว่างจากตัวกู - ของกูเท่านั้น ความคิดจะถูกของมันเองในตัวเอง โดยตัวเอง, ความใฝ่ฝันก็กลายเป็นการถูกต้องขึ้นมาทันที คือใฝ่ฝันอยู่ด้วยความว่างจากความยึดมั่นถือมั่น. ความเห็นถูกต้องขึ้นมาทันที คือทฤษฎีก็เป็นสัมมาทฤษฎีขึ้นมาทันที เพราะเหตุมีจิตว่าง, ความใฝ่ฝันต้องการก็ไปตามนั้นมันก็ถูกต้อง, พูดจาอะไรมันก็พลอยถูกต้องไปหมดด้วย, การงานก็เคลื่อนไหวไปแต่ในทางที่ถูกต้องทั้งนั้น; ถ้าเมื่อมีจิตว่างจากตัวกู - ของกูแล้ว มันเป็นอัตโนมัติอย่างนี้.

เราพูดได้เลยว่า มรรคหรือพรหมจรรย์ทั้งหมดคนนั้น ก็คือการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง การเป็นอยู่ที่กำลังเป็นอยู่ หรือเป็นไปด้วยจิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู - ของกู.

เรากล่าวได้ว่า มรรคนี้ไม่ต้องเดิน คือไม่ต้องก้าวขา นั่งอยู่นิ่งๆ ก็ถึงทันที; มีปัญหาเหลืออยู่แต่ว่า จะถึงเด็ดขาดลงไป ไม่กลับวุ่นวายอีกหรือไม่เท่านั้น. สำหรับคนธรรมดาแม้ถึงคือถูก เกี่ยวก็กลับผิดคือไม่ถึง; กลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้; ถ้าสำหรับพระอริยะเจ้าก็คือแน่วแน่ไปเลย นานเข้าๆ นานเข้าจนตายตัว ก็เด็ดขาดตายตัวลงไป; ต่างกันอยู่อย่างนี้. ไม่ต้องแยกเป็นของพวกที่จะเดินจมลงไปในโลก หรือว่าพวกที่จะเดินไปเหนือโลก. ทุกคนต้องเดินไปเหนือโลก หรือเป็นอยู่ในลักษณะที่เป็นการเดินอยู่ในตัวเอง มีจิตใจสูงอยู่เหนือความครอบงำของโลก.

นี่เป็นการดู พุศโดยสำนวนโวหารอีกอย่างหนึ่งว่า “มรรคน^๕ไม่ต้องเดิน” หนทางนี้ไม่ต้องเดิน. ถนนของคนตามธรรมตาใช้รถ ใช้เรือ ก็ต้องเดินต้องวิ่งเคลื่อนไป; ส่วนหนทางทางนี้ ทำตัวให้ว่างเสีย นั้นแหละเป็นการเดิน.

คำว่า “ว่างจากตัวตน” นี้ ไม่ใช่หยุด อย่าเข้าใจเป็นว่าหยุดหยุดนั้นยิ่งร้าย.

หยุดคือยังยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, เดินก็เดินไปหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่กำลังยึดมั่นถือมั่น ไป มา หยุด นี้ใช้ไม่ได้. ในกรณีที่หยุดอย่างนี้ จะใช้ได้แต่คำว่า ว่าง คือไม่มีตัวผู้เดิน ไม่มีตัวผู้ทำอะไร ไม่มีการยึดมั่นอะไรเป็นตัวยุ- ของกู. นั้นแหละคือการเดิน มีความเป็นอยู่ที่ว่างจากตัวยุ- ของกู นั่นคือมีการเดิน ฉะนั้นการเดินอยู่ตรงที่การนั่งนิ่ง ๆ ด้วยจิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวยุ- ของกู.

การไปนั่งทำวิปัสสนา ทำกรรมฐานทำอะไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า นั่งอยู่ที่ โคนไม้หรือนั่งอยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ถ้าจะลุกขึ้นเดินก็เพียงแก้มือย หรือว่าเพื่อความ คิถมันยังคงแจ่มใสอยู่. นี้เราเรียกว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่างโดยตรง จะแยกออกเป็นมรรคมีองค์ ๘ หรือจะแยกออกเป็นไตรสิกขา หรือจะแยกออกเป็นอะไร ก็อยู่ในพวกที่มีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง โดยมีจิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ๆ ว่าเป็นตัวยุ- ของกู ทั้งในเวลาที่นั่งทำกรรมฐาน หรือในเวลาที่ยอกจากกรรมฐาน, หรือเวลาที่ทำกิจการงาน แม้ที่บ้าน แม้ออฟฟิศ ก็ต้องมีจิตใจที่ควบคุมไว้ได้ ในลักษณะอย่างนี้ มันก็เป็นการเดินไปหมด คือเป็นอยู่อย่างมีความถูกต้องอยู่ที่ไหน ก็มีการเงินทางวิญญาณอยู่ที่นั่น. ฉะนั้นจึงพูดว่าการเดินที่ไม่ต้องเดินด้วยเท้าด้วยขา ไม่ต้องมีการก้าวขา.

ที่จะพูดให้หน้าตากใจอีกหน่อยก็ว่า หนทางที่ไม่ต้องเดิน; ถ้าพูดตามโวหารธรรมดาสามัญก็ว่า ต้องเดิน แม้อริยมรรคนี้ก็ต้องปฏิบัติ คือต้องเดิน ต้องรีบ

เดินไปสู่นิพพานนั้น; นี่พูดภาษาคน. ถ้าพูดภาษาธรรมแล้ว มันก็ทำลายตัว-
ของกุเสีย มันว่างไปแล้ว ก็เป็นการเดิน.

ขอให้ระวังคำพูด ภาษาคนกับภาษาธรรม ที่ติดกันยุ่งอยู่เสมอ. ที่จริงก็
ไม่ได้ติดกันยุ่ง มันเป็นของที่แยกกันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย; แต่คนธรรมดาสามัญ
ไม่รู้เอามาปนกัน มันเลยติดกันยุ่งในความคิดของเขา ไม่ใช่ธรรมะปนกันยุ่ง แต่ในหัว
ของคนโง่นั้นมันปนกันยุ่ง. ต้องเลิกเป็นอย่างนั้นเสีย; มีความเข้าใจถูกต้องเสีย
ธรรมะก็จะไม่มีอะไรที่ขัดขวางกัน หรือปนกันยุ่ง. พุคอย่างนี้ฟังไม่ถูก พุคอย่างโน้น
ก็ฟังไม่ถูก; หรือว่าพุคอย่างนี้ก็ถูก พุคอย่างโน้นก็ถูก อะไรมันปนกันยุ่งอย่างนี้.
เราเรียกด้วยการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือธรรมะจริงที่เราประสงค์เป็นอย่างนี้ คือมรรค
หรืออริยมรรคนี้.

ที่นี้จะได้พูดต่อไปถึง ธรรมะหมวดที่เป็นเครื่องมือ ในวันนี้จะได้
พูดคร่าว ๆ ให้หมดทุกประเภทเพื่อความเข้าใจง่าย แล้วจะได้พูดกันโดยรายละเอียดใน
วันต่อไป เป็นอย่าง ๆ ไป; ซึ่งจะพูดถึงธรรมะกลุ่มที่เป็นเครื่องมือ ระบุไว้ชัดตาม
ที่นิยมกัน ก็คืออิทธิบาท ๔ หรือว่าสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
พวกนี้เป็นพวกเครื่องมือ.

ธรรมหมวดที่เป็นเครื่องมือชื่ออิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ นี้ดูเหมือนเด็กๆเคยเรียนเคยท่องกันมาในโรงเรียนว่า อิทธิ
บาท ๔ เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสำเร็จ ความสำเร็จของเดิมของเขาในพระชาติ ใน
พระไตรปิฎก สำเร็จนั้นคือบรรลุมรรค ผล นิพพาน. อิทธิบาทนี้ ไม่ใช่ของชาวบ้าน
แต่เอามาใช้ได้กับชาวบ้านที่จะทำไร่ ทำนา ถ้าชาย จะทำงานอะไรของชาวบ้าน, แม้แต่
โจรจะปล้นคน ถ้าใช้อิทธิบาท ๔ ก็มีความสำเร็จเหมือนกัน. ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า
ธรรมะสำหรับไปนิพพานนั้นแหละ เอามาใช้ได้แม้กับชาวบ้าน.

อิทธิบาท^๕ เป็นธรรมสโมธาน หรือว่าเป็นโพธิปักขิยธรรม คือธรรมที่เป็นผักใฝ่เพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน; เมื่อเอามาใช้ในการทำมาหากิน ทำไร่นา ก็ใช้ได้และเข้ารูปกันได้ คือมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา. ฉะนั้น คนที่พูดว่าธรรมะชั้นสูง ชั้นหลุดพ้นนั้น อย่าเอามาใช้กับชาวบ้านนั้น เป็นคนโง่ที่ลืมหูลืมตาพูด; เพราะความรู้มีมากเกินไปในทางผิด; หรือถ้าพูดให้ดี ก็คือลืมหูลืมตาพูด ไม่ดูอะไรให้ดี เพราะความรู้มันมากจนท่วมหัว จนยุ่งไปหมด ก็กลายเป็นลืมหูลืมตาทั้งที่ลืมหูลืมตาอยู่.

ฉันทะ คือความพอใจในสิ่งที่ตัวจะทำ. วิริยะ คือความพากเพียรในสิ่งที่ตัวจะทำ. จิตตะ คือเอาใจใส่อยู่เสมอ. วิมังสา คือใคร่ครวญวิจัยอะไรอยู่เสมอ. ๔ อย่างนี้ ทำให้เกิดความสำเร็จแก่การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

ที่^๕ ไม่เกยเนื่องกับการบรรลุมรรค ผล นิพพาน เช่นการเป็นอยู่ตั้งกับปีหนึ่ง มีชีวิตอยู่ตั้งกับปีหนึ่ง; เช่นว่าถ้าพระพุทธเจ้าหรือผู้ใด ประสงค์จะมีชีวิตอยู่สักกับปีหนึ่ง ก็ทำได้ ถ้าทำอิทธิบาทนี้สำเร็จ. นี่เป็นเรื่อง อิทธิปาฏิหาริย์ ก็ต้องใช้อิทธิบาท.

เรื่องการทำงานของชาวบ้านก็เห็นชัดว่า แม้แต่เราจะทำอะไร แม้จะทำนา ก็ต้องมีความรักที่จะทำ มีความเพียรที่จะทำ มีความเอาใจใส่ในสิ่งที่จะทำ ทำการค้นคว้าวิจัยอยู่เสมอในสิ่งนั้น ก็ทำสำเร็จ. จะค้าขาย หรือจะทำงานอะไร กระทั่งจะไปรบรามาฟันในสงคราม หรือจะเป็นโจรปล้นเขา มันก็สำเร็จทั้งนั้น.

นี่^๕ ธรรมะประเภทเครื่องมือ ไม่ได้ระบุไปว่า ทำอะไรโดยตรง เป็นเครื่องมือกลาง ๆ ที่จะเอาไปใช้ทำอะไรก็ได้ แล้วก็สำเร็จตามที่ต้องการ. เมื่อต้องการจะเป็นอยู่ที่ถูกต้อง หรือเป็นอยู่ด้วยจิตว่างก็ตาม ต้องมีอิทธิบาท. ธรรมะ ๔ ประการนี้ช่วย

ก็สำเร็จได้. “อิทธิ” แปลว่า ความ สำเร็จ; “บาท” แปลว่า ฐาน หรือที่ตั้ง; อิทธิบาท แปลว่า รากฐานของความสำเสร็จ ที่ตั้งของความสำเสร็จ. กล่าวโดยย่อ ๆ ว่า อิทธิบาทเป็นธรรมสำหรับให้เกิดความสำเร็จ อยู่ในฐานะเป็นพวกเครื่องมือ.

ธรรมหมวดที่เป็นเครื่องมือ ชื่อ สติปัฏฐาน ๔

ดูต่อไปอีกถึง สติปัฏฐาน ๔; การเจริญ สติปัฏฐาน ๔ ถ้าได้ถึงตัวการ ปฏิบัติทั้งหมดก็เป็น ธรรมะ เช่นเดียวกับมรรคมงคล ๘; ถ้าได้ถึงตัวกิริยาอาการที่กระทำคือตัวสติแล้ว ก็เป็นเครื่องมือ. สติปัฏฐาน แปลว่า การตั้งไว้ซึ่งสติ เฉพาะเรื่องเฉพาะราว; ฉะนั้นสติปัฏฐานในลักษณะอย่างนี้ เป็นเครื่องมือ.

การที่เราจะ เจริญ กายานุบัติสสนา เวทนานุบัติสสนา จิตตานุบัติสสนา ฌัมมานุบัติสสนา ก็เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เกิดวิราคะ เกิดนิโรธขึ้นมา มองดูอย่างนี้ เป็นเครื่องมือ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือ; แต่ถ้าพูดอีกอย่างหนึ่ง คือระบบสติปัฏฐานทั้งหมดนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คืออานาปานสตินี้แล้ว มันหมาย ตลอดไปถึงขณะบรรลุมรรค ผล นิพพาน ด้วยเลย มีสติในการบรรลุผลสำเร็จด้วย.

สติปัฏฐานที่สอนกันอยู่ในโรงเรียนนักธรรม หรือที่กล่าวไว้ในวิสุทธิมรรค จะพูดถึงเพียงหมวดแรก ๔ อย่างนี้ : หายใจยาว หายใจสั้น รู้กายทั้งปวง แล้วก็ทำ กายสังขารให้สงบระงับ มีเท่านั้น; เป็นเครื่องมือเต็มตัว.

แม้ที่กล่าวไว้ละเอียดก็ยาว ใน มหาสติปัฏฐานสูตร ก็มีลักษณะเป็น เครื่องมือทั้งนั้น; แต่ก็กล่าวไปให้ถึงจุดหมายปลายทางด้วย. อย่างในอานาปานสติ หมวดที่ ๔ ฌัมมานุบัติสสนาสติปัฏฐาน อันกล่าวถึงอนิจจานุบัติสสี คือเห็นอนิจจัง, กล่าว ถึงวิราทานุบัติสสี คือคลายกำหนด, กล่าวถึงนิโรธานุบัติสสี คือนิโรธความดับ, กล่าวถึง

ปฏินิตส์ถกานุปัสสี คือความสลัดคืน; นี้กล่าวถึงผลของการมีสติด้วย มีสติในการบรรลุมรรคผลนั่นเอง. ฉะนั้นขอให้สรุปไว้ว่าสติปฏิฐานทั่วๆ ไป หรือสติปฏิฐานในกลุ่มโพธิปักขิยธรรมนั้นเป็นเครื่องมือ.

ธรรมหมวดที่เป็นเครื่องมือข้อสัมปัปธาน ๔

หมวดธรรมะ ข้อสัมปัปธาน แปลว่า ความเพียร ๔ รายละเอียดก็เหมือนกับที่สวดอยู่ในบทสัหมมาวายาโม : เพียรระวังไม่ให้บาป อกุศลเกิดขึ้น, เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว, เพียรทำให้กุศลเกิดขึ้น, เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว. นี้เป็นเรื่องความเพียรมีลักษณะอย่างนี้; ตั้งอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับจะละออกกุศล หรือว่าประคับประคองกุศลเอาไว้; อยู่ในฐานะเป็นเครื่องมืออย่างนี้.

ธรรมหมวดนี้ ใช้ได้หมดไม่ว่ากิจการชนิดไหน ต้องมีความพากเพียรอย่างนี้ทั้งนั้น : ไปนิพพาน หรือว่าจะมีฤทธิ์มีเดช หรือว่าจะทำการงานที่บ้าน ทำเรื่องสวนไร่นา อะไรก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องมีความพากเพียร ในลักษณะอย่างนี้. ละความชั่วหรืออุปสรรคเสีย แล้วรักษาความถูกต้อง หรือความสำเร็จไว้ให้คงมีต่อไป ก็เป็นสิ่งที่ต้องใช้เช่นเดียวกับสติ. สติชนิดไหนก็เรียกว่า สติ; แม้แต่จะเบิบบ้างเข้าปาก ก็ต้องมีสติ ไม่ต้องพูดกันถึงเรื่องบรรลุมรรค ผล นิพพาน. ธรรมเหล่านี้ใช้ได้ในฐานะเป็นเครื่องมือทั่วไปหมด.

ธรรมหมวดที่เป็นเครื่องมือขอพละ หรืออินทรีย์ ๕

ถัดจากสัมปัปธานก็คือพละ ๕ หรืออินทรีย์ ๕ ซึ่งเสด็จถึงอินทรีย์ ๕ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา คือมีความเชื่อ แล้วก็มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา. ธรรมหมวดนี้กับหมวดอิทธิบาทคล้ายๆ กัน ก็ตั้งอยู่ในฐานะที่

เป็นเครื่องมือ. มีศรัทธาเป็นเครื่องมือ ให้เชื่อ หรือให้รัก; ข้อนี้อีกขณะตรงกับนั้นซึ่งเป็นอิทธิบาทอันหนึ่ง, วิริยะ ความพากเพียรก็เป็นอิทธิบาทอันหนึ่ง อยู่ตรงตัว, สติคือจิตตะในอิทธิบาทก็ได้ เอาใจใส่อยู่เสมอ, สมาริก็เป็นจิตตะเหมือนกันคือ เป็นความเอาใจใส่แน่นอยู่เสมอ, ปัญญาเหมือนกันอีก ก็คือวิมังสาในอิทธิบาท. ศรัทธา วิริยะ สติ สมาริ ปัญญา ในที่นี้ หมายถึงขณะที่กำลังทำหน้าที่ มีรูปร่างเป็นเครื่องมือ.

ถ้าเรียกว่าพลังก็ได้ ก็หมายถึงว่า เป็นตัวกำลัง มีกำลังแรง; ถ้าเรียกว่าอินทรีย์ ก็หมายถึงความสำคัญ ความที่เป็นสิ่งสำคัญ หรือเป็นใหญ่หรือออกหน้า. ที่จริงธรรมะชื่อเดียวกัน ๕ อย่างนี้มีชื่อเหมือนกัน; ถ้ามองในแง่ที่มันเป็นตัวกำลัง เรียกว่าพลัง, ถ้ามองในแง่เป็นใหญ่เป็นเด่น ออกหน้า เรียกว่า อินทรีย์ คือขาดไม่ได้.

นี่คือตัวอย่างของธรรมะหมวดที่เป็นเครื่องมือ; ส่วนหมวดที่ ๑ หมายถึงตัวผลที่เราต้องการ อย่าให้ปนกัน ต้องการให้มีขึ้นมา. เป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้เป็นสิ่งที่เราต้องการ เป็นตัววัตถุประสงค์ที่เราต้องการ. เราก็มีธรรมะหมวดที่เป็นเครื่องมืออย่างนี้ เพื่อให้สำเร็จได้ตามนั้น คือทำอริยมรรคให้มีขึ้นมา เพื่อมีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. หมวดเครื่องมือพูดเพียงเท่านี้ พอเป็นตัวอย่าง.

หมวดถัดไปอีกที่แสดงความเกี่ยวพันสัมพันธ์กันระหว่างเครื่องมือ

ขอรุบทหมวดที่มีชื่อว่าโพชฌงค์ นี่ก็อยู่ในหลักสูตรนักธรรมตรีเรียกว่าเป็นพวกหน้าปากคอก : คือพระสวคมนต์ทำบุญบ้าน สวคมนต์เย็น สวคมนต์ทำบุญเรือน ก็สวดบทนี้ด้วย ในฐานะเป็นธรรมะประเสริฐที่สุด; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีคนเจ็บไข้ก็ให้สวดธรรมหมวดนี้ ที่เรียกว่าโพชฌงค์ ๗. แม้ว่าเป็นการทำอย่างหลับตา

มงามาย โดยความเชื่อ ก็ยังมีความสำคัญหรือมีประโยชน์อยู่ตามเดิม **ว่าให้สนใจธรรมะ**
หมวดนี้.

เรื่องในพระไตรปิฎกมีว่า เมื่อพระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้าเอง ท่าน
เจ็บไข้ขึ้นมา ก็ให้คนเอ่ยชื่อธรรมะหมวดนี้ขึ้นให้ได้ยินในขณะนั้น เพื่อข่มความเจ็บ
ช้ำทุกขเวทนา; เพราะธรรมหมวดนี้เป็นธรรมที่ประเสริฐวิเศษที่สุด พอสักว่าได้ยิน
ใครเอ่ยถึงเท่านั้น ก็เกิดกำลังใจอันอื่นขึ้นมา สำหรับครอบงำความเจ็บได้. แต่แล้ว
ก็น่าประหลาดที่ว่าธรรมะหมวดนี้ ๗ อย่างนี้แสดงความสัมพันธ์กัน ระหว่างธรรมะที่
เป็นเครื่องมือ จนเกิดความสำเร็จ. พุทโดยใจความก็คือว่า พอได้ฟังเรื่องที่มีหวัง หรือ
เรื่องที่เป็นที่ตั้งแห่งความหวัง หรือความสำเร็จ เราก็สบายใจ มีปีติปราโมทย์เกิดขึ้น
มันก็ครอบงำอารมณ์ร้าย หรือความเจ็บไข้ หรือทุกขเวทนาได้.

ธรรมะหมวดนี้เป็นทั้งเครื่องมือ และเป็นทั้ง เครื่องแสดงให้เป็นการ
สัมพันธ์ในการทำงานของเครื่องมือ. แต่ผมไม่จัดไว้ในฐานะเป็นเครื่องมือโดยตรง
ได้จัดไว้ในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเครื่องมือ. ถ้าเราเห็นความ
สัมพันธ์ของเครื่องมือก็เหมือนเห็นเครื่องมืออยู่ในตัวแล้ว; นำมาพูดอะไรกัน ก็จงพยายาม
ให้เป็นความสัมพันธ์ของการทำงานในระหว่างเครื่องมือทั้งหลายนี้.

พูดสำหรับคนที่ **ไม่เคยเรียน**ให้ฟังง่าย ๆ ว่า **โพษณงค์** นี้แปลว่า *factors*
ของการตรัสรู้; **หรือเป็นองค์ประกอบส่วนประกอบของการตรัสรู้** มีอยู่ ๗ อย่าง
ด้วยกัน ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์อย่างน้อยต้อง ๖ ห่วงหรือ ๖ *link* ระหว่างอันที่ ๑ จนกว่า
จะถึงอันที่ ๗ นี้จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันไป.

องค์แรกมาก่อนคือสติ หมายถึงความ**รู้สึกคิดนึกที่สมบูรณ์** ที่รอบคอบ
คือรู้สึกตัวถูกต้องทั่วถึงอยู่เสมอ นี้เรียกว่าสติ ต้องมาก่อนอะไรหมด ไม่พุดถึงความเชื่อ

ไม่เอาความเชื่อมาก่อน ; เพราะความเชื่อนี้เล็กทันที ถ้ามาถึงขั้นนี้แล้วต้องการความรู้ ; ถ้ามีความรู้จริงมันก็มีความเชื่ออยู่ในตัว. คุณต้องรู้จักสังเกตว่าถ้าเรามีความรู้ความเข้าใจ ความแน่ใจอะไรถูกต้องแล้ว ก็ย่อมมีความเชื่ออยู่ในนั้น. ถ้าเรามีความรู้จนเราเชื่อตัวเอง ศรัทธาก็มีรวมอยู่ในนี้ ; ฉะนั้นไม่ต้องพูดถึง. พูดถึงความรอบรู้ทั่วถึงแล้ว มีสติในการที่จะใช้ความรู้ที่ศึกษา เพราะฉะนั้นจึงเอาสติมาก่อน เราระลึกได้รอบคอบ ทั่วถึงเป็นเครื่องมืออันแรก, แล้วธัมมวิจยะองค์ที่ ๒ ก็มีมา.

องค์ที่ ๒ ธัมมวิจยะหรือธรรมวิจยนี้ก็คือ การสอดส่องธรรม การใคร่ครวญธรรม ; มีหลายความหมาย คือว่าให้ถูกต้องธรรมะ หรือว่าให้เป็นธรรมะคือถูกต้อง ให้เป็นไปตามคลองของธรรมะ ; นี่จึงเรียกว่าใคร่ครวญธรรมหรือสอดส่องธรรม. เราเลยแปลกันสั้น ๆ ว่า**เลือกให้ถูกต้อง ;** หลังจากที่ไถ่มองเห็นอะไรรอบคอบแล้ว มีสติแล้ว เราก็ต้องมีการเลือกให้ถูกต้อง เรียกว่าธัมมวิจยะ ; ซึ่งหมายถึงเลือกโครงการ วางโครงการ เลือกวิธีปฏิบัติอะไรถูกต้องไปหมด เป็นธรรมประกอบด้วยธรรม ถูกตัวธรรมไปหมด แล้วก็เรียกว่าธัมมวิจยะได้.

องค์ที่ ๓ ถักไปก็ต้องมีวิริยะ คือความระดม หุ่นเห่าลงไปในสิ่งที่จะต้องทำ ที่เลือกแล้วนั้น. แล้วเราต้องอาศัยสิ่งถัดไปคือปีติองค์ที่ ๔.

องค์ที่ ๔ ปีติ หมายความว่าอิ่มอกอิ่มใจ **พอใจ** อิ่มใจเรียกเป็นภาษาอังกฤษกันอย่างขอไปที่ว่า *contentment* ที่จริงยังไปไกลกว่านั้น แต่ไม่มีคำจะเรียกมันก็เรียกอย่างนั้น อย่างน้อยที่สุดก็มีใจความสำคัญอยู่ที่ว่าเราต้องอิ่มใจอยู่ตลอดเวลาที่เห็นกเห็นอยู่นั้น.

วิริยะต้องหมายถึงการเห็นคเห็นช แล้วมีความ**อิ่มใจ** คือปีตินี้ผสมอยู่ **เพื่อหลอเลียงวิริยะ** ให้มันวิริยะไปได้ตลอดตันตลอดปลายไม่ทอดทิ้ง ไม่เบื้อหน่าย

ไม่ถอยหลัง. เพราะฉะนั้นต้องมีอุปายที่สำคัญ ที่จะสร้างบิถี คือความอึดใจ หรือพอใจ ในสิ่งที่กำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่. เมื่อทำไปได้อย่างนี้ก็ไปถึงองค์ที่ ๕ ที่เรียกว่าบัสสัทธิ.

องค์ที่ ๕ บัสสัทธิ แปลว่าความวุ่นวายสิ้นสลดลง เป็นความรำจับ. ผมแปลสั้น ๆ ว่าความเข้ารูปหรือลงรูป เข้ารูปเข้ารอย; ก่อนนั้นไกลาหลวุ่นวายซุลมุน เพราะเป็นการต่อสู้ เป็นการปะทะในระยะเริ่มแรกนี่. เมื่อทำไปอย่างถูกต้อง มันเข้ารูปลงรูป เริ่มลงรูป อย่างนี้เรียกว่า บัสสัทธิ ตัวหนังสือแปลว่าสงบลง ๆ สงบลง ๆ.

วิธีจำง่าย ๆ ในข้อนี้เปรียบดูจุกุทาหรณ์ ก็เช่นว่าเราไปจับสัตว์ป่ามาฝึก ก็ต้องยุ่งมากทีเดียว เพราะสัตว์ป่ามันคุร้าย มันอันตราย ไปจับมันมาด้วยเชือกด้วยบ่วง ด้วยเครื่องมืออะไรก็ตาม มันยุ่งมันไกลาหลกันพักหนึ่ง จนกว่าสัตว์ป่ามันมันจก้อย ๆ ยอม ยอมลง ๆ ยอมลง มันจึงจะนิ่ง; ระยะที่มันยอมหนึ่งนี้ คือระยะของบัสสัทธิ. **จิตใจของคนธรรมกาสามัญ** ปุณฺชนกัเหมือนนบัสสัทธิวป่า; **พอรธรรมะไปแตะเข้ามัน** ๕๕ กคน ดันไปจนกว่าจะลงรูปเป็นบัสสัทธิ.

องค์ที่ ๖ ถักไปก็คือสมาธิ เป็นลักษณะของความมั่นคง ความถูกต้องที่มั่นคง ว่องไวอย่างที่ได้เคยกล่าวมาแล้วบ่อย ๆ ว่าสมาธิในพุทธศาสนานั้นหมายถึงจิตที่มั่นคง ประกอบอยู่ลักษณะ ๓ ประการ : **สะอาดดี แน่วแน่ แล้วก็ว่องไว.** มีความสะอาด ที่ปราศจากของสกปรก รบกวน เช่นปราศจากกิเลสรบกวนอย่างหนึ่ง, แล้วก็แน่วแน่นั่นคงตั้งมั่นอย่างหนึ่ง, แล้วก็ว่องไวในหน้าที่ ที่เราชอบพูดถึงกันว่า *active* ในที่นี้หมายถึงมี *activeness* นี้ความเป็น *active* ไวต่อหน้าที่ของมัน ก็เรียกว่า มีสมาธิ หมายความว่ามันพร้อมหรือได้ที่พร้อม หรือได้ที่เต็มที หลังจากบัสสัทธิคือเข้ารูปแล้ว ก็คือพร้อม หรือได้ที่เต็มทีแล้ว; หลังจากนั้นก็ไม่มียะไรอีกแล้ว นอกจากปล่อยมันไปตามนั้นเรียกว่าอุเบกขา.

องค์ที่ ๗ อุเบกขา อุเบกขาในสัมโพชฌงค์ มีความหมายผิดจากอุเบกขาในที่อื่นหลาย ๆ อย่าง. **อุเบกขา** คือปล่อยไปตามนั้น **มีอาการเฉยอยู่ นิ่งอยู่** แต่มันก็เป็นไปในตัวมันเอง. ตรงนี้เปรียบได้กับรถม้าที่วาดถนนก็แล้ว ตรงแนวไปแล้ว ม้าก็ฝึกดีแล้ว คนก็มีสติสัมปชัญญะดีแล้ว ก็เพียงแต่ถือเชือกบังเหียนเฉย ๆ ไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องกระตุกกระตักมันก็ไปของมันเรื่อย. ความเฉยนี้หมายความว่าอย่างนี้ ไม่ได้เฉยหลับหูหลับตา หรือเฉยอะไรอย่างที่เขาใจกัน. เมื่อมันเข้ารูปแล้วได้ทีแล้ว ก็ปล่อยไปของมันเอง อย่างนี้เรียกว่าอุเบกขาในที่นี้.

คุณจงสังเกตดู ธรรมะ ๗ อย่าง หวดนี้ว่าแสดงถึงความสัมพันธ์กันอย่างไร ทำหน้าที่ของตน และสัมพันธ์กันกับธรรมะข้ออื่นอย่างไร

สติ ทำให้เกิดธรรมวิจยได้. **ธรรมวิจย** ต้องอาศัย**วิริยะ** - การใช้กำลังทำไปตามนั้น. **แล้วก็ต้องใช้มิตติ** - ความมีมโนใจหล่อเลี้ยงมันอยู่เสมอ ขาดไม่ได้ เหมือนกับน้ำมันหล่อลื่นที่จะหยอดให้รถหรือเครื่องยนต์มันเดินและหมุนไปได้. **แล้วก็ต้องมีความเข้ารูปเรียบร้อย** เข้ารูปคือ**บໍ่สัทธิ**, **แล้วก็ได้ที่จิตมีลักษณะประกอบอยู่ด้วยความมั่นคง, สะอาด, ว่องไว, เป็นสมาธิ,** แล้วนั่งอยู่จนไม่ทำอะไร ยืนอยู่เฉย ๆ; เครื่องยนต์ก็หมุนไปได้เป็นอุเบกขา.

ธรรมะ หวดนี้ **ไม่ได้ระบุถึงตัวมรรค ผล นิพพาน แต่ระบุถึงเครื่องมือที่** **กำลังอยู่ในหน้าที่** ไม่ใช่เครื่องมือที่วางอยู่เฉย ๆ เป็นชิ้น ๆ แล้ววางอยู่เฉย ๆ. เครื่องมือที่ดีที่สุดเป็นชิ้น ๆ แต่ยังวางอยู่เฉย ๆ ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร จะมีมากเท่าไรก็กรูกรังเปล่า ๆ; เหมือนความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด มันก็ต้องมีการกระทำ ที่กำลังกระทำหน้าที่ของมันอยู่อย่างถูกต้อง.

ตัวอย่าง เช่นว่า**เครื่องยนต์** สักเครื่องหนึ่ง ก็จะต้องมีความร้อนถูกต้อง, มีการหล่อเลี้ยงความเย็นถูกต้อง, หล่อเลี้ยงความชื้นถูกต้อง, อะไรถูกต้องครบไปหมด

มันจึงจะหมุนไปได้เรียบ. จิตใจนั้นก็เหมือนกัน มีลักษณะเหมือนกับเครื่องยนต์อะไรอันหนึ่ง; ยันตะคือหมุนไป เลื่อนไป. มีอะไรครบให้มันถูกต้อง มันก็หมุนไป; แล้วเราก็ยืนค้ำอยู่เฉย ๆ แล้วก็ถึงที่สุดได้.

ความสัมพันธ์ของธรรมะ ประเภทนี้เป็นเครื่องมือ ส่วนที่ ๓ ซึ่งนับว่าพอกันแล้วสำหรับที่จะมองดูทิวทัศน์ หรือปริทรรคน์ของสิ่งเหล่านี้.

ส่วนที่ ๑ นั้นเป็นส่วนที่เราประสงค์ คืออริยมรรค คือการเป็นอยู่อย่างถูกต้อง, หรือเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง, หรือมีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างเรื่อยไป นั่งอยู่หนึ่ง ๆ มันก็เป็นการเดิน นี่เป็นท้าวตฤประสงค์.

ส่วนที่ ๒ ถัดมาก็คือว่าส่วนที่เป็นเครื่องมือ ที่จะช่วยให้สำเร็จตามนั้น, เราละบุทธิบาท สติปัญญา สัมมัปปธาน พละหรืออินทรีย์โพชฌงค์ อย่างที่ว่ามาแล้ว; นับว่ามีส่วนที่เป็นเครื่องมือ.

ส่วนที่ ๓ ที่เรียกว่าโพชฌงค์เป็นเครื่องมือสำหรับทำงาน ที่จะทำได้อย่างไร; แสดงลักษณะให้เห็นได้ง่าย. โพชฌงค์ ^๕ ^๕ ^๕ ^๕ เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง แต่เอามาใช้กับชาวบ้านทำไร่นาก็ได้ ผมยังคงยืนยืนอยู่อย่างนี้เสมอไป. นักปราชญ์ที่มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดลืมหูลืมตาไป พวกนี้ลัดค้ำว่า โลกุตตรธรรม หรือวิปัสสนาเพื่อโลกุตตรธรรม นั้นเอามาใช้กับชาวบ้านไม่ได้.

ผมขอยืนยืนอยู่เสมอว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเอามาใช้ เช่นเดียวกับเราเอาอิทธิบาท ๔ มาใช้ เอาสัมมัปปธานความเพียรมาใช้. ในที่นี้เราเอาโพชฌงค์นั้นมาใช้ ในเมื่อเราจะทำไร่นาค้าขายทำงานอะไร แม้จะไปบร่ำฆ่าฟันทำงานอะไรก็ตามใจ ก็เอาโพชฌงค์มาใช้ได้.

อันแรกต้องมีสติ คือความระลึกรอบคอบ, ถัดมาก็เลือกความถูกต้องของสิ่งที่จะต้องใช้ หรือจะต้องทำ, ถัดมาก็ระลึกลำลงไปคือวิริยะ, แล้วก็มี ความแน่ใจ เชื่อใจ พอใจ อิ่มใจ ในวิธีการกระทำนี้อยู่เสมอ เป็นปกติ, จนมันเข้ารูปลงรูป เป็นปัสัทธิ, แล้วมันก็นั่นแน่ได้ที่ เป็นสมาธิ, แล้วก็ปล่อยไปตามนั้น เป็นอุเบกขาในที่สุก; นี่ก็สำเร็จ. ถ้าไม่ทำอย่างนี้จะพินาศ เป็นโรคเส้นประสาทตาย.

เหมือนกับชวานาเมื่อได้ทำทุกอย่างไถ่หว่าน บักดำ ใส่ปุ๋ย ทำอะไรเสร็จแล้ว ก็ต้องยืนดูอยู่เฉย ๆ กว่าข้าวมันจะเจริญงอกงามออกรวงมา. ถึงตรงนี้เราจะทำอะไร มันไม่ได้ นั่งดูอยู่เฉยตาปริบ ๆ อยู่ก็ตามใจ ข้าวจะเจริญไปจนกว่าจะออกรวงเรียกว่า อุเบกขา. นี่เรียกว่า โพชฌงค์สูงสุดเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานนั้น จะเอาไปใช้ในการทำนาก็ได้.

ธรรมะของพระพุทธเจ้าไม่จำกัดอะไร ในลักษณะอย่างนี้ เอาไปใช้ให้ ถูกต้องตามระดับ ตามสัดส่วนได้; เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้วว่า อิทธิบาทนั้น เป็นเรื่องบรรลุ มรรค ผล นิพพานโดยตรง แต่ไปใช้กับกิจการของชาวบ้าน หรือของเด็ก ๆ ที่เรียนหนังสือ หรืออะไรก็ได้ทั้งนั้น. โพชฌงค์ก็เหมือนกัน ได้แสดงให้เห็นชัดตรงความสัมพันธ์ที่มันต้องสัมพันธ์กันในระหว่างเครื่องมือ.

เป็นอันว่า วันนี้เราได้พูดกันถึงการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จะสำเร็จได้โดยวิธีใด โดยชี้ให้เห็นถึงตัว ภาวะของความเป็นอยู่ด้วยจิตว่างว่ามันต้องการเครื่องมืออะไร แล้วเราจะใช้เครื่องมือนี้ให้ทำงานได้อย่างไร.

เวลาของเราทั้งหมดลง.

สัญญาตาปริทรรศน์

- ๒๒ - ธรรมะในฐานะเป็น
เครื่องมือพื้นฐานทั่วไป

๗ กันยายน ๒๕๑๒

วันที่ ๗ กันยายน เป็นวันอันดับที่ ๔๑ ของระยยะกาลเข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒. ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือพื้นฐานทั่วไป. ในวันที่แล้วมา ได้แสดงให้เห็นเป็นเค้าทั่วไป ว่าธรรมะมีอยู่หลายประเภทด้วยกัน; แม้ว่ามันจะมีอยู่หลายประเภท และทำหน้าที่ต่างๆ กันเป็นเหตุก็มี เป็นผลก็มี ก็คงเรียกว่าธรรมะ เสมอกันไปหมด. นี้ขอให้ทบทวนความรู้สักข้อไว้ด้วย แม้จะสั้นเผื่อ ก็ไม่มีอะไรที่ไม่เรียกว่าธรรมะ.

คำว่า ธรรมะ เป็นคำที่ประหลาดที่สุดในโลก หมายถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร ทั้งที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นนามธรรม; สูงสุดตั้งแต่พระเจ้า หรือนิพพาน ลงมาถึงขี้ฝุ่นสักเม็ดหนึ่ง อะไรก็ตามล้วนแต่เรียกว่า “ธมฺม” โดยภาษาบาลีเสมออย่างเดียวกันหมด.

ธรรม หรือธรรมชาติต่างๆ เหล่านี้ **ทำหน้าที่ต่างๆ กัน** : ตั้งอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือ ให้เกิดสิ่งอื่น, หรือให้สำเร็จประโยชน์ ในการมีสิ่งอื่นขึ้นมา; จึงกล่าวได้ว่าธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือของธรรมะอีกนั่นเอง เป็นเครื่องมือของอะไร ก็เป็นเครื่องมือของธรรมะ มันเป็นเครื่องมือกันได้ต่อๆ ไปอย่างน่าสังเกต.

เหมือนกับเครื่องมือธรรมดานั่นเอง เราก็คงคิดดู : เรามีเครื่องใช้ไม้สอยที่เป็นเครื่องมือให้สำเร็จประโยชน์ เกิดบางสิ่งขึ้นมา แล้วบางสิ่งนั้นมันก็เป็นเครื่องมือต่อไปอีก. เช่นมีเครื่องมือ ทำให้มีบ้านเรือนอยู่, มีบ้านเรือนอยู่ก็เป็นเครื่องมือ ทำให้มีความสุขสบาย; แล้วอาจจะพูดติดลบได้อีกว่า ความสุขสบายก็เป็นเครื่องมือ ให้เราแสวงหาสิ่งเหล่านี้ ซึ่งหมายถึงต้นเหตุ เครื่องมือหมายถึงปัจจัย หรือต้นเหตุ.

ความอยากได้ความสุขสบาย หรือความสุขสบายนี้แหละเป็นเหตุให้อยากมีสิ่งเหล่านี้ จึงย้อนมาหา หรือสร้างสมสิ่งเหล่านี้. ในทางธรรมะก็เหมือนกัน ธรรมะประเภทหนึ่งก็เป็นเครื่องมือ ซึ่งทำให้ได้มาซึ่งธรรมะอีกประเภทหนึ่ง; อย่างนี้เรื่อยไปจนกระทั่งมีธรรมะสูงสุด หรือบรมธรรมกล่าวคือนิพพาน. อย่างที่มีพระพุทธภาษิตว่า **นิพพานํ ปรมํ วนฺตํ พุทฺธา - พระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม** คือเป็นธรรมชั้นสูงสุด ซึ่งได้มาจากธรรมะอื่น ๆ ที่เป็นเครื่องมือ.

บรมธรรมนี้ ก็ทำให้เรา**ปฏิบัติบรรลุถึงนั้น** มีความ**ตาสูกทางวิญญาน** แล้วก็**เป็นเครื่องมือให้ค้นหาธรรมะเหล่านี้** อันเป็นธรรมะที่เป็นกุศลยิ่งๆ ขึ้นไป จนกว่าจะพบผลสุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่ากุศล. เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **“เราออกบวช**^๕**นี้แสวงหาอยู่ว่าอะไรเป็นกุศล”**.

คำว่า “กุศล” ในฐานะที่เป็นเหตุ ก็เป็นเครื่องมือให้ ได้มาซึ่งกุศล ในฐานะที่เป็นความสุข; สังขจึงเป็นกุศลอันสุดท้าย ก็คือยอดสุดของความ สุข.

ขอให้มองเห็นทิวทัศน์ต่างๆ ไปอย่างนี้ว่า **ธรรมะเป็นเครื่องมือ** เพื่อให้ ได้มาซึ่ง**ธรรมะ**. ถ้าจำประโยคนี้ไว้ได้ ก็จะรับประกันความพึงพอใจ ประโยคว่า “**ธรรมะเป็นเครื่องมือ ให้ได้มาซึ่งธรรมะ**” และ**ธรรมะสูงสุด** นั่นคือ **บรมธรรม** หรือ**นิพพาน**, ก็ยังย้อนกลับมาเป็นเครื่องมือ แต่ว่าในฐานะที่เป็นอดีตเสียแล้ว หรือว่าเป็นปัจจุบันก็คือ ของบุคคลที่ยังไม่ได้ไม่ถึง.

ความอยากบรรลุบรมธรรมมักเป็นเหตุให้มี**ธรรมะ**ตั้งแต่**ตนเอง**ค้นพบไป. เหมือนคนทั่วไปเขามีเงิน ก็ใช้เงินเพื่อหาเงิน; ใช้เงินที่ได้มาเป็นเครื่องมือเพื่อหาเงิน; ใช้ทรัพย์ที่ได้มา เป็นเครื่องมือสำหรับหาทรัพย์ต่อไปอีก ก็เรียกว่า มีเครื่องมืออยู่ หลายชั้น.

สำหรับวันนี้ เราจะไต่กล่าวถึง**เครื่องมือ**ชนพื้นฐานทั่วไป อันเป็น **ธรรมะประเภทเครื่องมือ**พื้นฐานทั่วไป.

ควรจะหลับตามองเห็นภาพด้วยตนเองทุกคนว่า ในทางวัตถุเราก็มีเครื่องมือ นานาชนิด : นับตั้งแต่เรามีจอมมีเสียมอยู่ตามไถ่ถุนบ้าน, มีไม้กวาด มีเครื่องใช้ ไม้สอยอยู่บนเรือน, มีอาวุธสำหรับป้องกันตัว, กระทั่งมีเครื่องจักรเครื่องกล ขนาดใหญ่; เหมือนกับสมัยนี้ ก็จะมีเครื่องมือสำหรับจะไปโลกพระจันทร์ได้ะไร ทำนองนี้ ล้วนแต่เป็นเครื่องมือ.

ในเครื่องมือทั้งหมดนั้น เราจะต้องมองหา**เครื่องมือที่เป็นพื้นฐาน**ต่างๆ ไป ที่ทุกคนควรจะต้องมี; นั่นก็ต่างกันมาก. อะไรควรจะเป็นเครื่องมือพื้นฐาน นี้ก็มอง

ที่นี้ มามองกันในส่วนธรรมะ ว่าธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือ
พื้นฐานนั้นคืออะไร.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดถึง อิทธิบาท ๔ ในฐานะเป็นเครื่องมือทั่วไป
ทั้งฆราวาสและบรรพชิต ออกชื่อ สติบัญญัติ ๔ สัมมัตถิยา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ;
เหล่านี้ ว่าเป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ ทำให้ได้มาซึ่งธรรมะอื่น; แล้วก็ระบุ
โพชฌงค์ ๗ ในฐานะที่เป็นเครื่องมืออันสำคัญที่สุด ที่กำลังแสดงบทบาทให้เห็นว่ามัน
ทำงานของมันอย่างไรในบรรดาเครื่องมือทั้งหลาย.

แต่ธรรมะหลายๆ หมวดเหล่านี้ ในฐานะเป็นเครื่องมือ ผมก็ยังไม่อยากจะ
เรียกว่า เป็นเครื่องมือพื้นฐาน เหมือนกับจอบเสียมตามใต้ถุนบ้าน. อยากจะระบุ
ธรรมะที่เป็นพื้นฐาน ยิ่งกว่าหมวดธรรมะที่ได้เอามาแล้ว; เป็นธรรมะอีก
หมวดหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเรียกยาก แต่ก็ได้ใช้ชื่อเรียกให้ลดต่ำลงมากระทั่งพวกฆราวาส
จึงได้เรียกว่า ฆราวาสธรรม - ธรรมะที่จำเป็นแก่ฆราวาส. นี้ควรจะเรียกว่า
เครื่องมือพื้นฐานแท้ๆ เหมือนกับจอบเสียม ที่ทิ้งไว้ตามใต้ถุนบ้าน, เป็นเครื่องมือ
ที่จะจับฉวยได้ทันที ขุดดินก็ได้, เป็นอาวุธก็ได้ ทำอะไรก็ได้.

ฆราวาสธรรม มีชื่อว่า ธรรมะที่จำเป็นแก่ฆราวาส

นี้ก็หมายความว่ามันลดลงมา จนกระทั่งถึงฆราวาสชั้นต่ำสุด. แต่ว่า
ธรรมะหมวดนี้เป็นเครื่องมือพื้นฐานทั่วไป แม้แก่บรรพชิต, และเป็นเครื่องมือแก่
ผู้ปฏิบัติทุกระดับ ทุกชั้น ทุกตอน จะต้องมีความรู้เครื่องมือเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา.

เหมือนกับว่า บ้านเรือนชนิดไหนก็ตาม จะต้องมีความรู้เครื่องมือพื้นฐาน เช่น
จอบ เช่นเสียม อะไรทำนองนี้ ที่ทำหน้าที่อย่างนี้อยู่ด้วยกันทั้งนั้น; ใช้ได้ตั้งแต่
ฆราวาสไปถึงบรรพชิต ไปจนถึงผู้แสวงหาโลกุตตรธรรม. นี้ใช้ได้ไปจนถึงฆราวาส

ตั้งแต่เรื่องเล็กที่สุด ไปจนถึงเรื่องที่ใหญ่ที่สุด และใช้ได้กระทั่งฝ่ายที่จะสูญเสีย และฝ่ายที่จะหามา.

ทรง^๕ขอให้จำไว้เสมอไปว่า ธรรมะ^๕นี้ยังแบ่งแยกกันอีกแบบหนึ่ง คือว่า เป็น^๕ธรรมะหรือสิ่ง^๕ที่จะต้อง^๕สูญเสีย, แล้วเป็น^๕ธรรมะหรือสิ่ง^๕ที่จะต้อง^๕หามา คือ ทำให้มี^๕ขึ้น ทำให้เจริญ^๕ขึ้น ธรรม^๕ที่เป็น^๕อกุศล คือ^๕ความ^๕ชั่ว^๕นั้น^๕จะต้อง^๕ละ, ธรรม^๕ที่เป็น^๕กุศลหรือฝ่ายดี^๕นั้น^๕จะต้อง^๕หามา.

ธรรม^๕พื้นฐาน^๕ที่สุด^๕นั้น^๕ยอม^๕จะ^๕ใช้^๕ได้^๕หมด^๕เลย ใช้^๕เพื่อ^๕ละ^๕อะไร^๕ก็ได้^๕ เพื่อ^๕หา^๕อะไร^๕ก็ได้^๕.

ในส่วน^๕ที่จะ^๕ละ^๕นั้น^๕ แม้^๕จะ^๕ละ^๕การ^๕ดื่ม^๕สุรา ละ^๕การ^๕สูบ^๕บุหรี่ หรือ^๕ละ^๕อะไร^๕ก็ตาม จะ^๕เล็ก^๕น้อย^๕ลง^๕ไป^๕อย่างไร^๕ก็ตาม, หรือ^๕จะ^๕ใหญ่^๕โต^๕ยิ่ง^๕ขึ้น^๕ไป^๕เท่า^๕ไร ก็^๕ต้อง^๕ใช้^๕ธรรมะ^๕พื้นฐาน^๕นั้น^๕ทั้ง^๕นั้น. จะ^๕หา^๕เงิน^๕ หา^๕เกียรติยศ^๕ชื่อเสียง, หา^๕ความ^๕สุข^๕ชนิโค^๕ไหน ก็^๕ต้อง^๕อาศัย^๕ธรรมะ^๕พื้นฐาน^๕นั้น^๕ทั้ง^๕นั้น; ฉะนั้น^๕ธรรมะ^๕พื้นฐาน^๕ที่^๕เรียกว่า^๕ ฆราวาส^๕ธรรมะ^๕นั้น^๕จึง^๕เป็น^๕ธรรมะ^๕พื้นฐาน^๕จริง^๕ๆ จึง^๕เอา^๕มา^๕พูด^๕ก่อน^๕กลุ่ม^๕อื่น.

ธรรมะ^๕พื้นฐาน^๕ที่^๕ว่า^๕นั้น^๕ก็มี^๕อยู่ ๔ คือ สัจจะ ทัมะ ขันติ จาคะ

ธรรม^๕หมวด^๕นี้^๕จำ^๕ไม่^๕ยาก สัจจะ ทัมะ ขันติ จาคะ; ถ้า^๕เป็น^๕บาลี^๕ก็^๕ว่า สจฺจํ ทัโม ขนฺติ จาโค; ถ้า^๕เป็น^๕คำ^๕พูด^๕อย่าง^๕ภาษา^๕ไทย ก็^๕เป็น^๕สัจจะ ทัมะ ขันติ จาคะ. สัจจะ แปล^๕ว่า^๕จริง. ทัมะ แปล^๕ว่า^๕บังคับ, บังคับ^๕ตัว, ฝึก^๕ฝน^๕ตัว; บังคับ^๕คือ ฝึก^๕ฝน. ขันติ คือ^๕ออก^๕คณ^๕นอก^๕ทณ. จาคะ คือ^๕สละ, หรือ^๕การ^๕สละ. ตัว^๕หนังสือ^๕ก็มี^๕อยู่^๕อย่าง^๕นี้.

ความจริง, การ^๕บังคับ^๕ตน, ความ^๕อด^๕ทน, การ^๕สละ หรือ สัจจะ ทัมะ ขันติ จาคะ^๕นี้^๕ให้^๕ถือ^๕ไว้^๕อย่าง^๕เป็น^๕คณา^๕ศก^๕ศีล^๕ธ เป็น^๕มนต์^๕ศักดิ์^๕สิทธิ์ คล่อง^๕ปาก^๕อยู่^๕เสมอ; แล้ว^๕ให้^๕รู้^๕คำ^๕อธิบาย รู้^๕ความ^๕หมาย แล้ว^๕ก็^๕รู้^๕วิธี^๕ที่^๕จะ^๕เอา^๕มา^๕ใช้.

พูดที่ละอย่างก่อนว่า **สัจจะ** ^{๕๕} **คือความจริง.**

คำว่า **ความจริง** นั้นกว้าง คือขยายความออกไปได้เป็นว่า **จริง** พูดจริง ทำจริง อะไรงจริง จนกระทั่งจริงต่อผู้อื่น จริงต่อหน้าที่การงาน; แต่สรุปแล้วก็จริงต่อตัวเอง จะมีที่ร้อยจริงพันจริงก็ตาม มันต้องสรุปอยู่ที่จริงต่อตัวเอง. ถ้าจริงต่อตัวเองได้แล้ว ย่อมจะเป็นเหตุให้จริงต่อทุกอย่าง; ที่นี้คนเรามากไม่จริงต่อตัวเอง ไม่เคารพตัวเอง.

ข้อที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงยกเอาข้อนี้เป็นข้อแรก ก็**ความจริง**ลงไปนี้เป็นข้อแรก เรียกว่า**สัจจะ**. ถ้าตรงจริงต่อตัวเองได้ ก็จริงต่อการพูดจาต่อผู้อื่น, และจะจริงต่อหน้าที่การงานที่จะต้องทำ, และก็ตรงจริงต่ออุดมคติของการเกิดมาเป็นมนุษย์; มันจริงไปหมดอย่างนี้ ก็ใช้ได้เท่านั้น. **คนเรามากจะขาดข้อนี้กันเป็นข้อแรก คือขาดจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตัวเอง;** เกิดมาเป็นมนุษย์ แต่ไม่ทำอย่างมนุษย์นั้นนับว่าขาดความจริงข้อแรก ข้อสำคัญที่สุด คือ**จริงต่อตัวเอง**.

เราได้พูดกันมานานแล้วว่า **เกิดมาเป็นมนุษย์เพื่อทำอะไร ก็ต้องจริง** ต่อหน้าที่อันนั้น. ที่นี้คำว่า **“จริง”** นี้ มันรวมความหมายอื่นๆ ไว้ด้วย; แต่ว่ายังมีความหมายแสดงเป็นความจริงอยู่เสมอ, แล้วจะมีความซื่อตรง ความบริสุทธิ์ใจ ความสะอาดอะไรอย่างนี้ ก็รวมความหมายแห่งความจริงอยู่นั้นแหละ. เฉพาะพระเราก็อย่าลืมคำกล่าวของบิ๊ยะตายายที่กล่าวไว้ ได้เอามาพูดให้ฟังเสมอว่า **“งามที่ซำกศี ๘๘ การละ พระอัฐทอจริง”**; พระอยู่ที่ความจริง ก็จริง อย่างอื่นนั้นไม่ใช่.

จะเป็นพระก็ต้องเป็นอัฐทอความจริง ฉะนั้นคำว่า **“จริง”** ในที่นี้ มีความหมายมาก พูดกันก็วันก็ได้. อะไรวะ มันขึ้นอยู่ที่ความจริง แล้วก็จริงต่อตัวเองเป็น

ยอกสฺส; **ถ้าจริงต่อตัวเองแล้ว ก็เป็นเหตุให้จริงต่อทุกอย่าง.** คนพูดโกหก
ผู้อื่นนั้น ก็คือไม่จริงต่อตัวเอง ตัวรู้จะโรยอยู่ในใจอะไรเป็นอย่างไร แล้วก็จริงต่อสิ่งนั้น
พูดออกไปอย่างอื่น หลอกคนอื่น; ไม่ตรงต่อหน้าที่การงาน หรือความรับผิดชอบนั้น ๆ
นี่คือไม่จริงต่อตัวเอง. ฉะนั้นพยายามเคารพตัวเอง; ให้มีความจริงต่อตัวเอง อื่น ๆ
มันก็จะงอกงามออกไป กลายเป็นคนจริงไปได้ทุกอย่าง ทุกกระเบียดนิ้ว.

ข้อที่ ๒ คือ ทมะ หมายถึงการควบคุมตัวเอง **บังคับตัวเอง** ผีคนตัวเอง
ทรمانตัวเอง. **เข้าใจว่า คำว่าทรมาน นี้ก็มาจากคำว่า ทมะในภาษาบาลี;**
เป็นทรมานในภาษาไทย เช่นทรมานคน ๆ นี้ ทรมานสัตว์ตัวนี้ ให้มันหายพยศ.
คำว่าทรมานนี้ก็จะต้องมาจากคำว่า ทมะ ในภาษาบาลี คือการฝึก การบังคับ การบีบ
บังคับ. สัจจะหมายถึงการซื่อตรงต่อตัวเอง เคารพตัวเอง; ทมะนี้หมายถึงการ
ควบคุมตัวเอง บังคับตัวเอง ให้อยู่ในร่องรอยของสัจจะของความจริง.

ความล้มเหลวอยู่ที่ ไม่บังคับตัวเอง, ความล้มเหลวในหน้าที่การงาน
หรือในกิจธุระอะไรต่าง ๆ ทุก ๆ อย่างที่มีอยู่แก่หมู่มนุษย์, มาจากการบังคับตัวเองไม่ได้
ไม่ใช่มาจากความไม่รู้. ที่จริงมันรู้เกินกว่าที่จะรู้ ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ
ที่ควรทำนั้นควรจะต้องทำอย่างไร ก็รู้ แต่แล้วมันก็ไม่เคยทำ หรือทำให้สำเร็จไม่ได้
เพราะไม่มีการบังคับตัวเอง.

การบังคับตัวเองมีชื่อเรียกหลายอย่าง : *สัญญาโมก็มี สัจจะโรก็มี* มีชื่อ
มาก; **แต่ว่า ทมะ สำคัญอยู่ที่การบังคับตัวเอง.** เพียงแต่รู้อยู่เฉย ๆ ไม่กระทำ
มันก็ไม่สำเร็จ; กระทั่งสิ่งที่เรียกว่าสติ ก็มีอยู่เพื่อการบังคับตัวเองนี้ **มีสติอยู่ตลอด**
เวลาจึงจะบังคับตัวเองได้. แล้วการบังคับตัวเองมันเรียกหาอะไร ๆ อีกหลาย ๆ อย่าง
เรียกหาธรรมะอื่น ๆ มากอีกหลาย ๆ อย่าง ให้สำเร็จเป็นการบังคับตัวเองได้ก็แล้วกัน.

การบังคับตัวเองในที่นี้ ก็หมายถึงการบังคับจิต เพราะว่าส่วนสำคัญที่สุดของพวกเรา ก็คือจิต. ความหมายที่เป็นใจกลางของตัวตนก็คือจิต. แต่ก็ไม่จำเป็นต้องไปหลงในเรื่องตัวตนอะไรกันให้มากมายไป; **บังคับจิตแล้วกัน จะเป็นการบังคับทุกสิ่ง.** จิตนั้นก็บังคับการพูด การกระทำอยู่แล้ว; เมื่อบังคับจิตให้ถูกต้องอยู่ในร่องรอยก็จะมีการพูดการกระทำที่ถูกต้อง.

แต่จะมีขั้นต้น ๆ แรกไปกว่านั้นอีกก็คือว่า **บังคับให้กระทำ;** เกี่ยวนี้มันไม่กระทำ มันขี้เกียจ หรือมันเหลวไหล หรือมันไม่จริง. จะหาเงินเพื่อเป็นคนร่ำรวยอยู่ในโลก หรือจะหามรรค ผล นิพพาน ก็ตาม อยู่ที่การบังคับตัวเองให้ได้แล้วทำไปให้ได้; **แล้วก็ต้องทำเป็นระยะยาวด้วย.** การทำอะไรลงไปที่จะให้สำเร็จลงไป ไม่ใช่จะสำเร็จได้ทันที จะต้องทำในระยะยาวด้วย.

ข้อที่ ๓ บัณฑิต - ความอดทน; เพราะว่า การบังคับตัวเองนี้ มันต้องเจ็บปวด ทั้งทางกายและทางใจ, การบังคับจิต หรือบังคับตัวเองบางชนิดนี้มันจะเกิดการเจ็บปวดร้อนเหมือนกับไฟเผา. เช่นบางคนอยากจะไปคูหนึ่ง เพราะเป็นโรคเสพติด ต้องไปคูหนึ่ง; พอบังคับจิตไม่ให้ไปคูหนึ่ง มันก็ร้อนเหมือนกับไฟเผา เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น; มันก็ล้มละลายกันอยู่ที่ตรงนี้ เกิดทนไม่ได้ ก็ต้องไป. ฉะนั้นการบังคับตัวเองนี้**ต้องทำระยะยาว** เมื่อทำระยะยาวมันก็ต้องอดทน**ต้องมีความอดทน ที่เรียกว่าบัณฑิต.**

พอพูดถึงเรื่อง**บัณฑิต** ในโรงเรียนก็มักจะสอนกันไปว่า อดทนหนาวร้อน อดทนความเจ็บไข้ทุกขเวทนา อดทนต่อคนด่าว่า สบประมาท; นี้อดทนกันอยู่อย่างนี้ อดทนต่อความลำบากในการทำกรงาน ทนต่อความทุกข์ยากในการเจ็บไข้ ทนต่อความเจ็บใจเมื่อเขาด่าว่า; สอนกันอยู่แต่เพียงเท่านั้น.

ถ้าคุณเรื่องราวทั้งหมด หรือการกระทำของพระพุทธเจ้า ความ
อดทน มารวมอยู่ที่อดทนต่อความบีบคั้นของกิเลส.

ขันติที่ชั้นเลิศ ขันติที่ชั้นประเสริฐ คือความอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลส.
มีอันนี้อันเดียว อันนี้อย่างเดียว ก็อดทนได้หมด. ความล้มเหลวต่อความไม่อดทน
ต่อทุกอย่าง มาจากความอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลสไม่ได้.

ตัวอย่างเช่น จะไปดูหนัง; อย่างนั้นมันเป็นการบีบคั้นของกิเลส. ถ้าทนได้
กิเลสบีบคั้นไม่ได้ มันก็ไม่ไปดูหนัง. หรือเรื่องจะทิ้งบุหรี มีความจริงใจจะทิ้งบุหรี
มีการบังคับตัวเองให้ทิ้งบุหรี; แต่แล้วพอมถึงความอดทน คือการบีบคั้นของความ
เจียนบุหรีอย่างนี้ อดทนไม่ได้ ก็เลยล้มเหลวกันอยู่ที่ตรงนี้เอง.

การที่จะละสิ่งชั่วต่างๆ : ละการดื่มของเมา ละการพนัน ละอะไรต่างๆ
เหล่านี้; มันก็จะล้มเหลวกันอยู่ที่ตรงนี้เอง คือมันทนการบีบคั้นของกิเลสไม่ได้. บางที
ก็ไปนั่งเล่นไฟที่ไม่มีประโยชน์อะไรเลย กิเลสมันก็ไสคอไปจนได้. การที่ไปนั่งเล่น
ไฟนั้น ไม่มีประโยชน์อะไรเลย นอกจากความเพลิดเพลินของกิเลส แล้วมันก็ต้อง
บีบคั้นอยู่เรื่อยไป.

นี่เรียกว่า **บุคคล่างสมมุติ** คนที่ต้องทนอย่างถูกกิเลสบีบคั้น **ที่จริงก็คือถูก**
ธรรมะตำสอกุศลมันบีบคั้น. ธรรมะฝ่ายกุศลมันมีไม่พอต่อต้านไม่ได้ เรียกว่าธรรมะ
ที่เป็นเครื่องมือมันยังมีไม่พอ.

ที่นี้ เมื่อการอดทนมันเป็นความเจ็บปวด มันก็ต้องมีขอบเขตที่พอจะ
ทนไหว; ถ้าเลยขอบเขตมันก็ไม่ไหว. ฉะนั้นมันต้องมีการระบายออก อย่าให้
ต้องทนจนทนไม่ไหว มันจะตายเอา; มันก็จะต้องมีการระบายออกมาเรื่อยๆ ก็ต้อง
มาถึงธรรมะข้อที่ ๔ จากะคือการสละ.

ข้อที่ ๔ จาคะนี้ กว่าจะสังเกตเห็นว่า ในที่นี้ เราใช้คำว่า จาคะ ไม่ได้ใช้คำว่าทาน หรือการให้ทาน. แต่มันก็ใช้ได้เหมือนกัน ถ้าใช้ดูวิธี ก็ใช้ได้เหมือนกัน ใช้ปนกันยุ่ง; แต่ดูเหมือนจะยุติกันไปโดยอัตโนมัติว่า ทาน หรือการให้ทานนั้นมันเนื่องด้วยสิ่งของเสียมากกว่า ก็คือการให้วัตถุสิ่งของภายนอกเสียมากกว่า, และเป็นโวหารพุทธธรรมคา, จาคะนี้สงวนไว้สำหรับให้ทานภายใน คือสิ่งที่ เป็นนามธรรม. เราใช้คำว่า จาคะในกรณีอย่างนี้ ก็ถึงถึงการให้ทาน หรือสิ่งที่เป็นนามธรรม คืออกุศล อันเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตน.

ความรู้สึกคิดนึก หรืออะไรก็ตาม ที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตนจะต้องละ; รวมความก็คือการสละกิเลสที่เป็นตัวบีบคั้นมนุษย์นั่นเอง. ความเกียจคร้านเป็นอันแรก ที่สุด เป็นกิเลสที่จะต้องละ, ความคิดไปในทางบาปอกุศล : โลภะ โทสะ โมหะ อะไรก็ตาม จะต้องละต้องระบายออกอยู่เสมอ.

เมื่อกิเลสมันมีน้อย และมันถูกสละอยู่เสมอ มันก็บีบคั้นเราน้อย; เมื่อกิเลสบีบคั้นเราน้อย เราก็พอจะทนได้ ไม่ถึงกับทนไม่ไหว จนบ่นแตก หรือขี้แตก อะไรอย่างนี้เรียกกัน. มันต้องมีการสละการให้ เป็นการระบายออกทางช่องระบายรู เป็นเหมือนลิ้น valve ที่ป้องกันการระเบิดอยู่เสมอ เราจึงต้องทำสิ่งที่เรียกว่าจาคะอยู่เสมอ.

ที่นี้ ก็ต้องระวังต่อไปอีก ในการที่จะกระทำให้เป็นจาคะจริงๆ คือเป็นการสละจริงๆ.

เดี๋ยวนี้พูดกันแต่ปาก หรือว่าเล่นตลก หรือยิ่งกว่านั้นก็คือโกหกตัวเอง. ที่ว่าให้ทาน หรือให้สละเป็นการบริจาคหนี้ มันไม่ใช่เป็นเรื่องให้ทาน; แต่มันเป็นเรื่องลงทุนค้ากำไรเกินควร. เช่นว่า ทำบุญสักบาทหนึ่ง ก็หวังจะได้ส่วยได้รวย

ไปหลายชาติ ได้มีวิมานอยู่สบายหลายหลังไว้ในสวรรค์โน้น; อย่างนี้เป็น การเสียดสละ หรือไม่สละก็ลองคิดดู.

มันเป็นการหวังที่จะเอามากกว่าเดิมหลายเท่า หลายร้อยเท่า หลายพันเท่า แล้วจะเรียกว่าเป็นการเสียดสละได้อย่างไร ในเมื่อมันเพิ่มกิเลส เพิ่มความเห็นแก่ตัว เป็นการกำกัาไรเกินควรหลายร้อยเท่า; อย่างนี้ไม่เรียกว่าจาคะในที่นี้. จะเรียกว่า จาคะก็เรียกในที่อื่น เป็นของคนประเภทอื่น. การให้เพื่อจะเอาผลกำไรชนิดเดียวกัน ตอบแทนกลับมา หลายร้อยหลายพันเท่า ไม่เรียกว่าจาคะในที่นี้.

จาคะในที่นี้ต้องสละออกไปจริงๆ อย่าเอากลับมา; ให้ท่านไปบาทหนึ่ง ก็ขอให้หมกความขี้เหนียว หรือความเห็นแก่ตัวไปบาทหนึ่ง; สละร้อยบาท พันบาท หมื่นบาท ก็ขอให้เอาความเห็นแก่ตัวไปด้วยร้อยบาท พันบาท หมื่นบาท เช่นเดียวกัน. นี่ถ้าสละเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว โดยสละตัวกู-ของกูออกไปด้วย; นั่นแหละ คือจาคะในที่นี้, จาคะในที่นี้หมายถึงการสละออกไปล้วน ๆ.

เช่น คนคิดบุญหรี ก็ต้องสละรสอร่อยของบุญหรี, คนคิดเหล้า ก็ต้องสละ รสอร่อยของเหล้า, คนคิดคูนั่ง ก็ต้องสละความเอร็ดอร่อยของการคูนั่ง โดยไม่เอา อะไรกลับมา; อย่างนี้เรียกว่าสละออกไปจริงๆ. ถ้าจะมีอะไรกลับมา ก็คือผลที่ บริสุทธิ์ ที่ถูกต้อง คือความไม่เห็นแก่ตัว. ที่ยังเห็นแก่ความสุข ความสนุก นี่คือ ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่กิเลส มันจึงตกหลุมพรางของกิเลส ตกอยู่ในบ่ออยู่ในหลุมของ กิเลส.

บางทีจะเป็นเพราะว่า คนไม่ใคร่ยอมสละโดยวิธีอย่างนี้ หรือเข้าใจไม่ได้; เขาเลยวาง system ใหม่ คือให้คนถือง่าย ๆ : ให้คนคิดว่า ทำบุญให้ท่านบาทหนึ่งก็ ได้ไปสวรรค์, ทำบุญอะไรชนิดหนึ่ง ก็ได้ไปสวรรค์ มีวิมานมีอะไร อย่างที่เขาพูดกัน

อยู่แล้ว รู้กันอยู่แล้ว. มันเป็นการสอน ก. ข. ก. กา ให้คนรู้จักบริจากระ เป็นจากระ
ในชั้น ก. ข. ก. กา ไปก่อน จนกว่าจะถึงเวลารู้จักการบริจากระจริง. แต่แล้วมันก็นำ
สังเขปตรงที่ว่า มาเรียน ก. ข. ก. กา กันไม่รู้จักจบ ไม่รู้หนังสือกันสักที; มัวแต่
เรียน ก. ข. ก. กา อยู่นี่จนตายไปเลย คนหนึ่งตายไปแล้ว คนชั้นหลังก็ยังเป็นอย่าง
นี้อีก; ยังเป็นอย่างนี้อีก ก็ไม่ไหว มันเป็นเรื่องจมอยู่ในอาการอย่างนี้มากเกินไป.

ควรจะได้เลื่อนขึ้นมา ถึงการที่จะรู้จักสละออกไป เพื่อความหมดความ
เห็นแก่ตัว จะได้ไปสู่มรรค ผล นิพพานโน้น; มันจะได้ไม่ไปหลงอยู่ในสวรรค์
ไม่ไปติดบ่วงอยู่ในสวรรค์ ซึ่งมีความสุขสนุกสนาน เอรีศอร้อยทางเนื้อทางหนังยิ่งกว่า
มนุษย์โลกหลายร้อยหลายพันเท่า, ซึ่งมันเป็นเรื่องผูกพันอย่างนี้ เป็นการเห็นแก่ตัว
จัดมากขึ้น.

ถ้าเรารู้จักจากระให้ถูกวิธี ก็จะตรงไปสู่มรรค ผล นิพพาน เหนือ
สวรรค์ สูงกว่าสวรรค์ ไม่ผูกพันใคร ไม่เศลาใคร ไม่หลงใครเหมือนสวรรค์.
นี่คำว่าจากระ นั้นมีความหมายกว้างอย่างนี้.

ทีนี้ถ้าเราจะมีชีวิตอยู่กับอย่างโลก ๆ ในภาษาโลก ในปัญหาโลก ๆ ก็หัด
สละจริง ๆ อย่างนี้เสียบ้าง; สละก็สละออกไป ทำลายความเห็นแก่ตัวออกไป สละ
ให้ไปเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น. ภาวนาว่าอย่าย้อนกลับมาหาเราในรูปนี้เลย สำหรับสิ่งที่
สละออกไปนี้; ให้เราได้แต่ความไม่เห็นแก่ตัวเถิด; เราก็จะสบายยิ่งกว่าเจ้าอันนั้น
มันกลับมา.

ที่จริงการให้อะไรออกไป แล้วมีผลสนองตอบแทนกลับเข้ามา จากมิตร
สหายเพื่อนฝูงนั้นมันก็ดี; **ไม่ไปติด** มันก็ถูกอยู่แล้ว **แต่มันยังค้าง**เกินไป. ที่มี
อยู่นั้นมันก็เหลือกินเหลือใช้แล้ว; แล้วมีแต่จะผูกพันกันอยู่อย่างนี้ มันก็จะพลอยเป็น

แต่ผูกพันกันอยู่อย่างนี้ทุกฝ่าย คือเห็นแก่ตัวจัดมากขึ้นทุกฝ่าย รำรวยมากขึ้นทุกฝ่าย เห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นทุกฝ่าย. เกียวก็จะเป็นโลกที่เบียดเบียนกัน โลกที่กำลังเบียดเบียนกันเพราะความเห็นแก่ตัว.

ไปคิดเอาเองก็แล้วกัน ฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือฝ่ายประชาธิปไตยก็เหมือนกัน; รบกันได้ก็เพราะต้องอาศัยความเห็นแก่ตัว. ถ้ามีจาละมีการให้อะไร มันก็เป็นการให้ เพื่อซื้อคนอื่นมาเป็นพวกของตัว, ช่วยเหลือคนอื่นเป็นเงินมหาศาล ก็มีใช้หวังอะไรอื่นออกไปจากซื้อเขามาเป็นพวกเรา แล้วก็จะได้รับรางวัลพันพวกอื่น ให้มันง่าย ให้มันสะดวกขึ้นไป; อย่างนี้จะเรียกว่าจาละหรือไม่ ลองไปคิดดู.

เพียงแต่ลงทุนซื้อสวรรค์ก็ไม่เรียกว่าจาละ ในที่อย่างนี้เสียแล้ว; ที่ลงทุนเพื่อไปหาพวกมาฆ่ากันอีก ให้มากขึ้นไปอีก นั้นมันยังไม่ใช่จาละอย่างยิ่ง. นี้โลกกำลังเดือดร้อน เพราะไม่มีจาละอย่างนี้ ถ้าโลกมีจาละถูกต้องวิธีอย่างนี้ โลกก็มีสันติภาพ ทัศนวิสัยที่เลอ คือสละความเห็นแก่ตัวออกไปจริงๆ; ต่างคนต่างแข่งขันกันสละความเห็นแก่ตัว, ต่างฝ่ายต่างแข่งกันทำลายความเห็นแก่ตัว, โลกก็จะมีสันติภาพได้ในพริบตาเดียว ไม่ต้องผูกพันกันมาก ไม่รู้จักจบ; เหมือนเดี๋ยวนี้ก็ยังไม่สันติภาพ เพราะว่าขาดจาละในส่วนนี้.

นี่เราจะเห็นได้ชัดลึกลงไปว่า โดยส่วนตัวบุคคลก็ดี โดยส่วนรวมทั้งโลกก็ดี ต้องอาศัยธรรมะพื้นฐานทั้งนั้น คือ สัจจะ ทมะ บัณฑิติ จาคะ ข้อธรรมะเป็นพื้นฐานทั้งนั้น. คนทั้งโลกจะต้องมีสัจจะในการทำอย่างนี้, จะต้องมีการบังคับตัวเองในการทำอย่างนี้, ต้องมีความอดกลั้นอดทนในการทำอย่างนี้, แล้วก็มีจาละสละจริงๆ ในการทำอย่างนี้; อย่าสละเพื่อช่องสุมพรรคพวกมารบกันให้ใหญ่ขึ้นไปอีก หรือทำอะไรๆ ที่เป็นการเห็นแก่ตัวอีก.

ขอให้มองข้าศึกที่แท้จริงเกิด ว่ามันอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว; ไม่ใช่อยู่ที่คนนั้นคนนี้ ประเทศนั้นประเทศนี้ ค่ายนั้นค่ายนี้; มันไม่ใช่ที่นั่น. มันอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว; **ข้าศึกที่แท้จริง มันอยู่ในตัวเรานั้นเอง คือความเห็นแก่ตัว;** ทำความวินาศให้โลกทั้งโลกได้ ก็เพราะความเห็นแก่ตัวนี้.

นี่เรียกว่ามองคุณอย่างกว้างที่สุด อย่างพื้นฐานที่สุดแล้ว ก็มีเครื่องมือ; **ธรรมะที่เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สุด ก็คือสังขะ หมาะ บันติ จาคะ;** ไม่ว่าเรื่องส่วนตัวก็ดี เรื่องส่วนรวมก็ดี จะต้องอาศัยธรรมะเหล่านี้.

ที่สำคัญที่สุด **ที่เป็นปัญหายุ่งยากแก่ผู้ที่ตั้งใจเวลานี้ ก็คือเรื่องบังคับผู้อื่นไม่ได้.** ปัญหาหนักของผู้ที่มีความรับผิดชอบการงานนั้น ปัญหาหนักมันอยู่ที่บังคับผู้อื่นไม่ได้. มีหลายคนมาที่นี้ ฟังน้ำเสียงดูแล้วก็ต้องเชื่อว่าเป็นคนดี มาด้วยความอ่อนระโหยเต็มที; เพราะว่ามีความยุ่งยาก ลำบากใจที่บังคับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาไม่ได้. เราจะทำให้ดีให้จริงให้ถูกต้อง ให้ตรงไปตามระเบียบแบบแผน หรือโครงการ; แต่ลูกน้องเต็มไปด้ายคอร์ปชั่น มันทำไม่ได้.

บางคนยิ่งไปกว่านั้นอีก มาแสดงความท้อแท้ว่า **ผู้บังคับบัญชาข้างบนนั้นแหละ กลายเป็นคอร์ปชั่น;** ฝ่ายเราจะทำให้ถูกต้องตามธรรม ตามระเบียบ ตามหลักการ นั้นทำไปไม่ได้, อยากรจะหนี ก็หนีไปไม่ได้, อยากรจะฆ่าตัวตาย มันก็ทำไม่ได้; ก็เลยต้องทนทุกข์ เหมือนตกนรกทั้งเป็นอยู่, ต้องทำหน้าที่ ทั้งที่ทำได้ เพราะว่าผู้บังคับบัญชาคอร์ปชั่นอย่างนี้ก็มี.

ส่วนมากส่วนใหญ่ ก็อยู่ที่ควบคุมลูกน้องไม่ได้ ควบคุมการคอร์ปชั่นของลูกน้องไม่ได้ หรือว่า ควบคุมความคดโกงของลูกน้องไม่ได้; นี่เป็นปัญหาอย่างหนึ่ง

ธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือพื้นฐานทั่วๆ ไป

๔๓๗

กล่าวคือปัญหาของตัวเอง ก็มีอยู่ที่จะบังคับตัวเอง ก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง; ปัญหาที่บังคับผู้อื่นไม่ได้ ก็มีอยู่อีกส่วนหนึ่ง; นี่จะอย่างไร.

ผมก็บอกว่า ไม่มีธรรมะอย่างอื่นของพระพุทธเจ้า ก็มีแต่ธรรมะส่วนที่เป็นพื้นฐาน อย่างที่ว่ามีมาแล้ว. ธรรมะพื้นฐานที่สุดก็คือ สัจจะ ทมะ บัณฑิตจากระนี้ มันไม่มีทางที่จะหนีไปไหน; และไม่มีทางที่จะต่อสู้ด้วยวิธีอย่างอื่นเลย นอกจากธรรมะนี้.

จะบังคับผู้อื่นให้ได้ จะเอาชนะผู้อื่นให้ได้ ก็ต้องบังคับตัวเองให้ได้เสียก่อน ชนะตัวเองให้ได้เสียก่อน; ที่เรียกว่า ทมะ คือการบังคับตัวนั้นแหละทำให้ได้เสียก่อน. อาศัยสัจจะ ทมะ บัณฑิต จาคะ บังคับตัวเองให้ได้เสียก่อน แล้วจะบังคับผู้อื่นได้; ฉะนั้นอย่าไปทำผิดอย่างร้ายกาจที่สุด คือจะไปบังคับผู้อื่นโดยไม่บังคับตัว นคือการทำผิดอย่างร้ายกาจที่สุด; จะไปบังคับลูกน้องอย่างเดียว แต่ไม่บังคับตัว นี่เป็นการทำผิดอย่างร้ายกาจที่สุด แล้วมีแต่จะยุ่งยากมากขึ้น. จะเกิดเรื่องมากขึ้นกว่าเดิม.

ถ้าบังคับตัวเองให้ได้เสียก่อน เรื่องมันก็จะค่อยๆ คืบขึ้นๆ แล้วก็หายไป. การบังคับตัวในที่นี้ ข้อแรกที่สุดก็คืออย่าโกรธ อย่าโกรธ. ถ้านายจ้างก็โกรธหัวฟัดหัวเหวี่ยง ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหัวฟัดหัวเหวี่ยงในเมื่ออะไรมันเกิดขึ้น, บิณฑกัโกรธหัวฟัดหัวเหวี่ยง เมื่อบุตรธิดาไม่ทำอะไรตามที่แนะนำสั่งสอนให้กระทำตาม ก็โกรธเสียแล้ว เพราะบังคับตัวเองไม่ได้; แล้วจะไปบังคับผู้อื่นทำเดี่ยวอย่างนี้ก็เป็นคนบ้า เพราะว่าสิ่งที่จะต้องทำก่อนนั้นไม่ได้ทำ.

บางทีพระพุทธเจ้าท่านตรัส แต่คำสั้นๆ ว่า สจฺจํ ภเว น กุชฺฌเมยฺย - หุดจริงแล้วอย่าโกรธ เต้นหนึ่ง. หุดจริงแล้วอย่าโกรธ คุณลองใช้เครื่องมือ

พื้นฐานชั้นต่ำที่สุดนี้ดูซิ; จริงเสมอไป รวมทั้งพุทธจริงด้วย แล้วอย่าโกรธเป็นอันขาด
ต่อผู้อื่น. จริงคืออยู่ในร่องในรอย คงเส้นคงวา **พูดจริงทำจริงอะไรจริงอยู่เสมอ**
แล้วอย่าโกรธเขาเป็นอันขาด เพราะว่าพอโกรธจะพูดผิด ทำผิด.

ลูกน้องคอยรับชั่ง **นี้จะแก้อ่างอื่นไม่ได้** นอกจากบังคับตัวเองด้วย
การพูดจริงแล้วอย่าโกรธ; มันจะค่อยๆ ชนระลอกที่อันธพาลเหล่านั้นได้ พุดจริง
ทำจริง แล้วก็อย่าโกรธ.

ที่นี้ถ้าเราจะขยายให้มันเป็นรูปร่างที่ชัดเจน ให้ข้างขึ้นมาอีกหน่อย ก็ขยาย
ออกมาในรูปนี้ได้ คือ **สัจจะ ทมะ บัณฑิต จาคะ** นี้ เอาไปท่องไว้เป็นมนต์ แล้วเอา
ไปปฏิบัติให้ได้.

มีสัจจะ คือจริง จริงต่อหน้าที่การงาน จริงต่อทุกคน จนกระทั่งจริง
ต่อลูกน้องอันธพาล คือเมตตา กรุณา สงสารมัน. นี้มีความจริง มีสัจจะต่อลูกน้องที่
เป็นอันธพาล; คงมีความเมตตา กรุณา สงสารเขาอยู่เรื่อย เราจริงต่อหน้าที่ของเรา
อย่างนี้ก่อน; แล้วก็มี :-

ทมะ บังคับตัวเอง **อย่าโกรธ** เป็นอันขาด; อย่าบันดาลโทสะ อย่าเผลอ.
เพราะถ้าเผลอ มันจะทำผิดที่เดียวล้มละลายเลย. โกรธจัดขึ้นมา แล้วมันก็ต้องทำผิด
ชนิดที่เป็นการทำลายอะไรหมดเลย; เพราะบังคับตัวเองไม่ได้ ก็ย่อมเกิดผล
เกิดโทษร้ายอย่างนี้; แล้วก็อย่าพยายามหลบหลีกสิ่งที่เรียกว่าบัณฑิต.

มีบัณฑิต คือต้องอดทน ผู้ชนะต้องอดทนยิ่งกว่าผู้แพ้, นายต้องอดทน
ยิ่งกว่าป่าว จึงจะเป็นนายที่ตีได้; ไม่เช่นนั้นจะฆ่าตัวเองตาย. ถ้ามีลูกน้องยังโง่
ยังเด็กยังเล็ก ยังเป็นอันธพาลอะไรอย่างนี้ **หัวหน้าจะต้องอดทนมากกว่าพวกนั้น**

รวมกัน. เมื่อพวกนั้นไม่ออกทน เราต้องออกทนแทนพวกนั้นรวมกัน. เราใช้ให้ เขาทำงาน เขาต้องออกทนทางกายเหนื่อยยากลำบากทางกาย. ส่วนเราต้องออกทนทาง จิตใจ ทางวิญญาณ คือความไม่โกรธ ความไม่หวั่นเสีย ความไม่มีพินเสีย จิตใจเสีย. ฉะนั้นเราต้องมีความออกทนอยู่ตลอดเวลา; และความออกทนนั้นก็ถึงความไปถึงความสงบ สงี่ยม หรือยิ้มแย้มแจ่มใส; อย่างน่าบึ้ง. ท่อไปก็ถึงข้อสุดท้ายคือจาละ.

จาละนี่คือ เราเองก็ต้องสละ สละความโทโสโมโหอะไรอยู่เรื่อย; แล้วก็ พยายามที่จะให้ลูกน้องเหล่านั้น มีการสละโดยไม่รู้สีกตัว ก็มีการยอมแพ้โดยไม่รู้สีกตัว. เราเอาความศิษะความขี้ว ทามแบบของพระพุทธเจ้า : ชนะคนเลวด้วยความดี, ชนะความเลวด้วยความดี, ชนะความขี้วด้วยความดี; อย่างเปลี่ยนเป็นหลักอย่างอื่น.

เดี๋ยวนี้ในโลกนี้ เขาไม่ถือกันอย่างนี้; เขาถือพินต่อพิน ตาท่อตา. เขาตบเราต้องตบเขาก็อีกอย่างน้อยหรือตบตบหลายทีก็ได้; นี่พินต่อพิน ตาท่อตา อย่างนี้. ลูกศิษย์พระเยซู ก็ไม่ปฏิบัติตามพระเยซู ที่สอนว่า ถ้าเขาตบแก้มซ้าย ก็ให้ เขาตบแก้มขวาด้วย, เขาขโมยเสื้อไปแล้ว ให้เอาผ้าห่มคลุมตามไปให้เขาคด้วย; ไม่มี โกรธปฏิบัติตามพระเยซูสอน. พวกที่ถือศาสนาคริสต์เตียน พวกฝรั่งนี่ก็ไม่ปฏิบัติตาม พระเยซูสอน. ไปปฏิบัติตามพวกยิวโบราณ ที่พูดไว้ผิดๆว่า พินต่อพิน ตาท่อตา โน้น; มันก็มีการแก้แค้นกันหนักขึ้นๆในโลกนี้; ไม่เท่าไรก็เป็นยุคที่เรียกว่ายุควินาศ ยุคไฟบรรลัยกัลป์อะไรต่างโลกขึ้นมาได้.

ถ้าทุกคนยึดหลักชนะตัวเอง ชนะความขี้วด้วยความดี, ยึดหลักความดี ตามคำที่ศาสดาในโลกทุก ๆ องค์สอน, มันก็หมดปัญหา.

บังคับตัวเองได้ ก็คือสละความโกรธอะไรออกไปได้, สละความ อารมณ์ของเวรได้, สละทุกอย่างที่ต้องสละออกไปจากจิตใจ; ความเหลวไหลทุกชนิด

ไม่มี. อย่างนี้จะบังคับคนชั่วได้ด้วยความคิด, บังคับลูกน้องอันธพาลได้ด้วยความคิด ซึ่งเรียกว่า**ไพบีธรรมะทั้ง ๔** คือ**สัจจะ** **ทมะ** **ขันติ** **จาคะ** ก็ได้เหมือนกัน. หรือจะให้เหลือเพียงสัก ๒ อย่างว่า **พูดจริงแล้วไม่โกรธ** เท่านั้นก็ยังได้; เพราะที่ไม่โกรธ นั้นแหละคือการชนะตัวเอง; แล้วพูดจริง ทำจริง อะไรรจริง มันเป็นแบบฉบับที่ กงเสี้ยนกงวาให้เขาคอยเห็นอยู่ เขาก็จะค่อย ๆ รักใคร่นับถือ.

การที่เรา**ไม่โกรธเขา** นั้นแหละเขาจะ**ชอบใจเรา** แล้วจะค่อย ๆ เปลี่ยน ที่ละนิด ๆ; แม้เขาจะไม่ยอมเปลี่ยนทันที เขาก็จะต้องยอมแพ้อยู่ในจิตใจ. เขาไม่ แสดงออกมาว่ายอมแพ้ แต่ในทางจิตใจนั้นยอมแพ้. ถ้าจิตใจยอมแพ้แล้ว มันจะค่อย เปลี่ยนมาเองที่ละนิด ๆ โดยไม่รู้สีก้าว ก็จะเป็นคนที่ได้พร้อม ๆ กันไป.

เกี่ยวนี้ **ต่างก็ โกรธกันเสีย** **เกลียดกันเสีย** **ระแวงกันเสีย**; ต่างคน ต่างรักษาตัวกู - ของกู, เห็นแก่ตัวกู - ของกู จิตชั้น ๆ ปรีเข้าใส่กัน. แม้ผู้บังคับบัญชา ต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา จนกระทั่งว่าลูกหลานเกิดมาจากท้องไส้ของตัวเองแท้ ๆ ก็กลายเป็นอันธพาลขึ้นมาได้ เพราะมีสิ่งที่ช่วย และการกระทำผิดของบิดามารดานั้น ก็เลย **เห็นการล้มละลายอย่างถึง**; เมื่อไม่มีสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ แล้วมันเป็นอย่างนี้.

ขอให้ทุกคนนึกถึง**พระพุทธเจ้า** ที่ท่านตรัสธรรมะหมวดนี้ไว้ในฐานะเป็น พื้นฐาน ๔ ประการ : **ความจริง**, **การบังคับตัวเอง** **ความอดกลั้น** **ออกทน**, แล้วก็**ระบาส**สิ่งที่ไม่ควรมียู่ในใจให้ออกไปเรื่อย; มันสัมพันธ์กันทั้ง ๔ อย่างนี้ แยกกันไม่ออก; ถ้าแยกกันออกจาก ๔ นี้ มันก็ล้มละลายทั้งหมด.

การที่เราจะ**บริจาคความชั่วออกไปจากจิตใจ** ก็**ต้องมีความจริง** **มีการ บังคับตัวเอง** **มีความอดทน**; การที่เราจะ**มีความจริงได้** ก็**ต้องมีการบังคับตัวเอง** **อดกลั้น** **ออกทน** แล้ว**ก็สละอยู่เฉมอ**; มันสัมพันธ์กันอยู่ แยกกันไม่ออก. ๔ อย่าง

ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือพื้นฐานทั่ว ๆ ไป

๔๔๑

นี้รวมอยู่เป็นอย่างเดียวกัน ถ้าทำแล้วก็จะมีการเป็นอยู่อย่างถูกต้อง, เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จากตัวกู - ของกู, มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างจากตัวกู - ของกู, ไม่เห็นแก่ตัวกู - ของกู, ไม่เห็นแก่กิเลส แต่เห็นแก่ธรรมะ. พระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ ได้ตรัสถึง ธรรมะนี้อย่างทำทายว่า :

อิมฺม อณฺเณปิ ปุณฺณสฺส
ยถิ สจฺจา ทมา จาคา

ปฺปฺโป สมณพฺรหฺมณเ
ชนฺตฺยา ภฺยฺโยธ วิชฺชติ.

มีความว่า : ขอเชิญให้ไปตามสมณพราหมณ์ ครูบาอาจารย์ที่ไหนทั้งหมด ไปตามดูให้รู้ว่า สำหรับฆราวาสนั้น ยังมีธรรมะอะไรที่ไหนอีก ที่ดีไปกว่า สัจจะ หมดะ ชันติ จาคะ นี้. ฉะนั้น เราก็ควรจะสนใจให้มากเป็นพิเศษในการที่จะแก้ปัญหา ต่าง ๆ ด้วยการมีธรรมะ ชนิดที่เป็นเครื่องมืออย่างพื้นฐานทั่วไปในเบื้องต้น ก็เป็นรากฐานทั้งหมด.

ผมพูดในวันนี้ โดยเฉพาะธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือพื้นฐาน; เป็นประเภทเครื่องมือพื้นฐาน ที่จะรองรับธรรมะเครื่องมือที่สูงขึ้นไป ๆ ที่ได้ออกชื่อไว้แล้ว เช่นว่า อิทธิบาท สติปัญญา สัมมัปปธาน อะไรต่อไปอีก.

เวลาของเราก็หมด.

โปรดแก้คำผิดใน สุนทรียาปริวรรต

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
๑	๔ (จากบน)	ในอาสนะ	บนอาสนะ
๑๕	๔ (จากล่าง)	ชีวิต	ชีวิต
๑๘	๑๑ (จากบน)	เดิม	เดิมของการบวชนี้
๒๑	๒ (จากล่าง)	พก	พิก
๓๘	๖ (จากบน)	๗	๑๐
๓๙	๙ ,,	ทาง : วิทยาณ	ทางวิทยาณ
๔๖	๑๑ ,,	เห็น	อารมณ์เห็น
๔๘	๒ ,,	วิทยาณ	วิทยาณได้
๕๘	๓ ,,	กัน	ให้
๖๗	๕ ,,	ความเคยชิน	หมดความเคยชิน
๗๘	๑๑ ,,	เขา	เขา
๘๐	สุดท้าย	ไขว้	ไขว้
๘๗	๔ (จากล่าง)	น	นี้
๙๔	๖ ,,	ว่า	ว่า
๑๐๑	๑ (จากบน)	ตัวเอง	ตัวมันเอง
๑๐๒	๓ (จากบน)	ไว้เรื่อง	ไว้เรื่อย
๑๐๗	๗ (จากบน)	นิพพิทาน	นิพพิทา
๑๑๗	๔ (จากบน)	ปัญหา	ปัญหา
๑๑๘	๔ (จากบน)	บน	เป็น
๑๑๙	๑๐ (จากบน)	ยง	ยิ่ง
๑๑๙	๔ (จากล่าง)	เข้าที่	เข้าที่
๑๒๒	๖ และทุกแห่ง	อัตโนมัต	อัตโนมัต
๑๒๕	๗ (จากบน)	subcan	subcon
๑๒๕	๑๕ (จากบน)	ความยึดมั่น	ความไม่ยึดมั่น
๑๓๐	๖ (จากล่าง)	แรก	แรก ๆ
๑๓๐	๔ ,,	วัตถุให้เห็น	วัตถุ ได้
๑๓๒	๑๑ (จากบน)	mythology	methodology
๑๓๕ - ๑๔๓	๑ ,,	การค้นคว้า (ทุกแห่ง)	ผลการค้นคว้า
๑๓๖	๘ (จากล่าง)	เนื้อหนัง ร่างกาย	เนื้อหนังร่างกาย
๑๓๖	สุดท้าย	อ่านมา	มา

หน้า	บรรทัด	คำที่ตัด	แก้เป็น
๑๓๗	๓ (จากล่าง)	ficn	tion
๑๓๗	๒ ,,	knowledge	knowledge
๑๓๘	๔ ,,	เข้า	ข้าม
๑๔๗	๔ (จากบน)	มีทุกข์	เป็นที่ภัย
๑๕๐	๓ (จากล่าง)	หนึ่ง	ชนิดหนึ่ง
๑๕๑	๓ (จากบน)	นิต	ชนิด
๑๕๘	๕ (จากบน)	เมยย	เมยย
๑๖๒	๘ (จากล่าง)	หนี	หนีโลก
๑๖๒	๕ ,,	ด้วยสิ่ง	เหนือสิ่ง
๑๗๖	๘ ,,	จักรพรรดาส	จักรพรรษ
๑๗๗	๙ ,,	(ข้อความในบรรทัดที่ ๙ ทั้งหมด	ไปต่อที่ หัวแหวน)
๑๘๘	๑๑ (จากบน)	สำคัญ	สำคัญ
๒๑๒	๗ ,,	สุทธิ	สุทธิ
๒๑๒	๘ ,,	ที่ว่า	(ขีดออกเสีย)
๒๑๘	๘ (จากบน)	“สามัญ”	สามัญ
๒๒๕	๘ ,,	ที่นี้	ที่นี้
๒๒๖	๕ (จากล่าง)	กรรม	กรรม
๒๓๒	๖ (จากบน)	ให้	ให้
๒๓๗	๒ ,,	จนไม่ต้องใช้	จนไม่ต้องใช้บัญญัติอย่าง
๒๔๓	๒ (จากล่าง)	จุนฉั	จุน
๒๕๖	๕ (จากบน)	เบน	เป็น
๒๕๗	๑ ,,	(ตกคำว่า) ต่อ	
๒๕๘	๒ (จากล่าง)	เขา	มนุษย์
๒๖๓	๑๓ (จากบน)	ผล	เอาผล
๒๖๗	๘ ,,	หัว	หู
๒๗๑	๘ ,,	จารใน	จาระไน
๒๗๒	๑ (จากล่าง)	ก็เป็น	กิติ เป็น
๒๗๓	๓ (จากบน)	นิจดาโต	จาโต
๒๗๗	๘ ,,	ปาปบุญญ์ ปทินสุส	ปาปบุญญ์ ปทินสุส
๒๗๘	๗ (จากล่าง)	ว่า	ไม่ว่า
๒๘๒	๒ ,,	ก็มี	ก็ไม่มี
๒๘๗	๘ (จากบน)	แก้	ก่อน
๒๘๘	๕ ,,	(ขีดออกตั้งแต่คำว่า “เหมือน....จนถึง .. สำหรับล้อ)	

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
๒๙๑	๑๐ (จากบน)	“ตาย”	คำว่า “ตาย”
๒๙๖	๑๒ ,,	อริยเจ้า (ทุกแห่ง)	พระอริยเจ้า
๒๙๗	๗ (จากล่าง)	อเน็คอนาถ	อเนจนาถ
๓๐๐	๒ (จากบน)	มน	มัน
๓๐๘	๓ ,,	๒๕๑๗	๒๕๑๒
๓๑๐	๑๐ (จากล่าง)	ไถล	ไกล
๓๑๒	๑๒ (จากบน)	รศ ของ	รศของ
๓๑๗	๘ ,,	ยั้ง	ยัง
๓๒๐	๙ (จากล่าง)	จา	จะ
๓๒๔	๓ (จากบน)	กลว	กลัว
๓๒๙	๙ (จากล่าง)	ตัน	ตัด
๓๒๙	๖ ,,	บัญญัติ	ปัญหา
๓๓๗	๓ ,,	กบ	กับ
๓๔๒	๕ (จากบน)	บ้าน ๆ	ชาวบ้าน ๆ
๓๔๓	๕ (จากล่าง)	ที่วา	ชื่อว่า
๓๔๗	สุดท้าย	กน	กัน
๓๔๕	๕ (จากล่าง)	แต่	(ขีดออกเสีย)
๓๔๖	๗ (จากบน)	รู้ทำ	รู้จักทำ
๓๔๑	สุดท้าย	งมง่าย	งมง่าย
๓๔๒	๑๐ (จากบน)	อยาก (๒ แห่ง)	ยาก
๓๔๔	๕ ,,	มาแทนยากไปกว่า	ยากไปกว่ามาแทน
๓๔๖	๓ ,,	อุทธยาน	อุทธาน
๔๐๒	๖ ,,	พระพุทธเจ้า	พระเจ้า
๔๐๓	๑๐ ,,	เท่า	ทั้ง
๔๓๓	๑๓ ,,	ที่นี้	ที่นี้
๔๓๗	๗ (จากล่าง)	ผิด	ผิด

คำพยานเป็นพยาน

- ๑ เกิดในตระกูล "พวนิช" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคยมีเงินไปศึกษาเป็น พยานของโรงเรียนในกรุงเทพฯ, เป็นลูกเขย ของ พระพุทธเจ้า แต่งงานกับ คุณหญิง... ของ... มีเงิน... แต่ไม่มี... รู้... กัน... ครับ.
- ๒ ทำหน้าที่... ของ พระพุทธเจ้า มีใช้... แม่... พระ... (ซึ่งเป็นเรื่อง... หรือ... ของโลก; ... เพิ่ม... แม่... ... และ... ... ได้ ... เป็น... ... คนธรรมดา มาก... กัน).
- ๓ ... ชื่อ ... , ... ชื่อ "ธรรม... " ... , ... , ... , ... , ...
- ๔ ... และ... ...
- ๕ ...
- ๖ ...
- ๗ ...

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๗]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันตสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๗)	โอสธาเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มhidลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรคน์ เล่ม ๑	๓๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	สมราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาวะธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติปาปริทรรคน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรคน์ เล่ม ๒	๓๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกัจจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังจสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจลสมุปบาทจากพระโอรส	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไถวัลย์ธรรม	๑๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข	๓๙.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสังจากพระโอรส	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๔๔)	ราชภโฏวาท	๓๙.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคำกลอน และบทประพันธ์ของ "สิริवास"	๔๒.ค	
(๕๐)	ฟ้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญชาตญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อดัมมยตาประยุกต์	๑๒.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๐)	อดัมมยตาประทีป	๑๒.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัศน์	๑๒.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๖๒)	สันติภูมิธรรม	๑๓.ข	
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.จ	
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.ฉ	
(๖๕)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๒	๑๖.ก	
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.ช	
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๙)	พลังจิตเรขาคณิต	๒๕.ง	
(๗๐)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๓	๑๖.ข	
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.ช	
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๓)	มนุสสรธรรม	๑๗	
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.จ	
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๖)	ปัญหาแห่งมนุษยภาพ	๑๗.ฉ	
(๗๗)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๒	๓๗.จ	
(๗๘)	ธรรมล้ำลึกปภินฉะ	๑๘.ฉ	

ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์

๑ เมษายน ๒๕๕๒

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ สุนทรียาปริวรรตน์ เล่ม ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่มละ ๓๐๐ บาท]

สมุดบัญชีการปกครอง

เล่ม ๑

